

26.

ARAşTIRMA
SONUÇLARI
TOPLANTISI

2. CİLT

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

26.
ARAŞTIRMA SONUÇLARI
TOPLANTISI
2. CİLT

26-30 MAYIS 2008
ANKARA

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No : 3172-2
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 131-2

YAYINA HAZIRLAYANLAR
Doç. Dr. Fahriye BAYRAM
Dr. Adil ZME

Kapak ve Uygulama
Suna HKENEK

ISBN: 978-975-17-3172-2
978-975-17-3389-4 (Takım)
ISSN: 1017-7663

Kapak Fotoğrafı: *Harun ÖZDAŞ*
“Akdeniz Bölgesi Sualtı Araştırmaları 2007 Yılı Çalışmaları”
“Ege Bölgesi Sualtı Araştırmaları 2007 Yılı Çalışmaları”

Not : Bildiriler, sahiplerinden geldiği şekliyle ve geliş sırasına göre yayımlanmıştır.
Kitapta yayımlanan yazıların tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

ANKARA-2009

İÇİNDEKİLER

Thomas SCHÄFER	
Sigieion Yüzey Araştırmaları 2005–2007	1
Ünal AKKEMİK, Nesibe KÖSE, Hülya CANER, Nicholas RAUH	
2007 Dağlık Kilikya Yüzey Araştırması	13
Levent ZOROĞLU, Matthew DILLON, Duygu YAKINLAR, Nicholas RAUH	
Anamur Arkeoloji Müzesi'ndeki Amfora Araştırmaları Raporu.....	33
Özdemir KOÇAK	
Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2007 Yılı Yüzey Araştırması	51
Atilla ENGİN	
Sivas İli 2007 Yılı Yüzey Araştırması	73
Michael HOFF, Rhys TOWNSEND, Ece ERDOĞMUŞ, Seher TÜRKMEN	
The Antiocheia Ad Cragum Archaeological Research Project: Northeast Temple 2007 Season.....	95
Hans LOHMANN, Georg KALAITZOĞLOU, Gundula LÜDORF	
Survey in der Mykale (Dilek Dağları/Aydın) 2007, 6. Kampagne.....	103
Giovanni SALMERI, Anna Lucia D'AGATA	
Cilicia Survey 2007.....	119
Sema DOĞAN	
Alanya ve Çevresinde Bizans Araştırmaları–2007	125

Alpaslan CEYLAN, Akın BİNGÖL, Yasin TOPALOĞLU 2007 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları	133
Suat ATEŞLİER Euromos Arkaik Mimari Terrakotaları	151
Mark JACKSON Byzantine Ceramics From The Excavations at Kilise Tepe 2007 and Recent Research on Pottery From Alahan	159
Erkan KONYAR Kahramanmaraş Yüzey Araştırması 2007	175
Maria ANDALORO Project For the Rock Paintings in Cappadocia, the Church of the Forty Martyrs at Şahinefendi.....	187
Lorenz RAHMSTORF Early Bronze Age Balance Weights From Tarsus, Alishar Höyük and Other Sites	201
Ayşe Ç. TÜRKER Alanya ve Çevresi Bizans Araştırmaları: Seramik Buluntular	211
Orkan KÖYAĞASIOĞLU 2007 Yılı Sualtı Arkeoloji Enstitüsü İNA Sualtı Yüzey Araştırması	223
A. Osman UYSAL Çanakkale İli Ortaçağ ve Türk Dönemi Yüzey Araştırması 2007 Yılı Çalışmaları.....	231
Sedef ÇOKAY-KEPÇE Perge Batı Nekropolis Kontekst Buluntuları.....	243
Engin AKDENİZ 2007 Yılında Manisa İli ve İlçelerinde Yürütülen Prehistorik-Protohistorik Yüzey Araştırmaları	255

Sercan YANDIM	
Sinop Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan İkonalar	267
Felix PIRSON	
Pergamon-2007 Kampanyasında Yakın Çevrede Yapılan Çalışmalar	283
Latife SUMMERER, Alexander von KIENLIN	
Tatarlı Projesi: Afyon Müzesi'nde Bulunan Tatarlı Ahşap Mezar Odasının Konservasyon ve Rekonstrüksiyon Çalışmaları, 2007	303
Beate BÖHLENDORF-ARSLAN	
Byzantinische Siedlungen in der Südlichen Troas: Kampagne 2007	311
Serdar AYBEK, Ali Kazım ÖZ	
Ulubat Gölü Çevresi Yüzey Araştırması, 2007	327
Charles Brian ROSE, Reyhan KÖRPE	
The Granicus River Valley Survey Project, 2007	343
Mehmet ÖZSAİT	
2007 Yılı Burdur, Isparta ve Antalya İlleri Yüzey Araştırmaları	357
Mehmet ÖZSAİT	
2007 Yılı Amasya-Suluova Yüzey Araştırmaları	373
Urs PESCHLOW	
Observations in the So-Called Skevophylakion of Ayasofya in İstanbul	391
Harun TAŞKIRAN, Metin KARTAL	
2007 Yılı Ilisu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması	397
Claudia WINTERSTEIN	
Der Şekerhane Köşkü in Selinus-Berich Über Die Kampagne 2007	411

Ümit AYDINOĞLU

Erdemli ve Silifke Arasında Kentleşme ve Tarımsal Organizasyon

2007 Yılı Araştırması..... 423

Christopher H. ROOSEVELT, Christina LUKE

Central Lydia Archaeological Survey: 2007 Results 433

Deniz KAPTAN

Türkiye Müzelerindeki Pers Devri Mühür, Mühür Yüzük ve Mühür Baskıları..... 451

SİGEİON YÜZEY ARAŞTIRMALARI

2005-2007

Thomas SCHÄFER*

Tübingen Üniversitesi'nin Klasik Arkeoloji Enstitüsü bünyesindeki, Alman Araştırmalar Topluluğu'nca (DFG) desteklenen Sigeion projesinin amacı Çanakkale Boğazı'nın girişinde yer alan Sigeion antik kentini araştırmaktır¹.

1) Coğrafi Konumu ve Topografyası

Lesboslularca kurulan Sigeion kenti Çanakkale Boğazı'nın güney kıyısında, Kara Menderes (Skamandros) Nehri'nin oluşturduğu alüvyal ovanın en kuzeybatı noktasında yer alır² (Resim: 1). Aşağı Kara Menderes ovası, batıda Sigeion Sırtı olarak adlandırılan kireçtaşından iki yan yana plato ile sınırlanmaktadır. Kuzey plato denizden 45 ila 60 m. yüksekliktedir ve Ege Denizi'ne dik bir yamaçla inmektedir (Resim: 2). Plato yüzeyi 860 m. uzunluğa ve 150-230 m. arasında değişen genişliğe sahiptir. Yaklaşık yüzölçümü 150.000 m² (15 hektar) olan alan üzerinde, 1915 yılında yıkıldıktan sonra terk edilen Yenişehir Köyü bulunmaktaydı. Daha küçük olan güney plato Yenişehir'e 1 km. uzaklıktadır ve Spratt Platosu veya Subaşı Tepe olarak adlandırılmaktadır. Sigeion sırtı kuzeye doğru Orhaniye Kalesi civarında alçalarak devam eder. Kuzey ucunda Akhilleus Tümülüsü olarak bilinen tümülüs mevcuttur. Buranın 300 m. kadar güneydoğusunda Patroklos Tümülüsü olarak adlandırılan ikinci bir mezar anıtı görülür (Resim: 3). Her iki tümülüsün de Klasik Döneme tarihlendiği düşünülmektedir. Troia buradan yaklaşık 6 km. kadar güneydoğuda, o zamanki Skamandros yatağının diğer tarafında yer almaktadır (Resim: 1).

2) Tarihi

Sigeion M.Ö. 7. yüzyıl sonlarında Mytilene'den (Lesbos) gelen kolonistlerce kurulmuştur. M.Ö. 600 civarında kent Atinalıların egemenliğine girmiştir. Bu nedenle Mytilene, Sigeion'un 7 km. kadar güneyinde, Beşik

* Prof. Dr. Thomas SCHÄFER, Tübingen Eberhard-Karls Üniversitesi, ALMANYA

1 Öncelikle araştırma izni için Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ayrıca hükümet temsilcileri Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nden Candan Kozanlı'ya (2005), İzmir Arkeoloji Müzesi'nden Seval Konak'a (2006) ve Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'nden Şeref Yumruk'a (2007) destekleri için çok teşekkür ederiz.

2 Kentin konumuyla ilgili olarak: J. M. Cook, *The Troad* (Oxford 1973) 150-188 ve G. Bieg-R. Aslan, *StTroica* 16, 2006, 133-145.

Koyu civarına lokalize edilen Akhilleion adında yeni bir kent kurmuştur³ (Resim: 3). Akhilleion, o dönemlerde Sigeion için devamlı surette tehlike oluşturmuş olmalıdır. Stratejik konumu itibariyle Sigeion, Çanakkale Boğazı'na giriş çıkışları kontrol altında tutmaktaydı. Aynı zamanda boğazı geçerek Karadeniz'e devam etmek isteyen ve bunun için uygun güneybatı rüzgârına ihtiyaç duyan gemilere bekleme limanı vazifesi de görmüştür. Bronz Çağı Troia'sı ile ilgili de tartışmalı olan, o dönemde Karadeniz'le yoğun bir deniz ticaretinin olup olmadığı sorusu kolonizasyon dönemlerine gelindiğinde geçerliliğini yitirir. Sigeion her ne kadar kilit konumu itibariyle Çanakkale Boğazı kıyılarında kurulan diğer Yunan kolonilerinden farklı olsa bile Karadeniz'e devam eden ticaret rotaları bilinmeksizin kentin kurulması pek de bir anlam taşımaya gerek (Resim: 4). Akhilleion ile stratejik açıdan önemli noktaların hâkimiyeti için yaşanan savaşlardan ilk olarak Korinthoslu Periandros bahseder ve kararını Sigeion'dan yana verir. Mytileneli şair Alkaios bu savaşlardan birinde kalkanını kaybetmiş, daha sonra bu kalkan Sigeion'daki Athena Tapınağı'nda ganimet olarak sergilenmiştir. Sigeion ile Çanakkale Boğazı kıyısında, daha doğuda bulunan bir başka Yunan kenti Rhoiteion, kentin sahip olduğu yegâne büyük arazi olan Troia'nın arazisini aralarında pay etmişlerdir. M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısında Atina hâkimiyetinin tekrardan sona erdiği anlaşılmaktadır. Herodotos'tan sonra, M.Ö. 530'larda, Atina Tiranı Peisistratos Mytilenelilerden kenti silâh zoruyla geri alır ve evlilik dışı oğlu Hegesistratos'u buranın yöneticisi yapar. Bundan 20 yıl sonra, yani M.Ö. 510'da Peisistratos'un Atina tiranlığından lağvı sonrası, Peisistratos'un bir diğer oğlu olan Hippias kaçarak buraya gelir. Sigeion Attika Delos Deniz Birliği'nin ilk üyelerindendir ve Tribut listelerinde yıllık aidat olarak 1000 drahmi ödediği geçmektedir. En geç M.Ö. 355 yılından itibaren Tiran Khares tarafından yönetilmiştir ki, bu tarihten 30 yıl sonra Büyük İskender'in bölgeye geldiği esnada bu kişi hâlen yönetimde olmalıdır. Diadokhların hâkimiyeti esnasında, M.Ö. 302'de, Lysimakhos kenti almıştır. Kent M.Ö. 3. yüzyılda yeni kurulan İlion tarafından yıkılmıştır. Büyük olasılıkla I. Konstantin zamanında, M.Ö. 4. yüzyılın başlarında, yeni kurulan Doğu Roma İmparatorluğu'na bir başkent inşa edilmesi faaliyetleri yürütülmüştür, ancak daha sonra Byzantion kenti ön plana çıkmıştır⁴.

3 Kentin tarihiyle ilgili olarak: S. Mitchell, Troas, in: M. H. Hansen-T. Heine Nielsen et al., *An Inventory of Archaic and Classical Poleis. An Investigation Conducted by the Copenhagen Polis Centre for the Danish National Research Foundation* (Oxford 2004) 1014 Nr. 791.

4 B. Tenger in: E. Schwertheim (Hrsg.), *Die Troas. Neue Forschungen III, Asia Minor Studien 33* (Bonn 1999) 103-180.

3) Lokalizasyonu

1915 yılında 1. Dünya Savaşı'nın başladığı esnada Sigeion sırtındaki kuzey plato üzerinde Geç Bizans Döneminde kurulan 2600 nüfuslu Yenişehir Köyü yer almaktaydı. Bu köyün izlerine 18. ve 19. yüzyıl haritalarında tüm sırtı kapsayacak şekilde rastlamaktayız. 2005 yılı çalışmalarında bu köyün mezarlığının platonun en güneyinde olduğu tespit edilmiştir (Resim: 5, 6, 13d). Eski büyük kilisenin bulunduğu yerde (Resim: 6, F-G/60 plankareleri) 2005 ve 2006 yıllarında Antik Dönemden kalma pek çok mermer parçasına rastlanmıştır. Bunlar arasında Yunan mezar stelinden kopma bir başa ait sağ profil parçası en dikkat çekici olandır (Resim: 13a). 19 Şubat 1915'te İngiliz ve Fransız donanmalarına ait gemiler Orhaniye yakınlarındaki bir sığınağı bombalamıştır. Boğazlar Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşı kaybetmesinin ardından 1936 yılına kadar silâhsızlandırılmıştır. Bunu izleyen yıllarda Eski Kumkale, Orhaniye ve Yenişehir askeri bölge olarak sınıflandırılmıştır. 1995 yazında Eski Kumkale'deki gemileri kontrol noktası haricinde diğer alanlar askeri bölge statüsünden çıkartılmıştır. 1999 yılında, Çanakkale Boğazı'ndaki her geçen gün artan gemi trafiği nedeniyle Türk hükümeti kıyılara radar kuleleri dikme kararı almıştır. Bu karar bağlamında Yenişehir Platosu üzerine radar kulesi yapılması gündeme gelmiş, bu nedenle burada Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nce kurtarma kazısı yapılmıştır. Kazı çalışmaları 17-29 Ağustos 2001 tarihleri arasında arkeolog Reyhan Körpe tarafından yürütülmüştür.

Yenişehir 16. yüzyıldan itibaren seyyahların ilgisini çekmiştir. Kenti ziyaret eden seyyahlar antik kalıntıları, yazıtları (Sigeion adıyla birlikte), Attik mezar stellerini, sikkeleri (SIGE yazıtlı) buluntuları belgelemişler ve böylece Sigeion'un lokalize edilmesinde büyük rol oynamışlardır⁵. Sigeion'un Yenişehir'in kuzeyinde, Eski Kumkale civarında olduğu önerisi ise bu sayede tamamen geçersiz hâle gelmiştir⁶ (Resim: 1, 3). Eski seyyahlar aynı zamanda Eski Kumkale civarındaki işli mermer parçalarından da bahsederler ki, bu parçalardan bazılarını 2005 yılında kaleye yaptığımız ziyarette rastladık. Bu ziyarette mermer parçaların hepsinin devşirme olarak kalenin inşasında kullanıldığını tespit ettik. Kale etrafında yaptığımız yüzey araştırmasında sadece modern keramiklerle karşılaştık. Eski Kumkale'nin üzerinde bulunduğu alüvyal arazinin Klasik Dönemde de var olduğu kabul edilse bile, bu dönemde bir yerleşim söz konusu değildir. Çanakkale Boğazı'nın Asya tarafında en kuzeydeki antik kent Yenişehir Platosu üzerindeki Sigeion'dur (Resim: 1, 3).

5 D. Mannsperger in: M. O. Korfmann (Hrsg.), *Troia. Archäologie eines Siedlungshügels und seiner Landschaft* (Mainz 2006) 265-274.

6 D. Hertel, *Die Mauern von Troia. Mythos und Geschichte im antiken Ilion* (München 2003) ve J. V. Luce, *Die Landschaften Homers* (Stuttgart 2000).

Subaşı Tepe'sinin de (Spratt Platosu) Sigeion olarak sıklıkla ismi geçer⁷ (Resim: 3). Ancak 2005 yılında yaptığımız araştırmalarda bulunan keramiğin miktarı ve antik yapılara ait hiçbir ize rastlanmaması bu lokalizasyon önerisinin doğru olmadığını gözler önüne sermiştir. Aynı sebepler dolayısıyla Akhilleion kentinin de Subaşı Tepesi'ne lokalizasyonu mümkün değildir. Sigeion sırtını oluşturan bu iki platonun birbirine çok yakın oluşu Subaşı Tepesi'nin Sigeion kent alanına ait olduğu düşündürmektedir. 2005 çalışmalarında varlığını tespit ettiğimiz Subaşı Tepesi'nin kuzey yamacındaki nekropolis bu tezi doğrular niteliktedir (Resim: 3). Nekropolis yüzey buluntuları arasında bir tüm cam kap en dikkat çekici olandır (Resim: 5).

2005 ve 2006 yılı çalışmaları sonucu elde ettiğimiz tüm veriler Yenişehir Platosu üzerindeki antik yerleşmenin Sigeion olduğunu göstermektedir. Kent alanı içerisine Subaşı Tepe ve her iki yükselti arasındaki düzlük de dahildir. Subaşı Tepesi'nin kuzey yamacı nekropol olarak kullanılmıştır. Subaşı Tepesi ise güneyde yer alan Akhilleion kentine karşı bir kalkan vazifesi görmüş olmalıdır⁸. Limanın Sigeion'un doğusunda olduğu tahmin edilmektedir (Resim: 3, 4). Ayrıca kentin batısında ikinci bir limanın ya da en azından bir sığınağın varlığı da olasılık dahilindedir (Resim: 3).

4) Çalışmalar ve Sonuçları

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Sigeion projesi adı altında kazılara başlanmadan önce 2 yıllık bir yüzey araştırmasını öngörmüş ve 2005-2007 yıllarında yürütülen bu çalışma Alman Araştırmalar Topluluğu (DFG) tarafından finanse edilmiştir. İlk sezonda 6 Eylül-11 Ekim 2005, 2. sezonda 6 Eylül-2 Ekim 2006, 3. sezonda 17-28 Eylül tarihleri arasında çalışılmıştır. Her üç sezonda da 3 önemli çalışma noktası üzerinde durulmuştur:

1. Bir ölçüm ağının oluşturulması, hem Sigeion'un hem de Subaşı Tepe ile iki yükselti arasındaki düzlüğün genel topografik planın çıkartılması (FH Karlsruhe).

2. Belirlenen alanlarda jeofizik (jeomanyetik ve jeoradar) ölçümler yapılması (Giese, Grubert & Hübner-Freiburg).

3. Bu araştırmalara paralel olarak düzenli aralıklarla iki plato üzerinde ve aradaki düzlük alanda yüzey kontrollerinin sürdürülmesi.

Ölçüm ağı için Türk harita ağları göz önünde bulundurulmuş, UTM sistemi ile uyumlu bir ağ oluşturulmuştur (Resim: 8, 9). Koordinatlar güneyden-

7 P. W. Forchhammer, *Beschreibung der Ebene von Troia mit einer Karte von T. A. B. Spratt* (Frankfurt a. M. 1850) bes. 22-23; C. F. Lehmann-Haupt, *Klio* 15, 1918, 429-434.

8 M. Stahl, *Aristokraten und Tyrannen im archaischen Athen. Untersuchungen zur Überlieferung, zur Sozialstruktur und zur Entstehung des Staates* (Stuttgart 1987) 211-226.

kuzeye, batıdan-doğuya gidildikçe artacak şekilde numaralandırılmıştır. Bu ağ içerisinde karelajlar kenar uzunluğu 25 m. olacak şekilde batıdan-doğuya harflerle, kuzeyden-güneye rakamlarla adlandırılarak oturtulmuştur (Resim: 6). Bu kareleme sistemi ile örneğin a/1 plankaresi Sigeion'un en kuzeybatısına düşmektedir, böylece hem doğuya hem de güneye doğru istenildiği ölçüde karelajları çoğaltma imkânı doğmaktadır. Genel topografik plan üzerinde ağırlıklı olarak çalışılmış ve oldukça ilerlenmiştir. Eksik olarak sadece her iki platonun denize bakan yamaçları ile Subaşı Tepesi'nin yüzeyi kalmıştır (Resim: 7, 8).

Önceden belirlenen alanlarda yapılan jeofizik ölçüm çalışmaları tamamlanmıştır. Jeomanyetik prospeksiyon (Resim: 9) yöntemi ile Subaşı Tepesi'nin kuzey yamaçlarında nekropol alanının varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca Sigeion Platosu'nun güneyinde büyükçe yuvarlak bir yapıya ait kalıntılar ve doğu yamaçtaki mezarlarda yine bu yöntem ile saptanmıştır. Jeoradar yöntemi ile çok önemli sonuçlara ulaşılmıştır (Resim: 10). 2006 jeoradar çalışmaları sonunda özellikle de Sigeion Platosu'nun güney kısmı üzerinde, yüzeyden derinlikleri 60 ile 80 cm. arasında değişen yapı kalıntılarının varlığı anlaşılmıştır. Bunlardan bir sarnıç hariç olmak üzere hemen hiçbirinin yüzeyde izlenememektedir. Görünen odur ki, bu yapılar antik Sigeion kentinin kalıntılarını oluşturmaktadır.

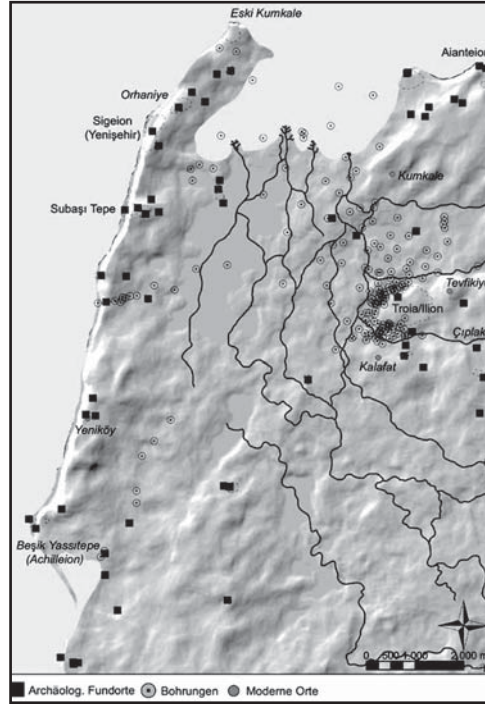
2005 ve 2006 yıllarında yaptığımız yüzey araştırmalarının getirmiş olduğu pozitif ve negatif verilerden önemli sonuçlara varmak mümkün olmuştur. Bunlardan biri Subaşı Tepe üzerinde ve Orhaniye'de çok az keramik buluntu olması nedeniyle Antik Dönemde yoğun bir yerleşimin olamayacağını tespitidir. Buna karşın nekropol alanında (Resim: 3) daha öncede sözü edilen cam tüm kap (Resim: 5) haricinde pithos mezarlara ait izlere rastlanmıştır (Resim: 13b-c, f-g). Yenişehir Platosu üzerinde Antik Döneme ait sınırlı sayıda keramik parçasına rastlanmıştır. Sadece yamaçlarda, güney kısımda ve radar kulesine giden bir elektrik hattı döşemek amacıyla hendek açılan F+G/41 plankarelerinde (Resim: 6) bol miktarda keramik buluntu ile karşılaşmıştır. Elektrik hattının döşendiği bölgede küçük parçalar hâlinde erken döneme tarihlenen keramiklere de rastlanmıştır. Bu da yüzeyde bulunan toprak tabakanın daha aşağıdaki yerleşim tabakaların üzerini kapatmak suretiyle koruduğunu ve kazı için ideal bir ortam oluşturduğunu göstermektedir.

2005 ve 2006 yıllarında toplam olarak 10574 parça keramik toplanmıştır. Bunların ayrımı şu şekildedir: %60,3 Osmanlı Dönemine, %34,4 Arkaik Döneme (Resim: 12), %5,21 Klasik Dönem (Resim: 12), % 0,09 Geç Bizans Dönemine aittir.

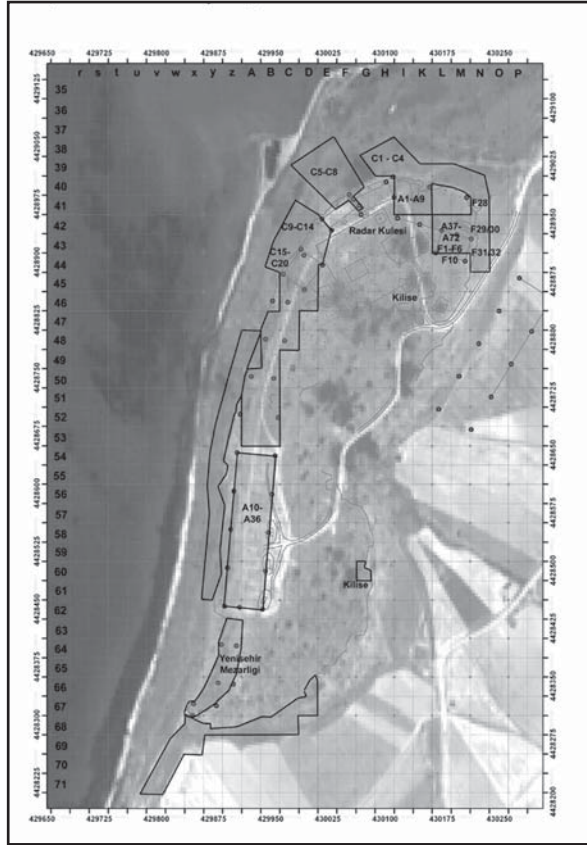

Resim 3: Yüzey araştırması yapılan alanın önemli buluntu noktalarını içeren hava fotoğrafı

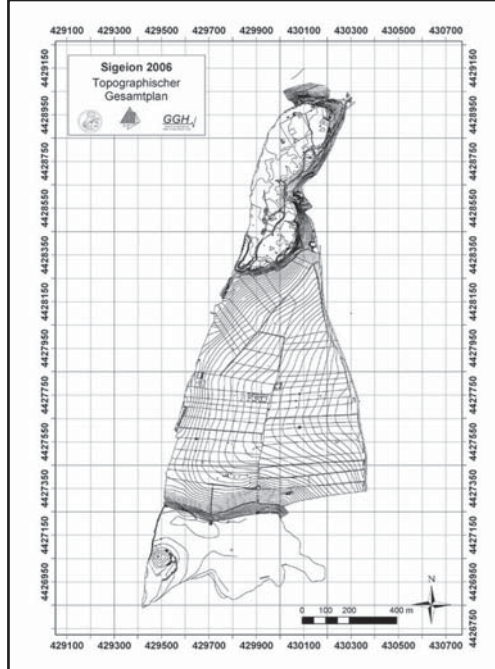

Resim 4: Arkaik ve Klasik dönemlerdeki olası kıyı şeridi

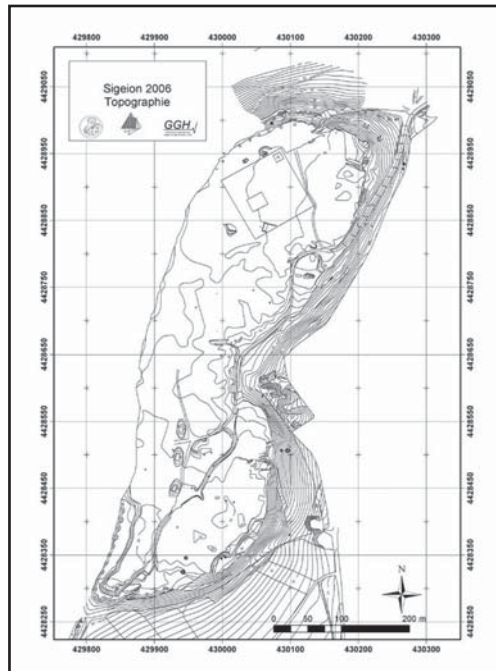
Resim 5: Subaşı Tepesi'nin
kuzey yamacındaki
nekropol alanında
bulunan cam kap

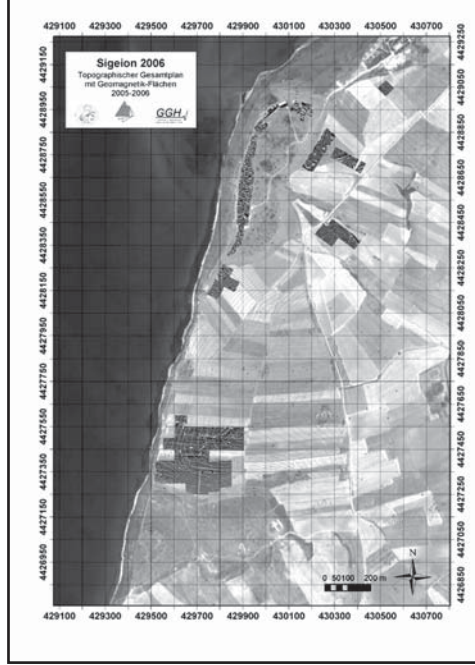
Resim 6: 2005-2006 yılları
yüzey araştırması
alanı

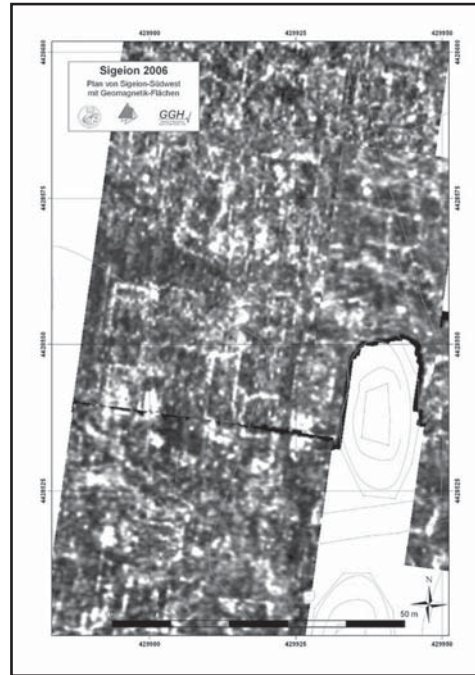
Resim 7: Genel topografik plan

Resim 8: Sigeion'un topografik planı

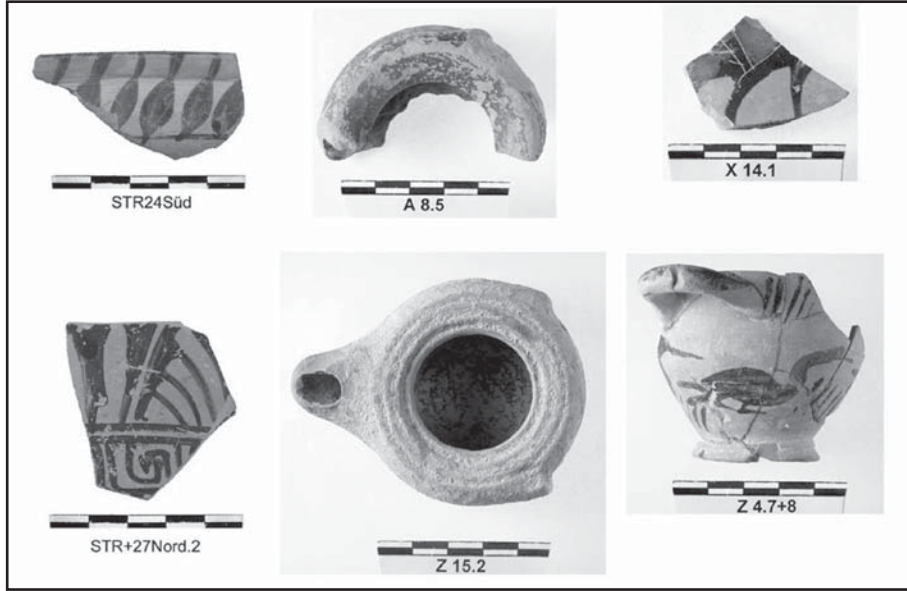
Resim 9: Jeomanyetik ve jeoradar ölçümü yapılan alanları içeren topografik plan

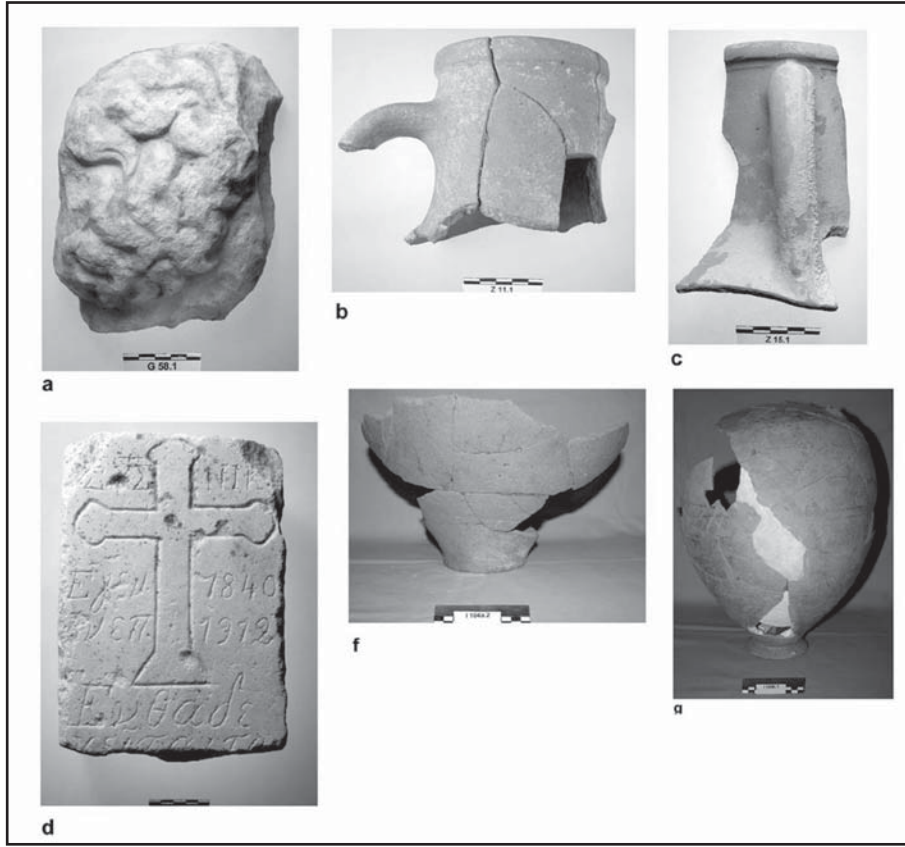
Resim 10: Jeoradar ölçümü sonuçlarından bir detay: antik (?) ev duvarları, açık renk ile görünen yerler

Resim 11: Subaşı Tepesi'nin kuzey yamacındaki nekropol alanında bulunan pithos parçaları

Resim 12: Buluntulardan örnekler

Resim 13: Buluntulardan örnekler

2007 DAĞLIK KİLİKYA YÜZEY ARAŞTIRMASI

Ünal AKKEMİK*
Nesibe KÖSE
Hülya CANER
Nicholas RAUH

2007 yılı Dağlık Kilikya yüzey araştırması, araştırma başkanı Profesör Nicholas Rauh (Purdue Üniversitesi), polen araştırmacısı Hülya Caner (İstanbul Üniversitesi), dendrokronoloji araştırmacısı Ünal Akkemik (İstanbul Üniversitesi), Margaret Blome (öğrenci-Arizona Üniversitesi), Phillip Ramirez (öğrenci-Purdue Üniversitesi), Aaron Fettgather (öğrenci-American Üniversitesi), Alexander Jillions (öğrenci-American Üniversitesi), Charlotte Rose (öğrenci-Brown Üniversitesi) ve Bakanlık temsilcisi Soner Ateşoğulları'nın katılımı ile 02.08.07-09.08.07 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir.

2007 sezonunda araştırmalarımız Biçkici Çayı'nın en dağlık havzasında ve Karatepe yayla bölgesinde sürdürülmüştür. Polen ve orman araştırmaları yapılmış; polen ve ağaç örnekleri alınmıştır. Sugözü'nde polen sondajı açılmış, 50 tane toprak örneği alınmış ve seramik buluntuları tespit edilmiştir (Harita: 1). Yayla bölgesinde 15 ağaç örneği alınmıştır (Harita: 2). Ilıca Kalesi'nde bazilika ve kilise kalıntıları ölçülmeye başlanmıştır.

2007 Polen Araştırmaları

Hülya CANER
Nicholas RAUH

Şahinler ve Çomruklar Mahallesi'ndeki Biçkici Çayı'nın taraçasında Dr. Caner yönetiminde Dachnowsky tip sondaj aleti ile kor alınmaya çalışılmış, ancak toprağın sondaja uygun olmaması nedeniyle başarılı olunamamıştır.

* Ünal AKKEMİK, İstanbul Üniversitesi, Orman Fakültesi, Orman Botaniği Anabilim Dalı
34473Bahçeköy-İstanbul/TÜRKİYE
(uakkemik@istanbul.edu.tr)
Nesibe KÖSE, İstanbul Üniversitesi, Orman Fakültesi, Orman Botaniği Anabilim Dalı
34473Bahçeköy-İstanbul/TÜRKİYE
Hülya CANER, İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü, İstanbul/
TÜRKİYE (hcaner@istanbul.edu.tr)
Nicholas RAUH, Purdue University ABD (rauhn@purdue.edu)

Bu nedenle kesit yüzeyden örnek alma yoluna gidilmiştir. Örnekler 1700 m. rakımdaki Sugözü Yaylası'nda, yakın zamanda açılmış bir sondaj çukurundan alınmıştır. 6 m. derinliğe sahip bu sondaj çukurunun litolojik olarak polen saklanması için son derece uygun kil toprağı olması nedeniyle başka sondaj açmaya gerek görülmemiştir (Resim: 1, 2). Her 5 cm.de bir, yüzeyde hava almış olan kısım iyice temizlenip el aletleri kullanılarak örnekleme yapılmıştır. Bu şekilde 7 ayrı merdiven açılmıştır (Resim: 3, 4). Örnekleme 2 m.ye kadar sürdürülmüş, 2 m.den sonrası kum ve kayalık olduğu için daha derine inilmemiştir. İlk tahminlerimize göre bu sondaj seviyesi Buzul Dönemine ait olabilir. Bu şekilde alınmış olan toplam 50 örnek Dr. Caner tarafından İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü Laboratuvarı'na götürülmüştür. Bu örneklerde CHN ile toplam organik karbon değerleri saptanmış ve C-14 tarihlendirme yöntemi için örnekler ayrılmıştır. Analiz için klasik yöntem uygulanmaktadır (Erdtman, 1954; Moore v.d., 1991). Günümüz bitki örtüsü ile karşılaştırılarak orman kompozisyonundaki değişim belirlenmeye çalışılacaktır. C-14 örnekleri Purdue Üniversitesi'nin C-14 laboratuvarına gönderilecektir.

Ayrıca sondaj yakınlarında çok az seramik buluntu tespit edilmiştir. Buluntuların koordinatları kaydedilip fotoğrafları çekilmiştir.

2007 Dendrokronolojik Araştırmaları

Ünal AKKEMİK

Nesibe KÖSE

1. GİRİŞ

Türkiye ormanları, 4000 yıldan bu yana insan etkisiyle önemli bozulma ve değişimler geçirmiştir. Tümüyle doğal, insan eli değmemiş orman bulmak oldukça zor olup bu tür alanlar yer yer dik yamaçlı alanlarda ve yüksek dağlık kesimlerde kalmıştır. Toros Dağları'nda bulunan ormanlar da insan etkisiyle önemli değişimler geçirmiştir. Tarihsel kayıtlarda, Toros sediri (Lübnan sediri; *Cedrus libani* A. Rich.) ve ardıç ağaçlarının (*Juniperus* sp.) tarihsel dönemler boyunca sürekli kesildiği, tapınak ve gemi yapımında kullanılmak üzere ihraç edildiği belirtilmektedir (Hafner, 1968; Aytuğ, 1970; Chaney ve Basbous, 1978; Bean, 1979; Dingil, 1990; Yeşilkaya, 1992; Liphshitz, 1992).

Bir bölgenin orman tarihini saptamada kullanılan en etkili yöntemlerden biri sedimanlarda polen analizidir. Polen analizleri ile Anadolu'nun orman tarihi hakkında önemli bilgilere ulaşılmış, güney kesimlerdeki ormanların Geç Pleistosen ve Holosen boyunca değişimler geçirdiği ortaya konmuştur (van Zeist et al., 1975; Bottema ve Woldring, 1986, 1990; Aytuğ ve Görcelioğlu, 1996). Son 4.000 yıllık dönemde insan etkisinin yoğunlaşması nedeniyle gerçekleşen değişimlerin nedeninin tam olarak saptanması oldukça güçtür.

Hangi değişikliklerin insan etkisiyle, hangilerinin de iklimden kaynaklandığı açık değildir. Bu zaman periyodu içerisinde van Zeist et al (1975), ormanların açılmasını ve tarımsal faaliyetlerin etkilerini yansıtan bir kesit ortaya koymuştur. İnsanların vejetasyon üzerine etkilerini açık bir şekilde yansıtan bu dönem “Beyşehir Yerleşmesi Dönemi” olarak adlandırılmıştır. Bu dönem aynı zamanda Bottema ve Woldring (1990) tarafından da vurgulanmıştır. Bu dönemin en önemli özelliği, asıl orman oluşturan ağaçlardan *Pinus*, *Cedrus* ve *Abies* gibi iğne yapraklı ağaçların polen miktarlarındaki ani azalmadır. Bu sonuç, bu ağaçlarla kaplı ormanların azalması olarak yorumlanmıştır. Ormansızlaştırılan bu alanlar tarımsal amaçla kullanılmış olup bu sonuca, kültüre alınmış bitki polenlerinin yoğunluğundaki artışa dayanarak ulaşılmıştır. “Beyşehir Yerleşmesi” olarak adlandırılan dönem günümüzden 3.535 yıl önce başlamış ve 2.185 yıl öncesine kadar sürmüştür. Ormanın kendini yenilemesi ise 2.185 yıl öncesinden başlayarak 1.550 yıl öncesine kadar devam etmiştir (Aytuğ and Görcelioğlu, 1996).

Çolak ve Rotherdam (2006) Türkiye ormanlarının geçmiş dönemlerini de dahil ederek bir değerlendirmesini yapmışlardır. Son 2000 yıllık dönemdeki orman azalmasının insan etkisiyle gerçekleştiğini, bu etkinin de son 500 yıllık dönemde belirgin bir şekilde arttığını belirtmişlerdir.

Son yıllarda bir çok dendroklimatolojik çalışma yapılmış ve Akdeniz Bölgesi yağışlarının doğası, kurak ve yağışlı yıl ve dönemleri ortaya konmuştur (Touchan et al., 2003; Touchan et al., 2005; Akkemik ve Aras, 2005; Touchan et al., 2007). Son çalışmada (Touchan et al. 2007), Akdeniz Bölgesi’nin son 900 yılında yaşanan mayıs-haziran yağışları, kurak ve yağışlı yıl ve dönemleri saptanmıştır. Bu çalışmalar, kullanılan yöntemler gereği, sadece yıllık değerleri vermekte ve dönemsel değişimler hakkında bir sonuç ortaya koyamamaktadır. Çalışmalarda standart kronolojiler kullanıldığı için uzun dönemli etkiler ortadan kaldırılmaktadır. Bununla beraber, 16. yüzyılın ortalarında yağışlı bir dönem olduğu saptanmıştır. Yağış bu dönemde, son 900 yıllık dönemdeki en yüksek seviyesine çıkmıştır. Fakat bu nemli dönemden sonra, 1580’lerden itibaren 17. yüzyılın başlarında kurak bir dönem yaşanmış; sebeplerinden biri de kuraklık olduğu düşünölen Anadolu’da Celâli İsyancıları gerçekleşmiştir. İklimdeki bütün bu değişimler ve insan etkisiyle, orman sınırları ve yapısı da sürekli bir değişim geçirmiştir.

Polen analizleri, yıllık halka çalışmaları ve tarihsel kayıtlar belirli bir ormanın tarihini ortaya koymada kullanılan en önemli araçlardır. Bu araştırmada, yıllık halka analizleri ile Gazipaşa-Bıçkıcı arkeolojik yerleşim yerleri çevresinde bulunan ormanların tarihinin ortaya konması amaçlanmıştır. Çalışma, “Rough Cilicia Archaeological Survey Project” adlı projenin dendrokronoloji alt birimi kapsamında gerçekleştirilmiştir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Alanın Tanımlanması

Arkeolojik yerleşim alanları, genel olarak Toros Dağları'nın Orta Toroslar bölümü içerisinde yer almaktadır. Toros Dağları'nın genel floristik özellikleri (makilik alanlar, doğal ormanlar ve tahrip edilmiş orman alanları) çalışma alanında da belirgin şekilde görülmektedir. Deniz seviyesinden 1800 metrelere kadar, yüksekliğe bağlı olarak değişik ağaç türleri ve vejetasyon tipleri ormanları oluşturmaktadır.

Deniz seviyesinden 1000 metrelere kadar yer yer kızılçam ağaçlarının saf ormanlar ve yer yer de maki elemanları ile karışım oluşturduğu görülmektedir. Kızılçamların tahrip edildiği alanlarda da maki vejetasyonu daha baskın durumdadır. Ormana müdahalenin çok daha yoğun olduğu yerleşim yerlerinin yakınlığında çoğunlukla ağaç örtüsü yerini maki vejetasyonuna bırakmış, yer yer de ormanlık alanlar açılarak tarımsal ürün amaçlı meyve ağaçları dikilmiştir. 500-1000 metreler arasında, kızılçam ve maki vejetasyonu ile birlikte yer yer küçük gruplar hâlinde saf ve çoğunlukla da diğer türlerle karışım hâlinde Türk meşesi ağaçları da karışıma girmektedir.

Denizden yüksekliğin 1000 m.nin üzerinde olduğu alanlarda kızılçam yerini diğer iğne yapraklı türlere bırakmaya başlamaktadır. 1000-1500 metreler arasında kokulu ardıç (*Juniperus foetidissima*), boylu ardıç (*Juniperus excelsa*), karaçam (*Pinus nigra*) ve andız (*Archeuthos drupacea*) yer yer karışık, yer yer de saf ormanlar kurmaktadır. Alanda, ardıç ağaçları saf orman kurma özelliğini yitirmiştir ve genel olarak yaşam mücadelesi veren tek tek bireyler ve küçük gruplar hâlinde bulunmaktadır.

1500 metreden sonra, dağlık kesimlerde Toros sediri (*Cedrus libani* A.Rich), karaçam (*Pinus nigra* Arnold.), Toros göknarı (*Abies cilica* Carr.), kokulu ardıç (*Juniperus foetidissima* Willd) ve boylu ardıç (*J.excelsa* L.) geniş ormanlar kurmaktadır. Ormanların ilk bakışta önemli bir tahribat gördüğü açık bir şekilde göze çarpmaktadır. Yaşlı ağaçlar ya tek tek ya dik yamaçlarda insanların ulaşmakta güçlük çektiği yerlerde ya da küçük korular hâlinde yayla olarak kullanılan alanların çevresinde bulunmaktadır. Bunun dışında ormanlar genel olarak genç bireylerle temsil edilmektedir. Bu çalışma kapsamında, yaşlı ağaçlar örnek almak üzere seçilmiş ve alanda ağaçların ulaşabildiği mevcut yaşlar saptanmıştır.

2.2. Arazi Çalışması

2007 yılının ağustos ayında arazi çalışması gerçekleştirilmiştir. Önce alan gezilmiş ve en yaşlı ağaçların bulunduğu kısımlar ve ağaçlar saptanmıştır. Seçilen 15 ağaçtan Haglof marka artım burgusu yardımıyla, ağacın özüne kadar giden uzunlukta artım kalemleri alınmıştır. Tüm kalemler, alındıkları

yöre adının ilk üç harfi kullanılarak kodlanmış, hassas ve kırılğan olan bu kalemler, ahşap taşıyıcılara yerleştirilmiş, enine yüzeyleri üst yüze gelecek şekilde yapıştırılmıştır. Alınan kalemlerden 5 tanesi ardıc (AKC3, AKC4, MEV7, SUG13 ve SUG15), 5 tanesi karaçam (MEV9, MAH10, MAH11, MAH12 ve SUG14) ve 5 tanesi de sedir (AKC1, AKC2, AKC5, MEV6 ve MEV8) ağaçlarına aittir. İlk gözlemlere göre bölgedeki en yaşlı ağaçlar karaçamlardır (Tablo: 1).

Ağaç No	Lokalitesi	Ağaç Türü	x_koord	y_koord	Denizden Yüksekliği (m)
AKC1	Akcal	<i>Cedrus libani</i>	457356	4041533	1796
AKC2	Akcal	<i>Cedrus libani</i>	457391	4041516	1809
AKC3	Akcal	<i>Juniper sp.</i>	457473	4041510	1826
AKC4	Akcal	<i>Juniper sp.</i>	457424	4041475	1806
AKC5	Akcal	<i>Cedrus libani</i>	457392	4041483	1796
MEV6	Mevlutlu Y.	<i>Cedrus libani</i>	455022	4040702	1765
MEV7	Mevlutlu Y.	<i>Juniper sp.</i>	454553	4040585	1741
MEV8	Mevlutlu Y.	<i>Cedrus libani</i>	455950	4040719	1721
MEV9	Mevlutlu Y.	<i>Pinus nigra</i>	453210	4040878	1662
MAH10	Maha Y.	<i>Pinus nigra</i>	450917	4037901	1453
MAH11	Maha Y.	<i>Pinus nigra</i>	450944	4037823	1466
MAH12	Maha Y.	<i>Pinus nigra</i>	450879	4037802	1483
SUG13	Sugozu	<i>Juniper sp.</i>	451335	4044573	1601
SUG14	Sugozu	<i>Pinus nigra</i>	451327	4034658	1598
SUG15	Sugozu	<i>Juniper sp.</i>	451283	4034453	1587

Tablo 1: Örneklenen ağaçlar, lokaliteleri, adları, kodları ve bulunuş konumları

2.2. Yıllık Halka Analizleri

Alınan tüm örnekler, yıllık halka sayımları ve ölçümlere hazırlanmıştır. Önce tüm örneklerin enine yüzeyleri zımpara yardımıyla parlatılmış, sayım ve ölçümlere hazırlanmıştır. İkinci aşamada örnekler üzerindeki yıllık halkalar 10 yıllık seksiyonlara ayrılmıştır. Yıllık halka sayım ve ölçümleri LINTAB-TSAP

Ölçüm Sistemi'nde gerçekleştirilmiştir. Öncelikle sedir ve karaçam ağaçlarına ait örneklerdeki eksik ve yalancı halkalar giderilmiş ve yıllık halka sayıları belirlenmiştir. Ardıc örneklerinde ise artım kalemiiyle çalışmak; kısmî olarak eksik halkalar nedeniyle büyük problemlere yol açtığından, son aşamada çalışılmış ve mümkün olduğunca problemler çözülmeye çalışılmıştır. Bu işlemlerden sonra yıllık halka sayım ve ölçümleri tamamlanmıştır.

Çalışmanın amacı, bölgedeki en yaşlı ağaçları bularak ormanın yaşı ve tarihi hakkında bilgilere ulaşmak olduğundan, örnekler dağınık bir şekilde geniş bir alandan tek tek bireyler hâlinde alınmıştır. Bu örnekleme yöntemi, dendroklimatoloji analizlerinin yapılmasına olanak vermemektedir. Dendroklimatolojik rökonstrüksiyonları yapmak için bir meşceredeki (bir orman parçasındaki) en az 15-20 ağaçtan karşılıklı olmak üzere 30-40 kalem alınması gereklidir. Bu nedenle, alınan örnekler yağış rökonstrüksiyonlarına uygun olmadığından, bölgenin geçmiş dönem iklimini tartışmak üzere, daha önceden yapılmış olan dendroklimatolojik çalışmalardan (Akkemik and Aras, 2005; Touchan et al., 2003; Touchan et al., 2005; Touchan et al., 2007) yararlanılmıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Gazipaşa-Bıçkıcı çevresindeki ormanlar, insan baskısının ve yoğun tahribatın etkilerini açık bir şekilde yansıtmaktadır (Resim: 5-9). Özellikle yerleşim yerleri çevresindeki ormanlarda ağaç kesimleri ve yoğun otlatma nedeniyle, orman alanları ve yapısı değişirken, ormanların kendisini yenilemesi mümkün olamamış ve ormansız açıklıklar giderek genişlemiştir (Resim: 1-5).

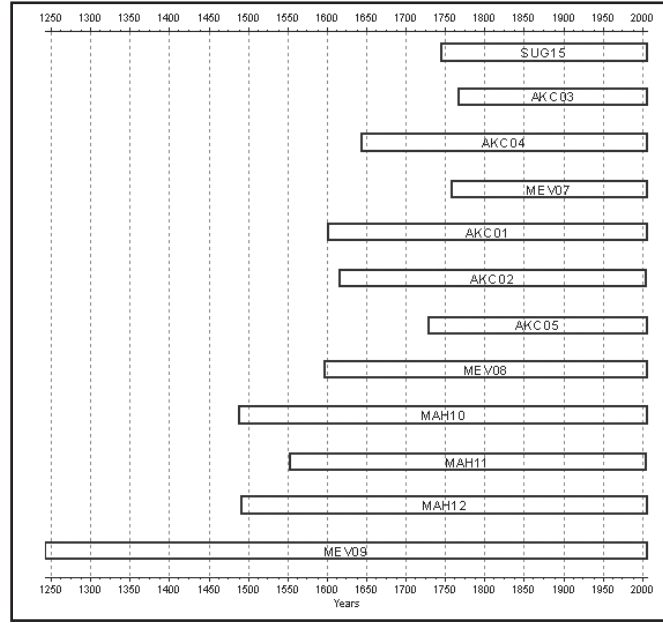
Dendrokronoloji sonuçlarına göre bölgedeki en yaşlı ağaçlar karaçamlardır (Resim: 5). Alandaki sedir ve karaçam ağaçları diğer ağaçlardan çok daha fazla tahribat görmüştür. En yaşlı karaçam ağacı 765 yaşında olup dik yamaçlı ve kesilerek çıkarmanın son derece güç olduğu bir alanda bulunmaktadır. Tepesi iyice çöken (kuruyan) ağaç, doğal ömrünün sonlarına yaklaşmış gibi görülmektedir (Resim: 10). Bu ağaç dışında, yaşlı karaçam ağaçları, Maha Yaylası'nda korumaya alınmış bir meşcerede bulunmaktadır. Buradaki karaçam ağaçlarının yaşı 500'ün üzerindedir (Resim: 10).

Alandaki en yaşlı sedir ağacı 409 yaşındadır (Resim: 11). Bu ağaç da, en yaşlı karaçam ağacı ile aynı alanda bulunmaktadır. Yol açılmadan önce ulaşımın son derece güç olduğu, dik yamaçlı bir alanda bulunmaktadır (Resim: 11). En yaşlı ardıc ağacının yaşı da 364 yıl olarak tespit edilmiştir (Resim: 12). Bu ağaç Akçal Yaylası'nda (Resim: 8, 9) bulunmaktadır (Resim: 8).

Ağaçların yaşlarını gösteren yatay barlar şeklinde çizilen grafikler Şekil 1'de verilmiştir. Grafikteki ilk dört ağaç ardıc, ikinci dört ağaç sedir

ve üçüncü dört ağaç da karaçamdır. Ağaçları kesim dönemlerine göre değerlendirdiğimizde;

- Ardıç ağaçları için iki kesim döneminden söz edilebilir. İlki 1650'ler, ikincisi de 1750'ler. Bu olgunun kesin olarak kanıtlanabilmesi için daha çok sayıda örnelemeye ihtiyaç vardır.
- Sedir ağaçları için kesim dönemi olarak 1600'ler denebilir. Değişik örneklerin tamamı benzer döneme rastlamaktadır.
- Karaçam ağaçları için de, mevcut örneklerle dayanarak 1400'lerin sonları ve 1600'lü yılların başlarında iki kesim döneminden söz edilebilir. 765 yaşındaki ağaç bu değerlendirmeye alınmamıştır. Çünkü, bu ağacın bulunduğu alanda, alanın çok dik yamaçlı olması nedeniyle kesim faaliyeti görülmemiştir. Buna karşın bu bölgedeki karaçam ağaçlarının doğal ömürlerinin 765 yıl ya da daha fazla olması, Maha Yaylası'ndaki karaçam ağaçlarının da, korunması durumunda, bu yaşlara ulaşabileceğine işaret etmektedir. Bu tartışmaya dayanarak, Maha Yaylası'ndaki ağaçların yaklaşık 500 yıl önce kesildiği ve yerine mevcut ağaçların yetiştiği sonucuna varmak mümkün olabilir.

Şekil 1: Değerlendirmeye alınan örneklerin bar grafikleri. İlk dört grafik (SUG15, AKC03, AKC04, MEV07) ardıç, ikinci dört grafik (AKC01, AKC02, AKC05, MEV08) sedir ve üçüncü dört grafik de (MAH10, MAH11, MAH12, MEV09) karaçam ağaçlarına aittir. En yaşlıları karaçam ağaçlarıdır.

Arkeolojik kullanım açısından ele alındığında bölgedeki en önemli ağaç türü sedirdir. Tarihsel kayıtlara göre bu ağaç türü, demiryolu traversleri, mabet ve gemi yapımında yaygın olarak kullanılmıştır (Aytuğ, 1970; Hafner, 1968; Bean, 1979; Dingil, 1990; Yeşilkaya, 1992; Çolak ve Rotherdam, 2006). Aytuğ (1970), İç Anadolu Bölgesi'nde bulunan Ankara-Polatlı yakınlarındaki Gordion Kral Mezarları'nda ardıç, çam ve sedir ağaçlarının kullanıldığını tespit etmiştir.

Ünlü bir coğrafyacı olan Strabon, Alanya'nın doğusu hakkında önemli açıklamalar yapmıştır: "Hamaksiya sedir ağaçlarından yapılmıştı ve bir limanı vardı. Gemi yapımında kullanılan bu kütükler sedir ağaçlarına aitti. Bölgedeki Dim, Alara, Köprü ve Kargı çayları, sedir ağaçlarını ormanlardan limana taşımak için kullanılıyordu. Bu bölge, gemi yapımında kullanılmak için gerekli olan çok güzel sedir ormanlarına sahip olduğu için, Kleopatra'ya hediye edilmişti" (Bean, 1979; Dingil, 1990).

Milattan önce 1832 yılında Mısırlılar Kilikya bölgesini işgal etmişler ve her yıl, en iyi sedir ağaçlarından yaklaşık 10.000 tanesini kesmişler ve İskenderiye'ye taşımışlardır. Osmanlı Döneminde sedir kullanımında herhangi bir sınırlama yoktu. Özellikle I. Dünya Savaşı (1914-1918) sırasında demiryolu yapımında kullanmak üzere büyük miktarlarda sedir ağacı kesilmiş ve sedir ormanları tahrip edilmiştir. Bu kesimler, I. Dünya Savaşı'nın özellikle ilk üç yılında yoğunlaşmıştır (Yeşilkaya, 1992). Yakın geçmişte ise, odununun güzel kokulu olmasından dolayı mobilya, çekmece, dolap, gardırop ve sandık yapımında kullanılmıştır (Yaltırık, 2000).

Çolak ve Rotherdam (2006), tüm milletlerin ve özellikle bunlara ait şehirlerin, oduna, tomruğa ve otlatma yapılacak alanlara ihtiyaç duyduğunu belirtmektedirler. Bu ihtiyaçların giderilmesi, ormanlara çok büyük zararlar vermiştir. Mayer ve Aksoy (1998), Prehistorik Dönemdeki (M.Ö. 1850-1180) ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş ve çöküş dönemlerinde (M.S. 1299-1922) ormansızlaşmanın ve ormanların yapılarındaki bozulmanın arttığına dikkat çekmişlerdir. Anadolu; Mısırlılar, Mezopotamyalılar, Finikeliler ve Romalılar gibi büyük Akdeniz ve Yakın Doğu medeniyetleri için hem büyük tomruk hem de ikincil orman ürünleri üretim merkezi olmuştur. Yüksek kalitedeki tomruklar, mabet, ev ve gemi yapımında kullanılmak üzere taşınmıştır. Örneğin Kral Solomon, İsrail'den 30.000 işçiyi Türkiye'nin güneyindeki Toros Dağları'na göndererek Kudüs'teki tapınağının yapımında kullanmak üzere 30 m. boyunda ağaçları kestirmekle ünlenmiştir. Liphshitz (1992) de, İsrail'de kullanılan sedir ağaçlarının ana kaynağının Lübnan ve Türkiye'nin Akdeniz Bölgesi olduğunu ve sedir ağaçlarının buradan gemilerle taşınmış olabileceğini belirtmektedir. Yazar ayrıca, İsrail'de, çağlar boyu sedir ağacı kullanımının, Lübnan ve Türkiye'deki sedir ormanlarının azalmasının bir nedeni olduğunu da belirtmektedir.

Rogers ve Kaya (2006), yaklaşık 2700 yıl önce yapılmış olan Gordion Kral Mezarları'nda (Polatlı-Ankara) Kral Midas Tümülüsü'nde bulunan sedir ağaçları ile yaklaşık 1500-1900 yıl önce yapılan Al-Aksa Camii'ndeki (İsrail-Kudüs) sedir ağaçlarında filogenetik analizler yapmışlar ve örneklerin Türkiye'deki Toros sedirlerinden alınan güncel örneklerle yakın sonuçlar verdiğini saptamışlardır. Bu sonuç, tarihi yapılarda kullanılan sedir ağaçlarının büyük olasılıkla Toros Dağları'ndan taşındığını göstermektedir.

Tüm bu tarihsel kayıtlar, Türkiye'nin Akdeniz Bölgesi'ndeki sedir ormanlarının büyük tahribatlar geçirdiğini göstermektedir. Günümüzde, Bıçkıcı civarındaki saptanabilen en yaşlı sedir ağaçlarının havzanın üst kesimlerinde olduğu ve yaşının 409 olduğu belirlenmiştir. Yıllık halka genişlikleri incelendiğinde, sedir ağaçlarının bölgedeki diğer ağaçlar, çam ve ardıç türlerine göre daha hızlı geliştiği görülmektedir. Sedir ağaçları bu hızlı gelişimlerinden dolayı, diğer türlere kıyasla daha erken yaşlarda daha kalın çaplara ulaşmaktadır. Bundan dolayı, kesim aralıkları diğer ağaçlardan daha kısa olabilir. Örneğin Akçal Yaylası çevresindeki en yaşlı sedir ağaçları ile birlikte, oldukça genç bir orman bulunmaktadır. Bu alanda aynı zamanda çok yaşlı tek tek bireyler hâlinde ardıç ağaçları da bulunmaktadır. Son jenerasyon incelendiğinde, sedir gençliğinin çok daha yoğun ve baskın olduğu görülmektedir (Resim: 5).

Ardıç ağaçlarının doğal yolla çoğalabilmesi için, tohumlarının etli kısımlarının ardıç kuşu tarafından yenmesi ve çimlenecek olan kısımlarının da kuşların dışkılarıyla doğaya atılması gereklidir. İnsan etkisiyle ardıç popülasyonunda meydana gelen azalma, ardıç kuşu popülasyonun da azalmasına ve dolayısıyla da ardıç gençliğinin azalmasına yol açmış olabilir. Bu durum ayrıca bir inceleme konusudur.

Günümüzde sedir+ardıç karışık ormanlarının gençleştirilmesinde alana, önce yavaş büyüyen ve gölgeye dayanıklı olan ardıçların, sonra da sedirlerin getirilmesi önerilmektedir (Şirin, 1992). Bu durum da, ardıç+sedir karışık ormanlarda, sedirin üstünlüğünü ortaya koymaktadır.

Şirin (1992), ardıç ağaçlarının sedir ağacına kıyasla gölgeye daha dayanıklı ve yavaş gelişen bir ağaç olduğunu belirtmektedir. Zohary (1973) ardıç ağaçlarının, zarar gören sedir ormanlarında alana ilk gelen ve yayılan ağaçlar olduğunu belirtmektedir. Buna karşın Akçal Yaylası'nda tersi bir durum göze çarpmaktadır. Hem sedir hem de ardıç ağaçlarının birlikte tahribat görmüş olduğu Akçal Yaylası'nda sedir gençliği, ardıç gençliğine göre daha baskın durumdadır. Bunun nedeni, yukarıda da belirtildiği gibi, hem sedir tohumlarının gençlikte baskın olması hem de azalan ardıç popülasyonlarında, (kuşların oranındaki azalmadan dolayı) çimlenme özelliği gösteren tohum oranındaki azalma olabilir. Bir diğer neden de, genç ardıç ağaçlarının kazık yapımında kullanılmak üzere kesilmesidir. Ardıç ağaçları sert ve dayanıklı

olduğu için Anadolu'nun büyük bir kısmında çit kazıkları yapımında kullanılmak üzere yasa dışı olarak kesilmektedir. Hâlen Türkiye genelinde tüm ardıc ormanları devletin koruması altında olup yasal olarak herhangi bir ağaç kesimi yapılmamaktadır.

Genel olarak Akdeniz Bölgesi ormanları, insan etkisiyle büyük değişimler geçirmiş olmaları yanında, iklimsel değişimlerin etkisiyle de büyük değişimler yaşamıştır. Polen analizleri Son Buzul Çağından sonraki değişimleri ortaya koymuştur. Caner ve diğ. (2007), Gazipaşa arkeolojik yerleşimler civarında yaptığı polen analizlerinde, Son Buzul/Buzularası paleoklimatik koşullarla ilişkili olan step vejetasyon tipindeki artışı yansıtan üç farklı palinolojik zonun varlığını ortaya koymuşlardır.

Touchan ve diğ. (2003), (2005) ve (2007), Akkemik ve Aras (2005), Akdeniz Bölgesi'nin geçmiş dönem kuraklıklarıyla ilgili çalışmalarında ise, son 900 yılın en kurak yıllarını belirlemişlerdir. Bu sonuçlara göre, 1567, 1585, 1595, 1660, 1725-1727, 1756-1757, 1873-1874, 1887, 1890-1891, 1925-1929 yılları, kurak yıllar olarak ortaya konmuştur. Bu yıllar aynı zamanda tarımsal kıtlık yılları olarak da tarihsel kayıtlara geçmiştir (Kuniholm, 1990; Panzac, 1985; Osmanlı Arşivleri). Touchan ve diğ. (2007) tarafından yapılan son çalışmada, özellikle 1550'lerde maksimum seviyeye ulaşan yağışlı bir dönemin varlığı saptanmıştır. Bu sonuç, yağışlı dönemin orman varlığında herhangi bir artışa neden olup-olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Bunun yanıtı ancak, polen katmanları sık aralıklarla tarihlenmiş olan polen analizleriyle ortaya konabilecektir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

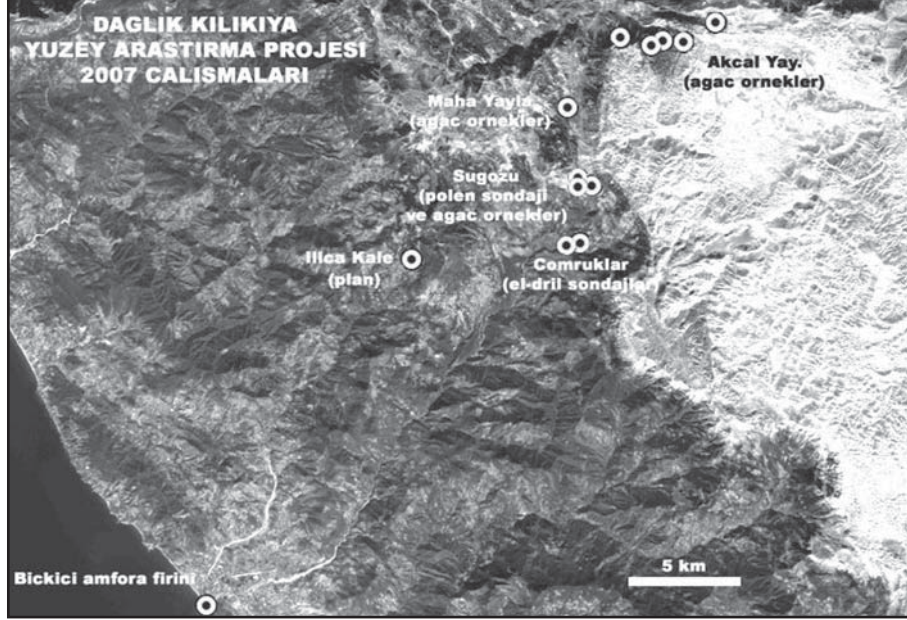
Yapılan çalışmalar sonucunda, Gazipaşa arkeolojik yerleşim alanları çevresindeki ormanların tarihi hakkındaki bilgileri içeren bir derleme ortaya konmuştur. Hem tarihsel kayıtlar hem de alanda yaptığımız gözlemler, bölge ormanlarının çok büyük tahribatlar geçirdiğini göstermiştir. Alanda yapılacak olan daha kapsamlı bir çalışmayla, mevcut ormanlardaki yaş basamakları çıkarılabilir ve hangi tür ağaçların, hangi yaş basamaklarıyla temsil edildiği ve böylece türlere göre kesim sıklıkları da ortaya konabilir.

Ayrıca, polen analizleri ve yıllık halka kronolojilerinden elde edilecek sonuçlar karşılaştırılabilir. Bunun için, polen katmanlarının çok daha sık aralıklarla (50-100 yıl gibi) tarihlendirilmesi gereklidir. Sık aralıklarla tarihlendirilmiş polen spektrumları, aynı döneme denk gelen ham yıllık halka kronolojileri ile karşılaştırılabilir ve son 500 yıllık dönemde iklimden kaynaklanan değişimler ortaya konabilir.

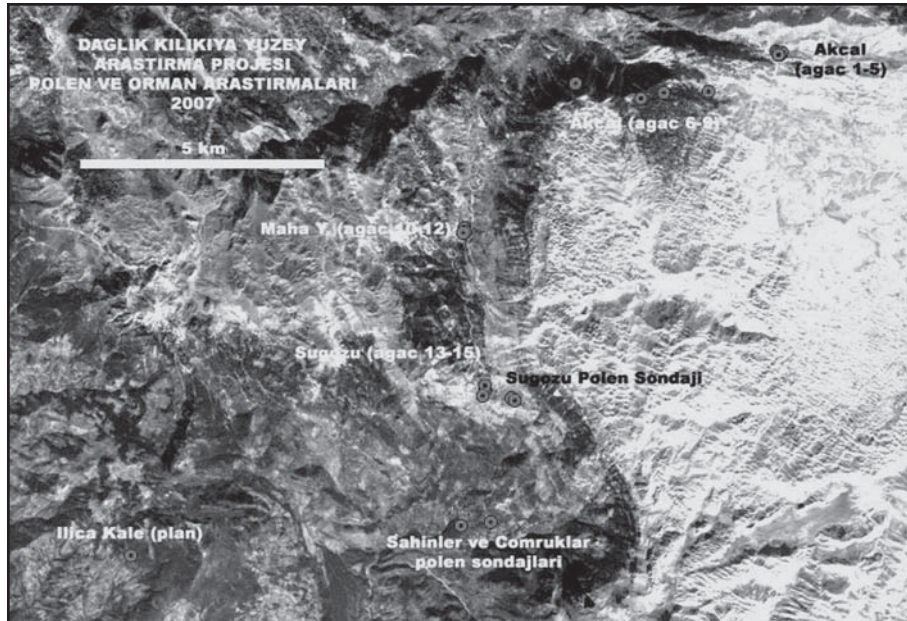
BİBLİOGRAFYA

- Akkemik, Ü. and Aras, A., 2005. Reconstruction (A.D.1689-1994) of April-August Precipitation in Southern Part of Central Turkey. *International Journal of Climatology* 25 (4): 537-548.
- Aytuğ, B., 1970. Arkeolojik Araştırmaların Işığı Altında İç Anadolu Stebi. *İ.Ü.Orman Fakültesi Dergisi*, Series A-1: 127-143.
- Aytuğ, B. and Görcelioğlu, E., 1996. Archaeobotany in Anatolia. *Archaeometry* 94. *The Proceedings of the 29th International Symposium on Archaeometry* (Ed. Ş. Demirci, A. M. Özer, G. D. Summers) pp.393-400.
- Bean, G. E., 1979. *Turkey's Southern Shore*. 2. Edition, John Murray, London, 154 pp.
- Bottema, S. and Woldring, H., 1986. Late Quaternary vegetation and climate of Southwestern Turkey. Part II. *Palaeohistoria* 26:123-149
- Bottema, S. and Woldring, H., 1990. *Anthropogenic indicators in the pollen records of the eastern Mediterranean*. In Bottema, S., Entjes-Nieborg, G., Zeist, W. van. (eds) *Mans's Role in the Shaping of the Eastern Mediterranean Landscape*: 231-264. Rotterdam.
- Caner, H., Akkemik, U., Rauh, N. K., Wandsnider, L., 2007. Human impact on vegetation: Previously results of dendrochronology and pollen analysis from the western Rough Cilicia. *Geophysiological Research Abstracts*. Vol. 9. Abstract no: EGU2007-A-07634.
- Chaney, W. R. and Basbous, M., 1978. The cedars of Lebanon-Witnesses of History. *Econ. Bot.* 32(2): 118-123.
- Çolak, A. H. and Rotherdam, I. D., 2006. A review of the forest vegetation of Turkey: Its status past and present and its future conservation. *Biology and Environment: Proceedings of the Royal Irish Academy*. Vol. 106B. No.3: 343-354.
- Dingil, S., 1990. *Bitkilerle Anadolu*. Yeniçağ Matbaası. Ankara, 142 pp.
- Hafner, F., 1968. Son Beşbin Yıl İçerisinde Anadolu'da Orman Durumu (Translator: Refik Baş). *İ.Ü.Orman Fakültesi Dergisi Series B-2*: 211-234.
- Kuniholm, P. I., 1990. *The archaeological record: evidence and non-evidence for climate change*. In Runcorn, S. K., Pecker, C. J. (Eds.) *The Earth's Climate and Variability of the Sun Over Recent Millennia*. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London, Series A. Mathematica Physical and Engineering Science*. V. 330 (1615), pp:645-655.
- Lipshchitz, N., 1992. Building in Israel Throughout the Ages. *Geojournal* 27 (4): 345-352

- Mayer, H. and Aksoy, H., 1998. *Türkiye Ormanları. Western Blacksea Forestry Research Institute, Bolu, Turkey. Publication No: 1, pp.291.*
- Osmanlı Arşivleri. Osmanlı Sarayı ve Taşra Arasındaki Yazışmalar. İstanbul Devlet Arşivleri Bölge Müdürlüğü*
- Panzac, D., 1985. *La peste dans l'empire Ottoman 1700-1850. Editions Peeters, Louvain.*
- Rogers, S. O. and Kaya, Z., 2006. DNA from ancient cedar wood from King Midas' Tomb, Turkey, and Al-Aksa Mosque, Israel. *Silva Genetica* 55 (2): 54-62.
- Şirin, G., 1992. *Sedirin Doğal Gençleştirilmesi. In Eler, Ü. (Ed.) Sedir. Ormancılık Araştırma Enstitüsü Yayını Seri: 6. pp: 133-164.*
- Touchan, R., Garfin, G. M., Meko, D. M., Funkhouser, G., Erkan, N., Hughes, M. K., Wallin, B. S., 2003. Preliminary reconstructions of spring precipitation in southwestern Turkey from tree-ring width. *International Journal of Climatology*, 23, 157-171.
- Touchan, R., Xoplaki, E., Funkhouser, G., Luterbacher, J., Hughes, M. K., Erkan, N., Akkemik, Ü., and Stephan, J., 2005. Dendroclimatology and large-scale circulation influences in the Eastern Mediterranean and Near East region, *Climate Dynamics* 25: 75-98.
- Touchan, R., Akkemik, Ü., Hughes, M., Erkan, N., 2007. May-June precipitation reconstruction of southwestern Anatolia, Turkey for the last 900 years from tree rings. *Quaternary Research*. 68: 196-2002.
- Yaltırık, F. and Efe, A., 2000. *Dendroloji. İ.Ü.Orman Fakültesi Publication. No: 4265/465.*
- Yeşilkaya, Y., 1992. *Tarihsel ve Kültürel Yönü ile Sedir. In Eler, Ü. (Ed.) Sedir. Ormancılık Araştırma Enstitüsü Yayını Seri: 6. pp: 19-32.*
- Zeist, W. van., Woldring, H., Stapert, D., 1975. Late Quaternary vegetation and climate of southwestern Turkey. *Palaeohistoria* 17: 53-143.
- Zohary, M., 1973. *Geobotanical Foundations of the Middle East. Gustav Fisher Verlag. Stuttgart Swets&Zeitlinger. Amsterdam Vol.I-II*

Harita 1: 2007 araştırma bölgesi

Harita 2: Karatepe Yayla bölgesi

Resim 1: Sugözü’deki eski sondajı

Resim 2: Sugözü’deki sondajın kil toprağı

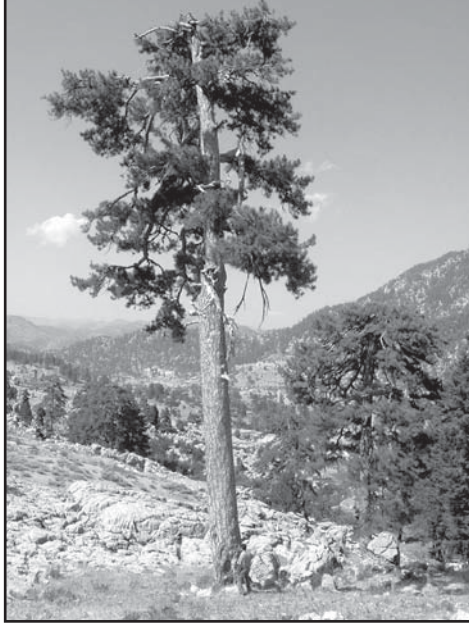
Resim 3: Merdiven sondajı

Resim 4: 5 cm.lik toprağın örnekleri

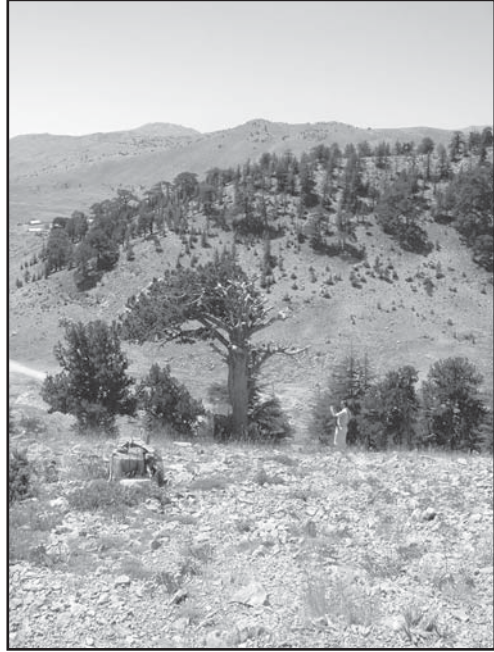
Resim 5: Maya Yaylası. İnsanların yazın kaldığı bu yaylanın çevresindeki ağaçların zaman içerisinde kesilmesi ve yoğun otlatma nedeniyle orman gelişmemiştir. Yayla çevresinde koruma altına alınmış, yaşları 500 yılı geçen karaçam ağaçları bulunmaktadır. Bu ağaçlar, alandaki ağaçların en azından 500 yaşına kadar ulaşabildiğini göstermektedir. Kapalılığı azalmış orman kalıntıları da yamaçlarda kalmıştır. Tepenin üst kesimlerindeki açıklık, orman ağaçlarının yaşamasının mümkün olmadığı doğal sınır olup alpin zonudur.

Resim 6: Maha Yaylası. Yaşı 500'ün üzerinde olan bir karaçam. Tek tek ya da küçük gruplar hâlinde kalmışlardır. Yer yer genç ağaçlar da meşcere içinde bulunmaktadır.

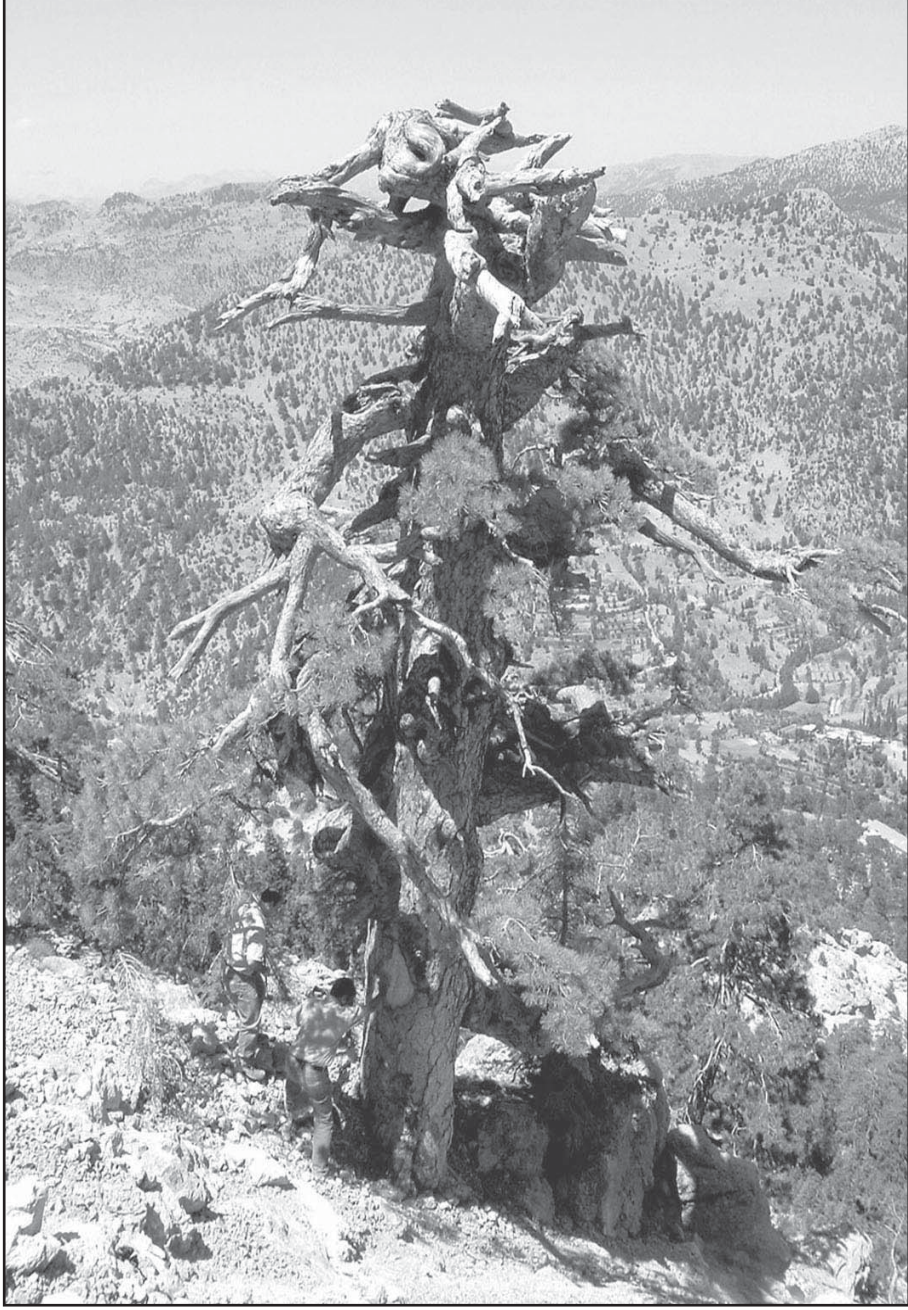
Resim 7: Suğözü Yaylası'nda yaşlı ardıç ağaçları. Çevredeki kimisi çürümüş, kimisi henüz daha sağlam olan çok sayıda gövde kalıntısı ardıç ağaçlarının yaşadığı tahribatı yansıtmaktadır.

Resim 8: Akçal Yaylası; denizden yüksekliğin en fazla olduğu (1700-1800 m.) örnek alanı. Bu alanda, yaşlı sedir ve ardıç ağaçları bulunmaktadır. Önde kesilmiş bir ardıç gövdesi, arkada yaşlı bir ardıç ağacı bulunmaktadır. Yerleşim yerlerinin kenarlarında hiç orman kalmamışken, yamaçlarda seyrekleşmiş ve kapalılığı azalmıştır. Bu alandaki genç ağaçlar genellikle sedir ağaçlarıdır.

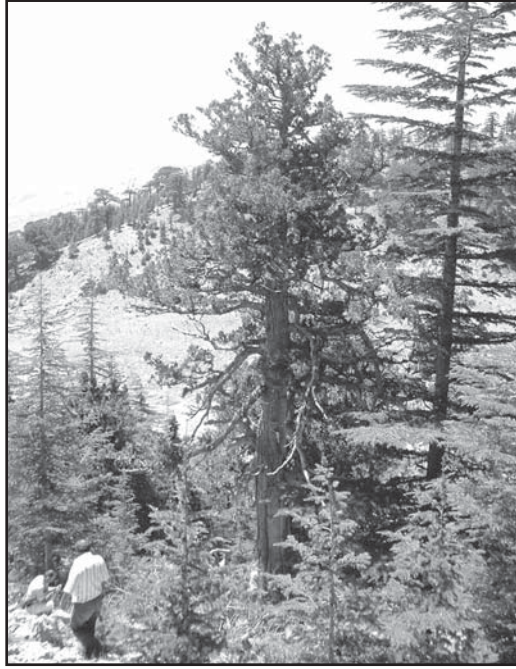
Resim 9: Akçal Yaylası: Yaşlı ve son generasyon sedir ağaçları görülmektedir. Bu alan, Şekil 4'te verilen alanın hemen devamı olup son generasyonun genel olarak sedir ağaçlarından oluştuğu görülmektedir. Bu alanda çok yaşlı sedir ağaçları bulunmaktadır.

Resim 10: En yaşlı karaçam ağacı (Ağaç No: 9). Yaşı 765 yıldır.

Resim 11: Bulunabilen en yaşlı sedir ağacı. Yaşı 409'dur (Ağaç No: 8).

Resim 12: Örneklenen en yaşlı ardıç ağacı. Yaş: 364 yıldır (Ağaç No: 4).

ANAMUR ARKEOLOJİ MÜZESİ'NDEKİ AMFORA ARAŞTIRMALARI RAPORU

Levent ZOROĞLU*
Matthew DILLON
Duygu YAKINLAR
Nicholas RAUH

22 Ağustos-11 Eylül 2007 tarihleri arasında Nicholas Rauh (Purdue Üniversitesi ABD) ve Matthew Dillon (Loyola Marymount Üniversitesi ABD) tarafından Anamur Arkeoloji Müzesi'ndeki antik ticarî amforalar incelemiştir. Bu çalışmada toplam 135 amfora tahlil edilip sınıflandırılmış ve bunların ön kataloğu yapılarak, söz konusu amforalar Anamur Müzesi'nde belli bir sıra içerisinde düzenlenmiştir. Bunlara ek olarak 4 antik şişe de incelenmiştir. Ancak bunların arkeolojik özellikleri ticarî amforalar gibi teşhis edilememiş, bu yüzden amfora kataloğuna dahil edilmemiştir.

Kataloğa aldığımız her amforanın kısa tanımı yapılmış, bunların ölçüler tablosu da kataloğa dahil edilmiştir. Aynı biçimde, amforaların kil özellikleri Munsell toprak rengi kitabına göre teşhis edilmiştir. Her bir amfora için renkli dijital fotoğraf çekilmiş, ayrıca mikroskopik dijital fotoğraf makinesi ile kil özelliklerini ayrıntılı olarak gösteren fotoğraflar çekilmiş ve bunlar da kataloğa eklenmiştir. Amfora kataloğu MS-Word dosyası olarak kaydedilmiştir; metinde oluşturulan bağlantılar (hot link) ile fotoğraflarla MS-Word dosyasına bağlanmıştır. 2007 sezonunda henüz bir çizimci bulamadığımız için profil çizimleri yapılamamıştır. Şimdi müze salonlarında 37 amfora, bölgesine ve kronolojisine göre yeniden düzenlenmiş olarak sergilenmektedir. Giriş salonundaki yeni amfora düzenlemesine göre bunların 29 tanesi Demir Çağı, Fenike amforası, Klasik ve Helenistik Dönemin Ege Bölgesi'nden gelen amforaları, Erken ve Geç Roma ile Bizans amforalarından oluşmaktadır. Ana salonda da 8 adet Geç Roma ve Bizans Dönemine ait amfora sergilenmektedir.

* Prof. Dr. Levent ZOROĞLU, Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Konya/TÜRKİYE lezoroglu@selcuk.edu.tr
Matthew DILLON, Loyola Marymount Üniversitesi, ABD mdillon@lmu.edu
Duygu YAKINLAR, Anamur Arkeoloji Müzesi, Mersin/TÜRKİYE duygu-gokalp@hotmail.com
Nicholas RAUH, Purdue Üniversitesi, ABD rauhn@purdue.edu

Müze müdürüne göre, geçen yıllarda yaklaşık 100 kadar antik ticarî amfora balıkçılardan alınmış olup bunlar Anamur bölgesinin kıyıları boyunca avlanan balıkçılar tarafından bulunmuştur. Bu amforalardan Anamur'un yakın çevresindeki denizde bulunmuş olanların arkeolojik bağlamları (kontekst) yoktur; ancak yaklaşık 40 amforanın daha detaylı arkeolojik kontekstleri (bağlam) öğrenilmektedir. Bunlar arasında, Kelenderis'ten gelen malzemeler bulunmaktadır ki, Prof. Dr. Levent Zoroğlu (Selçuk Üniversitesi, Konya, Kelenderis kazısı başkanı) bunların Kelenderis'in mezarlıklarında 1960 ve 1970'li yıllardaki kaçak kazılarda bulunup Erdemli Müzesi'ne, oradan da Anamur Müzesi'ne nakledilen eserlerden oluştuğunu belirtmiştir. Kataloğumuza yanlışlıkla Kelenderis kazıları sırasında bulunup Anamur Müzesi'ne teslim edilen amforalar da alınmıştır. Özellikle belirtmek gerekir ki, en erken tarihlenebilir amforalar Kelenderis kazılarından gelmektedir. Bunların bağlamları hakkında Prof. Zoroğlu'nun kazı defterlerinden bilgi elde etmemiz mümkün olduğundan, eylül ayında Rauh, Dillon ve Zoroğlu Kelenderis kazı evinde toplanarak, "Anamur Müzesi Amfora Araştırma Projesi"ne yeni bir biçim verilmesi üzerinde anlaşılmıştır. Buna göre öncelikle Prof. Zoroğlu'nun da bu projeye katılması için davet yapılmış, sonuçta proje yeniden düzenleyerek aşağıdaki iş bölümü ve program konusunda anlaşmaya varılmıştır.

Prof. Rauh ve Prof. Dillon Anamur Müzesi amfora araştırma projesini büyük bir fırsat saymakta ve bu projenin bir parçası olarak Prof. Zoroğlu'nun katkıda bulunacak olmasından mutluluk duymaktadırlar. Ayrıca proje ekibi olarak Zoroğlu, Rauh ve Dillon Anamur Müzesi Müdürü Ramazan Peker'e, Arkeolog Duygu Yakınlar'a, memur Arzu Oktan'a, güvenlik görevlisi Süleyman Altın'er'e, bekçiler ve görevliler Feray Akı'na, Kalender Gülseve'e, Selahattin Şevik'e, Yılmaz Şevik'e, Durmuş Ali Yıldız'a ve Bülent Uysal'a minnet borçludurlar. Bu işbirliğinin mutlu bir şekilde sonlanmasını bekliyoruz.

2007 YILINDA TESPİT EDİLEN AMFORA TİPLERİ

Demir Çağı, Ortadoğu'dan Gelen Amforalar (genellikle M.Ö. 9.-4. yüzyıl arası)

3 sepet kulplu amfora (1 tanesi Kelenderis'ten)

8 Fenike, torpido biçimli amfora (3 tanesi Kelenderis'ten)

9 Fenike, bikonik formlu amfora (5 tanesi Kelenderis'ten)

14 Pers tipi tek kulplu amfora (tamamı Kelenderis'ten)

Toplam: 34 adet

Klasik ve Helenistik Dönem, Ege Denizi'nden Gelen Amforalar

- 1 Ege Bölgesi'nden (olasılıkla Milet kaynaklı) Arkaik tip amfora
- 3 Thasos'tan Klasik amfora (tamamı Kelenderis'ten)
- 4 Kuzey Ege veya Batı Kara Deniz kaynaklı Thasos imitasyonu Geç Klasik Dönem amforası (3'ü Kelenderis'ten)
- 9 Helenistik Rodos amforası (3'ü Kelenderis'ten)
- 2 Helenistik Chios amforası
- 2 Helenistik Kos amforası
- 6 tanınmamış, Helenistik amfora
- Toplam: 27 adet

Roma Dönemi Amforaları

- 4 İtalya'dan Lamboglia 2 amforası (M.Ö. 1. yüzyıl)
- 1 İtalya'dan Dressel 6 amphorası (M.S. 1. yüzyıl)
- 1 Libya'dan Africa Grande amphorası (M.S. 1.-2. yüzyıl)
- 4 Cezayir'den Mauretania Caesaria amforası (İ.S. 3.-4. yüzyıl)
- 1 Kilikya'dan Zemer 41 amforası (M.S. 1.-4. yüzyıl)
- 2 tanınmamış Roma Dönemi amforası
- Toplam: 13 adet

Geç Roma Amforaları

- 1 Kilikya'dan Atina Agorası M-239 amforası (M.S. 3.-4. yüzyıl)
- 6 Filistin "Canta formu" amfora (Riley LR 5/6) (M.S. 4.-7. yüzyıl)
- 26 Kilikya'dan Yassı Ada (Riley LR) 1 amforası (M.S. 5.-7. yüzyıl)
- 5 Ortadoğu'dan "havuç formu" (Riley LR 7) amfora (M.S. 3.-5. yüzyıl)
- 5 "Samos Sarnıç Tipi" amfora (M.S. 7. yüzyıl)
- 1 Atina Agorası M-302 amphora (M.S. 3.-4. yüzyıl)
- Toplam: 44 adet

Bizans Amforaları

- 2 Yassı Ada II Erken Bizans amforası
- 2 Günsenin 1 tipi amfora (M.S. 8.-12. yüzyıl)
- 4 Günsenin 4 tipi amforası (M.S. 12.-13. yüzyıl)
- 4 Günsenin hibrit formu amfora (M.S. 9.-12. yüzyıl)
- 5 tanınmamış Bizans veya erken modern amfora
- Toplam: 17 adet
- Toplam: 135 amfora

SELECTED EXAMPLES

The following examples display the chronological range of the amphoras stored in the Anamur Archaeological Museum. In a few instances we include as comparanda ceramic finds of the Rough Cilicia Archaeological Survey Project in the neighboring district of Gazipasha (Antalya Province; see Map; Resim: 1).

RESİM 2: IRON AGE NEAR EASTERN AMPHORAS

Basket-Handled Amphoras

- No. 1, AM Inv. No. 2.2.07, Ht: 0.82m; Comp. Alpözen 1994: 70; Date: 700-500 BCE.
- No. 2, AM Inv. No. 2.37.90, Ht, 0.91m; Comp. Calvet 1986: 506, fig. 1b, 5 Date: 500-400 BCE.
- No. 3, Basket-handle fragment found by RCSP underwater team at Kaledran in 2005, P. Ht., 0.22m; Date: 700-400 BCE
- No. 4, Kinet Höyük Inv. No. KT 6257, P.Ht. 0.17m; Basket-handle fragment from Kinet Höyük in local fabric; Date: 700-400 BCE

Basket-handled forms are presumed to have originated in Cyprus (Calvet 1986: 507); however, production of basket-handle amphoras near Kinet Höyük demonstrates that the form had regional appeal.

"Torpedo-shaped" Phoenician Amphoras

5. Rim fragment from Charadros, 2004, P. Ht. 0.09m.
6. AM Inv. No. 1.5.93; Ht. 0.68m, Comp. Lehmann 1998: fig. 6:35; Regev 2004: 342 fig 4:6; Date: 700-580 BCE.
7. AM Inv. No. 2.1059.90/19.3.75, from Kelenderis, Ht. 0.55m; Comp. Lehmann 1998: fig. 6:34; Regev 2004: 342 fig. 4:5; Date: 700-580 BCE.
8. AM Inv. No. 2.7.93; Ht. 0.64m; Comp. Zemer 1977: form 10; Doğer 1992: 11, r. 5; Regev 2004, 339, fig. 2:3; Date: 750-700 BCE.
9. AM Inv. No. 6.5.88; Ht. 0.68m; Comp. Zemer 1977: forms 25-26; Guz-Zilberstein 1995, fig. 6.35:10; Finkielsztejn 2006: 256, fig. 4, who defines this as "bag-shaped" and argues that it is Hellenistic; Date: 400-200 BCE?
10. AM Inv. No. 2.129.90/11.2.1965 from Kelenderis, Ht. 0.56m; Comp. Zemer 1977: forms 17-18; Lehmann 1998, fig. 12:2; Regev 2004, fig. 4:10; Date: 360-300 BCE.

*RESİM 3: CLASSICAL ERA NEAR EASTERN AND AEGEAN
AMPHORAS*

“Biconical” or “Conical” Phoenician Amphoras (Comp. Zemer 1977: form 21; Lehmann 1998: fig. 10:1; Regev 2004: fig. 4:7; 540-360 BCE)

- 11. AM Inv. No. 3.12.90, from Kelenderis, Ht. 0.49m.
- 12. AM Inv. No. 14.2.92, Ht. 0.49m.
- 13. AM Inv. No. 1.8.93, Ht. 0.57m.
- 14. AM Inv. No. 2.62.90 from Kelenderis, Ht. 0.49m.

Persian-Style One-Handled Amphoras from Kelenderis (Comp. Lehmann 1998: fig. 10:2 Regev 2004: fig. 4:8; Date: 540-360 BCE). In all, fourteen amphoras were processed, all from Kelenderis with more examples seen in the depot; largest example studied, 0.72m.

- 15. AM Inv. No. 1.3.86; Ht. 0.44m
- 16. AM Inv. No. 3.31.85; Ht. 0.51m
- 17. AM Inv. No. 3.32.85; Ht. 0.63m
- 18. AM Inv. No. 2.10.86; P. Ht. 0.59m

Possible Archaic Era Amphora from Ionia (Miletos?)

19. AM Inv. No. 3.15.93, Ht. 0.53; Comp. Sciallano & Sibella 1991: 26; Joncheray 1976: 23; Doğer 1992, 103, r. 109; E. Gjerstad, *Greek Geometric and Archaic Pottery found in Cyprus*, Stockholm 1977, Paul Astroms Forlag, Plate XI, Ionian amphoras, 113-117; Plate LXI, fig 2; Date: 550-500 BCE. Although the surface is extremely worn, the form looks correct.

RESİM 4: HELLENISTIC GREEK AMPHORAS

Early Hellenistic Thasian, North Aegean, and Cypriot Imitation Amphoras (all from Kelenderis)

- 20. AM Inv. No. 2.1.90/1.1.1963; Ht. 0.73m; Comp. Alpözen 1994 79; Lungo 2004: 221, fig 9; Date: 400-300 BCE
- 21. AM Inv. No. 2.53.90/4.2.64; Ht. 0.38m; Comp. Alpözen 1994, 79, Grace 1979: fig. 52 Doğer 1992: 117. fig. 129. cf. Papuci-Wladyka and Korozhitskaia in Eiring and Lund 2004:, 318 fig. 8, The form resembles amphoras from Herakleia Pontica; Date 350-300 BCE
- 22. AM Inv. No. 2.321.90/6.6.67; Ht. 0.56m; Comp. Doğer 1992: 115, fig. 126 (from Sinope); Date: 300-200 BCE

23. AM Inv. No. 2.172.90/23.2.65; Ht. 0.46m; Comp. Doğer 1992: 112, fig. 121, and also to rim and toe fragments in C. Karadima 2004: 161. Date: 300-200 BCE.
24. AM Inv. No. 2.322.90/6.7.67; Ht. 0.67m; Comp. Alpözen 1994: 79&99; Doğer 1992: 117; Calvet 1986: 506 fig. 1; Date: 300-200 BCE
25. AM Inv. No. 3.13.90/2452; Ht. 0.46m; Comp. cf Alpözen 1994: 79; Doğer 1992: 118, r. 131; Peristeri-Otatzí 1986: 495; Papuci-Wladyka and Kokhrzhitskaia 2004: 323, fig 15.1; Date: 450-300 BCE.

Forms 20-21 are likely Thasian / North Aegean. Forms 22-25 are possibly Cypriot imitations of Thasian / North Aegean amphora forms (Calvet 1986: 506 fig. 1).

Hellenistic Rhodian Amphoras

26. AM Inv. No. 14.8.92; Ht. 0.73m; Comp. Sciallano & Sibella 1991: 88; Doğer 1992, 89, r. 83; Date: 300-275 BCE
27. AM Inv. No. 5.1.97; Ht. 0.79m; Comp. Doğer 1992, 90, r. 84; Vogeikoff-Brogan and Apostolakou 2004: fig. 6.d; Date: 240-180 BCE
28. AM Inv. No. 13.4.90; Ht. 0.80m; Comp. Sciallano & Sibella 1991: 89, Grace 1979: fig. 62; Doğer 1992, 90, r. 85; Date: 200-175 BCE

Hellenistic Chian Amphoras

29. AM Inv. No. 4.2.90; P.Ht. 0.74m; Comp. Grace 1979: fig. 46, Zemer 1977: 30; Doğer 1992, 86, r. 78; Alpözen 1994: 84; Date: 400-300 BCE
30. AM Inv. No. 2.1.93; P.Ht. 0.87m; Comp. Zemer 1977: 31, Alpözen 1994: 85, Grace 1979: fig. 46; Date: 300-200 BCE

Hellenistic Koan Amphoras

31. AM Inv. No. 13.2.90; P.Ht. 0.77m; Comp. Grace 1965: 13, fig. 12; Grace 1979: fig. 56, Alpözen 1994: 97; Doğer 1992: 96, r. 93; Date: 150-80 BCE
32. AM Inv. No. 2.8.06; Ht. 0.72m; Comp. Zemer 1977: 35; Grace 1979: fig. 56; Alpözen 1994: 96; Date: 300-200 BCE

RESİM 5: EARLY ROMAN AMPHORAS

First Century BCE Amphoras from South Italy

33. Alanya Museum Inv. No. AC003, found by the underwater team of Cheryl Ward in the harbor of Antiochia ad Cragum in 2004; Lamboglia 2 / Will Type 10 amphora; P.Ht. 0.24m; Comp. Alpözen 1994: 105; Doğer 1992: 23, r. 19; Will 1987: 204; Date: 125-50 BCE
34. AM Inv. No. 1.11.93; Dressel 6 / Will Type 14 amphora; P.Ht. 1.02m; Comp. Sciallano and Sibella 1991: 36; Joncheray 1976: 28, no. 75; Will 1987: 208; Date: 25 BCE-100 CE
35. AM Inv. No. 2.12.92; Lamboglia 2 / Will Type 10 amphora; P.Ht. 0.88m; Comp. Alpözen 1994: 105; Doğer 1992: 23, r. 19; Will 1987: 204; Date: 125-50 BCE
36. AM Inv. No. 13.3.90; Lamboglia 2, Will Type 10 amphora; P.Ht. 0.88m; see no. 35
37. AM Inv. No. 2.11.92; Lamboglia 2, Will Type 10 amphora; P.Ht. 0.88m; see no. 35.

Roman Imperial Amphoras

38. AM Inv. No. 2.717.90 (1121) from Kelenderis; African Grande Amphora; P.Ht. 0.96m; Comp. Sibella 2002: 13, fig. 18; Sciallano and Sibella 1991: 82, Joncheray 1976: 94; Date: 275-400 CE
39. AM Inv. No. 3.11.93bis; Dressel 22 from Italy; Ht. 0.67m; Comp. Sciallano and Sibella 1991: 37; Alpözen 1994: 102; Date: 1-100 CE
40. AM Inv. No. 4.3.90; Zemer 41, Pinched-Handled Amphora from Anemurium; P.Ht. 0.54m; Comp. Zemer 1977: 41; Williams 1989: 94; Lund 2000; Rauh et al. 2006; Date: 50-350 CE
41. AM Inv. No. 2.10.92; Mauretania Caesarea Amphora; Dressel 30; Will Type 18; Ht. 0.64m; Comp. Sciallano and Sibella 1991: 77; Will 1987: 209-210; Joncheray 1976: 101; Date: 100-300 CE
42. AM Inv. No. 2.719.90/1125; Athenian Agora K-113 "Hollow Foot" Aegean Amphora; Ht. 0.75m; Comp. Slane 2004: 365 fig. 3; Alpözen 1994: 100; Sciallano and Sibella 1991: 99; Grace, 1979: fig. 37, Date: 200-400 CE

RESİM 6: LATE ROMAN 1 (and LR 13?), YASSI ADA I AMPHORAS

43. AM Inv. No. 2.87.90/12.2.1964 from Kelenderis; Ht. 0.49m
44. AM Inv. No. 3.6.93; Ht. 0.43m
45. AM Inv. No. 14.5.92; Ht. 0.45m

- 46. AM Inv. No. 14.4.92; Ht. 0.45m
- 47. AM Inv. No. 3.4.93; Ht. 0.50m
- 48. AM Inv. No. 3.8.93; Ht. 0.51m
- 49. AM Inv. No. 3.2.93; Ht. 0.48m
- 50. AM Inv. No. 3.13.93; Ht. 0.51m

These are the most numerous forms in the collection (26 in all). The form was produced at Elaiussa Sebaste among other places. The distinction between LR 1 and LR 13 is extremely difficult to discern, particularly when they appear to share the same fabrics. We have organized these forms according to four discernible fabrics, a widely recognized gray or light cream fabric; a “pink” fabric, a “red” fabric, and a “brown” fabric. We concede that these colorations may overlap and/or may result from differing firing conditions. Comp. Bass and Vandorninck 1982: 153-165; Vandorninck 1989; Sciallano and Sibella 1991: 100; Peacock and Williams 1986: 187, fig. 104; Alpözen 1994: 113; Date: 400-700 CE

RESİM 7: LATE ROMAN AMPHORAS

Samos Cistern Type Amphoras

- 51. AM Inv. No. 2.2.92; Ht. 0.58m;
- 52. AM Inv. No. 2.4.92; P.Ht. 0.56m;
- 53. AM Inv. No. 1.9.93; Ht. 0.75m;

The form exists at the Alanya Museum as well. Comp. Opait 2004: 302, fig. 22; Sibella 2002: fig. 20; Alpözen 1994: 108-110; Zemer 1977: 42; Date: 300-700 CE.

- 54. AM Inv. No. 2.5.93, Possible “Fractional” Late Roman Pinched-Handled Amphora (Athenian Agora M-239); P.Ht. 0.57m; at the “Syedra Kiln Site,” where this form appears to have been produced, the survey team recovered a coin of Maximinus Daia II (305-306 CE); Comp. Zemer 1977: 41; Williams 1989: 94; Lund 2000; Rauh et al. 2006; Rauh and Slane 2000; Date: 250-400 CE

Late Roman 7 / Carrot Type Amphoras

- 55. AM Inv. No. 3.9.93, P.Ht. 0.74m;
- 56. AM Inv. No. 4.2.94; P.Ht. 0.75m;
- 57. AM Inv. No. 1.7.93; Ht. 0.75m;

Comp. Sibella 2002: fig. 19b; Sciallano and Sibella 1991: 105; Alpözen 1994: 69; Zemer 1977: 40; Date: 300-600 CE

Late Roman 7 (BH) / Carrot Type Amphoras with Beirut Handles (Paul Reynolds)

58. AM Inv. No. 1.3.94, P.Ht. 0.57m;

59. AM Inv. No. 1.6.93; P.Ht. 0.56m;

Comp. Reynolds 2005; Reynolds 2000; Sibella 2002: fig. 19 a and c; Alpözen 1994: 101; Zemer 1977: 40, Date: 300-600 CE

RESİM 8: LATE ROMAN/EARLY BYZANTINE AMPHORAS

60. AM Inv. No. 2.1.94; Late Roman 5/6 / Palestinian Bag Amphora; Ht. 0.35m; Comp. Johnson 1986: 589f.; Regev 2004: 346 f.; Alpözen 1994: 65; Zemer 1977: 54; Date: 200-700 CE

61. AM Inv. No. 1.4.93; Gaza Amphora Type 4; Ht. 0.44m; Comp. Oked 2001, p.233, pl. 1; Alpözen 1994: 64; Zemer 1977: 53; Date 100-400 CE

62. AM Inv. No. 14.6.92; Possible Late Roman Form from Tarsus (Reynolds); P.Ht. 0.56m; Comp. Reynolds 2005; Reynolds 2004: 13, fig. 1; Date: 300-500 CE?

63. AM Inv. No. 1.2.93; Possible Late Roman 1 Imitation (Black Sea?); Ht. 0.54m; Comp. Opait 2004: 294, fig 1; Date: 400-500 CE.

64. AM Inv. No. 2.2.93; Late Roman 2 / Yassi Ada 2 Amphora; Ht. 0.52m; Comp. Sibella 2002: 12, fig. 15; Dark 2001: 37 fig. 12; Opait 2004, 305, Fig 33; Alpözen 1994: 115; Doğer 1992, 32, r. 36; Date: 500-700 CE

65. AM Inv. No. 1.1.93; LR 2; Yassi Ada 2 variant?; Ht. 0.54m; see no. 64.

RESİM 9: BYZANTINE AMPHORAS

66. AM Inv. No. 1.3.93; Günsenin 1; Ht. 0.41m; Comp. Günsenin 1989; Dark 2001: 47-48; Sibella 2002: 16, fig. 22b; Alpözen 1994: 116; Date: 800-1200 CE

67. Alanya Museum Inv. No. KDR 004; Günsenin 1, found in 2005 by RCSP underwater team near Kaledran (Charadros); Ht. 0.43m; see no. 66

68. AM Inv. No. 3.16.93; Günsenin 1 (variant); Ht. 0.38m; Comp. Günsenin 1989; Sibella 2002: 16, fig. 22a; Dark 2001: 48, fig. 19; Date: 800-1200 CE

69. AM Inv. No. 2.902.90/1336; Late Roman Cilician (?) amphora from Kelenderis; P.Ht. 0.40m; Comp. Sibella 2002: fig. 21a; Zemer 1977: 71-72; Date: 600-700 CE

70. AM Inv. No. 2.1.92; possible Günsenin 1-2 variant; P.Ht. 0.42m; Günsenin 1989; Sibella 2002: 16 fig. 23; Date: 1100-1300 CE

71. AM Inv. No. 14.7.92b; Günsenin 4; Ht. 0.47m; Günsenin 1989; Sibella 2002: 17, fig. 25 (possibly a late Egyptian type); Alpözen 1994: 119; Doğer 1992: r. 37; Zemer 1977: 74; Date 1100-1300 CE

RESİM 10: UNIDENTIFIED MEDIEVAL/EARLY MODERN AMPHORAS

72. AM Inv. No. 3.1.92; Unidentified Medieval form; P.Ht. 0.36m; Comp. Sibella 2002: 17, fig. 27.
73. AM Inv. No. 2.8.93; Unidentified Medieval form; Ht. 0.59m;
74. AM Inv. No. 2.1.97; Unidentified Medieval form; Ht. 0.32m; resembles LR 7 BH Carrot Amphora; see no. 58 above.
75. AM Inv. No. 1.5.94; Unidentified Medieval / variation of Sibella 2002: 17 fig. 27?; Ht. 0.45m;
76. AM Inv. No. 1.4.94; Unidentified Medieval form, Ht. 0.41m;
77. AM Inv. No. 4.1.94; Unidentified Medieval / Early Modern form; Ht. 0.54m;

BİBLİOGRAFYA

- Alpözen 1994, T. O. Alpözen, A. H. Özdaş, and B. Berkaya, *Commercial Amphoras of the Bodrum Museum of Underwater Archaeology. Maritime trade of the Mediterranean in ancient times*. Ankara: Bodrum Museum of Underwater Archaeology.
- Bass and Van Doorninck 1982, G. E. Bass and F. Van Doorninck, *Yassi Ada, A Seventh Century Byzantine Shipwreck*, Vol. 1; Texas.
- Calvet 1986, Y. Calvet, "Les amphores chypriotes et leur diffusion en Méditerranée orientale," in Empereur and Garlan 1986, 505-514.
- Dark 2001, K. Dark, *Byzantine Pottery*. Stroud, Tempus.
- Déroche and Spieser 1989, V. Déroche and J. M. Spieser eds, *Recherches sur la céramique byzantine*. BCH Suppl. XVIII, Athens and Paris: École française d'Athènes.
- Doğer 1992, E. Doğer, *Antik Çağda Amphoralar*. İzmir: Sergi Yayın Evi.
- Eiring and Lund 2004, J. Eiring and J. Lund, ed., *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean. Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens, Sept. 26-29, 2002*. Monographs of the Danish Institute at Athens, Volume 5, Danish Institute at Athens.
- Empereur and Garlan 1986, J.-Y. Empereur. and Y. Garlan, ed., *Recherches sur les Amphores Grecques*. BCH Supplement 13. Paris: Les Belles Lettres.
- Gjerstad 1977, E. Gjerstad, *Greek Geometric and Archaic Pottery found in Cyprus*, Stockholm, Paul Astroms Forlag.
- Günsenin 1989, N. Günsenin, "Recherches sur les amphores Byzantines dans les musées turcs, in Deroche and Spieser 1989, 267-276.

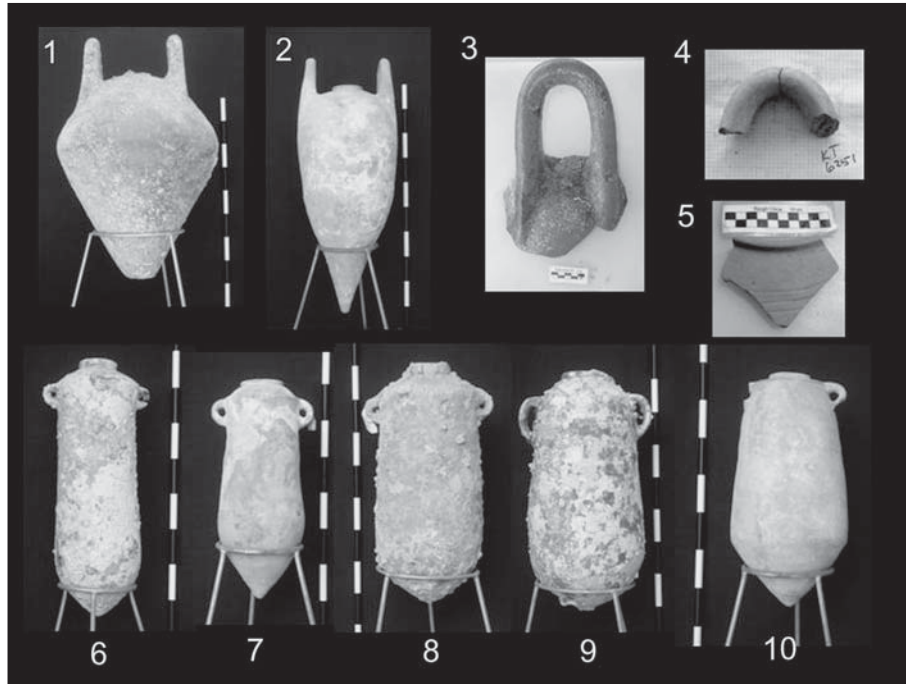
- Guz-Zilberstein 1995, H. Guz-Zilberstein, The Typology of the Hellenistic Coarse Ware and Selected Loci of the Hellenistic and Roman Periods in E. Stein ed., *Excavations at Dor, Final Report, Vol. 1B Areas A and C: the Finds*. Jerusalem 1995, 289-434.
- Grace, 1979, V. Grace, *Amphoras and the Ancient Wine Trade*. Excavations of the Athenian Agora, Picture Book No. 6. Revised Edition, Princeton, NJ.
- Grace, 1965, V. Grace, "The Commercial Amphoras," in G.D. Weinberg, Grace, et al., *The Antikythera Shipwreck Reconsidered*. Transactions of the American Philosophical Society 55. Philadelphia, 5-17.
- Johnson 1986, B. L. Johnson, "Syro-Palestinian Bag-Shaped Amphoras in the Athenian Agora and Corinth Collections", in Empereur and Garlan 1986, 589-597.
- Joncheray 1976, J. P. Joncheray, *Essai de Classification des amphores découvertes lors de fouilles sous-marines*, Cahiers d'archéologie subaquatique. Paris.
- Karadima 2004, C. Karadima, *Ainos: An Unknown Amphora Production Centre in the Evros Delta*, in Eiring & Lund 2004, 155-162
- Lehmann 1998, G. Lehmann, Trends in the Local Pottery Development of the Late Iron Age and Persian Period in Syria and Lebanon, ca. 700 to 500 BC, *BASOR* 311, 7-37.
- Lund 2000, J. Lund, The "Pinched-handle" Transport Amphorae as Evidence of Trade of Roman Cyprus, in: Ιωαννίδη, Γ.Κ. & Χατζηστούλη, Σ.Α. (eds.), *Πρακτικά του τρίτου διεθνούς κυπριολογικού συνεδρίου* (Λευκωσία, 16-20 Απριλίου 1996), Τόμος Α' (Λευκωσία): 565-578.
- Lungo 2004, V. Lungo, *Un dépôt d'amphores thasiennes du IVe siècle av. J.-C. à Orgamé*, in Eiring and Lund 2004, 217-228.
- Malfitana et al. 2006, D. Malfitana, Jeroen Poblome and John Lund, ed., *Old Pottery in a New Century: Innovating Perspectives on Roman Pottery Studies. Atti del Convegno Internazionale di Studi Catania, 22-24 Aprile 2004*. Monografie dell'Istituto per I Beni Archeologici e Monumentali, C.N. R. 1, Catania: L'Erma di Bretschneider.
- Oked 2001, S. Oked, "Gaza Jar"; a Chronicle and Economic Overview (in Hebrew), in A. Sasson, Z. Safrai and N. Sagive, eds, *Ashkelon: a City on the Seashore*. Ashkelon.
- Opait 2004, A. Opait, *The Eastern Mediterranean Amphorae in the Province of Scythia*, in Eiring and Lund 2004, 293-308.
- Papuci-Wladyka and Korozhitskaia 2004, E. Papuci-Wladyka and T. N. Korozhitskaia, *Greek Amphoras from the Polish-Ukrainian Excavations at Koshary, Odessa District (Fourth and Third Centuries BC): a First Presentation*, in Eiring and Lund 2004, 313-324.

- Peacock and Williams 1986, D. P. S. Peacock and D. F. Williams, *Amphorae and the Roman Economy. An introductory guide*. London and NY: Longman.
- Peristeri-Otatzis 1986, C. Peristeri-Otatzis, *Amphores et timbres amphoriques d'Abdère* in Empereur and Garlan 1986, 491-503.
- Regev 2004, D. Regev, *The Phoenician Transport Amphora*, in Eiring and Lund 2004, 337-352.
- Reynolds 2005, P. Reynolds, "Levantine Amphorae from Cilicia to Gaza: a Typology and Analysis of Regional Production Trends from the 1st to 7th Centuries," in J. M. Gurt, I. Esparraguera eds. *LRCWI: Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry* (Barcelona 14-16 March 2002) BAR Int. Series, Oxford, Archaeopress.
- Reynolds 2004, P. Reynolds, *Distribution map of regional amphora classes in the Levant, Roman and Byzantine periods*, in Eiring and Lund 2004, p. 13, fig. 1.
- Reynolds 2000, P. Reynolds, "The Beirut Amphora Type, 1st Century BC – 7th Century AD an Outline of its Formal Development and Some Preliminary Observations of Regional Economic Trends," *ReiCretActa* 36, 387-395.
- Rauh et al. 2006, N. K. Rauh, Matthew J. Dillon, Christopher Dore, Richard Rothaus und Mette Korsholm, "Viticulture, Oleoculture, and Economic Development in Roman Rough Cilicia," *Münster Beiträge für Antike Handelsgeschichte* 25, 49-98.
- Rauh and Slane 2000, N. K. Rauh and K. W. Slane, "Amphora Production in Western Rough Cilicia," *Journal of Roman Archaeology* 13, 319-330.
- Sibella 2002, P. Sibella, The George McGhee Amphora Collection at the Alanya Museum, Turkey. *The INA Quarterly* Vol. 29 Suppl. 1. College Station, Texas: Institute of Nautical Archaeology.
- Sciallano and Sibella 1991, M. Sciallano and P. Sibella, *Amphores. Comment les identifier?* Aix en Provence.
- Slane 2004, K. W. Slane, *Amphoras – Used and Reused – at Corinth*, in Eiring and Lund 2004, 361-370.
- Vogeikoff-Brogan and Apostolakou 2004, N. Vogeikoff-Brogan and S. Apostolakou, *New Evidence of Wine Production in East Crete in the Hellenistic Period*, in Eiring and Lund, 2004, 417-428.
- Vandorninck 1989, F. Van Doorninck, "The Cargo Amphoras on the 7th Century Yassi Ada and the 11th Century Serce Limani Shipwrecks: Two Examples of a Reuse of Byzantine Amphoras as Transport Jars," in Déroche and Spieser 1989, 247-257.

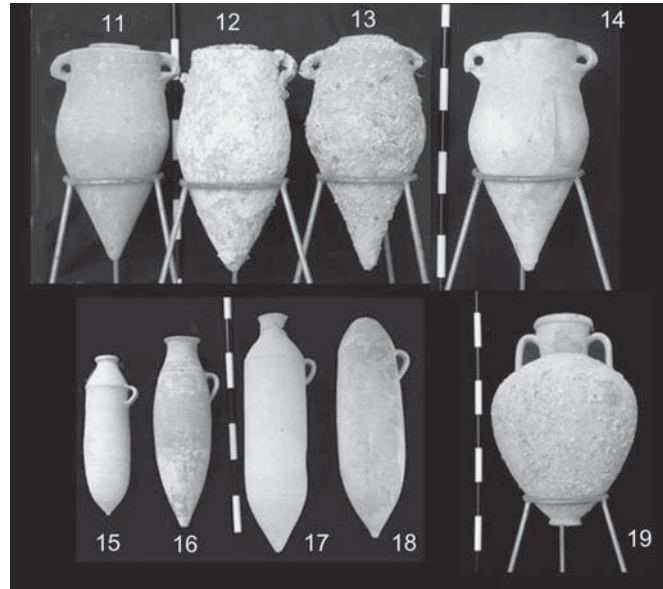
- Will 1987, E. Lyding Will, The Roman Amphoras, in A. M. McCann, J. Bourgeois, E. K. Gazda, J. P. Oleson, and E. L. Will, *The Roman Port and Fishery of Cosa*. Princeton: Princeton U. Press, 171-222.
- Williams 1989, C. Williams, *Anemurium. The Roman and early Byzantine pottery*. Toronto: Subsidia Mediaevalia 16.
- Zemer 1977, Avshalom Zemer, *Storage Jars in Ancient Sea Trade*. Haifa: National Maritime Museum Foundation.

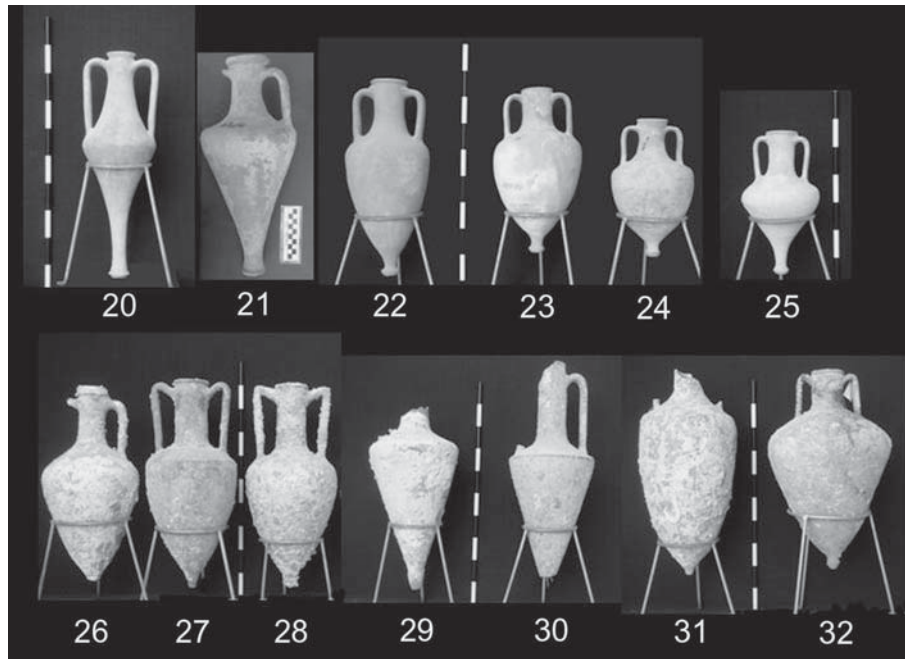
Resim: 1

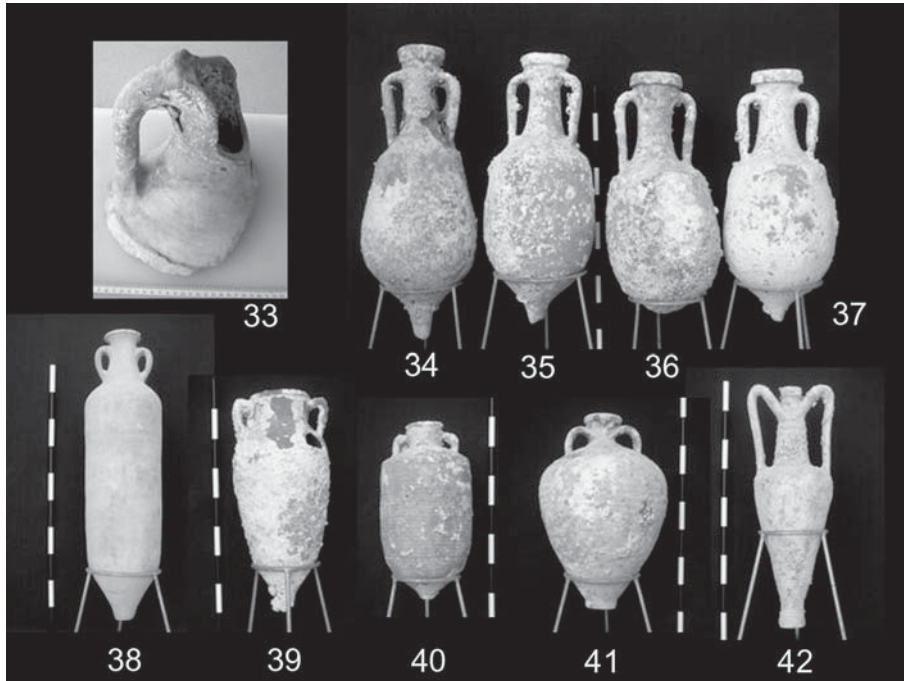
Resim: 2

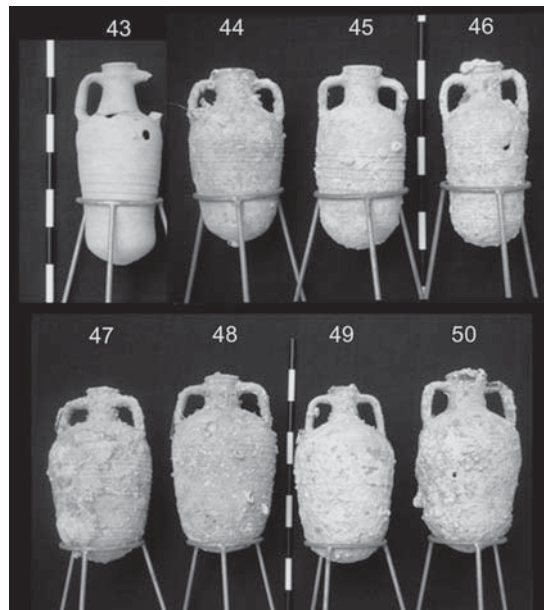
Resim: 3

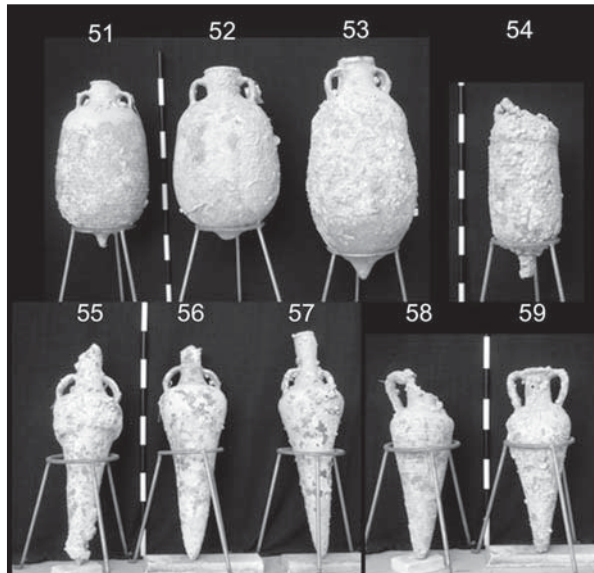
Resim: 4

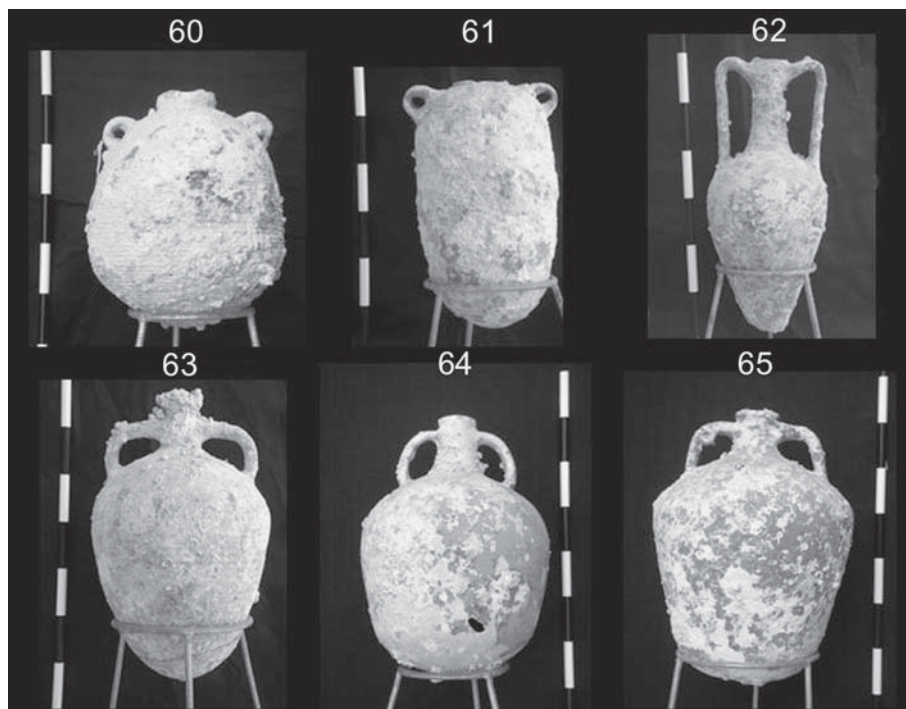
Resim: 5

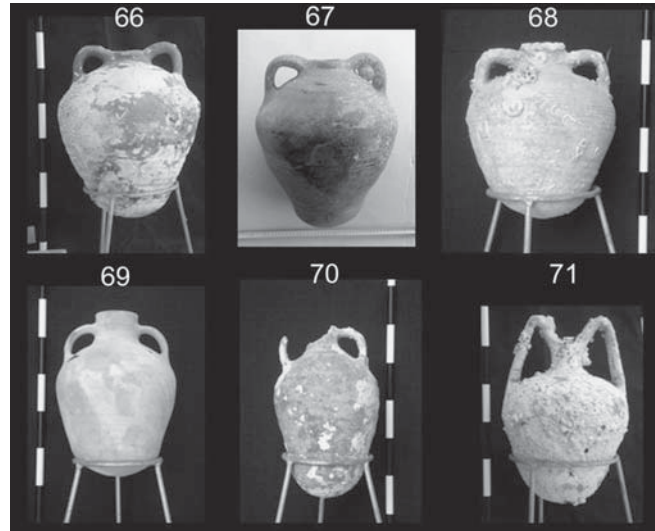
Resim: 6

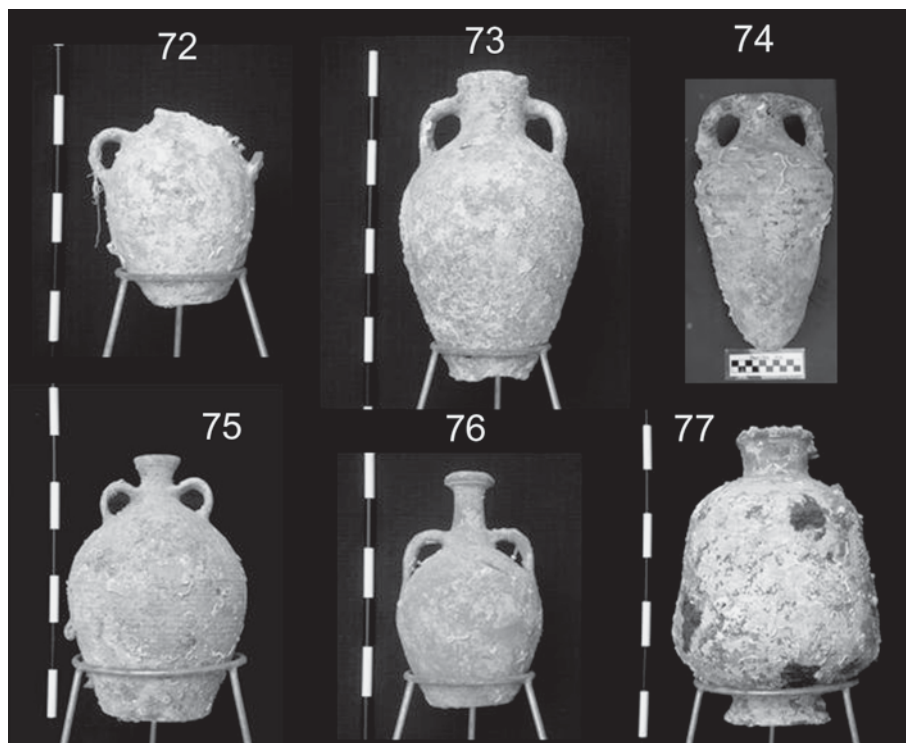
Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

AFYONKARAHİSAR İLİ VE İLÇELERİ 2007 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Özdemir KOÇAK*

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile 2002 yılından bu yana Afyonkarahisar İli ve ilçelerinde yürüttüğümüz arkeolojik yüzey araştırmalarına 2007 çalışma döneminde de devam ettik. Araştırmalarımızda Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü'nün desteğini aldık. Bu kurumlara ve yetkililerine içten bir şekilde teşekkür etmek isteriz.

Her çalışma döneminde olduğu gibi 2007 yılında da bize gerekli yardım ve ilgiyi gösteren Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi Müdürü Arkeolog Mevlüt Üyümez ve Arkeolog Ahmet İlaslı'ya ayrıca teşekkür etmek istemekteyiz.

Bu çalışmalara, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın temsilcisi olarak Eskişehir Müzesi'nden Zeynep Sare Karabörek katılmıştır. Ekibimizde yüksek lisans öğrencilerimiz Harun OY ve İsmail Baytak bulunmaktadır. Arazi ve laboratuvar çalışmalarını tam bir uyum içinde gerçekleştiren ekip üyelerimizin hepsine candan teşekkür ederim.

2002-2006 yılı Afyonkarahisar araştırmalarında, bölgenin kuzeydoğu-doğu-güneydoğu kesimindeki geniş bir alan çalışılmıştı¹. Bu dönemde ise, bu kesimde eksik kalan Emirdağ ilçesinin doğusu ve Emirdağ-Bolvadin bağlantısı üzerindeki küçük bir alanda çalışma planlandı. Amacımız, bölgenin kabaca doğusunda yer alan ve içinde Bolvadin, Emirdağ, Bayat, Çobanlar, İscehisar'ın bütünü ve Sultandağı ile Çay ilçelerinin ise bir kısmını kapsayan bu alandaki çalışmaları bitirebilmektir. Böylece bölgenin 1/3'ünden biraz daha geniş bir alanda çalışmalarımızı tamamlamış olacaktık (Harita).

Bu kesimde, öncelikli amacımız Emir Dağları'nın kuzey etekleri ve Emirdağ İlçesi'nin doğusundaki ovalık kesimi araştırmaktır. Bu planlamamız doğrultusunda önce Emirdağ İlçesi'nin güney-güneydoğu kesiminden çalışmalara başladık.

* Doç. Dr. Özdemir KOÇAK, Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kampüs-Konya/TÜRKİYE, ozdekocak@hotmail.com.
"Erken Dönemlerde Orta-Batı Anadolu'nun Batı Bağlantısı (Neolitik-İlk Tunç Çağları Arası)", Proje no: 05401012; T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü.

1 Koçak 2004 a; Koçak 2004 b, 173 vdd.; Koçak 2005, 19 vdd.; Koçak 2006, 83 vdd.; Koçak-Bilgin 2005, 85 vdd.; Koçak-Işık 2007, 357 vdd.; Koçak-Işık 2008, 85 vdd.

1-Emirdağ İlçesi²

Emirdağ İlçesi'nde önce Tez Köyü çevresi araştırılmıştır. Burada Tez Höyük ismi verilen ve daha önceden tanınan bir yerleşme araştırılmıştır³. Bu yerleşme Tez Köyü'nün 2 km. kuzeybatısında, Çatallı Köyü yolunun 200 m. doğusunda, Çatallı Köyü'nün 4 km. kuzeyinde, Ağpınar Çeşmesi'nin 500 m. kuzeyinde, Gülveriz Tepesi'nin 800 m. doğusunda yer alır (Resim: 1). Yerleşmede İTÇ'ın tipik malzemeleri ele geçirilmiştir. Burada at nalı biçimli tutamaklar, ilmik ve sepet kulplar en çok rastlanan malzemelerdi (Resim 2; Çizim 1: 4)⁴.

Bu höyük, Emirdağ-Bolvadin bağlantısının Emirdağ kesimine en yakın kısmını teşkil etmektedir. Güneye doğru inen yol, Tez Höyük'ten sonra Göktaş mevkiine geçmektedir. Tez Höyük'ün diğer önemli bağlantısı doğu ile olanıdır. Bu yerleşme üzerinden ve Emir Dağları'nın kuzey eteklerini takip eden bir yol vardır. Bu yol, Tez Höyük'ten sonra Tanışman-Bademli üzerinden Piribeyli kesimine kadar uzanmaktadır (Harita).

KG: 190, KB-GD: 150, h:25 m.

N38°58.097' E031°07.940' El: 1068 Ac: 16.8

Daha sonra Çatallı Köyü çevresinde çalışılmıştır. Bu köyün, Emirdağ tarafındaki girişinde Üçtepeler mevkiî incelendi. Burada, daha geç dönem malzemelerine⁵ rastlandı, ancak araştırma konumuzla ilgili herhangi bir bulguya ulaşılamadı.

Üçtepe 1	N38°56.939'	E031°07.643'	El: 1120 Ac: 5 h:25
Üçtepe 2	N38°57.113'	E031°07.627'	El: 1111 Ac: 4.5 h:30
Üçtepe 3	N38°56.971'	E031°07.796'	El: 1113 Ac: 5.20 h:20

Bölgede uzun zamandır planladığımız konulardan birisi de Emir Dağları üzerinde çalışabilmektir. Bu amaçla, bu dönem Çatallı Köyü'nden Emir Dağları'na çıkıldı. Bu kesimin topografik özelliklerinin nasıl olduğu ve burada erken dönemlere ait yerleşim izleri olup olmadığı konusunda bir ön araştırma yapıldı. Ancak arazinin engebeli yapısının, bu kesimde yerleşmelerin kurulmasına çok fazla imkân vermediği görülmektedir.

2 Yerleşmelerle ilgili bilgi verildikten sonra, altlarında önce hangi doğrultuda kaç metrelik bir ölçüye sahip oldukları belirtilmektedir (K: kuzey, KB: kuzeybatı, GD: güneydoğu gibi). Daha sonra koordinatları verilmektedir.

3 T. Özgüç, Afyonkarahisar Müzesi'ne giden ve Orta Tunç Çağına ait olan bir testi nedeniyle bu yerleşmeden söz etmektedir. Bilgi için bkz. Özgüç 1974, 149 vdd.

4 Koçak-Işık 2007, 365.

5 Metin içerisinde geç dönemle kastedilen Roma-Erken Bizans Dönemidir. Bu dönem, hem tarih ve hem de konu bakımından çalışma alanımızın dışında olmasından dolayı böyle ifade edilmiştir. Bundan dolayı, metin içerisinde konu ile ilgili ayrıntılara girilmemiştir.

Emir Dağları'ndan Balcam Köyü'ne inildi. Köye inen son yükseltiler üzerinde daha geç dönemlere ait yerleşme izlerine rastlandı.

Daha sonra Dereköy kesimine geçildi. Emir Dağları'nın Emirdağı İlçesi'ne uzanan yamaçlarında yer alan bir yerleşme olan Tanışman (Danışman) mevkiinde çalışıldı. Bu yerleşme, Tezköy kesiminden gelen ve dağlık bölgenin kuzey yamaçlarından doğuya doğru uzanan yol üzerinde yer almaktadır. Tanışman, Dereköy'ün yaklaşık 800 m. kuzeydoğusunda, Kılıkuyu mevkiinin 50 m. batısında yer alır. Eskimahalle yolu yerleşmenin tam ortasından geçmektedir. Burada İTÇ keramikleri ile beraber çok iyi işçilik gösteren taş aletler ele geçirildi (Resim: 3).

N38°58.685' E031°11.821' El: 1057 Ac: 6.25

Dereköy'den sonra Soğukkuyu Köyü'nde çalışıldı. Bu köyün 2 km. kuzeybatısında yer alan İnler Önü mevki incelendi. Burada geç dönem buluntularına rastlandı.

N38°58.757' E031°12.136' El: 1056 Ac: 19.6

Sonra Karacalar kesimine geçildi. Karacalar Köyü'nün 1 km. doğusunda yer alan Kızılyar yamaç yerleşmesi araştırıldı. Bu yerleşme geniş bir alan üzerine yayılmıştır ve üzerinde geç dönem yapı kalıntıları ve keramikleri vardır.

N38°59.990' E031°15.482' El: 1005 Ac: 17

Kızılyar yerleşmesinin 300 m. batısında, muhtemelen bu yerleşme ile çağdaş olan Harmanyeri mevki araştırıldı.

Bu kesimdeki çalışmalarımız Çaykışla Köyü'nde sürdürüldü. Bu köy, diğer köylere göre dağlık kesime daha yakın bir konumda idi. Burada İn mevki incelendi.

N38°54.488' E031°19.180' El: 1193 Ac: 30

Ayrıca köyün 4 km güneyinde yer alan ve köyün yaylası olan Akçin mevki ve çevresi incelendi.

N38°52.929' E031°16.556' El: 1495 Ac: 8.28

N38°52.878' E031°16.660' El: 1444 Ac: 7.3

Bu kesimde, Güveççi Köyü çevresinde çalışıldı. Burada, Akçapınar'ın 500 m. kuzeybatısında, Güveççi'nin 1 km. güneydoğusunda ve Çaykışla'nın 1 km. güneyinde Kırkel Höyüğü yer alır. Bu höyük doğal bir yükseltilerin üzerinde yer alır ve ova seviyesinden yaklaşık 42 m. yüksekliktedir. Yerleşmenin üst kotlarına yakın bir seviyesinde Tunç Çağı'na ait olduğu düşünülen yapı kalıntılarına rastlandı. Yerleşmenin etrafında kısmen tarım yapıldığı için, alanını tam olarak saptamak mümkün değildir. Ancak geniş bir yayılımı olduğu düşünülebilir.

Yerleşmenin alanı KG: 300, DB: 190 m.

N38°54.653'

E031°19.051'

El: 1218 Ac: 4.8

Güveççi Köyü'nden sonra çalışmalarımız kuzeydeki ovalık kesime doğru kaydırıldı. Bu kesimde Salihler Köyü ve çevresi araştırıldı. Köyün 600 m. kuzeybatısında ve Hamzahacılı yolunun 200 m. kuzeyinde geniş bir alana yayılan Salihler Höyük mevkiinde çalışıldı (Resim: 4). Höyük üzerinde yoğun İTÇ buluntularına rastlanmaktadır. Bu buluntular arasında ilmik ve sepet kulplar, at nalı ve üçgen biçimli tutamaklar, İTÇ boyalıları (İT2), hemen ağzın altından omurgalı çanaklar ve taş aletler yer almaktadır (Resim 5; Çizim 1: 1, 6; 2: 5; 3: 6).

GD-KB: 220, KD-GB: 150, h: 13 m.

N39°03.408'

E031°21.493'

El: 931 Ac: 7

Ovalık kesimdeki çalışmalarımız Çiftlik Köyü çevresinde sürdürüldü. Önce bu köyün 1.5 km. güneyinde yer alan Ağzıkaranın Üstü Oluklu mevki araştırıldı. Burası çok geniş bir alana yayılmış ve geç döneme ait olan düz bir yerleşmedir.

N39°07.858'

E031°26.002'

El: 902 Ac: 9.6

Daha sonra Oluklu'nun 500 m. batısında yer alan Ağzıkara mevki incelendi.

N39°08.710'

E031°25.552'

El: 873 Ac: 7.4

Yine bölgedeki çalışmalarımız sırasında, Çiftlik Köyü'nün 1 km. kuzeydoğusunda yer alan Eşelerin ve Battalların Mandıraların Yanı Ören mevki araştırıldı. Burası çok geniş bir alana yayılan bir yamaç yerleşmesidir ve üzerinde geç dönem malzemeleri vardır.

N39°08.802'

E031°24.274'

El: 890 Ac: 7

Çiftlik Köyü'nden sonra biraz daha güneyde Yeniköy kesiminde çalışıldı. Burada, önce Koyunkayası mevki araştırıldı. Burada geç döneme ait temel kalıntılarına rastlandı.

N39°04.260'

E031°28.537'

El: 857 Ac: 6.8

Sonra, köyün hemen içinde ve köy mezarlığının yanında yer alan Karatepe mevki araştırıldı. Bu yerleşme doğuda Afyonkarahisar kesimini İç Anadolu'ya bağlayan en son merkezlerden birisidir. Buluntulara göre, bu yerleşme batıya doğru, Salihler-Hisar kesiminden Emirdağ'a uzanan yolun da üzerinde olmalıdır. Nitekim, burada ele geçirilen at nalı biçimli tutamaklar, ilmik ve sepet kulplar, boyalıları ve taş aletlerin Emirdağ buluntuları ile benzerliği İTÇ'daki bu bağlantının kanıtı durumundadır.

KB-GD: 70, KD-GB: 85, h: 12.

N39°04.072' E031°30.004' El: 923 Ac: 8.9

Yeniköy'den sonra güneydeki Eşrefli çevresinde çalışıldı. Burada Sıram (Topraktepe) Höyük incelendi. Bu höyük Eşrefli-Toklucak yolunun 80 m. güneybatısında ve Eşrefli Köyü'nün 1.5 km. kuzeybatısındadır. Bu yerleşmede Kalkolitik ve İTÇ'a ait bazı buluntular ele geçirildi. Bunlar arasında İTÇ çanak çömleği, kulpları ve tavaları bölgenin bilinen malzemeleridir⁶.

KG: 50, DB: 40, h: 7 m.

N39°01.689' E031°28.341' El: 925 Ac: 12

Eşrefli'den sonra güneydoğudaki Büyük Tuğluk kesimine geçildi. Bu kesimde, Büyük Tuğluk'un yaklaşık 700 m. güneybatısında ve Büyüktuğluk-Eşrefli yolunun 200 m. güneyinde yer alan Karatepe Höyük araştırıldı. Bu höyük, bölge ova yerleşmelerinin tipik bir örneğini göstermektedir. Bu çalışma döneminde ve bu bölgede araştırdığımız yerleşmelerin en büyüklerinden ve en çok buluntu ele geçenlerindendir (Çizim 2: 2; 3: 4). Yerleşme, büyüklüğü dolayısıyla hem Bolvadin'deki ovalık kesim ve hem de İç Anadolu höyüklerini andırmaktadır.

KG: 230, DB: 210, h: 15.

N39°00.110' E031°33.515' El: 915 Ac: 5

Büyük Tuğluk kesiminden sonra Özkan Köyü çevresi araştırıldı. Bu kesimde, önce Topal Memik Yaylası incelendi. Çok geniş bir alanda geç dönem malzemelerine rastlandı.

Özkan Köyü'nden sonra Aşağıalıçomak Köyü araştırıldı. Köyün 500 m. kuzeydoğusunda ve Aşağıalıçomak-Özkan yolunun 300 m. kuzeydoğusunda yer alan Tekke mevkiindeki tümülüs incelendi.

GD-KB: 45, KD-GB: 35, h: 6 m.

N38°58.743' E031°42.031' El: 960 Ac: 5

Buradan Aşağıpiribeyli Kasabası'na geçildi. Bu kesimde Yılanlı mevki araştırıldı. Burası Aşağıpiribeyli'nin 4 km. kuzeyinde ve Aşağıpiribeyli-Büyük Tuğluk yolunun 600 m. doğusundaki doğal bir burun üzerinde yer alan bir tepe üstü yerleşmesidir. Höyüğün yüksekliği 7 m. civarındadır. Dere

6 Bölgedeki tavaların Kuruçay, Beycesultan, Göller Bölgesi, Afyonkarahisar, Konya Ovası çevresi, İkiztepe ve Tavion-Büyüknefesköy malzemelerinin Kalkolitik ve İTÇ örnekleri arasındaki benzerleri hakkında bkz. Duru 1980, Pl. 22/16, GKÇ A grubu; Pl. 22/17, GKÇ A grubu; Duru 1996, Levha 78/ 3-5. 6. kattan kaba mallar, GKÇ başları; Levha 57/ 2-3. 6 A katından kaba mallar. GKÇ başları; Lloyd-Mellaart 1962, 86, Fig. P. 7/19, LCA 2, Levels XXX-XXXII; 92, Fig. P. 9/15, LCA 3, Levels XXV-XXVI b; 102, Fig. P. 13/ 12-17, LCA 4, Levels XX-XXIV; Mellaart 1963, 203; Bahar-Koçak 2003, 32, Fig. 15; Özsait 1983, 138, VIII/2, Ferizli; Topbaş vd. 1998, 41, 61 vdd., Fig. 48/89, Afyon-Karaoğlan İTÇ 2; Alkım vd. 1988, 39, Pl. XV/6, 8, İkiztepe I İTÇ; Gerber 2003, 237, ana grup I. E-F/ E 3.1, E 3.2; Bahar-Koçak 2003, 63; Koçak 2004 b, 62.

yatağından yükseklik ise 12 m.dir. Höyüğün geniş bir yayılım alanı vardır. Yılanlı çanak-çömleği, tutamak ve kulpları, dip parçaları ile bölgenin, başta İT2 dönemi olmak üzere, bilinen malzeme özelliklerini yansıtmaktadır (Çizim 1: 7; 2: 3; 3: 5, 7).

KB-GD: 200, GB-KD: 110, h: 12 m.

N38°58.297'

E031°35.367'

El: 925 Ac: 5

Bu kasaba çevresindeki araştırmalarımız sırasında, Aşağıpiribeyli'nin 2.5 km. kadar batısında birbirine bitişik iki höyük tespit edildi. Halk bu kesime Güller Höyük ismini vermektedir. Bu yerleşmeler, boyutları göz önünde bulundurularak Büyük ve Küçük Güller Höyük olarak isimlendirildi.

Bunlardan Büyük Güller Höyük Aşağıpiribeyli'nin 2.5 km. batısında ve Aşağıpiribeyli-Yarıkkaya yolunun 300 m. güneybatısındadır. Burada İTÇ ve geç dönem keramikleri bulunmaktadır.

GD-KB: 245, KD-GB: 230, h: 10 m.

N38°57.038'

E031°33.697'

El: 930 Ac: 6

Küçük Güller Höyük ismini verdiğimiz diğer yerleşme de, Büyük Güller Höyük'ün 20 m. kuzeyindedir. Burada İTÇ ve geç dönem buluntularına rastlanmıştır (Çizim 1: 9; 2: 1). Yerleşme yaklaşık 80 m. çapındadır. h: 4 m.

N38°57.131'

E031°33.786'

El: 922 Ac: 8

Yine, bu kasabanın hemen güneybatı çıkışında, Çayderesi'nin güneybatı sırtlarında ve kasabaya doğru uzanan bir burun üzerinde yer alan bir tepe üstü yerleşmesi olan Büyük Höyük (Cinli Höyük) araştırıldı. Bu höyük İnli Höyük'ün 250 m. batısındadır. Burada Tunç Çağı ve geç dönem malzemeleri bulunmaktadır.

KG: 165, DB: 105, h: 25 m.

N38°55.146'

E031°35.988'

El: 1000 Ac: 14.7

Kasabanın güneydoğu çıkışında, belediye kavaklığının güneydoğusunda, Büyük Höyük'ün (Cinli) 250 m. doğusunda ve Çayderesi'ne uzanan bir burun üzerinde ise İnli Höyük yer almaktadır. Bir tepe üstü yerleşmesi olan bu höyük üzerinde Tunç Çağı ve geç dönem malzemeleri bulunmaktadır.

GD-KB: 145, KD-GB: 190, h: 11 m.

N38°55.101'

E031°36.224'

El: 997 Ac: 5.2

Araştırmalarımız, Aşağıpiribeyli kesiminin güneyinde ve dağlık bölgeye doğru uzanan bir alanda Örenköy çevresinde sürdürüldü. Bu kesimde Örenköy'ün 2 km. güneydoğusunda, Serkurt Tepesi'nin 800 m. doğusunda ve Karaçal yakasının 100 m. batısında bulunan Kömürcü Höyük incelenmiştir. Höyüğün 500 m. güneydoğusunda Hacıeli Kuyusu yer alır. Bu höyük,

kuzeydeki Kömürcü Kuyusu'na doğru uzanan bir burun üzerine kurulmuş tepe üstü yerleşmesidir. Yerleşmede İTÇ ve geç dönem malzemelerine rastlanmıştır (Çizim 1: 2; 2: 4; 3: 1).

GB-KD: 180, GD-KB: 140, h: 10 m.

N38°49.365' E031°35.574' El: 1131 Ac: 6.9

Yaptığımız çalışmalarda Örenköy içerisinde yer alan bir höyük de araştırılmıştır (Örenköy Mezarlığı). Bu höyük günümüzde köy mezarlığı olarak kullanılmaktadır. Höyük üzerinde İTÇ ve geç dönem malzemeleri bulunmaktadır.

DB: 80, KG: 60, h: 6 m.

N38°50.996' E031°34.816' El: 1203 Ac: 7.45

Daha sonra batıda Bademli Kasabası çevresi araştırılmıştır. Cerit Mahallesi'nin kuzeybatı girişinde ve Bademli'nin 1.5 km. doğusundaki Akçaşar Höyük'te (Ceritler Mahallesi) yapılan incelemelerde Tunç Çağına ait buluntulara rastlanmıştır. Bu höyük Akçaşar Mahallesi'ne uzanan bir burun üzerinde yer alan bir tepe üstü yerleşmesidir. Yerleşme iki tepelikten oluşmaktadır. Bunlardan kuzeybatıda olanı daha büyüktür.

Akçaşar'daki büyük tepe KG: 80, DB: 160, h: 14 m.

N38°56.601' E031°25.277' El: 1080 Ac: 12

Akçaşar'daki küçük tepe KG: 100, DB: 80, h: 10 m.

N38°56.546' E031°25.394' El: 1044 Ac: 7.5

Biraz daha doğuda, Gelincik Köyü çevresinde Kabalar Höyük ismi verilen bir yerleşmede çalıştık. Burası, köyün 1.5 km. kuzeybatısında yer almaktadır ve üzerinde İTÇ ile geç dönem buluntuları ele geçirilmiştir (Çizim 1: 8, 10; 3: 3).

KG: 200, DB: 150, h: 5 m.

N38°55.664' E031°28.146' El: 1078 Ac: 5

2-Bolvadin İlçesi

Emirdağ'ın doğusundan sonra çalışmalarımız Emirdağ-Bolvadin kesimine yöneltildi. Çeçen dönemlerde, çalışmalarımız Bolvadin kesiminde, kuzeydeki Kurudere'ye kadar uzanmıştı. Bu yıl da Kurudere kesiminden Emirdağ ile olan bağlantının tespit edilmesi amaçlanmaktaydı. Nitekim çalışmalarımız sırasında bu amacımıza ulaştık ve bu bağlantıya işaret eden iki yerleşmeyi araştırdık.

Bu yerleşmelerden ilki Yedikapı Mahallesi'nin (Kemer kaya-Bolvadin) 500 m. kadar güneybatısında, Emirdağ-Bolvadin yolunun 1 km. doğusunda, Topçular Mahallesi'nin 2 km. güney-güneybatısında ve Gökteş Höyük'ün 400 m. doğusunda yer alan Tekdeğirmen Höyük idi (Resim: 6). Bu höyükte Tunç Çağı keramiklerine rastlanmaktadır.

KB-GD: 180, KD-GB: 150, h: 30 m.

N38°55.553'

E031°05.853'

El: 1156 Ac: 8

Hemen bu höyüğün yakınlarda ikinci bir yerleşmede çalışıldı. Burası Topçular Mahallesi'nin 1.5 km. güneybatısında, Tekdeğirmen mevkiinin 400 m. batısında ve Emirdağ-Bolvadin yolunun 600 m. güneydoğusunda bulunan Gökteş Höyük'tür (Resim: 6). Höyükte yapılan incelemelerde İTÇ'ına ait keramiklere rastlanmıştır (Çizim 1: 3, 5; 3: 2). Gökteş Höyük, Bolvadin-Emirdağ bağlantısı üzerinde yer almaktadır. Bu yerleşme Üçhöyük'ten başlayarak Taşlı Höyük (Dişli)-Arslan Tepesi (ya da Durtacı) üzerinden Çekirgelî'ye gelen ve buradan da Emirdağ'a uzanan yol üzerindedir⁷.

DB: 55, KG: 40, h: 3 m.

N38°55.745'

E031°05.712'

El: 1123 Ac: 7

SONUÇ

Emirdağ kesiminin doğusu, coğrafi yönden İç Anadolu ve Konya Ovası kesimine daha açık bir görüntü vermektedir. Ancak, ilk değerlendirmelerimiz, bu coğrafi özelliğe rağmen bu kesimdeki İTÇ çanak-çömlek kültürü başta olmak üzere, birçok yönden Afyonkarahisar ve çevresinin etkisinin daha baskın olduğu yönündedir.

Bölgede bu dönem ele geçirilen tavalar, önceki yıllarda Bolvadin-Emirdağ çevresinde ele geçirilen tavaların benzeridir. Bizim Akşehir ve kısmen Konya Ovası'nın kuzeybatısından tanıdığımız bu malzemeler hem Afyonkarahisar çevresinde ve hem de Göller Bölgesi'nde tipik benzerlerini gördüğümüz ve İT2'yi karakterize eden mallardır.

Bu çalışma döneminde, bölgede birçok yerleşmede taş aletler ele geçirilmiştir. Ancak, önceki dönemlerde olduğu gibi bunların obsidiyenden yapılmış olanları ancak birkaç tane ile sınırlıdır. Bu durum, şimdiye kadar yaptığımız araştırmalar için bir genellemeyi gerektirmektedir. Afyonkarahisar'ın kuzeydoğu-doğu ve güneydoğusundaki taş aletlerin önemli kısmını çakmaktaşı aletler oluşturmaktadır. Bu bölgede, obsidiyenin kullanımı yok denecek kadar azdır.

⁷ Koçak-Işık 2008, 91.

Yine, bu bölgede ilmi ve sepet kulp başta olmak üzere farklı tutamak örneklerine çok sayıda rastlanması, bu geleneğin bölgenin doğusunda da sürdüğünü göstermektedir.

Bu çalışma döneminde bölgenin kuzeyden güneye doğru uzanan ve en önemli güzergâhlarından birisi olan Bolvadin-Emirdağ bağlantısı da açıkça ortaya çıkarılmıştır. Geçen yıllarda da üzerinde durduğumuz⁸ bu yol bağlantısı hemen hemen eksiksiz bir şekilde araştırılmıştır. Bu yol Üçhöyük (Bolvadin Höyük) üzerinden, Taşlı Höyük (Dişli), Arslan Tepesi (ya da Durtacı), Çalönü, Çekirgeli, Gökteş/ Tez Höyük üzerinden Emirdağ kesimine uzanmaktadır.

2002-2007 yılları arasında Afyonkarahisar'ın kabaca doğusunda kalan Bolvadin, Emirdağ, Bayat, İncehisar ve Çobanlar'ın hemen hemen bütünü ve Çay ile Sultandağı ilçelerinin bir kısmı araştırılmıştır. Böylece, bölgenin ortalama 1/3'üne eşit olan bir alanda çalışmalar bitirilmiştir. Araştırmalarımızın ikinci ana bölümünü bu ilin kuzey ve kuzeybatısı; üçüncü ana bölümünü de güney ve güneybatısındaki alan oluşturmaktadır. Bunun sonucunda, 2008 yılında, bölgede yapacağımız çalışmaları Afyonkarahisar'ın batı-kuzey-kuzeybatısındaki Sinanpaşa-İhsaniye ilçeleri ve çevresinde sürdürmeyi planlamaktayız. Böylece önceden planladığımız gibi, araştırmalarımızın ikinci ana bölümünü bu kesimden başlatmış olacağız.

*Yerleşmelerin Listesi**

Bolvadin yerleşmeleri

301.33. Tekdeğirmen 301.35. Gökteş

Emirdağ Yerleşmeleri

304.17. Kızılyar	304.24. Kömürcü	304.31. Yeni. Karatepe
304.18. Eşeler ve Battallar	304.25. Yılanlı	304.32. Tezköy
304.19. Ağzıkara-Oluklu	304.26. Kırkel Mevkii	304.33. İnli
304.20. Örenköy Mezarlığı	304.27. Akçaşar	304.34. Danışman Mevkii
304.21. Sıram-Topraktepe	304.28. Salihler	304.35. Cinli
304.22. Küçük Güller	304.29. Kabalar	
304.23. Büyük Güller	304.30. Büyük Tuğluk Karatepe	

⁸ Koçak-Işık 2008, 91.

* Kodları ile bu yerleşmelerde Konya, Karaman ve Afyonkarahisar kesimleri ile ilgili bir kodlama sistemini uygulamaktayız. Burada sadece, bölge içerisinde ekibimiz tarafından 2007 yılında araştırılan yerleşmeler verilmektedir.

Çizimlerin Listesi

	Çizim 1: 1	Çizim 1: 2
Envanter No	304.28.07.50	304.24.07.34
Buluntu Merkezi	Salihler Höyük	Kömürcü
Buluntu Adı	Çanak parçası	Çanak parçası
Hamur Rengi	Açık kahverengi	Açık kahverengi
Hamur Katkısı	Mika, kireç, taşçık ve bitki katkılı	Kireç ve bitki katkılı
Astar Rengi	Koyu kırmızı	Kahverengimsi kırmızı
Yüzey Dokusu	Açkılı	Açkılı
Pişme Durumu	İyi	İyi
Yapım Tekniği	El yapımı	El yapımı
Form	İçe dönük ağızlı, üçgen tutamaklı	İçe dönük ağızlı (Ağız altında ince ve yatay kabartmalı)
	Çizim 1: 3	Çizim 1: 4
Envanter No	301.34.07.01	304.32.07.113
Buluntu Merkezi	Göktaş Höyük	Tezköy Höyük
Buluntu Adı	Çanak parçası	Çanak parçası
Hamur Rengi	Kırmızı	Açık kahverengi
Hamur Katkısı	Az mika, kireç, taşçık ve saman katkılı	Mika, kireç, az taşçık ve bitki katkılı
Astar Rengi	Soluk kırmızı	Kırmızı
Yüzey Dokusu	Açkılı	Açkılı
Pişme Durumu	İyi	İyi
Yapım Tekniği	El yapımı	El yapımı
Form	Açık ağızlı, daralan gövdeli, ağız altında yatay kulplu	Hafif içe dönük ve basit ağızlı
	Çizim 1: 5	Çizim 1: 6
Envanter No	301.34.07.23	304.28.07.40
Buluntu Merkezi	Göktaş Höyük	Salihler Höyük
Buluntu Adı	Çanak parçası	Çanak parçası
Hamur Rengi	Açık kırmızı	Kırmızı
Hamur Katkısı	Yoğun mika, kireç ve taşçık katkılı	Taşçık, kireç ve saman katkılı
Astar Rengi	Kahverengimsi kırmızı	Koyu kırmızı
Yüzey Dokusu	Açkılı	Açkılı
Pişme Durumu	İyi	İyi
Yapım Tekniği	El yapımı	El yapımı
Form	Açık ağızlı ve dar gövdeli	Düz ve basit ağızlı

Çizim 1: 7		Çizim 1: 8	
Envanter No	304.25.07.05	304.29.07.01	
Buluntu Merkezi	Yılanlı Höyük	Kabalar Höyük	
Buluntu Adı	Çanak parçası	Çanak parçası	
Hamur Rengi	Kırmızı	Kahverengi	
Hamur Katkısı	Mika katkılı	Az kireç ve saman katkılı	
Astar Rengi	Kırmızı	Kırmızı	
Yüzey Dokusu	Açkılı	Açkılı	
Pişme Durumu	İyi	İyi	
Yapım Tekniği	El yapımı	El yapımı	
Form	İçe dönük ağızlı ve dar gövdeli	Yayvan ağızlı	
Çizim 1: 9		Çizim 1: 10	
Envanter No	304.22.07.06	304.29.07.08	
Buluntu Merkezi	Küçük Güller Höyük	Kabalar Höyük	
Buluntu Adı	Çanak parçası	Çanak parçası	
Hamur Rengi	Açık kahverengi	Kahverengi	
Hamur Katkısı	Az mika ve saman katkılı	Az mika ve bitki katkılı	
Astar Rengi	Kırmızı	Koyu kahverengi	
Yüzey Dokusu	Açkılı	Açkılı	
Pişme Durumu	İyi	İyi	
Yapım Tekniği	El yapımı	El yapımı	
Form	İçe dönük ağızlı ve sığ	Düz ağızlı ve dibe doğru daralan gövdeli	
Çizim 2: 1		Çizim 2: 2	
Envanter No	304.22.07.13	304.30.07.102	
Buluntu Merkezi	Küçük Güller Höyük	B.Tuğluk-Karatepe	
Buluntu Adı	Çanak parçası	Çömlek parçası	
Hamur Rengi	Kahverengi	Kahverengi	
Hamur Katkısı	Yoğun kireç, az saman ve taşçık katkılı	Yoğun taşçık ve saman katkılı	
Astar Rengi	Kırmızımsı kahverengi	Kırmızımsı kahverengi	
Yüzey Dokusu	Açkılı	Açkılı	
Pişme Durumu	İyi	Orta	
Yapım Tekniği	El yapımı	El yapımı	
Form	Düz ağızlı	Düz ağızlı ve dik gövdeli	

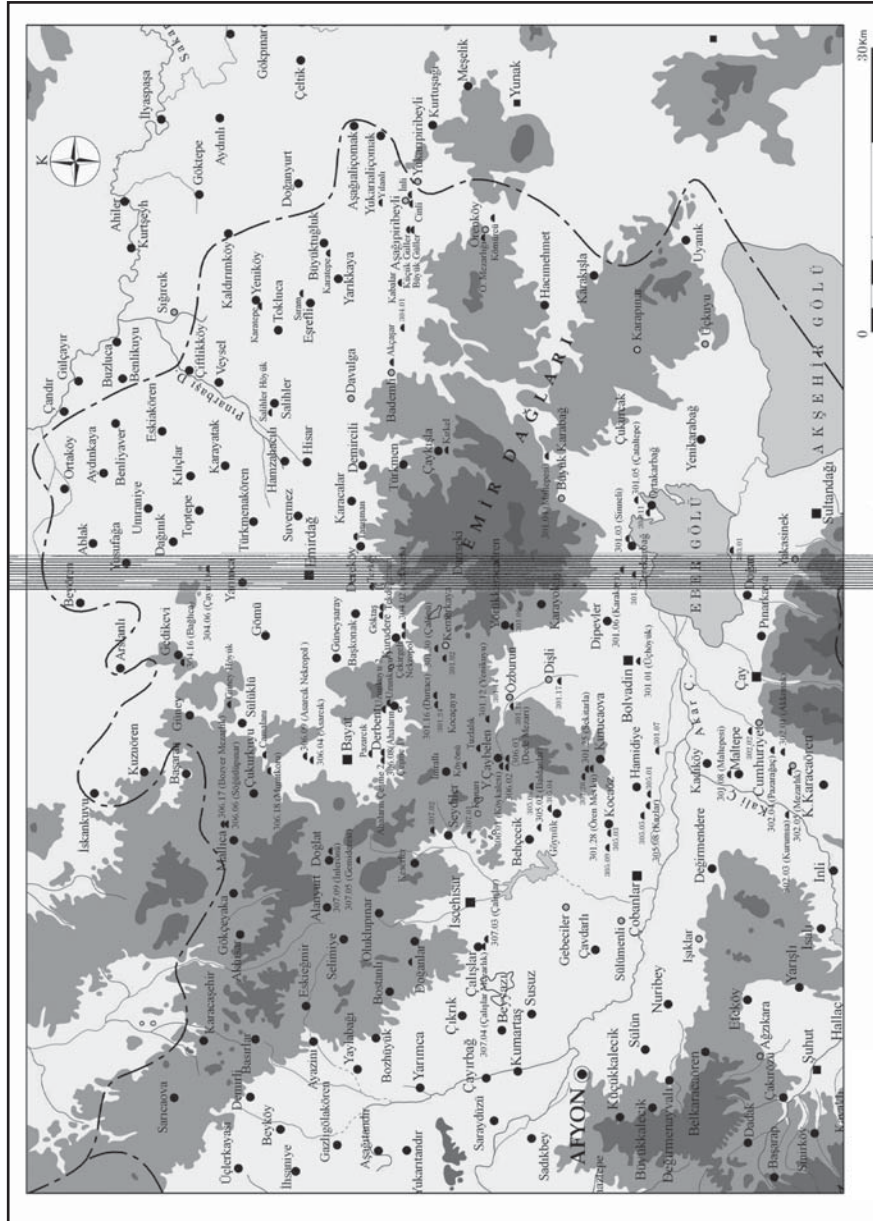
	Çizim 2: 3	Çizim 2: 4
Envanter No	304.25.07.79	304.24.07.02
Buluntu Merkezi	Yılanlı Höyük	Kömürcü
Buluntu Adı	Çömlek parçası	Çömlek parçası
Hamur Rengi	Kahverengi	Kırmızı
Hamur Katkısı	Yoğun taşçık, saman ve bitki katkılı	Taşçık, kireç ve saman katkılı
Astar Rengi	Açık kahverengi	Açık kırmızı
Yüzey Dokusu	Açkılı	Açkılı
Pişme Durumu	Orta	İyi
Yapım Tekniği	El yapımı	El yapımı
Form	Düz ağızlı ve düz gövdeli	Düz ve dik ağızlı, üçgen tutamaklı
	Çizim 2: 5	Çizim 3: 1
Envanter No	304.28.07.28	304.24.07.01
Buluntu Merkezi	Salihler Höyük	Kömürcü
Buluntu Adı	Çömlek parçası	Çanak parçası
Hamur Rengi	Açık kahverengi	Soluk kırmızı
Hamur Katkısı	Yoğun taşçık, kireç ve bitki katkılı	Taşçık, kireç ve saman katkılı
Astar Rengi	Açık kahverengi	Kahverengi
Yüzey Dokusu	Silik açkılı	Açkılı
Pişme Durumu	Orta	İyi
Yapım Tekniği	El yapımı	El yapımı
Form	Dik ağızlı ve tutamaklı	Hafif içe dönük ağızlı ve sivri tutamaklı
	Çizim 3: 2	Çizim 3: 3
Envanter No	301.34.07.17	304.29.07.09
Buluntu Merkezi	Göktaş Höyük	Kabalar Höyük
Buluntu Adı	Çömlek parçası	Çömlek parçası
Hamur Rengi	Kahverengi	Kahverengi
Hamur Katkısı	Yoğun mika ve saman katkılı	Kireç, mika, taşçık ve bitki katkılı
Astar Rengi	Koyu kahverengi	Kırmızımsı kahverengi
Yüzey Dokusu	Açkılı	Açkılı
Pişme Durumu	Orta	İyi
Yapım Tekniği	El yapımı	El yapımı
Form	İçe eğik ağızlı ve at nalı şeklinde tutamaklı	İçe dönük ağızlı ve küresel gövdeli

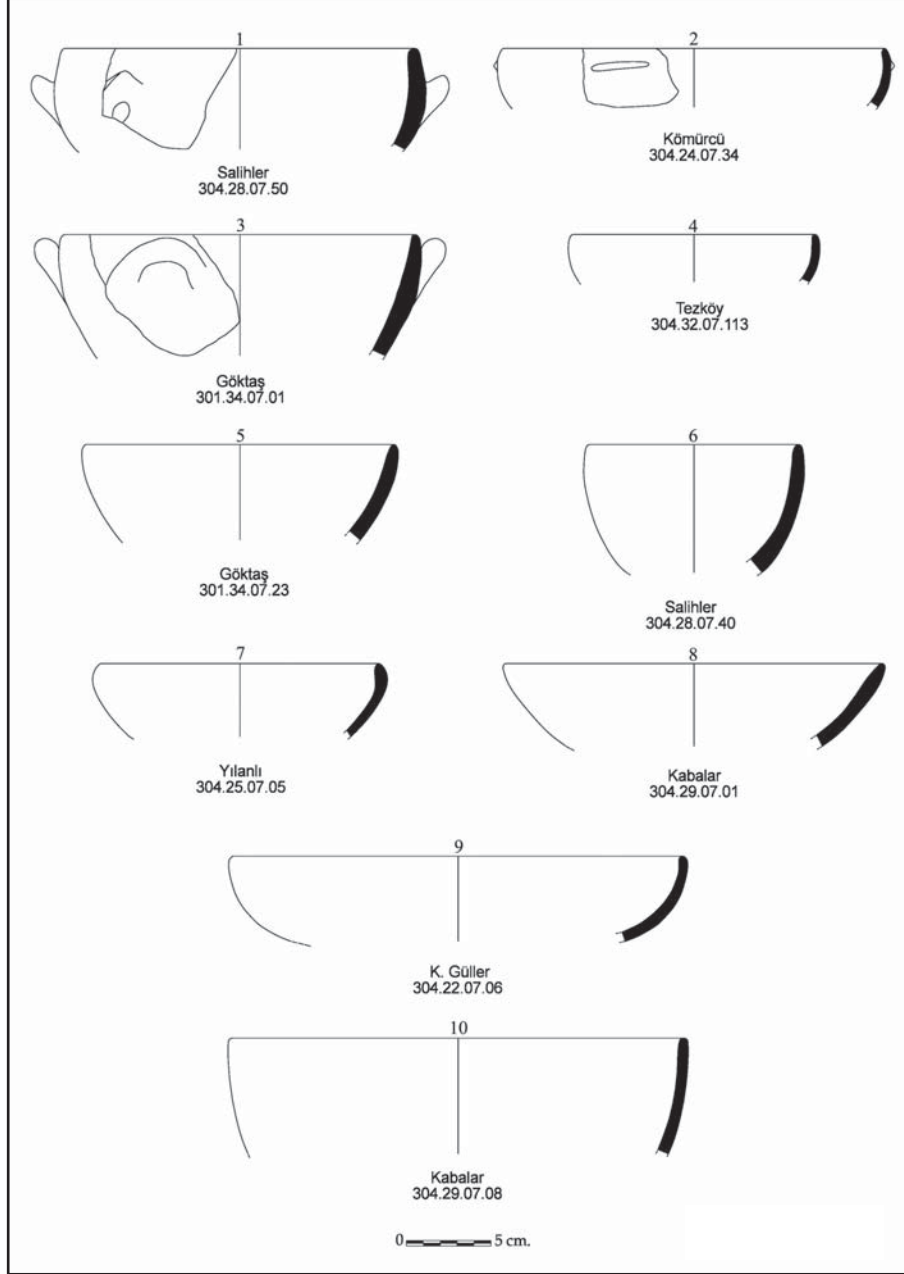
	Çizim 3: 4	Çizim 3: 5
Envanter No	304.30.07.65	304.25.07.102
Buluntu Merkezi	B. Tuğluk-Karatepe	Yılanlı Höyük
Buluntu Adı	Çanak parçası	Çömlek parçası
Hamur Rengi	Kahverengi	Kahverengi
Hamur Katkısı	Taşçık, kireç ve bitki katkılı	Mika ve bitki katkılı
Astar Rengi	Kırmızı	Kırmızı
Yüzey Dokusu	Açkılı	Açkılı
Pişme Durumu	İyi	İyi
Yapım Tekniği	El yapımı	El yapımı
Form	Kapalı ağızlı ve şişkin gövdeli	Dışa açık ağızlı ve şişkin gövdeli
	Çizim 3: 6	Çizim 3: 7
Envanter No	304.28.07.165	304.25.07.133
Buluntu Merkezi	Salihler Höyük	Yılanlı Höyük
Buluntu Adı	Çömlek parçası	Çömlek parçası
Hamur Rengi	Gri	Kahverengi
Hamur Katkısı	Mika taşçık ve saman katkılı	Yoğun taşçık, kireç, bitki ve saman katkılı
Astar Rengi	Kahverengi	Kırmızı
Yüzey Dokusu	Açkılı	Silik açkılı
Pişme Durumu	İyi	Orta
Yapım Tekniği	El yapımı	El yapımı
Form	Dışa dönük ağızlı ve dar boyunlu	Dışa dönük ağızlı ve daralan boyunlu

KAYNAKÇA

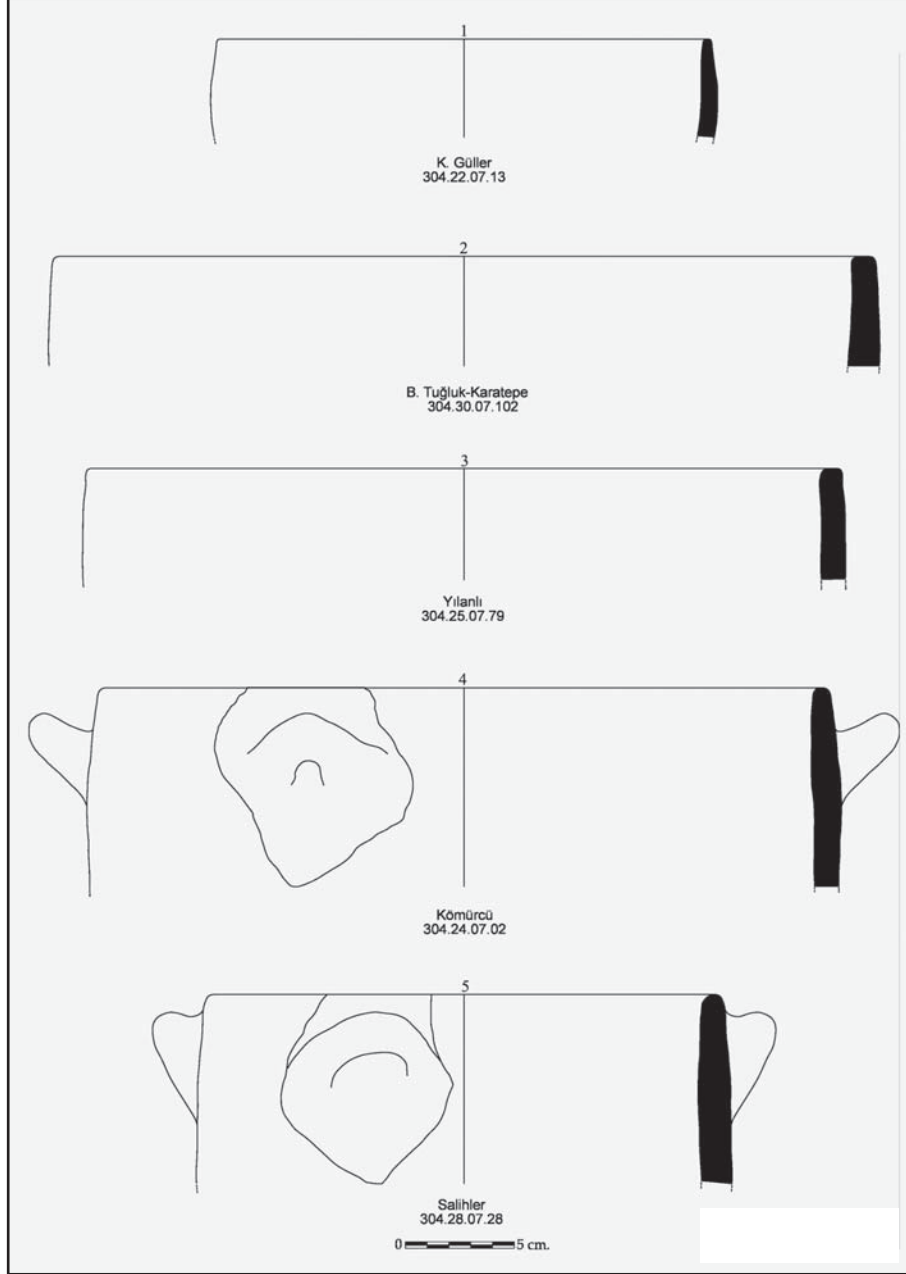
- ALKIM, U. B.-H. ALKIM-Ö. BİLGİ (1988), *İkiztepe I. Birinci ve İkinci Dönem Kazıları. The First and Second Seasons' Excavations (1974-1975)*, Ankara.
- BAHAR, H.-Ö. KOÇAK (2003), "Western Links of the Lykaonia Plain in the Chalcolithic and Early Bronze Age", *Anatolia Antiqua*, XI, s. 21-51.
- BAHAR, H.-Ö. KOÇAK (2004), *Eskiçağ Konya Araştırmaları 2 (Neolitik Çağ'dan Roma Dönemi Sonuna Kadar)*, Konya.
- DURU, R. (1980) *Kuruçay Höyüğü Kazıları 1978-1979 Çalışma Raporu*, İstanbul.
- DURU, R. (1996), *Kuruçay Höyük II, 1978-1998 Kazılarının Sonuçları, Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Yerleşmeleri*, Ankara.

- GERBER, C. (2003), "Die Keramikgruppen von Tavium/ Büyüknefes", *Anatolia Antiqua*, XI, 223-251.
- KOÇAK (2004 a), *Erken Dönemlerde Afyonkarahisar Yerleşmeleri*, Konya.
- KOÇAK, Ö. (2004 b), "Afyon-Bolvadin Yüzey Araştırmaları 2002 (Neolitik Çağdan İlk Tunç Çağına Kadar)", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXI-1, 173-184.
- KOÇAK, Ö. (2005), "Bolvadin- Çay ve Sultandağı Yüzey Araştırmaları 2003", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXII-1, 19-28.
- KOÇAK, Ö. (2006), "Afyon İli ve İlçeleri Yüzey Araştırmaları 2004", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXIII-1, 83-94.
- KOÇAK, Ö.-M. BİLGİN (2005), "Taşlı Höyük: An Important Early Bronze Age Settlement and Necropolis in Bolvadin-Dişli Village", *Anatolia Antiqua*, XIII, 85-109.
- KOÇAK, Ö.-A. IŞIK (2007), "2005 Yılı Afyonkarahisar İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXIV/1, 357-380.
- KOÇAK, Ö.-A. IŞIK (2008), "2006 Yılı Afyonkarahisar İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXV-2, 85-102.
- LLOYD, S.-J. MELLAART (1962), *Beycesultan I, The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, London.
- MELLAART, J. (1963), "Early Cultures of the South Anatolian Plateau II, The Late Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Konya Plain", *AS*, XIII, 199-236.
- ÖZGÜÇ, T. (1974), "Five Vessels Belonging to the Late Phase of the Assyrian Trading Colony Period", *Baghdader Mitteilungen (BaM)*, 7, 149-153.
- ÖZSAİT, M. (1983), "Pisidya Bölgesinde Yeni Prehistorik İskan Yerleri II", *Anadolu Araştırmaları*, IX, 133-166.

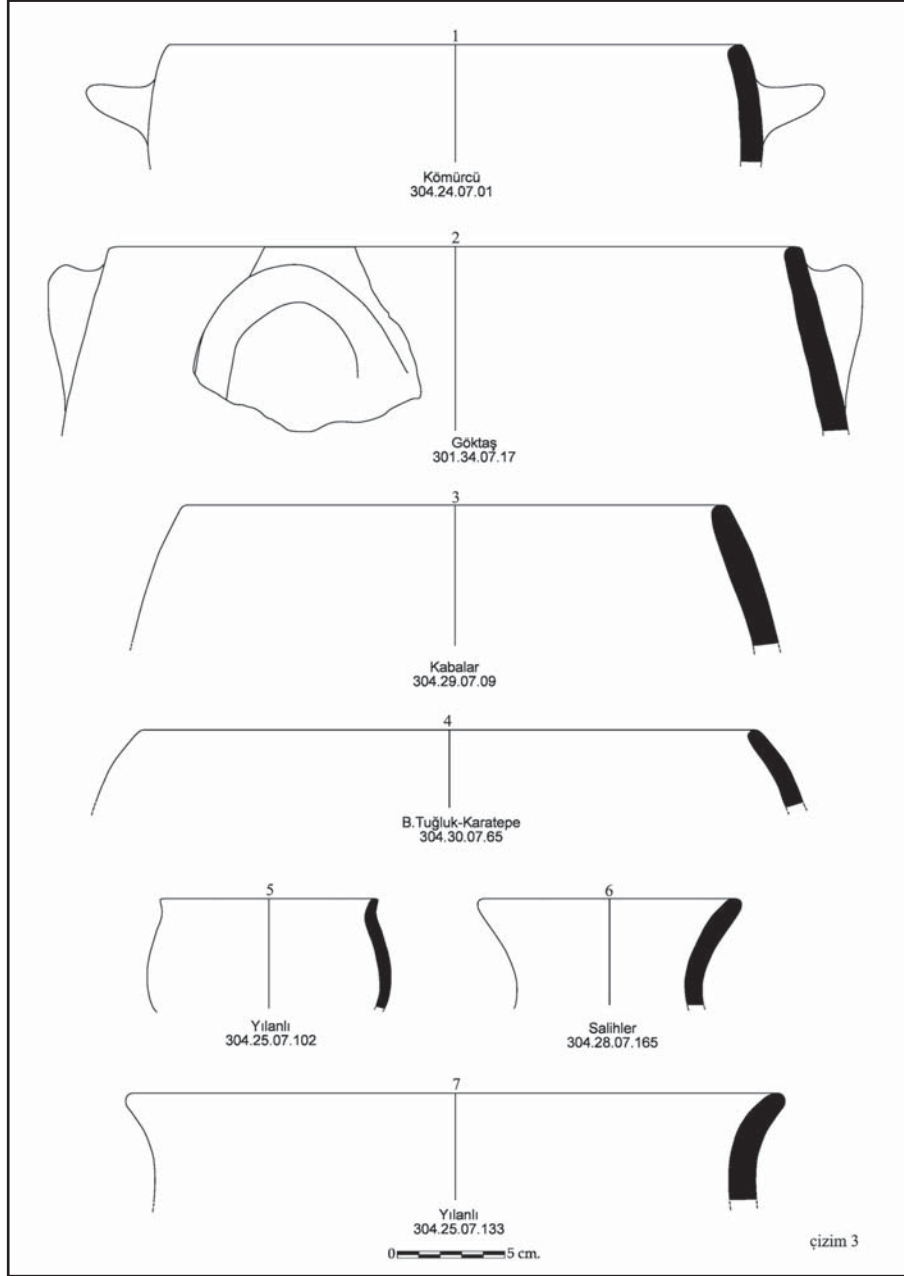

Çizim: 1

Çizim: 2

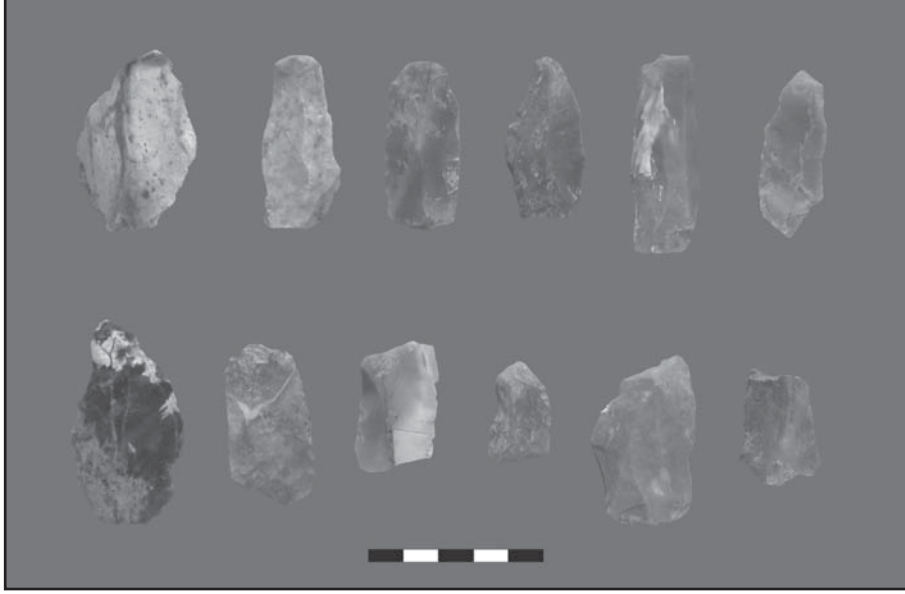
Çizim: 3

Resim 1: Tezköy Höyük

Resim 2: Tezköy Höyük buluntuları

Resim 3: Danışman mevki buluntuları

Resim 4: Salihler Höyük

Resim 5: Salihler Höyük buluntuları

Resim 6: Göktaş (1) ve Tek Değirmen mevki (2)

Resim 7: Göktürk buluntuları

SİVAS İLİ 2007 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Atila ENGİN*

Cumhuriyet Üniversitesi Arkeoloji Bölümü adına “Sivas İli Yüzey Araştırması”nın ilk 15.09.2007-01.10.2007 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmalara Bakanlık temsilcisi olarak Sivas Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nda görevli Arkeolog Esra Önder ve ekip üyesi olarak Yrd. Doç. Dr. Turgay Yazar, Yrd. Doç. Dr. Ayşen Açıkkol ve Araş. Gör. Mahir Yıldırım katılmıştır¹.

Araştırmanın Tarihçesi

Sivas İli, 28477 km²lik yüzölçümü ve stratejik konumu ile çağlar boyunca bölgeler arası bağlantıların sağlandığı önemli bir yerleşim alanı olmuştur. Prof. Dr. Tuba Ökse tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmaları (Ökse 1993a; 1993b; 1993c; 1994; 1995; 1997; 1999a; 1999b; 1999c; 2000a; 2000b; 2001; 2002; 2003) dışında, Sivas İli sınırları içerisinde yüzey araştırmaları çok kısıtlı olarak yapılmıştır. Bunların bir bölümü, yerli ve yabancı bilim adamlarınca düzenlenen araştırma gezileri kapsamında kalırken, az sayıda merkez, seramik toplamak suretiyle incelenmiştir. Bu çalışmalar, 1927 ve 1975 yılları arasında H. H. Von der Osten (Von der Osten 1929; 1930; 1933), Kılıç Kökten (Kökten 1944; 1947; 1948; 1953), Charles Burney (Burney 1958), Reiner Michael Boehmer (Boehmer 1967), Pierro Meriggi (Meriggi 1965) ve Jak Yakar (Yakar ve Gürsan-Salzmann 1979) tarafından yapılmış kısa süreli araştırmalardır. Bu çalışmalara, Kılıç Kökten’in 1944 yılında Pılr Höyüğü’nde (Kökten 1945), Tahsin Özgüç’ün 1946 ve 1947 yıllarında Sivas Kalesi, Topraktepe ve Maltepe Höyüğü’ndeki (Özgüç 1946; 1947a; 1947b; 1947c) kısa süreli kazı çalışmaları da dahil edilebilir.

Prof. Dr. Tuba Ökse tarafından 1992 ve 2000 yılları arasında gerçekleştirilen, il topraklarının yaklaşık %40’nun kısmen araştırıldığı çalışmalarda toplam 568 arkeolojik merkez belirlenmiştir (Ökse 1993a; 1993b; 1993c; 1994; 1995; 1997; 1999a; 1999b; 1999c; 2000a; 2000b; 2001; 2002; 2003). Bu çalışmalar, ortaya koyduğu sonuçlarla, bölge arkeolojisi ile ilgili en kapsamlı yüzey araştırması olmuştur.

* Yrd. Doç. Dr. Atila ENGİN, Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 58140-Sivas / TÜRKİYE. E-İletişim: aengin@cumhuriyet.edu.tr.

1 Çalışmalarımızı destekleyen Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne, Bakanlık Temsilcisi Esra Önder’e ve ekip üyelerine teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışmaya bizleri teşvik eden, ilgi ve desteğini esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Engin Özgen’e ve Prof. Dr. Tuba Ökse’ye teşekkürü bir borç bilirim.

1993 Yılından itibaren Prof. Dr. Andreas Müller-Karpe ve Vuslat Müller-Karpe tarafından Kuşaklı/Sarissa ve Kayalıpınar yerleşmelerindeki arkeolojik kazılar, başta Hitit Uygarlığı olmak üzere bölge arkeolojisine önemli katkılar sağlamıştır (Müller-Karpe 1993; 1995; 1996; 1997; 1998; 1999; 2000a; 2000b; 2002).

AMAÇ

Çalışmanın başlıca amaç ve hedefleri;

- 1)Yaklaşık %60'ı bilinmeyen bölgenin arkeolojik değerlerini araştırmak ve bölge arkeolojisine katkı sağlamak,
- 2) Sivas İli'nin arkeolojik kültür envanterini ortaya koymak,
- 3) Belirlenen taşınmaz kültür varlıklarının tescillenerek korunmasını sağlamak,
- 4) Prof. Dr. A. Tuba Ökse'nin başlattığı kapsamlı yüzey araştırması çalışmalarını devam ettirmek olarak sıralanabilir.

ARAŞTIRMA ALANI

2007 Yılı yüzey araştırması çalışmaları ağırlıklı olarak Sivas İli'nin kuzeydoğu kesiminde yürütülmüştür (Harita: 1). Bu çalışmalar Koyulhisar, Doğanşar, Zara, Suşehri ve Hafik ilçelerinde yoğunlaştırılmıştır. Yüzey araştırmasında Doğanşar İlçesi sınırlarının tamamı taranmıştır. Kelkit Vadisi'nin Koyulhisar İlçesi sınırları içerisinde kalan alan bütünüyle Zara, Suşehri ve Hafik ilçeleri ise kısmen incelenebilmiştir. Çalışmalar Zara, Suşehri ve Hafik ilçe sınırları içerisindeki bölgenin kuzeyinde yoğunlaştırılmıştır.

Sivas İli'nin kuzeydoğusu yüksek dağlık bir alandır. Bölgede yer alan ve yüksekliği 2000 m.yi bulan Köse dağları doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Doğu-batı ve kuzey-güney yönünde uzanan dar vadiler, çeşitli dönemler boyunca küçük yerleşmelerin kurulmasına olanak tanımıştır. Köse Dağları'nın kuzeyinde yer alan Kelkit vadisi ile güneyinde yer alan Tuzanlı vadisi, yerleşime en uygun bölgeleri oluşturur. Her iki vadi de doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Küçük akarsu yataklarının oluşturduğu kuzey-güney yönündeki küçük dar vadiler bu iki vadiye bağlanmaktadır. Bölgede dar vadiler dışında, Suşehri ve Şerefiye'de görüldüğü gibi yer yer iskâna uygun küçük düzlükler de bulunmaktadır.

Sivas İli'nin kuzeydoğusunda yapılan çalışmalar dışında, belirli çalışma günlerinde, tahribat tehdidi altındaki Yıldızeli İlçesi yakınlarındaki 2 arkeolojik merkez (Gerdekkaya ve Öksüztepe/Tek Höyük) ile Sivas İli, Merkez İlçe'ye bağlı İşhan Köyü çevresindeki arkeolojik kalıntılar incelenmiştir.

YÖNTEM

Yöntem olarak alan taraması taşıt ile gerçekleştirilmiş ve belirlenen merkezler kaydedilmiştir. Doğanşar ve Koyulhisar'da, yerleşime uygun dar vadilerde yaya olarak dolaşmıştır. Düz ve yamaç yerleşimleri ile mezarlıkların tespiti için yöre halkının bilgisine de başvurulmuştur. Yüzey malzemeleri, yerleşim yerlerinin doğal olarak ayrılmış kesimlerinden ayrı ayrı toplanmış ve etiketlenerek torbalanmıştır.

ARKEOLOJİK BULGULAR

2007 yılı yüzey araştırmalarında yamaç yerleşmesi, tepe yerleşmesi, höyük, mezarlık alanı, mağara, tümülüs, köprü, hamam ve kilise olmak üzere toplam 40 merkez belirlenmiştir (Tablo: 1; Harita: 2). Bu merkezler; 4 höyük, 19 yamaç yerleşmesi, 4 tepe yerleşmesi, 5 kale, 5 tümülüs, 2 taş köprü, 2 mezarlık, 3 kilise ve 1 hamam ile Ortaçağ'da kullanılan 2 mağaradan oluşmaktadır. Arkeolojik merkezler ve taşınmaz kültür varlıkları, Geç Kalkolitik'ten Geç Osmanlı Devrine kadar farklı dönemlere tarihlenmektedir.

Doğanşar

Yüzey araştırmalarında, Doğanşar ilçe sınırlarının, yüksek dağ dorukları dışında tamamı incelenebilmiştir. Doğanşar İlçesi sınırları içerisindeki coğrafya, dağlık bir bölgedir. İlçenin kuzeyinde yer alan doğu-batı yönünde uzanan derin bir vadi (Tuzanlı vadisi) ile bu vadiye kuzey-güney yönünde uzanan iki derin vadi Demir Çağı'ndan itibaren yamaç ve kale yerleşmelerine olanak tanımıştır. Bu vadilerde Alazlı, Asarkale, Börtüs, Karatepe (Resim: 2), Keklikçayırı, Kiliseburnu, Serdoğlu'ndan oluşan, bir kısmı Demir Çağında yerleşim görmeye başlayan, Roma ve Ortaçağ yamaç yerleşmeleri görülmektedir. Yüzey araştırmalarında Sedoğlu yamaç yerleşmesinde seramik malzeme dışında, Bizans Devrine ait cam bir bilezik parçası ele geçirilmiştir.

Doğanşar'ın kuzeydoğusundaki Kozlu Kalesi ile güneyindeki Mezarıntaş Kalesi (Resim: 1), kuzey-güney yönünde uzanan dar vadileri kontrol eden Roma ve Ortaçağ istihkâm mevkileridir. Mezarıntaş Kalesi ve Karatepe yerleşmesi üzerinde, ana kayaya oyulmuş mimari izler tespit edilmiştir (Resim: 1, 2). Mezarıntaş Kalesi üzerinde ana kayaya oyulmuş, tepenin üst kısmından, kuzeybatıdaki vadiye uzanan yaklaşık 1 m. genişliğindeki merdiven basamakları yer almaktadır. Büyük bir tepe yerleşmesi olan Karatepe'nin kuzey ucundaki kayalık zemin üzerinde ise, kayaya oyulmuş büyük dikdörtgen yapılara ait temel izleri görülmektedir. Doğanşar'ın kuzeydoğusunda yer alan Kozlu Kalesi, Mezarıntaş Kalesi gibi kuzey-güney yönünde uzanan dar bir vadiyi kontrol etmektedir. Kale sarp bir kaya kütlesi üzerine konumlanmış olup doğal bir savunma sistemine sahiptir. Yüzey

araştırmalarında Roma ve Bizans Devri seramik malzemesi (Resim: 7; Çizim: 3) dışında, Kozlu Kalesi'nden Ortaçağa ait mavi renkte cam bir boncuk, Karatepe yerleşmesinde ise Ortaçağa tarihlenen pişmiş topraktan büyük bir silindirik boncuk ele geçirilmiştir.

Yerleşmeler dışında, Doğanşar'ın Kıpçak Köyü yakınlarında kaçak kazılarla soyulmuş küçük bir tümülüs (Kıpçak Tümülüsü), Ütük Köyü yakınlarında yıkılmış ve sel yaranları ile ayakları kısmen korunmuş bir köprü (Ütük Köprüsü) incelenmiştir. Olasılıkla her iki kalıntı da Roma Devrine aittir.

Koyulhisar

Koyulhisar İlçesi'ndeki çalışmalar, doğu-batı yönünde uzanan Kelkit Vadisi ile bu vadiye kuzey-güney yönünde bağlanan, küçük akarsu yatakları tarafından oluşturulmuş dar vadilerde ve yükseklikleri 2000 m.yi bulan yüksek yaylalarda yoğunlaştırılmıştır.

Bu çalışmalarda, Kelkit Vadisi'nin kuzey kesiminde, Arduşluk, Çaylı ve Yukarı Yemişli yamaç yerleşmeleri belirlenmiştir. Geç dönemlere ait olan bu vadi yerleşmeleri küçük boyutludur. Tuzanlı Vadisi'ndeki Demir Çağından itibaren iskân gören yamaç yerleşmeleri Kelkit Vadisi'nde de görülmektedir. Yamaç yerleşmelerinden toplanan seramik malzeme Helenistik-Roma, Ortaçağ ve Geç Osmanlı dönemlerine işaret etmektedir.

Çaylı Köyü'nün güneydoğusundaki yamaçta, 'Kalecik' olarak adlandırılan mevkide bir tümülüs tespit edilmiştir (Kalecik Tümülüsü). Olasılıkla Demir Çağına ait olan tümülüs, yaklaşık 20 m. çapında ve 5 m. yüksekliğindedir. Tümülüs yapısı, küçük taşlar ve toprak yığıntısıyla oluşturulmuştur. Tümülüsün üzerindeki büyük kaçak kazı çukuru, mezar yapısının yakın bir zamanda kaçak kazılarla soyulmuş olduğunu göstermektedir.

Kelkit Vadisi'nin Koyulhisar sınırları içerisinde kalan kesiminde iki büyük kale yer almaktadır. Bu kale yerleşmelerinden Yukarı Kale, Koyulhisar'ın doğusunda, Aşağı Kale ise Koyulhisar ilçe merkezinin batısında konumlanmıştır. Kalelerden toplanan seramik malzeme, Demir Çağı, Roma ve Osmanlı yerleşimlerine işaret etmektedir. Yukarı Kale, Kelkit Vadisi'ne kuzeyden bağlanan dar bir vadiyi kontrol ederken, Aşağı Kale Kelkit Vadisi'ni kontrol etmektedir. Aşağı Kale'nin güney eteklerinde, Kelkit Çayı'nın kıyısında, Aşağıkale Mahallesi yakınlarında ise yıkılmış durumda bir Osmanlı hamamı (Aşağıkale Hamamı) tespit edilmiştir.

Zara

2007 yüzey araştırmaları kapsamında, Zara İlçesi'nin Suşehri'ne giden karayolu çevresi ve Şerefiye Bucağı bölgesi incelenmiştir. Zara'nın yaklaşık 6 km. kuzeyinde, Çotuklar Köyü'nün yaklaşık 200 m. batısında yer alan Çotuklar Höyüğü, bölgede tespit edilen en eski yerleşim evrelerini temsil etmektedir. Yaklaşık 100 m. çapında ve 20 m. yüksekliğindeki höyük üzerinden toplanan seramik türü malzeme, Eski Tunç Çağı, Demir Çağı, Helenistik, Roma ve Ortaçağ yerleşmelerine işaret etmektedir (Resim: 8; Çizim: 1). Elde biçimlendirilmiş, düşük ısıda pişirilmiş ve koyu renkli ya da alacalı yüzey görünümüne sahip, çoğunlukla perdahsız olan Geç Kalkolitik ve ETÇ seramik malzemesi, Kızılırmak kavsi ve Yukarı Fırat bölgesi için karakteristik özellikler göstermektedir.

Şerefiye Bucağı'na bağlı alanda, Kayabaşı, Morasil yamaç yerleşmeleri belirlenmiştir. Şerefiye yerleşim merkezinin yaklaşık 4 km. batısında, bir akarsu yatağının oluşturduğu vadide ise Kayabaşı kale yerleşmesi tespit edilmiştir (Resim: 3). Seramik türü malzemeye göre Ortaçağa tarihlenen bu kale yerleşmesi, akarsu tarafından aşındırılmış yaklaşık 20 m. yüksekliğinde dik kaya duvarlara sahip, vadi içerisinde doğal bir istihkâm mevkiidir. Kale yerleşmesinin üzerine kurulduğu ana kaya, vadi içerisinde doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Ana kayanın batı ucu vadide dik bir yar oluştururken, daralan doğu ucuna yapılmış bir hendek ve inşa edilen bir kule ile savunma sistemi tamamlanmıştır.

Şerefiye'nin yaklaşık 4 km. kuzeyinde yer alan Keçeyurdu Köyü içerisinde, Roma Devrine ait Grekçe bir yazıt ile bazalt bir tekne belirlenmiştir. Bazalttan yapılmış büyük teknelere, Şerefiye'nin kuzeydoğusundaki Celep Köyü'nde de rastlanmıştır. Şerefiye çevresindeki yüzey araştırmalarında, yerleşmeler dışında Kayadibi Köyü yakınlarında Osmanlı Devrine ait olan Gıldır Köprüsü ile Kayadibi ve Celep köylerinde Osmanlı Devrine ait birer kilise tespit edilmiştir.

Suşehri

Suşehri'nde, bölgede ender görülen küçük düzlüklerden biri görülür. Kuzeybatıdaki Kelkit Vadisi'ne doğru uzanan bu düzlükte Solak Höyüğü yerleşmesi tespit edilmiştir (Resim: 4). Suşehri İlçesi'nin yaklaşık 5 km. güneydoğusunda, Zara yol kavşağında yer alan Solak Höyüğü'nde yapılan araştırmalarda, Demir Çağı, Helenistik Dönem, Roma Devri ve Ortaçağ yerleşimlerine işaret eden seramik parçaları toplanmıştır. Buradaki iskân, bir tepe üzerine konumlanmış höyük ve teras yerleşmelerinden oluşmaktadır. Solak Höyüğü'nün, Demir Çağından itibaren, Suşehri düzlüğünü kontrol eden önemli yerleşmelerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Hafik

Hafik İlçesi'nin kuzeydoğusunda, Pusat Höyüğü, Karataş (Resim: 5), Yeniköy, Maşatlık ve Halife Hazretin Ziyaret Yeri'nde Demir Çağı ve sonrasında yerleşim gören tepe ve yamaç yerleşmeleri tespit edilmiştir. Bu yerleşmelerin tamamı akarsu yatakları üzerindeki dar vadi yerleşmeleridir. Doğanşar İlçesi'ne doğru uzanan bu dar vadide Demir Çağı öncesine ait yerleşim bulgusuna rastlanmamıştır.

Karataş yamaç yerleşmesi (Resim: 5), Pusat Köyü'nün yaklaşık 1 km. kuzeybatısında, doğu-batı yönünde uzanan vadide, kayalık bir tepenin batı yamacında yer almaktadır. Yerleşmenin güney-güneydoğusundan Hafik-Doğanşar asfalt karayolu geçmektedir. Yerleşme, adını doğudaki kayalık tepeden almaktadır. Kayalık tepenin oldukça dik olan doğu yamacında yerleşim izine işaret eden bulgulara rastlanmamıştır. Batı yamaç boyunca yaklaşık 300 m. uzunluğunda ve 200 m. genişliğinde bir alanda görülen seramik parçaları ise bu kesimde büyük bir yerleşmeye işaret etmektedir. Yerleşmenin batı kesiminde, baraj dolgusu için toprak alımı sonucu tahrip olan alanda yapılan incelemelerde yaklaşık 1 m. kalınlığında kültür toprağı saptanmıştır. Köylülerin verdiği bilgilere göre, iş makineleri ile bu alanda yapılan hafriyat çalışmaları sırasında mezarlara rastlandığı bildirilmiştir. Ancak bu alanda yapılan incelemelerde bir mezar bulgusuna rastlanmamıştır. Yamaç yerleşmesinde toplanan seramik parçaları Geç Kalkolitik, ETÇ, OTÇ, Demir Çağı, Helenistik-Roma ve Ortaçağ dönemlerine tarihlenmektedir (Resim: 6; Çizim: 2). Daha güneyde Hafik çevresinde Geç Kalkolitik ve ETÇ'na ait höyük yerleşmeleri bilinmektedir. Karataş yerleşmesi, dağlık olan kuzey kesimde Geç Kalkolitik ve ETÇ'na ait yamaç yerleşmeleri olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Hafik ilçesi'ne bağlı Pusat Köyü'nün hemen güneydoğusunda, Hafik-Doğanşar karayolunun üzerinde yer alan Pusat Höyüğü'nde ise az sayıda Demir Çağı ve Ortaçağ seramik malzemesi ile bir adet insan klevikula (köprücük)² kemiği parçası ele geçirilmiştir. Yaklaşık 100x50 m. boyutlarında ve 20 m. yüksekliğindeki höyük, doğu-batı yönünde uzanan verimli dar bir vadide, kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan doğal bir sırt üzerine konumlanmıştır. Höyük yerleşmesinin hemen kuzeyinde Hafik-Doğanşar karayolunun bulunduğu yamaçta da seramik parçalarının varlığı, yerleşmenin höyük dışında kuzeydeki yamaçlara da yayılmış olabileceğini göstermektedir.

Hafik İlçesi'nin kuzeydoğusunda, Koşutdere Köyü sınırları içerisinde kayalık bir sırt üzerinde bir yamaç yerleşmesi, tepenin en yüksek noktasında ise tümülüs olabilecek bir anıt mezar yükseltisi bulunmaktadır (maşatlık).

2 Yüzey araştırmasında ele geçirilen insan kemikleri Antropolog Yrd. Doç. Dr. Ayşen Açikkol tarafından değerlendirilmiştir.

Yüzeyden toplanan seramik türü malzeme Demir Çağı ve Ortaçağa tarihlenmektedir. Koşutdere Köyü'ndeki kayalık sırtın doğu yamaçlarında ise Ortaçağda olasılıkla depolama amaçlı olarak kullanılan iki mağara (Koşutdere Mağaraları) tespit edilmiştir. Mağaranın yapay olarak genişletilen galerilerinde Ortaçağ seramik parçaları ele geçirilmiştir.

Yıldızeli

Yıldızeli İlçesi sınırları içerisinde yer alan Gerdekkaya Höyüğü ve Öksüztepe Höyüğü'nde (Tek Höyük) yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Tescilli olan bu iki höyükteki çalışmalar, alınan tahribat duyumları nedeniyle yapılmıştır. Yapılan incelemelerde, Yıldızeli'nin Selamet Köyü sınırları içerisindeki Gerdekkaya Höyüğü'nün, üzerine kurulduğu ana kayanın kuzey ve güney uçlarında açılan taş ocaklarının yerleşmeyi tahrip ettiği görülmüştür. Yerleşim yerinden toplanan seramik malzeme Kalkolitik, ETÇ, OTÇ, GTÇ, Demir Çağı, Helenistik, Roma ve Ortaçağ yerleşmelerinin varlığını ortaya koymaktadır. Geniş bir alana yayılan M.Ö. 2. binyıla ve Demir Çağına ait yoğun seramik malzeme bu dönemlere ait büyük bir yerleşim yerine işaret etmektedir.

Öksüztepe (Tek Höyük) ise, Ankara-Sivas karayolunun yaklaşık 1 km. kuzeyinde, Tokat-Yıldızeli yol kavşağının 1,5 km. kuzeydoğusunda yer alan kayalık bir tepe üzerine konumlanmış ve yaklaşık 350 m. çapında büyük bir yerleşmedir. Stratejik konumu nedeniyle de önemli olan yerleşme üzerinde bir tümülüs yükseltisi yer almaktadır. Tepe üzerinde bir kuşak oluşturan yuvarlak düzlük alan, tepede, Kuşaklı/Sarissa'da olduğu gibi bir olasılıkla M.Ö. 2. binyıl sur duvarının varlığını göstermektedir. Yerleşmenin doğu yamaçları, Başbakanlık Toplu Konut İdaresi (TOKİ) evlerine ait inşaat alanı nedeniyle kısmen tahrip edilmiştir. İnşaat evlerinin ikinci etabı ve park alanlarının da höyüğün doğu yamaçları üzerinde planlandığı tespit edilmiştir. Artan tahribat tehdidi altındaki Gerdekkaya ve Öksüztepe (Tek Höyük)'nin korunabilmesi için Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü nezdinde gerekli girişimler yapılmıştır.

Her iki merkezde yapılan yüzey araştırmalarında toplanan seramik malzeme (Çizim: 4, 5), OTÇ, GTÇ, Demir Çağı, Helenistik Dönem, Roma Devri ve Ortaçağa tarihlenmektedir. Eski Hitit ve Hitit İmparatorluk dönemlerine ait yoğun seramik malzeme, bu iki yerleşmenin Orta ve Geç Tunç Çağındaki önemine işaret etmektedir. Öksüztepe (Tek Höyük)'de yüzey araştırmalarında, Demir Çağına ait kırık durumda şematik boğa figürü başı ele geçirilmiştir.

Sivas, Merkez İlçe

Sivas İli, Merkez İlçe'ye bağlı İşhan Köyü çevresinde yapılan incelemelerde ise Büyük Maşatlık, Küçük Maşatlık ve İşhan olmak üzere Ortaçağa ait üç tepe yerleşmesi tespit edilmiştir.

SONUÇ

Sivas İli sınırları içerisinde 2007 yılı yüzey araştırmalarında elde edilen başlıca sonuçlar şöyle sıralanabilir:

1) Türkiye genelinde izlenen arkeolojik alanlara yönelik bilinçli ve bilinçsiz tahribat Sivas'ta da vahim boyutlara ulaşmıştır. Eski yıllarda göz yumulan karasabanla tarım faaliyetlerinin yerini günümüzde daha büyük tahribatlara yol açan tarım makineleriyle yapılan tarım almıştır. Bunun sonucu olarak her yıl höyük yerleşmeleri 15-20 cm. kadar tahrip edilmekte ya da traktör bıçakları ile düzleştirilerek yok edilmektedir. En azından tescilli höyüklerdeki tarım faaliyetleri acilen durdurulmalıdır.

2) Sivas İli'nin yüksek dağlar ve derin vadilerle kaplı kuzeydoğu kesiminde Demir Çağı ve sonrasında yerleşmelerin yoğunlaştığı anlaşılmıştır.

3) Bölgenin kuzeydoğu kesiminde Çotuklar Höyüğü ve Karataş yamaç yerleşmesi dışında Tunç çağlarına ait malzemeye rastlanmamıştır. Bu durum, Sivas'ın dağlık olan kuzeydoğu kesiminde Tunç çağlarının zayıf temsil edildiğine işaret etmektedir.

4) Bölgenin Demir Çağı ve sonrasında yerleşim görmesi, bu dönemlerde bölgenin kuzey-güney ve doğu-batı yönünde uzanan yollarının stratejik önem kazanmasının bir sonucu olmalıdır. Özellikle doğu-batı yönünde uzanan yollar, Orta Anadolu ile Karadeniz kıyı şeridi yoluyla Kafkasya'yı birbirine bağlamaktadır. Kelkit Vadisi üzerindeki büyük kale yerleşmeleri, doğu-batı bağlantısında Kelkit Vadisi'nin önemini ortaya koymaktadır.

5) İlin kuzeydoğusunu kapsayan araştırma bölgesinde, tepeler üzerine konumlanmış birkaç höyük dışında iskân yerlerinin çoğu engebeli ve orman örtüsüyle kaplı coğrafi yapı nedeniyle tepe ve yamaç yerleşmelerinden oluşmaktadır.

6) Kuzeydoğu araştırma bölgesinde Karatepe ve Karataş gibi geç dönem yerleşmeleri dışında büyük boyutlu yerleşme görülmemektedir. Bu durum, bölgede büyük yerleşmeleri barındıracak yeterli tarım arazisi bulunmamasının bir sonucu gibi görünmektedir. Bölgede bu gün bulunan yerleşmeler de dağınık küçük köy yerleşmelerinden oluşmaktadır.

7) Kuzeydoğu araştırma bölgesinde Demir Çağı, Helenistik ve Roma dönemlerinde az sayıda yerleşme görülürken, bu sayı Ortaçağda büyük bir artış göstermektedir.

8) Önümüzdeki yıllarda Sivas İli'nin kuzeydoğu kesiminde sürdürülecek çalışmalar, bu dağlık bölgenin arkeolojik geçmişi hakkındaki bilgilerimizi arttıracaktır.

NO	MERKEZ ADI	TÜRÜ	İDARİ KONUMU	DÖNEMLER
1	Pusat Höyüğü	Höyük	Hafik, Pusat Köyü	Demir Çağı, Ortaçağ
2	Karataş	Yamaç yerleşmesi	Hafik, Pusat Köyü	Geç Kalkolitik, ETÇ, OTÇ, Demir Çağı, Helenistik-Roma, Ortaçağ
3	Yeniköy	Tepe yerleşmesi	Hafik, Yeniköy Köyü	Ortaçağ
4	Mezarıntaş Kalesi	Kale yerleşmesi	Doğanşar, Alazlı Köyü	Roma, Ortaçağ
5	Karatepe	Tepe yerleşmesi	Doğanşar, Alazlı Köyü	Helenistik-Roma, Ortaçağ
6	Alazlı	Yamaç yerleşmesi	Doğanşar, Alazlı Köyü	Ortaçağ
7	Maşatlık	Tümülüs ve tepe yerleşmesi	Hafik, Koşutdere Köyü	Demir Çağı, Ortaçağ
8	Koşutdere Mağaraları	Mağaralar	Hafik, Koşutdere Köyü	Ortaçağ
9	Halife Hazretin Ziyaret Yeri	Yamaç yerleşmesi	Hafik, Koşutdere Köyü	Roma
10	Morasıl	Yamaç yerleşmesi	Zara, Şerefiye	Geç Osmanlı
11	Ütük Köprüsü	Köprü	Doğanşar, Ütük Köyü	Roma
12	Gerdekkaya	Tepe yerleşmesi ve tümülüs	Yıldızeli, Selamet Köyü	Kalkolitik, ETÇ; OTÇ, GTÇ, Demir Çağı, Helenistik-Roma, Ortaçağ
13	Asarkale	Yamaç yerleşmesi	Doğanşar, Söbüler Köyü	Helenistik-Roma, Ortaçağ
14	Kiliseburnu	Mezarlık ve yamaç yerleşmesi	Doğanşar, Çalıcı Köyü	Ortaçağ, Geç Osmanlı
15	Keklikçayırı	Yamaç yerleşmesi	Doğanşar, Çalıcı Köyü	Ortaçağ
16	Serdoğlu	Yamaç yerleşmesi	Doğanşar, Çalıcı Köyü	Ortaçağ

17	Börtüs	Yamaç yerleşmesi	Doğanşar, Kıpçak Köyü	Ortaçağ
18	Kıpçak	Tümülüs	Doğanşar, Kıpçak Köyü	Demir Çağı (?)
19	Kozlu Kalesi	Kale	Doğanşar, Kozlu Köyü	Roma, Ortaçağ
20	Kayadibi	Kilise ve yamaç yerleşmesi	Zara, Şerefiye	Ortaçağ, Geç Osmanlı
21	Celep	Kilise ve yamaç yerleşmesi	Zara, Kayabaşı Köyü	Geç Osmanlı
22	Gıldır Köprüsü	Köprü	Zara, Kayabaşı Köyü, Celep Mh.	Geç Osmanlı
23	Kayabaşı	Yamaç yerleşmesi	Zara, Şerefiye, Kayabaşı Köyü	Demir Çağı (?), Ortaçağ
24	Kayabaşı Kalesi	Kale	Zara, Şerefiye, Kayabaşı Köyü	Ortaçağ
25	Keçeyurdu	Yamaç yerleşmesi	Zara, Şerefiye, Keçeyurdu Köyü	Helenistik-Roma, Ortaçağ
26	Yukarı Yemişli	Yamaç yerleşmesi	Koyulhisar, Yemişli Köyü	Helenistik-Roma, Ortaçağ, Geç Osmanlı
27	Yukarı Kale	Kale	Koyulhisar, Yukarıkale Köyü	Roma, Ortaçağ
28	Aşağı Kale	Kale	Koyulhisar, Aşağı Kale Mh.	Roma, Ortaçağ
29	Aşağı Kale Hamamı	Hamam	Koyulhisar, Aşağı Kale Mh.	Geç Osmanlı
30	Solak Höyüğü	Höyük ve tepe yerleşmesi	Suşehri, Solak Köyü	Demir Çağı, Helenistik-Roma, Ortaçağ
31	Arduşluk	Yamaç yerleşmesi	Koyulhisar, Çaylı Köyü	Geç Osmanlı
32	Çaylı	Yamaç yerleşmesi	Koyulhisar, Çaylı Köyü	Ortaçağ
33	Kalecik Tümülüsü	Tümülüs	Koyulhisar, Çaylı Köyü	Demir Çağı

34	Kalecik	Tepe yerleşmesi	Koyulhisar, Çaylı Köyü	Demir Çağı, Ortaçağ
35	Çotuklar Höyüğü	Höyük	Zara, Çotuklar Köyü	Kalkolitik, ETÇ, OTÇ, Demir Çağı, Helenistik-Roma, Ortaçağ
36	Öksüztepe (Tek Höyük)	Höyük	Yıldızeli, Merkez İlçe	Kalkolitik, ETÇ, OTÇ, GTÇ, Demir Çağı, Helenistik-Roma, Ortaçağ
37	Büyük Maşatlık yerleşmesi	Mezarlık ve yamaç	Sivas, İşhan Köyü	Ortaçağ, Geç Osmanlı
38	Küçük Maşatlık	Tümülüs ve yamaç yerleşmesi	Sivas, İşhan Köyü	Demir Çağı (?), Ortaçağ, Geç Osmanlı
39	İşhan Kilisesi	Kilise	Sivas, İşhan Köyü	Geç Osmanlı
40	İşhan Mevkii	Tepe ve yamaç yerleşmesi	Sivas, İşhan Köyü	Ortaçağ

Tablo 1: Belirlenen merkezler

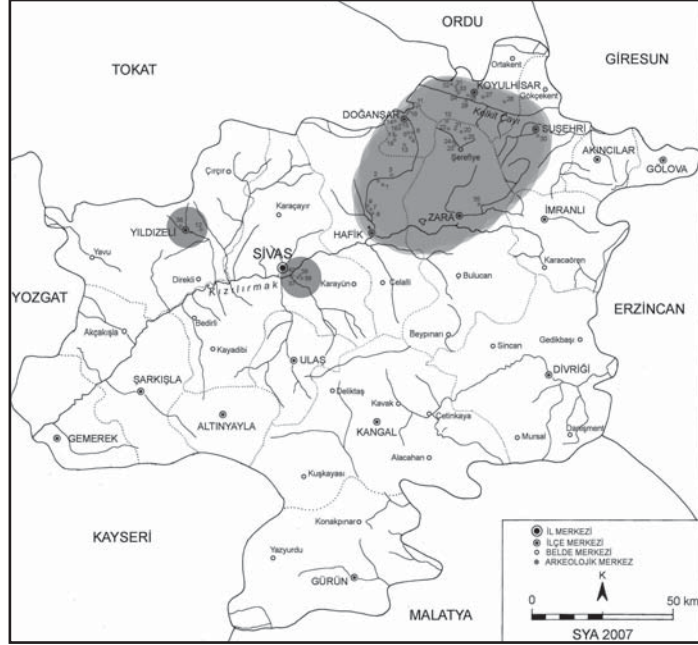
KAYNAKÇA

- Boehmer, R. M., 1967. "Havuzköy in Ostkappadokien", *Archäologischer Anzeiger* 82: 132-141.
- Burney, C., 1958. "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age", *Anatolian Studies* 8: 157-209.
- Durbin, G. E. S., 1971. "Iron Age Pottery from the Provinces of Tokat and Sivas", *Anatolian Studies* 21: 99-124.
- Kökten, İ. K., 1944. "Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar", *Belleten* VIII/32, 659-680.
- Kökten, İ. K. 1945. "Kuzey-Doğu Anadolu Prehistoryasında Bayburt Çevresinin Yeri", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* III (1944-45):465-486.
- Kökten, İ. K., 1947. "1945 Yılında TTK Adına Yapılan Tarihöncesi Araştırmalar", *Belleten* XI, 431-472.
- Kökten, İ. K., 1948. "1947 Yılı Tarihöncesi Araştırmaları", *Belleten* XII, 233-227.

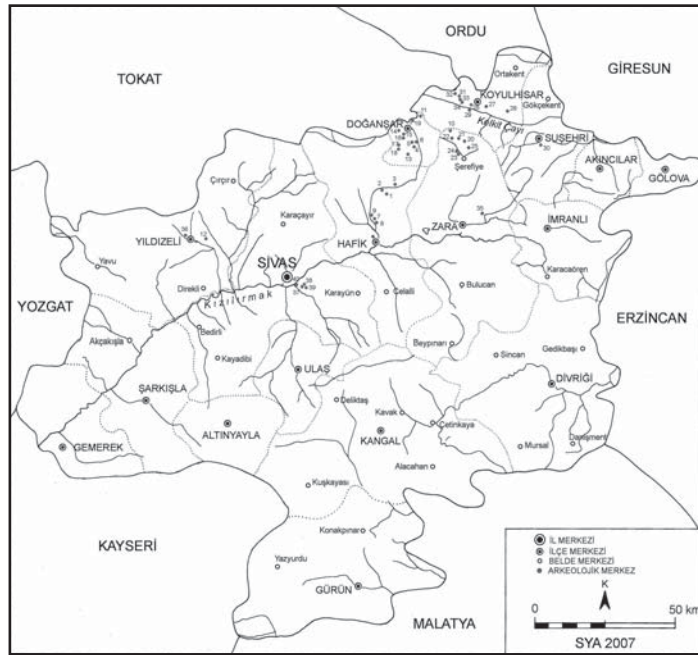
- Kökten, İ. K., 1953. "1952 Yılında Yaptığım Tarihöncesi Araştırmalar Hakkında", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* XI, 177-209.
- Meriggi, P., 1965. "Quatro Viaggio Anatolico", *Oriens Antiquus* 4: 263-315.
- Müller-Karpe, A., 1993. "Yeni Bir Hitit Merkezi: Kuşaklı (Başören/Sivas) 1992 Yılı Yüzey Araştırması", *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 259-264.
- Müller-Karpe, A ., 1995. "Untersuchungen in Kuşaklı", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 127: 5-36.
- Müller-Karpe, A ., 1996. "Kuşaklı: Ausgrabungen in einer hethitischen Stadt", *Antike Welt* 4: 305-312.
- Müller-Karpe, A ., 1997. "Untersuchungen in Kuşaklı 1996", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 129: 103-142.
- Müller-Karpe, A ., 1998. "Untersuchungen in Kuşaklı 1997", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 130: 93-174.
- Müller-Karpe, A ., 1999. "Untersuchungen in Kuşaklı 1998", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 131: 57-113.
- Müller-Karpe, A ., 2000a. "Untersuchungen in Kuşaklı 1999", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 132: 311-353.
- Müller-Karpe, A ., 2000b. "Kayalıpınar in Ostkappadokien: ein neuer hethitischer Tontafelfundplatz", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 132: 355-365.
- Müller-Karpe, A ., 2002. "Untersuchungen in Kuşaklı 2001", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 134: 331-351.
- Ökse, A. T., 1993a. "Sivas İli 1992 Yüzey Araştırması, XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı: 243-258.
- Ökse, A. T., 1993b. "Verbreitung der Transkaukasischen Kultur in der Sivas-Region", *Istanbuler Mitteilungen* 43: 133-146.
- Ökse, A. T., 1993c. "Sivas'da Arkeolojik Araştırmaların Tarihçesi", *Revak* 1993: 21-35, Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün XI. Vakıf Haftasına Armağanı.
- Ökse, A. T., 1994. "Sivas İli 1993 Yüzey Araştırması", *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 317-329.
- Ökse, A. T., 1995. "Sivas İli 1994 Yüzey Araştırması, XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı: 205-228.
- Ökse, A. T., 1997. "Sivas İli 1995 Yüzey Araştırması", *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1: 375-400.

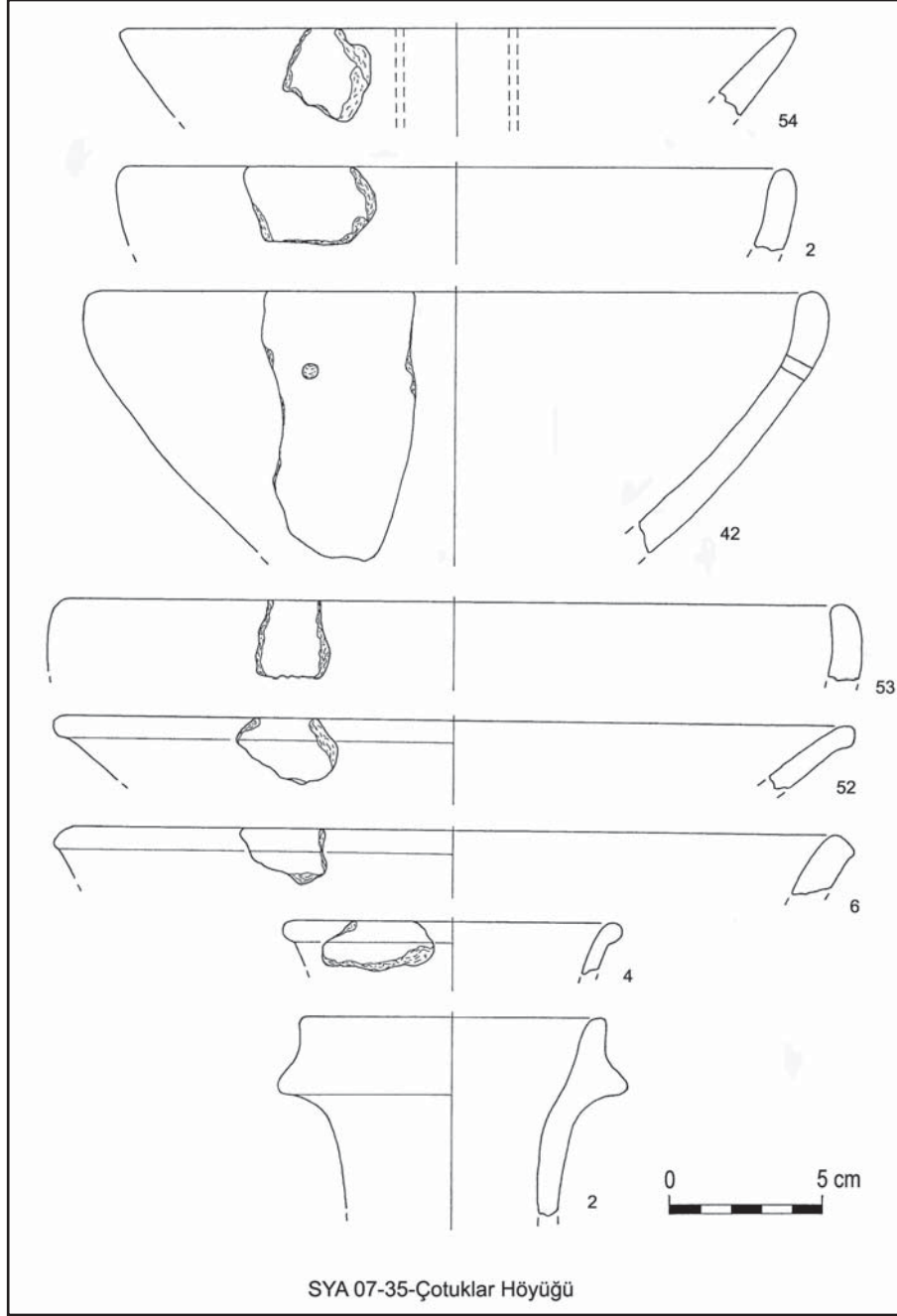
- Ökse, A. T., 1999a. "Yukarı Kızılırmak Havzası Tunç Çağları ve Demirçag Yerleşim Tarihi / Siedlungsgeschichte des Oberen Kızılırmak Gebietes von der Frühbronze- bis zur Eisenzeit", *Belleten* LXII, Sayı 234: 299-390, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Ökse, A. T., 1999b. "Sivas İli 1997 Yüzey Araştırması", XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I: 467-490.
- Ökse, A. T., 1999c. "Orta Anadolu'nun Doğusunun Demirçag Kültür ve Yerleşim Dokusu", 1998 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları: 85-115, T.C. Kültür Bakanlığı Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara.
- Ökse, A. T., 2000a. "Neue hethitische Siedlungen zwischen Maşat Höyük und Kuşaklı", *Istanbul Mitteilungen* 50: 85-109.
- Ökse, A. T., 2000b. "Sivas İli 1998 Yüzey Araştırması", XVII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2: 11-24.
- Ökse, A. T., 2001. "Sivas İli 1999 Yüzey Araştırması", XVIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2: 89-100.
- Ökse, A. T., 2002. "Sivas İli 2000 Yüzey Araştırması", XIX. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2: 229-238.
- Ökse, A. T., 2003. "Kalkolitik Çağ'da Sivas Bölgesi", Ed. M. Özdoğan, H. Hauptmann ve N. Başgelen, *Köyden Kente Yakınoğu'da İlk Yerleşimler*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 171-197.
- Özgüç, T., 1946. "Anadolu'da Arkeoloji Araştırmaları I", *Belleten* X/40: 557, 624.
- Özgüç, T., 1947a. "Sivas ve Maltepe Kazıları", *Belleten* XI/41: 164-166.
- Özgüç, T., 1947b. "TTK Adına Yapılan Maltepe (Sivas Yakınında) Kazısı", *Belleten* XI/44: 641-655.
- Özgüç, T., 1947c. "Die Ausgrabungen von Topraktepe, der Burg von Sivas", *Halil Edhem Hâtıra Kitabı*, Ankara, 227-233.
- Russell, H. F., 1980. *Pre-Classical Pottery of Eastern Anatolia, Based on a Survey by Charles Burney, of Sites Along the Euphrates and Around Lake Van*, London 1980, BAR 85.
- Von der Osten, H. H., 1929. *Explorations in Hittite Asia Minor, 1927-1928*, Oriental Institute Communications 6, Chicago.
- Von der Osten, H. H., 1930. *Explorations in Hittite Asia Minor, 1929*, Oriental Institute Communications 8, Chicago.
- Von der Osten, H. H., 1933. *Discoveries in Anatolia 1930-1931*, Oriental Institute Communications 14, Chicago.
- Yakar, J ve A. Gürsan-Salzmann, 1979. "Archaeological Survey in the Malatya and Sivas Provinces-1977", *Tel Aviv* 6: 34-53.

Harita 1: 2007 yılı
araştırma
bölgesi

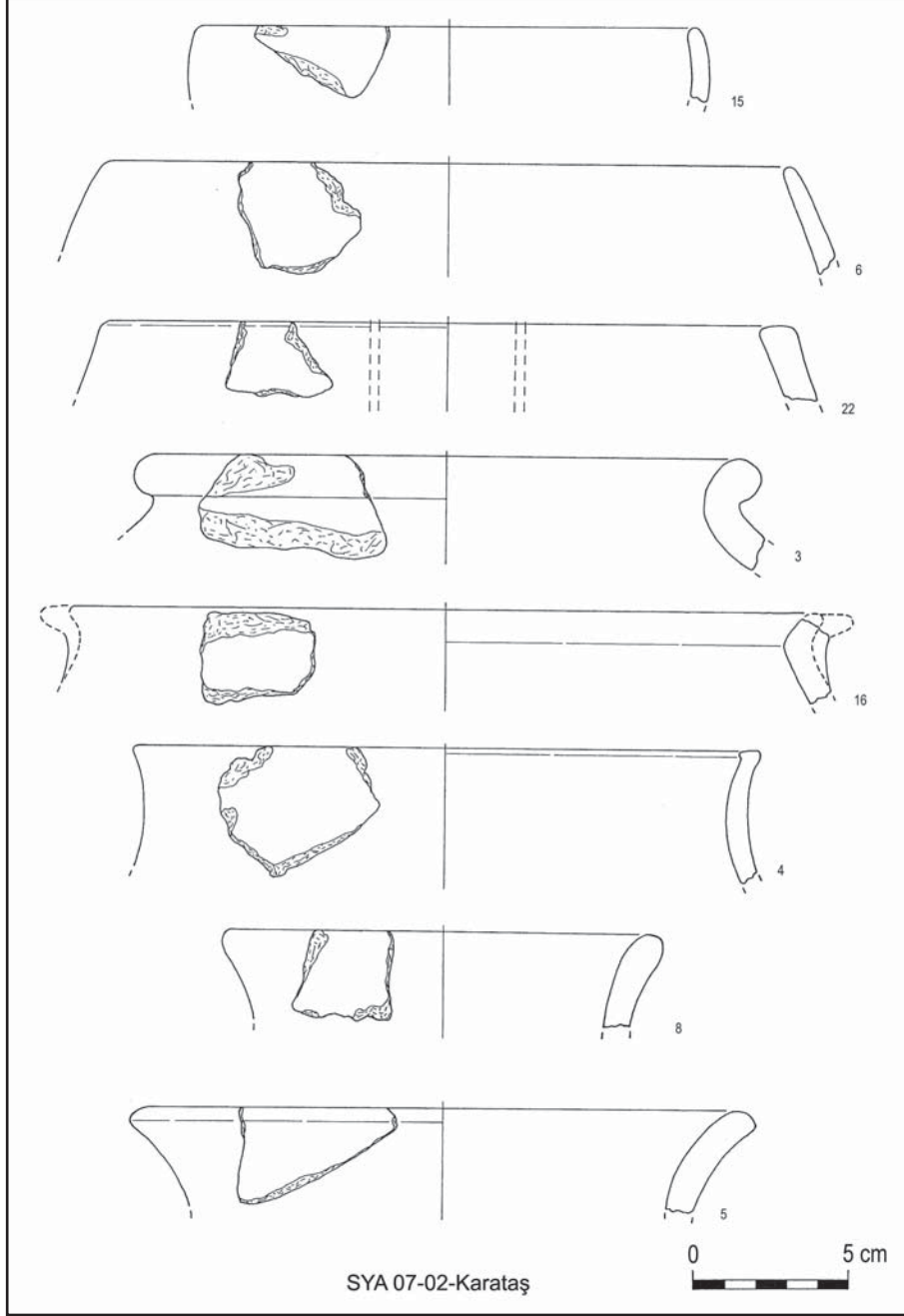

Harita 2: Arkeolojik
merkezler

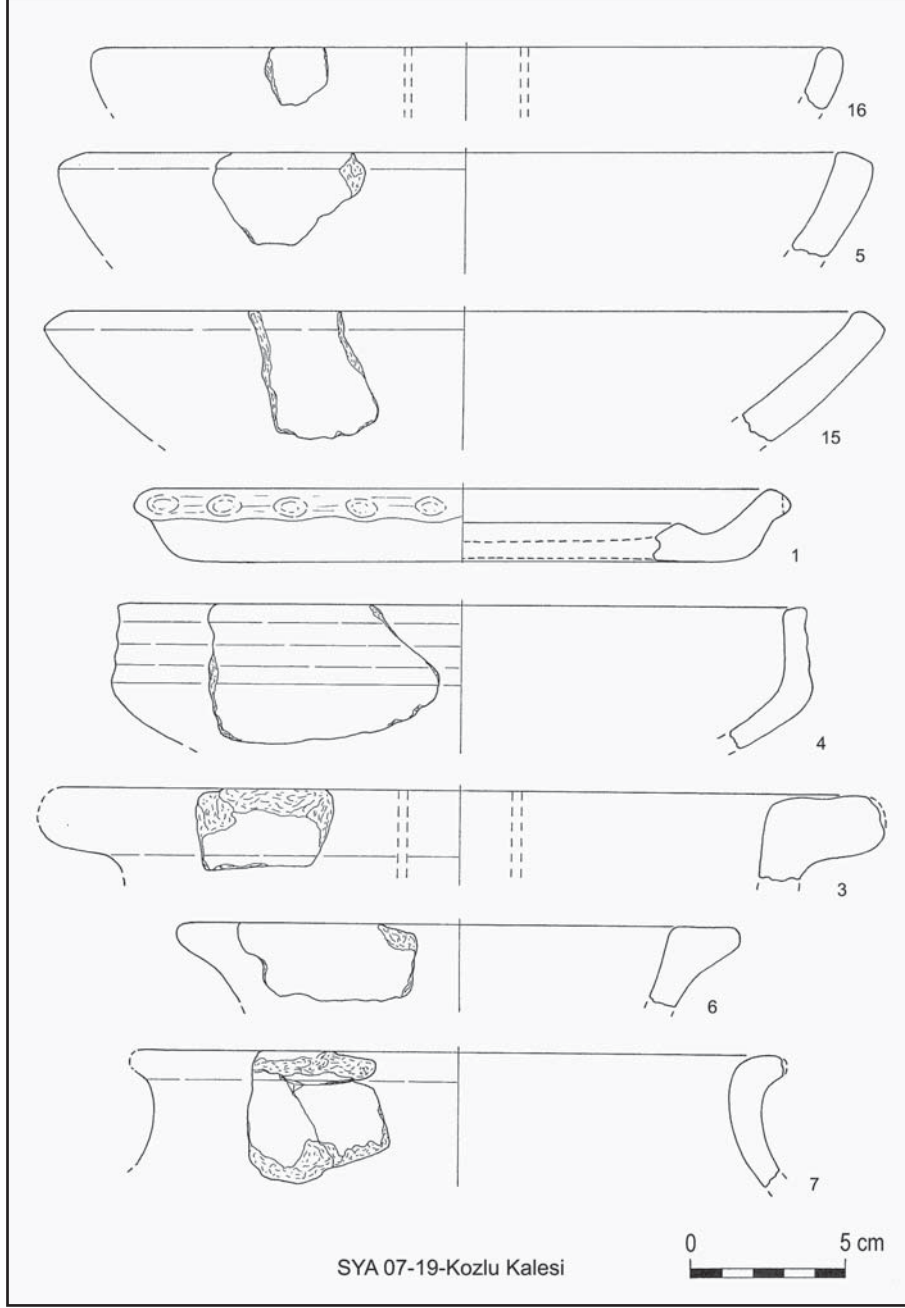

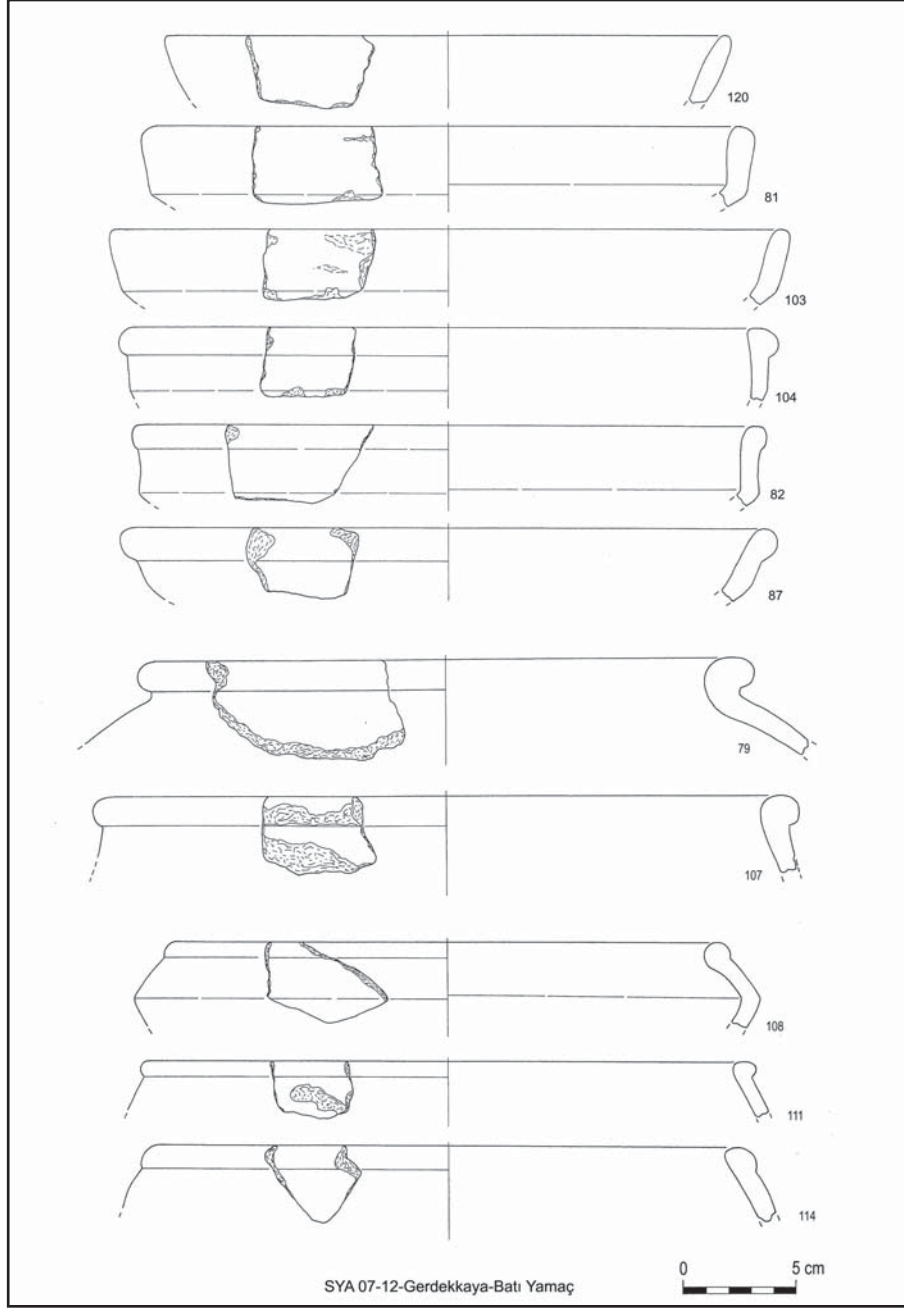
Çizim 1: Çotuklar Höyüğü, seramik çizimleri

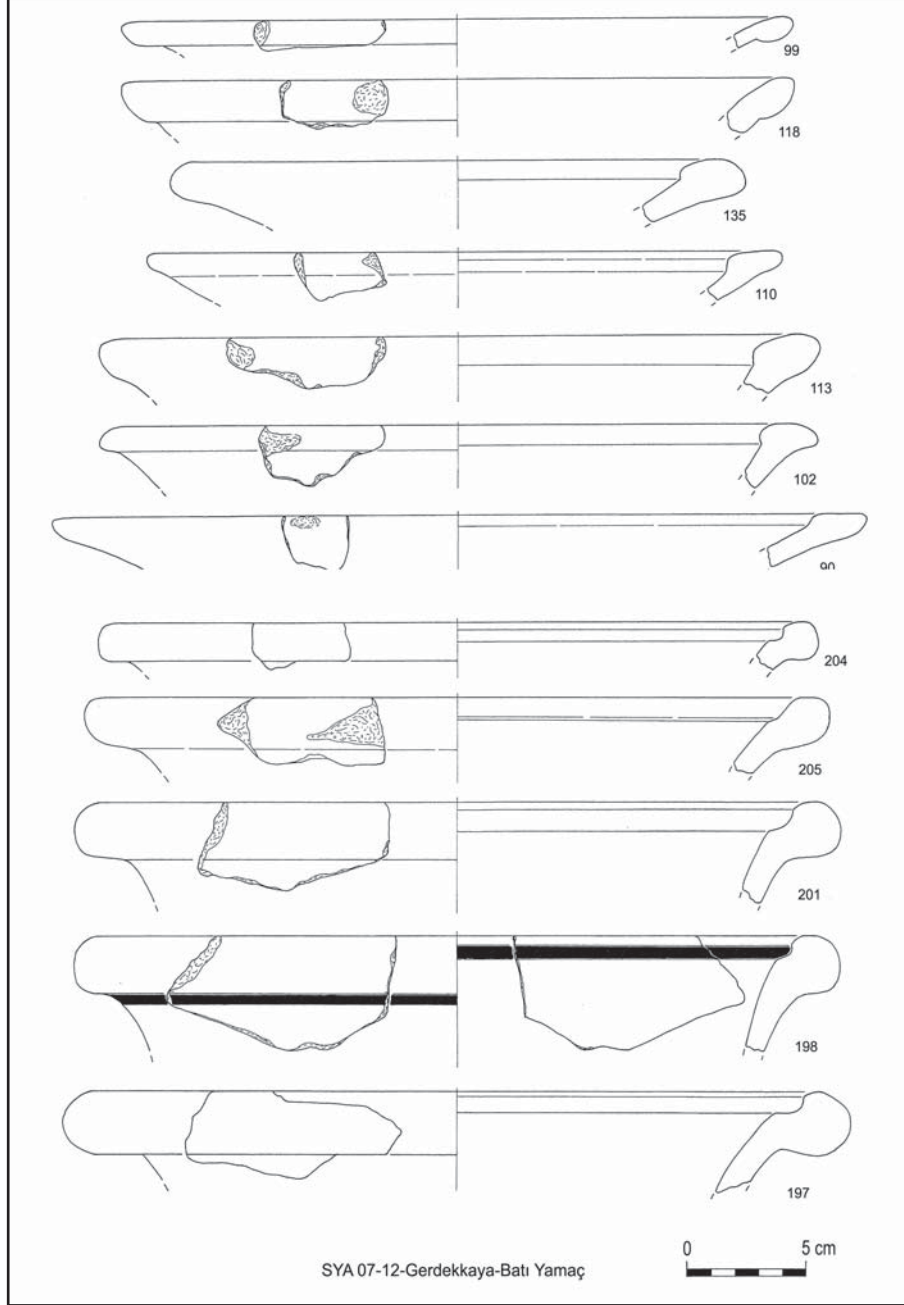
Çizim 2: Karataş yamaç yerleşmesi, seramik çizimleri

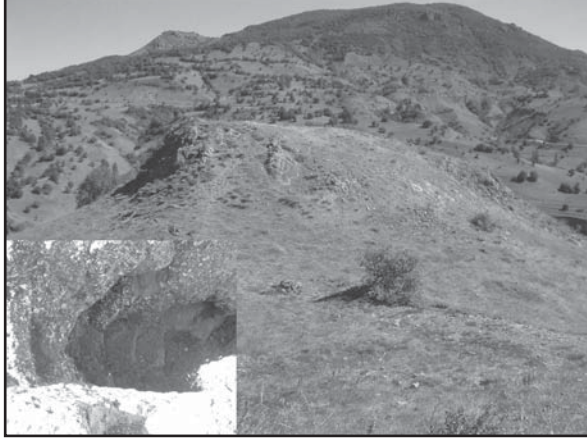
Çizim 3: Kozlu Kalesi, seramik çizimleri

Çizim 4: Gerdekkaya, seramik çizimleri

Çizim 5: Gerdekkaya, seramik çizimleri

Resim 1: Mezarıntaş Kalesi

Resim 2: Karatepe; ana
kayaya oyulmuş
yapı temelleri

Resim 3: Kayabaşı Kalesi

Resim 4: Solak Höyüğü

Resim 5: Karataş yamaç yerleşmesi

Resim 6: Karataş, yüzey buluntuları

SYA 07-19-Kozlu Kalesi

Resim 7: Kozlu Kalesi, yüzey buluntuları

SYA 07-35-Çotuklar Höyüğü

Resim 8: Çotuklar Höyüğü, yüzey buluntuları

THE ANTIOCHEIA AD CRAGUM ARCHAEOLOGICAL RESEARCH PROJECT: NORTHEAST TEMPLE 2007 SEASON

Michael HOFF*
Rhys TOWNSEND
Ece ERDOĞMUŞ
Seher TÜRKMEN

In the summer of 2007, research resumed on the Northeast Temple at the Roman city of Antiocheia ad Cragum in Güney Köyü, Gazipaşa. The work was conducted by members of the Antiocheia ad Cragum Archaeological Research Project (ACARP) that grew out of the long-established Rough Cilicia Archaeological Research Project, directed by Nicholas Rauh. We are deeply appreciative of Professor Rauh for his support of our project and for his generous fellowship and continual guidance. Our new project could not have occurred without his initiative and foresight. The field season was conducted under the auspices of the Alanya Museum and its staff members assisted in the field operations. We are duly grateful to Seher Türkmen, Associate Director of the Alanya Museum, for facilitating our work in the field, and also to the General Directorate of Monuments and Museums for providing permission. Among local officials we would like to express our gratitude to Cemburak Özgenç, mayor of Gazipaşa, and his assistant, Ülkü Özdemir, for all their efforts on our behalf. We are indebted to the United States National Science Foundation, the University of Nebraska, and the Harvard University Loeb Classical Library Foundation for providing the funds necessary to conduct field operations.

The majority of the remains of Antiocheia rest upon a gently sloping shelf that overlooks the sea north of the promontory and terminates in a steep descent towards the sea, a 300-meter drop from the level of the city's main gate. The temple lies 175 meters north of the main gate on the upper reaches of the site, midway up a gentle slope towards a ridgeline that runs roughly parallel to the coastline. Its situation upon a level terrace, approximately 25 meters above the other visible remains of the city, makes it one of the highest placed structures at the site and provides a prominent vantage over the rest of the city below.

* Michael HOFF, Department of Art and Art History 120, Richards Hall, University of Nebraska, Lincoln NE 68588-0114 USA

The structure is tentatively identified as an imperial Roman temple of the early third century AD. This identification as a temple, first made by Bean and Mitford in 1965, has never been questioned; one of the short-term goals of the projects is to determine in clear terms the purpose of the building. In 2005 the Project began work at the site. The mound was cleared of a great accumulation of dirt, scrub, and trees. A total of 272 architectural blocks were then surveyed to create an actual state plan of the remains and to gain a better understanding of the structure, its form and possible identification.

Project members returned to Güney in the summer of 2007 to begin removing the marble blocks that have lain scattered upon the temple mound since antiquity. Participating were Dr. Michael Hoff, project director, of the University of Nebraska (USA), Dr. Rhys Townsend, Clark University (USA), and Dr. Ece Erdoğan, University of Nebraska (USA). Student assistants from the University of Nebraska included E. Clute, S. McConnell, M. Naughtin, and T. Schafer.

After clearing the mound of accumulated weed growth since 2005, the team focused its attention on the temple's northwestern quadrant. This area is not only the easiest to access, but also the podium walls of the temple here lie very close to the surface beneath the fallen superstructure. It is on this side, too, that adjacent ground provides a large flat area to serve as a field for setting blocks. Prior to each block's placement in the field, one face was carefully drawn and photographed. The block was then positioned with the processed side facing the ground. In subsequent seasons the remaining exposed faces of each block will also be drawn and photographed for entry into the block database.

Blocks were carefully lifted off the ground by means of a truck-mounted crane with telescoping boom that is rated for heavy lifting (Fig. 1). In many cases the earth fill around the blocks had to be excavated in order to expose the bottom corners, thus allowing heavy fabric cables to be snaked underneath prior to lifting. When needed, thick carpet or wood pieces were inserted between the straps and the blocks themselves to protect projecting elements such as mouldings. Once transported to the field, each block was carefully arranged on wood skids, providing a slight gap between ground and block to allow for easy access of lifting cables in the future (Fig. 2). Smaller fragments were also collected and placed into two collection zones for either unworked or worked pieces.

Fifty-three blocks were transported to the block fields in 2007. As these were removed from the mound, additional blocks underneath were exposed. Although many of these blocks had been observed in 2005, their cataloging was delayed so that their entire upper surfaces could be exposed for surveying. As a result an additional 41 blocks were catalogued and surveyed to be brought into the complete plan of the temple block scatter (Fig. 3), and of those 41

newly catalogued blocks, 16 were also transported to the block fields, for a total of 69 blocks removed from the mound (Fig. 4). We estimate that in the 10 days the team operated in the field we removed approximately 18% of the scattered temple remains (Figs. 5, 6).

The newly catalogued architectural blocks, either whole or partial, include all the types previously catalogued: column drums, wall blocks, as well as architrave, frieze, and geison members. As soil was cleared from blocks interred in the ground, details not previously seen became visible, such as mouldings (Figs. 6, 7) and fragments of the doorway's threshold. The exact find spot of each block is needed of course to help determine the original location of the blocks within the building's fabric. But it is further hoped that computer modeling may employ such information to find out what destroyed the temple, whether natural phenomena, such as seismic activity, or human agency.

No advance was made this past season in discerning the actual plan of the temple, especially its overall dimensions, beyond the observations made in 2005. One additional step block was exposed, but the rest of the platform still lies beneath the accumulated block material and earth fill. Plans for 2008 include the continued removal process of blocks from the west side of the temple, as well as the entire north side. As material is removed, along with careful excavation of the earth fill, the podium wall should become exposed along the west and north sides.

Remote Sensing

One of the goals of the project in future seasons is to use nondestructive evaluation (NDE) methods to assess the condition of the platform, foundation, and the substructure of the temple. However, this will only be possible after the collapsed blocks are removed. Dr. Ece Erdoğan has expertise in the NDE evaluation of structures using several methods, one of which is Ground Penetrating Radar (GPR). Even though such experiments could not be carried out on the temple's platform in 2007, some preliminary work was conducted in the adjacent field. Since GPR data is directly linked to the materials involved (soil/stone type and homogeneity), calibration for such variables is important. With this in mind, the team scanned the adjacent field, part of which was later used for the placement of the removed blocks. The results indicate that there are some anomalies in this region, which can be hypothesized to be masonry walls or other collapsed architectural features. However, because this preliminary testing was hampered by lack of a crucial piece of equipment (a survey wheel for GPS), the accurate location and size of these elements could not be detected. The vegetated and undulated soil and its heterogeneity (possibly due to clay pottery pieces and gravel from

broken architectural elements) also affected the clarity of the GPR scans. We aim to rectify these impediments in the following seasons. In summary, while the preliminary tests are not conclusive, the following observations and future work recommendations are made: 1) the soil and material properties are appropriate for successful scans at this area; 2) accuracy and clarity of results can be improved if a survey wheel is used, the scanned surface is flattened, vegetation is cleared, and soil samples are taken to identify the exact electromagnetic properties (dielectric and permittivity) of the soil; and 3) there seem to be architectural elements underneath the block field, which encourages future investigation of the area.

Fig. 1: Antiocheia ad Cragum. Anta capital (AT 160) moved by crane from mound to block field

Fig. 2: Antiocheia ad Cragum. Block field from above

Fig. 3: Antiocheia ad Cragum.
Plan of temple mound
(dotted) with newly
catalogued blocks

Fig. 4: Antiocheia ad Cragum.
Plan of temple mound
with blocks removed in
2007 (dotted)

Fig. 5: Antiocheia ad Cragum. View of temple mound after blocks were removed (September 2007)

Fig. 6: Antiocheia ad Cragum. Aerial view of temple mound

Fig. 7: Antiocheia ad Cragum. Geison block AT 003 showing newly exposed moulding details

SURVEY IN DER MYKALE (DİLEK DAĞLARI/AYDIN) 2007, 6. KAMPAGNE

Hans LOHMANN*
Georg KALAITZOGLU
Gundula LÜDORF

Özet

14 Ağustos-13 Eylül 2007 tarihleri arasında gerçekleştirilen „Mykale (Dilek Dağları) Yüzey Araştırması”nın 6. kampanyasına makale yazarları haricinde Prof. Ing. L. Lenzmann, Prof. Ing. F.-J. Lohmar, öğrencilerden J. Hartung, A. Busching, L. Kolla, Ö. Özgül ve Bakanlık temsilcisi olarak Niğde Müzesi’nden S. Tutar katılmıştır. Projenin finansmanını Fritz-Thyssen-Stiftung Köln ve Deutsche Forschungsgemeinschaft üstlenmiştir. Her iki vakfa ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne teşekkürlerimizi sunarız.

Bu kampanyada Erken ve Orta Bizans Dönemi çoğunlukta olmak üzere toplam 31 yeni buluntu tespit edilmiştir. Bu aşamada Karl Lyncker’in 1908/09 (1939 yay.) yıllarında çizdiği haritadaki buluntu yerleriyle 5 buluntunun özdeşleştiği gözlemlenmiştir. Önemli yeni kalıntılardan bir kaçı Teloneia olarak adlandırılan Prien Akropolü yakınlarında bulundu. Akropolün kuzeyinde Orta Bizans Dönemine ait yerleşim yerini ve kuzeybatısındaki Helenistik Dönem anıt mezarını örnek olarak gösterebiliriz. »Wachturm bei den Quellen« („pınardaki gözetleme kulesi”) olarak bilinen ve Teloneia’nın yukarısında bulunan kalıntılar incelenmiştir. Bunun dışında araştırma esnasında Orta Bizans Dönemine ait olan Fındıklı Kale yeni ölçümler ve hava fotoğrafları ile detaylı olarak yeniden belgelendirilmiştir. Buradaki ve Dilek Dağları’nın diğer blümlerinde gözetlenen Bizans Dönemi kalelerindeki buluntular şunu gösteriyor ki, kaleler Bizans İmparatorluğu’nun ve sınırlarının korunması amacıyla merkezî bir yönetim tarafından geniş bir savunma sistemi olarak değil, bilakis yerel asil ve zengin toprak sahipleri tarafından müstahkim yerleşim alanı olarak inşa edilmiştir. Dilek Dağları yamaçlarına kurulan Erken Osmanlı Dönemi köyleri ve yerleşim merkezleri hakkında çok az bilgiye sahibiz. Prof. Dr. M. Kiel’in İstanbul Devlet Arşivi’nde yaptığı araştırma sadece Söke’nin 16. yüzyıldaki nüfusu hakkında az bir bilgi verebilmiştir.

* Prof. Dr. Hans LOHMANN, Institut für Archäologische Wissenschaften, Ruhr-Universität, Bochum/ALMANYA E-Mail: Hans.Lohmann@rub.de.
Dr. Georg KALAITZOGLU, E-Mail: gkalait@aol.com.
Dr. Gundula LÜDORF, E-Mail: gundula.luedorf@t-online.de.

Die Geländeforschungen dauerten vom 14.08. bis zum 13.09.2007. Teilnehmer waren neben den Verfassern Prof. Ing. Lothar Lenzmann, Prof. Ing. F.-J. Lohmar, ferner J. Hartung, A. Busching, L. Kolla und Ö. Özgül sowie S. Tutar (Niğde) als Regierungsvertreterin. Das Projekt wurde finanziell von der Fritz-Thyssen-Stiftung Köln unterstützt, die Deutsche Forschungsgemeinschaft stellte die erforderlichen Geländefahrzeuge bereit. Beiden Institutionen gilt der besondere Dank des Verfassers ebenso wie der türkischen Generaldirektion der Altertümer und Museen für die sehr verspätet, aber schließlich doch noch erteilte Genehmigung.

Wie bereits in früheren Vorberichten dargelegt¹, erstreckt sich das Mykale-Gebirge zwischen Söke im Osten und Dip Burnu im Westen über 30 km, das Surveyareal umfasst rund 300 km². Bis Oktober 2006 wurden auf diesem Gebiet 274 Fundstellen registriert, zu denen im Jahr 2007 31 weitere hinzutreten, sodass sich ihre Gesamtzahl nunmehr auf 305 beläuft (Tab. 1). Das entspricht rund einer Fundstelle pro Quadratkilometer. Vor dem Hintergrund, dass der Milet-Survey auf annähernd der gleichen Fläche auch 'nur' 625 Fundstellen erbrachte, erscheint der genannte Wert für einen so schwer zugänglichen Gebirgsraum wie die Mykale überraschend hoch. Dabei ist allerdings zu berücksichtigen, dass der Anteil der spätoomanischen Fundstellen des 18., 19. und frühen 20. Jhs. (bis zum Bevölkerungsaustausch von 1927) ein knappes Drittel beträgt. Rund 40 der insgesamt 95 spätoomanischen Fundstellen sind Wassermühlen auf der Südflanke des Gebirges. Zu diesen treten zahlreiche spätoomanische (Klein-) Kirchen und Klöster sowie verlassene Gärten und Terrassenanlagen. Quantitativ und hinsichtlich der Nutzung des Gebirgsraumes dominiert die spätoomanische Epoche deutlich und erweist sich als die Phase der dichtesten Besiedlung vor der heutigen Zeit.

1 H. Lohmann, Survey in Theben an der Mykale, 1. Kampagne 2001, in: 20. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 27 – 31 Mayıs 2002 Ankara (Ankara 2003) 247–260 Abb. 1–10; H. Lohmann, Survey in der Mykale, 2. Kampagne 2002, in: 21. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 26 – 31 Mayıs 2003 Ankara (Ankara 2004) 251–264 Abb. 1–10; H. Lohmann, Mélia, le Panionion et le culte de Poséidon Héliconios, in: G. Labarre – J.-M. Moret (Hrsg.), *Les cultes locaux dans les mondes grec et romain*, Lyon, 7 – 8 juin 2001 (2004) 31–49; H. Lohmann, Melia, das Panionion und der Kult des Poseidon Helikonios, in: E. Schwertheim – E. Winter (Hrsg.), *Neue Forschungen zu Ionien. Asia Minor Studien* 54 (2005) 57–91 Taf. 3–8; H. Lohmann, Zur historischen Topographie des südlichen Ionien, *Orbis Terrarum* 8, 2002 [2005], 163–272; H. Lohmann, Survey in the Mycale, 3rd Campaign: The Discovery of the Archaic Panionion, in: 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 30 Mayıs–4 Haziran 2005 Ankara (Ankara 2006), 1. Cilt, 241–252; H. Lohmann, The Discovery and Excavation of the Archaic Panionion in the Mycale (Dilek Dağları), in: 28. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 29 Mayıs–3 Haziran 2006 Çanakkale 2006 (Ankara 2007), 2. Cilt, 575–590; H. Lohmann, Rescue Excavation of the Archaic Panionion in the Mycale (Dilek Dağları): 2nd Campaign, in: 29. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Kocaeli 28 Mayıs–2 Haziran 2007 (Ankara 2008), 2. Cilt, 265–280; H. Lohmann – H. Büsing – F. Hulek – G. Kalaitzoglou – G. Lüdorf – M. Müllenhoff – Ph. Niewöhner, Forschungen und Ausgrabungen in der Mykale 2001 – 2006, *Istanbuler Mitteilungen* 57, 2007, 59–178; H. Lohmann, The Discovery of Carian Melia and the Archaic Panionion in the Mycale (Dilek Dağları), in: G. Cifani – S. Stoddart, *Landscape, Ethnicity and Identity in the Archaic Mediterranean Area* (im Druck).

EPOCHE	ANZAHL	ANZAHL
STAND	2006	2007
prähistorisch	4	8
spätchalkolithisch	4	4
Mittel- bis Spätbronzezeit	1	6
protogeometrisch	1	1
spätgeometrisch / früharchaisch	2	2
archaisch	17	23
klassisch / hellenistisch	34	42
kaiserzeitlich / spätrömisch	11	15
allg. 'antik'	13	30
frühbyzantinisch	45	70
mittelbyzantinisch	45	71
(früh)osmanisch	9	22
spätosmanisch / neuzeitlich	78	95
undatiert	9	12
natürlicher Ursprung / ohne Befund	[10]	[18]
Lyncker, nicht lokalisiert	[20]	[15]
Befunde insgesamt	273	401
Fundstellen insgesamt	274	305

Am anderen Ende der Zeitskala ist die Zahl prähistorischer, insbesondere bronzezeitlicher Fundstellen sehr gering. Auch 2007 kamen keine neuen hinzu, jedoch wurden im Zuge der fortschreitenden Auswertung der Surveyfunde an weiteren fünf Fundstellen mittel- und spätbronzezeitliche Scherben identifiziert. Ursächlich für die geringe Zahl prähistorischer Fundstellen sind einerseits die naturräumlichen Gegebenheiten, andererseits die moderne Entwicklung: Die vier chalkolithischen Fundplätze wurden 2002 entdeckt. Sie liegen im militärischen Sperrgebiet an der flachen Westspitze der Mykale bei Dip Burnu und auf einem kleinen Kap auf der Nordflanke namens Zeytin Burnu². Bereits der Milet-Survey hatte an den Küsten der Milet-Halbinsel zahlreiche, wohl überwiegend ephemäre Camps prähistorischer Fischer erbracht. Auf der Südflanke der Mykale ist hingegen die alte Küstenlinie unter meterhohen rezenten Alluvionen des Mäander verschwunden, die Nordküste

2 MYK 147, 179, 203, 208, 209. – H. Lohmann, Survey in der Mykale, 2. Kampagne 2002, in: 21. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 26 – 31 Mayıs 2003 Ankara (Ankara 2004) 1. Cilt, 251–264 Abb. 3; H. Lohmann, Zur historischen Topographie des südlichen Ionien, *Orbis Terrarum* 8, 2002 [2005] 272 Abb. 26.

bietet zwischen Dip Burnu und Güzelçamlı mit Ausnahme von Zeytin Burnu (MYK 179) keine geeigneten Plätze und von Güzelçamlı bis Kuşadası sind die Küsten durchgehend verbaut. Die Frühbronzezeit fällt an den Küsten des Mykale-Gebirges aus und ist auch an den Küsten der Milethalbinsel nur schwach vertreten.

Da das extrem steile und schroffe Mykale-Gebirge nur wenige agrarisch nutzbare Hangschuttfächer und Hochebenen bietet, wurden diese Plätze über die Jahrhunderte hinweg bis in die Neuzeit immer wieder aufgesucht. Typischerweise finden sich daher bei neuzeitlichen Kirchen, Klöstern und Yailas im Gebirge häufig auch ältere Scherben, aber kaum einmal ältere Baubefunde. Exemplarisch sei aus den 31 neuen Fundstellen des Jahres 2007 die spätosmanische Kirche Hagios Johannis Prodromos (MYK 102) herausgegriffen (Abb. 1). Beim Bau der Kirche wurde ihre Umgebung terrassiert und urbar gemacht, was mit erheblichen Erdbewegungen einherging. Neben neuzeitlicher Keramik fanden sich auch mittelbyzantinische Scherben und Dachziegelfragmente, jedoch nichts Älteres. Die Kirche des Heiligen Johannes versteckt sich im hintersten Winkel des Tales nördlich Domatca. In der Karte von Karl Lyncker³ erscheint sie 4 km nördlich des Ortes, obwohl die Entfernung nur knapp 2 km beträgt. Solche groben Abweichungen von der Realität sind für die Lyncker-Karte typisch und erschweren zusätzlich zu ihrer zeit- und maßstabsbedingten Ungenauigkeit die Auffindung der von Lyncker verzeichneten Plätze erheblich. Dennoch gelang es 2007, weitere fünf Fundstellen der Lyncker-Karte wiederzufinden.

Wie wenig selbst die allernächste Umgebung des traditionsreichen Grabungsplatzes Priene bekannt ist, mag die 2007 neu entdeckte Fundstelle MYK 293 illustrieren. Sie liegt am oberen Ende der Schlucht, die die Teloneia im Westen begrenzt. G. Kalaitzoglou hat sie mit Hilfe von Google Earth aufgespürt, das er 2007 intensiv und sehr erfolgreich zum Aufspüren neuer Fundstellen eingesetzt hat, da jetzt erstmals die gesamte Mykale in hochauflösenden Bildern zur Verfügung stand. Aus den Satellitenbildern lassen sich direkt geographische Koordinaten abgreifen, die es erlauben, im Bild entdeckte Objekte mit Hilfe eines GPS-Navigationsempfängers im Gelände rasch aufzufinden.

An der Fundstelle MYK 293 wurden die wiederverwendeten Reste eines hellenistischen Monumentalgrabes angetroffen, das aus großen Polsterquadern mit Lotkanten an den Ecken errichtet war. Der vorzügliche Erhaltungszustand der Marmorblöcke, die allerdings aus ihrem originären Verbund herausgerissen sind, und ihr enormes Gewicht belegen, dass sie wohl kaum aus größerer Entfernung dorthin verschleppt wurden (Abb. 2, 3).

3 K. Lyncker, Karte des südlichen Jonien, in: A. Philippson, Das südliche Jonien. *Milet* 3, 5. (Berlin 1936) Kartenbeil. (1 : 100 000).

In Zweitverwendung hat man aus ihnen ein großes, solides Gebäude oberhalb eines Schaf- oder Ziegenpferches erbaut. Etwas unterhalb entdeckte S. Tutar eine frühchristliche Grabinschrift (Abb. 4).

Die Polsterquader entsprechen weitgehend solchen von Gräbern, die in größerer Zahl beim Survey auf der Milet-Halbinsel entdeckt wurden, dort aber statt aus Marmor lediglich aus dem lokal anstehenden, weichen Süßwasserkalk gefertigt sind⁴. Die Form dieser Gräber ist unklar, da kein einziges unzerstört auf uns gekommen ist. Während man bei MYK 293 auf Grund seiner Lage in einem leicht ansteigenden Hang auch an eine Grabterrasse denken könnte, liegen die milesischen Gräber sämtlich in flachem Gelände und bildeten sehr wahrscheinlich Podiumsgräber, wie man sie z. B. in der Nekropole von Alinda antrifft⁵. Die eigentlichen Grablegen waren in der Regel in den Boden unter dem Grabbau eingetieft. Im Gebiet der Mykale wurde neben MYK 293 bisher nur ein weiteres Monumentalgrab (MYK 233) entdeckt, das auf einem Bergsporn zwischen Priene und Boynak direkt oberhalb der Straße bei einem Turmgehöft (MYK 234) liegt⁶. Raubgräber haben es nahezu völlig zerstört.

Ferner wurde 2007 der sog. »Wachturm an den Quellen«⁷ oberhalb der Teloneia von Priene auf 550 müM genauer in Augenschein genommen und ein Plan angefertigt (Abb. 5). Weit mehr als bloß ein Turm handelte es sich schon in seiner ersten, hellenistischen Phase um ein kleines Kastell, bestehend aus einem annähernd quadratischen Kernbau und einem möglicherweise niedrigeren Annexbau im Osten. Die Anlage wurde in mittelbyzantinischer Zeit erneut befestigt und durch eine vorgelagerte Bruchsteinmauer erweitert.

Das hellenistische Kastell erhebt sich auf einer im Süden, Norden und Westen steil abbrechenden Felsklippe und ist nur von Osten her zugänglich

-
- 4 H. Lohmann, Survey in der Chora von Milet 1990, 1992 und 1993, AA 1995, 306; ders., Survey in der Chora von Milet 1994–1995, AA 1997, 296–297 Abb. 14; ders., Survey in der Chora von Milet 1996–1997, AA 1999, 454–456 Abb. 17–18.
 - 5 Zu den Gräbern von Alinda: V. Özkaya – O. San, Alinda Nekropolü-I, in: 17. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 24–28 Mayıs 1999 (2000) Bd. 2, 263–278 Plan 1–8 Abb. 1–7; V. Özkaya – O. San, Alinda. An ancient city with its remains and monumental tombs in Caria, *REA* 105, 2003, 103–125 bes. 113–114 Abb. 9–10.
 - 6 H. Lohmann – G. Kalaitzoglou – G. Lüdorf et al., Forschungen und Ausgrabungen in der Mykale 2001–2006, 88.
 - 7 Th. Wiegand – H. Schrader, *Priene* (1904) 68 mit Abb. 36 Karte II (»Hell. Castell« in Rot) III (»Wacht-Th.« in Rot); F. Rumscheid – W. Koenigs, Priene. Führer durch das »Pompeji Kleinasien« (1998) 220 f.; H. Fahlbusch, Wasserwirtschaftliche Anlagen des antiken Priene, *IstMitt* 53, 2003, 336 ff. Abb. 10 (nach Wiegand – Schrader a. O. Abb. 36); H. Fahlbusch, Wasserwirtschaftliche Anlagen des antiken Priene, in: S. Mols – E. M. Moormann (Hrsg.), *Omni pede stare. Saggi architettonici e circumvesuviani in memoriam Jos de Waele* (Napoli 2005) 65–84; H. Lohmann – G. Kalaitzoglou – G. Lüdorf et al., Forschungen und Ausgrabungen in der Mykale 2001–2005, *IstMitt* 57, 2007, 74 (noch mit anderer Deutung, die auf Eindrücken eines weit zurückliegenden Besuches im Jahre 1998 beruhte).

(Abb. 6). Der Kernbau ist in zweischaliger Technik mit gelegentlichen, unsystematisch eingeschalteten Bindern errichtet. Die Blöcke der Außenschale sind bis zu 2 m lang und deutlich größer als die der Innenschale. Die Packung zwischen den Mauerschalen besteht wie üblich aus Lehm und Split. Die Mauerbreite der Südmauer beträgt 1.30 m. Die Nordmauer ist abgestürzt, aber in einer späteren Phase provisorisch auf einer weiter südlich liegenden Linie neu errichtet worden.

Das Innere ist mit einer dicken Schicht von feinem Gelblehm bedeckt, die zahlreiche Scherben und hellenistische Rippen-Dachziegel enthält, einige davon mit Firnisresten. Der Bau besaß also ein Ziegeldach. Beträchtliche Mengen von Mauerversturz auf der Nordseite der Klippe könnten auf den ersten Blick den Eindruck erwecken, das Kastell wäre ganz in Stein erbaut. Der Gelblehm im Innern des Turmes stammt jedoch offensichtlich von zerflossenen Lehmziegeln. Er ist stark von Raubgräbern durchwühlt, enthält jedoch anscheinend keine jüngere Keramik. Daher bestand also mindestens ein Obergeschoss des Turmes – vielleicht das dritte – aus Lehmziegeln. Somit wäre unter der Gelblehmschicht ein Teil des Daches zu erwarten und auf dem ehemaligen Gehhorizont darunter weitere Keramik. Eine kleine Sondage könnte diese Überlegung in kürzester Zeit bestätigen oder widerlegen, müsste allerdings durchgeführt werden, bevor die Raubgräber auch noch den letzten Rest des Befundes zerstört haben.

Offenbar hat der Turm nichts mit dem Schutz der unterhalb im Sattel nördlich der Teloneia und noch weiter unterhalb entspringenden Quellen zu tun, da er sie auf Grund der großen Entfernung gar nicht schützen kann. Doch welche taktische Funktion besaß der Turm bzw. das Kastell statt dessen?

Die Frage wurde vor Ort eingehend diskutiert. Wie eine vom sog. Wachturm aus aufgenommene Übersicht belegt (Abb. 7), kann man die Teloneia von oben her einsehen und alle Vorgänge im Innern genau beobachten. Dies beeinträchtigt ihren fortifikatorischen Wert und ihre Verteidigungsfähigkeit erheblich. Denn ein potentieller Angreifer könnte leicht feststellen, welcher Mauerabschnitt gerade besetzt ist und wo sich Schwächen in der Verteidigung zeigen. Auch die Truppenstärke innerhalb der Akropolis ließe sich bei genügender Beobachtungsdauer ermitteln. Das Kastell, das in seiner extremen Sicherheitslage durch Schwerbewaffnete kaum angreifbar war, sollte offenbar das Aufstellen feindlicher Beobachtungsposten im Gebirge unterbinden und die Besatzung der Teloneia durch Signale über die Bewegungen eines Angreifers unterrichten. Bezeichnenderweise wird in dem Moment, als man die Teloneia in mittelbyzantinischer Zeit neu befestigte⁸, auch der Wachturm reaktiviert und durch eine halbkreisförmige Mauer erweitert.

8 W. Müller-Wiener, Mittelalterliche Befestigungen im südlichen Jonien, *IstMitt* 11, 1961, 48–52 Abb. 10. 11 Taf. 12. 13.

Im Sattel nördlich außerhalb der jüngeren Teloneiabefestigung fanden sich die stark gestörten und teilweise abgeschobenen Reste einer mittelbyzantinischen Siedlung (MYK 294) von vermutlich sehr bescheidenem Zuschnitt. Ihr zeitliches Verhältnis zur Wiederbefestigung der Teloneia ist unklar. Überraschenderweise fanden sich unter den zahlreichen mittelbyzantinischen Scherben auch einige spätbronzezeitliche und früharchaische. Neue Untersuchungen von W. Raeck innerhalb des in mittelbyzantinischer Zeit befestigten Bereiches der Teloneia erbrachten Reste von kasernenartigen Bauten⁹.

Die beiden Phasen, die neben der spätosmanischen Zeit die reichsten Spuren hinterlassen haben, sind die frühbyzantinische und die mittelbyzantinische Ära, die im Mäandertal ihr Ende durch die türkische Landnahme kurz vor 1300 findet¹⁰. Zwischen diesen Epochen vollzieht sich ein bemerkenswerter Wandel in der Siedlungslage. Während sich nämlich die frühbyzantinischen Fundstellen zu Füßen des Gebirges, in seinem flachen westlichen Bereich, an der Küste und in küstennahen Lagen konzentrieren, erfolgt in mittelbyzantinischer Zeit ein sehr abrupter Rückzug ins Gebirge. Dabei handelt es sich um Zeiträume von jeweils mehreren Jahrhunderten. Leider ist es nicht möglich, die entsprechenden Fundstellen feinchronologisch genauer zu fassen, da sich die mittelbyzantinischen Funde weitgehend auf die kaum erforschte und nur in weiten Grenzen datierbare Gebrauchsware sowie auf die typischen Randrillenziegel beschränken. Besser datierbare glasierte Ware ist selten.

Die langjährige enge Zusammenarbeit mit Kollegen der Bochum University of Applied Sciences (ehem. Fachhochschule Bochum) wurde auch 2007 erfolgreich mit der Vermessung der stark befestigten mittelbyzantinischen Siedlung von Findıklı Kale (MYK 65) oberhalb Davutlar fortgesetzt (Abb. 8)¹¹. Trotz des Einsatzes modernster Technik (Real-Time-Kinematik) erforderte die detaillierte Aufnahme der Anlage auf Grund ihrer Ausdehnung und des schwierigen Geländes eine volle Woche. D. und N. Gansera (Köln) machten mit Hilfe eines Drachen aus ca. 450 m Höhe exzellente Luftaufnahmen von Findıklı Kale (Abb. 9) sowie aus entsprechend geringerer Höhe zusätzlich solche der Grabung im Panionion¹². Für ihren großen Einsatz sei ihnen an dieser Stelle sehr herzlich gedankt.

9 Näheres s. W. Raeck, in: 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara 26 – 30 Mayıs 2007 (Ankara 2009). Für freundliche Auskünfte danke ich J. Fildhuth (Köln).

10 Nach Müller-Wiener *a. O.* 48 sind Priene und das untere Mäandertal seit 1278 in türkischer Hand. Dieses Datum fällt bereits in den Beginn der spätbyzantinischen Ära (1261–1453 n. Chr.).

11 MYK 65. H. Lohmann, *Survey of Mycale, 3rd Campaign: The Discovery of the Archaic Panionion*, in: 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (Ankara 2006) 1. Cilt, 241–242.

12 s. dazu den Beitrag von H. Lohmann – G. Kalaitzoglou – G. Lüdrof, in: *Kazı Sonuçları Toplantısı* 2008 (Ankara 2009).

Eine erste knappe Erwähnung von Findıklı Kale, die in der älteren Literatur auch als Belem Tasch oder Funduklu Kale erscheint, wird Ch. Texier¹³ verdankt, die erste ausführlichere Beschreibung Th. Wiegand¹⁴. Eingehender hat sich vor allem Müller-Wiener¹⁵ mit der Anlage befasst, der sie als »Festung« bezeichnet. Ausgedehnte Spuren von Habitat, große Mengen von überallhin verstreuten Dachziegeln, dicke Scherbenpakete in Raublöchern und vor allem die große zentrale Hauptzisterne mit einem Fassungsvermögen von über 530 m³ belegen jedoch eine ausgedehnte, offenbar ganzjährig genutzte Siedlung. Für eine bloße Fluchtburg, in die man sich bei Gefahr mitsamt dem Vieh zurückzog, wären feste Häuser mit Ziegeldächern kaum vonnöten. Einige Funde belegen Siedlungstätigkeit in Findıklı Kale schon in frühbyzantinischer Zeit, die meisten sind indes nur allgemein »mittelbyzantinisch« zu datieren. Es konnte bisher nicht geklärt werden, ob und unter welcher Bezeichnung Findıklı Kale gegebenenfalls in den byzantinischen Quellen erscheint.

Die Bauweise der Wehrmauern ist miserabel, denn sie sind ohne Bettung direkt auf die steilen Klippenränder gesetzt und folgen allen ihren Biegungen und Windungen. Gerade Partien sind eher selten. Es überrascht daher kaum, dass ganze Mauerabschnitte – anscheinend sogar mehrfach – abgerutscht sind und erneuert werden mussten. Doch obschon die schlechte Bauweise und der extrem schroffe Klippenrand solche Abbrüche und Rutschungen zweifellos begünstigte, deutet manches auch auf Erdbebenschäden hin, insbesondere die großen, nicht mehr reparierten Schäden im Bereich des Zwingers (Abb. 10). Auch für die Teloneia von Priene ist mindestens ein schweres Erdbeben in byzantinischer Zeit nachgewiesen. Es zerstörte die erste byzantinische Wiederbefestigung ihrer Nordfront¹⁶. Ferner wies E. Altunel auf der Agora von Priene Erdbebenschäden nach¹⁷. Ob es sich dabei um dasselbe Erdbeben handelt, dass auch die Mauern des archaischen Panionion ins 'Schwimmen' gebracht hat, lässt sich freilich nicht entscheiden. Konkrete Daten liegen bisher nicht vor. So ist auch weiterhin nur bekannt, dass 1040 n. Chr. ein schweres Erdbeben Izmir heimsuchte¹⁸, von dem indes völlig ungewiss ist, ob es sich bis in die Mykale ausgewirkt hat.

Zwar liegen die Orte in der Südflanke der Mykale von Findıklı Kale in der Luftlinie genauso weit entfernt wie die Orte in der Nordflanke des

13 Ch. Texier, *Déscription de l'Asie Mineure* II (Paris 1849) 293.

14 Th. Wiegand – H. Schrader, Priene (1904) 27. 488–490 Abb. 606–610 Karte II. Vgl. ferner P. Orgels, Sabas Asidéno. Dynaste de Sampsôn, *Byzantion* 10, 1935, 72 Anm. 1; Philippson a. O. (Anm. 3) 22.

15 Müller-Wiener a. O. (Anm. 8) 62–65 Abb. 14.

16 Müller-Wiener a. O. (Anm. 8) 51 Abb. 11.

17 E. Altunel, Evidence for Damaging Historical Earthquakes at Priene, Western Turkey, *Turkish Journal of Earth Sciences* 7, 1998, 25–35.

18 Müller-Wiener a. O. (Anm. 8) 25 mit Anm. 43.

Gebirges. Jedoch war sie von dort erheblich einfacher zu erreichen, da der Gebirgskamm nicht überwunden werden mußte. Dies legt es nahe, in Findıklı Kale eine Rückzugssiedlung der Bewohner der fruchtbaren und daher bevölkerungsreichen Karaova zu sehen, auch wenn ihre Größe dazu verleiten könnte, ein überregionale Funktion zu vermuten. Auf ihre versteckte und zurückgezogene Lage hatte bereits Müller-Wiener hingewiesen¹⁹.

Bereits Wiegand vermutete, »dass dieser Zufluchtsort zu dem von den Komnenen in den Zeiten stetig wachsender Gefahr eingerichteten grossartigen Verteidigungssystem gehört haben mag, dem vielleicht auch zwei jetzt ziemlich unscheinbar gewordene Wegkastelle am Eingang der Täler von Buinak und Gümenes angehörten [i.e. MYK 41 (h. Boynak) und MYK 25 (h. Akçakonak), d. Verf.]«²⁰. Ebenso ordnete auch Müller-Wiener sämtliche Befestigungen beiderseits des Mäandertales zwei Verteidigungslinien zu, die angeblich ein Gesamtsystem bildeten, von dem er nur die befestigten Klöster im Latmos ausnehmen wollte²¹.

Diese These versucht, Ordnung und Systematik in einen komplexen Befund zu bringen, doch scheint es höchst zweifelhaft, dass die auch typologisch sehr verschiedenen Befestigungen tatsächlich einem System folgen. Denn wie die Untersuchung der betreffenden Anlagen im Zuge des Milet- und des Mykale-Survey lehrte, gilt es hier sehr genau zu unterscheiden zwischen Turmburgen²², kleinen befestigten Adelssitzen (MYK 25) und lokalen Fluchtburgen (MYK 41) einerseits und befestigten Siedlungen wie MYK 80 östlich Söke und Findıklı Kale oberhalb Davutlar (MYK 65) andererseits. Eine weitere große byzantinische Festung im Thorax hoch oberhalb von Sazlı Köy (ehem. Kemer) auf 600 müM, die in der älteren Literatur als »Böyük Kaleh« erscheint²³, blieb unfertig. Welche Funktion ihr ursprünglich zugeordnet war, ist daher ungewiss. Sollte sie die deutlich tiefer und weit weniger gut geschützte Festung östlich Söke (MYK 80) ersetzen? Der Abbruch der Bauarbeiten deutet darauf hin, dass sie in der späten Laskaridenzeit entstand, also im zweiten Viertel des 13. Jhs., da – wie Müller-Wiener hervorhebt – schon Michael VIII.

19 Müller-Wiener *a. O.* (Anm. 8) 63.

20 Th. Wiegand – H. Schrader, *Priene* (1904) 489. – Ihm folgt Philippon *a. O.* (Anm. 3) 22.

21 Müller-Wiener *a. O.* (Anm. 8) 8 f. 19. 38. 119.

22 Zu den Turmburgen auf der Milet-Halbinsel Müller-Wiener *a. O.* (Anm. 8) 9. Anders H. Lohmann, *Survey in der Chora von Milet 1990, 1992–1993*, AA 1995, 326–328 Abb. 112. 113; ders., AA 1997, 306; ders., AA 1999, 465 und Kartenbeil. – Turmburgen in der Mykale: H. Lohmann *a. O.* (Anm. 7) 111.

23 Philippon *a. O.* (Anm. 3) 24. Bei Müller-Wiener *a. O.* (Anm. 8) nicht erwähnt, aber in Google Earth gut erkennbar. Geogr. Koor.: 37° 47' 07.0" Nord; 27° 26' 30.0" Ost; Höhe ca. 600 müM (approx. Zentrum aus Google Earth).

Paläologos (1261–1282 n. Chr.) die Verteidigung Kleinasien zugunsten des Balkans vernachlässigte und Truppen nach Westen verlegte²⁴. Anders als bei der älteren Findıklı Kale sind die fertig gestellten Mauerpartien und Türme sehr sorgfältig ausgeführt.

Die jährlichen Überschwemmungen des Mäandertales verhinderten bis in jüngste Zeit die Anlage von dauerhaften Siedlungen dort und mit ihnen wichen auch die Wehrbauten auf den festen Untergrund an den Talrändern aus. Deren Lage beiderseits des Mäander reagiert also nur auf die naturräumlichen Gegebenheiten. Auch die Burgen, die an den Hängen des Rheintales zwischen Bingen und Koblenz wie Perlen auf einer Kette aufgereiht sind, bilden kein System, obschon ihre Bauweise, ihre Größe und ihr Abstand von einander auf den gleichen taktischen, ökonomischen und naturräumlichen Voraussetzungen beruhen, ohne dass daraus auf ein übergeordnetes strategisches Konzept zu schließen wäre.

Allgemein wird die Errichtung bzw. der Ausbau der Wehrbauten am Mäandertal in die Zeit der Komnenen datiert, also in die zweite Hälfte des 11. und ins 12. Jh.²⁵. Einige Bauten wie die Büyük Kale bei Sazlı Köy mögen auch erst in der Laskaridenzeit entstanden sein. Die Schaffung eines ausgedehnten und differenzierten Verteidigungssystems würde indes ein so hohes Maß an strategischer Planung, finanzieller Stärke und übergreifender Koordination voraussetzen, wie es in beiden Epochen nicht mehr gegeben war, so dass es auch gar nicht möglich gewesen wäre, sämtliche Wehranlagen dauerhaft mit Truppen zu besetzen. Überdies attestiert Müller-Wiener den byzantinischen Wehrbauten dieser Zeit, sie seien gegenüber den gleichzeitigen Bauten der Kreuzfahrer und der Araber vergleichsweise primitiv²⁶. Aber auch hinter die frühen byzantinischen Befestigungen – Byzanz selbst, Nicaea, sogar Selçuk – fallen diese Burgen weit zurück. Kurz: Die ganze Frage der byzantinischen Befestigungen im südlichen Ionien wird im Rahmen der Endpublikation des Mykale-Survey komplett neu aufzurollen sein.

Siedlungsgeschichte und Siedlungsstruktur, deren Klärung das Hauptanliegen aller siedlungsarchäologischen Forschung bildet, lassen sich im Falle der Mykale für den Zeitraum von der Prähistorie bis in die Spätantike nur in groben Zügen skizzieren. Erst mit der frühbyzantinischen Zeit wird das Bild klarer. Die türkische Landnahme setzt am Ende der mittelbyzantinischen Ära eine klare Zäsur, doch bleibt die frühosmanische Zeit wieder sehr im Dunkeln. Über die Gründung von Sokia / Söke, von Davutlar, Güzelçamlı und all die anderen türkischen Dörfer rund um die Mykale ist kaum etwas

24 Müller-Wiener *a. O.* (Anm. 8) 36 mit Anm. 63

25 Wiegand – Schrader *a. O.* (Anm. 17) 489; Müller-Wiener *a. O.* (Anm. 8) *passim*. – Zu den Komnenen: P. Wirth, *Grundzüge der byzantinischen Geschichte* ³(1997) 110–125.

26 Müller-Wiener *a. O.* (Anm. 8) 121.

bekannt. Recherchen, die der Leiter des niederländischen Kulturinstituts in Istanbul, M. Kiel, im dortigen Staatsarchiv durchgeführt hat, ergaben nur wenige spärliche Hinweise auf die Bevölkerung von Söke im 16. Jh. Die Berichte der frühen Reisenden erwähnen in zunehmendem Maße auch Griechen, Albaner und Armenier an der Westküste. Vor allem Griechen und gräzisierte Albaner scheinen beginnend mit dem 17. Jh. in wachsender Zahl an der Westküste eingesiedelt zu haben. Das ist, rechnet man die mykenische Zeit und die Ionische Wanderung mit ein, das dritte Mal im Laufe der Geschichte, dass sich dieser Vorgang wiederholt.

Abb. 1: MYK 102. Spätosmanische Kirche Hagios Joannis Prodromos in Schlucht nördlich Domatca
 Resim 1: MYK 102. Domatça'nın kuzeyinde bulunan Geç Osmanlı Dönemi Hagios Joannis Prodromos Kilisesi

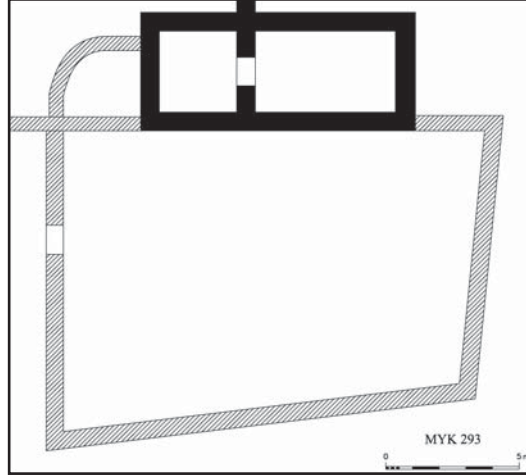

Abb. 2: MYK 293. Spätosmanischer Spolienbau aus wiederverwendeten Polsterquadern eines hellenistischen Grabbaus und Mandra. Plan.
 Resim 2: MYK 293. Hellenistik Dönem anıt mezar taşlarından inşa edilen Geç Osmanlı Dönemi binası ve mandıra. Plan

Abb. 3: MYK 293. Spätosmanischer Spolienbau aus wiederverwendeten Polsterquadern eines hellenistischen Grabbaus, Südfront von Süden

Resim 3: MYK 293. Hellenistik Dönem anıt mezar taşlarından inşa edilen Geç Osmanlı Dönemi binası, güney cephe

Abb. 4: MYK 293-S1. Frühchristliche Grabinschrift
Απολλ]ΟΔΩΡΟΣ
Απ]ΟΛΛΩΝΙΟΥ
(Apollodoros Apolloniou)

Resim 4: MYK 293-S1. Erken Hristiyan mezar taşı
yazıtı Απολλ]ΟΔΩΡΟΣ Απ]ΟΛΛΩΝΙΟΥ
(Apollodoros Apolloniou)

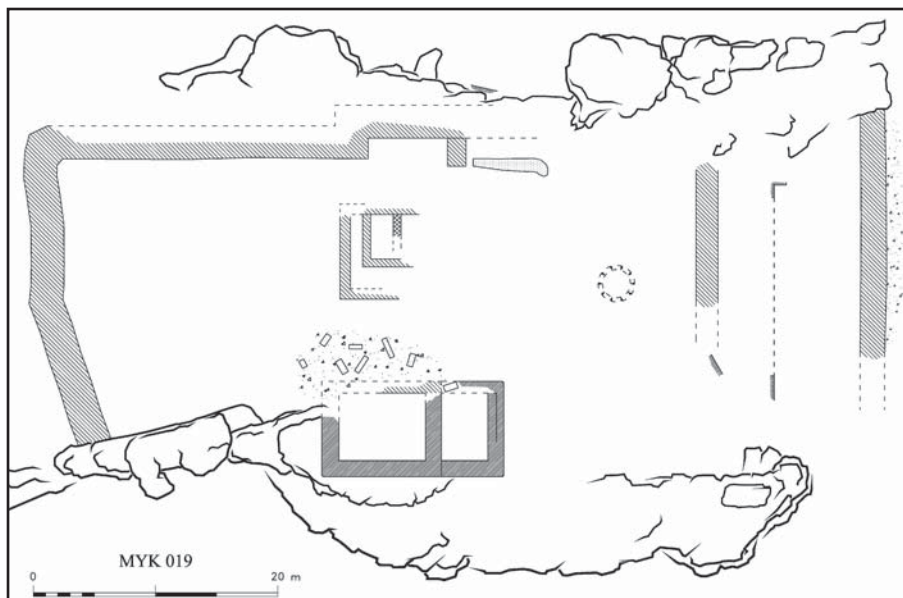

Abb. 5: MYK 19. Hellenistisches Kastell (sog. »Wachtturm an den Quellen«), Plan
 Resim 5: MYK 19. Hellenistik Dönem, karakol (»Wachtturm an den Quellen«), Plan.

Abb. 6: MYK 19. Hellenistisches Kastell (sog. »Wachtturm an den Quellen«), Südfront von Süden
 Resim 6: MYK 19. Hellenistik Dönem, karakol (»Wachtturm an den Quellen«), güney cephesi

Abb. 7: Die Akropolis von Priene (Teloneia) von Norden vom Kastell MYK 19
 Resim 7: Karakoldan Priene Akropolü (Teloneia) MYK 19

Abb. 8: MYK 65. Fındıklı Kale von Osten
 Resim 8: MYK 65. Fındıklı Kale, doğudan

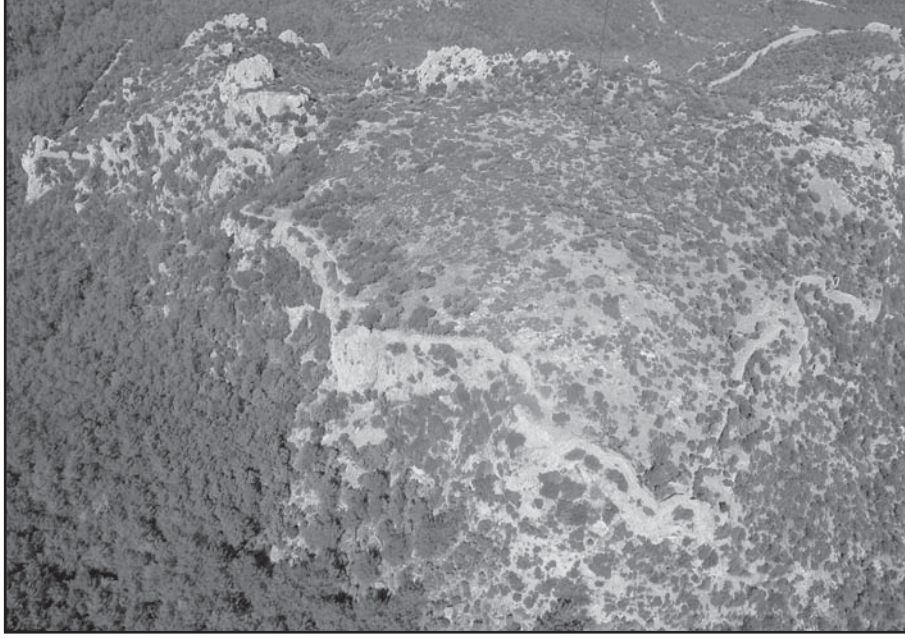

Abb. 9: MYK 65. Fındıklı Kale. Luftaufnahme D. Gansera (Köln)

Resim 9: MYK 65. Fındıklı Kale. Havadan görünüş (D. Gansera) Köln)

Abb. 10: MYK 65. Fındıklı Kale. Erdbebenschäden im Bereich des Zwinger

Resim 10: MYK 65. Fındıklı Kale. Kale içinde deprem sonucu meydana gelen hasar

CILICIA SURVEY 2007

Giovanni SALMERI*
Anna Lucia D'AGATA

In 2007 a new Cilicia Survey Project campaign was carried out under the auspices of the University of Pisa¹. The campaign was devoted both to continuing systematic survey of ancient Mopsuestia in the centres of Misis and Geçitli in the lower valley of the Ceyhan, and to systematic study of the material found by the Cilicia Survey Project as from 2000.

1. With regard to the activity at Geçitli, on the left bank of the river Ceyhan, it concentrated primarily on study of the ruins of the caravansaray, which was prompted by the new situation subsequent to the cleaning and excavation work carried out on the building by the Museum of Adana in the months preceding our expedition. On the same occasion the Museum staff also conducted sondages in the Geçitli sports field to verify the possibility of creating a swimming pool. In any case, the structures and material identified within the area of the sports field seem to be of the Ottoman period, quite possibly associated with the caravansaray.

The caravansaray was cleared of all the modern structures overlying it, and at the same time the original walls were exposed, in part with excavation, for the purpose of restoration of the building by the Adana Province. As attested by an inscription displayed in the Ethnographic Museum of Adana, the caravansaray dates back to the years of the Sultan Mehmet IV 'Avcı', and more precisely to 1661; after this date we find evidence of it in the accounts of various travellers. In particular, we learn from Victor Langlois, author of a *Voyage en Cilicie* published in Paris in 1861², that it underwent heavy restoration by 'Hassan-pasha-oglou' in 1830, while an illustration contained in *Life in Asiatic Turkey* by the Rev. E. J. Davis, published in 1879³, offers a view of the caravansaray that proved very useful for us in drawing up its plan.

With regard to the material used to construct the building, on the evidence of the dimensions of the ashlar they can be seen to have come from the city walls. A number of notable architectural fragments are also to be seen, reused mainly on the northern facade, and, apparently, mostly deriving from the theatre.

* Prof. Giovanni SALMERI, University of Pisa, ITALY
Dr. Anna Lucia D'AGATA, CNR, Rome, ITALY

1 For assistance in all aspects of our work, our gratitude goes to staff of the Directorate-General of Monuments and Museums, and to our government representative Enver Akgün.

2 V. Langlois, *Voyage dans la Cilicie*, Paris 1861, 462.

3 E. J. Davis, *Life in Asiatic Turkey. A Journal of Travel in Cilicia (Pedias and Trachaea), Isauria, and Parts of Lycaonia and Cappadocia*, London 1879.

Graphic reconstruction of the building shows a very simple plan consisting of a square enclosure almost certainly symmetrical –with respect to the north-south and east-west axes– in the distribution of rooms. The entrances were situated to the north and south. The north entrance, still standing, has been graphically reconstructed not only on the basis of the measurements made during the campaign, but also on the evidence of a photo, conserved in the local Museum, showing it prior to the earthquake of the 1990s. On crossing the threshold one came into a room with vaulted roofing giving access both to the rooms used for accommodation along the corridor to the east, and to the inner courtyard. For the water supply, there must also have been at least a well in the premises to judge by the find of a small pottery pipe.

Concluding our discussion of the caravansaray, it is worth mentioning that we have placed our plan and researches at the disposal of the Adana province authorities in charge of restoration, with a view to a fruitful exchange of ideas. However, the Adana authorities decided to proceed with the work on their own, and we therefore await its completion in order to be able to make due assessment from the technical and scientific viewpoint.

2. Again in the territory of Geçitli we started on study and analysis of the stretches of city walls delimiting the centre to the south⁴. The walls rose at a distance of between 200 and 800 metres from the river Ceyhan, and on the evidence of the stone facing, internal filling and typology of the towers, they appear to have been very similar to the first phase city walls of Misis. Some of the tower entrance gates can still be seen, but without the surmounting arches. However, we can reconstruct their geometrical form and dimensions on the basis of an arch in a fair state of conservation found in the vicinity of point no. 523. In the course of the next campaign we intend to complete the plan and study of the Geçitli city walls so as to be able to match them to the Misis ones, and so define the construction stages of both and eventually associate them with the historical events that led to their construction with a fair degree of certainty. In any case, the walls of ancient Mopsuestia as a whole and in their various stages appear to be datable between the fifth and thirteenth centuries – a period during which the city fell a prey to frequent sieges and passed into different hands at various times: from the Byzantines to the Arabs and on to the Turks, then to the Crusaders under Tancred and finally to the Rubenids.

3. With regard to the site of Misis, having completed in the 2006 campaign study of the city walls⁵, in the course of the 2007 campaign we embarked upon study of the so-called acropolis. This is an area of great complexity, characterised (1) by an intricate system of outcropping remains relating to structures with diverse functions and chronologies, (2) large-scale re-

4 Sebastiano M. Venoso is in charge of this work.

5 Sebastiano M. Venoso was in charge of this work.

arrangement, also in modern times, and finally (3) the presence of particularly interesting sporadic material deriving from the various buildings of the ancient, late-antique and medieval city.

The first undertaking was to complete the graphic and topographic documentation regarding Tower 1, situated to the east of the so-called acropolis. It was built in a U-shape, incorporated within a regular square structure; only one side survives to full height now, built in blocks of uniform dimensions. The structure incorporating the tower displays marble facing consisting of architectural elements, most probably derived from the theatre.

In the survey that was carried out on the acropolis starting from the west side, three cisterns displaying barrel vaulting were identified, evidently used to satisfy the city's water requirements during periods of siege. On the extrados of the cisterns six walls were set at regular intervals and parallel to one another, aligned in a northwest-southeast direction to form rooms above, which also communicated with one another, as is suggested by the mouldings noted on some of the ashlar. The building that might be identified behind these structures is a citadel. Two towers were also identified on the acropolis, one in the northern part, the other to the south. In the case of the first tower, it has been possible to trace its curvilinear profile, while the second –now replaced by a modern turret used by the military police– shows no more than a stretch of the ancient base.

Of the sporadic material found, mention may be made of a column base, very probably from the theatre, reused in a stretch of walling, as is suggested by the absence of the four corners of the plinth, chiselled away for the purpose.

4. Systematic study of the material found with the Cilicia Survey Project from 2000 on was carried out on the premises of the Ethnographic Museum of Adana. Many groups of material dating from the Neolithic to the Ottoman period were examined. We will discuss here some Roman pottery⁶ found on the sites Geçitli 1, 2, 3 and 4 surveyed in 2003. On the basis of this evidence we hope to offer some brief remarks on the forms of land property in the vicinity of Mopsuestia in the Roman imperial age. Identified to the immediate south of the stretches of city walls mentioned above, these sites are situated in a completely level area largely occupied by crops, with a few clear patches and a criss-cross of country roads and lanes between farms. The four sites together constitute a sector of about 3 by 1.3 km, and this sector –in 2003– was organised into walkable units roughly corresponding to the limits of the individual farms. For each unit a map of archaeological visibility was drawn up, based on the type of vegetation present, and also a map showing concentration of material in order to achieve clear definition of the limits of the ancient sites.

6 Jane Francis, Concordia University, Montreal, Canada, is in charge of the study of the Roman pottery found in the survey.

Geçitli 1 corresponds to a piece of land polygonal in plan, delimited to the West by an irrigation canal and an unsurfaced road, and to the south by a smaller canal. The dimensions of the area of concentration of the sherds are 120 by 60 m: apart from a few prehistoric and medieval pieces, the material is mainly attributable to the Roman period. Identifiable wares show a late Roman focus. Several Eastern Sigillata A fragments testify to an earlier phase, while the remaining vessels with identifiable wares are late Roman red slips. Both authentic products and imitations are present. The pottery contained within the site served a variety of needs, and the general sense is of a domestic settlement. The majority (63%) are table vessels, both decorated and plain, with small numbers of cooking and food preparation shapes. Transport amphorae are also present. Some building material in the form of tile fragments has also been identified.

Geçitli 2 corresponds to a triangular piece of land, and the dimensions of the area of concentration of pottery are 45 by 30 m. This, too, like the previous one, seems to be another domestic site, but it shows fewer Roman sherds and few function classes. The more diagnostic decorated table vessels are all late Roman: three African Red Slip vessels and one Phocian Red Slip/imitation.

At the time of the survey Geçitli 3 was an extensive arable area consisting of two rectangular plots of land, delimited to the east by an asphalted road. The greatest concentration of sherds was found in the SW part of the area, where a great deal of tiles were piled up, indicating the presence of structures. Only decorated table vessels can be assigned a specific ware at present. These span from early to late Roman, although the numbers are not large. Summarizing: the Roman pottery from the site once again suggests domestic activity.

Geçitli 4, a quadrangular piece of land, is another domestic site that again includes tile fragments. And, once again, table vessels constitute the majority (63%), with minimal numbers of food/cooking shapes, and storage and transport containers. The chronology for the site runs from the early Roman period through late Roman, with the largest number of sherds belonging to the later phase of occupation.

In short, the data supplied for Geçitli 1 to 4 suggest that the area was occupied by a number of farms of fairly limited proportions lying not far apart from one another. In turn, this leads us to suppose that land property in the vicinity of Mopsuestia in the imperial age was of the medium and small type. This situation appears somewhat similar to that of other centres in Asia Minor, as reconstructed on the basis of the epigraphic evidence and also the literary sources. It is, moreover, confirmed by the remaining material collected in the survey, which has not been discussed here, and it is to be hoped that yet further support will be provided with the Multiscale, Multisensor, Multitemporal Satellite based analysis launched this year in collaboration with

IBAM and IMAA of the CNR. On the other hand, one problem that can only be solved with excavation is the precise nature and substance of occupation in the area upon which the present centre of Geçitli rises. Hopefully, this and other questions will soon be finding answers.

5. Finally, in 2007 a study of the obsidian found in the area of Misis 37, a Neolithic and Calcolithic stratigraphic sequence identified on the western slopes of the Acropolis, was started in order to determine its provenance and provide a techno-functional analysis.

The material selected for investigation – not including the tools and cores coming from the lower levels of the section – is all of sporadic origin. The characterization and sourcing of the Misis sample, made up of 22 specimens, will be determined at the University of Bari⁷ in an entirely non-destructive way by analysing their glass composition at surface level by a SEM (Scanning Electronic Microscope) coupled with an ED spectrometre. The SEM-EDS technique has been chosen because it is absolutely non-destructive: before the analyses at the electron microscope specimens need only to be sputtered with a thick carbon film that, after the investigation, is easily and completely removable using either ethyl alcohol or acetone.

A preliminary analysis of the 22 specimens from Misis, conducted in collaboration with the Università La Sapienza, Rome⁸, has also produced some information concerning their knapping procedures and their use. The presence of 4 cores, one of them recycled from an older one, and a re-shaping flake of a striking platform suggests that knapping activities were carried out in situ. This remark is supported by the presence of débitage products. Only 2 formal tools are present in the sample: a scraper and a borer. The high degree of preservation of the surface of the artifacts has allowed to distinguish traces of use on 8 implements, the 2 formal tools and 6 products of débitage.

From the examined obsidian from Misis a variety of activities – as cutting of fleshy tissues or herbaceous plants, cutting or scraping of wood and hide, engraving of bones – can be inferred, which suggest a domestic context. However, excavation is now needed to reconstruct the settlement and everyday life of ancient Mopsuestia.

7 Italo Muntoni is in charge of this work.

8 Cristina Lemorini is in charge of this work.

ALANYA ve ÇEVRESİNDE BİZANS ARAŞTIRMALARI-2007

Sema DOĞAN*

Antalya İli ve ilçelerinde sürdürdüğümüz Bizans Dönemi araştırmalarının 2007 yılı arazi çalışması, 27 Ağustos-15 Eylül tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. 2004 yılından itibaren Alanya ilçe sınırları içindeki köylerde ve beldelerde odaklanan yüzey araştırmalarımızda bu yıla dek, Bizans Dönemine ait 16 yerleşim ve yapı belirlenerek incelenmiştir. Çalışmalarımız, Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi Umut Özdemir, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nden Sanat Tarihçisi Doç. Dr. Ayşe Çaylak Türker, Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü öğrencileri Tunç Işoğlu, Hüseyin Pilavcı, Aysun Tekin, Harita Mühendisi Süleyman Memioğlu ile gerçekleştirilmiştir. Çizimler Gazi Üniversitesi'nden Yüksek Mimar Özlem Sağıroğlu tarafından yapılmıştır. Yapılarda total station ile ülke koordinatlarına bağlanarak alınan dijital ölçümlere ilişkin veriler, bilgisayar ortamında autocad programında plan ve kesit çizimlerine dönüştürülmüştür.

Bu yıl çalışmalarımız, AKMED (Suna ve İnan Kırac, Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü), DÖSİMM (Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü), DAKTAV (Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı), ALTSO (Alanya Ticaret ve Sanayi Odası) tarafından desteklenmiştir.

2007 yılında Alanya'nın 16 km. doğusunda, Mahmutlar Beldesi'ndeki Naula (Nauloi)'da çalışılmıştır¹. Naula'da günümüzde var olan yapı kalıntıları, denize yaklaşık 500 m. mesafededir. Kıyıdan içeride Cebel-i Reis Dağı'nın yamaçlarındaki antik Laertes kentinin Bizans Dönemi limanı olarak bilinen kent, Naula (Nauloi) ve/veya Mylome adlarıyla anılmaktadır². Bazı kaynaklarda, Laertes'in limanı Mylome, Syedra'nın limanı Nauloi adlarıyla anılmasına karşın, bazı araştırmacılar da Alanya'nın şehir merkezinin

* Doç. Dr. Sema DOĞAN, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Beytepe-Ankara/TÜRKİYE.

1 Kentteki ilk gözlemlerimiz 2004 yılı raporlarımızda yayımlanmıştır: S. Doğan, "Alanya ve Çevresinde Bizans Araştırmaları 2004", 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2 (2006): 135-146; a.y., "Alanya ve Çevresinde Bizans Araştırmaları 2004/Byzantine Surveys in and Around Alanya in 2004", *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri/News of Archaeology from Anatolia's Mediterranean Areas* 3, 2005, 97-102.

2 L. Zgusta, *Kleinasiatische Ortsnamen*, R. Schützeichel (Hrsg.) Beiträge zur Namenforschung 21, Heidelberg 1984, 407-408; J. Darrouzes, *Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae* (Géographie ecclésiastique de l'empire byzantin I), Paris 1981, 195; 2, 254; 3, 288; 4; Strabon, *Geographika*, *Antik Anadolu Coğrafyası*, XIV: 667-669, İstanbul 2000; R. Heberdey-A. Wilhelm,

batisında kalan Kibyra Minor/Justinianopolis'in limanını Mylome adıyla belirtmişlerdir³. Kibyra Minor, Dağlık Kilikia kentlerinden Laertes, Kasai, Lyrbe ve Kolybrassos ile birlikte bir küme oluşturmuştur. İ.Ö. 4. yüzyıldan itibaren bilinen kent Roma İmparatorluk Döneminde önemini yitirmiş, 5.-6. yüzyıldan sonra yerini Justinianopolis adını alan Side metropolitliğine bağlı piskoposluk merkezi Mylome'ye bırakmıştır⁴. Naula'nın kaynaklarda farklı adlarla anılması, başlıca sorunlarımızdan biridir. Araştırmalarımızın ilerleyen sürecinde elde edilecek yeni bulgularla kentin kimliğinin belirlenmesi ümit edilmektedir.

Kentte yapıların tamamı bitki örtüsü ile kaplı olduğundan, planların eksiksiz ve doğru çıkarılabilmesi için, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın temizlik izniyle iki işçi eşliğinde bitkiler kesilerek mimari veriler açığa çıkarılmıştır (Resim: 1). Aynı zamanda bitki atıklarının alandan atılması Mahmutlar Belediyesi'nin yardımları ile gerçekleştirilmiştir. Çalışılmayan bölümlerde de gelecek yıl bitki temizliğinin yapılması gerekli görülmektedir. Kentte yer alan yapıların planları toplam 1600 nokta alınarak çıkarılmaya başlanmış, ancak geniş bir alana yayılan yapıların ölçüm işleri tamamlanamamıştır. Gelecek yıl kentteki çalışmalarımıza devam ederek, ölçüm ve incelemelerimiz sürdürülecektir.

Çevredeki birkaç köy evi, muzluklar ve apartmanlar ile sınırlanan kentte, bu yıl planları çıkarılan yapılar arasında iki kilise, hamam, kentin çevre duvarlarının bir bölümü, evler ve işlevleri henüz tanımlanamamış bazı yapılar yer almaktadır (Çizim: 1). 7.60-30.24 m. arasında değişen kotlarda bulunan yapılar, kenti sınırlayan bir çevre duvarı içindedir. Bazı yapılar muz bahçeleri içinde kalmış, çevre duvarının yıkılmış bölümleri, köylülerce aynı taşlar kullanılarak tamamlanmıştır. Kaynaklarda Naula'da dokuz kiliseden söz edilmesine karşın, dört kilise günümüze gelmiştir⁵. Ayrıca bir hamam, evler, zeytinyağı veya şarap ışıkları kentin sivil işlevli öteki yapıları arasındadır.

Naula'daki yapılardan ayrıntılı olarak söz eden ilk yayın, günümüze gelemeyen yapıları aktarması açısından önemlidir⁶. Bir başka yayında kent, Laertes adıyla anılarak beş kilise ilk planları ile yayımlanmıştır, ancak planlar bazı eksikler ve hatalar içermektedir⁷. Beş kiliseden dördü kentin içinde yer almaktadır. Söz konusu yayında, kentin sınırları dışında, oldukça uzak bir konumda yer alan bir kilise, kentle birlikte ele alınmıştır.

Reisen in Kilikien, Wien 1896, 141; J. Nolle, *Pamphyllische Studien (II)*, *Chiron* 17 (1987) 248-50; G. E. Bean-T. B. Mitford, *Journeys in Rough Cilicia 1964-1968*, Wien 1970, 94; V. Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Ankara 2001, 173.

3 H. Hellenkemper-F. Hild, *Lykien und Pamphylien*, TIB 8, 2, Wien 2004, 738-40, 743.

4 Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, 173; Hellenkemper-Hild, *Lykien und Pamphylien*, 629-30.

5 Hellenkemper-Hild, *Lykien und Pamphylien*, 738-40

6 İ. H. Konyalı, *Alanya (Alâiye)*, İstanbul 1946, 44.

7 T. Akkaya, "Laertes'te Dini Mimari İzleri", *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu, Bildiriler*, Ankara 2001, 1-12.

Kentin içinde dört kilise günümüze gelebilmiştir. Kiliselerden en büyük boyutlu olanı bazilika planlı ve doğusu yarım daire apsislidir (Resim: 2). 30.81-33.81x18,40 m. boyutlarındaki kilisenin apsis dahil uzunluğu 36,70 m.dir. Üç nefli olduğu düşünülen yapının üst örtüsü günümüze gelememiştir. Yapının zemini toprakla dolu olduğundan nefleri ayıran stylobatın görülemeyişine karşın doğu duvarda yıkılmış duvar izleri bu bölünmeye işaret eder. Apsisin güneyinde, kilisenin doğu duvarında bir niş yer alır. Yapının kuzey ve güney duvarlarında belirleyebildiğimiz dört kapı ile beşer pencere açıklığı, apsiste eksenin iki yanında birer pencere açıklığı vardır. Kilisenin içinde duvar resimlerinin kalıntıları var olmasına karşın, harap durumundaki resimlerde sahneler seçilememektedir. Apsis içinde figürlere ait izler, kuzey ve güney yan duvarlarda geometrik bezemeler görülür. Daha iyi korunan güneydoğudaki niş içinde taklit mermer boyama ve kanatlı bir figür izlenebilmektedir. Apsisin dışında kuzeydoğu ve güneydoğu yönlerinde duvar izleri köşelerde ek mekânlar olduğunu ortaya koymaktadır. Yapının kuzeyinde kilise ile bağlantılı ek mekânların duvarları kısmen ayakta. Bu mekanlardan güneydekinde duvar resimlerine ait kalıntılar ve "DYNAMIS" adı okunabilen bir yazıt görülmektedir. Bizans resim sanatında kanatlı, kadın imgesi olarak görülen Dynamis, güç ve dayanıklılığın kimliklenmesidir⁸. Yazıtı, kilisenin doğu duvarındaki niş içinde yer alan kanatlı figür ile ilişkilendirmek olasıdır.

Diğer kilisenin yalnızca doğu duvarı ayakta kalabilmiştir. Doğusu içte ve dışta yarım daire apsisli kilisenin naos duvarları var olmadığı için kilisenin boyutu belirlenememiştir. Apsisin dışında dairesel bir ek mekânın ayakta kalan bir bölümü, merkezde apsis duvarı ile birleşmektedir (Resim: 3). Apsiste ve yan duvarlarda zarar görmüş resim kalıntılarının boya izleri görülebilmektedir.

Kentteki önemli yapılar arasında bulunan hamam oldukça harap durumda günümüze gelebilmiştir. 19.00x10.13 m. boyutlarındaki hamam, birbirine paralel beşik tonozlu mekânlardan oluşan plan tipindedir. Mekânlar arasında geçişler vardır. Bazı bölümlerde Roma ve Bizans Dönemi hamam mimarisi geleneğinde nişler açılmıştır. Alanya'daki 2006 yılı araştırmalarımızda bulunan iki hamam ile benzer planlı olan Naula'daki hamam, Likya, Pamfilya ve Kilikya'daki Erken Bizans Dönemi hamamları ile ortak özellikler sergiler. Duvarların içinde ısıtma sistemine ait *tubuli* / pişmiş toprak boruların yer aldığı yapıda, zemin toprakla dolu olduğundan hypocaust görülememektedir.

Naula'da bulunan yapıların büyük bölümü sivil yerleşime ait evler, zeytinyağı ve şarap işlikleri gibi gündelik yaşamdaki üretim yapılarıdır.

8 A. Cutler, "Dynamis", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. 1, (1991), 667.

Evler, bölgedeki araştırmalarımızda saptadığımız plan tipindedir⁹. Birbirine bitişik odaların yer aldığı evler, iki katlı, iç mekânlarında raf işlevi gören nişlerin bulunduğu basit yapılardır. Duvarlarda ahşap hatıl yuvaları ikinci katı belirlemektedir (Resim: 4). Kat ayrımları ahşaptan ve üst kata çıkış ahşap merdivenlerle sağlanmış olmalıdır. Mekânların çoğunda duvarlar sıvalıdır. Üst örtüleri günümüze gelemeyen yapılar, kayrak ve moloz taşların kırık tuğla, seramik ve harç ile birlikte örüldüğü duvar tekniğinde yapılmıştır. Naula'daki evler Alanya ve çevresinde incelediğimiz Bizans Dönemi evleri ile benzer özellikler yansıtır.

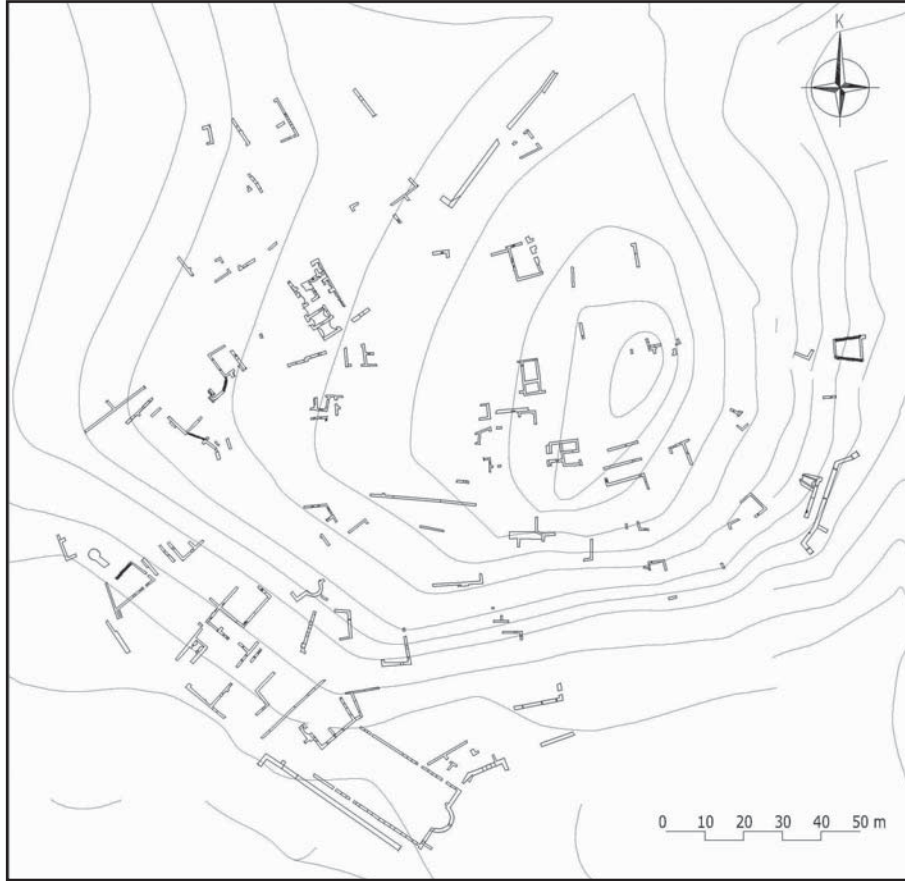
Zeytinyağı veya şarap üretimini belirleyen pek çok yapı, gerek Naula'daki nüfusun yoğunluğunu, gerekse limandan bu malların ihracatının yapıldığını ortaya koymaktadır. Kentin içinde işliklerin varlığını belirleyen 18 baskı kolu yuvası bulunmuştur; çalışmanın ilerleyen aşamalarında bu sayının artması olasıdır. Baskı kolu yuvaları, çoğunlukla mekân içi işliklerinde, duvar örgüsü içinde yer alır. Bir bölümü ise mekânlardan bağımsız açık hava işlikleri izlenimi vermektedir. Bulunan işliklerde zeytinyağı veya şarabın üretildiğini belirleyici tekneler ve üretime ait gereçler, toprak altında kalmış olduğundan bu ayırım yapılamamaktadır.

Dairesel biçimli iki büyük kuyu, merdivenlerle inilen birkaç basamaklı üst bölümleri ile birlikte taştan yapılmıştır. Kentin su gereksinimini karşılayan kuyuların tarihlemesini yapmak güçtür. Çevre duvarının içinde yer alan kuyular, örme taştan basamaklı geniş kuyu ağızları, kent ile çağdaş dönemde yapıldıklarını ve kentin su gereksinimini karşıladıklarını düşündürür.

Naula'daki yapıların duvarları, moloz ve kayrak taşın tuğla, kiremit ve seramik kapların kırık parçalarının harçla örüldüğü duvar tekniğindedir. Erken Bizans Dönemine tarihlediğimiz Naula'daki yapılar, duvarlarının malzeme ve tekniğine göre aynı döneme ait gibi görünmektedir. Yüzeyden toplanan seramiklerin değerlendirme çalışmalarını Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nden Doç. Dr. Ayşe Çaylak Türker yürütmektedir. Önümüzdeki yıl toplanmaya devam edilecek seramiklerden elde edilecek sonuçlar, yapıların tarihlendirilmesine destek olacaktır.

Gelecek yıl devam edecek araştırmalarımızda Naula'daki çalışmalar ayrıntılı olarak sürdürülecektir.

9 S. Doğan, "Alanya ve Çevresinde Erken Hristiyan-Bizans Evleri ve Kırsal Yaşam", *Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ*, II (2008), baskıda.

Çizim 1: Naula liman kentinin 2007 yılı planı

Resim 1: Naula'da bitki temizliği alışmaları

Resim 2: B Kilisesi, naostan apsise bakış

Resim 3: A Kilisesi, apsis duvarının dış görünümü

Resim 4: Naula'daki konutlardan bir örnek

2007 YILI ERZİNCAN, ERZURUM, KARS ve İĞDIR İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Alpaslan CEYLAN*
Akın BİNGÖL
Yasin TOPALOĞLU

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın B.16.0.AMG.0.10.00.02./713.1.113801 sayılı ve 29 Haziran 2007 tarihli izinleri ile 19-29 Kasım 2007 tarihleri arasında Erzurum İli Narman İlçesi, Erzincan İli Tercan İlçesi, Kars İli Susuz ve Kağızman ilçeleri, Iğdır İli Tuzluca İlçesi'nde yürütülmüştür.

Başkanlığım altında yürütülen çalışmalara, Yrd. Doç. Dr. Akın Bingöl, Araş. Gör. Yasin Topaloğlu, Araş. Gör. Yavuz Günaşdı ve doktora öğrencisi Oktay Özgül katılmıştır. Bakanlık temsilciliği görevini Erzurum Müzesi arkeologlarından Gülşah Altunkaynak yürütmüştür. Özverili çalışmalarından dolayı meslektaşlarıma teşekkür ederim.

Yüzey araştırmalarına katkı sağlayan Atatürk Üniversitesi Araştırma Fonu-DPT¹ ve desteklerini bizlerden esirgemeyen Erzurum Müzesi Müdürü Mustafa Erkmen'e, Kars Müzesi Müdürü Necmettin Alp'a, Iğdır Meslek Yüksekokulu öğretim görevlilerinden Aslantürk Akyıldız'a, Sanat Tarihçisi Uzman Hasan Buyruk'a ve Coğrafyacı Oğuz Şimşek'e, Kağızman'dan Sait Küçük'e, Kars'tan Yavuz Yıldırım Öztürkkan'a, Tercan Kaymakamı Tuncay Akkoyun'a ve Tercan'dan Dursun Bey'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim².

1998 yılından itibaren Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır illerinde yürüttüğümüz çalışmalar sonucunda önemli tarihi ve arkeolojik verilere ulaşmış bulunmaktayız. Bu çerçevede 2007 yılı çalışmalarımızda çok verimli tamamlanmış ve bölgenin tarihi ve arkeolojisini aydınlatma açısından önemli sonuçlar ortaya koymuştur.

* Doç. Dr. Alpaslan CEYLAN, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Erzurum/ TÜRKİYE +90 442 231 36 38 ceylanerzurum@hotmail.com

Yrd. Doç. Dr. Akın BİNGÖL, Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Kars/TÜRKİYE

Araş. Gör. Yasin TOPALOĞLU, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Erzurum/ TÜRKİYE

1 Proje No:2005 / 05 - 2008/22

2 Yüzey araştırmaları sırasında gösterdikleri anlayış ve sağladıkları katkılardan dolayı Atatürk Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Yaşar Sütbeyaz'a, Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ümit Demir'e, Tarih Bölümü Başkanı Prof. Dr. Selami Kılıç'a teşekkür ederim.

2007 yılında Erzincan Bölgesinde Belirlenen Yerleşmeler

Mağaratepe Yerleşmesi

Tercan İlçesi'nin 20 km. güneydoğusunda bulunan Güzbulak Köyü'nün 2 km. batısında yer almaktadır. Doğudan gelip batıya doğru akan derenin hemen üzerinde kayalık bir tepenin üzerine yapılmıştır. Konum olarak vadinin köşesindedir. Doğu-batı doğrultulu doğal bir yol vardır. Bu yol vadiyi dağlık kesimden alt kesime bağlayan bir yoldur. Ayrıca "güney yolu" denilen bir yol daha bulunmaktadır. Stratejik olarak önemli bir konumda olan kalenin denizden yüksekliği 1691 m.dir. Mağara tepenin batı kısmında yer almaktadır. Bu mağara daha sonra genişletilmiş ve insanların oturabilmesi için uygun bir hâle getirilmiştir. Mağaranın hemen doğusunda yerleşim yerleri vardır. Bu yerleşim yerinde keramik verilerine rastlamaktayız. Keramik bulguları burada özellikle İlk Tunç Çağında yerleşim gördüğünü göstermektedir. Ayrıca mimari kalıntılar bulunmaktadır. Mimari kalıntıların duvarlarının Harabetepe Kalesi'nden dökülen taşların toplanmasıyla yapılmış olduğunu düşünmekteyiz. Duvarlarda harç kullanılmıştır. Bu yapının geç dönemde yapıldığını düşünmekteyiz.

Harabetepe

Harabetepe, Mağaratepe yerleşmesinin hemen doğusunda, Tercan İlçesi, Güzbulak Köyü'nün yaklaşık olarak 1,5-2 km. kuzeydoğusunda, Tercan Barajı'nın hemen doğusunda yer almaktadır. Deniz seviyesinden yaklaşık olarak 1702 m. yükseklikte bulunmaktadır. Burayı Mağaratepe yerleşmesinden ayıran en önemli özellik bu iki yerin arasından geçen deredir. Muhtemelen burası Mağaratepe Kalesi olmalıdır. Harabetepe Kalesi'nin bulunduğu doğal tepenin yapısına uygun sur duvarları ile çevrilmiştir. Ancak surlar çok fazla tahrip olmuştur. Günümüzde sadece kalıntılar vardır. Kale, kuzey-güney doğrultuludur. Birçok kalede olduğu gibi burada da kaçak kazı izlerine rastlanmaktadır. Kalede çok zengin Geç Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı, Erken Demir Çağı ve Orta Demir Çağı keramikleri bulunmaktadır. Harabetepe Kalesi vadinin başlangıç noktasında kurulmuş stratejik bir kaledir. Uzun bir vadinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Kuzeyinde bulunan dağın kuzey bölümünde Erzurum'un Aşkale İlçesi'ne bağlı köyler yer almaktadır.

Bolutepe

Bolutepe, Tercan İlçesi'nin 20. km. güneydoğusunda bulunan Güzbulak Köyü'nün 3 km. batısında yer almaktadır. Deniz seviyesinden yaklaşık olarak 1639 m. yüksekliktedir. Buranın hemen güneyinde Kilise Tepe bulunmaktadır. Vadinin üst kısmında bulunan Mağaratepe ve Harabetepe gibi yine sur duvarları ile çevrilidir. Özellikle kuzey kesiminde temel

seviyesinde sur izleri görülmektedir. Temel sur duvarlarının dışında hiçbir mimari yapıya rastlanmamıştır. Mağaratepe ve Harabetepe'ye oranla daha geç dönem olduğunu düşünmekteyiz. Kale doğu-batı yönünde 52 m. olup kuzey-güney yönünde 34 m.dir. Savunma açısından kolay olan kalenin yol kavşağında olması ve çevresinde ekili-dikili alanların da varlığı buranın önemini arttırmaktadır.

Bolutepe Düz Yerleşmesi

Tercan İlçesi'nin 20 km. güneydoğusunda bulunan Güzbulak Köyü'nün 3 km. batısında yer alan Bolutepe'nin 500 m. güneyinde düz bir yerleşmedir. Yerleşim Kilisetepe ile Bolutepe kalelerinin ortasında yer almaktadır. Günümüzde tarım arazisi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yerleşmede çok sayıda çanak çömlek bulgusu elde edilmiştir. Keramikler genellikle Ortaçağa aittir.

Başbudak Kalesi

Tercan İlçesi'nin 60 km. güneydoğusunda Başbudak Köyü'nün, Sağır Kom mezrasında bulunmaktadır. Mezranın hemen güneyinde yükselen bir teppe üzerindedir. Kalenin hemen güneyinde bir vadi uzanmaktadır. Bu vadi Yaylın Köyü'ne çıkmaktadır. Yaklaşık kale ile zemin arasındaki mezra yükseklik farkı 150 m.dir. Doğusunda kuru bir dere akmaktadır. Kale, kuzey-güney doğrultulu olup Tuzla Çayı'nın doğusunda yer almaktadır ve tüm duvarları yıkılmıştır. Kale taşları genelde alt tarafta büyük, üst tarafta küçüktür. Şirinlikale'ye yakın bir konumda olan kalenin erken döneme ait olduğuna şüphe yoktur. Bölge hem doğal yolların hem de su yapılarının kesişim noktasındadır. Kalenin doğusundan geçen doğal yol Tercan'ı Erzurum'un Çat İlçesi'ne bağlamaktadır. Kale bu yolu kontrol altında tutmaktadır. Kalede elde edilen çanak çömlek Geç Kalkolitik, İlk Tunç ve Demir Çağına aittir. Stratejik konumu nedeni ile tarihin her döneminde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

2007 yılında Erzurum Bölgesinde Belirlenen Yerleşmeler

Yanıktaş Kalesi

Narman İlçesi'nin 13 km. güneyinde yer alan Yanıktaş Köyü'nün 3 km. güneybatısında, deniz seviyesinden 1976 m. yükseklikte bulunan Yanıktaş Kalesi; yalçın bir ana kaya üzerine kurulmuştur. Kalenin doğusundan çay akmaktadır. Kale boğazın tam üzerine kurulmuş olup boğazın batı yakasındadır. Stratejik açıdan önemli bir konumdadır. Keramik verisi, oldukça iyi açıklanmış ve çark yapımı Ortaçağ keramikleridir. Doğusunun uçurum olması kalenin savunmasını kolaylaştırmıştır. Kalenin batısı iyi işlenmiş

taşlardan inşa edilmiştir. İki burcu bulunan kalenin burçlarında horasan harcı kullanılmıştır. İyi tıraşlanmış taşlardan yapılan burçlardan birisinin yaklaşık 2,5 m. yükseklikteki kısmı ayaktaadır. Ana kaya üzerine yapılan bu burç doğu-batı yönündedir. Kalede yoğun olarak kaçak kazı mevcuttur. Kalenin batısı çok iyi işlenmiş, kaliteli taşlardan inşa edilmiştir. Kalenin iki burcu vardır. Kale iki büyük ana kayadan oluşmuştur.

Yanıktaş Yerleşmesi

Narman İlçesi'nin 13 km. güneyinde yer alan Yanıktaş Köyü'nün yaklaşık 6 km. uzağında 2049 m. yükseklikte bulunan yerleşme Yanıktaş Kalesi'nin 1 km. kuzeybatısında yer almaktadır. Bu yerleşme yerinde koç, koyun heykellerine rastlanmıştır. Çok sayıda tahrip edilmiş mezar kalıntıları vardır. Muhtemelen Yanıktaş Kalesi ile aynı tarihte yapılmış olmalıdır. Yerleşmede bol miktarda kaçak kazı izleri tespit edilmiştir. Çanak çömlek parçaları Ortaçağa aittir.

Başkale Kalesi

Kale, Narman İlçesi, Başkale Köyü'nde Kargapazarı Dağları'nın eteklerinde deniz seviyesinden 2004 m. yüksekliğindeki bir tepe üzerine yapılmıştır. Yanıktaş'tan gelen boğazın genişlediği bölümde yer almaktadır. Kale doğu-batı yönlü olup köy kalenin batısında bulunmaktadır. Büyük olmayan kalenin doğu ucunda bir burç vardır. Dik bir kayalık üzerinde kurulan kalenin kuzey eteklerinden gelip batısını ve güneyini dolaşan Başkale Çayı akmaktadır. Hemen eteğinde geniş yaylalar bulunmaktadır. Hayvancılık açısından önemli bir konumdadır. Boğakale'nin batısında bulunan kale Ortaçağ kalesi olup Yanıktaş Kalesi ile aynı dönem özelliği göstermektedir. Çanak çömlek buluntularının geneli Ortaçağa aittir. Çok sayıda kaçak kazı yapıldığı görülmüştür. Kalenin ortalama sur yüksekliği 4,5 m.dir. Yaklaşık 32 m. uzunluğunda ve 16 m. enindedir.

Boğakale Kalesi

Kale, Narman İlçesi'nin 39 km. güneybatısında bulunan Boğakale Köyü'nde yer almaktadır. Kale deniz seviyesinden 2167 m. yüksekliktedir. Kalenin kuzey kesimi yüksek dağlarla çevrili olup kalenin altından çay geçmektedir. Keramik verilerinin birkaç parçası erken dönem olmasına rağmen büyük bir kısmı Ortaçağ'a aittir.

Samikale

Kale; Narman İlçesi'ne 12 km. kuzeyinde bulunan Samikale Köyü'nün hemen kuzeydoğusunda deniz seviyesinden 1796 m. yükseklikteki tepe

üzerine kurulmuştur. Kalenin dar olan giriş kapısı köyün kuzeydoğusunda yer almaktadır. Kalede günümüzde büyük bir restorasyon yapılmış ve restorasyonla birlikte tarihî özelliği kaybolmuştur. Kalenin en önemli özelliği doğusunda bulunan geniş ve verimli araziye kontrol etmesi ile Oltu-Narman karayolunun üzerinde bulunmasıdır. Tarım ve hayvancılık açısından önemli bir konumdadır. Yapı itibarıyla erken dönem kalesi olduğu sanılmasına rağmen bu görüşü destekleyen herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Alabalık Kalesi

Narman İlçesi'nin 18 km. kuzeyinde bulunan, Alabalık Köyü'nün batısında denizden 1976 m. yükseklikte bulunmaktadır. Kaleden çok bir gözetleme kulesini andırmaktadır. Yöre halkı buraya Alabalık Kalesi adını vermektedir. Gözetleme kulesinin hemen alt kısmında mimari kalıntılar vardır. Gözetleme kulesi kaçak kazı ve sel nedeniyle yıkılmak üzeredir. Hem güneyinden hem de kuzeyinden dereler akmaktadır. Küçük bir kayalığın üzerine kurulmuş ve aşırı derecede tahrip olmuştur. Sur duvarları kesme taşlardan yapılmış olup harç kullanılmıştır. Kale bu özelliği ile Ortaçağa ait bir gözetle kulesidir.

2007 yılında Iğdır Bölgesinde Belirlenen Yerleşmeler

Gedikli Kalesi

Tuzluca İlçesi'nin 27 km. güneyindeki Aslanlı Köyü'nün kuzeyinde oldukça yüksek bir tepe üzerinde yer almaktadır. Kalenin kuzeyi ve doğusu savunma açısından kolaylık sağlarken, güneyi ve batısı da savunma açısından zayıftır. Kalenin kuzeyinde bulunan vadiyi kontrol altında tutmak için yapıldığını söyleyebiliriz. 400-500 m²lik bir alana yapılan kale kuzeyde derin bir vadiye bakmaktadır. Doğusundan Doğanyurt Deresi akmaktadır. Kuru duvar tekniğiyle yapılan kale sur taşlarının dışta kalan yüzeylerinin kabaca düzeltildiği içte kalan kısımlarının ise daha küçük taşlardan oluşturulduğu görülmektedir. Kalede çok sayıda kaçak kazı yapılmıştır. Kalenin yapım tekniği açısından incelendiğinde Demir Çağı kalelerinden olduğunu düşünmekteyiz.

Aslanlı Kalesi

Aslanlı Kalesi Tuzluca'nın Aslanlı Köyü'nün kuzeyinde yer almaktadır. Kale bulunduğu vadiyi kontrol altında tutmak için yapılmıştır. Kale kayalık bir tepe üzerine inşa edilmiş küçük bir kaledir. Kiklopik teknikte yapılan sur duvarları yaklaşık 2 m. civarında ayaktaadır. Kale doğal tepenin konumuna göre inşa edilmiştir. Kalede yaptığımız incelemelerde Demir Çağı ve Ortaçağa ait keramik verileri elde edilmiştir.

Karakoyunlu Kalesi

Tuzluca İlçesi, Karakoyunlu Köyü'nün 1 km. güneyinde yer almaktadır. Kale savunma açısından son derece önemli bir konumdadır. Üç tarafı vadilerle çevrili olan kale bölgeye hâkim bir konumda inşa edilmiştir. Kalenin çift sur duvarlarının varlığı görülmektedir. Sur duvarları kiklopik tarzda yapılmıştır. Kalenin içinde mimari kalıntıların varlığı izlenmektedir. Sur duvarlarının kalınlığı 2 m. civarındadır. Iğdır bölgesindeki ikinci Karakoyunlu Kalesi olarak adlandırılan kale olması bölgedeki Karakoyunlu egemenliğinin etkilerinin günümüze kadar ulaştığının bir göstergesidir. Yapısal özellikleri bakımından kale Demir Çağı kalelerindenidir.

Kalaça Kalesi

Tuzluca İlçesi'nin 20 km. güneybatısında yer alan Kalaça Kalesi doğu-batı doğrultulu olup kiklopik teknikte inşa edilmiştir. Sur duvarlarında kullanılan taşların dışta kalan yüzleri kabaca yontulmuş, içte kalan kısımları ise yontulmadan bırakılmıştır. Sur duvar kalıntıları kalenin genelinde 2 m. ile 2,5 m. arasında değişmektedir. Kale büyük ölçüde tahrip olmasına rağmen 1-1,5 m. yüksekliğinde ayakta kalan sur duvarları bulunmaktadır. Kale sur yapısı bakımından İlk Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı kalelerinde görülen yapısal özelliklerle benzerlik göstermektedir. 2007 yılında kalede yeniden incelemelerde bulunulmuştur. Yeni keramik verileri toplanmış ve kaçak kazıların oluşturduğu tahribatın hızla arttığı görülmüştür.

2007 yılında Kars Bölgesinde Belirlenen Yerleşmeler

Yağlıca Kalesi

Kale, Kağızman İlçesi'nin 28 km. kuzeydoğusunda bulunan Yağlıca Kalesi'nin 1 km. kuzeybatısında yer almaktadır. Kağızman İlçesi'nin kuzeydoğusundaki son köydür. Köyün kuzeyinde ise Dığor İlçesi'nin Yağlıca Köyü bulunmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nin yüksek kalelerinden birini oluşturan kalenin denizden yüksekliği 2090 m.dir. Kale kuzey-güney doğrultuludur. Kale köye yakın olmasına rağmen sur duvarlarının büyük bir kısmı ayakta kalmıştır. Köylüler tarafından kale taşlarının büyük bir kısmının götürülmemesinin sebebi sur duvar taşlarının çok büyük ebatla olması ve kabaca yontulmuş olmasından kaynaklanmaktaydı. Ancak kalede çok sayıda kaçak kazı yapılmıştır. Kalede yaptığımız incelemeler sonucunda elde ettiğimiz keramik verileri İlk Tunç, Demir Çağı ve Ortaçağa aittir. Kalede bulduğumuz çok sayıda işlenmiş obsidiyen ise kalenin erken dönemde bir obsidiyen merkezi olduğunu düşündürmektedir. Kalenin güneyinde yerleşim alanları bulunmaktadır. Kalenin sur duvarlarında kullanılan taşların ebatları ortalama 1 ile 3 m. arasında değişmektedir. Oldukça büyük taşlardan inşa

edilen kalenin savunmasına önem verildiği anlaşılmaktadır. Kalenin giriş kısmının kuzeyden olduğu belirlenmiştir. Yağlıca Kalesi'nin sur duvarları kiklopik teknikte yapılmıştır. Sur duvarları tepenin doğal yapısına uygun olarak inşa edilmiştir. Sur duvar taşlarının dış yüzeyleri kabaca yontulmuştur. Kalenin kuzey kesiminde yanı giriş kısmında yer alan taşın üzerinde yılan ve insan figürleri bulunmaktadır. Yılan figürü 60-70 cm. boyutlarındadır. Bu yılan figürünün altında birbirine kenetlenmiş insan figürleri yer almaktadır. Bu figürler daha önce bölgede tespit ettiğimiz kaya resimlerinden farklılık göstermektedir. Kalenin resimlerinin, bölgede bulduğumuz diğer kaya resimleri ile karşılaştırılması ve tarihlendirilmesi daha sonra yapılacaktır. Sur duvarlarının beş sırası ve yaklaşık 3 m. yüksekliğinde kısmı ayakta kalmıştır. Kale tarım alanlarını ve doğal yolları kontrol altında tutmakta olup stratejik bir öneme sahiptir.

Günindi Kalesi

Günindi Kalesi; Kağızman İlçesi'nin 20 km. kuzeydoğusunda yer alan Günindi Köyü'nün kuzeyinde bulunmakta olup doğal bir kayalık üzerine kurulmuştur. Güneyi, batısı ve doğusu uçurum olan kalenin kuzeyi ve kuzeybatısı tamamen düzlüktür. Kalenin savunma açısından en zayıf kısmını kuzey ve kuzeydoğusu oluşturmaktadır. Kalenin yapımında özellikle bu kısım güçlendirilmeye çalışılmıştır. Kalenin giriş kapısı da bu kısımda yani kuzeydoğuda yer almaktadır. Çok az kalan kuzey sur duvarları ise bir iki sırayı geçmemektedir. Kalenin kuzeydoğu ucunda bir burç özelliği taşıyan mimari kalıntı bulunmaktadır. Büyük taşlarla kiklopik teknikte yapılan duvarlarda kortin ve bastiyonlar yer almaktadır. Kuzey sur duvarlarının uzunluğu yaklaşık 40 m.dir. 40 m.den sonra sur duvarlarının güneye döndüğü görülmektedir. Taşların yüksekliği genelde 1-1,5 m. arasındadır. Genişliği 30-100 cm. arasında değişmektedir. Kalede çok sayıda kaçak kazı izine rastlanıldığından yaptığımız incelemelerde elde ettiğimiz keramik verileri ise Orta Demir Çağına (Urartu) aittir.

Örmeli Kalesi

Örmeli Kalesi; Kağızman İlçesi'nin 20 km. kuzeydoğusunda yer alan Günindi Köyü'nün batısında, Örmeli Köyü'nün güneyinde yer alır. Kale, kuzey-güney doğrultulu olup kalenin kuzey kesimini yüksek dağlar oluşturmaktadır. Doğu-batı ve güneyi vadilerden oluşan kalenin güney tarafı savunma açısından oldukça zayıftır. Stratejik yapıda inşa edilmiş kalenin uzun sur duvarları mevcuttur. Bu sur duvarları kalenin doğusunu çevrelemektedir. Kuzeyindeki mimari kalıntılar ve iç kısımdaki mimari kalıntılar rahatlıkla gözlemlenmektedir. Yuvarlak ve kare planlı yapılar mevcuttur. Bu mimari

yapıların duvarları yaklaşık 1 m. genişliğindedir. Çanak-çömlek verisi oldukça azdır. Kalenin doğusu, kuzeyi ve güneyi tamamen yüksek uçurumlardan oluşmaktadır. Kalenin doğusundaki duvarlar girinti yaparak “L” çizerek devam eder. Bu özelliği mimari açıdan bölgedeki diğer kaleler ile farklılık göstermektedir.

Çiçekli Kaya Panoları

Çiçekli panoları, Kağızman İlçesi’nin 45 km. kuzeybatısında bulunan Tunçkaya Köyü’nün 500 m. güneyinde yer almaktadır. Burada 2 geyik, bir dağ keçisi resmi bulunmaktadır. Köy çocuklarının kaya resimlerinin üzerine çizikler atması ile büyük bir tahribata uğramıştır. Özellikle geyiğin birinde çok fazla çizik vardır. Diğer geyik ise Emel Esin’in dediği gibi geyik-dağ keçisi karışımıdır. Vücut olarak dağ keçisi çizilmiş üzerine geyik boynuzları konmuştur. Resimler bazalt bir kayalık üzerine yapılmıştır. Doğuya bakan kısmında yer alan geyik panosunun hemen yan kısmına 2 geyik daha yapılmıştır. Köye yaklaşık olarak 1 km. uzaklıktadır. Hemen altından Çiçekli Çayı geçmektedir. Çiçekli kaya panolarında 4 geyik resmi ve 1 dağ keçisi resmi vardır.

Tunçkaya Kaya Sığınağı

Kaya altı sığınağı, Kağızman İlçesi’nin 45 km. kuzeybatısında bulunan Tunçkaya Köyü’nün 7 km. güneyinde yer almaktadır. Kaya altı sığınağı daha sonra ana kayaya yontularak genişletilmiştir. Kaya altı sığınağı üç bölümden oluşmaktadır. Bölümleri bir birinden ayıran duvarların genişliği yaklaşık 2 m. olup kıklopik teknikte yapılmıştır. Günümüzde köylüler tarafından ağıl olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla herhangi bir çanak çömlek kalıntısına rastlanılmamıştır. Kaya altı sığınağının güneyinde dere ağzında bir Ortaçağ yerleşmesinin kalıntıları bulunmaktadır. Kaya altı sığınağının bölgedeki erken dönem yerleşmelerinden biri olduğunu düşünmekteyiz. Ancak herhangi bir veriye ulaşamamıştır.

Tunçkaya Kaya Panoları

Kağızman İlçesi’nin 45 km. kuzeybatısında bulunan Tunçkaya Köyü’nde belirlediğimiz Tunçkaya kaya altı sığınağının hemen güneyinde bulunan kayalıklarda geyik ve dağ keçisi figürleri vardır. Üç bölümden oluşan kaya resimlerinin birinci bölümünde bir geyik resmi, ikinci bölümünde iki geyik resmi ve bir dağ keçisi resmi bulunmaktadır. Bu panoda Türk-Oğuz boylarından “Alayuntlu” boyuna ait bir damga tespit edilmiştir. Bu da Çiçekli’nin bölgedeki erken dönem Türk yerleşmelerinden biri olduğunu göstermektedir.

Taşlıharebe Kalesi

Kağızman İlçesi'nin 45 km. kuzeybatısında bulunan Tunçkaya Köyü'nde belirlediğimiz kaya sığınağının yaklaşık olarak 5 km. güneyinde yer almaktadır. Kaya altı sığınağının hemen batısındadır. Kaya altı sığınağı ile Taşlı Harabeleri'ni birbirinden ayıran, aradan geçen Ağıl'ın deresidir. Kale, Ağıl Deresi ile Gümüştepe Deresi'nin birleştiği yerin hemen batısına kurulmuştur. Doğal yolları koruyan, stratejik açıdan önemli ve yüksek bir konumda bulunmakta ve 2042 m. yükseklikte yer almaktadır. Doğal kayalığın uç kısmına yapılmıştır. Az sayıda obsidiyen bulunmakta olan kalede kaçak kazı izleri tespit edilmiştir. Ana kaya düzeltilerek yapılmış olan bir mekân oluşturulmuştur. Kalenin batı kısmında duvar kalıntıları vardır. Bu duvarlar bölgede bulunan duvar kalıntılarından farklıdır. Burası Ardahan bölgesindeki Demir Çağı sur duvarlarına daha çok benzemektedir. Duvar kalınlığı yaklaşık 2 m. olup Kiklopik teknikte yapılmış ve ön yüzeyleri kabaca düzeltilmiştir. Kuzeyinden gelen sur duvarı batıya doğru devam etmektedir. Kalenin batısında yer alan uçurum bu bölümde savunma açısından kolaylık sağlamaktadır. Kalenin doğusunda ise kaleyi yüksek dağ silsilesine bağlayan bir tepe yer almaktadır.

Taşlıköy Yerleşmesi ve Mezarlık Alanı

Kağızman'ın 45 km. kuzeybatısında bulunan Tunçkaya Köyü'nde yer alan Taşlıköy yerleşmesi ve mezarlığı, Taşlıharabe Kalesi'nin yaklaşık 2 km. güneyindedir. Yerleşme kuzey-güney doğrultuludur. Denizden yüksekliği 2088 m.dir. Tepenin üzerinde geniş bir alana kurulmuştur. İlk Tunç Çağı keramiğinin yanında geç döneme ait keramikler vardır. Pek çok dönemde yerleşme gördüğü düşünülmektedir. Yerleşmenin güneyi daha çok yerleşmelerle, kuzeyi ise mezarlık alanı ile ilgilidir. Yerleşmenin oval planlı yapıları İlk Tunç Çağına ait olduğu görüşümüzü desteklemektedir. Mezarlık alanında yoğun kaçak kazı izleri mevcuttur.

Taşbilek Kalesi

Taşbilek Kalesi Kağızman İlçesi'nin 23 km. batısında bulunan Kağızman'ın Taşbilek Köyü'nün batısında yer almaktadır. Deniz seviyesinden 2047 m. yüksekliktedir. Erzurum-Kağızman yolu kalenin yaklaşık 3 km. güneyinden geçmektedir. Kale hemen kuzeyinde yükselen dağ silsilesinin uç kısmına kurulmuştur. Kalenin batısında ise kuru dere yatağı bulunmaktadır. Bölgeye hâkim bir konumda olan kale stratejik açıdan önemlidir. Kale duvarları kiklopik teknikte inşa edilmiştir. Sur duvarlarında beş sıranın (yaklaşık 2.5 m.) ayakta. Ortalama 1 m. eninde, 50 cm. yüksekliğinde, 80 cm. derinliğindedir. Sur duvarlarında her sırada biraz geri kaydırılacak sur duvar taşları yapılan

teknikte görülmektedir. Özellikle Urartu Kralı Menua'nın Van bölgesindeki kalelerinde bu tür bir teknik kullanıldığını bilmekteyiz. Kalede yaptığımız araştırmalarda İlk Tunç Çağı keramiği ve Orta Demir Çağı keramikleri toplanmıştır.

Karaboncuk Kaya Panoları

Kağızman İlçesi'nin 30 km. batısında yer alan Karaboncuk Köyü'nde Aşağı Kom mevkiinde bulunmaktadır. Kaya panosu bazalt bir kayanın üzerinde yer almaktadır.

Karaboncuk Çeşmebaşı Kaya Panosu

Kaya panosu, Kağızman İlçesi'nin 30 km. batısında bulunan Kağızman'ın Karaboncuk Köyü'nün 1,5 km. batısında yer alan Çeşmebaşı mevkiindedir. Erzurum-Kağızman karayolunun kuzeyinde yer almakta olup aynı zamanda Kuloğlu Köyü'nün de yaklaşık 2 km. kuzeyindedir. Bölgede tespit ettiğimiz kaya panolarının genel özelliği yüksekte yapılmış olmalıdır. Yine ortak özellikleri doğal yolların yakınlarında bulunmalarıdır. Karaboncuk kaya panoları ile aynı teknikte yapılmışlardır. Panonun yapıldığı kaya 1,6 m. eninde, 1,25 m. boyunda olup kayanın üzerine 3 adet dağ keçisi çizilmiştir.

Karaboncuk Harabe Yerleşmesi

Kağızman İlçesi'nin 30 km. batısında yer alan Karaboncuk Köyü ile Karaboncuk Çeşmebaşı kaya panoları arasında bulunan yerleşme, köyün 1 km. batısında yer almaktadır. Çeşmebaşı kaya panolarının ise 500 m. doğusunda bulunmaktadır. Kuru duvar tekniği ile yapılmış dört oval yerleşmeden oluşmaktadır. Köylüler tarafından harabe yerleşmesi adı ile anılmakta ve ağıl olarak kullanılmaktadır. Yerleşmeden çok az sayıda keramik verisi elde edilmiştir.

Baykara Karız Yerleşmesi

Karız yerleşmesi, Selim İlçesi'nin, Baykara Köyü'nün 1,5 km. güneyinde yer almaktadır. Baykara Deresi yerleşmenin kuzeyinden başlayarak batısını dolaşp güneyine doğru akmaktadır. Yerleşme derenin hemen üstünde yer alan kayanın üzerine kurulmuştur. Ana kayanın üstü düzeltilmiştir. Yerleşmenin doğu eteğinde sur kalıntıları bulunmaktadır. Yerleşmeden dereye çok sayıda sur duvarı taşlarının yuvarlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Yerleşmenin batı kesiminde ana kayaya açılmış sur duvar yatakları görülmektedir. Yerleşmenin kuzey kesimini düzlük oluşturmakta olup bu

bölümde günümüzde tarım yapılmaktadır. Yerleşmeye ait mimari kalıntılar tahrip edilmiştir. Karız'da çok sayıda kaçak kazı yapılmış olduğu yapılan incelemelerden anlaşılmaktadır. Yerleşmeden toplanan keramik verileri Geç Kalkolitik, İlk Tunç, Demir ve Ortaçağa aittir. İlk Tunç Çağı keramikleri Karaz kültürünün güzel örneklerindendir. Yerleşmenin doğusunda İlk Tunç Çağına ait olduğunu düşündüğümüz mezarlık alanı da belirlenmiştir.

Haritada Belirtilen Merkezler

1. Mağaratepe Yerleşmesi
2. Harabetepe Kalesi
3. Bolutepe Kalesi
4. Bolutepe Düz Yerleşmesi
5. Başbudak Kalesi
6. Yanıktaş Kalesi
7. Yanıktaş Yerleşmesi
8. Başkale Kalesi
9. Boğakale kalesi
10. Samikale
11. Alabalık Kalesi
12. Gedikli Kalesi
13. Aslanlı Kalesi
14. Karakoyunlu Kalesi
15. Kalaça Kalesi
16. Yağlıca Kalesi
17. Günindi Kalesi
18. Örmeli Kalesi
19. Çiçekli Kaya Panoları
20. Tunçkaya Kaya Sığınağı
21. Tunçkaya Kaya Panoları
22. Taşlıharebe Kalesi
23. Taşlıköy Yerleşmesi ve Mezarlığı
24. Taşbilek Kalesi
25. Karaboncuk Kaya Panoları
26. Karaboncuk Çeşmebaşı Kaya Panosu
27. Karaboncuk Harabe Yerleşmesi
28. Baykara Karız Yerleşmesi

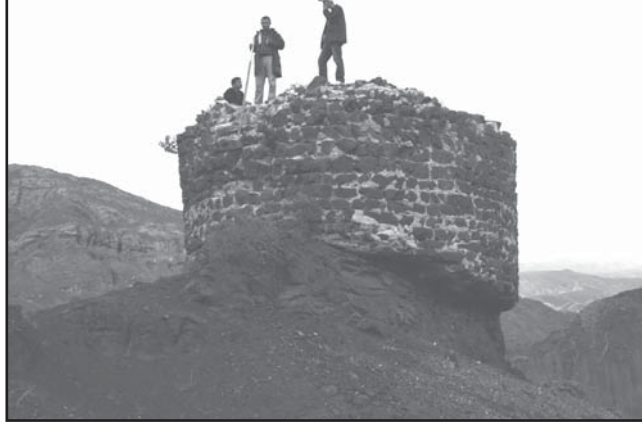
Resim 1: Yanıktaş Kalesi

Resim 2: Başkale Kalesi

Resim 3: Başkale Kalesi

Resim 4: Alabalık Kalesi

Resim 5: Yağlıca Kalesi

Resim 6: Günindi Kalesi

Resim 7: Örmeli Kalesi

Resim 8: Çiçekli, kaya panoları

Resim 9: Tunçkaya, kaya sığınağı

Resim 10: Tunçkaya, kaya panoları

Resim 11: Taşlıharebe Kalesi

Resim 12: Taşbilek Kalesi

Resim 13: Karaboncuk, kaya panoları

Resim 14: Karaboncuk, eşmebaşı, kaya panosu

Resim 15: Karaboncuk, Harabe yerleşmesi

EUROMOS ARKAİK MİMARİ TERRAKOTTALARI

Suat ATEŞLİER*

Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu'nun başkanlığında 1969-1975 yılları arasında Euromos Zeus Lepsynos Tapınağı'nda gerçekleştirilen kazı ve onarım çalışmaları sırasında 742 parçadan oluşan arkaik mimari terrakotta grubu ortaya çıkarılmıştır. Zeus Lepsynos Tapınağı'nın cellasının temizlenmesi ve restorasyonu amacına yönelik kazı çalışmaları sırasında tapınağın kuzeybatı yanında gerçekleştirilen sondaj açmasında çalışmamızın malzemesini oluşturan mimari terrakottalar bulunmuştur¹.

Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'ndeki çalışmalarımız 24-27 Nisan 2007, 10-13 Temmuz 2007 ve 20-23 Kasım 2007 tarihlerinde, toplam oniki günü kapsayan üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamındaki malzeme; merkez akrotere ait 10, alınlık kabartmasına ait 4, alınlık simasına ait 73, antefixlere ait 51, hayvan frizine ait 12, kalypterlere ait 29, kentauros frizine ait 63, kıvrık dal frizine ait 106, İon kymalarına ait 66, stroterlere ait 16, tanrılar tören alayı frizine ait 188, yanıl simalara ait 100 ve 24 adet tartışmalı parça olmak üzere toplam 742 adet parçadan oluşmaktadır. Malzeme üzerine gerçekleştirilen çalışma sırasında elde edilen veriler ve çalışma aşamaları iki ayrı çalışma raporu ile bilim dünyasına duyurulmuştur².

Söz konusu malzeme üzerine gerçekleştirdiğimiz çalışmayı kapsayan proje, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu tarafından desteklenmiştir. Çalışma için gerekli izni sağlayan Bakanlığımıza ve projeyi

* Yrd. Doç. Dr. Suat ATEŞLİER, Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Aydın/TÜRKİYE.

1 Ü. Serdaroğlu, "Euromos. 1969, 1970", *AnatSt* 21, 1971, 47-48; M. J. Mellink, "Archaeology in Asia Minor", *AJA* 76, 1972, 182; M. J. Mellink, "Archaeology in Asia Minor", *AJA* 77, 1973, 184; Ü. Serdaroğlu, "Euromos. 1971, 1972", *AnatSt* 23, 1973, 37; Ü. Serdaroğlu, "Bautätigkeit in Anatolien unter der persischen Herrschaft", D. Papenfuss- V. M. Strocka (Ed.), *Palast und Hütte*, Beiträge zum Bauen und Wohnen im Altertum von Archäologen, Vor- und Frühgeschichtlern, Tagungsbeiträge eines Symposiums der Alexander von Humboldt-Stiftung, Bonn-Bad Godesberg, veranstaltet vom 25.-30. November 1979 in Berlin, Mainz am Rhein, 347-356.1979: 351. Abb. 3-4; S. Mitchell- A.W. McNicoll, "Archaeology in Western and Southern Asia Minor 1971-78", *AR* 25, 1978-79, 81.

2 S. Ateşlier, "Euromos Arkaik Mimari Terrakottaları Üzerine İlk Gözlemler [First Preliminary Report on the Archaic Architectural Terracottas from Euromos]", *ArkDer* 8, 2006, 59-78; S. Ateşlier, "Archaic Architectural Terracottas from Euromos, Caria", *Suppléments du Bulletin de Correspondance Hellénique*, éditée par l'École française d'Athènes, sous le titre *Figurines de terre cuite en Méditerranée orientale grecque et romaine. Production et Diffusion, Iconographie et Fonction. Colloque international, 2-6 juin 2007/Izmir, Turquie*, 2009 yılında basılacaktır.

destekleyen TÜBİTAK'a sonsuz teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca, çalışmamıza gösterdikleri yakın ilgi ve desteklerinden dolayı Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Müdürü Yaşar Yıldız ve uzman Erhan Özcan'a ayrıca teşekkür ederiz. Çalışmanın belki de en önemli ayağını oluşturan, önemli üretim merkezleri ile yapılacak karşılaştırma ve değerlendirme çalışmalarımıza yakın ilgi gösteren Milet kazısı başkanı V. v. Graeve'ye ve Sardis kazı başkanı Crawford H. Greenewalt'a şükran borçluyuz.

Euromos Arkaik Dönem pişmiş toprak mimari levhaları içinde yer alan yanal sima ve antefiks parçaları³, kutsal alan içinde, İon düzeninde iki adet ana yapının varlığını göstermektedir. Uzun oluklu yanal simaların kullanıldığı yapıyı 1 numaralı yapı olarak isimlendiriyoruz. Malzeme içinde en büyük grubu oluşturan, 20 cm. genişliğe ve 17.2 cm. yüksekliğe sahip, volüt motifli büyük beşgen antefikslerin (Resim: 1) kullanıldığı yapıyı ise 2 numaralı yapı olarak isimlendiriyoruz. Kutsal alan içinde yer aldığını düşündüğümüz iki ana yapıdan 1 numaralı İon yapısının yanal simaları ile aynı kalıptan çıktığı kesinlik kazanan Milet Kalabaktepe örneklerinden K 92. 1. 41 envanter numaralı yanal sima parçasının korunan fascia-kyma kısmının ölçüleri, Kalabaktepe'de yer alan İonik düzenli bir yapı ile (Artemis Khitone Tapınağı?) Euromos 1 numaralı yapı arasındaki bağı göstermektedir. Kalabaktepe'de bulunmuş bir diğer parça olan K 86. 24.7 envanter numaralı yanal sima parçası üzerindeki lotus ölçüleri de bu değerlendirmeyi haklı çıkarmıştır.

Euromos yanal sima levhalarının 24 cm. uzunluğundaki yağmur olukları, kutsal alan içinde yer alan 1 numaralı Arkaik yapının (muhtemelen tapınak) plan yapısı konusunda bize yardımcı olmuştur. Uzun olukların, yapının kerpiç cella duvarlarını çatıdan akacak yağmur sularından korumak amacıyla yapıldığı tartışma götürmez bir gerçektir. Kısa bir oluğun kullanılması durumunda çatıdan akacak yağmur sularının yapının cella duvarını tahrip edeceği düşüncesi yapının kısa saçaklıkları ve sütunlarca çevrelenmeyen bir cellaya sahip olması ile açıklanmıştır. Etrafı sütunlarla çevrelenmemiş bir yapının cella duvarı saçaklığa daha yakın olacak ve dolayısı ile çatı sularından daha fazla zarar görecektir. Uzun oluklu yanal simaların kullanıldığı Euromos yapısı, Milet Arkaik Athena Tapınağı⁴ ve Panionion'daki Arkaik tapınakta da kullanılmadığını bildiğimiz⁵ peripteros plana sahip olamaz. Özellikle, Milet ile Euromos arasında saptadığımız pişmiş toprak mimari levhaların üretim ilişkisinin yapı planlarına da yansımış olma olasılığı değerlendirilmelidir.

3 S. Ateşlier, "Euromos Arkaik Mimari Terrakotaları Üzerine İlk Gözlemler [First Preliminary Report on the Archaic Architectural Terracottas from Euromos], *ArkDer* 8, 2006, 73. Res. 1, 3-4.

4 W. Held, *Das Heiligtum der Athena in Milet*. Milesische Forschungen. Vol. 2, 2000, 51. Abb. 32.

5 H. Lohmann, "The Discovery and Excavation of the Archaic Panionion in the Mycale (Dilek Dağları)", 28. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 29 Mayıs-2 Haziran 2006, Çanakkale, 2. Cilt, Ankara, 2007, 575-590, Fig. 1.

Euromos örneği dışında Arkaik İon mimarisinde Gorgon başı bezemeli bir akroter henüz bulunmuş değildir. Merkez akrotere ait on parça saptanmıştır⁶. Çene altından her iki yöne doğru çıkan iki yılan gövdesi, Gorgon'un başından çıkan yılanlara oranla daha büyüktür (Resim: 2). Disk biçimli akroterin kenarlarını, birbiri ardına sıralanmış kırmızı ve siyah boyalı İon kymalarından oluşan bir bezeme kuşağı çevrelemektedir. Gorgon'un dilinin ve köpek dişlerinin korunmuş olduğu, yüzünün alt yarısını ait parça üzerinde kırmızı ve krem boyanın kullanıldığı görülmektedir. Kırmızı boya ile vurgulanmış alt ve üst dudak arasında yer alan kesici dişler, krem boya ile boyanmış, ancak dış konturları siyah boya ile çevrelenmiştir. Alt ve üst köpek dişleri, dudakların üstüne binerek dışarı doğru taşmıştır. Köpek dişleri krem boya ile vurgulanırken, diş diplerinde kırmızı boya tercih edilmiştir. Çene üzerine taşan kırmızı boyalı dil, siyah boyalı ince bir bant ile iki kısma ayrılmıştır. Akroter parçalarının korunmuş kenar profillerinin kavsinin yardımı ile akroterin yaklaşık 85-90 cm. çapında olduğu söylenebilir. Gorgon'un başından kıvrım yaparak çıkan yılan gövdeleri kiremit rengine yakın tonda, kırmızı boyalı olup siyah boya ile sınırlanmış bir rezerve alanın içine gene siyah boya ile boyanmış bir göz bebeğine, kiremit rengine boyalı, açık durumdaki ağızdan dışarı uzanan çatallı bir dile ve siyah boya ile vurgulanmış üst çene dişlerine sahiptir. Üst çene dişlerinin en dışta yer alan zehir dişleri diğer dişlere oranla daha koyu ve büyük tasvir edilmiştir.

Arkaik İon mimarlığı konusunda en zengin buluntu veren merkez olan Milet'te günümüze dek herhangi bir buluntu örneğine rastlanmamıştır. Aynı durum Didyma için de geçerlidir. H. Lohmann'ın Panionion Tapınağı olarak yorumladığı Arkaik tapınakta sürdürülen kazı çalışmalarında da benzer bir örneğin bulunmadığı anlaşılmıştır. Arkaik Dönem akroterleri konusunda detaylı bir çalışma sunmuş olan M. Y. Goldberg'in⁷ elde etmiş olduğu veriler de bu konudaki düşüncelerimizin doğruluğunu pekiştirmektedir. M. Y. Goldberg'in çalışması önemli sonuçlar vermiştir. Kıta Yunanistan, İtalya, Sicilya ve Anadolu'yu kapsayan detaylı çalışmada Gorgon tasvirine sahip toplam akroter sayısının üç olduğu anlaşılmaktadır⁸, fakat Goldberg'in saptadığı akroterler üzerinde betimlenen Gorgonlar sadece başları ile değil, tüm gövdeleri ile, "Knielauf" pozisyonundadırlar. Bu akroter parçalarından iki adedi Atina Akropolisinden, bir diğeri ise Kalydon'dan bulunmuştur. Gorgon başı tasvirli akroter kullanımının ikonografik açıdan ayırt edici bir özelliğinin olması gereğini düşünüyoruz. Gorgon ile Artemis arasındaki bağlantı konusundaki çalışmalarımız hâlen devam etmektedir.

6 S. Ateslier, "Euromos Arkaik Mimari Terrakottaları Üzerine İlk Gözlemler [First Preliminary Report on the Archaic Architectural Terracottas from Euromos], *ArkDer* 8, 2006, 59-78. Fig. 2.

7 M. Y. Goldberg, "Archaic Greek Akroteria", *AJA* 86, 1982, 193-217.

8 M. Y. Goldberg, "Archaic Greek Akroteria", *AJA* 86, 1982, 201.

Euromos Arkaik Kutsal Alanı'nda yer aldığını düşündüğümüz iki numaralı İon yapısı, volütlü antefiks (Resim: 2) ölçüleri ile H. Lohmann'ın Panionion Tapınağı olarak yorumladığı Arkaik tapınakta bulmuş olduğu aslan başlı antefiksler birebir aynı ölçülere sahiptir. Eşit ölçülerdeki antefiksler, yapı ölçülerinin de muhtemelen birbirine yakın olduğunu göstermektedir. H. Lohmann, tüm planını ortaya çıkardığı Arkaik tapınağın Herodotos'un bahsettiği⁹ Arkaik Panionion'da olması gerektiğini belirtir¹⁰. Doğu-batı yönündeki yapı 100 attik ayak ölçüsüne (29.4 m.) sahiptir. Lohmann tapınağın bir hekatompedos olduğunu ve üç bölümden meydana geldiğini belirtir. Tapınak derin ve altı sütunlu bir pronaos, kareye yakın planlı enine eksenli iki sütunlu bir naos ve dikey eksene yerleştirilmiş üç sütunlu bir batı odasına sahiptir. Yapının ne cephesinde ne de etrafında sütun uygulaması vardır. Kerpiçten yapılmış yapı duvarları 1.5 m. yüksekliğindeki taş temel üzerine inşa edilmiştir. Pronaos duvarlarının önünde bulunan ante başlığı antenin henüz tam olarak bitirilemediğini göstermektedir. Mermer stylobat üzerine dikilmiş sütunların alt çapı 52 cm. olup yükseklikleri yaklaşık 6 metredir. Sütun tamburları ne kendi aralarında ne de stylobat ile kenetlenmiştir. Tam bitirilemediği anlaşılan sütunların yivsiz oldukları anlaşılmaktadır. H. Lohmann, tapınağın sütun başlıklarının, *torus* başlığı olarak adlandırılan, volütleri sadece çizilerek ama kabartmasız olarak yapılmış başlıklar olduğunu belirtir. Tapınağın biri pronaostan naosa, diğeri batı odasına kuzeyden girişi sağlayan iki kapısı bulunmaktadır. H. Lohmann, tapınağın kerpiç duvarlarının üstüne geisonun bir ön aşamasındaki kenetlenmiş taş blokların geldiğini belirtmektedir. Tapınağın ahşap çatı iskeletinin üzerinde Korinth çatı kiremitleri ile kaplı iki yöne eğimli bir çatı ve siması bulunmayan bu çatı sisteminde aslan başlı kabartmalı antefiksler yer almaktadır. H. Lohmann tapınağın M.Ö. 6. yüzyılın ortalarında bir yangın sonucu yıkılmış olduğunu ve muhtemel bir deprem sonucu tapınak duvarlarının eğildiğini saptamıştır. Arkaik Ephesos ve Didyma tapınaklarında olduğu gibi, tapınağın M.Ö. 7. yüzyıla ait erken Arkaik naiskosu yıkılmamış ve yapıya gösterilen saygı gereği naosun ortasında korunmuştur. Euromos'ta da benzer bir durum söz konusudur. Arkaik kutsal alanda yer alan yapı topluluğuna ait çatı bezeme elemanları bir arada bothrosa yerleştirilerek, bir şekilde saygı görmüş ve koruma altına alınmıştır.

1957 yılında Milet Arkaik Athena Tapınağı'nda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında bulunan bir adet kıvrık dal frizi parçasının (Milet AT 1957 N75) Euromos örnekleri ile yapılan karşılaştırma çalışması sonucunda, malzemelerin aynı kalıplardan çıkmış olduğunu anlaşılmıştır.

9 Herodotos I. 148.

10 H. Lohmann, "The Discovery and Excavation of the Archaic Panionion in the Mycale (Dilek Dağları)", 28. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 29 Mayıs - 2 Haziran 2006, Çanakkale, 2. Cilt, Ankara, 2007, 575-590.

kadar Milet ekibini de heyecanlandırmıştır. Çünkü bu durumda, Euromos Arkaik Kutsal Alanı içinde yer alan 1 numaralı İon yapısının Milet Athena Tapınağı ile benzer çatı sistemine ve yakın ölçülere sahip olması gerekir. 25.75 m.lik cella uzunluğu olan Milet Arkaik Athena tapınağının uzun ve dar bir naosu bulunmaktadır¹¹. W. Held'in önerisinde, tapınağın pronaosunda uzunlamasına eksende yerleştirilmiş iki sütunu, naosunda ise gene uzunlamasına eksende yerleştirilmiş sekiz sütunu bulunmaktadır. Ahşap çatı aksamına sahip yapının sütun ve başlıkları hakkında yeterince bilgi bulunmamaktadır.

Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'ndeki çalışmalarımız sırasında Hacıbayramlar malzemesi de karşılaştırma amaçlı ele alınmış ve bizleri şaşırtan verilere ulaşılmıştır. Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu 1969-1975 yılları arasında gerçekleştirdiği Euromos çalışmaları sırasında, Euromos'un yaklaşık 34 km. doğusunda yer alan Hacıbayramlar Höyüğü'nde 1971-1972 yılları arasında kazı çalışmaları yürütmüştür¹². Ü. Serdaroğlu kazı çalışmaları ve köylüden satın alma yolu ile arkeoloji dünyasına kazandırdığı malzemeden sekiz adedini 1972 yılında yayınlamış ve Euromos ile Hacıbayramlar malzemeleri arasında mutlak bir üretim ilişkisi olduğunu vurgulamıştır¹³. Euromos malzemesi ile birlikte kasalanmış toplam onbeş adet Hacıbayramlar malzemesi, İon ustalarının Karia içlerine kadar ulaştığını gösteren önemli bir kanıttır. Çalışmalarımız sırasında, Sardis kazı başkanı sayın Crawford Greenewalt'un vermiş olduğu bir bilgi ise bizleri heyecanlandırmıştır. Sayın Greenewalt, Kopenhag'daki Ny Carlsberg Glyptotek Müzesi'nde yer alan bazı mimari terrakotta parçalarının Sardis veya Gordion buluntusu etiketi taşıdığını, bu parçaları görmem gerektiğini, hatta söz konusu parçaların Euromos buluntusu olabileceği konusunda şüphelerinin bulunduğunu belirtmiştir. Bu durum karşısında, müze ile iletişime geçilerek eserlerin bir kısmının 1994 yılında yayınlanan müze kataloğunda¹⁴ yer aldığını öğrendikten sonra söz konusu katalog elde edilmiş ve küçük birer fotoğrafı yayınlanan eserler değerlendirilmiştir. Katalogda yer alan I.N. 3368, I.N. 3368a, I.N. 3368b numaraları ile gruplanmış biri keklik frizli alınlık siması¹⁵, bir diğeri oluklu çörteninin her iki yanında lotusların yer aldığı yanal sima parçasının¹⁶ yanı

11 W. Held, *Das Heiligtum der Athena in Milet*. Milesische Forschungen. Vol. 2, 2000, 51. Abb. 32.

12 Ü. Serdaroğlu, "Hacıbayramlar Kazısı", *Anatolia* 16, 1972, 77-84.

13 Ü. Serdaroğlu, "Hacıbayramlar Kazısı", *Anatolia* 16, 1972, 84.

14 F. Johansen, *Greece in Archaic Period*, Ny Carlsberg Glyptotek, Copenhagen, 1994, 227-229.

15 Å. Åkerström, *Die architektonischen Terrakotten Kleinasiens*, Lund, 1966, 209. Abb. 67. 3; F. Johansen, *Greece in Archaic Period*, Ny Carlsberg Glyptotek, Copenhagen, 1994, 229. 157.

16 Å. Åkerström, *Die architektonischen Terrakotten Kleinasiens*, Lund, 1966, 209. Abb. 67. 5; F. Johansen, *Greece in Archaic Period*, Ny Carlsberg Glyptotek, Copenhagen, 1994, 229. 158.

sıra aslan, domuz ve boğa figürlerinin tasvir edildiği uzun oluklu çörtene sahip dört adet yanal sima levhası ile birlikte bir adet panter (Anadolu Parsı, *Panthera pardus tulliana*) bezemeli alınlık siması levhası olmak üzere toplam yedi adet mimari terrakotta levhasının tamamının Hacıbayramlar malzemesi olduğu tarafımızdan saptanmıştır. Müze kataloğunda yer alan keklik frizli alınlık siması parçasının¹⁷ 27-28 cm. yüksekliğe sahip olmasının yanında figürlerin detay özellikleri, söz konusu eserin Euromos örneklerimizde olduğu gibi, Milet üretimi diğer keklik frizi örnekleri ile aynı kalıplardan çıkmış olduğunu göstermektedir. Katalogda sergilenen keklik frizi parçasının üst pervazı boyunda devam eden astragalin altından filizlenerek çıkan ince bir dalın uç kısmında iki spirale ayrılarak meydana getirdiği volüt ve tomurcuk motifi büyük ve küçük keklikler arasındaki boş alanı doldurmak amaçlı bezenmiştir. Bu doldurma motifinin aynısının Euromos örneklerinde de yer alması, eserler arasındaki benzerliğe bir diğer kanıt olarak gösterilebilir. Söz konusu malzemenin 1960'lı yıllarda kaçak kazılar yoluyla yurt dışına çıkarılmış olduğu açıktır. Ü. Serdaroğlu, köy sakinlerinin evlerine yapı taşı sağlamak amacı ile Hacıbayramlar Höyüğü'nü bir çeşit ocak gibi kullandıklarını ve bu sırada ortaya çıkmaya başlayan mimari terrakotta levhalarını zamanla satmaya başladıklarını, bu eserlerden bir kısmının yurt dışına kaçırılmış olduğunu belirtmiştir¹⁸. Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nde yer alan kırık parçaların tamamlanmış plaka örneklerinin Ny Carlsberg Glyptotek Müzesi'nde yer alması, gerek Euromos malzemesini bu yakın merkezden bulunan malzeme ile karşılaştırma olanağı sağlaması, Kopenhag'daki Ny Carlsberg Glyptotek Müzesi ile bağlantıya geçmemiz gereğini ortaya çıkarmış ve müzeye yapmış olduğumuz çalışma başvurusu kabul edilmiştir. Müze ile yapılan görüşmeler sonucu, Glyptotek Müzesi konuya son derece yapıcı yaklaşmış ve eserlerin birer kopya fotoğraflarını göndermiştir. Elde edilen fotoğraflar sonucu, malzemenin Hacıbayramlar buluntusu olduğunu kesin olarak saptamış bulunuyoruz. Müzede, kırık parçaların uzmanlarca birleştirilmesi ve onarılarak tamamlanması sonucu toplam 34 adet mimari terrakotta levha bulunmaktadır. Fotoğraflar üzerinde yapılan ilk incelemeler, malzemenin tamamının Hacıbayramlar buluntusu olduğunu göstermektedir. Ny Carlsberg Glyptotek Müzesi'nden alınan izin ile 24-28 Kasım 2008 tarihleri arasında Araş. Gör Sedat Akkurnaz ile birlikte, toplam beş günü kapsayan bir çalışma gerçekleştirilecektir. Böylece, yaklaşık kırk yılı aşkın bir süredir yurt dışında olan ve henüz yayınlanmamış bu eserler, Arkaik İon mimarlığı açısından birçok bilinmeyen ortaya koyacak ve en azından bilimsel açıdan ülkemize geri kazandırılmış olacaktır. Fotoğraflar üzerinde yapılan ilk incelemeler eserlerin Milet ve Euromos malzemesi ile

17 Å. Åkerström, *Die architektonischen Terrakotten Kleinasiens*, Lund, 1966, 209. Abb. 67. 5; F. Johansen, *Greece in Archaic Period*, Ny Carlsberg Glyptotek, Copenhagen, 1994, 229. 158.

18 Ü. Serdaroğlu, "Hacıbayramlar Kazısı", *Anatolia* 16, 1972, 80.

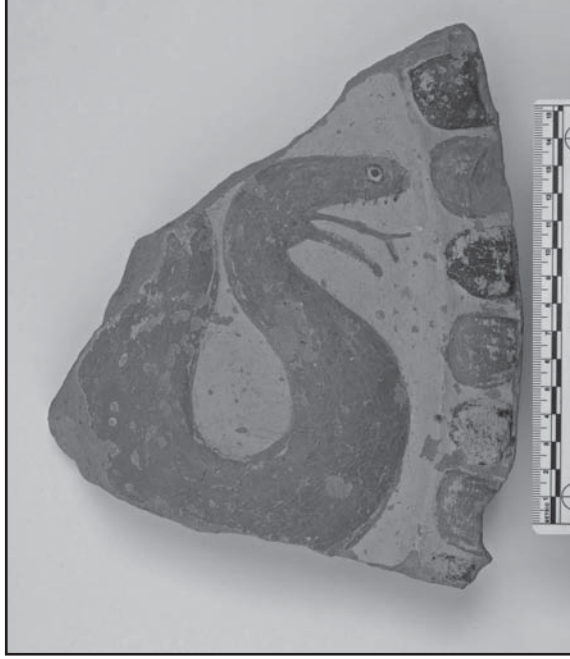
yakın ilişki içinde olduğunu ve Euromos malzemesinde olduğu gibi, M.Ö. 6. yüzyılın ortalarında Milet'ten Karia bölgesine gelen gezici bir atölyenin ürünü olduklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca, imkânların el verdiği ölçüde, tüm dünya müzelerinden elde etmeye çalıştığımız katalogların taranması sonucu önemli bir veri daha elde edilmiştir. 1960'lı yıllarda yapılan kaçak kazılar sonucu Hacıbayramlar'dan yurt dışına kaçırılmış bir diğer mimari terrakotta levhanın Los Angeles'taki The Poul Getty Museum'da yer aldığı anlaşılmıştır (96.AD.100 Env. No.lu parça)¹⁹. Başı geriye dönük bir aslan tasvirinin yer aldığı, henüz yayınlanmamış tam plaka alınlık sima levhasının çalışma izni için Poul Getty Müzesi ile iletişime geçilmiştir. Söz konusu çalışmanın da en kısa zamanda sonuçlanacağını umuyoruz. 1970'li yıllarda Yatağan, Turgut İlkokulu'nda korunan mimari terrakotta levhası²⁰, gerek fascia altındaki kyma-inci dizisi benzerliği gerekse levha üzerinde korunmuş olan yele detayları ile, Ny Carlsberg Glyptotek Müzesi'nde yer alan Hacıbayramlar buluntusu, dört adet aslan tasvirli yanal sima ile aynı gruba aittir. Aslan yeleleri arasında kılcal detaylara kadar varan kesin benzerlik, bu levhaların aynı kalıplardan üretildiğini göstermektedir.

19 Bkz. <http://www.getty.edu/art/gettyguide/artObjectDetails?artobj=35573>

20 M. Ç. Şahin, "Lagina'dan (Koranza) İki Yeni Yazıt", *Anatolia* 17, 1973, 182, Fig. 5. 2.

Resim 1: Volüt-palmet bezemeli antefix

Resim 2: Gorgon başlı akrotere ait yılan figürü

BYZANTINE CERAMICS FROM THE EXCAVATIONS AT KİLİSE TEPE 2007 AND RECENT RESEARCH ON POTTERY FROM ALAHAN

Mark JACKSON*

Introduction

The Göksu valley cuts through the central Taurus Mountains of Southern Anatolia and creates a natural pass between the Anatolian plateau and the Mediterranean. In order to be able to understand the changing nature of life in this pass during the Byzantine period and to consider links between central Anatolia and the Mediterranean, we need to gain better knowledge of the material culture of individual sites and across this region and to consider the extent to which the ceramic record compares and perhaps contrasts with other archaeological, historical and environmental data. This paper aims to draw attention to recent research conducted on the pottery from Kilise Tepe and Alahan in the Göksu valley.

The radical transitions taking place in society during the second half of the first and early second Millennia AD are reflected in monumental architecture which often exhibits a reduction in scale between early Byzantine period basilicas and later smaller single chambered churches. Such changes are visible for example at the Necropolis Church at Anemurium and the West Church at Alahan (Hill 1996). A dramatic change in the ceramic repertoire is also witnessed in the second half of the 7th century AD and the beginning of the 8th century (Zoroğlu 2005: 248). This shift has considerable implications since the traditional reliance on fine wares and coins -for underpinning the dating of most late Roman stratigraphy- is problematic as we move into the medieval period. Clearly even at sites where occupation is known to continue - there tends to be a shift away from fine-ware pottery to other wares, for this reason close scrutiny of all ceramics including coarse wares is vital for an understanding of the changes taking place particularly into the Medieval period.

* Dr. M. P. C. JACKSON, Lecturer in Archaeology, School of Historical Studies, Newcastle University, NE1 7RU. Email: m.p.c.jackson@ncl.ac.uk
Particular acknowledgement is due to Dr. Carl Knappett and to Prof. Ian Bailiff and Dr. Scott Grainger at the Durham Luminescence Laboratory who carried out pilot scientific analyses on individual sherds from the assemblages.

Our understanding of the Roman and Byzantine ceramics in the Rough Cilician region until recently derived primarily from Caroline Williams' work at Anemurium (1977, 1989), where the end of fine-ware pottery importation in the 8th century seems to coincide with the end of settlement at the town. Recently a number of ceramics reports have been produced for the Rough Cilician coastal region including (Zoroğlu 2005), Ayas (Ferrazzoli and Ricci 2007), Astra (Zoroğlu 2000), Rough Cilicia Survey (Rothaus n.d.). Reports on the Byzantine ceramics from Alahan near Mut (Williams 1985) represented until the publication of Meydancikkale near Gülnar (Davesne and Laroche-Traunecker 1998) and recent work at Kilise Tepe 1994-1998 under the direction of Nicholas Postgate (Baker *et al.* 1995; Jackson 2007b) the only published evidence for Byzantine ceramics in and around the Göksu (Calycadnus) valley.

A number of unpublished excavations and recent survey seasons carried out in the Göksu valley promise to enable us to understand better the archaeological history of this part of the world during the early Byzantine and Medieval periods. The material includes assemblages excavated in the 1950s and 1960s at Alahan and Dağpazarı by the late Michael Gough (Hill 1998). Dağpazarı was a walled city located near the plateau (Hild and Hellenkemper 1990, 313-314) and Alahan a monumental ecclesiastical site located high up on the side of the valley north of Mut above the city lying several hundred meters below (Elton *et al.* 2006). The research on the finds archives from Alahan and Dağpazarı was first embarked on in July 1999 at the Silifke Museum so that an evaluation of material from these excavated sites could be compared with material from Kilise Tepe during the study season later that year in August (Jackson 1999). Following this preliminary study, a generous grant was awarded in 2005 by the British Institute at Ankara to carry out research on the material formerly from the Alahan depot and now stored in the Mut Museum. Work was also conducted on sherds from these sites stored in the artefact collection of the British Institute in Ankara (BIAA 2007). This material will be published along with the material from Mut and Silifke. These study seasons were followed up by further work on the archive in Silifke Museum in 2007, and as a result, the finds from Gough's excavations are currently being prepared for final publication in conjunction with the excavation notebooks and photographs (Jackson in prep.). The examination of this material in the museums in conjunction with the new material from the Göksu Archaeological Project and the Kilise Tepe Project 1994-1998 and in advance of the new programme of work at the Byzantine rural settlement at Kilise Tepe which began in 2007 provides a significant body of comparable material (Jackson and Postgate forthcoming). One of the benefits of working on the ceramics from these diverse projects has been the possibility to study material from a *range* of Byzantine sites, located in *different parts of the landscape*

within the central Taurus zone. Together these projects provide a useful cross-section of inland sites to compare with the cities and settlements on the coastal fringe. Furthermore, the stratified material from these excavations has been used to inform the interpretation of *surface material* from the Göksu Archaeological Project survey directed by Hugh Elton and James Newhard in the northern part of the valley around Alahan (2005). This regional approach to the Byzantine ceramics from a variety of different projects and types of context: combining stratified excavated material with that from survey, will, I hope establish a good foundation for the character of post-classical ceramics in this region.

On each of these projects a fabric reference collection has been created. The reference collection consists of a selection of typical examples of each ware found on the project. During processing the fabrics of all sherds are attributed on macroscopic examination to one of the examples in the collection –and if there is no good match- a new addition to the collection is made. The fabric reference collection is therefore a way of grouping the large number of sherds encountered on the various projects into fabric families macroscopically before further petrographic work.

All the wares and forms in the assemblages have been considered, not only fine wares. An integrated regional approach to ceramics has been used to build a dated ceramic type sequence for the Göksu region in order to facilitate understanding of the character and chronology of the regional ceramic assemblage.

All the ceramics have been quantified by form and fabric and macroscopic analysis of sherd fabrics has been carried out to attribute all the sherds to ware groups. Drawings, photographs and sherd descriptions have been integrated in a relational database and petrographic analysis of fabric groups to which the sherds are attributed has begun with some pilot studies. The selection of samples for C14 dating at the excavation at Kilise Tepe also took place in 2007 with a view to providing an independent control for the dating of the ceramic sequence.

In this paper, I will outline briefly the nature of the data at Kilise Tepe and Alahan and ways in which this research has developed and outline plans for future work and interpretations.

Kilise Tepe

The Byzantine stratigraphy at Kilise Tepe represents an ideal dataset to provide a case study for the changing nature of rural settlement in this part of southern Anatolia.

In earlier seasons the excavation of contexts very near the surface in the North Western part of the site revealed the fill of an early Byzantine house

in square K19 context 1501 (Jackson 2007a: 206). Here we have evidence for Phocaean form 3, Cypriot red slip form 1, similar to those found together by Waagé at Antioch together with late Roman Amphora 1 sherds, as well as thin-walled, rolled-rim cooking pots. We can therefore give this context with some confidence a *terminus post quem* date of the late 5th/early 6th century AD. Interestingly we have here also a distinctive local painted repertoire published before Kilise Tepe only from Caroline Williams' work at Alahan but interestingly not found by her at Anemurium (Williams 1985, 1989, pers. comm. 2000).

In 2007, we extended the excavation eastwards in a large trench in order to recover more of the Byzantine housing (Jackson and Postgate forthcoming: plan 3). We want to throw light on the nature of early Byzantine rural life from interpretation of these remains. This excavation also enables us to present a tighter framework for the dating of a series of pottery types which were used during the early Byzantine period. The dating will be achieved in part through the association of finds in good contexts, but also through the use of Radiocarbon dating.

We are grateful to Ian Bailiff and Scott Grainger at the Durham Luminescence Laboratory who carried out pilot studies on the potential of samples of this material for Thermoluminescence dating. These studies have so far proved unsuccessful on these fabrics. Prolonged immersion in fluorosilicic acid can act to concentrate any quartz present by preferentially removing other minerals. This was not the case with these samples as after nearly 2 months immersion, large quantities of impurities still remained. The signal strength of the extracted material is reasonable, but there is no guarantee that it will not be subject to the anomalous signal fading demonstrated by non-quartz minerals. Without long term fading tests, it is impossible to provide any kind of accurate date (Grainger pers. comm. 2007).

In square M19, unit 78902, two Byzantine juglets (M19/012 and C7/720) were found apparently *in situ*, against the west side of wall W2303. Their forms and decoration are very different. Their occurrence together suggests that they were in use concurrently. The first vessel M19/012 has brown splashed painted decoration and a slightly domed base rounded at the edges. Both are made in a fabric from local clay¹. The second vessel C7/720² is of a type, in

- 1 M19/012 (Fig. 1) Juglet with vertical, oval handle attached below rim. Slightly domed base with central button rounded towards edges; ribbing on upper body. Very small proportion of (apparently vertical) rim survives. Fabric 7.5YR 6/6 'reddish yellow' is plain with red-brown angular inclusions mostly <0.5-1mm <2%. White inclusions <0.5mm. Splashed and mottled brown painted wash decoration 5YR 5/6 'yellowish red' - 5YR 3/2 'dark reddish brown'.
- 2 C7/720 (Fig. 2, left) Neck and upper body of piriform juglet. Ribbing on belly, neck flares upwards. Painted decoration 10R 4/4 'weak red': horizontal painted line around lower neck, spirals and dots painted on shoulder. Fabric 7.5YR 7/4 'pink', sparse lime inclusions <1%, up to 2mm.

terms of fabric, form, and decoration, very typical of the juglets at Kilise Tepe; a similar example O15/22³ was excavated in O15c unit 73311 (see below). It is painted carefully with a brush in red to represent a series of interlocking spirals running around the shoulder of the vessel. Between each spiral is a series of dots. This decoration appears to represent a vine motif. The base of this particular vessel was not preserved, but the type where discovered elsewhere at Kilise Tepe with this decoration has a disk base (Jackson 2007b: 398).

Over 40 m to the South East, in trench N15d-O15d, similarly well preserved vessels were uncovered in square O15c unit 73311. In addition to the juglet O15/22, this assemblage includes, a large storage vessel C7/728⁴, and O15/021⁵ one of two closed vessels found beside one another each with domed bases, as well as (not illustrated here) an almost complete late Roman Amphorae 1 and a large jug C7/807 with painted interlocking spirals and dots on its shoulder. The forms of these vessels and coin evidence suggest possible dating of these vessels in the late 6th or early 7th century but it could be later. Our aim is to pursue further refinement of the dating in future years.

The vessels have a large amount of lime concretion on their outer and inner surfaces. This appears to come from the soil rather than from use. Following careful conservation by our conservator Noël Siver to remove the concretion the decoration could be revealed.

Vessel O15/021 has a complex repertoire of decoration on the shoulder. This is characterized by a cross motif in the centre of the vessel and cross-hatched painted decoration on either side. The cross is gouged out, and has four rays emanating from it which presumably represent light. The cross and the rays are emphasised by lines incised around them and by paint which

- 3 O15/22 (Fig. 2, right) Juglet with ribbing on belly and red-painted 10R 4/4 'weak red' spirals and dots on shoulder. Fabric 5YR 7/4 'pink', red angular inclusions and white lime inclusions <0.5mm <10%, some minor spalling on surface.
- 4 C7/728 (Fig. 4) Large jar with vertical neck and rounded shoulders. Rounded rim and vertical strap handles attached to neck below rim and to shoulder. Three tooled grooves on lower shoulder at top of belly. Fabric: 7.5YR 7/4 'pink' core, surface 10YR 7/4 'very pale brown'. Brown-red angular inclusions up to 1.5mm 1% and white lime inclusions up to 0.5mm 2%. Wash paint 10YR 4/2 splashed over shoulder and neck.
- 5 O15/021 (Fig. 3) KLT144 (73311) Base and body of almost complete vessel. Neck and strap handle missing. Ribbing on lower body and belly. Two handles places horizontally on upper belly. Vertical strap handle (not preserved) at rear. The shoulder on the opposite side to the strap handle has a gouged and painted (5YR 5/6 'yellowish red') cross with incised lines surrounding gouges and four gouged and painted 'rays'. On either side of the cross is cross-hatched painted decoration apparently representing hills topped with fronds perhaps representing stylised trees. Fabric (colour ranges between 7.5YR 8/3 'pink' - 2.5Y 8/3 'pale yellow'), typical Byzantine Kilise Tepe plain fabric with sparse red inclusions up to 0.5 mm and white inclusions up to 0.25 mm.

was applied afterwards. The painted decoration extends over most of the remaining part of the shoulder of the vessel as cross-hatching in what appears to represent hills with small fronds that may represent trees on the hill's tops (Jackson and Postgate forthcoming; Fig 10).

The Macroscopic examination of fabrics, forms, decoration and surface treatment of the various vessel types in the assemblage has resulted in the selection of representative examples which have been prepared for microscopic study. We are grateful for the permission to export small samples from each of these archives. The selection includes similar fabrics from different shapes to understand the provenance of the material and the ways in which potters may have manipulated the clay.

Initial petrographic work on the Byzantine sherds from Kilise Tepe has been conducted by Dr Carl Knappett (Toronto) who also sampled clay and sand resources local to Kilise Tepe as well as carrying out a more extensive programme of sampling at Kilise Tepe in particular on the ceramics from the earlier phases of the site (Knappett and Kilikoglu 2007). The pilot research on the Byzantine sherds from Kilise Tepe will be combined later with samples from the Alahan excavations, and the Göksu Archaeological Project in conjunction with the geomorphological work carried out there by members of the GAP team. The implications of some preliminary observations made by Dr Knappett on the petrology of the Byzantine sherds (pers. comm. 2008) are reproduced here.

The Mut basin contains few metamorphic rocks and this predominantly sedimentary environment has abundant and varied marine clays and serpentine outcrops in the Kurtsuyu valley just north of Kilise Tepe (Knappett and Kilikoglu 2007: 242, Figure 366). One of the most interesting discoveries of the pilot studies using petrographic analysis on the Byzantine assemblage is the discovery that a number of the samples from Kilise Tepe contain significant amounts of serpentine. These include samples made from Byzantine fabric 1, from which the small juglets with the painted vine scroll decoration were made – as well as larger storage vessels (pithoi). Serpentine was also visible in one of the cooking pot fabrics.

Thus it seems very possible that the high proportion of painted wares found at Kilise Tepe represents local production exploiting clay sources which contain material that derives from the Kurtsuyu but which may in fact come from very close to Kilise Tepe.

This is an early Byzantine tradition and one of our aims is to identify stratified later deposits to see whether they reflect continuity in the exploitation of these resources into later centuries, or perhaps a break in occupation. This

is important since, other than the smaller church and associated cemetery, and isolated glazed-pottery finds, relatively little evidence from Kilise Tepe has been uncovered for occupation of the mound which can be clearly attributable to the Medieval period.

Alahan

The ecclesiastical site at Alahan located north of Mut is renowned for its primary architectural phase constructed probably in the 5th century AD. There is at Alahan however good architectural evidence for occupation much later, in particular in the West Church. Gough identified a second major phase of church building: a smaller single-chambered church built within the former early Byzantine West Church (Gough 1962). He dated this to the 12th century (1964: 187). Green glazed wares dated to the 13th century by Gough, not published in the original report or the pottery report by Williams, were considered to be broadly contemporary with the use of a paved area to the west of the secondary architectural phases of the West Church (1962: 177).

The main aim for studying the ceramic assemblage from Alahan has been to enable us to gain a much clearer understanding of the *character and duration* of occupation at different parts of the site *following* its construction. We need to contextualise the artefacts within the excavated spaces to provide new interpretations of this important pilgrimage centre.

After forty years of storage not all the material could be attributed to its original provenance since some sherds had no labels. In 1999, we made some new boxes for the material in Silifke and in 2005 bought new boxes for the material now stored in Mut museum depot. Fortunately a reasonable amount of the Alahan ceramics were marked or in bags marked with labels.

There are painted wares from Alahan in a similar tradition to those from Kilise Tepe. These were first identified by Michael Gough and published by Caroline Williams in 1985. The clay from these various painted wares does seem broadly local to the valley. But there is variation between the types from Alahan and those at Kilise Tepe - not only in the style of decoration - but also visible in the fabrics. At Kilise Tepe the typical fabric has lime inclusions and dark red clay pellets (not grog). The fabrics tend to be coarser at Alahan than at Kilise Tepe and without the dark inclusions. This can be seen by comparing the photographs (Figs. 5, 6).

The differences between the sherds at Alahan and Kilise Tepe may reflect the complex geomorphology of the valley and more than one place of manufacture or different chronologies and decisions made by individual potters. Melted 'wasters' attest to production at both Alahan and Kilise Tepe, and although kilns have not yet been identified, the possibility of production local to each site seems highly probable.

Much of the material from Alahan dates to the early Byzantine period, but in addition to this there is clear evidence for the later material referred to by Gough (ibid.). There is debate as to whether Alahan was occupied continuously until the Selçuk period or whether there was a break followed by reoccupation (Hill 1996: 74). The ceramic evidence should help us to throw light on some of these problems.

It is too early to make any definitive claims, since more work needs to be conducted on the site notebooks, but for example, there is evidence for straight-sided coarse-ware cooking pots⁶ (Fig. 7) which are similar to those found in Syria where they are dated 9th – 10th centuries AD (Sodini et al. 1980: 47).

The later assemblage from Alahan includes unpublished glazed and coarse wares. A good number of sgraffito and plain monochrome green glazed sherds and associated coarse wares reveal apparent Medieval occupation of the site and support the argument put forward by Gough (1962). Examples of sgraffito and monochrome green glazed sherds are illustrated here for the first time (Figs. 8, 9, 10).^{7, 8, 9}

Conclusion

This work on the excavated material at Kilise Tepe and Alahan will enable the construction of a ceramic corpus in the Göksu valley from the early Byzantine period through into the Medieval period, and will facilitate the interpretation of both the sites themselves and the changing character of the region. An ongoing objective is to consider nature of continuity and change in fabrics and forms through time to tie the ceramic traditions into broader patterns of societal change. Currently it is possible to illustrate in detail the occupation at Kilise Tepe into 7th century but there is less evidence for continuous unbroken occupation through into 12th -13th century (when

-
- 6 Alahan ax-xi – 1. (Fig. 7). Rim and upper part of straight-sided closed cooking pot. Diam 12 cm. Horizontal tooled lines on exterior. Hard, friable fabric with frequent white angular inclusions <0.5 mm and angular grey inclusions <0.25 mm. Exterior surface and core red.
 - 7 Alahan BCW 10 (Fig. 8) Base of glazed dish. Diam 9 cm. hard fired red-orange fabric 2.5YR 5/6 with very sparse flecks of gold mica, fine white inclusions poorly sorted up to 0.25-1 mm. White slip on interior, sgraffito and green glaze.
 - 8 Alahan BCW 8 (Fig. 9) Rim and upper wall of open dish. Diam. 13cm. Wall carinated, slightly flaring rim. Fabric: 7.5YR 6/4 'light brown', <1% fine brown angular inclusions <0.5mm, <0.5% white lime inclusions, no slip, incised horizontal lines on interior, green glaze.
 - 9 Alahan two-joining sherds BCW +, BCE/W 9 (Fig. 10) Rim of dish. Diam 21cm. Fabric: 5YR 6/6 'reddish yellow'. Fine, very sparse red inclusions <0.25mm, sparse gold mica. Pale slip on interior and exterior 10YR 8/2 'very pale brown'. Sgraffito, horizontal lines incised on interior and green glaze on interior and over top of rim.

cemetery at Kilise Tepe was in use). At Alahan however there is much clearer evidence for occupation in the later period and possibly the period between. Though there is clearly economic exchange between the region and places further afield there are also similarities between the local pottery from the sites which reflect local traditions in the early Byzantine period. Clay sources and vessel types, however seem to be very different in the medieval period and appear to mirror the changes we see in the architecture and to reflect possibly dramatic shifts in society by this time. The analysis of this data is ongoing and will lead to more substantial final reports.

Acknowledgements

I am very grateful to the Turkish Ministry of Culture and Tourism, the British Institute at Ankara and Newcastle University and to many individuals for their support and collaboration especially to Sn. İlham Öztürk (Silifke Museum), Prof. Nicholas Postgate, Prof. Hugh Elton, and Dr. Carl Knappett as well as the many others listed here: Prof. S. Hill; Dr. G. Mietke; Prof. J. Newhard; Prof. J.G. Crow; Dr. C. Williams; Prof I. Bailiff; Dr S. Grainger; Students: K. Green, P. Dunn, S. Moore, J. Tinsley, Photographers: Bob Miller, Bronwyn Douglas; Conservators: Fran Cole, Noël Siver, Illustration inking: Emma Twigger.

Bibliography

- BIAA (2007) *Site: Alahan [Site.60]*. <http://212.174.26.236/collections/site.php?id=60> (date accessed 27th June 2008).
- Baker, H. D. *et al.* (1995) 'Kilise Tepe 1994' *Anatolian Studies* 45, 139-91.
- Davesne, A. and Larode-Traunecker, F. (1998). *Gülınar I Le Site de Meydancikkale Recherches entreprises sous la direction d'Emmanuel Laroche (1971-1982)*. Editions Recherche sur les civilisations. Ministère des Affaires étrangères: Paris.
- Elton, H. and J. Newhard (2005). *The Goksu Archaeological Project; Upper Göksu Valley, Turkey*. <http://www.cofc.edu/~gap/> (last accessed June 2008)
- Elton, H., M. Jackson, G. Mietke, J. Newhard, L. Özgenel, & E. Twigger (2006) 'A new Late-Roman urban centre in Isauria' *Journal of Roman Archaeology* 19, 300-311.
- Gough, M. (1985). *Alahan: An Early Christian Monastery in Southern Turkey*. Toronto: PIMS.
- Gough, M. (1962). 'The Church of the Evangelists at Alahan: A Preliminary Report' *Anatolian Studies*, 12, 173-184.

- Gough, M. (1964). 'Excavations at Alahan Monastery Third Preliminary Report'. *Anatolian Studies* 14, 185-190.
- Hild, F. und Hellenkemper, H. (1990). *Tabula Imperii Byzantini 5 Kilikien und Isaurian*. Verlag der Österreichische Akademie der Wissenschaften (philosophisch-historische klasse 215. Band): Wien.
- Hill, S. (1998). 'Alahan and Dağ Pazari.' in Matthews, R. (ed.) 1998 *Ancient Anatolia. Fifty Years' Work by the British Institute of Archaeology at Ankara*. Oxbow: Oxford, 315-339.
- Hill, S. (1996) *The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria*. Aldershot: Ashgate.
- Jackson, M. (1999). "The Göksu Valley Project." *Anatolian Archaeology* 5, 26.
- Jackson, M. (2007a). 'The Northwest Corner'. J.N. Postgate and D.C. Thomas (eds.) *Excavations at Kilise Tepe, 1994-98 From Bronze Age to Byzantine in western Cilicia*. Cambridge: McDonald Institute and London: British Institute at Ankara, 199-211.
- Jackson, M. (2007b). 'The Pottery from Level 1' J.N. Postgate and D.C. Thomas (eds.) *Excavations at Kilise Tepe, 1994-98 From Bronze Age to Byzantine in western Cilicia*. Cambridge: McDonald Institute and London: British Institute at Ankara, 387-437.
- Jackson, M. and N. Postgate (forthcoming). 'Excavations at Kilise Tepe 2007' *Kazı Sonuçları Toplantısı* 30.
- Jackson, M. (in prep). The pottery from Alahan, Cilicia.
- Knappett, C. and V. Kilikoğlu (2007). 'Pottery Fabrics and Technology' in J.N. Postgate and D.C. Thomas (eds.) *Excavations at Kilise Tepe 1994-98*, 241-272.
- Rothaus, R. (n.d.). *Rough Cilicia Archaeological Project Ceramics Study Collection* http://cobweb.ecn.purdue.edu/~rauhn/SC_website_03/SC_Title.htm (last accessed 27th June 2008).
- Ferrazzoli, A. F. and M. Ricci (2007). 'Elaiussa Sebaste: produzioni e consumi di una città della Cilicia tra V e VII secolo' M. Bonifay and J-C. Treglia (eds.) *LRCW2 Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry*. Oxford: Archaeopress, 671-689.
- Williams, C. (1977). 'A Byzantine Well-deposit from Anemurium (Rough Cilicia)'. *Anatolian Studies* 27, 175-190.

- Williams, C. (1985). 'The Pottery and Glass from Alahan.' in M. Gough (ed). 1985 *Alahan An Early Christian Monastery in Southern Turkey*. Pontifical Institute of Medieval Studies: Toronto, 35-61.
- Williams, C. (1989). *The Early Byzantine Pottery from Anemurium*. (Subsidia Mediaevalia 16). Pontifical Institute of Medieval Studies: Toronto.
- Zoroğlu, L. (2000). A Roman Potter's workshop at Astra in Rough Cilicia. *Rei Cretariae Romanae Favtorum Acta* 36, 31-34.
- Zoroğlu, L. (2005). 'Roman fine wares in Cilicia: an overview' *Rei Cretariae Romanae Favtorum Acta* 39. Congressus vicesimus quartus Rei cretariae romanæ favtorvm Namvri et dvobvs Lovaniis habitvs MMIV, 243-248.

Fig. 1: Kilise Tepe M19/012 (unit 78902). Early Byzantine Juglet with splashed decoration (Photo: Bob Miller)

Fig. 2: Kilise Tepe Early Byzantine Juglets with painted spiral and dot decoration on shoulder. (Photo: Bob Miller). Left: C7/720 M19 (unit 78902); Right: O15/22 excavated in O15c (unit 73311)

Fig. 3: Kilise Tepe O15/021 Early Byzantine Vessel O15c (Unit 73311) (Photo: Bob Miller)

Fig. 4: Kilise Tepe C7/728 Early Byzantine Storage vessel excavated in O15c (unit 73311) (Photo: Bob Miller)

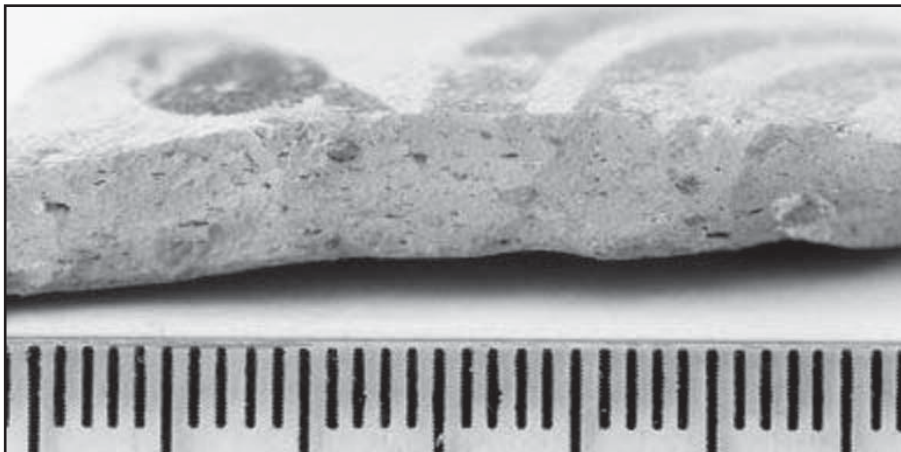

Fig. 5: Kilise Tepe Early Byzantine Fabric 1 (Photo: Bronwyn Douglas)

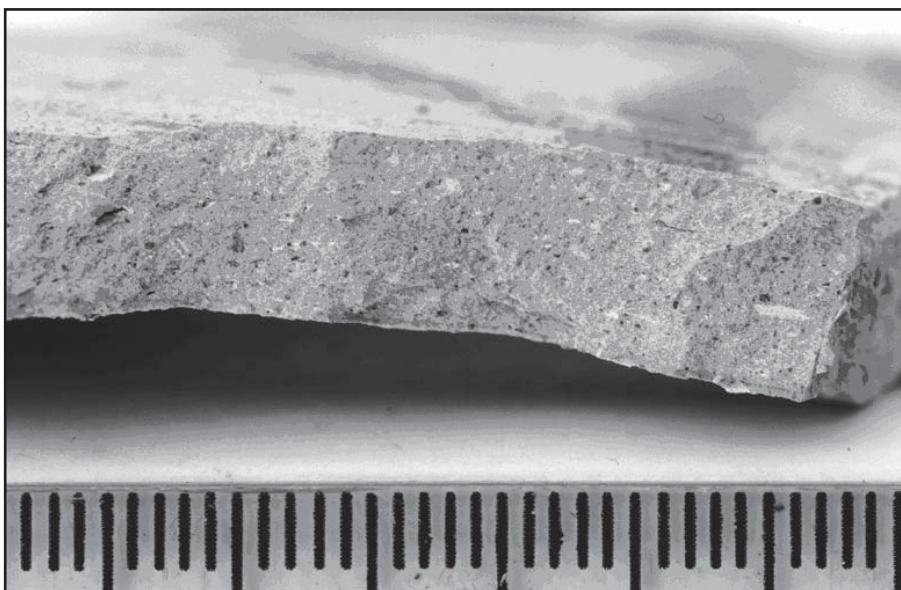

Fig. 6: Alahan Typical Early Byzantine Fabric (Photo: Bronwyn Douglas)

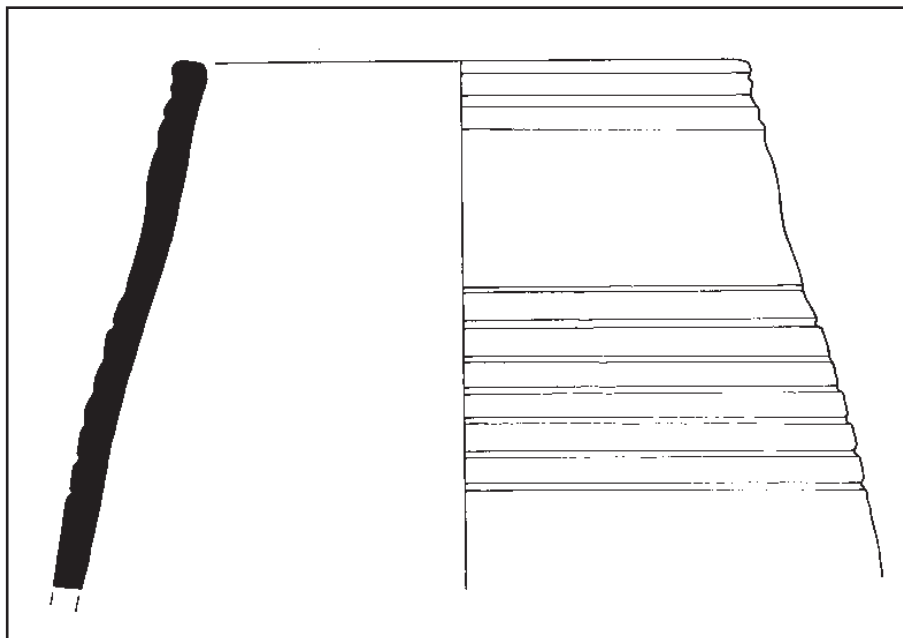

Fig 7: Alahan ax-xi - 1. Wheel-made cooking pot with insloping wall from Alahan. Possibly 9th C. Scale 1:3

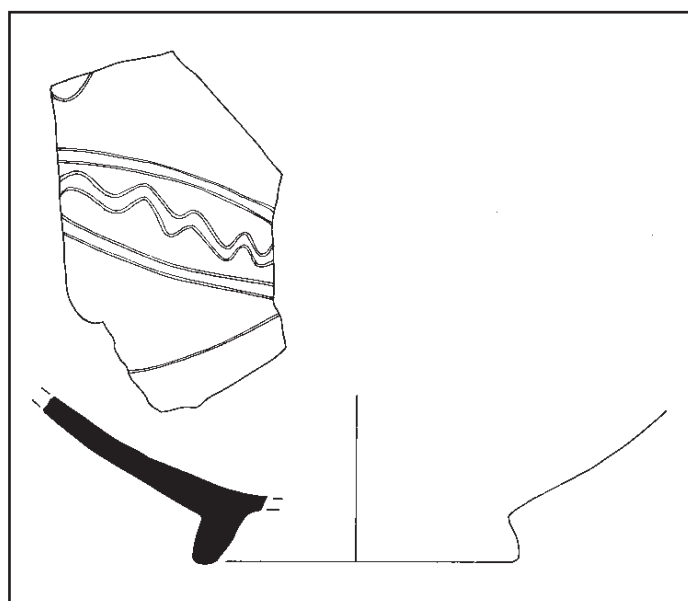

Fig. 8: Alahan BCW 10. Monochrome green-glazed sgraffito from Alahan Scale 1:3

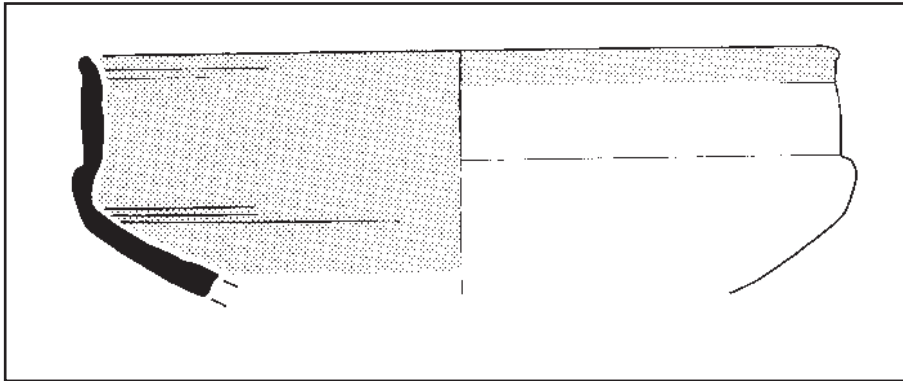

Fig. 9: BCW 8. Monochrome green-glazed sgraffito dish from Alahan Scale 1:3

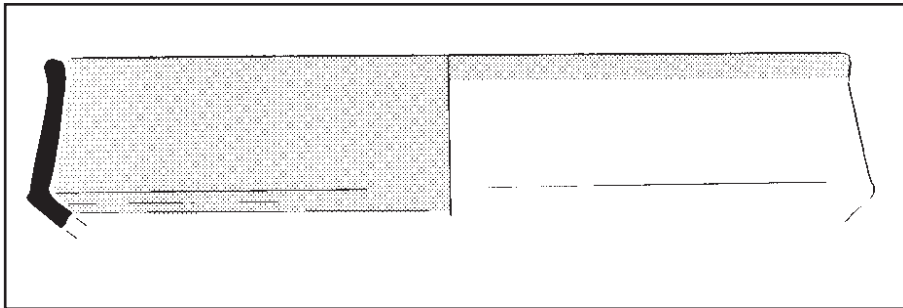

Fig. 10: BCW +, BCE/W 9. Monochrome green-glazed sgraffito dish with pale clip from Alahan Scale 1:3

KAHRAMANMARAŞ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2007¹

Erkan KONYAR*

Giriş

2006 yılında başladığımız Kahramanmaraş İli ve ilçelerini kapsayan yüzey araştırması İlk Tunç Çağından Geç Demir Çağına uzanan bir kronolojiyle sınırlı tutulmuştur. Çalışmamız, Kahramanmaraş bölgesindeki höyüklerin söz konusu dönemdeki yerleşme karakteri, tarihsel süreci ve diğer bölgelerle ilişkilerin saptanmasına yöneliktir. Bölgedeki Hitit varlığı ve Hititlerin güneye (K. Suriye) inerken kullanmış oldukları yolların, yerleşme dağılımı ve toplanan çanak çömleklerden yola çıkılarak belirlenmesi araştırmanın en önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır.

Araştırmamızın bir diğer amacı ise, bölgede büyük bir tahribatla karşı karşıya olan höyüklerin ve diğer taşınmaz kültür varlıklarının envanterinin çıkarılmasıdır. Bu çerçevede elde edilen veriler Türkiye Bilimler Akademisi-Türkiye Kültür Sektörü/Kültür Kitap veri tabanına aktarılmaktadır.

Bu kapsamda 2007 yılı çalışmalarımız iki ana bölgede sürdürülmüştür; Toroslar'ın kuzeyinde yer alan Elbistan, Göksun, Afşin ovaları ve Toroslar'ın güneyinde yer alan Kahramanmaraş Merkez, Pazarcık, Türkoğlu ilçeleri.

Kuzeyde yer alan Elbistan, Göksun ve Ekinözü ilçeleri sınırlarında 8 adet höyükte, güneydeki Kahramanmaraş Merkez, Pazarcık ve Türkoğlu ilçelerinde ise, 2006 yılı çalışmalarında 19 adet höyükte yüzey taraması yapılmıştır. 2006-2007 yıllarında il genelinde konumları saptanmış olan 27 höyük ise 2008 yılı programına alınmıştır. Böylelikle Kahramanmaraş genelinde 2006 yılından bu yana 54 adet höyük incelenmiş², bunların 27 tanesinde ayrıntılı yüzey taraması ve malzeme toplanması ve belgeleme çalışması yapılmış yerleşme kataloğu hazırlanmıştır (Harita: 1).

Başkanlığım altındaki yüzey araştırmasına Doç. Dr. Orhan Doğan (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi), Rıza Gürler (Marmara Üniversitesi), Armağan Tan (İstanbul Üniversitesi), Işıl Çelik (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi) katılmışlardır. Bakanlık temsilciliğini ise Kayseri Müzesi'nden İsmail Ergün Aydoğdu yürütmüştür.

* Yrd. Doç. Dr. Erkan KONYAR, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Vezneciler-İstanbul/TÜRKİYE konyar@istanbul.edu.tr

1 Yüzey araştırmanız İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (Proje No:354) ve Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü tarafından desteklenmiştir. Destek veren kuruluşlara teşekkür ederiz.

2 Bölge höyükleri üzerinde Prof. Dr. Elizabeth Carter (UCLA) tarafından yapılan yüzey araştırmaları için bkz. (Carter 1995; 1996; 1999).

Yüzey Bulgularına Göre Kültür Bölgeleri ve İlişkiler

Kahramanmaraş, tam ortasından geçen güneydoğu diğer adıyla Anti Toros dağ silsileleriyle farklı coğrafyalar, bu farklı coğrafyalarda farklı kültür bölgeleri ve etkileşim alanları oluşturmuştur. Örneğin kuzeyde yer alan birbirlerine bağlı Göksun, Afşin ve Elbistan ovaları, ortalama 1000-1200 m. yüksekliğinde platolardır. Bu bölgeler coğrafi yapılarıyla Orta Anadolu ve Doğu Anadolu bölgeleriyle aynı coğrafi özellikleri gösterirler. Aynı etkileşim kültürel olarak da izlenebilmektedir.

Toroslar'ın güneyinde yer alan Kahramanmaraş, Pazarcık ve Türkoğlu ovaları ise kimi yerel karakterler taşımakla birlikte daha çok Doğu Akdeniz coğrafyasının özelliklerini gösterir. Bölge, Kuzey Suriye coğrafyasıyla bağlantılı Amuk Ovası'na, daha güneyinde yer alan Sakçagözü ve İslâhiye ovalarının oluşturduğu bir koridor aracılığıyla bağlanmaktadır. Yine Amanoslar üzerinde yer alan Bahçe Geçidi'yle Çukurova'ya bağlanmaktadır (Harita: 2).

Kahramanmaraş'ın bu coğrafi özelliklerinin kültürel birikiminin şekillenmesinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak Toroslar'ın güneyinde; Kahramanmaraş, Pazarcık ve Türkoğlu ovalarının Amuk ve Çukurova kültürleriyle, Toroslar'ın kuzeyindeki Elbistan, Afşin, Göksun ve Ekinözü ovalarının ise Orta Anadolu ve Doğu Anadolu-Yukarı Fırat Havzası ile kültürel ve tarihsel olarak organik bağlantı içinde oldukları yüzey bulgularından anlaşılmaktadır. Bugün bile bu kültürel farklılıkları ve ilişkileri izlemek mümkündür.

Örneğin 2007 çalışmaları sırasında inceleme olanağı bulduğumuz, Elbistan'ın Karahöyük, Karaelbistan, Evcihöyük ve Ozan, Ekinözü'nün Ortaören ve İskartun gibi höyüklerinin çanak çömleği özellikle orta Anadolu ve Elazığ Malatya bölgesi Eski Hitit ve Hitit İmparatorluk Dönemi örnekleriyle doğrudan benzerlik gösterirler³ (Resim: 1). Aynı durum İlk Tunç Çağı için de geçerlidir. Ekinözü-Ortaören, Elbistan-Karaelbistan ve Evcihöyük ile Ozan Höyüğü'nde Karaz-Erken Transkafkasya çanak çömleğinin bulunması Fırat havzası ve Doğu Anadolu bağlantılarını göstermektedir⁴.

Kahramanmaraş bölgesinde, Toroslar'ın güneyinde, yani Amuk, İslâhiye hattıyla organik bağlantısı olduğunu düşündüğümüz Pazarcık, Türkoğlu ve Kahramanmaraş ovalarında farklı bir kültürel yapı oluşmuştur⁵. Bu bölgede

3 Özgüç 1949; Konyar 2006b; Konyar 2007a.

4 Brown 1967 makalesinde (Brown 1967) "Painted Ozan Ware" olarak tanımladığı çanak çömlekleri, Suriye-Kilikya boyalılarıyla ilişkilendirmiştir. Söz konusu bağlantının olup olmadığının gelecek yıllardaki çalışmalarımızda daha da netleşeceğini umut ediyoruz. Ancak bugüne değin yaptığımız çalışmalarda bu konuda herhangi bir bulguya rastlamadığımızı belirtmek isteriz.

5 Carter 1995; 1996; 1999; 2002.

oluşan İlk Tunç Çağı kültürü, Gedikli-Karahöyük⁶ ve Tilmen⁷ Höyük'ten tanıdığımız kırmızımsı portakal renkli hamurlu mallar ile boz renkte hamurlu, şişkin karınlı vazolar, fincanlar ve meyvelikler ile temsil edilir. Özellikle Türkoğlu-İstasyon Höyük, Türkoğlu-Özbek/Karahöyük, Pazarcık-Taşbiçme Höyüğü ve Türkoğlu-Karahöyük bu mal grubu ve kap tiplerinin yoğun olarak bulunduğu merkezlerin başında gelirler. Söz konusu bölgelerde incelenen höyüklerin hemen hemen hepsinde aynı türden malzemeye rastlanmıştır. Bu mal grupları İslâhiye bölgesi höyükleri başta olmak üzere Amuk Ovası'ndan ve Çukurova bölgesinden iyi tanınmaktadır. Bu açıdan bakıldığında bölgenin bu kısmının her iki bölge ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır⁸.

Literatürde *Brittle Orange Ware*⁹ olarak da adlandırılan portakal kırmızısı renkli hamurlu malların kronolojisi, bölgeye en yakın kazılmış merkez olan Gedikli-Karahöyük'teki verilere göre İlk Tunç Çağının başlarından Orta Tunç Çağına uzanır¹⁰. Yüksek kaideli meyvelikler, çan ayaklı çanaklar, küresel derin çanaklar, küresel gövdeli güdük boyunlu çömlekler ile yüksek silindirik boyunlu bazıları omurgalı şişkin karınlı kaideli veya halka dipli kaplar en belirgin formları oluşturur. Bu malzemeyle birlikte sıklıkla görülen bir diğer mal grubu olan bej astarlı malların kronolojisi de İlk Tunç Çağının başlarından Orta Tunç Çağının başlarına kadar indirilir. Arkeoloji literatüründe *Plain Simple Ware*¹¹ veya *Metalik Ware* olarak tanımlanan bu mal grubunda ise Suriye şişeleri olarak tanımlanan kap tipleri ile fincanlar yoğun biçimde görülmektedir. Bu mal tipinin ayırıcı özelliğinden biri ise kap yüzeyinin derin olmayan oluklarla bezenmesidir.

Kahramanmaraş'ın güney ovalarının İlk Tunç Çağı kültürleri açısından bir diğer özelliği ise, kuzeyde Elbistan Ovası'nda görülen Erken Transkafkasya türü çanak çömleğin bu bölgeye inmemesi ve buna karşın Amuk Ovası'nda tekrar ortaya çıkmasıdır. Kafkaslar'dan Kuzey Suriye kıyılarına kadar yayılan Karaz veya Erken Transkafkasya kültürünün bu geçiş bölgelerinde izlenmemesi bu kültürün yayılım alanı ve güzergâhı konusunda ilginç sonuçlar doğurmaktadır. Kahramanmaraş'ın güneyinde yer alan bazı höyüklerden toplanan az sayıdaki malzeme biçim ve mal grubu açısından Erken Transkafkasya örnekleriyle benzerlik taşısa da yüzey araştırması sonucu bulunmuş az sayıdaki örnek söz konusu kültürün güneye bağlantısını değerlendirebilecek ölçüden yoksundur. El yapımı, basit ağız kenarlı çömleklere ait parçaları oluşturan söz konusu grubun Geç Kalkolitik Çağ örnekleriyle de kimi benzerlikler taşıdığı anlaşılmaktadır.

6 Duru 2006.

7 Duru 2003.

8 Duru 2006, Bell 2007, Konyar 2006a; 2007b; Steadman 1994.

9 R. Braidwood-L. Braidwood 1960: 368 vd.; Bell 2007.

10 Duru 2006, Bell 2007.

11 R. Braidwood-L. Braidwood 1960; Duru 2006.

Kahramanmaraş'ın kuzey ovalarındaki Hitit kültürünün temsilcisi çanak çömlekler, güneyde yer alan Türkoğlu ve Narlı (Pazarcık) ovalarındaki bazı höyüklerde sınırlı sayıda rastlanmıştır¹². Bu çerçevede Kahramanmaraş'ın güney ovalarında, Hitit yerleşim alanlarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yine bu alanların Hititler'in güney seferlerinde kullandıkları yol güzergâhları arasında olması olası görünmektedir. Ancak çalışmamızın bu aşamasında bu tür yargılara varmanın çok da sağlıklı olamayacağını belirtmekte yarar görmekteyiz.

Buna karşın arkeolojik kazılarda saptanan Çukurova'da Soli¹³, Yumuktepe¹⁴, Gözlükule¹⁵, Zeytinbeli¹⁶ ve İskenderun Kinet¹⁷ höyükteki Hitit tabakaları, yine Ceyhan Irmağı boyunca yer alan Hitit kaya anıtları, Hititler'in Kuzey Suriye bağlantısının Çukurova üzerinden, Belen Geçidi aracılığıyla kurulduğunun kanıtları olabilir. Belen Geçidi'ni aştıktan sonra ulaşılan Amuk Ovası'nda, Hitit kültür özelliklerini yansıtan başta Tell Atçana olmak üzere birçok yerleşme yer almaktadır¹⁸ (Harita: 2).

Kahramanmaraş'ın güneyinde tespit edilen höyüklerdeki, II. binyıl kültürleri hakkındaki bilgilerimiz ise oldukça yetersizdir. Gerek Çukurova gerekse Amuk bölgesi ile İlk Tunç Çağında doğrudan izlenebilen bağlantılar II. binyılda açık bir şekilde izlenememektedir. Gerçi portakal hamurlu ve boz astarlı malların II. binyılın başlarına kadar kullanıldıkları öne sürülse de Çukurova ve Amuk bölgelerinde II. binyıl kültürlerinin karakteristik özelliği olan ve yoğun olarak görülen Suriye-Kilikya boyalılarına Kahramanmaraş Ovası'nda oldukça az sayıda rastlanmıştır. Bu dönemle ilgili yüzey malzemesinin olmamasının birçok nedeni olmakla birlikte, mevcut durum söz konusu dönemde gerek Çukurova ve gerekse Amuk Ovası'yla kültürel anlamda zayıf bir etkileşimin söz konusu olabileceğini göstermektedir. Bu dönemde Maraş bölgesinde yerleşme karakteri değişmiş veya henüz tespit edemediğimiz yerel bir çanak çömlek kültürü söz konusu olabilir. Aynı belirsizlik, güney ovaları için bütün II. binyıl boyunca ve hatta Demir Çağı için de geçerlidir. Demir Çağı için en belirleyici olan arkeolojik unsurlar mezar stelleri, kabartma ve heykellerdir.

2007 çalışmalarında E. Carter'in 1994 yüzey araştırmasında tespit ettiği aslan yontusu da incelenmiştir¹⁹. Demirciler Köyü'nün güneydoğusundaki

12 Dodd 2003; 2007. L. S. Dodd ilgili yayınında Maraş ve Sakçagözü ovalarında Hitit çanak çömleğinin bulunduğu merkezleri rapor etmiştir.

13 Yağcı 2003.

14 Garstang 1953; Caneva-Sevin 2004.

15 Goldman 1956; Özyar 2005.

16 Konyar-Sayar 2007.

17 Gates 2006.

18 Yener 2005.

19 Carter 1996: 292-293, Fig. 4.

kayalık alanda bir aslan heykeli. Taslak hâlinde bir yüzü işlenmiş aslan heykeli bu özelliğiyle, bir tarafı duvara bitişik kapı aslanı olarak tasarlandığını göstermektedir (Çizim: 1; Resim: 1). Önceleri dik duran aslan daha sonra defineciler tarafından devrilmiştir. Aslan heykeli, 3.18 m. uzunluğunda 2.23 m. yüksekliğinde ve yaklaşık 93 cm. genişliğindedir. Ön ve arka ayakları alçak kabartma olarak gösterilmiş, ağzı açık, kükrer biçimde betimlenmiştir. Boyut ve işleniş stili açısından Kahramanmaraş Müzesi'nde bulunan ve Elbistan'dan geldiği belirtilen aslan heykelleriyle büyük bir paralellik taşır²⁰.

Sonuç

Kahramanmaraş 2007 çalışmaları genel olarak değerlendirildiğinde, bölgedeki höyük tipindeki yerleşme alanlarının dağılımı ve yerleşme boyutları 2006 yılı çalışmalarımızı destekler niteliktedir. Özellikle Kahramanmaraş Merkez, Pazarcık ve Türkoğlu ilçe sınırlarındaki höyükler küçük ve orta büyüklükte höyüklerdir. Kuzeyde de aynı durum izlenmekle birlikte, II. binyıl yerleşmelerinin bulunduğu höyüklerin daha büyük boyutlu oldukları gözlenmiştir²¹.

2007 yılı çalışmalarında İl genelindeki höyüklerden toplanan malzeme değerlendirildiğinde oldukça dikkat çekici sonuçlara ulaşılmıştır. Yukarıda da değindiğimiz gibi Toroslar coğrafi olduğu kadar kültürel anlamda da bölgenin, kuzey ve güneyini iki farklı kültür bölgesine ayırmıştır. Kuzeyde belirgin bir Hitit kültürü ve Erken Transkafkasya kültürü izlenebilirken, güneyde, Pazarcık, Türkoğlu ve Kahramanmaraş ovalarındaki yerleşmelerde, Doğu Akdeniz, Amuk ve Çukurova kültürleriyle etkileşim görülür. Bu bölgelerde de görülen çark yapımı, kırmızımsı portakal renkli hamurlu ve bej hamurlu malların oluşturduğu ve İlk Tunç Çağı I-III ve hatta Orta Tunç Çağının başlarına uzanan çanak çömlek grupları güney ovalarında da yoğun olarak izlenebilmektedir.

Her iki bölge için ana sorun, II. binyıl yerleşmelerinin niteliği ile ilgilidir. Güney bölgelerde, Amuk ve Çukurova'da izlenebilen Suriye-Kilikya boyalıları oldukça sınırlı sayıda bulunmuştur. Yine Habur tarzı birkaç çanak çömlek parçası II. binyıl buluntu grubuna dâhil edilebilir. Bu malzeme grubunun bu bölgelere çok da fazla girmediği anlaşılmaktadır. Bu bölgeler için belirleyici bir II. bin yıl çanak çömlek grubu tespit edilememiştir. Bu durum daha önce de değindiğimiz gibi bölgenin II. binyıl yerleşme dokusu, yoğunluğu veya yerel, tanımlayamadığımız çanak çömlek grupları ile ilgili olabilir. Aynı durum bölgenin kuzeyi için de geçerlidir. Höyüklerden toplanan birkaç adet boyalı çanak çömlek Habur malları ile paralellik gösterse de sınırlı

20 Özgüç 1949.

21 Konyar 2007b.

sayıdaki bu örneklerden bir değerlendirmeye gitmek bugün için mümkün görünmemektedir. Ancak kuzeyde yer alan Elbistan, Afşin ve Göksun ovalarındaki höyüklerden toplanan çanak çömlek gruplarından yola çıkarak belirgin bir Hitit kültürünün varlığını öne sürebiliriz.

Bilimsel ön değerlendirmeler yanında yüzey araştırma bölgesinde gözlemlediğimiz bir noktaya daha değinmek istiyoruz. 2006 yılı çalışma raporumuzda ve verdiğimiz bildirilerde de belirttiğimiz gibi Kahramanmaraş höyükleri büyük bir tahribatla karşı karşıyadır. Doğu Akdeniz Bölgesi genelinde en büyük tahribatın bu bölgede olduğu izlenmiştir. Gerek sanayi kuruluşları gerekse kırsal yerleşmeler, yol açımı, köprü, otoban gibi imar faaliyetleri höyüklerle büyük zarar vermiş, bazıları neredeyse tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bazılarının içine devasa silolar açılmış, ortalarından yol geçirilmiş, futbol sahasına dönüştürülmüştür.

Türkoğlu-İstasyon/Koruculu Höyük, Türkoğlu-Beyoğlu, Türkoğlu-Minehöyük, Türkoğlu-Sivrimine Höyük, Türkoğlu-Özbek Höyük, Pazarcık-Evri-Taşbişme Höyük, Elbistan-Karahöyük²², Elbistan-Ozan Höyük, Elbistan-Karaelbistan gibi höyükler acil koruma önlemi alınması gereken höyüklerin başında gelmektedir.

Kaynakça

- Braidwood, R. J.-L. S. Braidwood, 1960, *Excavation in the Plain of Antioch*, Vol. 1, Chicago.
- Brown, G. H., 1967, "Prehistoric Pottery from the Antitaurus", *Anatolian Studies* 17: 123-164.
- Caneva, I.-V. Sevin (Editörler), 2004, *Mersin-Yumuktepe. A Reappraisal*, Lecce: Università di Lecce Dipartimento di Beni Culturali. 12.
- Carter, E. , 1995, "Report on the Kahramanmaraş Archaeological Survey Project From 24. 9. 1993 to 11. 11. 1993", *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara: 331-341.
- 1996, "The Kahramanmarash Archaeological Survey Project: A Preliminary Report on the 1994 Season", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 13 (1996), Ankara: 289-306.

22 Elbistan-Karahöyük bilindiği üzere 1940'lı yıllarda Prof. Dr. Tahsin Özgüç tarafından kazılmış ve kazı monografisi yayınlanmıştır. Bilimsel kazıların yapıldığı bu höyük bölgenin en büyük höyüğüdür. Önemli II. binyıl tabakaları içermektedir ve özellikle Hitit İmparatorluk Döneminde bölgenin en büyük merkezlerinden biri olmalıdır. Bugün höyüğün üzeri tamamen evlerle kaplıdır. Ortasında büyük bir futbol sahası, diğer alanlarında silolar ve yine büyük bir harman yeri açılmıştır. Çevresinden geçen köy yolu ise höyüğün büyük bölümünü kesmiş 6-7 m.ye varan kesitler oluşturmuştur.

- 2002, "Kahramanmaraş-Domuztepe", *ArkeoAtlas*, S. 1 (ed. N. Karul), 2002: 114.
- Carter, E.-Ç. Eissenstat-C. Hill-L. Swartz, 1999, "The Kahramanmaraş Archaeological Project Survey 1997", XVI. *Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Ankara: 569-576.
- Dodd, L. S., 2003, "Chronology and Continuity in the Early Iron Age: The Northeastern Side of the Amanus, içinde B. Fisher-H. Genz-E. Jean-K. Köroğlu (Yay. Haz.), *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions* (Proceedings of the International Workshop İstanbul, November 8-9, 2002), İstanbul: 127-136.
- 2007, "Strategies for future succes: Remembering the Hittites during the Iron Age", *Anatolian Studies* 57: 203-216.
- Duru, R., 2003, *Unutulmuş Bir Başkent. Tilmen I- A Forgotten Capital City Tilmen*, İstanbul.
- 2006, *Gedikli Karahöyük I-Prof. Dr. U. Bahadır ALKIM'in yönetiminde 1964-1967 Yıllarında Yapılan Kazıların Sonuçları, The Results of Excavations Directed By Prof. U. Bahadır ALKIM in The Years 1964-1967*, Ankara.
- Garstang, J., 1953, *Prehistoric Mersin*, Oxford.
- Goldman, H., 1956, *Excavation at Gözlü Kule, Tarsus. From the Neolithic through the Bronze Age*. Princeton.
- Konyar, E., 2006a, "Adana Höyük Araştırmaları: Kozan ve Yumurtalık İlçeleri", *ANMED Anadolu Akdenizi, Arkeoloji Haberleri* 4: 61-64.
- 2006b, "Old Hittite Presence in the East of the Euphrates in the Light of the Stratigraphical Data from İmikuşağı (Elazığ)", D. P. Mielke, U. D. Schoop, J. Seeher (ed.), *Structuring and Dating in Hittite Archaeology, BYZAS* 4, İstanbul: 333-348.
- 2007a, "Elazığ-İmikuşağı Höyüğü'nde Eski Hitit Dönemi: Stratigrafi ve Çanak Çömlek", *Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan- VITA-Festschrift in Honor of Belkıs Dinçol and Ali Dinçol* (Ed. Metin Alparslan, Meltem Alparslan, Hasan Peker)İstanbul: 405-415.
- 2007b, "Kizzuwatna'nın Doğu Sınırları: Adana, Osmaniye ve Kahramanmaraş Höyüklerinde 2006 Yılı Çalışmaları-The Eastern Borders of Kizzuwatna: Mound Surveys in the Provinces of Adana, Osmaniye end Kahramanmaraş in 2006, *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri-News of Archaeology from Anatolia's Mediterranean Areas*, 5: 86-92.
- Konyar, E.-M. H. Sayar, 2007, "Yumurtalık (Adana) Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanteri 2005", *TÜBA-KED* 5 (2006), 2007.

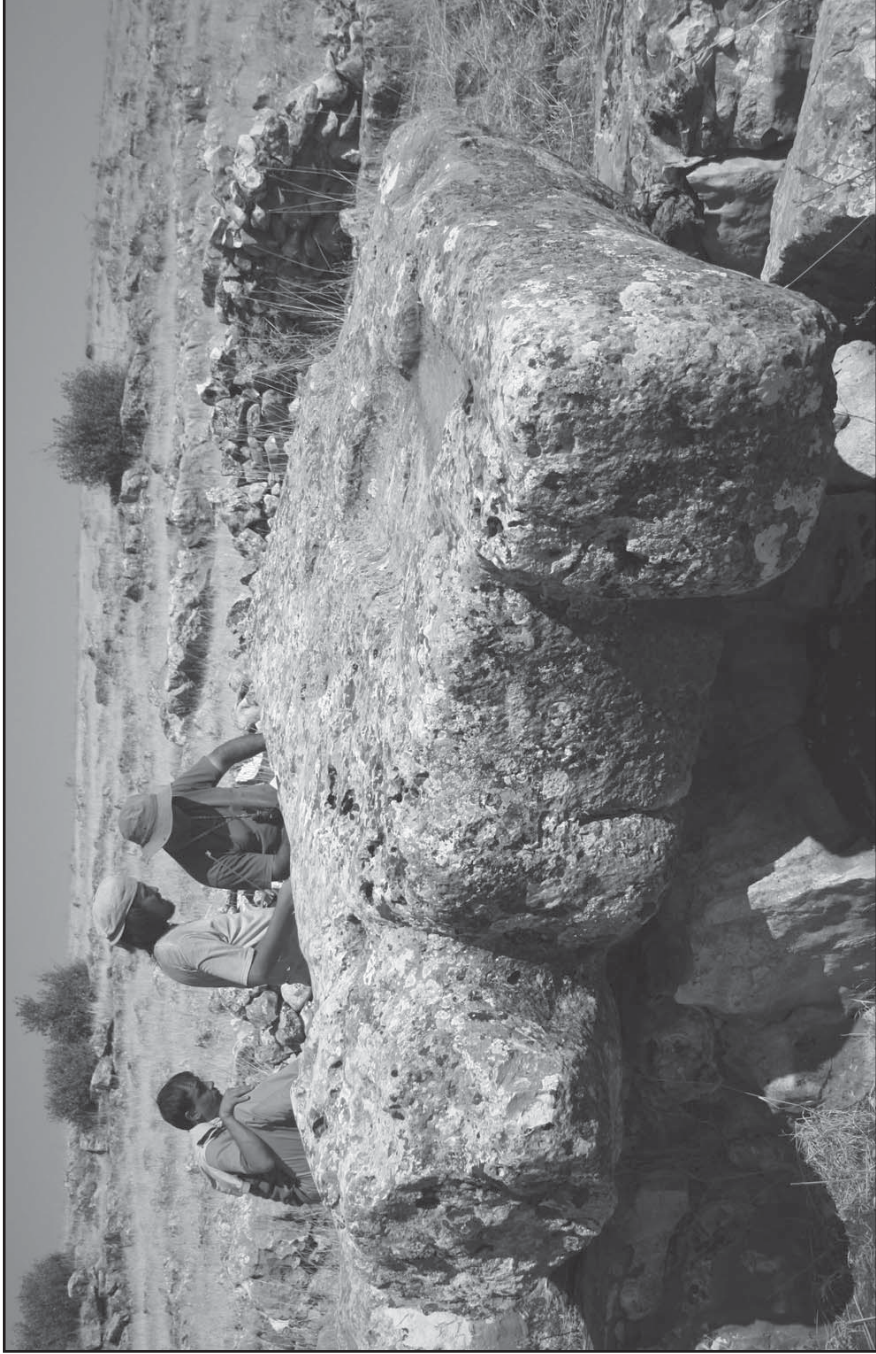
- Bell, A. , 2007, Tilmen Höyük’de Bulunan Anadolu’nun En Erken Yerli Çark Yapımı Mal Gruplarından Biri: Brittle Orange War, içinde G. Umurtak, S. Dönmez, A. Yurtsever (Yay. Haz.), *Refik Duru’ya Armağan / Studies in Honour of Refik Duru*, İstanbul.
- Özgüç, T., 1949, *Karahöyük Hafriyatı Raporu*. Ankara.
- Özyar, A. (Editör), 2005, *Field Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gözlükule. Interdisciplinary Research Project*, İstanbul.
- Steadman, S. R., 1994, “Prehistoric Sites on the Cilician Coastal Plain: Chalcolithic and Early Bronze Age Pottery from the 1991 Bilkent University Survey”, *Anatolian Studies* XLIV: 85-103.
- Yağcı, R., 2003, “The Stratigraphy of Cyprus WSII & Mycenaean Cups in Soli Höyük”, içinde B. Fischer-H. Genz-E. Jean-K. Köroğlu (Yay. Haz.), *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions Proceedings of the International Workshop Istanbul, November 8-9, 2002*, İstanbul: 93-99.
- Yener, K. Aslıhan ve diğ., 2005, *The Amuq Valley Regional Project-Surveys in the Plain of Antioch and Orontes Delta, Turkey 1995-2002, Vol.1*, Chicago.

Harita 1: Kahramanmaraş höyükleri, 2006-2007.

Çizim 1: Kahramanmaraş/Pazarcık-Demirciler Köyü, aslan yontusu, yan görünüş ve kesit

Resim 1: Kahramanmaraş/Pazarlık-Demirciler Köyü aslan yontusu

PROJECT FOR THE ROCK PAINTINGS IN CAPPADOCIA. THE CHURCH OF THE FORTY MARTYRS AT ŞAHİNEFENDİ

Maria ANDALORO*

The Tuscia University research mission “Rock paintings in Cappadocia. For a project of knowledge, conservation and exploitation of the church of the Forty Martyrs at Şahinefendi and its territory” took place between 27 August and 28 September 2007. This research mission is part of a bigger project called “For a data bank of wall paintings and mosaics of Asia Minor (4th-15th centuries): images, materials, techniques of execution (1996-2010)”, and follows the first phase conducted in Turkey on the island of Küçük Tavşan and on many other sites, like Mount Latmos, Manastır Dağ, İasos, Kara Ada, Kisebükü, in the territory of the Gulf of Mandalya¹.

* Prof. Dr. Maria ANDALORO, History of Medieval Art and Dean of the Faculty of Conservazione dei Beni Culturali in the University of Tuscia-Viterbo/ITALYA
The members of the research team that contributed to the 2007 campaign are: Prof. Dr. Maria Andalaro, Prof. Giuliano Bellezza, Prof. Marco Carpiceci, Prof. Ulderico Santamaria, Livia Alberti, Gaetano Alfano, Chiara Bordino, Silvia Borghini, Cristina Caldi, Rodolfo Fiorenza, Antonello Gamba, Paola Pogliani, Giuseppe Romagnoli, Daniela Sgherri, Giuliana Solimine, Domenico Ventura.
Università degli Studi della Tuscia, Facoltà di Conservazione dei Beni Culturali, Largo dell'Università snc, 01100 Viterbo-Italy, tel. 0761.357145; fax. 0761.357017; andalaro@unitus.it.

1 See M. Andalaro, Küçük Tavşan Adası 1996 the Wall-Paintings: Chronological Sequence, Technique and Materials in *The XV International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry*, (Ankara, 26-30 May 1997) Ankara 1998, pp. 183-200; Eadem, Küçük Tavşan Adası: 1997 Report in *The XVI International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Tarsus, 25-29 May 1998), Ankara 1999, pp. 183-201; Eadem, Küçük Tavşan Adası: 1998 Report in *The XVII International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Ankara, 24-28 May 1999), Ankara 2000, pp. 109-122; Eadem, Küçük Tavşan Adası: 1999 Report in *The XVIII International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Ankara, 22-26 May 2000), Ankara 2001, pp. 87-102; Eadem, Küçük Tavşan Adası Fifth Campaign Balance and Perspectives in *The XIX International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Ankara, 8 May-1 June 2001), Ankara 2002, pp. 125-136; Eadem, Küçük Tavşan Adası: 2001 Report in *The XX International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Ankara, 27-31 May 2002), Ankara 2003, pp. 153-168; Eadem, Küçük Tavşan Adası: 2002 Report in *The XXI International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Ankara, 26-31 May 2003), Ankara 2004, pp. 211-224; Eadem, *Le pitture della chiesa di Küçük Tavşan Adası in Asia minore*, in *Le vie del Medioevo* a cura di A. Quintavalle (Atti del Convegno Internazionale di Studi, Parma, 28 maggio-1 ottobre 1998), Milano 2000, pp. 73-87; Eadem, Küçük Tavşan Adası: 2003 Report in *The XXIII International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry*, Ankara 2006, pp. 41-44; Eadem, Küçük Tavşan Adası: 2004 Report in *The XXIII International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Antalya, 30 May-3 June 2005), Ankara 2006, pp. 44-56; Eadem, Küçük Tavşan Adası: Final Report 1996-2005, (Çanakkale, 24 May-2 June 2006) Ankara 2007, pp. 1-14.

The general purpose of the project is to set up a data base, which we have called “*Egeria*”, that will bring together the results from an integrated scheme of analyses and documentation with the aim of improving our knowledge of the extraordinary cultural and historical heritage of medieval pictorial art in Asia Minor, and, at the same time, establish a basis that will enable us to better handle the problems linked to its conservation.

The second phase of the main project (2006-2010)² involved the church of the Forty Martyrs at Şahinefendi³ and a group of pictorial decorations in the region of Ürgüp, Cappadocia, at the sites indicated on the map (Fig. 1).

The principal aim of the 2007 campaign was to make a study and analysis of the pictorial complex of the church of the Forty Martyrs at Şahinefendi, in order to draw up the restoration project that is to be implemented and which will be presented synthetically in the Second Path. At the same time, the paintings of a group of churches in the region of Nevşehir were analyzed.

The success of the main project and of the 2007 campaign was made possible due to the helpfulness of the General Direction of Monuments and Museums of the Turkish Republic.

For the 2007 survey, in particular, we are greatly indebted to the deputy of the Cultural Ministry, Nilüfer Güllü of the Archeological Museum of İzmir, who has always shown great interest in our research (Fig. 2). I should further like to thank Halis Yenipinar, director of the Museum of Nevşehir, and Murat Gülyaz, archaeologist at the same museum, for having supported and facilitated our activities in the territory. Angela Tangianu, director of the Italian Institute of Culture in Ankara, always is beside us in the making of our projects and works in Cappadocia.

The research and activities of the 2007 campaign attained the following results:

at Şahinefendi:

- geomorphological and topographical analysis of the territory;
- 3D relief and model of the church and annexed spaces;

2 For the 2006 campaign see M. Andaloro, Rock Paintings of Cappadocia: Images, Materials and State of Preservation in *The XXV International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Kocaeli, 28 May-1 June 2007), Ankara 2008, pp. 163-178.

3 G. de Jerphanion, *Une nouvelle province de l'art byzantin. Les église ripestres de Cappadoce*, II, Paris 1932, pp. 156-174; M. Restle, *Byzantine Wall-painting in Asia Minor*, I, Greenwich 1967, pp. 64-65, pp. 158-160; C. Jolivet-Lévy, *Les églises byzantines de Cappadoce: le programme iconographique de l'abside et de ses abords*, Paris 1991, pp. 205-207; C. Jolivet-Lévy, *La Cappadoce médiévale. Images et spiritualité*, St. Léger Vauban 2001 (ed.it. *L'arte della Cappadocia*, Milano 2001), pp. 44-45, p. 85, pp. 127-128, p. 142, pp. 194-195, p. 200, p. 274, pp. 338-339, pp. 341-342, p. 347; N. Thierry, *La Cappadoce de l'antiquité au moyen âge*, Turnhout 2002, p. 110, p. 215, p. 216, f. 49b.

- documentation of the state of conservation of the pictorial decoration;
- sampling of materials, technique of execution and forms of deterioration;

at the other sites:

- analyses of the pictorial decoration;
- photographic documentation.

FIRST PATH

- The Church Of The Forty Martyrs At Şahinefendi*
- The Other Sites*

a) THE CHURCH OF THE FORTY MARTYRS AT ŞAHİNEFENDİ

The church of the Forty Martyrs is situated on the road between Ürgüp and Soğanlı, in a zone where the rocky landscape is characterized prevalently by the typology of *cones*, which together with *pinnacles* and *waves*, are the most widespread forms of erosion in Cappadocia. For the purposes of our project, an in-depth knowledge of the geomorphological structure of the site will be a crucial element in planning the conservation projects of the individual rocky complexes.

Topographical research that was systematically conducted in the area surrounding the church has singled out the presence of a large rocky settlement in the conical tufaceous formations situated along the southern slopes of the *Orta Tepe*, a high ground between the villages of Şahinefendi and Taşkınpaşa (Fig. 3).

The settlement is composed of at least one hundred grottoes, dug out in different epochs and used for multiple functions that remained in use well into the modern era. Some of the cones were dug out in the Byzantine period as demonstrated by the presence, for example, of two funerary chapels and some arcosolium-type tombs.

The topographical research has shed light on the composition of the entire settlement, of which up to now two monastic units have been singled out: the complex known as *Altı Parmak Kilisesi* (Fig. 4), which the church of the Forty Martyrs is part of, and a second more northerly one called *Beş Parmak Kilisesi* (Fig. 5).

The architectonic study of the church and the annexed areas can now

avail itself of a 3D digital model, created by means of groups of point clouds with a laser scanner. The use of a high definition instrument like the modern laser scanner has made it possible to survey the complicated and irregular architectonic structure of the building, something that was impossible to do with traditional systems (Fig. 6).

Herewith follow the results of the research and investigations relative to the pictorial decoration of the church of the Forty Martyrs.

The paintings have been analyzed both from a historic-artistic point of view and, in a special manner, from those aspects that concern the state of conservation.

With regard to the first point of view, a survey of the about forty painted inscriptions in particular has been carried out, the aim being to verify their content and compare them with the transcriptions made by Guillaume de Jerphanion, who, in 1911, discovered and documented the church and the paintings at Şahinefendi with maps, graphics and photographs⁴. The survey documents the substantial correspondence between the *corpus* of the existing inscriptions and Jerphanion's transcriptions, and therefore attests to the fact that there have been no significant losses of the painted plaster in the last hundred years.

As to the second point of view, a scaffold provided by the Museum of Nevşehir has made it possible to study in depth the state of conservation of the support, the preparatory layers and the pictorial surface by means of a meticulous direct observation.

As is evident, there are numerous factors of deterioration of the pictorial surface that affect an interpretation of the paintings, preventing an appreciation of their quality, vivacity and, in some cases, their iconographic structure.

The painting is entirely covered by a layer of lampblack caused by the lighting of fires inside the church (Fig. 7).

Further, it is affected by:

- lacunae of small and medium size produced by vandalistic acts of an iconoclastic matrix and by more general acts of vandalism such as the launching of stones, blunt objects and various instruments (Fig. 8);

- graffiti, writings, scratches and abrasions that cover the more easily reached areas (Fig. 9);

- falling and detached pieces of colour, above all in correspondence to the applications of green colour;

- phenomena of de-cohesion of the finishing touches, in particular those in

4 G. de Jerphanion, *Une nouvelle province*, II, pp. 156-174.

red and black.

The plaster instead adheres well to the rocky support. The few phenomena of disintegration and detachment are localized in correspondence to the structural lesions and the more violently hurled rocks.

The rocky support displays the characteristic phenomena of deterioration of compact rock of volcanic origin that constitutes the cone into which the church was dug, as well as phenomena of flaking and disintegration inside and outside the building.

In line with the most advanced methodologies for surveying the state of conservation of mural paintings, all the data collected regarding the pictorial complex of the church of the Forty Martyrs have been mapped on a photographic base and registered on computerized thematic tables of the AutoCAD programme (Fig. 10).

The analytic-scientific plan has made 27 samples of different typologies of materials (pigments and mortars) and various types of deterioration (encrustations, superficial deposits, chromatic alterations), with a double finality:

- to acquire indispensable data and information for drawing up the restoration project of the paintings and implementing it;

- to increase the data bank of the constituent materials of mural paintings that was set up during the missions in Turkey starting in 1997 and to integrate the investigations carried out in Cappadocia during the 2006 campaign.

The results of the analytic-scientific plan were the subject of a specific report in the archaeometry section of the Symposium by Prof. Ulderico Santamaria, director of the Diagnostic Laboratory for Conservation and Restoration of the University of the Tuscia.

b) THE OTHER SITES

During the 2007 campaign, along with the church of the Forty Martyrs

5 N. Thierry, M. Thierry, *Eglise de Kizil Tchoukour, chapelle iconoclaste, chapelle de Joachim et Anne*, in "Monuments et Mémoires publiés par l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres", 50, 1958, pp. 105-146 ; M. Restle, *Byzantine Wall-painting*, I, pp. 25-26, pp. 144-145 ; A. Wharton Epstein, *The iconoclast churches of Cappadocia*, in *Iconoclasm. IX Symposium of Byzantine Studies*, Birmingham 1975 (1977), pp. 108-110; C. Jolivet-Lévy, *Les églises byzantines*, pp. 47-50 ; Nicole Thierry, *L'iconographie cappadocienne de l'affront fait à Anne*, in "Apocrypha", 7, 1996, pp. 261-272 ; C. Jolivet-Lévy, *La Cappadoce médiévale*, p. 56, p. 160, p. 305, p. 306 ; N. Thierry, *La Cappadoce de l'antiquité*, pp. 122-123; f. 14.

of Şahinefendi, the pictorial complexes of the church of Saints Joachim and Anne at Kızıl Çukur⁵ and nine other churches located in the region south of Ürgüp were examined: Cambazlı Kilise⁶ and the church on the Ali Reis road⁷ (Ortahisar), Hagios Basilios⁸ and the church of Saints Apostles⁹ (Mustafapaşa), Maziköy Kilisesi (Mazi)¹⁰, Elias Kilisesi (İltaş)¹¹, Ayvalı Kilisesi¹² (Ayvalı), Hagios Stephanos¹³ and Arcangelos¹⁴ (Cemil) (Fig. 1).

This complexes were examined with a double finality:

-to acquire an in-depth picture of the development of painting in the region;

-to take note of significant similarities with the paintings of the church of the Forty Martyrs.

-
- 6 N. Thierry, *Haut Moyen Age en Cappadoce. Les églises de la région de Çavuşin*, I, Paris 1983, p. 52 ; C. Jolivet-Lévy, *Les églises byzantines*, pp. 195-198 ; C. Jolivet-Lévy, *La Cappadoce médiévale*, p.127, p. 134, p. 142, p. 173, p. 217, p. 340.
 - 7 C. Jolivet-Lévy, *Les églises byzantines*, pp. 198-199; C. Jolivet-Lévy, *La Cappadoce médiévale*, p. 147, p. 173, p. 174.
 - 8 G. de Jerphanion, *Une nouvelle province*, II, pp.105-111; J. Lafontaine-Dosogne, Pour une problématique de la peinture d'églises byzantines à l'époque iconoclaste, in « *Dunbarton Oaks Paper* », 41, 1987, pp.329-330 ; C. Jolivet-Lévy, *Les églises byzantines*, pp. 184-186 ; C. Jolivet-Lévy, *La Cappadoce médiévale*, p. 39, p. 40, p. 56, p.160, p. 339; N. Thierry, *La Cappadoce de l'antiquité*, pp. 136-137, f. 19.
 - 9 N. Thierry, *Haut Moyen Age en Cappadoce*, I, p. 51, p. 54, p. 128, p. 132, p. 138, p. 141, p. 144, p. 151, pp. 170-171; C. Jolivet-Lévy, *Les églises byzantines*, pp. 179-182 ; C. Jolivet-Lévy, *La Cappadoce médiévale*, p. 45, p. 94, p. 142, p. 158, p. 159, p. 191, p. 201, p. 226, p. 258, p. 384, p. 386; N. Thierry, *La Cappadoce de l'antiquité*, p. 110 ; p. 144 ; p. 149.
 - 10 C. Jolivet-Lévy, *Les églises byzantines*, pp. 177-178; N. Thierry, *Haut Moyen Age en Cappadoce*, II, Paris 1994, p. 250, p. 252, p. 369; C. Jolivet-Lévy, *La Cappadoce médiévale*, p. 138, p. 345; N. Thierry, *La Cappadoce de l'antiquité*, p. 46, f. 1.
 - 11 C. Jolivet-Lévy, *Le Canon 82 du Concile Quinisexte et l'image de l'Agneau: à propos d'une eglise inédite de Cappadoce*, in *Mélanges en l'honneur de Doula Mouriki*, DXAE, 4, 17, pp.45-52; C. Jolivet-Lévy, *Les églises byzantines*, pp. 67-169 ; Jolivet-Lévy, *La Cappadoce médiévale*, p. 128 ; p. 300; N. Thierry, *La Cappadoce de l'antiquité*, p. 149, 152.
 - 12 C. Jolivet-Lévy, *Les églises byzantines*, pp. 151-154; Jolivet-Lévy, *La Cappadoce médiévale*, p. 45, p. 79, p. 83, p. 126, p. 137, p. 142, p. 143, p. 161.
 - 13 G. de Jerphanion, *Une nouvelle province*, II, pp. 146-155; M. Restle, *Byzantine Wall-painting*, I, pp. 16-17, pp. 156-157; N. Thierry, *Haut Moyen Age en Cappadoce*, I, pp. 1-33; C. Jolivet-Lévy, *Les églises byzantines*, pp. 161-163 ; C. Jolivet-Lévy, *La Cappadoce médiévale*, p. 35, p. 335 ; N. Thierry, *La Cappadoce de l'antiquité*, pp. 119, 124-125, 126, 130, 131, 133, f.15.
 - 14 G. de Jerphanion, *Une nouvelle province*, II, pp. 128-145 ; M. Restle, *Byzantine Wall-painting*, I, p. 155 ; L. Rodley, *Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia*, Cambridge University press 1985, pp. 157-160; C. Jolivet-Lévy, *Les églises byzantines*, pp. 157-160 ; C. Jolivet-Lévy, *La Cappadoce médiévale*, p. 137, p. 139, p. 143, p. 147, p. 158, pp. 201-202, p. 255, p. 304, p. 339, p. 342 ; N. Thierry, *La Cappadoce de l'antiquité*, p. 98, p. 187, f. 15.

With regard to the first objective, the resulting picture is chronologically rich in evidence, ranging from the more ancient paintings of aniconic character in the church of Saint Basil (Fig. 11) to the pictorial cycles of the 13th century, and well-articulated regarding historic-artistic problems.

As for the second objective, significant similarities have been noted in particular between the paintings of Şahinefendi and those of Cambazlı Kilise and the church on the Ali Reis road, both at Ortahisar (Fig. 12).

In the methodological system focalized in the course of the project *“For a data bank of wall paintings and mosaics of Asia Minor (4th-15th centuries): images, materials, techniques of execution (1996-2010)”*, an essential instrument for the interpretation of the various levels of the paintings was photography. In addition to its customary documentary function, employed extensively and systematically during the different campaigns, its two other roles are to be emphasized:

- photography as a guide for understanding the relationship between wall paintings and the architectural context;
- photography as a guide for the restitution of a series of characteristics that are iconographic, executive and pertinent to stylistic modalities, using photos that proceed from the general to the particular so as to render explicit the constituent structures of painting.

SECOND PATH: CONSERVATION PLANNING PROJECTS OF THE CHURCH OF THE FORTY MARTYRS IN ŞAHİNEFENDİ

The data collected on the basis of the diagnostic plan and the documentation regarding the state of conservation have become the foundation of the restoration project for the wall paintings of the church of the Forty Martyrs.

In this path, a fundamental role has been carried out by the execution of 9 cleaning tests. The tests were made with the approval of the Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Bölge Müdürlüğü müdürü, and under the supervision of Fazıl Açıkgöz, director and restorer of the Archaeological Museum of Niğde. It is pleasurable to recall the atmosphere of authentic collaboration and participation that characterized that moment of the mission. Our sincere thanks to the members of the commission and to Fazıl Açıkgöz.

It was decided to use different materials and methodologies for each test; these were chosen in consideration of the diverse states of conservation of the pictorial surface and of the tenacity of the layers to be removed. The basic objective was to single out a level of cleaning that would eliminate the deposits altering the chromatic values of the paintings; yet at the same time guarantee their integrity.

The best results were obtained with water (tests 4 and 5) and with weak basic solutions of ammonium salts (tests 2B, 3A, 6 and 7). The intervention of Prof. Ulderico Santamaria is again to be referred to for a detailed report of the procedures and materials employed, and in particular to the experimentation of laser technology for the removal of the carbonous substances deposited on the wall paintings and on the rocky support (Fig. 13).

The data collected and the cleaning tests employed showed that there was a very good possibility of recovering the paintings, even when the technique of execution was characterized by broad prevalently *secco* applications probably on lime plaster (Fig. 14).

The restoration project foresees a duration of work of four years (2008-2011), and -together with the cleaning of the entire painted surface (around 72 m²) and the consolidation of the preparatory layers and the pictorial surface- a complex and delicate phase of integration for the aesthetic presentation of the paintings. Along with the work on the paintings, there will be interventions of cleaning, consolidation and re-integration of the stone surfaces of the interior and the exterior of the rocky cone. The project elaborated during the course of the 2007 campaign was presented to the General Direction of Monuments and Museums last autumn.

In conclusion, I am pleased to inform that the course of the mission of research and conservation in Cappadocia will be periodically accompanied by initiatives destined to communicate the experience and results of the mission at a variety of levels.

The first of these initiatives entitled "Land of rocks and paintings. Cappadocia and the Mediterranean" took place at the University of the Tuscia at Viterbo from the 19th to the 21st of June and it included three different yet parallel sections (Fig. 15):

- the section of verbal communication;
- the section of visual communication by means of photographic exhibitions;
- the screening of the film 'Medea' directed by Pier Paolo Pasolini, of 1969, some parts of which were shot in Cappadocia.

The verbal section was articulated in three parts: general and particular reports and the presentation of the project.

The photographic exhibitions constituted the visual counterpoint of the project.

Three was the photographers: Rodolfo Fiorenza, Gaetano Alfano and Domenico Ventura. They are the same ones who have always accompanied our survey and study campaigns in Turkey. Two were the thematic units: the first, of a documentary character, reflected all the aspects of the mission's work; the other related Cappadocia, a land of rocks and paintings, as interpreted by

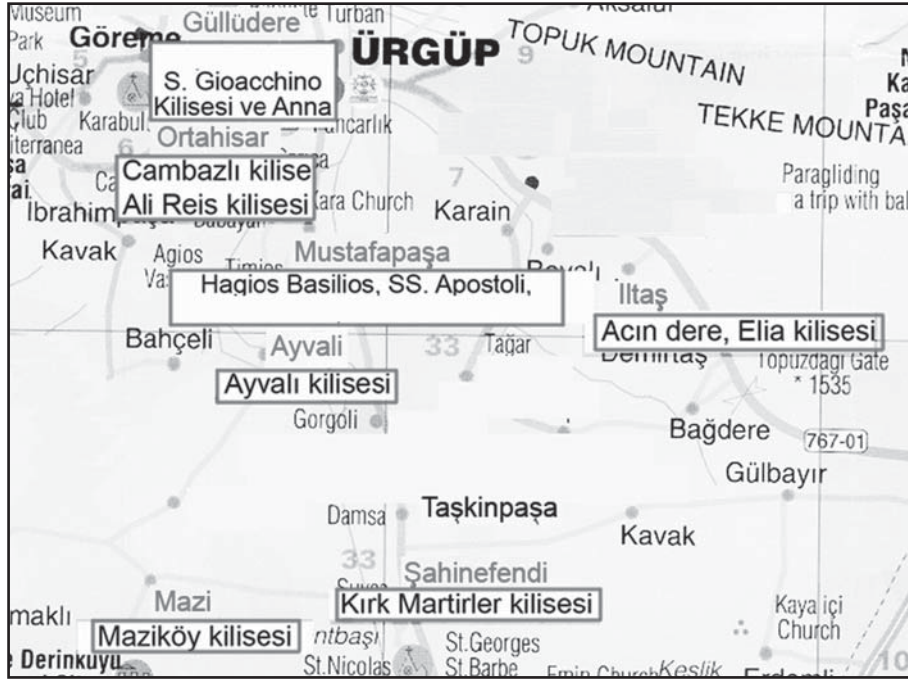

Fig. 1: Map of the other sites located in the region south of Ürgüp

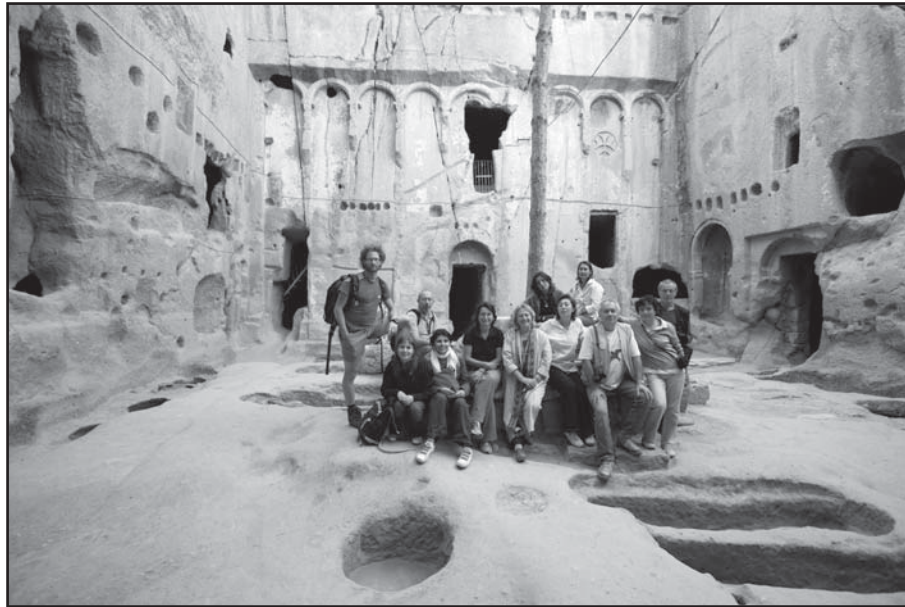

Fig. 2: 2007 Survey's team

Fig. 3: Şahinefendi, southern slopes of the Orta Tepe

Fig. 4: Şahinefendi, church of the Forty Martyrs, external view

Fig. 5: Şahinefendi, Beş Parmak kilisesi, external view

Fig. 6: Şahinefendi, church of the Forty Martyrs, 3D digital model

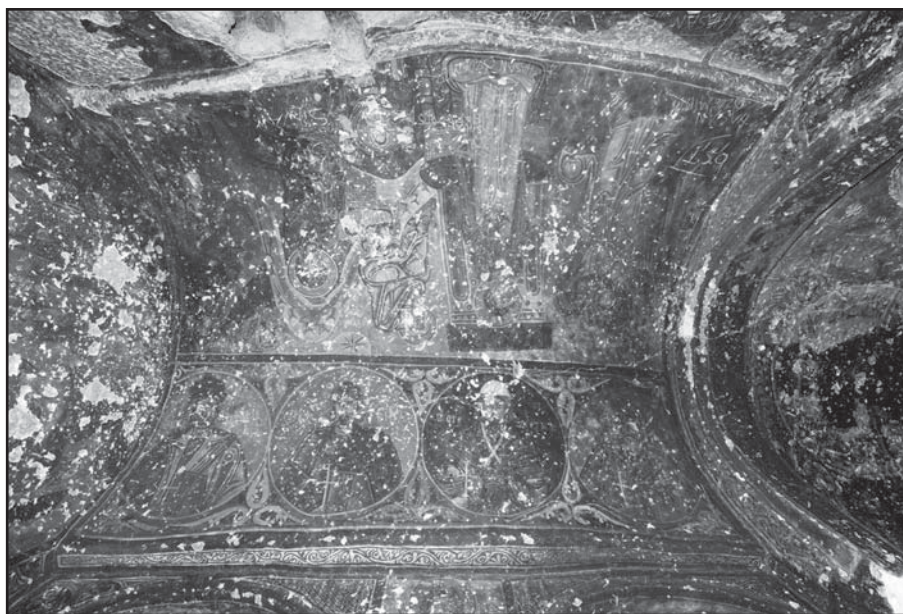

Fig. 7: Şahinefendi, church of the Forty Martyrs, general view of the vault of the south nave

Fig. 8: Şahinefendi, church of the Forty Martyrs, lacunae

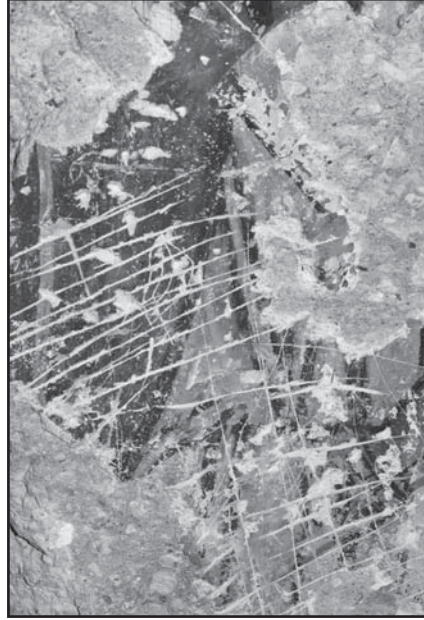

Fig. 9: Şahinefendi, church of the Forty Martyrs, graffiti

Fig. 10: Şahinefendi, church of the Forty Martyrs, mapping of the state of conservation with AutoCAD programme

Fig. 11: Mustafapaşa, church of Saint Basil, internal view

Fig.12: Şahinefendi, church of the Forty Martyrs, Arcangelos - Ortahisar, church on the Ali Reis road, Arcangelos

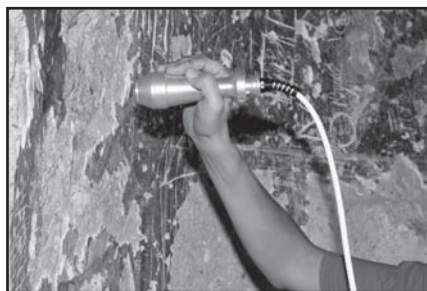

Fig. 13: Şahinefendi, church of the Forty Martyrs, execution of a cleaning test with laser technology

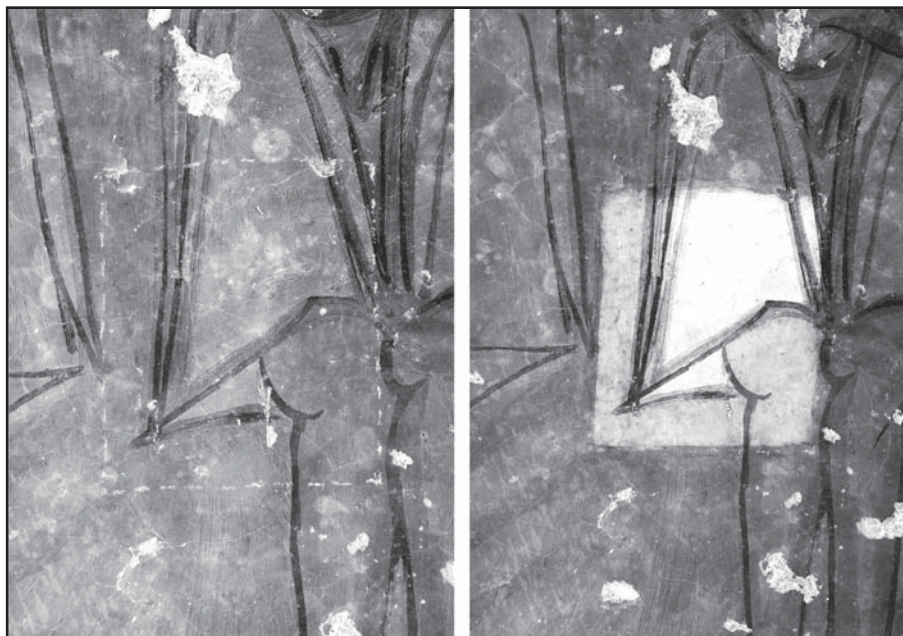

Fig. 14: Şahinefendi, church of the Forty Martyrs, cleaning test

Fig. 15: Poster of the conference "Land of rocks and paintings. Cappadocia and the Mediterranean"

EARLY BRONZE AGE BALANCE WEIGHTS FROM TARSUS, ALIŞAR HÖYÜK AND OTHER SITES

Lorenz RAHMSTORF*

Within my project of documenting the earliest evidence for weight metrology in the Aegean and Anatolia I was allowed to study possible balance weights in the Archaeological Museums of Ankara and İstanbul as well as in the excavation depot at Tarsus during September 2006 and September 2007. I would like to thank the Ministry of Culture for granting permissions as well as the local representatives. At Ankara, several archaeologists were very helpful but especially Mr. Halil Demirdelen gave his best to locate the old finds from Alişar Höyük (which were not stored in the museum itself). At Tarsus, Prof. Dr. Aslı Özyar provided great hospitality. Through the new storerooms and the new documentation of the finds from the Goldman's excavations at Tarsus it was very easy to locate the finds. Finally, I would like to thank Mrs. Zeynep Kızıltan and her colleagues at the Archaeological Museum of İstanbul for their help. Here I would like to present the results of these investigations which form part of my studies on the earliest balance weights from the Aegean and Anatolia dating to the Early Bronze Age (= EBA).

Until most recently EBA balance weights were known only from two sites in Turkey: Troia and Tarsus. However, there are most certainly at least 10 more EBA sites with evidence for weight metrology¹. Two reasons explain this situation. First, sphendonoid or spindle-shaped balance weights of haematite from other sites than Troia and Tarsus were published but not identified as such until most recently. Secondly, the newly identified balance weights of the spool-shape type² were not only common in the EBA Aegean but also in Anatolia where they have been excavated at several EBA sites. The aim of the new studies is to document the extent of weight metrology during the third millennium. Because many of the haematite weights and almost all of the spool-shaped weights were published without weight given, it is necessary to document first the weight and the state of preservation of the objects. If an object was slightly chipped but had a symmetrical shape –which is the

* Dr. Lorenz RAHMSTORF, Institut für Vor- und Frühgeschichte, Johannes Gutenberg-Universität Mainz, Schillerstr. 11, 55116 Mainz, GERMANY. E-Mail: rahmstor@uni-mainz.de

1 Rahmstorf 2006a, 87 cat.-no. 39–48 fig. 11. In addition: Tavşan Adası (kind information by A. Furtwängler, University of Halle) and Demircihöyük (Baykal-Seeher 1996, 173. 188 pl. 72, 14).

2 Rahmstorf 2003; Rahmstorf 2006, 73–79 figs. 12–17.

case in regard to most of the spool-shaped and the sphendonoid weights– I tried to reconstruct the original weight. First, the density of the material was calculated. Then the missing part was added in plasticine. Finally, in order to calculate the original weight, the density was multiplied by the volume of the displaced water when the object was placed in a measuring jug. This method enlarges considerably the number of objects which can be used for metrological calculations. However, it is clear that the results of this method are not highly precise. In general, the metrological calculations are based on marked spool-shaped weights, which are known from two sites in the Aegean (Tiryns in the Argolid and Kolonna on the island of Aegina³ in the Saronic Gulf) and through intensive sampling of over 200 spool-shaped weights from around 35 sites in Greece. The results so far, which were also supported by mathematical tests⁴, point to 4 units (= weight standards or shekels). The main and most common unit is c. 9.4g. There are also units present with c. 7.83g and c. 11.75g. This becomes intelligible when one considers that the mina of 470 g was divided through 40 (= 11.75g), through 50 (= 9.4g) and through 60 (= 7.83g). In addition, there seems to be a unit of c. 8.55g (= 470: 55) – possibly a slightly heavier Mesopotamian shekel. All these units are identical to those used in EBA Syria (e.g. at Ebla, Tell Brak, Tell Beydar) including also inscribed mina weights of 470g.⁵ The question rises whether all four units were also in use in the region between Syria and the Aegean: in EBA Anatolia.

Tarsus

In September 2006 I visited the excavation depot at Tarsus where the finds from H. Goldman's excavations are stored. Tarsus is of special interest because both sphendonoid haematite weights and spool-shaped objects have been found. The four spool-shaped objects (Fig. 1), of which only two were illustrated in Goldman's original publication⁶, represent the examples found the furthest east. Already Goldman compared them to the Aegean examples. Two of them (Fig. 1: 1: 24.7(-)g = reconstructed c. 27.8g; Fig. 1: 2: 45.8(-)g = reconstructed 46.5–47.8g) are slightly damaged but their original weight could be reconstructed with the method described above. The other two weigh 4.5g (Fig. 1: 3) and 79.5g (Fig. 1: 4). The objects on figure 4, 1–3 can be considered as fractions ($9: \frac{1}{2} = 4.5$) and multiples ($3 \times 9.27 = 27.8\text{g}$; $5 \times 9.43 = 47.15\text{g}$) of the unit of 9.4. Only the object of figure 1: 4 seems to represent another unit, possibly 7.83 g ($79.5\text{g} : 10 = 7.95\text{g}$). The objects were found in Room 114 and on the street south of it in EBA II Tarsus. From Room 117 opposite Room 114 came

3 Kolonna: unpublished. Kind information by W. Gauß, Austrian Archaeological Institute at Athens.

4 like the Kendall-Formula, see Rahmstorf in press.

5 Rahmstorf in press with further references.

6 Goldman 1956, 275 fig. 420, 108–109.

an object which Goldman called an “unfinished macehead”⁷. It is a flattened spherical object with an unfinished drilling hole and weighs 79.4g. What is striking is the similarity of its mass to that of the object of figure 1: 4 (79.5g), which in fact seems to be marked with a horizontal incision (the first ‘1’ of the excavation number written on it (T47-114) is inked in this lineal depression). My supposition is that the drilling hole on the ‘macehead’ is not unfinished but in fact is rather a marking similar to the line incision on the spool-shaped weight. Thus both objects might represent marked balance weights of similar mass. While this interpretation is still tentative, the spool-shaped objects from Tarsus can be positively identified as balance weights similar to those from the Aegean and indicate the use of the 9.4g-unit and maybe also of the 7.83g-unit at this site in Cilicia. The sphendonoid haematite weights from Tarsus have already been discussed by H. Goldman and M. Lang in the original publication⁸. Their assignment to one or more units remains difficult despite the fact that eleven of them (of which nine are shown here: Fig. 2) were found together on the floor of Room 74 which is dated to EBA III. To my opinion, they seem to represent at best the (Mesopotamian) unit of 8.3–8.4g as I have argued elsewhere⁹. Nearly all haematite balance weights from Tarsus are found in EBA III levels, only one is said to derive from an EBA I context¹⁰, but because it is a single occurrence in EBA I levels it remains to be proven that it was not dislocated through site formation and excavation processes. Interestingly, it might be that at Tarsus the spool-shaped balance weights were used at an earlier stage (EBA II) and were later replaced by haematite balance weights (EBA III).

Alişar Höyük

The possible balance weights from the EBA at Alişar Höyük have not been discussed so far as metrological devices. Spindle-shaped or sphendonoid haematite objects were published by E. F. Schmidt and H. H. von der Osten but they considered them first as amulets even if they became later aware that they might be balance weights like similar forms in Mesopotamia. Schmidt and von der Osten were told by their workmen that “peasants in certain regions of Anatolia still use such objects as amulets to determine the sex of unborn children. The object is taken horizontally between two knife blades. If the amulet does not move, the child will be a girl; if it turns, the child will be a boy”¹¹. To me, such an interpretation is highly unlikely. In the

7 Goldman 1956, 274 fig. 420, 77.

8 Goldman 1956, 266-268 fig. 420, 117-128.

9 Rahmstorf 2006a, 72 fig. 10, 11-13; Rahmstorf 2006b, 22-24 fig. 1, 11-13 but compare Petruso 1978, 61-64.

10 Goldman 1956, 275 fig. 420, 117.

11 von der Osten 1937a, 190. See also Schmidt 1932a, 86-87; von der Osten 1937a, 269; von der Osten 1937c, 101.

Archaeological Museum of Ankara several sphendonoid haematite weights which seem to date all (?) from the Hittite period (Schmidt's stratum IV) are exhibited. Unfortunately, I was not allowed to study them. Some of them are illustrated in the publications¹². However, there are also several haematite objects from earlier strata or levels. Levels 11 to 7 at the "mound" excavations (von den Osten's "Copper Age" which should be dated to EBA IIb and IIIa)¹³ contained also "small polished haematite objects" like in level 9 in plot L 14-15¹⁴. Although the documentation is inconclusive these could be the "spindle-shaped haematite objects, also highly polished as a rule (b 1588, b 249, b 1570, b 503, and b 1571)" illustrated by Schmidt¹⁵. Unfortunately, only b 1588 could be located in the museum depot (Fig. 3: 1). It weighs 49.9g. Divided through 6 it results in 8.32g. A symmetrical egg-shaped marble object with very well polished surface may derive from the same level (Fig. 3: 2). It weighs 48.1g (6 x 8.02 g). From contexts dated by von der Osten to the EBA (possibly layers 5-6M or 12T) come several further possible sphendonoid weights. They should be dated to the latest third millennium and the earlier second millennium. Unfortunately, only c 2022 (Fig. 3: 3), c 2140 (Fig. 3: 4) and c 2066 (not illustrated) could be located in the store rooms. Von der Osten proposed either a use as sling bullets, amulets or weights¹⁶. Of the three objects studied by me, c 2022 and c 2140 may be considered as balance weights. Their regular shape and the polished surface speak in favour of such an interpretation. They both weigh nearly the same (c 2140: 34.2g; c 2022: 34.25g) which makes them possible candidates for the 8.3-8.4g-unit, respectively the slightly heavier version of 8.55g. In short, it is not unlikely that the (Mesopotamian) 8.3-8.4g-unit was used at EBA Alishar as at Tarsus. However, it should be remembered that the sample is very small so far. Of the total 19 objects from Alishar which I could study and which I would consider as balance weights (745, 1519, b-285, b-291, b-667, b-795, b-892, b-1559, b-1588, c-568, c-1768, c-1894, c-1958, c-2022, c-2140, L15 and three without recognizable labels) only the four mentioned above (Fig. 3) were published in the monographical series of Alishar Höyük. Hence, the dating of all the other 15 possible balance weights is not possible. In addition to these, five other objects could be *possible* balance weights: b-426, b-949, b-2305, b-2306 and one without recognizable label. Due to various reasons (irregularity, roughness of surface, material, etc.) several studied objects were not considered as possible balance weights (1699, c-2001, c-2066, c-2178, e-148, e-328, e-419, e-724, e-760, XVIII-3,30 and one without recognizable

12 Schmidt 1932b, 272 fig. 369, a 594; von der Osten 1937b, 236 fig. 264, d 2887, e 810, e 950, d 1962.

13 Von der Osten 1937b, 459. For a chronological setting of the layers of Alishar see Efe 1988, 117 fig. 98.

14 Schmidt 1932b, 35-36 figs. 35-36.

15 Schmidt 1932b, 67 fig. 79 (fourth row).

16 von der Osten 1937a, 269 fig. 271, d 2936, c 2022, c 2023, c 2066, c 2140.

label). Finally, a large amount of so-called polishing stones (159 pieces) were studied. Schmidt remarked: “although some may have been used as polishing stones, the careful polishing of all surfaces makes it doubtful whether most of them were used as tools”¹⁷. The suspicion that they might be balance weights was not confirmed, however: no clusters in the distribution of their weight was detectable.

Troia

To the finds from C. Blegen’s excavation at Troia belong also one spool-shaped weight and two haematite weights¹⁸. They were all found in Troia IIg and were called pestle (the spool-shaped weight) and pellets (the haematite weights) in the original publication. Unfortunately, it turned out that only one of these three objects is stored at Istanbul while the others are exhibited in the Çanakkale Museum. The object¹⁹ studied at Istanbul weighs 5.2g. Its assignment to any known unit remains difficult. Petruso has convincingly shown that most haematite weights from Troia belong to the 9.4g-unit. In addition, he proposed the existence of the so-called Micro-Asiatic standard of 5.5g at Troia²⁰. Maybe our object should be considered as a representative of this unit. However, it could also represent two thirds of the 7.83g-unit ($7.83 \times 2/3 = 5.22$).

Mesopotamian sites

Nearly 250 possible balance weights from excavations of the late 19th and early 20th century BC at Mesopotamian sites like Nippur, Tello, Fara, etc. stored in the Near Eastern Collection of the Archaeological Museum at Istanbul were published only descriptively by E. Unger some 90 years ago²¹. A promised volume with illustrations of the objects never appeared. Some were described by Unger to have the shape of a reel or spool (“Garnrolle”)²². For this reason several dozen possible balance weights were restudied at Istanbul. There, however, it turned out that these objects are much different from our spool-shaped balance weights from the Aegean and Anatolia and they cannot be considered as balance weights. For comparative reasons several spindle-shaped or sphendonoid haematite and cube-shaped weights catalogued by Unger were studied as well.

18 Blegen et al. 1950, 211, 349 fig. 363, 35-518; 359 fig. 363, 35-445; 368 fig. 363, 37-515.

19 Blegen et al. 1950, 368 fig. 363, 37-515.

20 Petruso 1978, 50-51.

21 Unger 1918. Some of the objects catalogued by Unger and additional ones were published by Zeyrek/Kızıltan 2002.

22 Unger 1918, 36-37 cat.-no. 242-248.

All published spool-shaped balance weights from the Anatolian sites come from fully published EBA sites (Troia, Demircihüyük, Tarsus) or a site (Kusura) where the excavator knew the Aegean material very well. Therefore, it is likely that even more spool-shaped balance weights will be located at several not yet fully published settlement sites in Turkish museums and excavation depots. In addition, also more EBA spindle-shaped, egg-shaped, sphendonoid, etc. balance weights made of haematite or other stone are most probably awaiting discovery in storerooms and excavation depots. It is hoped that these studies will encourage other archaeologists to look for and to publish similar possible balance weights (including the mass of the object!) from the EBA or other periods. Because of the relatively low number of definite EBA balance weights from Anatolia so far it is difficult to make already clear statements about the weighing units used during the Anatolian EBA II-III periods. However, from the evidence from the haematite weights from Troia and the spool-shaped weights from Tarsus it seems to be obvious that the 9.4g-unit was in use. Also the Mesopotamian 8.3–8.4g-unit is detectable from the samples from Tarsus (haematite weights) and from Alişar Höyük. So far, the 7.83g-unit and the 11.75g-unit –the latter became the main unit during the Hittite period– are not yet clearly visible within the sample. The first appearance of weight metrology during the later EBA II and EBA III in Anatolia is another strong sign for the growing complexity, the emerging urbanisation and the far-reaching interconnections in the East Mediterranean during the middle and later third millennium BC. A full publication of all sampled EBA weights from the Aegean and Anatolia and their implications for the period is being prepared by the author.

BIBLIOGRAPHY

- BAYKAL-SEEHER 1996, A. Baykal-Seeher, Die lithischen Kleinfunde, in A. Baykal-Seeher, J. Obladen-Kauder, *Demircihöyük. Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1975–1978. Band IV: Die Kleinfunde* (Mainz 1996) 1–206.
- BLEGEN et al. 1950, C. W. Blegen, J. L. Caskey, M. Rawson, J. Speling, *Troy. General introduction. The First and Second Settlements* (Princeton 1950).
- EFE 1988: T. Efe, *Demircihöyük III,2. Die Keramik 2. C Die frühbronzezeitliche Keramik der jüngeren Phasen* (Mainz 1988).
- GOLDMAN 1956: H. Goldman, *Excavations at Gözlü Kule, Tarsus. Volume II. From the Neolithic through the Bronze Age* (Princeton 1956).
- PETRUSO 1978: K. M. Petruso, *Systems of Weight in the Bronze Age Aegean*. Diss. Indiana University.

- RAHMSTORF 2003: L. Rahmstorf, The identification of Early Helladic balance weights and their wider implications, in K. P. Foster, R. Laffineur (eds), *Metron. Measuring the Aegean Bronze Age. Proceedings of the 9th International Aegean Conference. Yale University 18–21 April 2002*. *Aegaeum* 24 (Liège 2003) 293–300.
- RAHMSTORF 2006a: L. Rahmstorf, Zur Ausbreitung vorderasiatischer Innovationen in die frühbronzezeitliche Ägäis. *Prähistorische Zeitschrift* 81, 2006, 49–96.
- RAHMSTORF 2006b: L. Rahmstorf, In search of earliest balance weights, scales and weighing systems from the Eastern Mediterranean, the Near and Middle East, in M. E. Alberti, E. Ascalone & L. Peyronel (eds), *Weights in Context. Bronze Age Weighing Systems of Eastern Mediterranean: chronology, typology, material and archaeological contexts. International Colloquium, Rome, 22–24 November 2004*. Istituto Italiano di Numismatica: Studi e Materiali 13 (Rome 2006) 9–45.
- RAHMSTORF *in press*: L. Rahmstorf, The concept of weighing during the Bronze Age in the Aegean, the Near East and Europe, in I. Morley, C. Renfrew (eds), *Measuring the World and Beyond – The Archaeology of Early Quantification and Cosmology* (in press).
- SCHMIDT 1932a: E. F. Schmidt, *The Alishar Hüyük. Seasons of 1927. Part II*. The University of Chicago Oriental Institute Publications 7. Researches in Anatolia 3 (Chicago 1932).
- SCHMIDT 1932b: E. F. Schmidt, *The Alishar Hüyük. Seasons of 1928 and 1929. Part I*. The University of Chicago Oriental Institute Publications 19. Researches in Anatolia 4 (Chicago 1932).
- SCHMIDT 1932c: E. F. Schmidt, *The Alishar Hüyük. Seasons of 1928 and 1929. Part II*. The University of Chicago Oriental Institute Publications 20. Researches in Anatolia 5 (Chicago 1932).
- VON DER OSTEN 1937a: von H. H. von der Osten, *The Alishar Hüyük. Seasons of 1930–1932. Part I*. The University of Chicago Oriental Institute Publications 28. Researches in Anatolia 7 (Chicago 1937).
- VON DER OSTEN 1937b: von H. H. von der Osten, *The Alishar Hüyük. Seasons of 1930–1932. Part II*. The University of Chicago Oriental Institute Publications 29. Researches in Anatolia 8 (Chicago 1937).
- VON DER OSTEN 1937c: von H. H. von der Osten, *The Alishar Hüyük. Seasons of 1930–1932. Part III*. The University of Chicago Oriental Institute Publications 30. Researches in Anatolia 9 (Chicago 1937).
- UNGER 1918: E. Unger, *Kaiserlich Osmanische Museen. Katalog der babylonischen und assyrischen Sammlung III: Geräte* (Istanbul 1918).
- ZEYREK/KIZILTAN 2002: T. H. Zeyrek, Z. Kızıltan, Istanbul Arkeoloji Müzeleri'nden Seçilmiş Mezopotamya Ağırlıkları. *Anadolu Araştırmaları* 2002, 15–63.

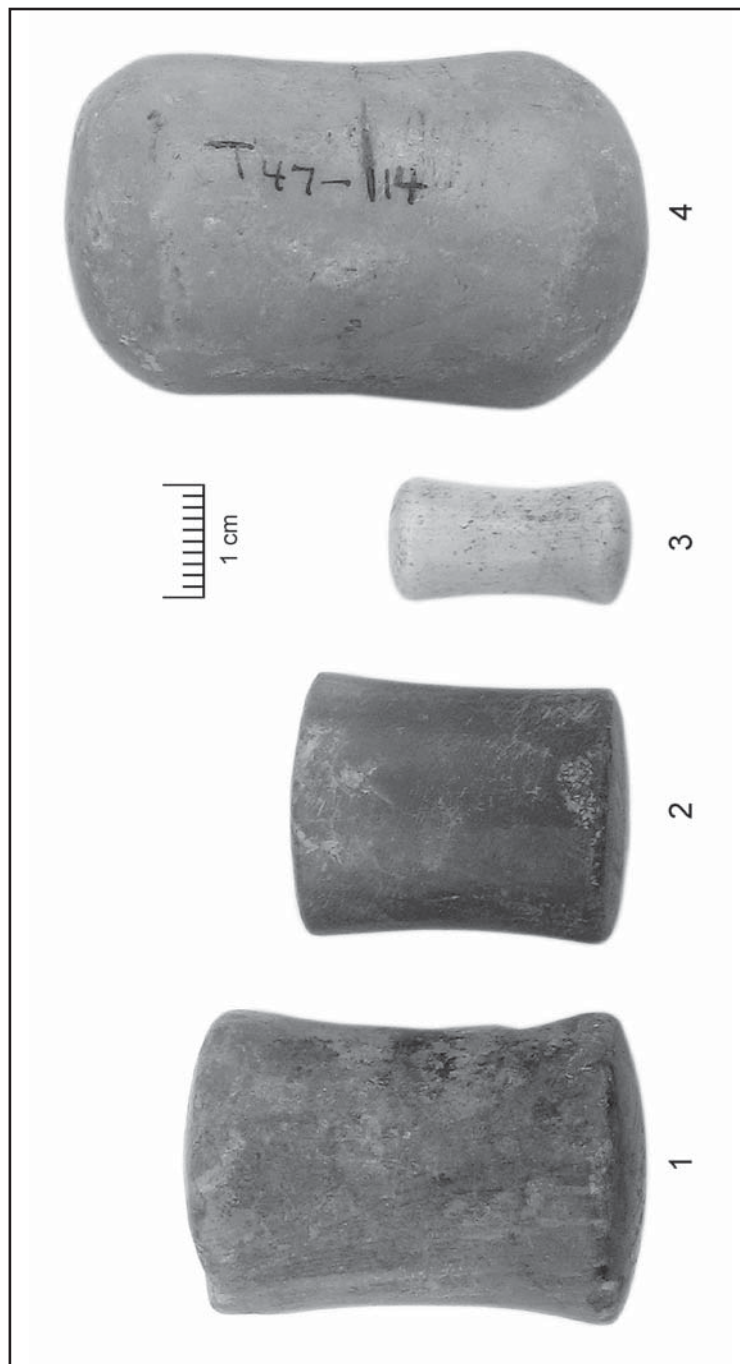

Fig. 1: Spool-shaped balance weights from EBA II Tarsus. 1: no. 109, 45.8(±)g = 46.5–47.8g reconstructed; 2: no. 108, 24.7(±)g = 27.8g reconstructed; 3: no. 111, 4.5g; 4: no. 110, 79.5g. Numbers according to Goldman 1956.

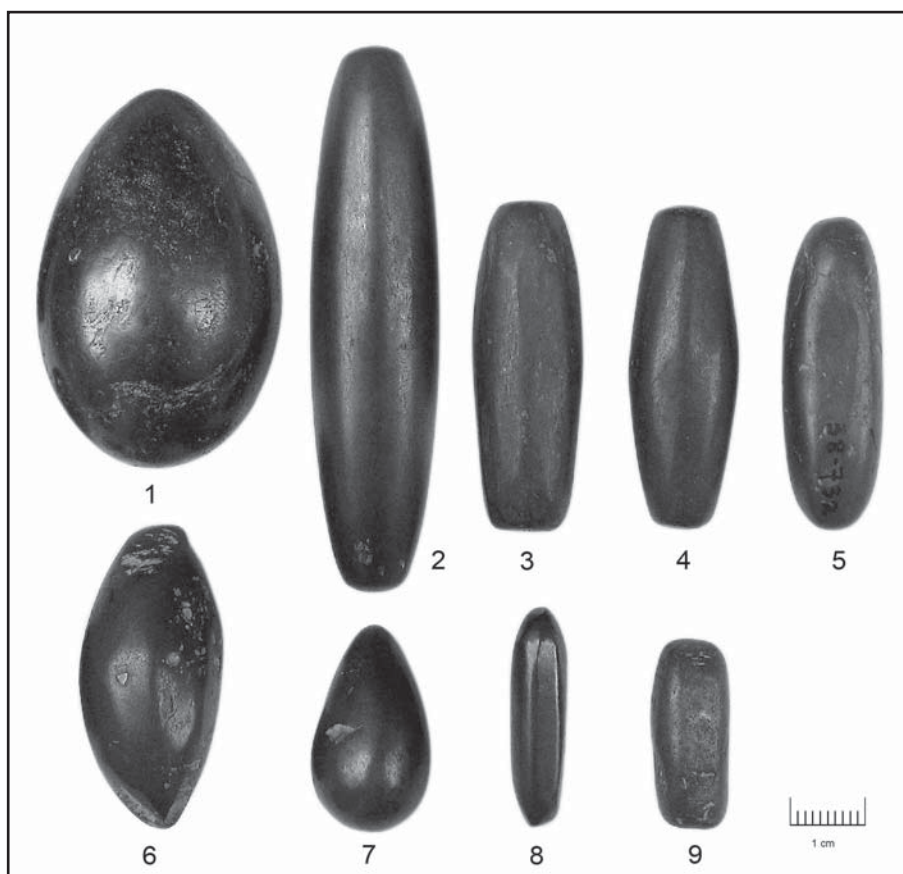

Fig. 2: Haematite balance weights from EBA III Tarsus. 1: no. 118, 99.9g; 2: no. 119, 48.6g; 3: no. 123, 22.5g; 4: no. 124, 18.6g; 5: no. 125, 20.3g; 6: no. 122, 32.8g; 7: no. 120, 16.6g; 8: no. 128, 5.2g; 9: no. 126, 8g. Numbers according to Goldman 1956.

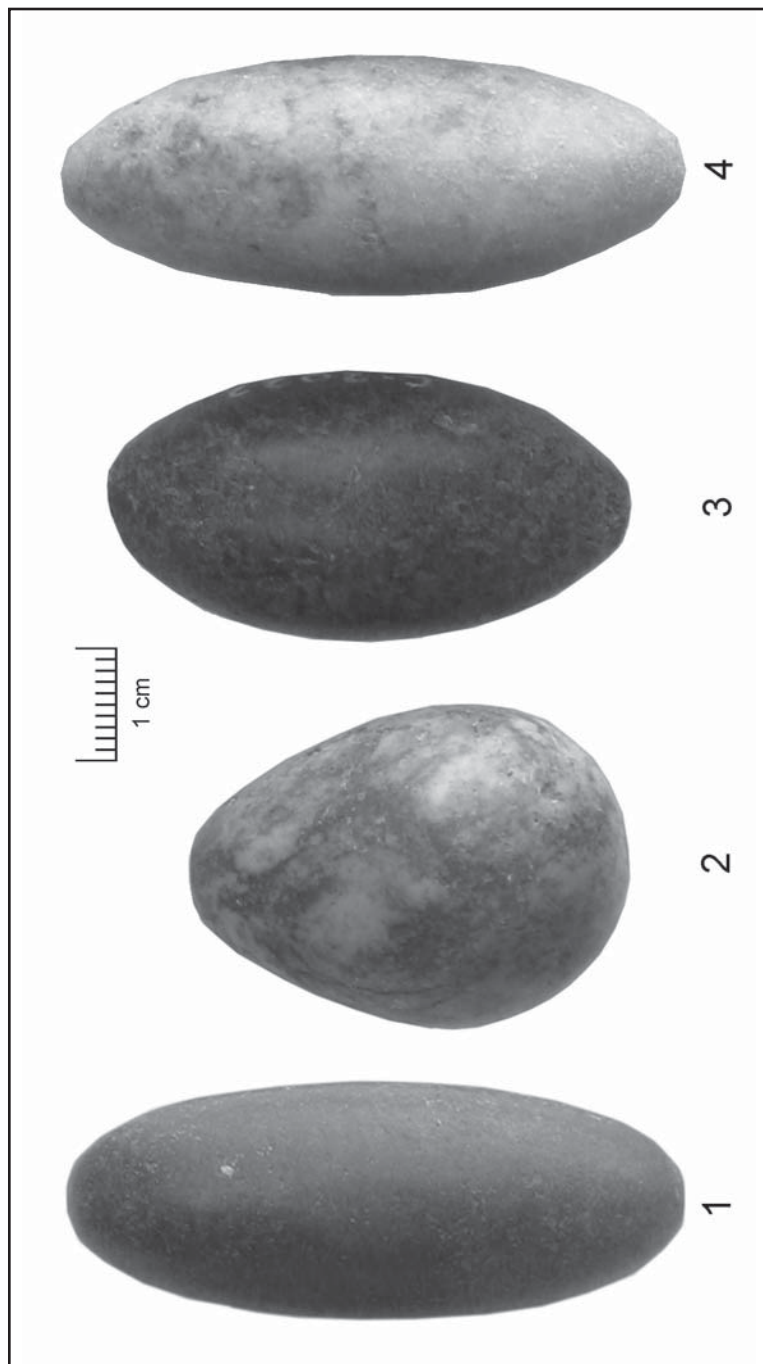

Fig. 3: Haematite and other possible balance weights from EBA II-III and early MBA Alishar Höyük. 1: b 1588, 49.9g; 2. b 291, 48.1g; 3: c 2022, 34.25g; 4: c 2140, 34.2g. Numbers according to Schmidt 1932b and von der Osten 1973a.

ALANYA ve ÇEVRESİ BİZANS ARAŞTIRMALARI: SERAMİK BULUNTULAR

Ayşe Ç. TÜRKER*

Alanya Müzesi'ndeki çalışmalarımızda Alanya çevresindeki yerleşimlerden Türkler, Konaklı/Aunesis'teki Gebedelen ve Kışlabeleni, Elikesik/Hamaxia, Kızılcaşehir, Çıplaklı-Aksaray, Gazipaşa Halil Limanı, Toslak/Augai ve Emişbeleni köyleri arasındaki Akkale, Konaklı Beldesi'ne bağlı Elikesik'teki erken Hristiyan yapı topluluğu, Alanya-Manavgat arasındaki İncekum ile Alanya'nın batısındaki Kargıcak'ta yapılan yüzey araştırmalarında toplanan seramik parçaları incelenmiştir¹. Parçalar arasında kırmızı astarlı, sırsız ve sırlı seramik gruplarının örnekleri yer alır.

Kırmızı astarlı seramiklerde Geç Roma A-B (Afrika kırmızı astarlı seramikleri); Geç Roma C (Foça kırmızı astarlı seramiği) ve Geç Roma D (Kıbrıs kırmızı astarlı seramiği) grubunun örnekleri tespit edilmiştir. Bu gruba ait seramikler; Türkler, Akkale, Kızılcaşehir, Elikesik, İncekum ve Halil Limanı'nda belgelendirilmiştir.

1. Kâse ağız parçası; ağız çapı 24 cm. (Çizim: 1.1)

Konaklı Beldesi Hamaxia/Sinekkalesi'nde Elikesik Köyü'nde bulunmuştur. Hamur orta sıklıkta, orta gözenekli, küçük kalker katkılı, kiremit kırmızısı tonundadır. İç ve dış yüzde görülen astar, hamurdan iki ton daha koyu renktedir ve yüzey tarafından emilmiştir. Bu formun kökeni Tunus ve Cezayir olarak gösterilir (Geç Roma A-B). Ancak Atina'da 6. yüzyıla kadar bu tipin örnekleri üretilmiştir. Mısır'daki Aswan'da ise 8. yüzyıla kadar taklitlerinin üretildiği bilinmektedir. Bu kâsenin paralel örneği Perge buluntuları arasında görülür². Benzer örnekler ile karşılaştırılarak 6.-7. yüzyıllara tarihlendirilir.

2. Kâse kaide parçası; kaide çapı 14 cm.

Türkler'de bulunmuştur. Hamur sıkı ve az gözenekli, küçük kalker katkılı, kırmızımsı sarı tonundadır. İç ve dış yüzler kırmızı astarlıdır. Geç Roma A-B grubu içerisinde değerlendirilebilir. Benzer örnekler ile 6.-7. yüzyıllara tarihlendirilir.

* Doç. Dr. Ayşe Ç. TÜRKER, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE

1 Seramikler, Doç. Dr. Sema Doğan başkanlığında sürdürülen "Alanya ve Çevresi Bizans Araştırmaları" kapsamında toplanmıştır. Seramiklerin değerlendirilmesi tamamlandığında toplandıkları yerleşimlere geri bırakılacaktır.

2 N. Atik, *Die Keramik aus den südthermen von Perge*, Tübingen 1995, Abb. 54.264-265.

3. Kâse ağız parçası: ağız çapı 29 cm.

Akkale yerleşim ve kilise alanında bulunmuştur. Sıkı ve az gözenekli, ince küçük kalker katkılıdır, kırmızı renkte hamura sahiptir. Kırmızı kalın bir astar tabakası ile iç ve dış yüzey kaplanmıştır. Geç Roma C grubu içerisinde değerlendirilebilir. Bu gruptaki örnekler 5.-7. yüzyıllarda tüm Akdeniz’de yaygın biçimde izlenir. Perge buluntuları arasında bu formun paralel örneği tespit edilir³.

4. Aynı kâseye ait ağız ve kaide parçası: ağız çapı 22 cm., kaide çapı 14 cm. (Çizim: 1.5)

Kızılcaşehir Kalesi’nde bulunmuştur. Sıkı, az gözenekli, sarımsı kahverengi tonunda hamura sahiptir. İç ve dış yüzey kırmızı renkte ince bir astar tabakası ile kaplanmıştır. Geç Roma D grubu içerisinde değerlendirilebilir. Bu tipin örnekleri 4. yüzyıl sonlarından 8. yüzyıla kadar görülür. Paralel örnekleri Anamur, Perge ve Demre-Myra kazı buluntuları arasında yer alır.

5. Kâse ağız parçası: ağız çapı 20 cm.

Kızılcaşehir Kalesi’nde bulunmuştur. Sıkı, az mika ve kalker katkılı, sarımsı kırmızı renkte bir hamura sahiptir. Geç Roma D grubu içerisinde değerlendirilebilir. Anamur buluntuları arasında aynı formun benzer örneği bulunur⁴.

6. Kâse ağız parçası: ağız çapı 22 cm. (Çizim: 1.4)

Kızılcaşehir Kalesi’nde bulunmuştur. Az gözenekli, sıkı, küçük kalker katkılı, sarımsı kırmızı tonda bir hamura sahiptir. Geç Roma D grubu içerisinde değerlendirilebilir.

7. Kâse ağız parçası: ağız çapı 30 cm. (Çizim: 1.2)

Kızılcaşehir Kalesi’nde bulunmuştur. Sıkı, az gözenekli, küçük kalker ve mika katkılı, sarımsı kırmızı renkte hamura sahiptir. Geç Roma D grubu içerisinde değerlendirilebilir Paralel örneği Perge kazılarında ortaya çıkarılmıştır⁵.

3 Atik 1995, 57, no. 333; J. W. Hayes, *Late Roman Pottery. The British School at Rome*, London 1972, 408, Abb. 92.4.

4 C. Williams, *Anemurium The Roman and Early Byzantine Pottery*, Toronto 1989, no. 200.

5 Atik 1995, Abb. 70.363.

8. Kâse ağız parçası: ağız çapı 30 cm.

Konaklı/Aunesis'te hamam alanında bulunmuştur. Orta sıklıkta, orta derecede gözenekli, kiremit kırmızı tonunda hamura sahiptir. Geç Roma D grubu içerisinde değerlendirilebilir. Perge kazı buluntuları arasında benzer örneği yer alır⁶. 6.-7. yüzyıl örneklerine benzerlik gösterir.

9. Kâse ağız parçası: ağız çapı 12 cm. (Çizim: 1.3)

Elikesik Köyü'ndeki yerleşim alanında bulunmuştur. Orta sıklıkta, az gözenekli, kiremit kırmızısı tonunda hamura sahiptir. Geç Roma D grubu içerisinde değerlendirilebilir. Benzer örnekler ile 6.-7. yüzyıllara tarihlendirilir.

Erken Bizans Dönemine işaret eden kırmızı astarlı seramik parçaları yoğun olarak, Kızılcaşehir Kalesi, Türkler, Halil Limanı, Akkale ve Konaklı'da tespit edilmiştir (Resim: 1). Kırmızı astarlı seramik grubuna ait parçalar arasında Geç Roma D (Kıbrıs kırmızı astarlıları) grubundaki ağız, kaide ve gövde parçaları en yoğun grubu oluşturur.

Sırsız parçalar tüm yerleşimlerde en fazla tespit edilen seramik grubunu oluşturur. Buluntular arasında amphora, pithos, kâse, testi, pişirme kabı ve kapak türüne ait kapların parçaları yer alır.

10. Amphora ağız ve kulp parçası: ağız çapı 8 cm. (Resim: 2)

Alanya-Manavgat arasındaki İncekum mevkiinde sahildeki hamam kalıntısının bulunduğu alanda tespit edilmiştir. Orta sıklıkta, az gözenekli, küçük kalker, taş ve mika katkılı kiremit kırmızısı tonunda hamura sahiptir. Anamur Tip A amphorası kulp biçimiyle karakteristik bir amphora formudur. Dikey profilli olan kulpun üst bölümünde hamur ıslakken parmak ile sıkıştırılmış bir biçimlendirme izlenir. Kısa bir boyun bölümünden sonra genişleyen ve silindirik bir biçim gösteren gövde, uzunca bir tutamak ile sona erer. Bu formdaki amphoraların farklı biçimlerde tutamaklara sahip oldukları anlaşılmaktadır⁷. Kökeninin Kuzey Afrika olabileceği düşünülen bu amphoraların birden fazla merkezde üretilmiş oldukları anlaşılır. Anamur'da bu tip amphoraların üretildiği fırınlar tespit edilmiştir. Kıbrıs ise bir diğer üretim yeri olarak önerilmektedir⁸. Bu tipin paralel örnekleri Perge, Didim, Limyra, Samos, Kıbrıs, Atlit, Berenice ve Yunanistan'da (Kerameikos ve Agora);

7 Williams 1989, 91vd.

8 J. W. Hayes, "Early Roman Wares From from the House of Dionysos, Paphos" *Rei Cretariae Romanae Foutorum Acta* 17/18, 1977, 100.

ayrıca Yassı Ada batığında tespit edilmiştir⁹. Anamur'da Bizans tabakalarında 3.-4. yüzyıllara tarihlenen sikkeler ile birlikte ortaya çıkarılmıştır. Perge'deki paralelleri 5.-7. yüzyıllara tarihlendirilir. Samos'taki örnekler ise 7. yüzyılın ilk yarısına verilmektedir. Bu tarih olasılıkla bu amphora tipinin görüldüğü son yıllar olarak değerlendirilir.

11. *Amphora ağız parçası: ağız çapı 14.4 cm. (Resim: 3)*

Türkler'de bulunmuştur. Sıkı, az gözenekli sarımsı kırmızı tonunda bir hamura sahiptir. Hamurun küçük kalker, taş ve mika katkılı olduğu izlenir. Kulp bölümü kırık durumdadır ancak kulpun boyuna birleştiği bölüm görülebilir. Ağız ve kulp biçiminden 10 numaralı örnek gibi Anamur A amphoraların tipinde olduğu anlaşılır.

12. *Amphora kulp parçası*

Türkler yerleşiminde aynı ölçü ve hamur özelliklerine sahip aynı amphoraya ait olabilecek iki kulp sağlam durumda tespit edilmiştir. Orta derecede sıkı ve gözenekli, yoğun taş katkılı, sarımsı kırmızı tonda bir hamura sahiptirler. Ayrıca üzerlerinde krem rengi astar izi görülür. Kulpların üst bölümünde izlenen parmak ile sıkıştırarak biçimlendirme bunların da Anamur tip A amphoralarının parçaları olduklarını gösterir.

13. *Amphora ağız parçası: ağız çapı 14 cm.*

Elikesik'te taşocağının karşısındaki tepede, yerleşim alanında bulunmuştur. Orta sıklıkta, gözenekli, orta kalker, mika ve taş katkılı, kiremit kırmızısı

9 Anamur için bkz. Williams 1989, fig. 55; Perge için bkz. N. Fırat, *Perge Konut Alanı Keramiği*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999, Lev. 174.770; Atik 1995, 190, no. 446, çiz. 83.446; Limyra için bkz. D. Laroche, "Rapport Sur les travaux de la mission Archeologique du Letoon en 2006", *Anatolia Antiqua* XV, 2007, 325-334, fig. 6. 10; Kilikya'daki diğer yerleşmeler için bkz. N. K. Rauh, "Dağlık Kilikya Yüzey Araştırma Projesi:1997 Sezonu Raporu", XVI. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, I. Cilt, Ankara 1999, 341; Didim için bkz. U. Wintermeyer-K. Tuchelt, "Didyma 1975-1979: 5 Katalog ausgewählter Keramik und Kleinfunde", *Istanbuler Mitteilungen* 30, 1980, Pl. 58, no.197; Samos için bkz. U. Jantzen-R. C. S. Felsch-H. Keinast, "Samos 1973, Die Wasserleitung des Eupalinos", *Archäologischer Anzeiger*, 90, 1975, fig.11; Kıbrıs için bkz. Hayes 1977, 100; Atlit için bkz. A. Zemer, *Storage Jars in Ancient Sea Trade*, Haifa 1977, no. 41, Pl. XV; Berenice için bkz. J. A. Riley, "The Coarse Pottery from Berenice", J. A. Lloyd (ed.), *Excavations at Sidi Khrebishh Benghazi (Berenice)*. II. *Supplements to Libya Antiqua* 5, 2, 91-449, Tripoli 1979, fig. 83, no. 236; Yunanistan'daki Kerameikos için bkz. W. Hoepfner, "Kerameikos, Ergebnisse der Ausgrabungen" 10. *Das Pompeion und seine Nachfolgerbauten*, Berlin 1976, fig. 251, no. K168; Atina Agorası için bkz. H. S. Robinson, *The Athenian Agora V: Pottery of the Roman Period*, Princeton 1959, no. G199; Yassı Ada için bkz. G. Bass- F. Van Doorninck, "A Fourth-Century Shipwreck at Yassı Ada" *American Journal of Archaeology*, 75, 1971, fig. 11. no. 9.

tonunda hamura sahiptir. Ağız tipi dışa dönüktür, boyuna geçişte derin bir yiv bulunur ve boyun formu silindiriktir. Bu ağız olasılıkla Mısır'da yaygın biçimde görülen ince bilezik dudaklı, kısa konik boyunlu, şişkin yivli bir gövdeye sahip, kulpların omuz altından omuza bağlandığı, ince halka dipli bir amphoraya aittir¹⁰. Bu amphora tipinin paralel örnekleri ise Perge, Kıbrıs ve Yassı Ada'da tespit edilmiştir¹¹. Paralel örneklerine göre 5.-7. yüzyıllara tarihlendirilebilir.

14. *Amphora ağız ve kulp parçası: ağız çapı 7 cm.*

Çıplaklı'daki şapelin kuzeybatısındaki alanda bulunmuştur. Orta sıklıkta, orta derecede gözenekli, yoğun mika ve taş katkılı, sarımsı kahverengi tonunda bir hamura sahiptir. İçe dönük ağız tipindeki amphora dar boyunlu ve iki kulpludur. Paralel örneği Sakız Adası buluntuları arasında tespit edilir¹².

Alanya çevresindeki yerleşimlerden toplanan seramik parçaları içerisinde üç farklı tipteki amphoraların örnekleri tespit edilir. Bunlardan kulp formu ile karakteristik olan Anamur Tip A amphoraları en yaygın görülen formdur. Türkler, Kızılcaşehir, Elikesik'te taşocağının karşısındaki tepede tespit edilen yerleşimde ve şapelin yukarısındaki yapıda; Akkale'de yerleşim ve eski taşocağı üstündeki yapı topluluğunda ve İncekum'daki hamam alanında bu tipteki amphoraların parçaları tespit edilmiştir (Resim: 4). Tüm bu yerleşimlerde aynı forma ait çok sayıda ağız ve kulp parçası görülmüştür.

Amphora ağız ve kulp parçalarının yanı sıra Kızılcaşehir Kalesi, Elikesik yerleşim alanı ve Türkler'de beş farklı tip gösteren tutamaklar belgelenmiştir. Tutamaklarda sarımsı kırmızı, kırmızı ve kiremit tonlarında, taş, kalker ve mika katkılı hamurlar izlenir. Hamur özellikleri bu tutamakların Anamur Tip A amphoralarına ait olabileceğine işaret eder. Bu amphora tipinin üretim merkezlerinden biri olan Anamur'daki örneklerin de farklı tutamak tiplerine sahip oldukları görülmektedir¹³. Farklı tutamak tiplerinin ise kronolojideki bir farklılığa işaret etmediği anlaşılmıştır.

15. *Pithos ağız parçası: ağız çapı 30 cm.*

Kızılcaşehir Kalesi'nde bulunmuştur. Gözenekli, yoğun taş, kalker ve şamot katkılı, sarımsı kahverengi tonunda hamura sahiptir. Basit ağız formu, kısa boyunlu ve geniş gövdelidir. Boyun bölümünü çevreleyen bir şerit üzerinde kazıma motifi yer alır.

10 Zemer 1977, no. 63

11 Perge için bkz. Fırat 1999, no. 793; Kıbrıs için bkz. J. Green, An Underwater Archaeological Survey of Cape Andreas, Cyprus 1969-70 A Preliminary Report, Colston Papers No. 23, Marine Archaeology, London 1973, 141-179, bil. 163, fig. 22. Yassı Ada için bkz. G. Bass, Underwater Excavations at Yassı Ada: A Byzantine Shipwreck, 1962, fig. 66.

12 M. Ballance, J. Boardman, S. Corbett ve S. Hood, *Excavations at Chios 1952-1955, Byzantine Emporio*, Oxford 1989, fig. 38.239.

13 Williams 1989, 551-560.

16. *Pithos ağız parçası: ağız çapı 45 cm.*

Akkale yerleşim alanında bulunmuştur. Gözenekli, yoğun taş, şamot ve bitki katkı, sarımsı kahverengi tonunda hamura sahiptir. Ağız kenarı çok kalındır ve hafif içe dönük bir form gösterir. Ağzın hemen altından kırılmış bir parçadır, boyun ve gövde formu tam anlaşılamaz.

17. *Pithos ağız parçası: ağız çapı 48 cm.*

Akkale yerleşim alanında bulunmuştur. Gözenekli, yoğun taş, şamot ve bitki katkı, kiremit kırmızısı tonunda hamura sahiptir. Basit tipteki ağız kenarı oldukça kalındır ve gövde bölümünde de yaklaşık 3 cm. kalınlığında bir cidara sahip olduğu anlaşılır.

18. *Pithos ağız parçası: ağız çapı 46 cm. (Resim: 5)*

Akkale yerleşim ve kilise alanında bulunmuştur. Gözenekli, yoğun taş, şamot ve bitki katkı, sarımsı kahverengi tonunda hamura sahiptir. Basit tipte ağız formuna sahiptir ve ağız kenarında ince bir şerit içerisinde belirli aralıklarla tekrarlanan çentiklerin oluşturduğu bir bezeme yer alır.

19. *Pithos ağız parçası: ağız çapı 45 cm. (Resim 6)*

Elikesik'te şapelin yukarısındaki yapıda bulunmuş. Tespit edilen üç kırık ağız parçasının aynı kaba ait olduğu tespit edilmiştir. Basit ağız tipine sahiptir ve gövdeye geçiş bölümüne rastlayan seviyede kabın çevresini dolaşan bir şerit içerisinde belirli aralıklarla tekrarlanan çentiklerin oluşturduğu bir bezeme izlenir.

Sırsız seramikler arasında amphoralardan sonra en yoğun buluntu grubunu pithosara ait ağız, gövde ve kaide parçaları oluşturur. Pithoslar paralel örneklerine göre 5.-7. yüzyıllar içerisinde değerlendirilebilir. Sırsız seramiklerde astar kullanılmamış, bezemeye genellikle yer verilmemiştir. Görülebilen bezemeler arasında pithosların ağız kenarı ve boyun bölümlerinde kullanılan kazıma çizgiler veya parmak ile oluşturulan baskılar bulunur. Ayrıca Konaklı/Aunesis'te bir kâsenin ağız kenarında ve Akkale'deki bir pithosun boyun bölümünde "pie crust" olarak adlandırılan biçimlendirme tespit edilir.

Sırlı seramik parçaları ise Halil Limanı (Domuz Burnu) ve Kızılcaşehir Kalesi'nde belgelendirilmiştir.

20. Kâse kaide parçası: kaide çapı 12 cm. (Resim: 7, 8)

Halil Limanı'nda (Domuz Burnu) bulunmuştur. Orta sıklıkta, orta derecede gözenekli, az kalker ve orta taş katkılı kahverengimsi sarı tonunda bir hamurdan üretilmiştir. Kabın iç yüzünde krem rengi astar bulunur. Yeşil ve kahverengi boya ile oluşturulan spiraller kaidenin iç yüzünü kaplar¹⁴. Kabın içi şeffaf ince bir sır tabakası ile kaplanmıştır. Bu gruptaki seramik örneklerinin Yunanistan kökenli oldukları, Corinth veya Sparta'da üretilmiş olabilecekleri düşünülür. Ancak Akdeniz'deki birçok merkezde bu seramiklerin örnekleri ortaya çıkarılmıştır. Girit, Kıbrıs, Kırım, İstanbul, batı ve güney Anadolu, Balkanlar, Venedik ve İtalya'daki örneklerine göre 12. yüzyıl ikinci yarısı-13. yüzyılda üretilmiş oldukları anlaşılr.

21. Kâseye ait kaide ve gövde parçaları (Resim: 9)

Kızılcaşehir Kalesi'nde bulunan aynı kâseye ait iki parça gözenekli, irili ufaklı taş ve kalker katkılı, sarımsı kırmızı renkte bir hamur özelliği gösterir. Dış yüz sırsızdır, içte bej rengindeki astar üzerinde sgraffito tekniğinde bir bezemenin parçası görülebilir. İç yüzey şeffaf sarı-yeşil tonda bir sır ile kaplanmıştır. Kaidenin arka yüzünde usta veya atölye işareti olabilecek kazıma çizgiler bulunur. Parça küçük olduğu için ağız çapı ölçülememiştir.

22. Kâse ağız parçası

Kızılcaşehir Kalesi'nde bulunmuştur. Hamur sarımsı kırmızı renkte, orta sıkı, orta derecede gözenekli, orta kalker katkılıdır. İç dönük ağız formuna sahip parça çok küçük olduğu için ağız çapı ölçülemez. Parçanın iç yüzünde bej rengi astar bulunur ve ağız dış bölümüne de ince bir şerit hâlinde astar ve sır sürüldüğü anlaşılr. Sgraffito tekniğinde bezenmiştir. Ağız kenarında ise küçük çentikler yer alır. Kabın iç yüzü, dışta ise sadece ağız kenarına rastlayan bölümün şeffaf bir sır ile kaplanmış olduğu görülür.

23. Kâse ağız parçası: ağız çapı 22 cm.

Kızılcaşehir Kalesi'nde bulunmuştur. Hamur sarımsı kahverengi, renkte, orta sıkı, orta derecede gözenekli, orta kalker katkılıdır. Basit ağız tipine sahiptir. İç ve dış yüzeyde bej astar üzerine şeffaf sır uygulanmıştır.

14 Morgan bu seramik grubuna ait motifleri beş grupta değerlendirir. C. H. Morgan, *The Byzantine Pottery, Corinth XI*, Cambridge Mass. 1942.

24. *Kâse ağız parçası: ağız çapı 18 cm.*

Kızılcaşehir Kalesi'nde bulunmuştur. Hamur sarımsı kırmızı renkte, sıkı, az gözenekli, az kalker katkılıdır. Basit ağız tipindedir; iç ve dış yüzde bej astar görülür. Parçanın iç yüzünde, dışta ise ağız bölümüne rastlayan bölümde sarı-yeşil tonda sır uygulanmıştır.

25. *Kâse kaide parçası: kaide çapı 8 cm.*

Kızılcaşehir Kalesi'nde bulunmuştur. Hamur kırmızı renkte, orta derecede sıkı, orta gözenekli, orta kalker katkılıdır. İç yüzde bej astar ve hardal sarısı sır görülür. Kaidenin ortasına rastlayan bölümde kahverengi iç içe iki daire motifi görülür.

26. *Kâse kaide parçası: kaide çapı 12 cm. (Resim: 10)*

Kızılcaşehir Kalesi'nde bulunmuştur. Hamur sarımsı kahverengi renkte, orta sıkı, orta gözenekli, orta kalker katkılıdır. Dış yüz sırsızdır, içte ise koyu yeşil sır görülür. Kâsenin içinde champlevé tekniğindeki bezemenin bir bölümü görülebilir. Champlevé tekniğindeki kaplar çeşitli merkezlerde 12. yüzyıl sonu-13. yüzyıl başına tarihlenmektedir¹⁵.

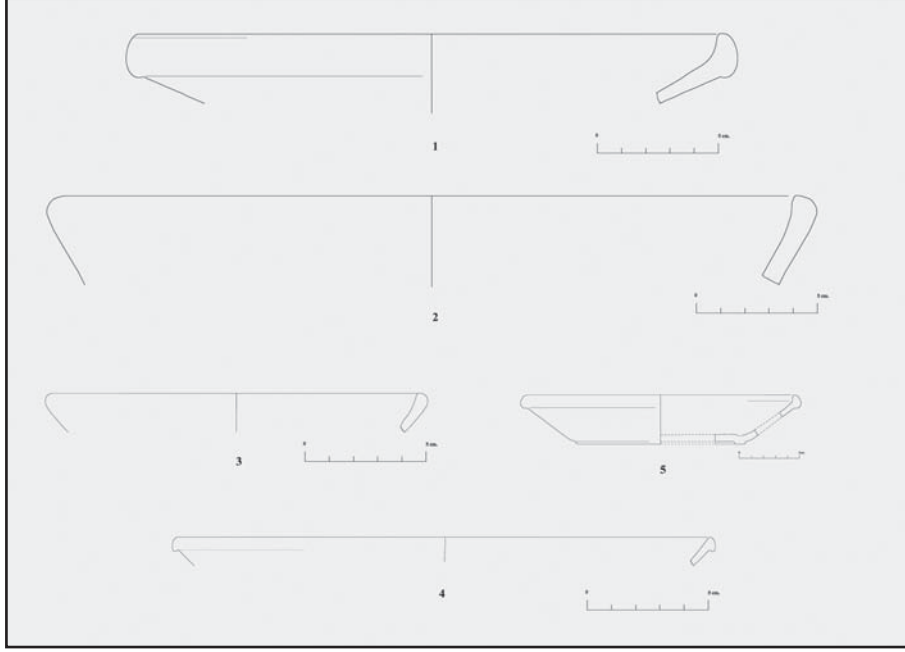
27. *Kâse ağız parçası: ağız çapı alınamaz*

Kızılcaşehir Kalesi'nde bulunmuştur. Hamur sarımsı kırmızı renkte, sıkı, az gözenekli ve orta kalker katkılıdır. Basit ağız tipine sahip parça içte bej astar, sarı-yeşil sırlıdır. Dışta ise ağız kenarına rastlayan yaklaşık 1 cm. kalınlıktaki bölümde sır bulunur. Tek renk sırlı seramiklerin örnekleri 10.-11. yüzyılda sıklıkla görülür.

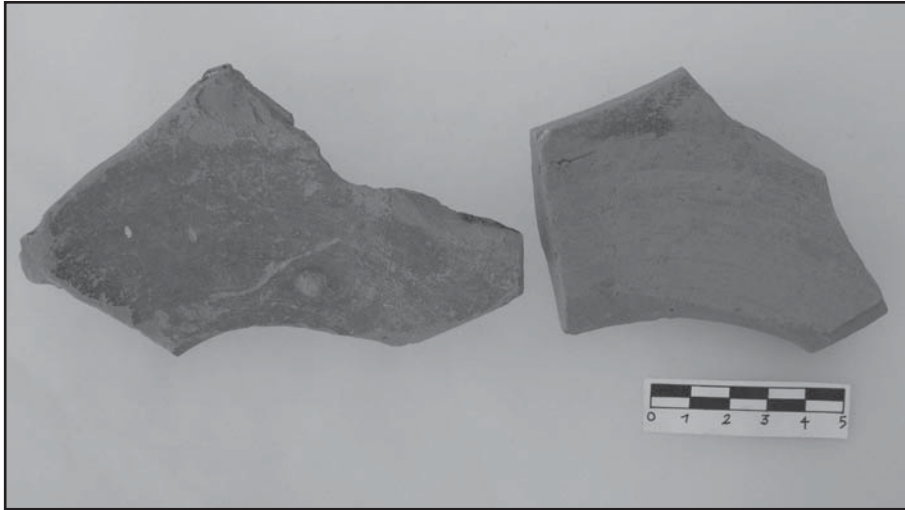
Kızılcaşehir Kalesi'nde ayrıca tek renk sırlı altı adet gövde parçası tespit edilmiştir. Bu parçalarda cidar kalınlıkları 0.4-0.9 cm. arasındadır. Parçalar sarımsı kahverengi ve kırmızımsı sarı tonlarda, sıkı, az gözenekli, küçük kalker katkılı hamurlara sahiptir. Parçaların dış yüzlerinde astar ve sır görülmez; iç yüzlerde ise açık sarı, açık yeşil, limon sarısı ve yeşil tonlarda sır izlenir.

Sırlı parçaların büyük bölümü Kızılcaşehir Kalesi'nde tespit edilmiştir. Seramikler arasında tek renk sırlı, sgraffito, yeşil ve kahverengi boyama ve champlevé seramik gruplarına ait örnekler bulunur. Bu seramiklerin paralel örnekleri ile değerlendirilmesi ise 10.-13. yüzyıl ortalarına kadar olan döneme tarihlendirilmelerini sağlar. Sırlı seramiklerle birlikte Erken Hıristiyan Dönemine tarihlenen kırmızı astarlı ve sırsız seramiklerin de görülmesi yerleşimin uzun süre kullanılmış olduğuna işaret etmektedir.

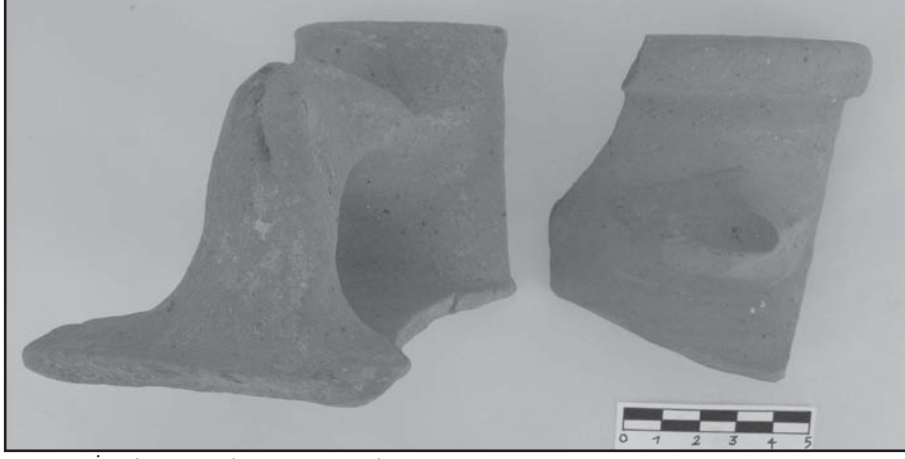
15 Morgan 1942; G. D. R. Sanders, "Excavations at Sparta: The Roman Stoa, 1988-91. Preliminary Report, Part I, Medieval Pottery", *BSA* 88, 1993, 260.

Çizim 1: Kırmızı astarlı seramiklerden bir grup çizim

Resim 1: Halil Limanı, kırmızı astarlı kaide parçaları

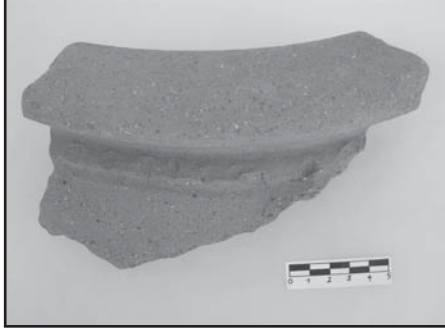
Resim 2: İncekum, amphora ağız parçaları

Resim 3: Türkler, amphora ağız parçaları

Resim 4: Türkler, amphora tutamak parçaları

Resim 5: Akkale, pithos ağız parçası

Resim 6: Elikesik, pithos ağız parçası

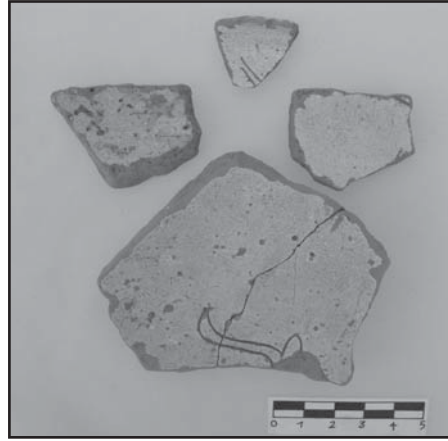
Resim 7: Halil Limanı, sırlı kaide parçası, iç yüz

Resim 8: Halil Limanı, sırlı kaide parçası, arka yüz

Resim 9: Kızılcaşehir, sırlı tabak parçaları

Resim 10: Kızılcaşehir, sırlı kaide parçaları

2007 YILI SUALTI ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ INA SUALTI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Orkan KÖYAĞASIOĞLU*

Sualtı Arkeoloji Enstitüsü INA olarak, 20 Eylül-7 Ekim 2007 tarihleri arasında, Araştırma başkanı George F. Bass ve Claude Duthuit haricinde tamamen Türklerden oluşan bir ekiple geçen yıllarda Ege Denizi'nde sürdürmüş olduğumuz antik batık araştırmalarına devam ettik. 2007 yılı araştırma sezonunda Bakanlık temsilciliği görevini Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan Sayın Sinem Özongam yürütmüştür.

2006 yılında Foça'dan başladığımız araştırmamız, Çeşme yakınlarındaki Karaada'ya ulaştığımızda henüz tam olarak bitmemiştir (Harita: 1). Bu nedenle 2007 yılındaki araştırmamıza Foça ve Çeşme arasında devam ettik.

Bu çalışmamızda yine 20 metre boyundaki araştırma gemisi Virazon (Resim: 1), iki kişilik araştırma denizaltısı Carolyn (Resim: 2) ve d alınacak yerlere Carolyn'i taşımak için destek gemisi olarak kullanılan, Miletos'un Hititçe ismi verilen, 15 metrelik katamaran Millawanda (Resim: 3) kullanılmıştır.

2007 araştırma sezonu boyunca tamamen dalışa yasak olan Çeşme Limanı'nın girişinin hemen dışında yer alan sığılıkları, Çeşme ve Dalyan'ın kuzeyindeki adaları, Antik Erythrai'nin yani Ildırı'nın yakınlarındaki sığılıklarla adaları ve Karaburun Yarımadası'nın batı kısmını kuzey ucuna kadar araştırdık (Harita: 1). Sert hava koşulları nedeniyle yapabildiğimiz yalnızca 18 denizaltı dalışında her ne kadar çeşitli kırık kap parçası gruplarına rastlasak da gerçek anlamda sadece iki batık tespit edebildik.

20 Eylül 2007 tarihinde araştırma dalışlarına Karaada'nın güneydoğu ucundan başlandı ancak herhangi bir arkeolojik buluntuya rastlanmadı.

25 Eylül 2007 tarihinde, Karaada'nın kuzeybatı ucundaki Ayrıktaş Burnu'nun doğusundan (Harita: 2) yapılan dalışta 38 metre derinlikte bir demir çapa (Resim: 4) ve hem kırık hem sağlam durumda çeşitli Bizans amphoraları tespit ettik (Resim: 5, 7). Scuba dalış gerçekleştirmediğimiz bu batık M.S. 4. yüzyıl ila M.S. 6. yüzyıllar arasına tarihlendirilebilmektedir. Ayrıca kumun içersinde gövde kalıntıları ve buna ek olarak çeşitli buluntular korunmuş olmalıdır.

Karaada'nın güneybatısında yer alan Uzun Adalar'ın batısında 27 Eylül'de yapılan dalışta adaların çevresinin yaklaşık %75'lik bir kısmı tarandı

* Orkan KÖYAĞASIOĞLU, okoyyagasioglu@anadolu.edu.tr. Sualtı Arkeoloji Enstitüsü INA, Sualtı Sokak, No: 2, 48400, Bodrum, Muğla/TÜRKİYE.

ve bazı kırık Bizans Dönemi amphora döküntüleri haricinde bir bulguya rastlanmadı.

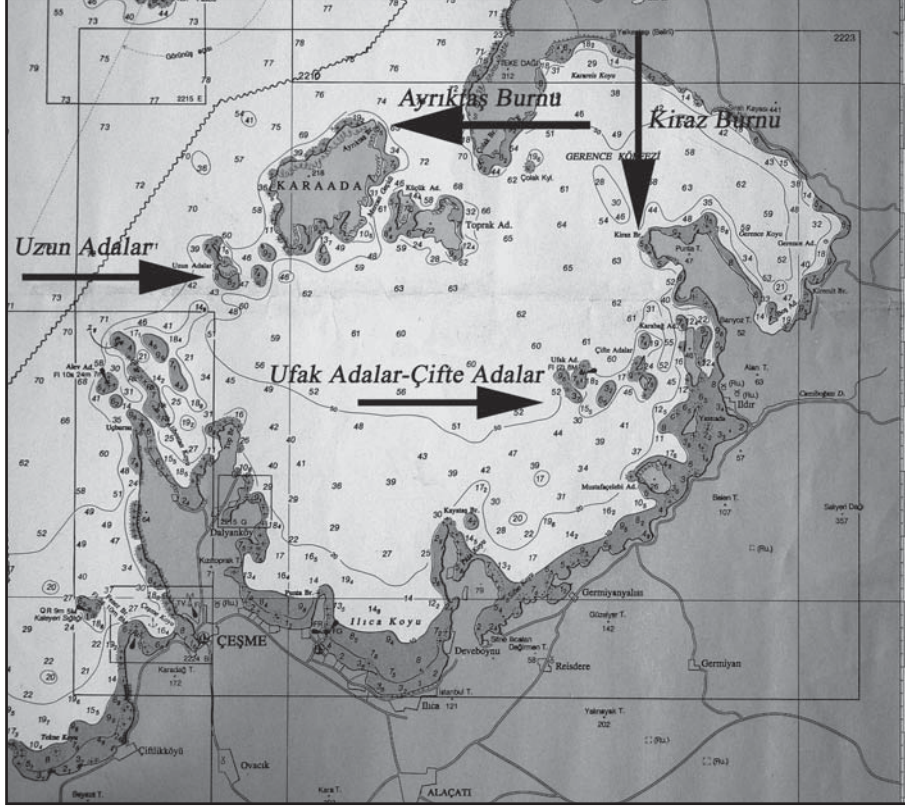
Ildırı açıklarında bulunan Çifte Adalar'ın doğu kısmında yapılan dalışlarda dağınık vaziyette farklı dönemlere ait kırık amphora parçalarına rastlandı. Fakat batık olabilecek bir buluntuyla karşılaşmadı. Aynı bölgenin devamında yapılan çalışmalarda Çifte Adalar'ın kuzeydoğusunda, 35 metre derinlikte üç adet aynı tipte amphora ve çeşitli kırıklarla karşılaşıldı. Ancak büyük bir ihtimalle bu parçalar bir batıktan ziyade çeşitli döküntülerdir.

6 Ekim tarihinde Ildırı'dan çokta uzak olmayan Kiraz Burnu açıklarında (Harita: 2), 33 ila 40 metre arasındaki derinlikte antik bir batık tespit edildi. Alanda oldukça çok sayıda kırık parça, zeminde gözükebilen 2 adet sağlam amphora ve safra olması muhtemel kabaca perdahlanmış çeşitli taşlar gözlemlendi (Resim: 8). Manitoba Üniversitesi'nden Dr. Mark Lawall'a Virazon'dan gönderilen materyaller doğrultusunda yapılan tanımlamaya göre bu batık, takriben Ephesos ve Miletos arasındaki alanı kapsayan merkezi Ionia bölgesi menşei bütün hâldeki amphora örneğine dayanarak M.Ö. 3. yüzyıl ortalarına tarihlendirilmektedir (Resim: 9).

Dr. Lawall'a göre kırık amphora örnekleri ise Erythrai bölgesi yakınlarından gelmektedir. Batık alanındaki amphoralar genellikle kayalar arasındaki kum ceplerinde bulunmaktadır. Ancak yaklaşık 35 metre derinlikte başlayan kum zeminin altından oldukça geniş bir alana yayılmış amphora parçaları yüzeye doğru kendilerini göstermektedir. Buna bağlı olarak geminin ana kargosu ve bizim için önemli olan gövde parçaları muhtemelen kum sathın altında bulunmaktadır. Bu nedenle bu bölge kazı yapmaya uygun görülmektedir. Ne yazık ki bölgede çok sık bulunan balık çiftliklerinin suyu kirletmesi ve bu çiftliklere ait çapalar ile tonozların denizaltının güvenli seyri için engel oluşturmalarından dolayı tüm batık alanı çok detaylı biçimde incelenip fotoğraflaması yapılamadı.

Araştırma sonunda ekibimiz, çalışma boyunca gördüğümüz objeleri tanımlamamıza yardımcı olacak materyalleri içersinde barındıran kütüphanenin de yer aldığı Sualtı Arkeoloji Enstitüsü INA'nın Bodrum'daki tesislerine dönmüştür.

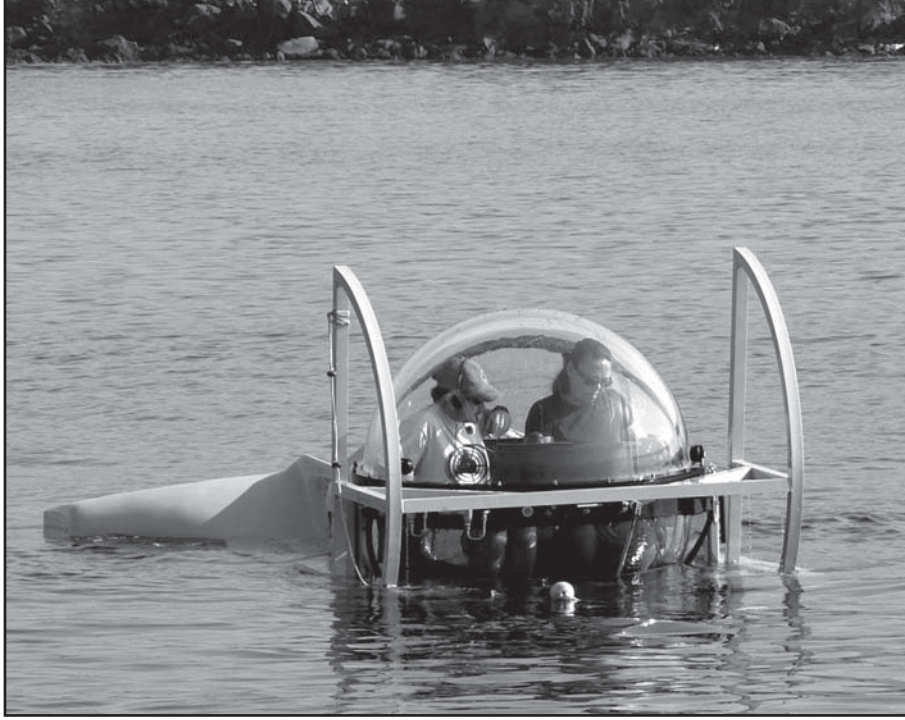
2007 yılı araştırma sezonunda sorunsuz bir biçimde sualtı yüzey araştırmamızı yürütmemizi sağlayan Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, proje başkanımız Sayın Prof. George F. Bass'a, baş dalgıcımız Sayın Claude Duthuit ve Bakanlık temsilcimiz sayın Sinem Özongam'a; ayrıca Virazon araştırma gemisinin kaptanı ve Carolyn'ın baş pilotu Sayın Feyyaz Subay'a, Virazon'un makinisti Zafer Gül'e, Millawanda'nın kaptanı Bayram Koşar'a, Virazon'un usta gemicisi ve arkeolog Levent Çimen'e, arkeoloji öğrencisi Recep Kendirciye, Virazon'un makine yağcısı Ali Öncel'e, Bülent Demirbağ'a ve meği geçen herkese teşekkürlerimizi sunarız.

Harita: 2

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

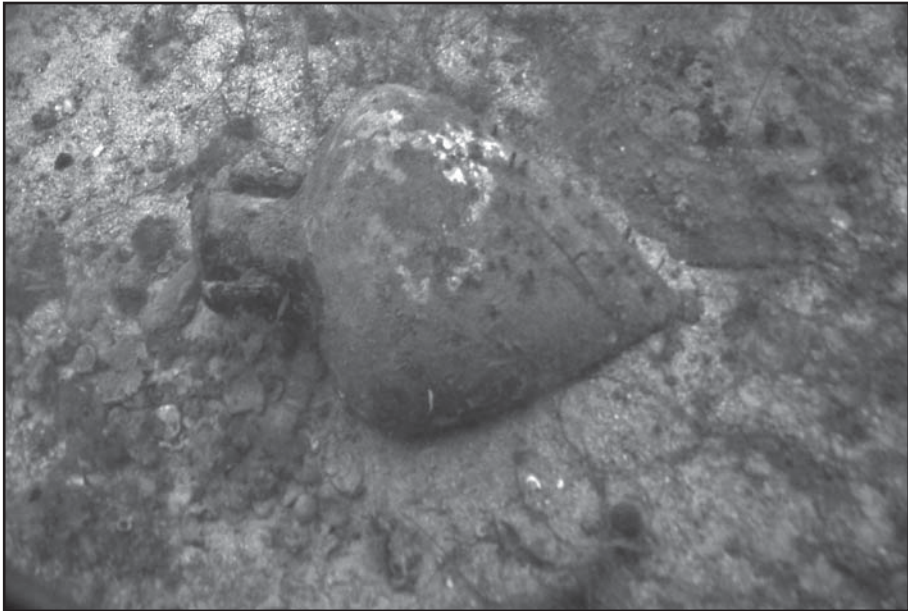
Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

ÇANAKKALE İLİ ORTAÇAĞ VE TÜRK DÖNEMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2007 YILI ÇALIŞMALARI

A. Osman UYSAL *

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle sürdürülmekte olan "Çanakkale İli Ortaçağ ve Türk Dönemi Yüzey Araştırması"nın 2007 dönemi için 16.11.2007 tarihinde çalışmaya başlanılmış ve 27.11.2007 tarihinde araştırma tamamlanmıştır.

Bu dönem çalışmalarına ekip listesinde isimleri verilen elemanlardan Prof. Dr. A. Osman Uysal başkanlığında Bakanlık temsilcisi Halil Kocaman'la birlikte, Uzman Türker Türker, Araş.Gör. Zekiye Uysal, Araş. Gör. Yusuf Acioğlu, Araş.Gör. Oğuz Koçyiğit yüksek lisans öğrencisi Erkan Atak katılmışlardır. Çalışmanın eğitim öğretim dönemine rastlaması nedeniyle, yukarıdaki elemanların iştiraki derslere bağlı olarak peyderpey gerçekleşmiştir. Ekip listesinde gözüken Yrd. Doç. Dr. Ayşe Çaylak Türker ve uzman Ahmet Sipahioğlu ise; bulgularla ilgili masa başı çalışmalarda görevlendirildiklerinden arazi çalışmasına katılmamışlardır.

Bu dönem çalışmalarında hava şartları da dikkate alınarak Ezine'ye bağlı Akköy, Merkez İlçe'ye bağlı; Karacaören, Sarıcaeli, Kalabaklı, Aşağı Okçular, Elmacık, Musaköy, Yapıldak, Arisbe, Çanakalan, Denizgözü, Kuzköy (Çınarlı), Kızılcaören, Taşlıtarla, Eceabad; Keçili, Yalova, Bahşiköy, Büyük Anafartalar, Küçük Anafartalar, Kumköy, Bigalı Köyü ve kalesinde incelemelerde bulunulmuştur. Bu yerleşimlerde tarihi yapı bakımından çok önemli eserler bulunmamakla birlikte, özellikle mezar taşları, söz konusu yerleşimlerin tarihine ışık tutacak ölçüde zengindir.

Geçen yıl da incelediğimiz Ezine-Akköy'e yeniden gidilerek mezarlıktaki taşlar ve seramik fırınları alanı tekrar incelenmiştir. Böylece gözden kaçmış olan mezar taşları belgelendirilmiş ve şehzade mezarı denilen mezarların kitabeli parçaları incelenmiştir. Klasik üslupta süslemeli lahit biçimli şehzade ailesi mezarlarına ait bir taşta H. 1030/M. 1620-21 tarihi tespit edilmiştir. Bugün, bitişiğindeki geç devir türbesinin duvarlarında kullanılmış durumdaki lahit parçaları üzerindeki bezemeler XVII. yüzyıl üslubundadır. Buna göre XVII. yüzyıldan kaldığı belirlenen mezarların gerçekten bir Osmanlı şehzadesi ve ailesine ait olup olmadığı anlaşılamamıştır. Çünkü mevcut yazılı parçalarda sadece "Saime" biçiminde bir kadın ismi belirlenebilmiştir. Oysa burada asıl önemli olan mermer kavuklu şahidenin sahibidir ki; buna dair

* Prof. Dr. A. Osman UYSAL, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Ed. Fak., Sanat Tarihi Bölümü ÇANAKKALE/TÜRKİYE.

bir isim belirlenememiştir. Fakat mahallî rivayetin sözünü ettiği Osmanlı şehzadesi konusu ilginçtir. Çünkü, gerçekten de bu tarihte öldürülmüş bir Osmanlı şehzadesi vardır. Bu kişi Sultan I. Ahmed'in oğullarından şehzade Mehmed olup; kardeşi II. Osman'ın saltanatı sırasında M. 1620 yılında haksız yere katledilmiştir¹. Fakat kaynaklarda onun Sultan Ahmed Türbesi'ne defnedildiği belirtilir. Bu durumda İstanbul'daki Sultan Ahmed Türbesi'nde yatan hanedan ailesinin yeniden incelenmesi ve adı geçen şehzadenin orada yatıp yatmadığının kesinleştirilmesi gereklidir.

Akköy'de 2006 yılında incelediğimiz cami, çeşme ve aşağıda dere kenarındaki hamam denilen kalıntılara ilişkin 2007 yılında sürdürdüğümüz araştırma sırasında bir arşiv belgesine ve Mehmed Ziya'nın M. 1912 yılında kaleme aldığı bir makaleye ulaştık. H. 937/M. 1530 tarihli *Muhasabe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*'ndeki bir kayda göre²; Hebe Gazi adında bir kişi Akköy'de cami, çeşme ve mektebhane yaptırmıştır. Aynı kayıta, Hebe Gazi'nin vakfının akarları arasında Akköy'deki hamam da geçmektedir (Resim: 1). Köydeki çeşme üzerindeki bozuk kitabenin tarihini H. 728/M. 1328 biçiminde okumuştuk³. Fakat, çeşmeyi XX. yüzyıl başlarında gören Mehmed Ziya'ya göre kitabede H. 718/M. 1318 tarihi okunmaktadır⁴. Bizden daha önce ve muhtemelen daha sağlam durumda iken gördüğü için Mehmed Ziya'nın verdiği tarihi kabul etmek daha doğru olacaktır. Buna göre; Hebe Gazi'nin yaptırdığı külliye, XIV. yüzyılın ilk çeyreğine ait olmaktadır. Vakıf kaydında geçen mektebhane yıkılıp gitmiştir.

Akköy'de 2007 yılındaki çalışmalarımız sırasında; seramik atölyeleri izleri ve yoğun seramik parçalarının bulunduğu alanda yüzey tespitlerine devam edilmiştir. Yüzeyde görülen çok sayıda sırlı seramik parçasının yanında, sırsız veya yarı mamül durumda sırlı seramik parçaları ve özellikle üç ayaklar tespit edilmiştir. Üç kollu olanlardan eşkenar üçgen biçiminde olanlara kadar biçimsel çeşitlilik sergileyen üç ayakların üzerindeki damgalar; Akköy'de geniş çaplı bir seramikçiliğin varlığını ortaya koymaktadır. Bunların her yörede görülebilecek sırsız halk tipi çanak çömlektan ziyade sırlı seramikler oluşu, köyün endüstriyel anlamda bir seramik merkezi niteliği taşıdığını anlatmaktadır. Özellikle erken örneklerin, bir yandan Selçuklu seramikçiliğini andırması; diğer taraftan "Milet İşi" denilen Beylikler Devri seramiklerinin görülmesi; Akköy'de en azından XIV. yüzyıla inen bir geleneğin varlığını

1 Nâima, *Nâima Tarihi*, İstanbul 1968, s. 738.

2 H. 937/M. 1530 Tarihli *Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1995, s. 237.

3 Bkz. A. O. Uysal, "Çanakkale İli Ortaçağ ve Türk Dönemi Yüzey Araştırması 2006 Yılı Çalışmaları", 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 2008.

4 Mehmed Ziya, "Şimdiye Kadar Tedkik Olunmamış Bir Şehzade Mezarı", *Şehbal*, 1 Ağustos 1328 (1912), s. 194.

kanıtlamaktadır. Böylece; Beylikler Devrinde İznik ve Kütahya gibi bilinen seramikçilik merkezlerinin arasına Akköy'ü de katmak gerekmektedir.

Çanakkale İli Merkez Karacaören Köyü'nde daha önceki yıllarda gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen hamam incelenmiş ve ölçüleri alınmıştır. Daha sonra köyün mezarlığına girilip Türk dönemi mezar taşları incelenmiştir. Köyün mezarlığında 1 adet Osmanlı mezar taşı görülmüştür. H. 1327/M. 1909-1910 tarihli bu mezar taşı kavukludur, mermerden yapılmıştır. Ayrıca mezarlıkta bir de sütun parçası tespit edilmiştir.

Çanakkale İli, Merkez Özbek Köyü'nde yine daha önceki yıllarda yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilen küçük hamamın ölçüleri alınmış ve fotoğrafları çekilmiştir. Hamamın hemen yanında bir de çeşme bulunmaktadır. Her iki yapı da XIX. yüzyıl sonuna işaret eden özellikler göstermektedir. Yapıların eskiden burada bulunan bir çiftlikle ilgili olduklarını sanıyoruz. Özbek Köyü'nün geçmişinin Fatih devrinden önceye kadar indiği ileri sürülse⁵ de; XVI. yüzyıl kayıtlarında adının geçmeyişinden hareketle, geç devirde iskân olunduğunu düşünüyoruz. Bu açıdan köyün, 93 Harbi diye bilinen M. 1878'deki Rus Harbi'nin ardından Varna'dan göç edenler için oluşturulduğu yolundaki⁶ görüş daha doğru görünüyor. Buradaki mezarlıkta yer alan taşlar daha önceki yüzey çalışmaları sırasında incelenmiştir.

Pirî Reis'in haritasında ve XVI. yüzyıl Osmanlı kayıtlarında yer alan Sarıcaeli Köyü'ndeki mezarlık çok bakımsızdır. Tarihî mezar taşlarının çoğu toprağa gömülmüş durumdadır. Mezarlıkta sütun parçaları ve mezar taşı hâline getirilmiş sütunlar görülmektedir. Yazılı bir mezar taşında "merhum ve mağfur Hamid Hasan zevcesi Fatıma ruhuna sene 1302" (M. 1884-85) ibareleri okunmaktadır. Ayrıca, ahşap hece tahtalarının taşla yontulmuş biçimleri tarzında, üst kenarları dendanlı, yazısız şahideler göze çarpmaktadır. Sarıcaeli Köyü'nde sokak köşelerine konmuş durumda mermer hamam kurnası ve çeşitli mimari parçaları tespit edilmiştir. Köydeki iki çeşmeden birisi kitabelidir. Yuvarlak kemerli nişe sahip kitabeli çeşmedeki yazıda yer alan "Cevad Paşa himmet etti cihan cengi oluriken, üçyüzotuzbirde yaptı Kâmil çeşmeyi, 1331-1333" ibareleri M. 1915-16 yılları arasında Çanakkale Savaşı sırasında Cevad Paşa'nın girişimiyle yapının meydana getirildiğini göstermektedir (Resim: 2). Köydeki diğer çeşme de yuvarlak kemer biçimli nişiyle aynı dönem karakteri taşımaktadır. Fakat kitabesi silinmiştir. Köyün adı, XV. yüzyıl başlarında kaptan-ı deryalık göreviyle Gelibolu'da bulunan Saruca Paşa'yla ilgili olabilir.

5 Bkz. R. Eren, *Çanakkale İlinin Tarih İçindeki Gelişimi ve Folklor İncelemeleri*, İstanbul 1994, s. 180.

6 R. Eren, *a.g.e.*, s. 180.

Eskiden bir çiftlik yerleşimi olduğu sanılan Kalabaklı Köyü'nde, pek tarihî niteliği bulunmayan cami avlusunun kapısında iki adet devşirme sütun başlığı göze çarpmaktadır. Köydeki en eski mezar taşı üzerinde H. 1296/M. 1878-79 tarihi okunmuştur⁷.

Kızılören (Kızılçaviran), bugün için terk edilmeye yüz tutmuş Türk yerleşimlerinden birisidir. Halkının Kızılkeçeli aşiretinden olduğu sanılmaktadır⁸. Köyde, antik mermer sütun parçasından oyulmuş bir dibek bulunmaktadır. Köy girişindeki mezarlıkta; civar köylerde de gördüğümüz hece tahtası geleneğini çağrıştıran taş mezar şahideleri vardır. Bunların üzerinde özellikle iki selvi ağacı kabartması göze çarpmaktadır. Bunlardan başka, köyün biraz ilerisinde, Kuzköy (Çınarlı) kavşağında, hemen yol kenarındaki bir mezar, kitabeli taşıyla önemlidir. Mezar taşındaki satırlar şöyledir:

Hüve'l-bâki
Fenâdan bekâya eyledi rihlet
İde kabr(in) Hakk Kevser_i cennet
Kızılçaviran obasından
El-Hac Canlı Ahmed kerimesi
Fâtıma ruhuna fâtiha
sene 1229, 22 Ş.

Bu satırlara göre, mezarda yatan, Kızılçaviran obası sakinlerinden Hacı Canlı Ahmet'in kızı Fatıma 22 Şevvâl 1229/7 Ekim 1814 tarihinde vefat etmiştir. Mezarın, şimdiki köyün dışında ormanlık alanda bulunması, bu tarihlerde obanın henüz konar-göçer durumda olduğunu düşündürüyor (Resim: 3).

Merkez İlçe'ye bağlı olan Çanakalan Köyü'nün eski adının Kızılkeçeli (Kızılkeçili) olduğu söylenir⁹. Köyde, sokak kenarına konulmuş etnografik değerde birkaç dibek taşından başka kayda değer bir şey yoktur.

Merkez İlçe'ye bağlı köylerin en büyüklerinden Çınarlı'nın eski ismi Kuzköy'dür. Köyün eskiden Beğendik adıyla da anıldığı söylenmektedir¹⁰. "Kuz" kelimesi Ortaçağ Türkçe'sinde kuzey anlamını taşır. Her ne kadar bu isimlerden hiç birisi XVI. yüzyıl Osmanlı kayıtlarında yer almasa da, köy eski bir yerleşim olmalıdır. Belki çok eskiden daha farklı bir isim taşıyordu. Köydeki yatırlar arasında Saru Saltuk Dede'nin de bulunması bu açıdan

7 Bkz. R. Eren, *a.g.e.*, s. 202.

8 R. Eren, *a.g.e.*, s. 167.

9 R. Eren, *a.g.e.*, s. 167.

10 R. Eren, *a.g.e.*, s. 200.

anlamalıdır. Çünkü Selçuklu Devrinin sonlarına doğru Batı Anadolu'ya göçen meşhur Saru Saltuk'un bir müddet Ezine civarında kaldığı; sonra Romanya'nın Dobruca tarafına yerleştiği ileri sürülmektedir¹¹. Çanakkale'de söz konusu ismin yaşıyor olması, bu tezi desteklemektedir. Köydeki yatır, birçok yerde olduğu gibi, Saru Saltuk'un makam kabirlerinden birisi olmalıdır.

Köyün eski camisi 1912 yılından kalma, ahşap tavanlı ve tek minareli bir anıttır. 1986-89 yılları arasında yanına yeni cami yapılıncı kaderine terk edilmiştir (Resim: 4). Caminin yakınındaki ilkokul binası ise 1911-1915 yılları arasında inşa edilmiştir¹² (Resim: 5). Eski cami duvarının dibinde ve sokak kenarında antik sütun parçaları ve işlemeli mermer mimari parçalar göze çarpmaktadır.

Köyde iki adet tarihî çeşme bulunmaktadır. Her ikisi de tek cephe ve sivri kemer nişlidir. Birisi mermer cephesi ve üst taraftaki gülbezek kabartmalarıyla Klasik Osmanlı üslubundadır (Resim: 6). Diğerinde yer yer devşirme taşlar kullanılmıştır. Fakat her iki yapıda da kitabe yoktur.

Çınarlı (Kuzköy) mezarlığında çok sayıda tarihî mezar taşı tespit ettik. Bunların çoğu bakımsızlıktan ve kalitesiz taş kullanımından dolayı harap olmuştur. Bununla birlikte; kavuk başlıklı mermerden bir taş üzerinde: "Merhum ve mağfur Mustafa ruhuna fâtiha 1217" (M. 1802-1803) ibaresi okunabilmektedir. Tespit edebildiğimiz en eski tarihli bu taşın dışında, diğer örneklerden bazıları hece tahtaları formunda olup üzerlerinde -Kızılcaviran Köyü'nde olduğu gibi- selvi kabartmaları vardır (Resim: 7). Fakat en ilgi çekici olan şahide şematik bir balbala benzeyen tarihsiz örnekler (Resim: 8).

Gelibolu Yarımadası üzerindeki Bahşi Köyü bugün mevcut değildir. Fakat XVI. yüzyıl kayıtlarında Gelibolu Kazası'nın Eceovası Nahiyesi'ne bağlı 22 haneli bir yerleşim olduğu görülmektedir¹³. Terk edilen köy alanında herhangi bir mimari kalıntı kalmamıştır. Fakat köy mezarlığı ilgi çekici biçimlerde mezar taşlarını barındırmaktadır. Mezar taşlarının bazıları yazısız, yassı ve yüksek dikili taşlar biçimindedir. Keçili Köyü'nde ve başka yörelerde de gördüğümüz bu tip taşlar, yöredeki en erken Türk mezar taşları olmalıdır. Bunlar biçimleriyle Orta Asya'da kurganların çevresine dikilen taşları hatırlatır. Bunlardan biraz daha küçük boyutlu, fakat kemer biçimli bir taşın üzerinde kilim motiflerini andıran geometrik süslemeler vardır (Resim: 9). Bahşi Köyü'nün mezarlığındaki kitabeli mezar taşların çoğunluğu XVIII.-

11 Bkz. M. Bayram, "Selçuklular Zamanında Orta Anadolu'dan Batıya Göçler", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu*, Bildiriler (Balıkesir Üniversitesi, 18-20 Ekim 2004), Balıkesir 2005, s. 128.

12 R. Eren, *a.g.e.*, s. 200.

13 Bkz. İ. Sezgin, *XV. ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1998, s. 171.

XIX. yüzyıllara ait tarihler taşıyorlar. Fakat bir mezar taşındaki H. 1000/M. 1591-92 tarihi, XVI. Yüzyıl sonlarına işaret eder. Mezarlığın içinde yer yer devşirme mimari parçaları göze çarpıyor.

Bahşi Köyü'ne giden yol üzerinde, tarlalar arasında yer alan Es'ad Paşa Çeşmesi H. 1333-R. 1331/1915-1916 tarihli olup tek cepheli, yuvarlak kemerli bir anıttır. Çeşme cephesiyle aynı hizada bir cephe duvarı su yalıkları boyunca uzanmaktadır.

Gelibolu Yarımadası'ndaki Keçili Köyü de terk edilmiş durumdadır. Burası da, XVI. yüzyılda Gelibolu'nun Eceovası Nahiyesi köylerinden olup 38 haneye sahiptir¹⁴. Köyün yerleşim alanına ait izler, ev temelleri hâlen görülebilir durumdadır. Kalıntılar arasında küçük bir köy hamamının temelleri ile bir çeşmeye ait kemer biçimli niş parçası da bulunmaktadır. Köy alanında 12-13 adet kuyu mevcuttur. Bunun yanında zeytin preslemede kullanılan taştan bir dibek ile üzerinde ince kanallar bulunan bir taş göze çarpmaktadır. Köyün hemen yanındaki mezarlık alanı ise mezar taşları bakımından zengin bir çeşitlilik sunmaktadır. Taşların bazıları çok yüksek dikdörtgen prizma biçiminde olup yazısızdır. Bunların bir kısmının yüksekliği 2 m.yi geçmektedir. Bu anıtsal dikili taşlar hem ayak hem de baş taşı olarak kullanılmıştır. Bazıları yüksek, kabaca yontulmuş levhalar biçimindedir. Bazılarının tepesi ise sivri kemer biçimine sahiptir. Yer yer yeni harfli mezar taşlarının da görüldüğü mezarlıkta, mermer ve granitten, yazılı şahideler XVIII.-XIX. yüzyıllardan kalmadır. Bunlar arasında H. 1228/M. 1715-16 ve H. 1229/ M. 1716-17 tarihli çocuk mezarları dikkat çekiyor (Resim: 10).

Gelibolu Yarımadası'ndaki köylerden Küçük Anafarta ve Büyük Anafarta; M. 1475'ten itibaren Osmanlı tahrir defterlerinde yer almaktadır¹⁵. Bu durum her iki köyün de eskiliğine işaret eder.

Büyük Anafarta Köyü'nde "Tarihe Saygı Projesi" kapsamında bazı düzenlemeler yapılmış; bir "Barış Müzesi" hizmete sokulmuştur. Köyün camisi, XIX. yüzyılda yenilendikten sonra, XX. yüzyılda da onarım görmüştür. Köydeki hamamın kitabesi yoktur. Fakat XIX. yüzyıldan olması muhtemeldir. Mezarlıktaki taşların bazıları yazısız basit dikili taşlar biçimindedir. Fakat kitabeli olanlar arasında çoğunluk XIX. yüzyıl ve XX. yüzyıl başlarına aittir. Bunlardan H. 1175/M. 1761-62 tarihli olanı Fatıma isimli bir kadınındır. Bunun yanında H. 1205/M. 1790-91 tarihli Musa Dede'nin mezarı, H. 1243/ M. tarihli Hacı Mustafa mezarı sayılabilir.

Küçük Anafarta Köyü'nde de geç devirden bir hamam bulunmaktadır. Köydeki iki çeşmeden biri yuvarlak kemeriyle XIX. yüzyıl üslûbunda olup kitablesizdir. Buna karşılık diğer çeşme sivri kemerli cephesiyle Klasik Osmanlı

14 İ. Sezgin, *a.g.e.*, s. 171.

15 Bkz. İ. Sezgin, *a.g.e.*, s. 168.

Devri karakteri taşımaktadır. Küçük ve basit kitabede: “Sahibü’l-hayrat ve’l-hasenat... sene 1013” (M. 1604-05) ibaresi vardır. Mezarlıktaki taşların bazıları yazısız kaba saba levhalar hâlinindedir. Yazılı olanlar XIX. yüzyıl ve XX. yüzyıl başlarındandır.

Önceki yıl da incelenen Yalakova (Yalova) Köyü, XVI. yüzyılda Gelibolu Kazası’nın Eceovası Nahiyesi’ne bağlı bir yerleşim olarak zikredilmektedir¹⁶. O dönemde, Bahşi, Keçili, Küçük Anafarta (Anafarta-i Küçük), Büyük Anafarta (Anafarta-i Büzürg), Bigalı-i Büzürg, Behram-ı Büzürg, Behram-ı Küçük, Ilgarderesi, Karainebeyli köyleri gibi Yalova nüfusunun da tamamı Türk’tür¹⁷. Yalova’da, Rumi 28 Nisan 1334/28 Nisan 1918 tarihli Zafer Çeşmesi yakınındaki tarihî ilkokul binası restore edilmektedir. Yapı XX. yüzyılın ilk çeyreğinden kalmadır. Köyün camisi, kâgir duvar üzerine ahşap tavan ve kırma çatıyla örtülü, tek minareli bir yapı olup; üzerindeki kitabeye göre H. 1178/M. 1764-65 tarihinde Mustafa Ağa tarafından yenilenmiştir. Yalova mezarlığı önceki yıl incelenmişti.

Bigalı Köyü’nün camisi H. 1053/M. 1643-44 tarihinde Kadı Ahmed Efendi tarafından yenilenmiştir. Minare şerefesindeki “maşallah 1285” (M. 1868-69) kaydı ise minarenin M. 1868-69 tarihindeki onarımını anlatmaktadır. Yapı bugünkü hâliyle ahşap tavanlı ve kırma çatılı bir geç devir eseridir.

Bigalı Köyü’ndeki ilginç arkeolojik eserlerden birisi de mermerden bir kuyu bileziğidir. Üzerindeki kitabede: “Sahibü’l-hayrat ve’l-hasenat Rizeli el-Hac Ya’kub Ağa, sene 1185” (M. 1771-72) ibaresi vardır.

Köydeki bazı evler “Tarihe Saygı Projesi” kapsamında restore edilmiştir. Bunlardan birisi Atatürk Evi olarak hizmete açılmıştır. Ayrıca bir ev müze hâline getirilmiştir. Evin içindeki ilginç bir kitabede Gelibolu ve İstanbul’un fetih tarihlerinden başka Celâlî Hasan Paşa’nın H. 1012/M. 1603-04’te Gelibolu’ya gelişi ve bir binanın H. 1041/M. 1631-32 tarihinde tamirinden söz edilmekte; ketebe olarak Hacı Hatiboğlu ismi verilmektedir.

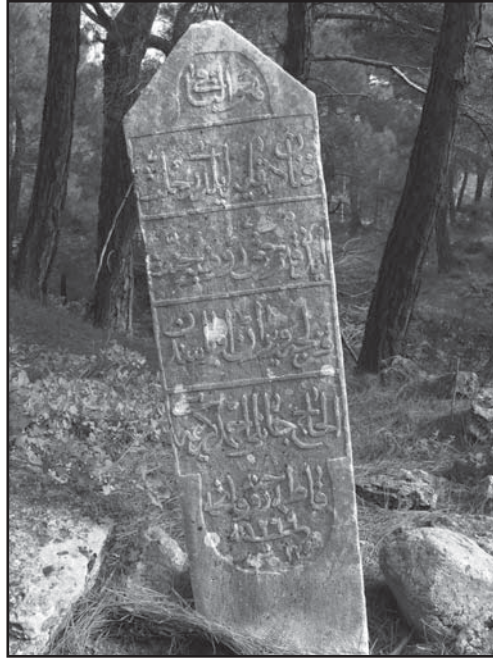
Kumköy’de kayda değer mimari eser yoktur. Buna karşılık diğer köylerde olduğu gibi çok sayıda tarihi mezar taşı mezarlıkta perişan durumdadır. Çoğunluk XIX. yüzyıldandır.

16 Bkz. İ. Sezgin, *a.g.e.*, s. 171.

17 Bkz. İ. Sezgin, *a.g.e.*, s. 171-172.

Resim 2: Sarıcaeli Köyü'nde Cevat Paşa Çeşmesi

Resim 3: Kızılören Köyü yakınında bir mezar taşı

Resim 4: Kuzköy’de eski cami

Resim 5: Kuzköy’de ilkokul binası

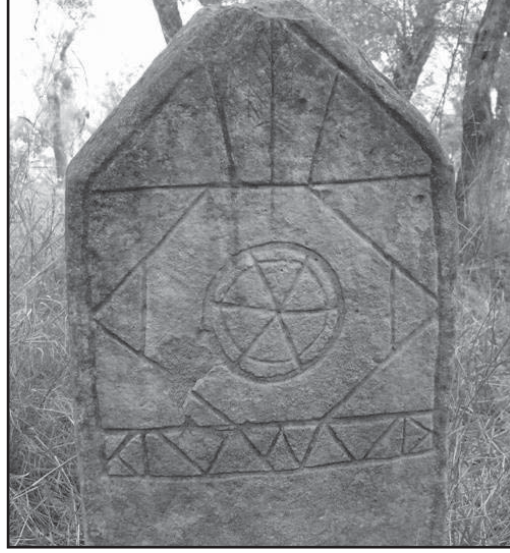
Resim 6: Kuzköy’de bir çeşme

Resim 7: Kuzköy’de bir mezar taşı

Resim 8: Kuzköy’de bir mezar taşı

Resim 9: Bahşı Köyü mezarlığında bir mezar taşı

Resim 10: Keçili Köyü mezarlığında bazı mezar taşları

PERGE BATI NEKROPOLİS KONTEKST BULUNTULARI

Sedef ÇOKAY-KEPÇE*

Perge’de 1946 yılında Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel tarafından başlanan kazı çalışmaları, ilk olarak batı nekropoliste gerçekleştirilmiştir¹. 1946’dan itibaren kentin çeşitli alanlarında yürütülen “Perge Kazı ve Onarım Çalışmaları” kapsamında, 1994-1997 yılları arasında, batı nekropoliste tekrardan tekil nitelikli kazılar yapılmıştır (Resim: 1). 1997 yılından itibaren ise sistemli bir kazı hâlini alan bu çalışmalarda doğu-batı doğrultulu bir nekropolis caddesinin iki yanı boyunca sıralanmış ve çok çeşitli tipler içeren mezarlar (lahitler, oda mezarlar, kiremit mezarlar, podyum içi gömüler, kremasyon ve basit toprağa gömüler), kısmen in situ durumda açığa çıkarılmıştır (Resim: 2-5)². “Perge Batı Nekropolis Kontekst Buluntuları” başlıklı bu çalışmayla, 1994-2006 yılları arasında yukarıda bahsi geçen in situ kontekst malzemenin tanımlanması, yorumlanması ve tarihlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu konudaki bir başka önemli amaç ise eserlerin mezar içindeki buluntu yerlerinin değerlendirilerek gömü ritüellerini saptayabilmektir³.

Antik ya da modern soyguna uğramadan in situ durumda günümüze gelebilen mezarlarda bazen tekli (Resim: 4), bazen de çoklu gömüler karşımıza çıkmaktadır (Resim: 5)⁴. Bununla beraber mezarlarda ele geçirilen buluntular toplu olarak değerlendirildiğinde malzeme ve dönem açısından çeşitlilik

* Yrd. Doç. Dr. Sedef ÇOKAY-KEPÇE, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı Fen PTT 34134 İstanbul/TÜRKİYE

1 A. Mansel, A. Akarca, *Perge’de Kazılar ve Araştırmalar: Excavations and Researches at Perge*, Antalya Bölgesinde Araştırmalar, No. 2, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi 1949.

2 H. Abbasoğlu, “Perge Kazısı 1993 ve 1994 Yılları Ön Raporu”, 17. KST -II, 1996, s. 111; H. Abbasoğlu, “Perge Kazısı 1995 Yılı Ön Raporu”, 18. KST-II, 1997, s. 43; H. Abbasoğlu, “Perge Kazısı 1996 Yılı Ön Raporu”, 19. KST-II, 1998, s. 83-84; H. Abbasoğlu, “Perge Kazıları”, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, Ed.:O. Belli, Ankara, Başak Matbaacılık ve Tanıtım Hizmetleri Ltd. Şti, 2000, s. 246; H. Abbasoğlu, “Perge 2002”, *ANMED* 1, 2003, s. 30-32; H. Abbasoğlu, “Zur Geschichte der Ausgrabungen in Perge”, *Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997*, Band 1, Ed.: H. Abbasoğlu, W. Martini, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern, 2003, s. 9-11; H. Abbasoğlu, “Perge 2003”, *ANMED* 2, 2004, s. 47-48; H. Abbasoğlu, “2004 Yılı Perge Kazı ve Onarım Çalışmaları”, *ANMED* 3, 2005, s. 69; H. Abbasoğlu, “Perge 2005”, *ANMED* 4, 2006, s. 47-48; H. Abbasoğlu, “Perge 2006”, *ANMED* 5, 2007, s. 54-58; A. Özdzibay, “Perge Batı Nekropolis’inden bir Mezar Yapısı”, *Anadolu Araş.* 16, s. 482-507; Ö. Turak, “Perge Batı Nekropolisinden Bir Mezar: Artemon’un Kenotaphionu”, *Prof.Dr.Haluk Abbasoğlu’na 65. Yaş Armağanı, Euergetes*, ed.: İ.Delemen et.al, İstanbul 2008, 1157-1167.

3 Bu çalışma, 2007 yılı ARIT Hanfmann bursuyla desteklenmiş olup bir monografi olarak yayınlanacaktır. Bu bağlamda, malzemeyi çalışmak üzere tarafıma veren hocam Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu’na, her türlü yardımlarını gördüğüm Prof. Dr. İnci Delemen ve Dr. Aşkın Özdzibay’a içtenlikle teşekkür ederim.

4 Perge Batı Nekropolis’te gömülmüş bireylere yönelik antropolojik incelemeler hâlen devam etmektedir.

sergiler. Bu bağlamda buluntulara malzemeleri açısından bakıldığında, sayısal yönden az miktarda taş eser, mortarium, havan eli, ağırlık gibi tipleri içerir (Resim: 6).

Metal eserler, demir, bronz, altın gibi malzemelerden yapılmıştır. Strigilis, ayna gibi kişisel bakıma yönelik eşyaların yanı sıra, az miktarda çan, aplik ve ok ucu da buluntular arasındadır. Metal eserler arasında ağırlık noktasını teşkil eden takılar ise küpeler, kolye, bilezik ve yüzükler olarak gruplandırılabilir⁵.

Malzeme yoğunluğu yardımıyla belirli bir tipolojiye oturtulabilen küpeler, üç gruba ayrılır:

1. Halka küpeler: Bu gruptaki küpeler basit halka ve kapalı tip olmak üzere iki gruba ayrılır. Kapalı tipte olanlar, a. Tek telden yapılanlar, b. Çivili (Resim: 7) ve c. Sarkaçlı ve/veya aplikli olmak üzere üç alt gruba ayrılmıştır.

2. S biçimli küpeler: Tel sarkaçlı ve yatay çubuğa bağlı sarkaçlı tipleri vardır.

3. İğneli küpeler

Tüm küpelere genel olarak bakıldığında buluntular, Roma Dönemi içinde M.S. 1.-3. yüzyılın tipik örneklerindendir. Burada ilginç olan bir husus, basit halka küpelerin bir alt tipinde ana malzemenin çivi şeklinde olmasıdır. Yine bir başka özellik doğudan, özellikle Palmyra'dan esinlenilerek yapılmış küpelerdir ki (Resim: 8), bu tiplerin Anadolu'daki önemli bir üretim yeri Antiokheia'dır.

Yüzükler de taşsız ve taşlı olmak üzere iki grupta toplanabilir. Form açısından her ikisi de Roma Dönemi tiplerini içerirler. Taşsız yüzüklerden bir aplikasyonla birbirine bağlanmış iki basit halka şeklinde yapılan bir örnek, olasılıkla yalın bir gömü yüzüğüdür (Resim: 9). Bunun yanı sıra, sağlık ve kültürel anlam taşıyan yüzük taşlı örnekler de vardır.

Pişmiş toprak buluntular beklendiği gibi çeşitlilik gösterir. Perge Batı Nekropolis buluntusu olarak kayda geçen pişmiş toprak figürinlerin ünik olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemel yerel üretim olan bu eserlerin bazıları üzerinde yer alan yazıtlar atölye ya da usta sorununu aydınlatarak gibi gözükse de, mevcut araştırmalar ışığında analogileri bulunamamıştır. Bu bağlamda tarihlendirilmeleri mezar içindeki diğer buluntulara dayandırılarak yapılacaktır ve grupla ilgili çalışmalar hâlen devam etmektedir.

5 Batı Nekropolis kontekst buluntuları kapsamında, ancak çalışmamız dışında Perge takılarıyla ilgili bir yüksek lisans tezi de hazırlanmıştır. Bkz. N. Özgülner, *Perge Kazılarında Bulunmuş Takılar*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007; ayrıca yine Perge kazılarında bulunmuş sikkeler iki yüksek lisans tezine konu olmuştur. Bkz. A.Erol, *Perge Kazı Sikkeleri: 1989-1998*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2005; H. Köker, *Perge Kazı Sikkeleri: 1999-2004*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2007.

Diğer pişmiş toprak buluntular arasında amphoralar, kâseler, bardak ve güveçler sayılabilir. Bu grupta ağırlık noktasını unguentariumlar oluşturur. Yapılan çalışmalar sonucunda Perge Batı Nekropolis pişmiş toprak unguentariumları üç ana tipe ayrılmıştır.

1. İğ şekilli (Resim: 10): Bu tipte genel özellik belirgin ayak yapısındadır. Bu tip içinde ağız yapısına bağlı olarak üç alt tip belirlenmiştir. a. Dışa açılan ağızlı, b. Kubbe biçimli ağızlı, c. Belirgin dışa çekik ağızlı

2. İğ şekilliden, armudi gövdeye geçiş tipi (Resim: 11): Profilleri itibarıyla hem iğ şekilli tipteki gibi belirgin ayağa, hem de armudi gövdeye sahip bu tip, söz konusu iki form arasında bir geçiş tipidir.

3. Armudi gövdeli (Resim: 12): Bu tipe giren örneklerde boyun ve gövde özelliklerine göre üç farklı grup belirlenmiştir: a. Boyun gövdenin yarısı kadar, b. Boyun gövde yüksekliğine eşit, c. Boyun gövdeden uzun

Bunlar ile cam unguentariumlar arasındaki karşılaştırma, pişmiş topraktan yapılanların, cam eserlerde taklit edildiğinin bir göstergesidir. Böylelikle Perge'ye has tipleri de belirlemek mümkün olmuştur.

Kemik buluntularda yoğunluğu, saç iğneleri ve maryonet ya da parmak kuklası olarak tanınan eserler oluşturur. Saç iğneleri topuzlu ve topuzsuz olmak üzere kabaca iki gruba ayrılır. Topuzlu iğneler, kürevi, oval, prizma ya da kozalak uçlara sahiptir. Parmak kuklası olarak adlandırılan ve bir ucunda halka bulunan kemik eserler ise (Resim: 13), bazı yayınlarda saç iğnesi olarak da tanımlanmaktadır. Ancak, söz konusu buluntuların, mezar stellerinde de betimlerini gördüğümüz örnekler olduğu anlaşılmıştır⁶. Bunlar olasılıkla evlenmeden ya da genç yaşta ölen kadınların mezarlarına bırakılmıştır ve doğu kökenli bir tanrıçayı simgeleyen eserlerdir. Burada vurgulanması gereken bir husus, 2006 yılında Perge'de bir kemik atölyesine ilişkin verilerin bulunmuş olmasıdır⁷. Muhtemelen batı nekropolis buluntuları arasında yer alan saç iğneleri, örnekler vb. kemik buluntular yerel üretimdir.

Cam eserler arasında, boncuklar tip ve form açısından çeşitlilik sergiler. Standart göz boncuklarının yanı sıra kalıpta üretilmiş ya da moda olduğu üzere değerli taşların taklidi cam boncuklar da mevcuttur. Cam malzemeden yapılmış eserlerin ağırlık noktasını, pişmiş topraklarda olduğu gibi unguentariumlar oluşturur. Unguentariumlar arasında en yaygın olan ağız tipi cam hamurunun önce dışa çekilmesi, ardından içe döndürülmesi ve üst kısmının yassılaştırılmasından oluşan profilli ağızlılardır. Bu özellik, Suriye-Filistin ve Kıbrıs bölgelerinde üretilen cam eserlerde çok yoğun olarak

6 S. Çokay-Kepçe, "Saç İğnesi?, Maryonet? Öreke? Perge'de Bulunmuş Aphrodite Betimli bir Eser Üzerine Tanımlama Denemesi", *Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı, Euergetes*, ed.: İ. Delemen et.al, İstanbul 2008, 347-350.

7 H. Abbasoğlu, "Perge 2006", *ANMED* 5, 2007, 54-56.

görülmektedir. Perge Batı Nekropolisi cam buluntuları arasında yer alan alabastron ise geleneksel iç kalıp ve ısıtma tekniklerinin bir arada kullanılarak yapıldığı bir örnektir. Mavi, beyaz, kahverengi ve lacivert cam ipliklerinin yanı sıra, geniş bir bant halinde altın da kullanılmıştır (Resim: 14). Benzerleri, M.Ö. 1.-M.S. 1. yüzyıllara işaret etmektedir. Ayrıca üretim yeri olarak İtalya veya daha kuvvetli bir olasılıkla İskenderiye önerilmektedir.

Malzemesine göre yapılan bu değerlendirmeden sonra mezar kontekstlerine bakacak olursak; mezar hediyeleri diğer Roma kentlerindekiyle örtüşür. Takılar, pişmiş toprak ve cam unguentariumlar, sikkeler vb.

Bununla beraber, birbirinden farklı iki mezar arasında bir karşılaştırma yapmak hem batı nekropolisteki gömü tiplerinin çeşitliliğini göstermesi, hem de gömü gelenekleriyle ilgili bilgi vermesi açısından önemli olabilir. Karşılaştırma yapılacak iki mezar batı nekropoliste açılan alanın güneyinde yer alır. Her iki mezardaki sikke buluntular ve diğer buluntuların tipolojik incelenmesi yaklaşık M.S. 2.-3. yüzyıllara işaret etmektedir. Mezarlardan biri L 50 koduyla adlandırılmıştır. Görkemli M 9 mezar yapısının avlusu içinde yer alan bir lahitir. Diğer ise Tg 13 koduyla adlandırılmış olan bir toprağa gömüdür. Hemen her açıdan farklı olan bu iki gömüyü birbirinden M 9 mezar yapısının peribolos duvarı ayırır.

Doğu-batı doğrultulu olan L 50, yerel kireçtaşıdan yapılmıştır (Resim: 5). Antropolojik verilere göre mezar içinde gömülmüş bireylerin, yaş sınırı 3 aylık-55-60 yaş arasındadır. Toplam 17 birey olduğu tespit edilmiştir. Bu mezar ve çağdaşı diğer birkaç mezar arasındaki antropolojik karşılaştırma, bu mezar sahiplerinin diğerlerinden daha iyi bir sosyal konumda olduğunu göstermiştir. Lahit içindeki toplam 74 adet buluntunun ağırlık noktasını altın, cam, kemik ve taştan yapılmış takılar oluşturur. Ayrıca sikke, ayna ve unguentariumlar da kazı envanterine girmiştir (Resim: 15).

İkinci mezar, M 9 mezar yapısının peribolosu dışında yer alan, kuzey-güney doğrultusundaki Tg 13 kodlu gömüdür (Resim: 4). İskelet etrafında bulunmuş demir çivilerden, bireyin ahşap bir tabut içinde gömüldüğü anlaşılmıştır. Mezar hediyesi olarak pişmiş toprak unguentarium ve sikke kayda geçmiştir.

İki örnek arasındaki karşıtlıkları değerlendirecek olursak:

<i>L 50</i>	<i>Tg 13</i>
Lahit içi	Ahşap tabut içi
17 birey	1 birey
Toplam: 74 buluntu	Toplam: 2 buluntu

İki gömü arasında ortak olan buluntular ise sikke, ayna ve unguentariumdur. Bu özellik Perge Batı Nekropolisi'nde buluntu veren çoğu mezarda saptanmaktadır. Söz konusu bu buluntuların mezar içindeki buluntu yerleri de yine birbiriyle ve batı nekropolisteki çoğu mezarla örtüşür. Sikkeler ağızda ya da baş çevresinde, unguentariumlar gövdenin üst yarısında, ayna ise genellikle bacaklar arasında bulunmuştur.

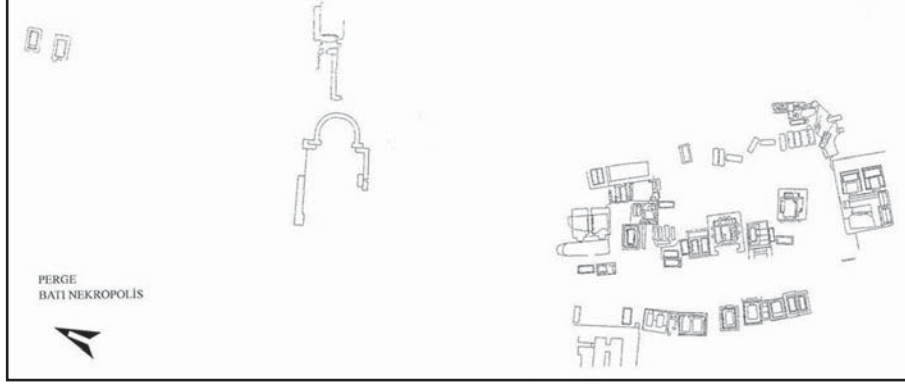
Perge Batı Nekropolis kontekst buluntuları genel olarak değerlendirilecek olursa, üzerinde durulması gereken bazı saptamalar şöyle sıralanabilir:

Pergeliler giysileriyle ve kesinlikle takılarıyla gömülüyorlardı. Klasik Dönem inancının bir uzantısı olan Kharon'un ücreti genellikle ağızda, bazen elde de olabiliyordu. Mezara bırakılan eşyaların bazılarının hatalı üretilmiş olması, günlük kullanımdan çok gömü için kullanıldıklarını göstermektedir. Bunun aksine, Perge Batı Nekropolis'te bulunmuş olan takılar, bir tek gömü yüzüğü hariç, gömü için özel tipler olmaktan ziyade, günlük kullanılan süs eşyalarıdır.

Eseri öldürme, yani tekrar kullanımını engelleme, seyrek de olsa görülür. İthal mallar çok yoğun olmasa da mevcuttur. İlginç olan bir husus da, erken dönemlerin aksine bu dönemde mezar hediyesi olarak kandil bırakma alışkanlığının azalmış olmasıdır.

Nekropolis çalışmalarında, mezar hediyelerinin ölenin günlük yaşamında kullandığı eşyalar olduğu ve onunla birlikte gömüldüğü genel olarak kabul edilen bir görüştür. Ancak, gömü töreni sırasında orada bulunanların da kendilerinden bir hediye bıraktıkları fikri de söz konusudur. Perge Batı Nekropolis'teki kontekst buluntuları bunu doğrular niteliktedir. Örneğin tek bireyin gömüldüğü bazı mezarlarda, birden çok unguentarium ya da aynaya rastlanması bunun en belirgin örneğidir. Bu bağlamda, bu eserlerin cenaze törenine katılanlarca bırakılma olasılıkları, başka kelimelerle törene katılanların fiziksel fonksiyonlarını gösteriyor olma ihtimali yüksektir.

Özetle, Perge Batı Nekropolisi'nin M.Ö. 1.-M.S. 4. yüzyıl aralığında yoğun olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda özellikle M.Ö. 1. yüzyıldan itibaren Perge'nin kentleşme sürecinde aşağı şehir içindeki sayıca az veriye karşın, aşağı şehrin sur dışında gelişmeye başlamış bir nekropolisin varlığı söz konusudur. Perge Batı Nekropolisi kontekst buluntularıyla ilgili çalışmalarımız hâlen devam etmektedir.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

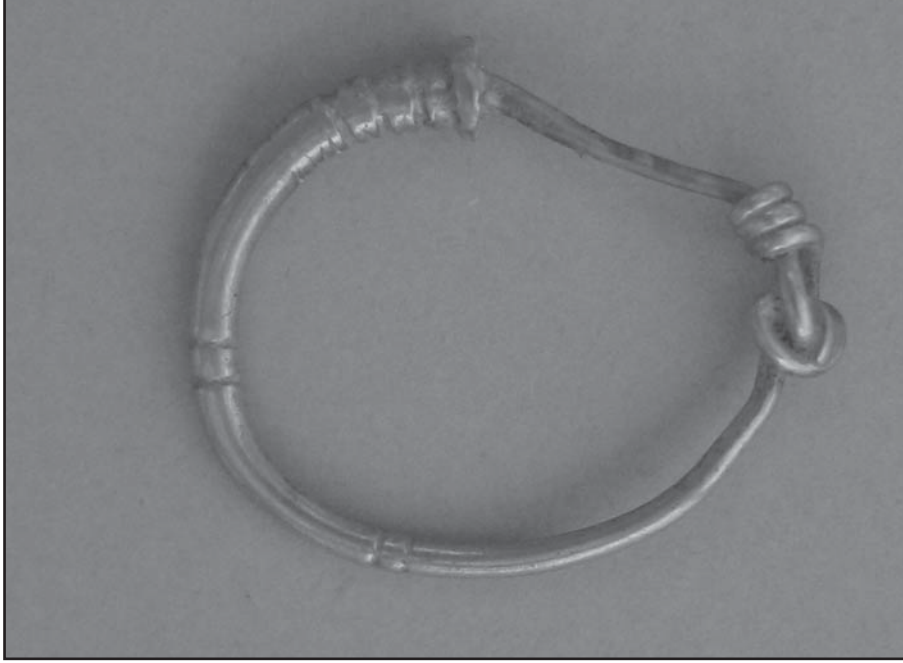
Resim: 4

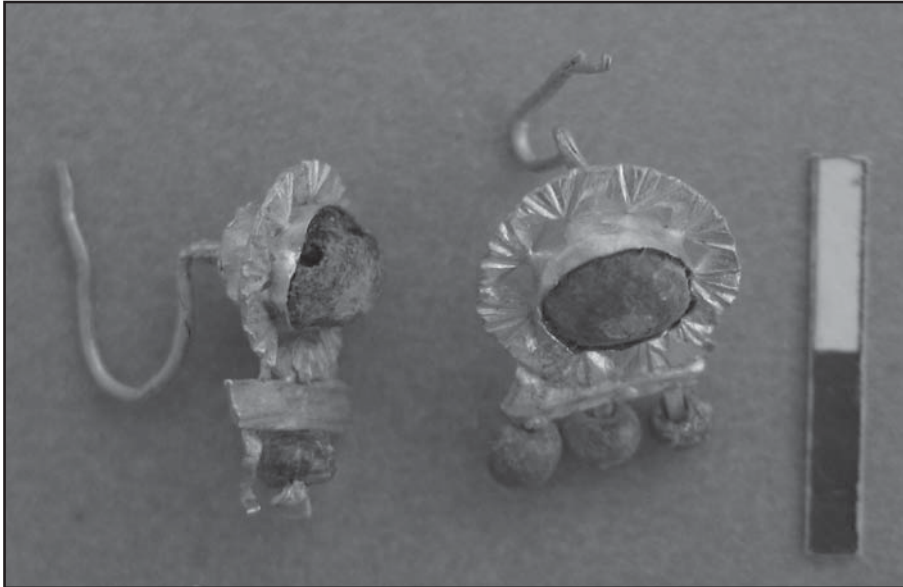
Resim: 5

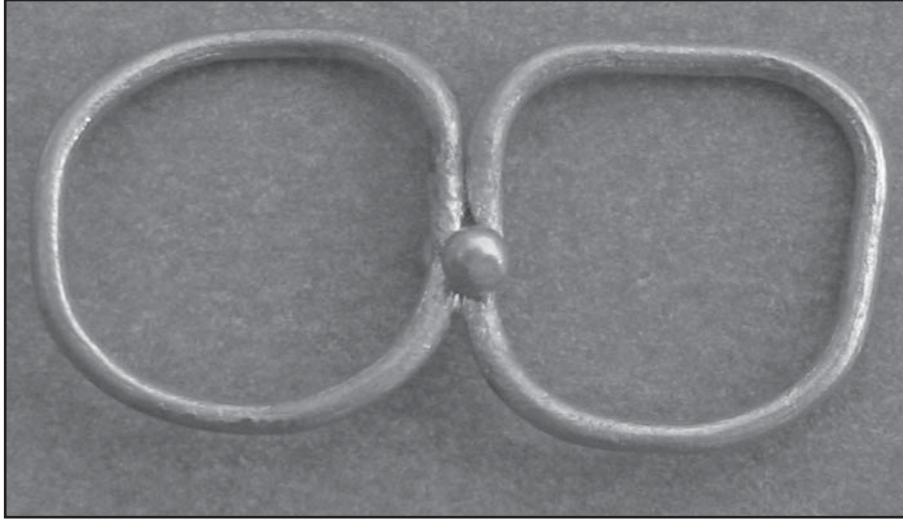
Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

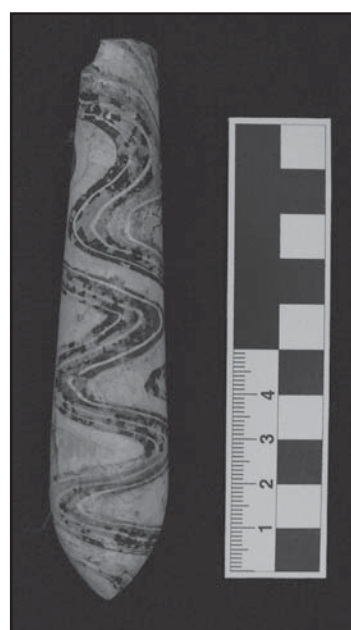
Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

2007 YILINDA MANİSA İLİ VE İLÇELERİNDE YÜRÜTÜLEN PREHİSTORİK-PROTOHİSTORİK YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Engin AKDENİZ*

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından verilen izinle yürütülen bu çalışma 3-23 Eylül 2007 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Yürütmekte olduğumuz yüzey araştırması, TÜBİTAK Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Grubu (SOBAG) tarafından “107K030 No.lu” “Prehistorik ve Protohistorik Çağlarda Manisa ve Çevresi” başlıklı araştırma projesi kapsamında desteklenmektedir¹. Yüzey araştırmaları sırasında toplam 59 arkeolojik merkez incelenmiştir². Bu merkezlerden 41’i araştırma konumuz olan Prehistorik ve Protohistorik devirlere aittir. Bunlardan 12’si ilk defa tespit edilen höyükler ya da tepe üstü yerleşimlerdir³. Her merkezin GPRS koordinatları alınmış, digital haritaları çıkartılmıştır. Araştırmaların prehistorik-protohistorik bilimsel sonuçlarının dışında kültür varlıklarımız açısından önemli bir sonucu, önceki araştırmacılarca saptanan ancak zaman içerisinde ova seviyesine kadar tamamen düzlenen ya da düzlenme aşamasına gelen merkezlerin günümüzdeki lokalizasyonlarının yapılabilmesi, ciddi bazı yanlış lokalizasyonların düzeltilmesi olmuştur.

* Doç. Dr. Engin AKDENİZ, Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Aytepe-Aydın/TÜRKİYE akdeniz113@hotmail.com

- 1 Böylelikle önemli bir imkânı bizlere kazandıran TÜBİTAK Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Grubu (SOBAG) yetkililerine, Adnan Menderes Üniversitesi Rektörlüğü’ne, yüzey araştırması iznini veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü yetkililerine, yakın ilgi ve yardımlarından dolayı Manisa Valisi Sayın Refik Arslan Öztürk’e, İl Kültür Müdürü Erdi Karaköse’ye, Müze Müdürü Müyesser Tosunbaş’a, İl Genel Meclis Üyesi Kefayettin Öz’e, Alaşehir ve özellikle Akhisar belediyelerine, özveri katkılarından ötürü Bakanlık temsilcimiz Eskişehir Müzesi elemanı Gülsüm Baykal’a, Prof. Dr. Hasan Malay’a, Yrd. Doç. Dr. Rafet Dinç’e, Arkeolog Bağcan Dinç’e teşekkürlerimizi sunarım. Araştırma ekibi Doç. Dr. Engin Akdeniz, arkeologlar Emre Erdan, Umut Bilen ve Cennet Pişkin’den oluşmuştur.
- 2 2007 yılı araştırmalarımız, Manisa il merkezi ile Akhisar, Saruhanlı, Gölarmara, Turgutlu, Kula ve Alaşehir ilçelerinde sürdürülmüştür. Önümüzdeki yıllarda, 2007 yılında incelenen ilçelerin eksik kalan kısımlarıyla, Sarıgöl, Kırkağaç, Soma, Demirci ve Gördes ilçelerinde sürdürülmesi planlanmaktadır.
- 3 Projenin asıl konusunu oluşturmayan geç dönem merkezlerinin incelenme sebepleri araştırmanın yapıldığı yörede vatandaşların verdikleri bilgilerin taşıdığımız mesleki sorumluluk açısından değerlendirilmesi gerekliliği ve bazı geç dönem yerleşimlerinde daha erken kültür evrelerinin de var olabileceği düşüncesidir.

I-HÖYÜKLER

A-AKHİSAR ÇEVRESİ

1. Akhisar Höyüğü

Akhisar ilçe merkezinin 4 km. güney-güneybatısında, 150x100 m. boyutlarında, 3 m. yüksekliğinde yayvan bir höyüktür⁴. İTÇ, OTÇ ve STÇ buluntuları içermektedir.

2. Dağdeviren Çiftliği Höyüğü (Akırbey Çiftlik)

İzmir-Akhisar karayolunun 400 m. batısındadır. 120x60 m. boyutlarında ve 12 m. yüksekliğindedir⁵. Höyükte yoğun miktarda İTÇ, OTÇ ve STÇ seramiği vardır.

3. Kennez Höyüğü (Kennez I)

Akhisar'ın güneydoğusunda günümüzde "Pınarcık" adıyla anılan köyün 200 m. kuzeybatısındadır⁶. 95x86 m. boyutlarında, 9 m. yüksekliğindedir. Özellikle kuvvetli bir İTÇ yerleşimidir.

4. Kızlaralanı Höyüğü (Kennez II)

Akhisar-Gölmarmara yolunun 1,5 km. doğusundadır. Köylülerin verdiği bilgilere göre birkaç sene önce arazi sahibi tarafından kısmen düzlenmiştir⁷. Yaklaşık 50 m. çapında yayvan, 1 m. yüksekliğinde bir tepedir. Tepede SKÇ ve İTÇ buluntuları vardır.

5. Üyücektepe Höyüğü (Üyücek Tepe) (Üveyiktepe)

Akçeşme Köy merkezinin 1 km. kuzeybatısındadır. 75x78 m. boyutlarında ve 10 m. yüksekliğinde bir tepedir. Höyük üzerinde yaptığımız incelemede Kulaksızlar'dakilere benzeyen taş kap parçaları dışında buluntuya rastlanmamıştır.

6. Moralılar I Höyüğü; 7. Moralılar II Höyüğü

Akhisar'ın 11,5 km. güneyinde, aynı adla anılan köyün 1,3 km. güneybatısında yer almaktadır. 200x150 m.lik alanı kaplayan basık-yayvan bir höyüktür. Bölgenin SNÇ-İKÇ'ına dair buluntular veren en önemli yerleşimdir.

4 French 1969, 47.

5 French 1969, 47. French, bu höyüğü "Akırbey Çiftliği" adıyla adlandırmıştır Oysa yaşlı yöre halkıyla yaptığımız görüşmeler French'in incelediği dönemlerde de höyüğün bulunduğu arazinin "Dağdeviren Çiftliği" adıyla anıldığını göstermiştir.

6 French 1969, 48.

7 French 1969, 48. French bu yerleşimi güneyinde 4 km. uzaklıktaki Kennez Köyü'ne dayanarak Kennez II şeklinde adlandırmıştır Oysa bu höyük, Kennez Köyü'nün 4 km. kuzeyinde, French'in araştırma yaptığı dönemde de var olan Kızlaralanı Köyü'nün sınırları içindedir.

Moralılar II ise köyün 1,5 km. güneyinde, yaklaşık 100x50 m. boyutlarında 1 m. yüksekliğinde yayvan bir tepedir. Üzerinde az miktarda çanak çömlek parçası (İTÇ sonu?) tespit edilmiştir

7. Rahmiye II Höyüğü

Aynı adlı köyün yaklaşık 2,2 km. güneyinde, “Tosun Çukuru” adıyla anılan mevkidedir⁸. 200x150 m.lik bir sahayı kapladığı gözlenirse de tahribattan dolayı bu boyutlar gerçekçi değildir. İlk Tunç Çağına ait az miktarda seramik parçası toplanabilmiştir⁹.

9. Çamönü I (Karasonya) Höyüğü; 10. Çamönü II Höyüğü

Çamönü I, Akhisar’ın 8 km. kuzeydoğusundaki Çamönü (Karasonya) Köyü’nün 1,3 km. batı-kuzeybatısındadır. 200x250 m. boyutlarında, 11 m. yüksekliğindedir. Yoğun miktarda İTÇ, OTÇ ve STÇ buluntusu vermektedir. Çamönü II ise köye bağlantıyı sağlayan karayolunun 5-6 m. kuzeyinde, 60x40 m. boyutlarında küçük bir tepedir. Yaklaşık 5 m. yüksekliğindeki tepe oval formudur. Tepe üzerinde Tunç Çağına (?) ait az miktarda seramik parçası tespit edilmiştir.

11. Mecidiye (Palamut) Höyüğü (Resim: 1)

Akhisar’a bağlı Mecidiye (Palamut) Belediyesi’nin sınırları içerisinde, yerleşim merkezinin batı kesiminde, pazaryeri mevkiindedir¹⁰. Korunan kısmı 95x80 m. boyutlarında ve 6 m. yüksekliğindedir. SKÇ’den STÇ’na değin buluntu içermektedir.

12. Kayışlar Höyüğü

Akhisar’ın 15 km. güneybatısında, Kayışlar Köyü’nün 1 km. kuzeydoğusundadır. Yerel adı Çayırklar mevkiidir. French tarafından 1959’da saptanıp kendine özgü Son Neolitik ve İlk Kalkolitik seramiğiyle tanıtılan höyük, günümüzde tamamen düzlenmiş bir tarladır¹¹.

13. Tepebağlar Höyüğü

Kayışlar Köyü’nün 800 m. kuzeyinde, Tepebağlar mevkiindedir. Tepe üzerinde yoğun miktarda İTÇ, OTÇ ve STÇ çanak çömlek parçaları bulunmuştur.

8 French 1969, 50.

9 French 1969, 50. Bu arada bazı yayınlarda “Rahmiye I” olarak geçen Örentepi’nin durumundan da söz etmek gerekmektedir. Moralılar Köyü’nün 2 km. batısındaki bir tepe bazı yayınlarda, French tarafından 1959 yılında tespit edilen Rahmiye I ile karıştırılmıştır. Ancak, Rahmiye I tarımsal faaliyetler sebebiyle tahrip edilmiştir, yeri belli değildir.

10 French 1969, 50.

11 French 1965, 18; French 1969, 47.

14. *Bağçeşme Höyüğü* (Resim: 2)

Akhisar-Soma yolu üzerindeki Süleymanlı Belediyesi'nin 1 km. kuzeyinde, Bağçeşme denilen mevkide, boğazın doğusundadır. Korunan boyutları 160x170 m. olup 3 m. yüksekliktedir. Yoğun İTÇ'nin yanı sıra OTÇ ve STÇ seramiği vermektedir.

15. *Değirmentepe Höyüğü* (Süleymanlı Höyük)

Akhisar'ın 10 km. kuzeybatısında, Süleymanlı Belediyesi'nin 2 km. kuzeydoğusundadır. 250x200 m. boyutlarında, 11 m. yüksekliğindedir¹². Yüzeyde yoğun miktarda İTÇ, daha az oranda OTÇ ve STÇ malları bulunmuştur.

16. *Kefayettintepe Höyüğü* (Üyücekler Höyük)

Süleymanlı'nın 1,8 km. güneybatısındadır. Yaklaşık 200x120 m. boyutlarında, kuzey-güney doğrultulu yayvan bir tepedir. 3 m. yüksekliğindedir. Tepede İTÇ ve daha az yoğunlukta 2. binyıl çanak çömlek parçaları ele geçirilmiştir.

17. *Erdelli Höyük*

Akhisar'ın Erdelli Köyü'nün 5 km. batısında Büknüş'ün 2 km. güneydoğusundadır. Yöre halkı tarafından "Üyücek Tepe" adıyla anılmaktadır¹³. 140x90 m. boyutlarında ve 12 m. yüksekliktedir. Yerleşim kuvvetli İTÇ buluntuları içermektedir.

18. *Akdeğirmen Höyüğü*

Akhisar-Gölmarmara yolu kıyısında, Akselendi'nin yaklaşık 2 km. doğu-güneydoğusundadır. Yaklaşık 100x80 m. lik alanı kaplar. 6 m. yüksekliğindedir. Yüzeyde Kalkolitik ve İTÇ'na ait birkaç parça seramik toplanmıştır.

19. *Refik Aslan Höyüğü*

Akselendi Beldesi'nin 1,2 km. kuzeydoğusunda, Ilıcak Çayı'nın yaklaşık 1 km. güneybatısında düzlenmiş bir höyüktür¹⁴. Arazi tesviye edildiği için kesin olarak kapladığı alanı belirlemek mümkün değildir. Yoğun miktarda İTÇ seramiği içermektedir.

12 French 1969, 51. Önceki araştırmacılarca "Süleymanlı Höyüğü" denilse de yöre halkı Değirmentepe şeklinde adlandırmaktadır.

13 Dinç 1991, 25-38. Ancak, bu yayında bir hata yapılarak Erdelli Höyük, üzerinde Antik Çağ yerleşiminin bulunduğu "Hüyük Tepe" adlı (İzmir 1:25.000'lik harita K19 -a1 paftası) tepenin haritasıyla karıştırılmıştır.

14 İlk defa tarafımızdan tespit edilen höyüğe çalışmalarımızda sürekli desteğini gördüğümüz Manisa Valisi Sayın Refik Aslan Öztürk'ün adı verilmiştir.

20. Akselendi Höyüğü

Akselendi'nin yaklaşık 1 km. güneydoğusunda, 200x350 m. boyutlarında çok büyük bir höyüktür. Günümüzde yoğun tarımsal faaliyetler sebebiyle yok olma noktasına gelmiştir. İTÇ buluntusu içermektedir.

B-SARUHANLI ÇEVRESİ

21. Hacır Rahmanlı Höyüğü

Hacır Rahmanlı Köyü'nün güneydoğusundaki Merabağlar mevkiindedir. 150x150 m. boyutlarında, 7 m. yüksekliğindedir¹⁵. Ele geçirilen çanak çömlek parçaları, Son Kalkolitik Çağdan itibaren yerleşildiğini göstermiştir.

22. Paşaköy Höyüğü

Paşaköy Belediyesi'nin 400 m. güneyinde, eski köy mezarlığının bulunduğu noktada yer almaktadır¹⁶. 190x160 m. boyutlarında ve 4 m. yüksekliğindedir. Bölgenin SKÇ ve İTÇ yerleşmelerindendir.

23. Arpalı I Höyüğü; 24. Arpalı II Höyüğü

Arpalı I, Lütfiye-Nuriye yolunun 10 m. kuzeyinde, "Taşağıl mevkiindedir¹⁷. Yerleşim, kuzeydoğu-güneybatı istikametinde düzleştirilmiş bir tarla şeklindedir. 100x80 m. boyutlarındadır. Yüzeyde Kalkolitik Çağ, İTÇ ve OTÇ çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Arpalı II ise, Nuriye Köyü'nün yaklaşık 2 km. güneydoğusundadır¹⁸. French, Geç Neolitik, Son Kalkolitik ve İTÇ'ye tarihlenen çanak çömlek parçaları toplamıştır. Yaptığımız incelemede ise sadece taş ve yontmataş aletler bulunmuştur.

25. Halitpaşa II Höyüğü

Halitpaşa'nın 2 km. doğusunda, Alibeyli-Halitpaşa yolunun güneybatısındadır. 90x60 m. boyutlarında ve 2 m. yüksekliğindedir. İlk araştırmayı yapan French yerleşimi SKÇ'dan başlatmasına karşın az miktarda İTÇ seramiği saptanmıştır¹⁹.

26. Bedeller (Örentepe) Höyüğü

Bedeller Köyü'nün 3 km. kuzeydoğusunda, "Örentepe" mevkiindedir²⁰. İTÇ, OTÇ ve STÇ seramik parçaları toplanmıştır.

15 French 1969, 53.

16 French 1969, 54. Yerleşme halk arasında üzerindeki eski köy mezarlığından dolayı "Tepe Mezarı" adıyla anılmaktadır.

17 French 1969, 51.

18 French 1969, 51.

19 French 1969, 53.

20 French 1969, 52.

27. Alibeyli Höyüğü

Alibeyli Köyü'nün 3 km. kuzeybatısında yer almaktadır²¹. 100x60 m. boyutlarında ve 6 m. yüksekliğindedir. Daha önceki araştırmalarda İlk Neolitik çanak çömlektan söz edilse de yaptığımız araştırmalarda SKÇ ve sonrasına ait seramikler bulunmuştur²².

28. Baykuştepe Höyüğü (Resim: 3)

Mütevellî Köyü'nün 4 km. güneydoğusundadır²³. 4 m. yüksekliğinde bir tepedir. Tepenin doğu-kuzeydoğu kısmının dozerle kazılıp tahrip edildiği kesimde profilde hiçbir buluntuya ya da kültür tabakasına rastlanmamaktadır. Tepenin etek ve çevresinde ise yoğun miktarda İTÇ, OTÇ ve GTÇ seramiği ele geçirilmiştir²⁴.

C-MANİSA MERKEZ VE YAKIN ÇEVRESİ

29. Baklatepe Höyüğü (Üçpınar)

Üçpınar Beldesi'nin 4 km. güneybatısında yer almaktadır. 1959 yılında French tarafından Üçpınar adıyla tespit edilmiştir. 100x80 m. boyutlarında ve 5 m. yüksekliğindedir. İTÇ, OTÇ ve STÇ buluntusu vermektedir.

30. Avlutepe Höyüğü (Çerkeztevfikiye-Gülbahçe)

Eğriköy ovasında, Gülbahçe'nin 1 km. güneybatısındadır. 2 m. yüksekliğinde, 100x50 m. boyutlarında bir tepedir²⁵. Yüzeyinde az miktarda SKÇ ve İTÇ bulunmaktayken yoğun II. binyıl seramiği vardır.

31. Tekeliler Höyüğü

Tekeliler Köyü'nün 1,3 km. güneydoğusunda yer almaktadır²⁶. Yaklaşık 200 m güneyinde Değirmen Çayı akmaktadır. 150x60 m. boyutlarında ve 3 m. yüksekliğindedir.

21 French 1965, 15; French 1969, 51. Yöre halkı tarafından "Tepecik" adıyla anılmaktadır.

22 Tepe üzerinde ve çevresinde tarımsal faaliyetler yürüten yöre halkı arazisinde bir grup eseri tutanakla tarafımıza teslim etmiş, eserler çizilip fotoğraflandıktan sonra Manisa Müzesi'ne verilmiştir.

23 Akşit 1983, 77-78, Harita 2.

24 Dolayısıyla var olan bir höyüğün üzerine tümülüs inşa edilmiş ya da başka bir höyüğün toprağı buraya taşınarak tümülüs inşasında kullanılmış olmalıdır.

25 French 1969, 52. French burayı, Çerkeztevfikiye (Gülbahçe) adıyla anmaktaysa da yerel adı "Avlutepe"dir.

26 French 1969, 54-55.

27 French 1969, 55.

32. *Veziroğlu Höyüğü*

Aynı adla anılan köyün yaklaşık 1,5 km. kuzeybatısında, “Taşköprü” mevkiindedir²⁷. 125x50 m. boyutlarında ve 6 m. yüksekliğindedir. Yoğun miktarda İTÇ ve sonrası buluntuları içermektedir.

*D-GÖLMARMARA ÇEVRESİ*²⁸

33. *Kılcanlar Höyüğü*

1981 yılında Sardes kazı ekibi tarafından tanıtılan tepe, Kılcanlar Köyü’nün batı bitişiğindedir. Yaklaşık 250x200 m. boyutlarında ve 10 m. yüksekliğindedir. Yoğunluk OTÇ ve STÇ olmak üzere tepenin uzun süreli bir yerleşime sahne olduğu anlaşılmaktadır²⁹.

E-TURGUTLU ÇEVRESİ

34. *Asartepe (Urganlı) Höyüğü*

Urganlı Beldesi’nin 3,5 km. kuzeyinde, Urganlı kaplıcalarının 1,5 km. güneyindedir. 300x200 m. boyutlarında ve 15 m. yüksekliğindedir. Yüzeyde sınırlı İTÇ, daha yoğun miktarda ise OTÇ-STÇ buluntularına rastlanmaktadır.

F-ALAŞEHİR ÇEVRESİ

35. *Gavurtepe Höyüğü (Resim: 4)*

Alaşehir’in 1 km. güneybatısındadır. Meriç tarafından 1987-1992 arasında kazılmıştır³⁰. Son Kalkolitik Çağ, İTÇ, GTÇ ve STÇ buluntuları içermektedir. Bölgenin en önemli höyüklerindendir.

36. *Soğanlı-Acısü Höyüğü*

Soğanlı Köyü’nün 2,7 km. batısında, İzmir-Kula karayolunun “Kavurdamları” mevkiinin 400 m. güneyindedir. Yaklaşık 250x100 m. boyutlarında ve 18 m. yüksekliğindedir. Kuvvetli bir İTÇ yerleşimi olduğu anlaşılmaktadır.

37. *Değirmenyıkığı Höyüğü*

Gümüşçay Köyü’nün 2 km. kuzey-kuzeybatısında, Gümüşçay Deresi’nin 20 m. batısındadır. 200x80 m. boyutlarında ve 12 m. yüksekliğindedir. Tepe üzerinde yoğun İTÇ malzemesi dikkati çekmektedir.

28 Bu bölgenin önemli bir kısmı diğer ekipler ve bilim insanları tarafından incelenmekte olduğu için araştırma sahasının dışında tutulmuştur. Önceden bilinen Kılcanlar Höyüğü’nün ziyaret edilmesi dışında tarafımızdan herhangi bir arazi çalışması yapılmamıştır.

29 Roosevelt-Luke, 2008, 312.

30 Meriç 1990, 179-190.

II-TEPE ÜSTÜ YERLEŞİMLER

Saruhanlı çevresinde (38) Nuriye ve (39) Halitpaşa I'de incelemeler yapılmıştır³¹. Alaşehir çevresinde ise Gümüşçay Köyü yakınlarındaki (40) Taklantepe (Resim: 5), ve (41) Taş (I) Tepe ilk defa tarafımızdan tespit edilmiştir.

III-DİĞER MERKEZLER

42. Büyük Sümbüller

1967 yılında Manisa Müzesi'ne "Bağyolu"ndaki kireç ocağı kazısı sırasında çıkarıldığı beyan edilen bir grup çok önemli küp mezar buluntusu teslim edilmiştir³². Yaptığımız incelemelere dayanarak bu buluntu topluluğunun "Büyük Sümbüller" şeklinde değiştirilmesi gerekmektedir.

43. Erdelli "Yıkık Değirmen Mevkii" (Çınarlı Değirmen)

Erdelli Höyük'ün 2 km. güneydoğusunda bulunan bu mevki Dinç tarafından prehistorik buluntu merkezleri (mezarlık) arasında gösterilmesine karşın burada yaptığımız incelemede bahsedilen döneme ait herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır³³.

44. Kulaksızlar Atölyesi

Akhisar'ın 16 km. güneydoğusundadır. Dinç ve Takaoğlu tarafından yüzey araştırmaları yapılmıştır³⁴. Bu merkezde en önemlisi Kilya tipi figürinler olmak üzere çeşitli form ve boyutta figürin, taş ve mermer kaplar üretildiği anlaşılmıştır. Atölye ve çevresinde geniş bir alan tarafımızdan araştırılmıştır.

41. Çakallar Köyü'ndeki Ayak İzleri (Resim: 6)

Kula İlçesi'ne bağlı Yeni Sindel Köyü'nün 2 km. doğusundaki arazide prehistorik insanlara ve bazı hayvanlara ait ayak izlerine rastlandığı bilinmektedir. Bu sebeple söz konusu arazide ayak izleri üzerinde incelemeler yapılmıştır.

31 French 1969, 54

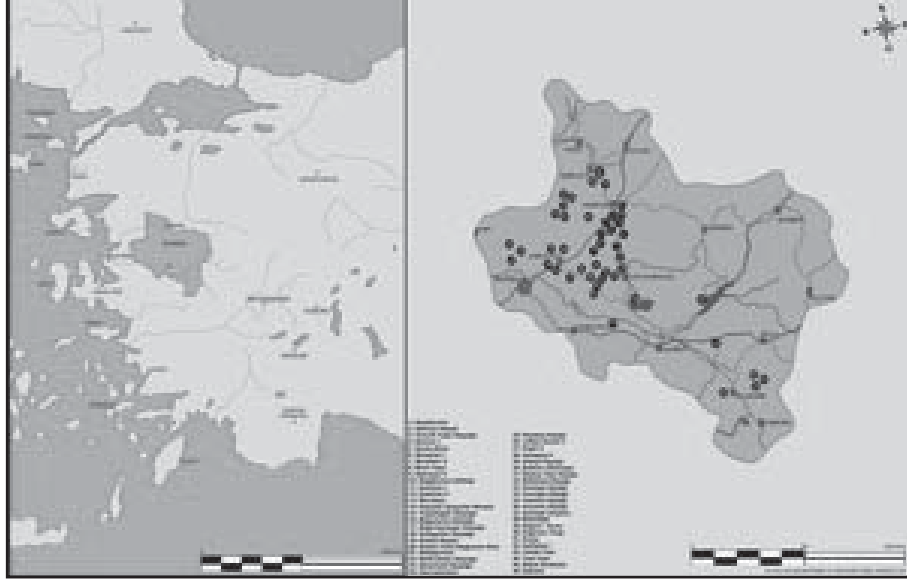
32 Hanfmann-Waldbaum 1968, 52-53; Pek çok yayında sözü edilen buluntular Miken amphora-sı ile yerel üretim monokrom çömleklerden oluşmaktadır.

33 Dinç 1991, 27.

34 Dinç 1996, 11 vd.; Takaoğlu 2005, 1 vd.

KAYNAKÇA

- Akşit 1983: O. Akşit, *Manisa Tarihi (Magnesia ad Sipylum), Başlangıcından M.S: 395 Yılına Kadar*, İstanbul, 1983.
- Dinç 1991: R. Dinç, "Erdelli Höyük und die Bedeutung seiner Funde für die frühbronzezeitliche Geschichte des Manisa-Akhisar Gebietes", *Ist Mitt* 41 (1991), 25-38.
- Dinç 1996: R. Dinç, "1994 Yılı Akhisar-Kulaksızlar Mermer İdol Atölyesi Yüzey Araştırması", *13. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, II, Ankara 1996, 11 vd.
- French 1969: D. French, Prehistoric Sites in Northwest Anatolia II, The Balıkesir and Manisa Areas, *AS* 19, (1969), 41-98.
- Hanfmann-Waldbaum 1968: G. M. A. Hanfmann, J. G. Waldbaum, "Two submycenaen Vases and a Tablet from Stratonikeia in Caria", *AJA* 72, (1962); 51-56.
- Meriç 1990: R. Meriç, "1988 Yılı Alaşehir Kazısı", *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı* I, Ankara, 1990, 179-190.
- Roosevelt-Luke 2008: C. H. Roosevelt-C. Luke, "Central Lydia Archaeological Survey: 2006 Results", *25. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 3. Cilt, Ankara, 2008; 305-326.
- Takaoğlu 2005: Takaoğlu, *A Chalcolithic Marble Workshop at Kulaksızlar in Western Anatolia*, Oxford, 2005.

Harita 1: Araştırma yapılan merkezler

Resim 1: Mecidiye (Palamut) Höyüğü

Resim 2: Bağçeşme Höyüğü

Resim 3: Baykuştepe

Resim 4: Gavurtepe

Resim 5: Taklantepe

Resim 6: akallar, fosil insan ayak izi

SİNOP ARKEOLOJİ MÜZESİ'NDE BULUNAN İKONALAR

Sercan YANDIM*

Günümüzde Osmanlı Dönemi Hristiyan sanatı ve bu çerçevede özellikle 18.-20. yüzyıllar arası Yunan-Ortodoks resmi/ikonaları ve duvar resimleri çalışmaları oldukça eksiktir ve arzu edilen noktaya ulaşmamıştır. Ülkemizde “Anadolu İkonaları” adlı projenin ikinci ayağı olarak sürdürülen çalışmamızda dönemin kültürel tarihini ve sanatsal üretimini daha iyi anlayabilmemiz için bir ikona korpusunun oluşturulması amaçlanmıştır¹. Karşılaştırma malzemelerinin büyük çoğunluğu ülkemizde ve Avrupa kiliselerinde, özel ve devlet müze ve koleksiyonlarında bulunmaktadır.

“Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu” çerçevesinde yer verilen Sinop Müzesi ikona koleksiyonu aşağıdaki metinde genel olarak tanıtılmıştır. Bu çerçevede beş ikona kısmen ayrıntılı ele alınmış, sonuç bölümünde diğer eserler ile genel değerlendirme yapılmıştır. Eser kataloğu – özellikle kitabelerin tamamının okunması-, ikonografi ve üslup özelliklerinin incelenmesi ve yanı sıra eserlerin tarihî, coğrafi, ve kültürel çerçeveye oturtularak karşılaştırma malzemeleriyle birlikte ele alınması ile tarihlendirme takip eden çalışmalarda yer alacaktır². Sinop Arkeoloji Müzesi Müdürü Sayın Musa Özcan, Arkeolog Fuat Dereli ve Arkeolog Mehmet Çöntür’e değerli katkıları için teşekkür ederim.

Sinop Arkeoloji Müzesi’nde 2008 yılında yapılan çalışmada toplam yirmialtı adet ahşap panel –ikona, bema kapısı ve ikonostas arşitravı- incelenmiştir. Ortaya çıktıkları, üretildikleri ve/veya kullanıldıkları tarihsel ve mekânsal çerçeve günümüze ulaşamadığı için eserler ile ilgili olarak müze envanter kayıtlarında boyutları ve kabaca tanımları dışında bir bilgiye

* Yrd. Doç. Dr. Sercan YANDIM, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. 06800 Beytepe-Ankara/TÜRKİYE E-mail: sercany5@hacettepe.edu.tr.

1 İlk etapta Antalya ve Tokat ikonalarının incelendiği grup yayınlanmıştır. Yandım, S. *Die Ikonen aus Museen in Antalya und Tokat in der Türkei. Ikonographische, stilistische und kunstsoziologische Untersuchung*. Verlag Dr. Müller: Saarbrücken. 2008.

2 Sinop Müzesi ahşap panelleri ağırlıklı olarak ikonalarından oluşmaktadır. Ayrıntılı inceleme ve değerlendirmelerinin kitap formatında ayrıca yayınlanması hedeflenmiştir. Malzemeye ait sınırlı sayıda fotoğraf dışında akademik çalışma yapılmamıştır. Fotoğraflar için bkz. Yılmaz (1997) 100-118. Envanter No.: 13-115-70, 13-128-70, 13-129-70, 13-137-70, 13-135-70 (ikona Ortodoksluğun zaferi «Triumph of Orthodoxy» olarak tanımlanmıştır, ancak “Mahşer” sahnesinden türemiş olan “Tüm Azizler” resmedilmiştir), 13-120-70, 13-116-70, 13-131-70, 13-122-70, 13-114-70, 13-112-70, 13-130-70, 13-114-70, 13-173-70, 13-123-70, 13-126-70, 13-133-70.

rastlanmamaktadır³. Ancak söz konusu eserlerin bir arada Sinop Arkeoloji Müzesi'nde yer alması birlikte değerlendirilebilmeleri için yeterli koşulu sağlamaktadır. Eserlerin yedi tanesi 1831-1886 yılları arasına tarihlidir. Diğerleri için ikonografik ve üslupsal benzerlik ve/veya farklılıklar ışığında yaklaşık zaman dilimi -terminus post quem veya terminus ante quem - önerilmektedir.

İkonalar konuları bakımından aşağıda verilen gruplara ayrılırlar, parantez içinde sayıları verilmiştir:

İsa peygamber ve Meryem Tipleri

Pantokrator İsa (2)⁴, Tahtta Meryem ve İsa (1)

Bayram sahneleri

Meryem'e Müjde (2), Vaftiz (1), Değişim "Metamorphosis" (1)

Meryem'in Hayatından Sahneler

Meryem'in Ölümü "Koimesis" (1)

Melek, Havari ve Azizler

Baş Melek Mikail (2), Azizler; Vaftizci Yahya -torso olarak tek başına- ve Vita-ikonası yaşamından sahneler ile birlikte- (4), Nikolaos, Vita- ikonası (1), George (1), Menas (Vita-ikonası) (1), Charalampos (1), Konstantin ve Helena (1).

Diğer Konular

„Tüm Azizler,“ ing. *Allsaints*, alm. *Allerheiligen* (1), Aziz Yuhanna Vahiy sahnesi (1), Dört farklı bayram sahnesinin yer aldığı ikona (1).

3 Çalışmamız sırasında panellerin konu ve/veya adları Türkçe, İngilizce ve Almanca olarak Sinop Müzesi'ne iletilmiştir.

4 Mazal, O. Bild und Text. Zu den textlichen Grundlagen von Bildtypen der Ostkirche: Ikonen. Bilder in Gold. Sakrale Kunst aus Griechenland (Graz 1993) 66. – karşımıza çıkan Yeni Ahit metinleri: Jo 8, 12; Jo 6, 35; Jo 10, 11; Lk 4, 18; Lk 10, 19; Mt 5, 14; Mt 10, 8; Mt 10, 32; Mt 11, 28. Papadopoulos-Kerameus, A. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΤΟΥ ΕΚ ΦΟΥΡΝΑ, ΕΡΜΗΝΙΑ ΤΗΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ (Sankt Petersburg 1909) 228-229. – Ressam el kitabı Hermenia'da ise Yeni Ahit metinleri belirtilmektedir: Jo 8, 12; Jo 8, 42; Jo 6, 51; Jo 10, 9; Jo 10, 11; Jo 11, 25; Lk 4, 18; Lk 10, 18; Lk 10, 19; Mt 1, 10; Mt 5, 14; Mt 10, 32; Mt 10, 41; Mt 11, 28; Mt 11, 29. Alıntılanan diğer pasajlar: Jo 8, 12; Mt 5, 14 und Jo 15, 17-18. Envanter No. 13-128-70 ile 13-120-70 ikonalarında okunabilen pasajlar Jo 10,11-14 alınmıştır.

İkonostas arşitravı oniki havari (1) Meryem'e Müjde sahnesi ile bema kapısı yer almaktadır (1).

Sinop Müzesi ikona koleksiyonunda yer alan *Değişim* (Metamorphosis), *Azizler Onuphrius ve Paphnutius, Tüm Azizler, Yahya peygamber-Vita, Yuhanna'nın Vahyi* tanıtılmaya çalışılmıştır. Bizans Paleolog Dönemi resim sanatı, üslup ve ikonografi anlayışı ve Osmanlı Dönemi Yunan-Ortodoks resmi özelliklerine örnekler ışığında kısaca değinilmiştir.

Müze de yer alan "Değişim" (Resim: 2) ikonasında iç içe dikdörtgen ve karo mandorla içinde verilen İsa'nın sağ ve sol yanında Musa ve İlyas peygamberler yer almaktadır. İkonada İsa ve havarilerin Tabor Dağı'na çıkışı ve inişi resmedilmektedir⁵. Oroz Dağı'ndaki Pantokrator Manastırı'nın en eski ikonalarından biri "Değişim" konuludur⁶ (Resim: 3). İkonografik olarak Sinop Müzesi'nde yer alan ikona ile benzerlikler taşımaktadır. Görülen ikonografik şema 15. yüzyıldan itibaren sık kullanılmıştır. Bu şemaya göre Tabor Dağı'na çıkış ve iniş iki episod iki ayrı kaya kütle si yardımıyla verilmiştir. Benzer örnekleri Atina Benaki Müzesi ve Tsakiroglou Koleksiyonu'nda bulunmaktadır. Paris Cod. 1242, f. 92v (1370-75) el yazmasında yer alan "Değişim" sahnesinde iki ayrı kaya kütle si yer alır, ancak iki episod verilmez. Dağa çıkan ve inen iki grubu gösteren şema ise Oroz Dağı'nda Iveron Manastırı'nın Cod. No.5, f. 266v 1 yazmasında, Gracanica'da (1318-1320), Mistra Peribleptos Kilisesi'nde (1360-1370) -eser, Yunanlı ressam Theophanes'e addedilir ve 14. yüzyıl sonuna tarihlendirilir-, Oroz Dağı Protaton'da 15. yüzyıl ikonası ve Stavroniketa Manastırı'nın duvar resimlerinde (1546), Dionysiou Manastırı'nda 1547 tarihli ikonada görülmektedir.

Raporumuzda kısaca değinmek istediğimiz diğer ikona ise Vaftizci Yahya'nın peygamber kimliğini ve İsa'yı mesih olarak tanımasını vurgulayan Vita-ikonasıdır. İkonada Yahya'nın yaşam siklusu ondört sahne ile gösterilmektedir⁷ (Resim: 4a). Sahneler sol alt köşeden başlayarak saat yönünde devam etmektedir. İsa ve havarileri ile karşılaşması ise panelin üst sırasında verilmiştir⁸ (Resim: 4b). Yahya Peygamber'in Vita-ikonası sahnelerin düzenleniş biçimi ile onun şehit,

5 Yeni Ahit metinlerde verildiği şekilde İsa yanına Petrus, Yakup ve Yuhannayı alarak yüksek bir dağa çıkarır. Tam metni için bkz. Mk 9: 1-8.

6 *Icons of the Holy Monastery of Pantokrator*. Mount Athos 1998. 104.

7 İgili Yeni Ahit pasajları bkz. Baş Melek Cebail tarafından doğumunun müjdelenmesi Lk 1:1-25, 1:57-66. Çöl yaşamı ve vaazları, Lk 3:1-19, Mt 3:1-12, Mk 1:1-8, Jn 1:19-28; İsa'nın vaftizi, Lk 3:21-22, Mt 3:13-17, Mk 1:9-11; Yahya'nın İsa ile ilgili sorusu ve İsa'nın sözleri Lk 7: 18-35, özellikle 7: 26-28, Mt 11:2-19. Acıları, Lk 3:19-20.

8 Bkz. Lk 7: 18-35, 7: 26-28, Mt 11:2-19.

vaftizci veya asket kimliğinden öte, peygamber yönünü vurgular niteliktedir. Sinop Müzesi'nde yer alan eser üslup ve kitabesi açısından da diğer ikonlardan farklı bir yere ve tarihlendirmeye sahiptir⁹.

Çalışmamız sırasında tespit ettiğimiz diğer bir ikonada Bizans sonrası ve Osmanlı Dönemi Yunan-Ortodoks sanatında sıklıkla karşımıza çıkan Aziz Onouphrios, Aziz Paphnoutios, Aziz George ile Azize Paraskeve gösterilmektedir¹⁰ (Resim: 5). İkonada azizler Onouphrios ve Paphnoutios ile karşılaşması konu edilmektedir. Bizans resim sanatı ikonografisine uygun şekilde verilen Onouphrios, göğsünde kavuşturduğu elleriyle bu gelenekten ayrılmaktadır. Bizans resim sanatında onikinci yüzyıldan itibaren duvar resimlerinde karşılaştığımız aziz, Giritli Agapios'un 1644 yılında basılan *Eklogion*'unda (aziz menakıbnamesi) yer almaktadır ve azizin kültürünün canlanıp popülerleşmesinde etkili olmuştur.

Müzedede yer alan bir diğer ikona ise "Mahşer" sahnesinden türetilen "Tüm Azizler" temalıdır¹¹ (Resim: 6). Bizans Paleolog Döneminden beri bilinen ikonografide, özellikle mahşer sırasında İsa'nın ikinci gelişi vurgulanmaktadır. Daha sonra 17. ve 18. yüzyıllarda Girit ve Oroz Dağı atölyelerinde konuyla ilgili pek çok ikona yapılmıştır. En erken örneklerinden birine Oroz Dağı Dionysiou Manastırı'nda rastlamaktayız. Bu örnek Girit okulu ressamlarından Nikolaos Ritsoz'a atfedilmiştir ve 15. yüzyıl sonu-16. yüzyıl başına tarihlendirilmektedir. Sinop ikonasında azizler düzenli olmayan yedi ve/veya sekiz sıra ile verilmiştir. Ortada ise İsa Pantokrator ikinci gelişi temsil eder şekilde verilmiştir. İkonanın üst kısmında kutsal ruhu simgeleyen güvercin ve yaşlı bilge olarak Tanrı figürü bulunmaktadır¹².

9 İkona yazar tarafından bir makalede incelenecektir. Yahya Peygamber ile ilgili diğer sahneler ve önemi ile ibl. için bkz. Yandım, S. *Die Ikonen aus Museen in Antalya und Tokat in der Türkei. Ikonographische, stilistische und kunstsoziologische Untersuchung*. Verlag Dr. Müller: Saarbrücken. 2008.

10 Drandaki (2002) 266-67. LCI 8, 84-88, ODB 3, 1527.

11 Konu hakkında bilgi için bkz. Frank, H. *Allerheiligenfest*: LhTK 1 (1957) 348; *Allerheiligen*: LCI 1 (1968) 101-104; Feurstein, H. *Allerheiligen*: RDK 1 (1937) 365-374, 368. – İkonografi Vahiy 5 ve 7 ardından 19 ve 22 ile aziz kültüründe *Communio Sanctorum* düşüncesinden ortaya çıkmıştır. Patrinelis/Karakatsanis/Theocharis (1974) 131, resim 51. tema/ikonografiye Paleolog Dönemi epigraflerinde rastlanmaktadır. Örnek teşkil edebilecek eser ise literatürde Vatikan-Sakkos'u olarak geçen tekstildir. Bkz. Ikonmidis, N. "IERA MONH ΣΤΑΥΡΟΝΙΚΙΤΑ. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ" ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ [ΚΕΝΤΡΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΕΡΕΥΝΩΝ] 2 (1970) 452, Resim 23; Lechner, G. M.: *Sergi Kat. Graz* (1993) 282-283.

12 Eski Ahit Danyal'ın Kitabı 7: 9, 13, 22'de karşımıza çıkan "Günlerin Eskisi" olarak çevrilen (İng.: *the Ancient of Days*) Doğu Hristiyanlığında Tanrı'yı veya zaman zaman İsa oğul'u sembolize etmektedir. Sinop ikonasında Tanrı'yı temsil eden figür, güvercin/"Kutsal Ruh" ve İsa Pantokrator ile önemli Hristiyanlık dogmalarından *Kutsal Üçleme*, *Teslis* 'i yansıtmaktadır.

Şemaya zaman zaman Hetiomasia'nın da dahil edildiği görülür. Konunun 17. yüzyıldan itibaren popüler olduğunu ve artan şekilde resmedildiğini görmekteyiz¹³. Asker, keşiş azizler, havariler, şehitler, patrikler, İsa figürünün sağ ve sol tarafında nispeten dağınık şekilde sıralanmışlardır. Çoğu Girit okulu örneklerinde sanatçıların daha kesin, birbirine karışmayan bir sıralama, diziliş tercih ettiklerini ve ağırlıklı olarak bu amaçla bulut kümelerinden faydalandıklarını görmekteyiz¹⁴. Sinop Müzesi'nde yer alan ikona yapıldığı dönemin üslup ve ikonografi özelliklerini yansıtmaktadır¹⁵.

Aziz Yuhanna'nın Vahiy kitabından (Jo 1, 10-16)¹⁶

Sinop Müzesi'nde bulunan ikonada Aziz Yuhanna'nın Vahiy kitabından ilgili kısım gösterilmektedir (Resim: 7) Adak kitabesi bulunan ikonanın Georgiou adında bir kişi tarafından eşi ve çocukları için yaptırıldığını anlıyoruz. Öte yandan diğer bir kitabe metninde de ilgili kutsal kitap pasajının alıntılandığını görmekteyiz.

Erken Hıristiyan ve Bizans resim sanatında ağırlıklı olarak apokaliptik motiflere tek başlarına ve eşatolojik yan anlam ile yer verilmektedir¹⁷. Ardından Albrecht Dürer'in 1498 yılında gerçekleştirdiği gravür ve taş baskılar apokaliptik siklusların resmedilmesi ile ilgili bir dönüm noktası

13 Sergi Kat. Paris (1993) S. 112-113, Resim 25. Burada görülen «Tüm Azizler» ikonası büyük olasılıkla Oroz Dağı atölyelerinde 17. yüzyılda yapılmıştır. EIKONEΣ ΠΑΥΛΟΥ (1998) 226-229. Örnekler 18. ve 19. yüzyıla aittir ve yoğun olarak altın yaldız ve parlak renk kullanımını örneklemektedirler. Sergi Kat. Graz (1993) 282, Resim 118. Bir başka örnek 18. yüzyıla tarihlenmektedir ve Selanik'te Ekonomopoulos Koleksiyonu'ndadır.

14 Lechner, G. M.: Sergi Kat. Graz (1993) 282. İkonografiye Hetoimasia'nın yanı sıra Azizler Konstantin ve Helena ile Hakiki Haçın, cennet sularının da dahil edildiğini görmekteyiz. Atina Bizans Müzesi'nden örnekler için bkz., Acheimastou-Potamianou (1998).

15 Yazının giriş kısmında bahsedildiği gibi ayrıntılı analiz ve değerlendirme başka bir çalışmada yer alacaktır.

16 Metin <http://www.kutsalkitap.com/kkitap/?b=66> adresinde alınmıştır. "10 Rab`bin gününde Ruh`un etkisinde kalarak arkamda borazan sesine benzer yüksek bir ses işittim. 11 Ses, "Gördüklerini kitaba yaz ve yedi kiliseye*, yani Efes, İzmir, Bergama, Tiyatira, Sart, Filadelfiya ve Laodikya`ya gönder" dedi. 12-13 Bana sesleneni görmek için arkama döndüm. Döndüğümde yedi altın kandillik ve bunların ortasında, giysileri ayağına kadar uzanan, göğsüne altın kuşak sarınmış, insanoğluna benzer birini gördüm. 14 Baş, saç ak yapağı gibi beyaz, kar gibi bembeyazdı. Gözleri alev alev yanan ateşti sanki. 15 Ayakları, ocakta kor haline gelmiş parlak tunca benziyordu. Sesi, gürül gürül akan suların sesi gibiydi. 16 Sağ elinde yedi yıldız vardı. Ağzından iki ağızlı keskin bir kılıç uzanıyordu. Yüzü bütün gücüyle parlayan güneş gibiydi. 17 O`nu görünce, ölü gibi ayaklarının dibine yığıldım. O ise sağ elini üzerime koyup şöyle dedi: "Korkma! İlk ve son Ben`im."

17 Klein, P. K., Emerson/McGinn (1992) içinde 161f., 175-199.

olmuştur. Dürer tek tek motifleri, birden fazla sahneyi bir araya getirerek ve bir bütünlük içinde oluşturmuştur¹⁸. Özellikle Bizans sonrası dönemde Batı Avrupa çıkışlı kaynakların etkin olduğunu görmekteyiz. İçlerinde A. Dürer'in ve H. Holbein'in işleri öne çıkmaktadır. Sözü edilen eserler Oroz Dağı *Resim El Kitabının*, *Hermenia*, ilgili kısımlarının oluşturulmasında doğrudan etkili olmuştur¹⁹. Sinop Müzesi'nde yer alan ikona özellikle Bizans sonrası, Osmanlı Dönemi Yunan-Ortodoks resim anlayışında -ikonografi ve üslupsal niteliklerinde- kendini gösteren Batı Avrupa etkisini yansıtan bir diğer örnek olması açısından önemlidir. Öte yandan sağ ve sol alt köşelerde yer alan kitabe ile banisi ve kişisel ibadet için adağın önemini görmekteyiz.

Sonuç ve Değerlendirme

Sinop Müzesi'nde yer alan ikona koleksiyonu sanat ve kültür tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Yer alan yirmibeş ikona yapıldıkları dönemin Yunan-Ortodoks dinî resim anlayışı açısından ikonografik ve üslupsal özelliklerini yansıtmaktadır. Eserler meydana getirildiği, kullanıldığı, saygı gösterildiği (ing. venerated) –kilise ikonostas veya proskynetarion ikonası veya kişisel ibadetin bir parçası olarak– döneme dair sanatsal zevk ve tercihlere yönelik ip uçları vermektedir. Öte yandan Yunan-Ortodoks dindarlığı çerçevesinde tarihsel kaynak niteliğindedir. Yunan-Ortodoks cemaati tarafından Sinop'ta üretilmiş olabileceği gibi, hac ziyaretlerinden edinilmiş de olabilirler. Öte yandan üretim yerleri ile ilgili kesin bilgimiz olmadığı için koleksiyon homojen bir grup olarak değerlendirilmemelidir. Bani, ressam ve/veya üretim, kullanım yerlerine dair bilgilerin eksikliği bütüncül bir analizi güçleştirmektedir –Sinop Müzesi ikonları ile ilgili çalışmamızda bölgenin 17. ve 18. yüzyıldan itibaren tarihsel, sosyal ve kültürel dokusuna ait bilgiler sunulacaktır–. Bu dönemde Anadolu'nun pek çok önemli bölgesinde, ilinde gözlemlendiği üzere ağırlıklı olarak ticaret ile uğraşan yeni bir orta sınıf ve buna bağlı tüketim tercihleri giderek önem kazanmıştır. Bizans sonrası dönemde, 18. yüzyılda karşımıza çıkan Yunan-Ortodoks resim anlayışına dair sanat kuramsal mülâhazaların (temsilcileri; Panagiotis Doxaras vs. Fournalı Dionysius) ardından Yunan-Ortodoks dinî resminde

18 Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Chadraha, R. *Apokalypse des Kohannes*, LCI 1 (1994) 138. Oroz Dağı manastırlarında yer alan apokalips siklusları için bkz. Huber (1989) 38-246. Yazar Cranach ve Holbein'in gravürlerini başta Dionysiou ve Dochiariou manastırları olmak üzere Oroz Dağı'nda bulunan fresko siklusları ile karşılaştırmıştır.

19 Bu konuyla ilgili lit. için bkz. Heydenreich, L. H. "Der Apokalypsen-Zyklus im Athos-Gebiet und seine Beziehung zur deutschen Bibel-Illustration der Reformation": *Zeitschrift für Kunstgeschichte* 8 (1939) 1-40. Ayrıca Ressamın el kitabı için bkz. Schäfer (1983) 115-124. ODB 1 (1991) 131; Alexander, P. *The Byzantine Apocalyptic Tradition* (1995).

giderek daha fazla bölgesel ve yerel okullar, atölyeler önem kazanmıştır. Geç Rönesans, Maniyerizm, ve Barok sanat akımlarının etkisi motif ve üslupta tespit edilmiştir.

Sinop Müzesi ikona koleksiyonu ikonografi açısından Orta ve özellikle Geç Bizans resim anlayışını, modellerini kaynak almaktadır. Aynı zamanda ikonografik modifikasyonları dönemin ruhunu yansıtır - "Zeitgeist". Örnekler konvensiyonel geleneksel Bizans modellerini yansıttığı gibi Batı Avrupa sanatı etkisinde ortaya çıkan yeni form ve şemaları da barındırır. Konu, üslup ve ikonografi açısından Bizans ve ardından Osmanlı Dönemi benimsenen ve ağırlıklı olarak baskı gravürler yoluyla yaygınlaşan temaları örneklemektedir. Koleksiyonda *Tüm Azizler*, *Çöl Meleği olarak Vaftizci Yahya* veya *Aziz Charalampos* gibi 17. yüzyıldan sonra popülerliği artan ve vita-ikonalarına yeni mucize ve acı sahneleri eklenen aziz kültlerine örnek teşkil eden ikonalar yer almaktadır.

Çalışmamızın amaçlarından biri bu önemli eser topluluğunun detaylı biçimde belgelendirilmesini, değerlendirilmesini ve tarihsel, kültürel mirasımıza ait eserlerin gelecek kuşaklar tarafından tanınmasını mümkün kılmaktır.

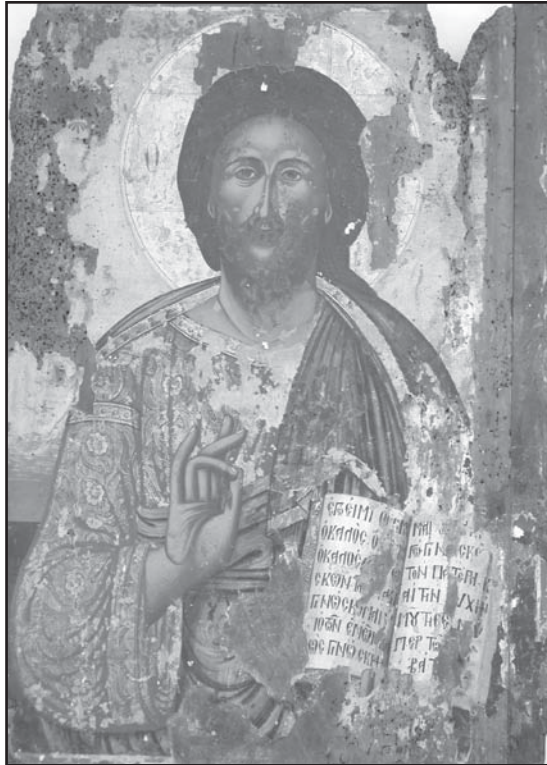
Kısaltmalar ve Seçilmiş Bibliyografya
İncil Alıntıları İçin

<i>Eski Ahit</i>	Martin Luther Çevirisi. Basisausgabe. Stuttgart 2000.
<i>Yeni Ahit</i>	Nestle-Aland: Griechisch und Deutsch. 27. Basım. Stuttgart 1995.
LCI	<i>Lexikon der christlichen Ikonographie</i> , hrsg. von E. Kirschbaum. Rom-Freiburg-Basel-Wien 1974 und 1994.
LhTK	<i>Lexikon für Theologie und Kirche</i> , hrsg. von L. Höfer und K. Rahner. Rom-Innsbruck. Freiburg 1960.
ODB	<i>The Oxford Dictionary of Byzantium</i> , Ed.: A. P. Kazhdan u.a. New York-Oxford 1991.
Acheimastou-Potamianou (1998)	M Acheimastou-Potamianou: <i>Icons of the Byzantine Museum of Athens</i> . 1998.

- Apostolos-Cappadona (1994) D. Apostolos-Cappadona: *Dictionary of Christian Art*. New York 1994.
- Davezac (1996) *Greek Icons after the Fall of Constantinople. Selections from the Roger Cabal Collection*. The Menil collection, Texas: 1996.
- Drandaki (2002) Anastasia Drandaki. *Greek Icons. 14th-18th century. The Rena Andreadis Collection*. Milano: Skira Editore S.p.A. 2002
- Emmerson/McGinn (1992) R. K. Emmerson/B. McGinn (Ed.): *The Apocalypse in the Middle Ages*. Cornell University Press. Ithaca, London 1992.
- Fleischer (1995) J. Fleischer: *Catalogue Greek and Russian Icons. Ny Carlsberg Glyptotek*. Kopenhagen: 1995.
- Heydenreich (1939) L. H. Heydenreich: Der Apokalypsen-Zyklus im Athosgebiet und seine Beziehung zur Deutschen Bibel-Illustration der Reformation: *Zeitschrift für Kunstgeschichte* 8 (1939) 1-40.
- Huber (1989) P. Huber: *Apokalypse. Bilderzyklen zur Johannes-Offenbarung in Trier, auf dem Athos und von Caillaud d'Angers*. 1989.
- Müller (2002) U. B. Müller: *Johannes der Täufer. Jüdischer Prophet und Wegbereiter Jesu*. Leipzig: 2002.
- Paliouras (2002) A. D. Paliouras. *M E T A B Y Z A N T I N H ZΩΓΡΑΦΙΚΗ. Συλλογή έργων*. Yanya: 2000.
- Patrinelis/Karakatsanis/Theocharis (1974) C. Patrinelis/ A. Karakatsanis/ M. Theocharis: *Stavronikita Monastery. History-Icons-Embroideries*. Athen 1974.

Schäfer (1983) G. Schäfer (çev.):	[Hermenia] <i>Malerbuch des Malermönchs Dionysos vom Berge Athos</i> . Hrsg. vom Slavischen Institut München. München 1983.
Sergi Kat. Athen (1997)	BYZANTINO ΜΟΥΣΕΙΟ. ΤΑ ΝΕΑ ΑΠΟΚΤΗΜΑΤΑ.
Sergi Kat. Graz (1993)	<i>Ikonen. Bilder in Gold. Sakrale Kunst aus Griechenland</i> . 1993.
Sergi Kat. Paris (1993)	<i>Icônes. Grecques. Melkites. Russes. Collection Georges Abou Adal</i> . Paris 1993.
Yandım (2008)	S. Yandım. <i>Die Ikonen aus Museen in Antalya und Tokat in der Türkei. Ikonographische, stilistische und kunstsoziologische Untersuchung</i> . Verlag Dr. Müller: Saarbrücken. 2008.
ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ (1998)	ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΕΙΚΟΝΕΣ. ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ. Athos 1998.
ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ (2003)	ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΓΙΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ. ΟΙ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ ΤΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ. Athos 2003.

Resim 1a: İsa Pantokrator
(Env. No. 13-128-70)

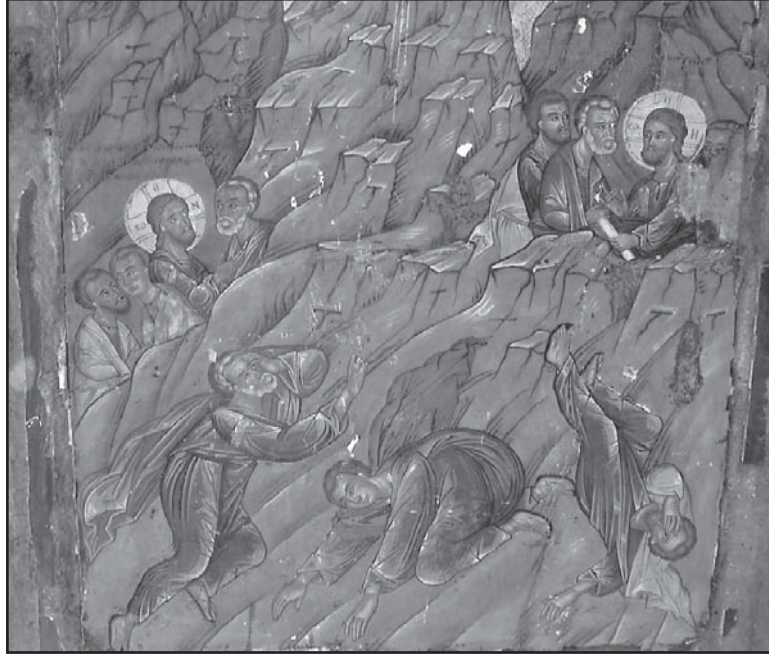

Resim 1b: Detay
(Env. No. 13-128-70)

Resim 2a: "Değişim",
(Env. No. 13-131-70)

Resim 2b: Detay, Tabor Dağı'na çıkarken ve inerken İsa ve havariler,
(Env. No. 13-131-70)

Resim 3: "Değişim", Ressam Theophanis'e addedilmiştir (1535-1546),
(Kaynak: Pantokrator (1998) Pl. 53)

Resim 4a: Yahya Peygamber ve hayatından sahneler, Vita-ikona,
(Env. No. 13-133-702)

Resim 4b: Detay, 13-133-70, İsa ile karşılaşması ve onu beklenen Mesih olarak farketmesi (Lk 7: 18-27)

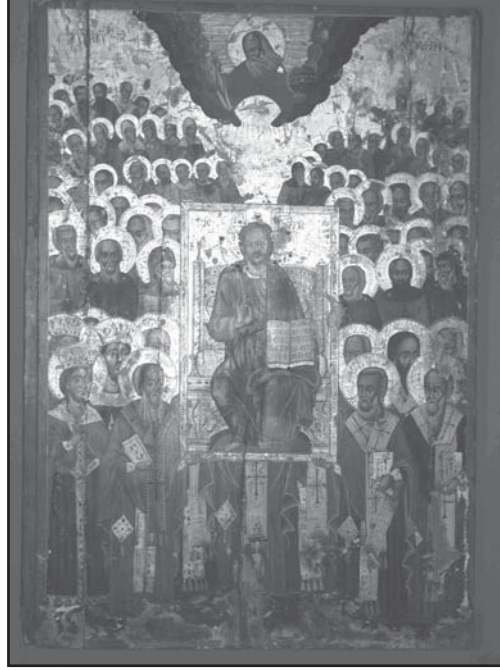

Resim 4c: Detay, 13-133-70 (Mt 3: 2, METANOËITE HITIKETAP H BACIAEIA TON OYPANON)

Resim 5: Azizler Onuphrius ve Paphnutius (?) ile Aziz George ve Azize Paraskeve (?), (Env. No. 13-126-70)

Resim 6: Tüm Azizler,
("Allsaints",
"Allerheiligen"),
(Env. No. 13-135-70)

Resim 7: Yuhanna, vahiy,
(Env. No. 13-134-70)

PERGAMON-2007 KAMPANYASINDA YAKIN ÇEVREDE YAPILAN ÇALIŞMALAR¹

Felix PIRSON*

Martin Zimmermann'ın katkısıyla

Pergamon çevresinde yürütülen çalışmalar, önceki yılda olduğu gibi 2007 yılında da Atarneus (Dikili'de) ve Elaia (Zeytindağ'da) polislerine odaklandırılmıştır. Girişimin ilk amacı, Hellenistik yönetim merkezi Pergamon'un kendi dar territorumunda ve orada bulunan polisler üzerindeki etkisini araştırmaktır. Böylece, daha önce kurulmuş olan polisler ile Hellenistik Dönemdeki yeni bölgesel yönetim birimleri arasındaki ilişki sorunu üzerine arkeolojik-tarihsel bir katkı yapılmış olacaktır. Bundan başka, Pergamon çevresinde tarihöncesi dönemden Bizans Dönemine kadar mümkün olan en kapsamlı yerleşim tarihçesinin oluşturulması amaçlanmaktadır.

* PD Dr. Felix PIRSON, Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi, Ayazpaşa Camii Sok. 48 TR-34437 Gümüşsuyu-İstanbul/TÜRKİYE pirson@istanbul.dainst.org

Metnin Türkçe'ye çevrilmesinde emeği geçen İ. Banu Doğan ve Ali Akkaya'ya çok teşekkür ederim.

Kısaltma Listesi: DAI'nin güncel yayın yazım kuralları kılavuzunda (www.dainst.org/index_141_de.html) görülenlerin dışında aşağıdaki kısaltmalar kullanılmıştır:

Pirson 2004: F. Pirson, Elaia, der maritime Satellit Pergamons, *IstMitt* 54, 2004, 197-213.

Pirson 2006: F. Pirson, Pergamon - Das neue Forschungsprogramm und die Arbeiten in der Kampagne 2005, *AA* 2006/2.

Pirson 2007: F. Pirson, Pergamon-Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2006, *AA* 2007/2, 13-70.

Tüm resimler Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün Pergamon kazısı arşivinden alınmıştır.

Resim: 5, 6, 9, 10, 12: Bearbeitung N. Çalışır

Resim 6: Eastern Atlas, Jeofiziksel Tarama Meyer & Ullrich GbR.

Resim: 6, 8, Kiel Üniversitesi Jeofizik Enstitüsü

Resim: 6, 9, 10, Ch. Steiner-J. Zimmermann-Kiel Üniversitesi Jeofizik Enstitüsü-Eastern Atlas. Jeofiziksel Tarama Meyer & Ullrich GbR. U. Mania tarafından hazırlanmıştır.

Resim: 12, U. Mania.

- 1 Ayrıntılı önraporlar AA'da yıllık olarak yayınlanmaktadır. Daha geniş bilgiye www.dainst.org/index_650_de.html adresinden ulaşılabilir. Bu yılki çalışmalar 14 Ağustos-29 Eylül 2007 tarihleri arasında yapılmıştır. Alman Arkeoloji Enstitüsü Pergamon kazısı, bu yıl da çalışmaları destekleyen tüm kurum ve kişilere teşekkür eder. Bunların başında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Almanya Büyükelçiliği Kültür bölümü (Ankara) ile Zeytindağ Belediyesi gelmektedir. Maddi katkıda bulunanlar ve işbirliği yapılanlar, ilgili bölümlerde yer almaktadır. Genel Müdürlüğü temsilen çalışmalara bu yıl Naci Toy (Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü) katılmıştır.

Atarneus kent alanında 2006'da yapılan eskizler temeli üzerine, arkeolojik buluntuların belgelendiği iki çalışma haftasında mümkün olan en fazla sayıda yerleşim kalıntısı kaydedilmeye çalışılmıştır. Plan çizimleri ve fotoğrafların yanı sıra, kampanyada kayda geçirilen tüm mimari kalıntılar, topografik bir harita (Ölçek 1: 1000) üzerine işleyebilmek amacıyla jeodezicilerce ölçülmüştür (Resim: 1). Atarneus ayrıca, tüm buluntu verilerinin GIS-Pergamon'a kaydedilmesini sağlamak için GPS teknolojisi aracılığıyla Pergamon'un yeni ölçüm ağına (PergSys2005) dahil olmuştur.

Zaman darlığından dolayı, iki ana kapısıyla birlikte sur duvarının belgelendirilmesinde saray alanı ya da akropolis ile güney yamaçtaki konut kesimine odaklandık. Aynı zamanda, tekil buluntuların yanı sıra kuzey, güney ve doğu yamaçta seçilen dokuz alanda sistematik olarak keramik toplandı. Kentin birçok alanında keramiğin hem yüzeyde görece yeni açığa çıkmış olması nedeniyle yüzey işlemi, bezeme, renk vb. açılarından korunmuş durumda olması ve hem de kazılarda ortaya çıkarılan keramik buluntularıyla uyumlu olmasından dolayı parlak sonuçların elde edilmesi beklenmektedir. Bundan başka, çanak çömlek parçalarının ortaya çıkarılmalarından sonra hava etkisiyle değişim geçirmediğini ve bu nedenle parçalardan edinilen sonuçların ait oldukları mimari ve yapı durumuyla birleştirilebileceğini gözlemledik. İki hafta içinde 41 kasa keramik buluntu malzemesi toplanmış ve Güler Ateş tarafından değerlendirilmiştir.

Daha 2007 kampanyası sırasında keramik sayesinde elde edilen sonuçlar, yapı buluntularıyla birlikte kent tarihi üzerine önemli bilgiler sağlamıştır. Böylece yerleşmenin başlangıcını akropoliste Troja VI malına dayanarak en geç Geç Bronz Çağına tarihleyebildik² ve Anadolu'da tipik olan Demir Çağı gri malının yoğun olmasından dolayı, dağ tepesindeki bir yerleşmenin Demir Çağı boyunca kullanılmış olduğunu belirledik (Resim: 2). Arkaik Döneme ait lüks Attika ithal keramiği, yazılı kaynakların aktardıklarından şimdiye kadar yalnızca tahmin edilebilen bir devamlılığı kanıtlamaktadır.

Geç Arkaik-Klasik Döneme ait bilgiler daha somuttur. Pers savaşı bağlamında Atarneus'tan söz edilmesi, daha 6. yüzyılda önemli bir yerleşimin var olduğunu göstermektedir. Bu döneme ait binaların izleri kazıya gerek olmadan bile bulunabilir. En azından, yerleşme tepesinin Klasik Dönemde, 2,80 m. kalınlığında, tüm tepeyi içine alan ve en az iki ana kapıya sahip çok heybetli bir surla korunduğu belirlenebilir. Bu yontma taştan pseudo-isodom olarak inşa edilmiş tahkimat, bugün bazı kesimlerde yaklaşık 6

2 W. Dörpfeld, Die Arbeiten zu Pergamon 1908-1909, AM 35, 1910, 395'te Atarneus'tan bu döneme ait bir kapla karşılaştırınız.

m. yüksekliğe kadar korunmuş durumdadır; bundan dolayı, Geç Klasik Dönemde kentin sekiz aylık başarısız bir kuşatma geçirdiğine ilişkin yazılı kaynaklara güvenilebilir³. Bu surun koruduğu yerleşme bölgesi, 24 hektarlık hatırı sayılır bir alandır; bu büyüklükle Atarneus Erken Hellenistik Döneme kadar Anadolu'nun bu kıyı şeridindeki en büyük yerleşme konumundaydı ve ancak Philetairos'un Pergamon Akropolisi'nde M.Ö. 3. yüzyılın başlarında 21 hektarlık kenti kurmasıyla karşılaştırılabilir büyüklüğe ulaşılan bir alanı kaplamaktaydı (Resim: 2).

Klasik Dönemde içerideki yapılaşmanın nasıl olduğu üzerine kazı yapılmadan pek az şey söylenebilir. Şüphesiz en büyük ilgiyi 20. yüzyılın başlarında da arkeologların dikkatini çeken Yukarı Kale'deki yapılar uyandırmaktadır. Burada, 1908-1911 yılları arasında kısmen kazılan Geç Klasik Döneme ait bir sarayın kalıntıları bulunmaktadır⁴. Bina çok odalı, peristilli bir avlu etrafında toplanmış bir kompleksten oluşmuştur; Geç Klasik ve (Erken) Hellenistik Döneme ait farklı yapı evrelerinde şekil değiştirmiş ve genişletilmiştir. Pergamon'un saray mimarisiyle göze çarpan paralellikler (örneğin pencere kemerlerinin alt ve üst satırları, ikiz sütunlar) taşıyan duvar tekniğinin yapısal ayrıntıları, yapının inşasında büyük masraf edildiğini ve Klasik Dönemde yapının bölgede hiçbir benzeri olmadığını kanıtlamaktadır. Keramik kanıtlarına göre eski yerleşme merkezinin yerinde Orta'dan Geç Bizans Dönemine kadar inşa edilen Geç Bizans Dönemi kalesindeki diğer Klasik Dönem duvarlarına ait izler, bugün Bizans kalesince işgal edilen alanın tamamının bu Klasik yapı topluluğunca kaplandığını göstermektedir. Bir sonraki arazi seviyesinde batıya doğru meyilli uzanan ve saraydakine çok benzeyen poligonal duvar tekniğiyle inşa edilmiş yapı kalıntıları, Klasik dönemde bu yamaç alanında ileri gelen ailelere ait başka gösterişli yapıların da bulunduğuna işaret etmektedir. Kente giren büyük yollar, görkemli kapılar ve geniş nekropol alanı da o zamanda mevcut olmalıdır. Buna göre Atarneus, Philetairos'un yeni kurduğu kent için yalnızca göz önündeki rakip bir güç merkezi değil aynı zamanda biçim ve büyüklük bakımından aşağı yukarı benzerlik göstermekteydi. Yazıtlara dayanarak 4. yüzyılın ortalarına tarihlenen, kent kurucularının⁵ adını taşıyan tapınak, bu dönemin diğer kamu yapılarına ait şimdiye kadarki tek işarettir.

Hellenistik Dönemde kentin temel yapısının değişmeden kaldığı açıkça görülmektedir; ancak yine de bazı önemli yenilikler de gözlenmektedir (Resim: 2). Hellenistik kent surunun bir kurtinin yakın zamanda çökmesiyle, hem iç tarafta inşa edilmiş evlerden hem de duvarın dolgu malzemesinden gelen

3 Xen. Hell. 3, 2, 11; Diod. 13.65.

4 P. Schazmann-G. Darier, Die Arbeiten zu Pergamon 1910-1911, AM 37, 1912, 331-343.

5 H. Engelmann-R. Merkelbach, Die Inschriften von Erythrai und Klazomenai I (Bonn 1972) 56-60 Nr. 9.

keramik, bu tahkimatın M.Ö. 3. yüzyıla tarihlenebilmesine olanak vermiştir. Philetairos Pergamon'uyla aşağı yukarı eşzamanlı olarak, tahkimatın yüksek finansal harcamayla çağın gereklerine uydurulmasına karar verilmiştir. Klasik Dönem öncelinin bir basamak yukarısına inşa edilen yeni sur, artık Klasik kaleyi de içine alıyor ve yukarıdaki yerleşim alanını da kapsıyordu. Bu sur ve diğer, kale çekirdeği ve dıştaki sur arasında inşa edilen boyuna duvarlar ile çeşitli Hellenistik teraslar kent alanını birbirinden ayrı bölgelere bölmüştü. Yamaç yapılaşması ve arada düzlükler sıra ile yer almaktaydı. Bu teraslar üzerinde, bazı yamaç yerleşmelerini birbirine bağlayan büyük yolların yanı sıra, kentin agorasının yerini de belirlemek mümkündür. Güneyde, sarayın aşağısında olduğu gibi, yukarıda sözü edilen tapınağın kalıntıları civarında kuzeydeki efsanevi kent kurucusu için de bir yer yapılmış olması gerekir. Buraya ulaşan döşeli giriş yolu ve taşıma ile depolama faaliyetlerine atfedilebilecek amfora parçaları ile başka çeşit bir kaba keramik yoğunluğu, bu alanda bir agoranın varlığını düşündürmektedir.

Kentin bu yeni bölümlenişi ve ifade edilışinde aynı zamanda mevcut yapılara da el atılmış, var olan yapılar yenilenmiştir. Bu durum kendini kapıların yeniden düzenlenişinde açıkça göstermektedir. Bu kapsamda güneydoğu kapısının giriş bölümü yeni bir kule yapısıyla genişletilmiştir; burası eski yapıya ikinci bir kat olarak Hellenistik yontma taş duvar işçiliğinde inşa edilmiştir (Resim: 3). Oysa kuzeyde, Klasik Dönem yerleşme suru yerine kulelerle donatılmış tamamen yeni bir yontma taş sur inşa edilmiştir.

Hellenistik konut yapılaşmasından önce, kentin farklı bölümlerinde yüzeyde oldukça büyük metrelerce yükseklikte yıkıntılar hâlinde görünen kalıntılar vardı. Farklı duvar örme tekniklerinin çokluğu, hem geniş bir sıradan konut hem de yerel aristokrasiye ait gösterişli, özenli işlenmiş yontma taşlarla yapılmış kent evleri repertuarını ortaya koyar. Bu yamaç alanında büyük miktarda derlenen ve değerlendirmesi yapılan keramik de bu durumu doğrulamaktadır. Geç Hellenistik Döneme kadar kentin ekonomik refahını ve kent sakinlerinin oldukça lüks içindeki yaşamlarını gösteren değerli ithal mallar bulunmaktadır. Yunan anavatandan ve bazı Ege adalarından (örneğin Chios, Thasos, Lesbos, Samos) gelen sofra kap kacağının yanı sıra batı yamacı malı denen Pergamon üretimi tipik mallar, megara kapları, aplik keramik, balık tabakları ve daha birçokları da bulunmaktadır. Ayrıca değişik biçimlerdeki terrakotalar, konutların zengin bezemelerini göstermektedir. Dağınık olarak güneydoğu yamaçtan derlenen kusurlu pişmiş parçalar, bu dönemde yerel bir keramik üretimi olduğunu kanıtlamaktadır.

Bu zenginliğe karşılık, kent alanında ve Bizans devşirme duvarlarında görkemli, yapı bezemeleriyle donatılmış kamu binalarına dair bir belirti bulunmaması çok tuhaftır. Buna göre, başlangıçta ekonominin iyi durumda olmasına karşın Hellenistik Dönemin gösterişli büyük yapıları üreten genel yapı patlaması Atarneus'tan geçip gitmiş olmalıdır.

Keramik buluntuları, bu sonuca ilişkin olası bir açıklama vaat etmektedir, çünkü zamansal dağılımları açık bir gelişme gösterir: Keramik çeşitliliğine bakıldığında, 4. yüzyılın sonuyla 3. yüzyılın tamamına ait malların üstünlüğü belirgin olduğu hâlde, M.Ö. 200'lerde hem parça sayısında hem de kalitede gitgide bir gerileme başlar. 2. yüzyılda sofra kap kapağının spektrum içindeki payının azalması, ilk önce kent sakinlerinin dramatik bir ekonomik sıkıntı içinde olduğunu göstermekteyse de bu, en azından bir durgunluğun göstergesidir. Bu durgunluk, birçok kuşak boyunca devam eden, yavaş ilerleyen bir süreçte M.Ö. 1. yüzyılda yerleşmenin terk edilmesine neden olan ciddi bir gerilemeye işaret etmektedir. Şimdiye kadar kent alanında M.Ö. 1. yüzyıldan daha sonraya ait -Geç Bizans ve Osmanlı Dönemi darp edilmiş sikkeleri hariç- sikke bulunmamıştır⁶.

Yavaş ilerleyen çöküşün M.Ö. 200 civarına ait keramik kanıtlarına göre belirlenen evreleri, başka yerlerdeki birçok Hellenistik kentte tipik yapı patlamasının ilk başladığı döneme rast gelmektedir. Bu genel şehircilik gelişimine Atarneus'ta da bariz bir şekilde 3. yüzyılda, hatta belki 2. yüzyılın başında dahil olmak istenmiştir ve bu maksatla diğer komşuları gibi onlar da Pergamon Krallığı'ndan yardım istemişlerdir. Yardım ricalarının kabul edildiği de bellidir, zira kent alanında yukarı kalenin doğu ve güney tarafında bulunan ve üzerinde ΒΑΣΙΛΙΚΗ yazan damgalı çatı kiremidi Pergamon'dan iyi bilinmektedir ve genel olarak krallık dönemine (M.Ö. 3./2. yüzyıllar) tarihlenmektedir (Resim: 4)⁷. Yalnız bu kiremidin ne çeşit bir binaya ait olduğu, kraliyet tuğla fabrikasına ait bir damga mı olduğu ya da bir kraliyet binasına aidiyetini gösterip göstermediği belli değildir. Ayrıca bu üç farklı kiremit damgası tipinin birbirinden ayrı bina vakıflarının kanıtı olup olmadığına karar vermek olanaklı değildir.

M.Ö. 2. yüzyılda kademeli olarak başlayan nüfus azalması henüz açıklığa kavuşmamıştır. İmparatorluk Dönemine ait bir kaynaktan çıkarılan sıtma salgını⁸ düşünülebilir, ancak komşu Bozbayır Tepesi'ndeki yerleşimin İmparatorluk Dönemine kadar hektarlarca büyüklükte devam etmesinden ötürü, bu varsayım kuşkuludur. Büyük olasılıkla birden çok nedeni hesaba katmak gerekmektedir. Aynı zamanda belki de ovanın artan oranda bataklık hâline gelmesi ile yaşam kalitesinde oluşan buna bağlı zararı takiben, II. Eumenes (M.Ö. 197-159) yönetimi altında gelişen Pergamon'un sansasyonel yapı ve tadilat faaliyetleri ve bunların II. Attalos (M.Ö. 159-138) döneminde devam etmesi duvarla çevrili kent alanlarının arttırılmasını gerektirmiş ve bölgede özel bir çekim gücü ve siyasal ağırlığı olan yeni bir tür merkezin oluşumuna yol açmıştır. Buna ek olarak örneğin III. Antiochos'a karşı

6 Schazmann-Darier, *aynı eser*, (Dipnot 4) 343.

7 IvP II 642.

8 Paus. 7, 2, 11.

Romalılar'ın zaferinden sonra değişen siyasî durum nüfusun diğer bir kesimini bir liman bölgesinin gitgide güvenli hâle gelen kıyılarına çekmiş olabilir. Bugünkü Dikili'de, günümüze şüphesiz pek az kalıntısı kalmış olan yeni bir yerleşme kurulmuş olması mümkündür. Gerçi 2007'de eski kentte bir mezar sunağının yanı sıra başka devşirme malzemeler dikkatimizi çekmişse de, bunların ait oldukları yer belli değildir. Orta Çağ denizcilik kılavuzlarında ve Strabon'da Atarneus'tan kıyı kenti olarak söz edilmesi (Atarneus, Pitane ve Elaia'nın adı birlikte anılmıştır)⁹ herhalde deniz kıyısındaki polis merkezlerinin böyle bir yer değiştirme olduğunu yansıtmaktadır. En azından eski kent çevresindeki bölge ve malların dışalım ve dışsatımına hizmet eden onun liman alanı önemini korumuştur. Asya vilayetinin M.Ö. 75 yılı gümrük kanunundan, bu dönemde Atarneus'ta ve onun liman alanındaki mallardan alınan verginin Romalı vergi memurları (publicani) için burada bir büro kurmaya geçecek kadar fazla olduğu anlaşılmaktadır¹⁰.

Roma İmparatorluğu Döneminde bir yerleşmenin varlığı yalnızca az sayıda çanak çömlek parçasına dayanarak belgelendirilmektedir, aslında bunlar başka biçimde de yerleşim yerine gelmiş olabilir. İlk olarak Geç Bizans Döneminde akropol alanında bir kale inşa edilmiştir. Bu maksatla kuzey tarafta kısmen yıkılmış olan Hellenistik sur onarılmış ve yukarı tepe civarında, eski saray alanının Klasik-Hellenistik kale merkezinde yeniden küçük bir iç kale inşa edildiği yerde yeni, kuzeybatı kesimi eğimli hâle getirilmiş bir sur çekilmiştir. Güney tarafta, bu iç kaleden kuzey surla doğru kulelerle donatılmış bir sur inşa edilmiş, böylece konut alanının güvenliği garanti altına alınmıştır. Sur içine yapılan iki düzine kadar Bizans Dönemi evi ve bu döneme ait kaliteli keramik, tepe bir yerleşim yeri olarak terkedilmeden önce burada birkaç kuşak boyunca barınan küçük bir topluluğun varlığına tanıklık etmektedir.

Atarneus'tan edinilen, Erken Hellenistik Döneme ait bir kente ilişkin bilgiler, yazıtlardan ya da yazılı kaynaklarda nakledilen krallığa ait bina vakıflarıyla ilgili gözlemlere çok iyi uymaktadır. M.Ö. 3. yüzyılda savunma mimarisi içinde sayılması gereken vakıf ve binalar çoğunlukta iken, M.Ö. 2. ve 1. yüzyıllarda kentlerde artarak mimari bezemeler ve tiyatro, platformlu yapılar, buletoryum gibi tekil yapıların ya da yeni sütunlu galerilerin inşasına odaklanmıştır. Yazılı kaynakların aktardığı bu durum -örneğin yalnızca üç örnek vermek gerekse Priene'de, Menderes Magnesiası'nda ya da Milet'te- arkeolojik olarak kanıtlanmıştır. Kamuya ait yeni yapılar ile kapalı, tamamen sütunlarla çevrili alanların ve meydanların ortaya çıkışına kentlerde en çok M.Ö. 200'lerden sonra rastlanmaktadır ve bu yapılar M.Ö. 1. yüzyılın sonuna dek inşa edilmeye devam etmiştir. Özellikle bu tip yapılardan oluşan kent

9 Strab. 13, 614.

10 H. Engelmann-D. Knibbe, Das Zollgesetz der Provinz Asia. Eine neue Inschrift aus Ephesos, *EpAnat* 14, 1989 § 9 ile s. 55 ve devamı; 63 ve devamı.

manzarası, Hellenistik Dönemin doruk noktasında henüz bulunmamaktadır; çünkü bu durum Hellenistik şehirciliğinin 300 yıllık geçmişinin sonucudur. Atarneus'ta bu gelişimin başlangıcını bu tabaka üzerinde daha yeni yapılaşmanın olmaması sayesinde etkili bir biçimde görebiliyoruz.

Elaia

Felix PIRSON

Elaia'da bu yıl gerçekleştirilen faaliyetler yine jeodezi çalışmalarını, kapsamlı ve yoğun yüzey araştırmasını, arkeolojik mimari araştırmasını ve jeofiziksel tarama çalışmalarını kapsamaktadır. Bunlara bir de, önce geçmiş yılın yüzey araştırma sonuçları temelinde yalnızca örnekleme yoluyla çalışılması öngörülen, ancak şaşırtıcı derecede iyi sonuçlar alınınca kent alanının tamamına yayılan keramik yüzey araştırması eklenmiştir. Çalışma alanlarına ilişkin verilen bilgiler aşağıda ayrı ayrı ele alınmıştır¹¹.

Jeodezi

Önceki yıl arazide ölçülen referans noktaları ve 2006 sonbaharında yapılan hava fotoğraflaması temel alınarak, daha 2007 kampanyası öncesinde araştırma bölgesinin yeni bir topografik haritası hazırlanmıştır¹². Bu harita kampanya sırasında çok az genişletilmiş ve yüzeyde görünen yapı kalıntıları işlenerek tamamlanmıştır (Resim: 5. 6). Bununla beraber, çalışmaların büyük bölümü, aşağıda ayrıntılarıyla ele alınacak olan, sık su bölgesindeki yapıların geniş kapsamlı GPS ölçümü üzerine olmuştur (Resim: 10, 11).

Jeofiziksel Tarama

Jeofiziksel taramalar, yani jeoradar yardımıyla yapılan ve büyük bir alanı kapsayan jeomanyetik haritalama ve noktasal araştırma çalışmaları, yine liman bölgesine, kent suruna ve akropolis çevresine odaklanmıştır (Resim: 6)¹³. Yeni olan çalışmalar ise iç limanın batı ve güneydoğusundaki alüvyon dolgunun üzerinden arabayla geçilebilir -daha doğrusu üzerinde yürünebilir- olan kısımlarında yürütülen jeomanyetik haritalama çalışmaları olmuştur. Bu çalışmalar şaşırtıcı sonuçlar vermiş, bundan dolayı bu araştırmaların gelecek

11 Elaia'daki çalışmaların anlatıldığı bu raporun bazı bölümleri, saha yönetiminin ya da keramik yüzey araştırmasının sorumluluğunu üstlenen Ulrich Mania (Halle) ve Güler Ateş (Heidelberg)'in verdiği bilgilere dayanmaktadır.

12 Bu çalışmalar EMI Firması (İstanbul) tarafından yürütülmüştür.

13 2007 kampanyasının jeomanyetik taramaları H. Stümpel yönetimindeki Kiel Üniversitesi Jeofizik Enstitüsü çalışanlarınca ve Eastern Atlas, Geophysikalische Prospektion Meyer&Ullrich GbR (Berlin) firmasınınca gerçekleştirilmiştir.

yıl sonnda taşıyıcısı olarak yerinde başarıyla test edilmiş olan katamaran yardımıyla sürdürülmesi planlanmıştır (Resim: 7).

Adı geçen bölgelerde iç liman boyunca kıvrımlarla ilerleyen, ancak aynı zamanda yer yer düz devam eden, 20 metreden geniş bir çiftli yapı saptanmıştır (Resim: 6). Kıvrımlı kesimlerde daha sonra dolan bir akarsu yatağı söz konusuyken¹⁴, paralel anomaliler daha çok insan yapısı bir oluşum izlenimi uyandırmaktadır. Bu durum özellikle, güneydoğuda menderes çizen akarsu yatağına bağlanan ve geçen yıl çekinceli olarak gemiler için gidiş geliş yolu olarak tanımlanan, düz bir biçimde denize doğru giden çiftli yapı için geçerlidir¹⁵. Bu yorumun doğru olması hâlinde, Elaia Körfezi'nin hızla dolması sürecinde, kuzeydoğudan gelen bir dere ya da su yolunun, gemilerin denize gidiş geliş yolunu açık tutmada kullanılmış olduğu söylenebilir.

Kapalı limanın içlerinde gemi barınaklarına ait delil bulmak amacıyla geniş kapsamlı taramalar gerçekleştirilmiştir (Resim: 6, 8). Gerçi bunlar bulunamamış, ancak bunun yerine kuzeybatı-güneydoğu yönünde yaklaşık olarak paralel giden ve uzunlukları 92 ile 140 metre arasında değişen beş yapı belirlenmiştir. Yapılar yaklaşık 2,5 metreden az daha geniştir ve kıyı ile liman sahasına doğru metrelerce uzunlukta çatallanma gösterir. Çok kesin bir doğrusallıktan ziyade organik bir etki yaratan görünüşleri, ahşap konstrüksiyonlardan ileri gelen anomalilerin söz konusu olduğu tahminini güçlendirmektedir. İlk akla gelen, üzerine köprü ya da platformların (belki de tersane kurmak amacıyla) monte edilmiş olabileceği kazık konstrüksiyonudur. Ancak örneğin tuz elde etme gibi geç dönem düzenlemeler de düşünülebilir.

Bu yılki jeofiziksel tarama çalışmalarının önemli bir görevi, özellikle kent alanının güneyindeki kent surunun nasıl devam ettiğini açıklığa kavuşturmak olmuştur (Resim: 6). Akropolis tepesinin batı ucunun kuzeybatısındaki bir alanda yapılan ölçümler, kent surunun buradan doğuya atladığını ve oldukça yoğun bir biçimde akropolisin eteği boyunca devam ettiğini göstermiştir (Resim: 5). Kentin en dış kuzeyindeki, tarafımızdan Maltepe 2 adıyla anılan tepede sur, tepenin doruk noktasının tamamını kaplayan bir burca dönüşmektedir.

Kuzeybatıda tahkimat yapılarının gidişatı ve yapılışı hakkında önemli yeni bilgiler kazanılabildiği hâlde, güneydoğuda bu kanıtların ortaya çıkışı zorlaşmaktadır. Güneydoğuda farklı yerlerde yapılan test ölçümleri -eğer temelleriyle birlikte tamamen yağma edilip temel çukurları sonradan

14 Kent alanının kuzeyindeki arazi çöküntüsünde bulunan ve iç limanın yaklaşık 300 metre kuzeybatısında denize dökülen bir dere akıntısının varlığı, A.. Conze-O. Berlet-A.. Philippson-C. Schuchhardt-F. Gräber, *AvP I. Stadt und Landschaft* (Berlin 1912-1913) 112'deki planı doğrulamaktadır. Bugün bu dere, İzmir-Çanakkale yolunun yapımıyla birlikte arazinin köklü değişikliğe uğraması nedeniyle görülememektedir. Taranan dere yatağı, bu akarsuyun o zamanki devamı olabilir.

15 Pirson 2007, 57 Res. 40.

düzlenmediyse- burada tahkimat bulunmayabileceğini göstermiştir. Bununla birlikte jeofizik haritasındaki noktasal işaretler, yapı faaliyetlerinde yer alan büyük temellere dair bulgular hakkında yöre sakinlerinin ifadeleri ve çanak çömlek yığınlarından elde edilen kanıtlarla birleştiğinde en azından geçici bir rekonstrüksiyon oluşturmaya izin vermektedir; ancak bu rekonstrüksiyonun doğrulanmaya ihtiyacı vardır (Resim: 5).

Tarama çalışmalarının diğer bir ağırlık noktasını akropolis çevresi oluşturmaktadır. Özellikle akropolisin güney tepesinin batısında yapılan taramalar başarılı olmuştur (Resim: 6). Ölçüm sonuçları, kent surunun bir bölümünün yanı sıra (bkz. yukarı) buranın hemen güneyinde, yani hâlâ kent alanının içinde bulunan yerde, çömlek fırınları için tipik olan birçok dipolanomali göstermektedir. Burada bulunan yapım artığı ve kusurlu pişirme buluntuları, yorumun doğruluğunu onaylamaktadır (bkz. aşağı). Zanaatla ilgili olarak kullanılan bu alana, batıya doğru bir yapı bitişiktir. Bu yapı daha çok, akropolis çevresine uyar gibi görünmektedir: Dikdörtgen, yapı strüktürleriyle çevrili yaklaşık 60x38 m. boyutlarında bir alanın içinde yine dikdörtgen, yaklaşık 21x16 m.lik bir yapı bulunmaktadır. Bu yapılar, etrafını çevreleyen bir temenosu olan küçük bir tapınağın varlığını düşündürmektedir.

Yüzey Araştırması

Üzerinden gidilebilir, yani kentin yapılarla kaplı olmayan ve bahçe olarak kullanılmayan alanlarında önceki yıl başlanan, yoğun yüzey araştırması ve noktasal buluntu istatistiği kombinasyonundan oluşan araştırma, sonuçlandırılabilmiştir (Resim: 9). Bütün amaçlara tam olarak ulaşılmıştır, yani yöntemler başarılı olmuş görünmektedir. Yalnız kentin güneydeki sınırının kesin olarak belirlenmesinde bazı sorunlar çıkmıştır. Bu sorunlar, yerleşme yoğunluğunun güneye doğru tümenden azalıyor gibi görünmesi ve belki de kent alanı içinde hiç yapı bulunmadığını göz önüne almamamız nedeniyle çıkmış olabilir. Burada yine jeomanyetik haritalama yardımıyla, mümkün olan en geniş alanı kaplayan bir çalışmanın bu durumu aydınlatmasını umuyoruz.

Yüzey araştırmasının en fazla dikkat çeken bölümü yine Elaia'nın farklı limanları olmuştur. Burada en azından bir dış limanın daha keşfi başarıyla tamamlanmıştır. Bu limanın keşfiyle, Pergamonun deniz üssü olarak Elaia'nın önemi hakkında bildiklerimizin esaslı biçimde değişmesi olasıdır (Resim: 10). Körfezin kuzeyinde, liman bölgesinin güneybatı ve güneydoğusundaki sığ sularda yaklaşık 1x2 km.lik bir alanda birçok yapı kalıntısı belgelenebilmiştir. Bunu, kalıntıların yerini gösteren yöre balıkçılarına borçluyuz, ölçüm çalışmalarını da onların yardımıyla gerçekleştirdik (Resim: 11)¹⁶. Güneybatıda,

16 Burada özellikle, çok teşekkür borçlu olduğumuz Yüksel Afşin'in adı anılmalıdır. Sığ sularda antik yapı kalıntılarının olduğu haberini ilk olarak 2006 kampanyasının son gününde almıştık; bkz. Pirson 2007, 48.

birbirine yaklaşık olarak paralel giden yedi yapı belirlenmiştir ve bunlardan en dıştaki antik liman bölgesine 2 km. mesafede uzanmaktadır. Kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan çift sıra duvarların hiçbirinin tam uzunlukları belgelenememiştir, çünkü özellikle kuzeybatıya doğru sığ su bölgesinin bitki örtüsü ve çamurunda kaybolmaktadırlar. Yapıların en uzununu en azından 270 metre olarak ölçülmüştür. Dik açıyla çift sıra duvarlara doğru giden, daha kısa, U-biçimli enine yapılardan biri ayrıntılı olarak ölçülebilmıştır (Resim: 12). Bu yapı, bir sonraki çift sıra duvarın 20 metre önünde sonlanmakta ve böylece gemi geçişine yetecek kadar bir aralık bırakmış olmaktadır. Çift sıra duvarlar, ortalarında kırma taş dolgunun olduğu iki yontma taş sırasından oluşmaktadır (Resim: 13). Enine duvarlar birbirinden 4-5 metre aralıklı uzanan yontma taş sıralarını bağlamakta ve böylelikle dik açılı odacıklar oluşturmaktadır. Yapı malzemesi olarak kireçtaşı ve andezit kullanılmıştır, harç kullanıldığına dair bir kanıt bulunmamaktadır. Bazı bloklarda kırangıçkuyruğu kenet boşluğu görülmektedir, bununla birlikte, bu blokların bulundukları konum, blokların çift sıra duvarlara kenetlenip kenetlenmediği ya da devşirme malzemenin söz konusu olup olmadığı kesin bir biçimde belirlenememektedir. Daha küçük boyutlu çift sıra duvarlar, açık limanın hemen güneydoğusunda korunagelmis durumdadır (Resim: 10, 14).

Sığsu alanındaki yapılar genel olarak yorumlandığında, bunların konumları ve yapım teknikleri bir dış limanın unsurları oldukları konusunda şüpheye yer bırakmazken¹⁷, güvenilir karşılaştırma olanağının olmayışı nedeniyle işlevlerinin kesin olarak saptanması zordur. Esas olarak dalgakıran ya da rıhtım oldukları akla gelmektedir; yapının tamamı düşünüldüğünde ise tersane ya da bir dış liman, bir demirleme yeri söz konusu olabilir. Yapıların tarihsel olarak sıralanmasına gelince, şu anda yalnızca, yapı tekniğinin Hellenistik sonrasına tarihlenebilecek bir ipucu sağlamadığını saptayabiliyoruz. İşlevin belirlenmesi için ise şu noktada, yapıların jeofiziksel olarak belirlenen başka yapılar yardımıyla geniş kapsamlı bir kontekste oturtulması ile elde edilecek daha fazla bilgiyi kazanabilmeyi umuyoruz. Aynı şekilde, yapıların tarihsel bölge senaryosunda yerini alması da jeoarkeoloji tarafından sağlanan bilgiler sayesinde olacaktır.

2007 kampanyasının sonuçlarına göre, Elaia'nın yalnızca kapalı bir iç liman ile kent tahkimatıyla korunan açık bir limana değil, şimdiye kadar kentle olan bağları henüz açıklığa kavuşturulamamış olan ayrıca başka dış limanlara da

17 Örneğin Aegina'nın kuzey körfezindeki dalgakıranla karşılaştırınız: P. Knoblauch, Neuere Untersuchungen an den Häfen von Ägina, *Bj* 169, 1969, 104-116; Böotia'daki Anthedon Körfezi'nin güneyinde bulunan dalgakıran ve rıhtım yapıları (ancak burada hidrolik harçların kullanılmasıyla): H. Schläger-D. J. Blackman-J. Schäfer, Der Hafen von Anthedon mit Beiträgen zur Topographie und Geschichte der Stadt, *AA* 1968, 21-98; Adramytteion'daki liman yapıları (çift sıra duvarlar ve kenetli yontma taşlar olduğu halde): T. Çoruhlu, Ören (Adramytteion Antik Kenti) 2006 Yılı Kazı Çalışması, *KST* 29, 3 (Ankara 2008) 534 vd. Res. 6, 9.

sahip olduğu daha açık bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bilginin sonraki yıllarda daha doğrulanması gerekse de, Pergamon'un bir deniz gücü olarak rolünün revizyondan geçmesi zorunlu olacaktır. Ancak kapsamlı tarihsel sonuçlar çıkarmadan önce, özellikle jeofiziksel ve jeoarkeolojik yöntemlerin kullanıldığı daha geniş araştırmalara gereksinim vardır.

Keramik Yüzey Araştırması

Yüzey araştırması faaliyetlerinin yukarıda anlatılan sonuçları temelinde seçilen alanlarda keramikle ilgili bir yüzey araştırmasına başlanmış, bu çerçevede tüm iyi tanımlanabilir parçalar, yani öncelikle ağız kenarı ve ayak parçaları toplanmıştır (Resim: 9). Bu seçici yönetime karar verdik, çünkü tüm buluntu malzemesinin dikkate alınması kapasite nedenlerinden dolayı gerçekleştirilebilir olmayacaktı. Değerlendirmede, yöntemin istatistiksel temsil değerini artırmak amacıyla, aynı alanlardan derlenen buluntu istatistiği verileri de (bkz. yukarı) göz önüne alınmıştır. Bu yöntem kombinasyonundan hem verimli sonuçlar alınması hem de yöntemin ekonomik oluşu nedeniyle, keramik araştırması kent alanı içindeki tüm araştırılabilir alanları içine alacak şekilde genişletilmelidir.

Elde edilen ilk sonuçlar, genel yüzey araştırmasında yapılan gözlemleri doğrulamakta ve tamamlamaktadır. Daha eski, yani Hellenistik öncesi buluntular, kent alanının kuzeyindeki tepelerde, özellikle akropoliste yoğunlaşmaktadır. En erken döneme ait malzeme, M.Ö. 3. binyıla aittir, bundan sonra M.Ö. 7.-6. yüzyıllara kadar bir boşluk görülmektedir. Ancak 2007 yılında elde edilen buluntular şimdiye kadar yalnızca bir ön değerlendirmeye tabi tutulabilmiştir, bundan dolayı yerleşme kronolojisindeki değişiklikler dikkate alınmalıdır. Yüzeydeki erken dönem malzemesi seyrek görünürken, yerleşme etkinliğinin Geç Klasik Dönemden başlayarak yoğunlaştığı kanıtlanabilmektedir. Bununla birlikte alan bakımından gözle görünür bir genişleme ancak Hellenistik Dönemin doruğa ulaştığı dönemde olmuştur¹⁸. Ve bu evre için ayrıca, buluntu malzemesi güneye doğru azalırken, yerleşme etkinliği merkezinin daha kuzeyde yer alması söz konusudur. Bu gözlemden yola çıkarak, yerleşilen alanın kent alanının tamamını kapsamadığına ilişkin tahmin yukarıda belirtilmiştir. Bizans Döneminde buluntu yoğunluğu yeniden hissedilir oranda azalmaktadır ve karakteristik Geç Bizans formları hemen hemen hiç yoktur.

Hellenistik Dönem ince malları arasında Pergamon malzemesi çok açık bir şekilde üstün konumdadır. Beyaz zeminli keramik, kabartmalı taslar, aplikli keramik ve batı yamacı üslubundaki keramik gibi çok kullanılan mal

18 Kent alanının kuzeyiyle sınırlı olan, şeritli mal denen formun olduğu gibi tipik Erken Hellenistik formları görülmektedir.

gruplarının tümü envanterde bulunmaktadır. Elaia'nın ticaret merkezi olarak önemini vurgulayan Hellenistik Döneme ait ayrıca damgalı birçok amfora kulpu da bulunmuştur. Şimdiye dek Rodos, Chios, Thasos ve Knidos'tan gelen damgalar belgelendirilmiştir, bunların içinde Rodos'tan gelen örnekler en fazla sayıdadır. Karakteristik Aiol-gri malı hem Hellenistik öncesi hem de Hellenistik keramiği ile temsil edilmektedir.

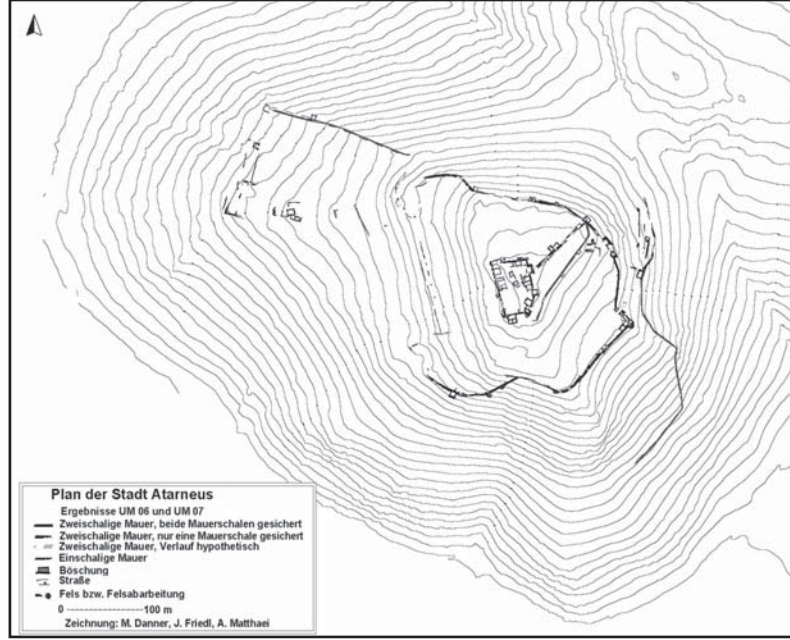
Roma İmparatorluğu Döneminin buluntu malzemesinde Pergamon ve Pitane'den gelen Sigillata en büyük paya sahiptir. Bununla beraber Geç Antik Dönemde *Late Roman C-Ware* tabak ve çanakları baskın durumdadır. Birçok kusurlu pişmiş çatı kiremidi ve kil boruların kanıtladığı üzere, en geç Roma İmparatorluğu Döneminde Elaia'da da keramik üretilmiştir. Akropolisin güney tepesinin batısındaki bir alanda, jeomanyetik çalışmalarının birçok çömlek fırınının varlığını ortaya çıkarttığı yerde, kaba mutfak kapları ve amforalara ait hatalı pişmiş parçalar derlenmiştir (Resim: 6; bkz. yukarı).

Sonuçlar

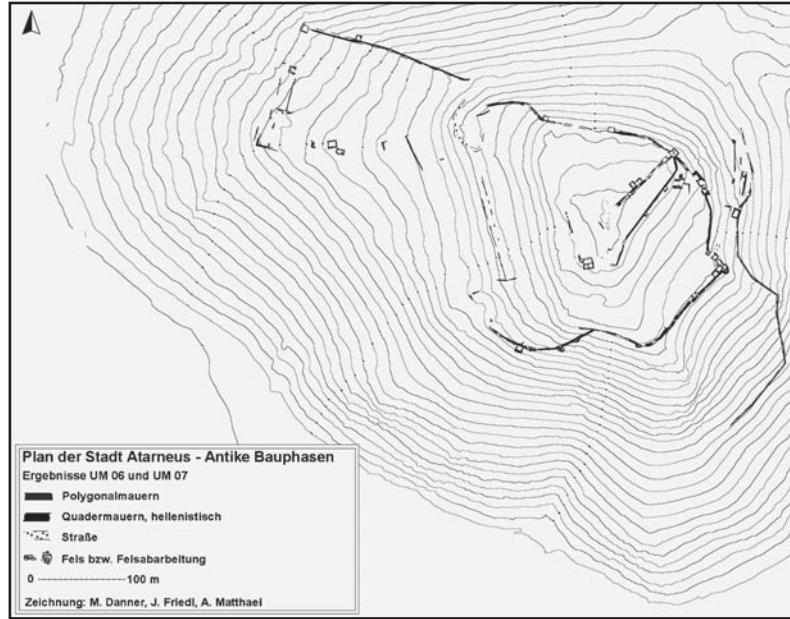
Elaia'da bu yıl yapılan araştırmalar sayesinde artık, akropolis tepesi çevresinde başlayan yerleşmeyi Erken Tunç Çağına tarihleyebiliyoruz. M.Ö. 2. binyıldaki bir boşluktan sonra -bu boşluk arkeolojik verilerin eksikliğinden kaynaklanmış olabilir- buranın M.Ö. 7./6. yüzyıllardan Bizans Dönemine kadar ara verilmeden kullanıldığı kanıtlanabilmektedir.

Buluntu malzemesinin zamansal ve coğrafi dağılımı, düşüncemize göre, Pergamon etkisi altındaki kent inşası sonucunda yerleşim alanının birdenbire büyümesi olgusu ile uyum göstermektedir. Güneye doğru buluntu yoğunluğunun azalması da, Hellenistik Dönemde kent alanının büyüklüğünün kent içi yapı arazisinin fiili ihtiyaçlarına göre değil, belli ki daha çok Pergamonluların deniz üslerindeki mekânsal taleplerine göre belirlendiğini göstermektedir. 1x2 km.lik bir alana dağılmış durumda bulunan, Elaia liman bölgesinin batısındaki sığ su alanında geniş yer kaplayan yapı kalıntılarının boyutları, olasılıkla, şimdiye kadarki düşüncelerimizin çok üstündedir. Bu kalıntıların dalgakıran ya da rıhtım, belki de Hellenistik Dönemden kalma tersane yapıları olması söz konusudur.

Pergamon'a doğru yönlendirilmiş, kent alanının kuzeyindeki çıkıntı üzerinde bir burç bulunması, Elaia'nın aynı zamanda Kaikos vadisinin güney girişinde bir bariyer oluşturmada yönetim merkezi için önemli olduğunu göstermektedir. Pergamon'a giden antik yolun tam olarak nereden geçtiğini henüz söyleyememekteyiz. Ancak dileriz ki gelecekte, kent çevresinde bu yıl başlanan yüzey araştırmaları bu önemli sorunun aydınlığa kavuşturulmasına katkıda bulunacaktır.

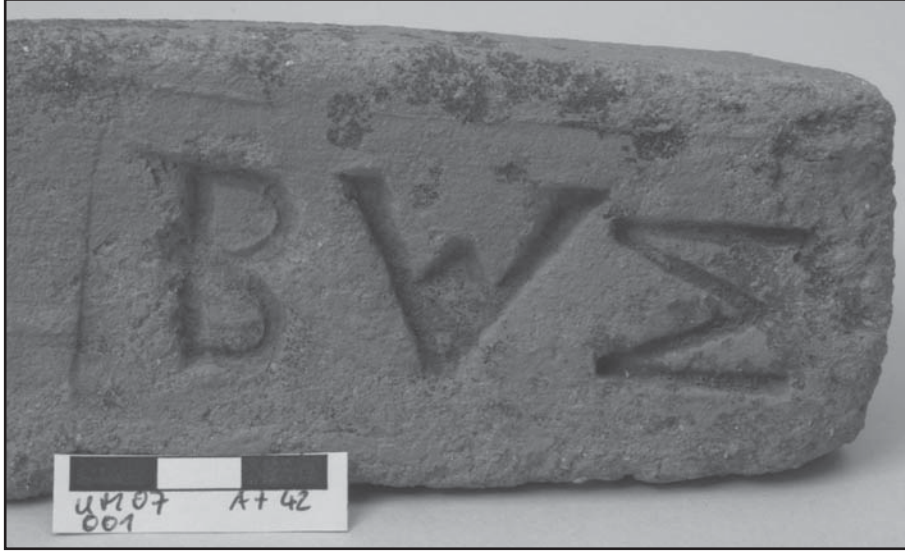
Resim 1: Atarneus, yeni genel plan

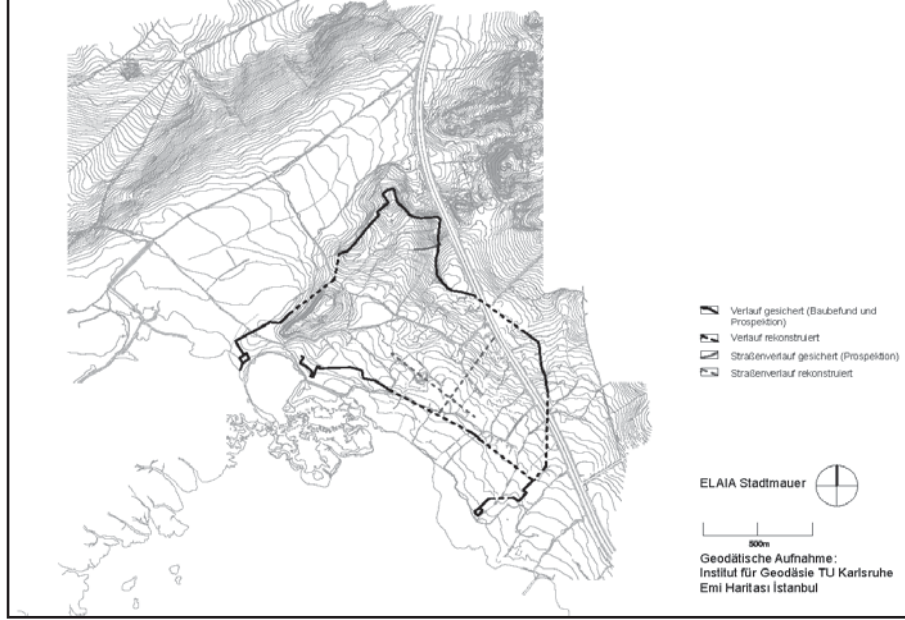
Resim 1: Atarneus, Klasik ve Hellenistik Dönem yapıları

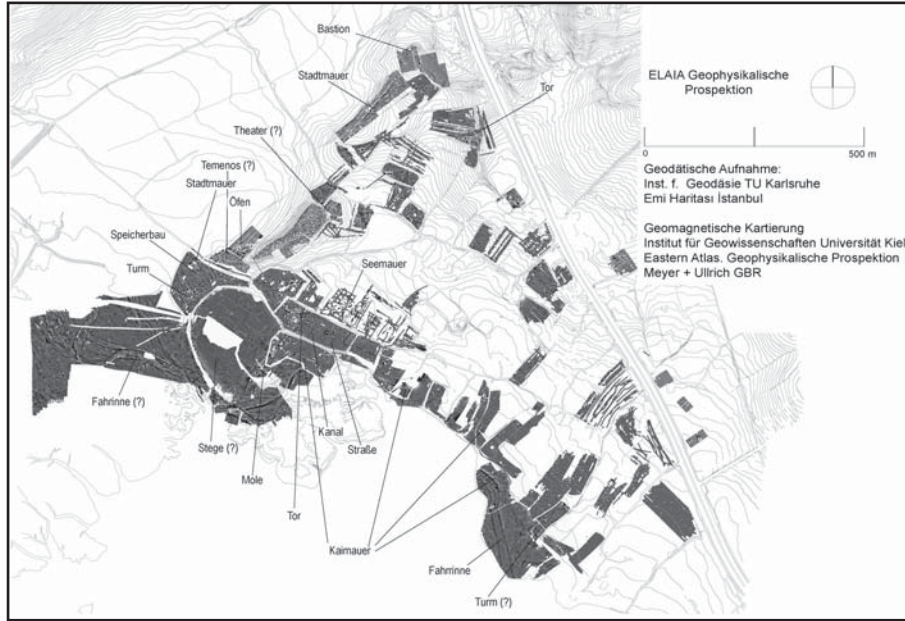
Resim 3: Atarneus, Klasik Dönem tahkimatının Hellenistik Dönemde tadilatı yapılan kuzeydoğu kapısının dış duvarı

Resim 4: Atarneus, damgalı tuğla/kiremit (Yukarı Kale tesadüfî buluntu)

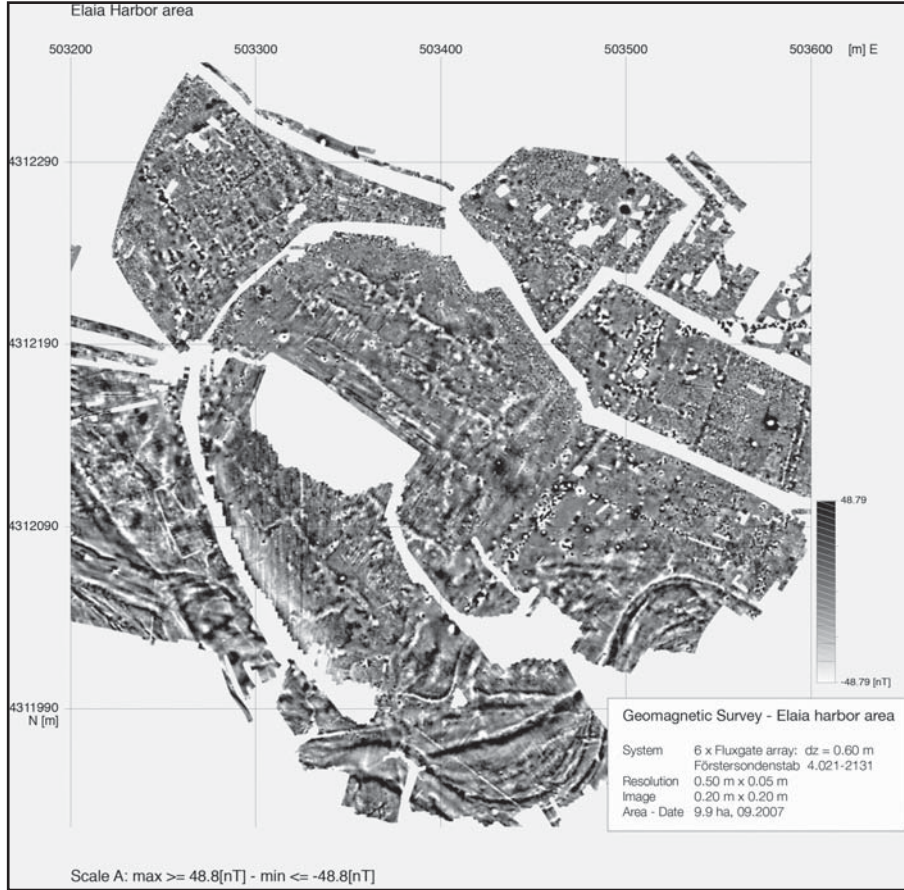
Resim 5: Elaia, kentin kara ve deniz surunun bütünlenmiş akışının ve sokak sisteminin konumlanışı üzerine ilk önerinin görüldüğü yeni arkeolojik harita

Resim 6: Elaia, jeofiziksel tarama yapılmış yüzeylerin kayıtlı olduğu yeni arkeolojik harita (2007 durumu)

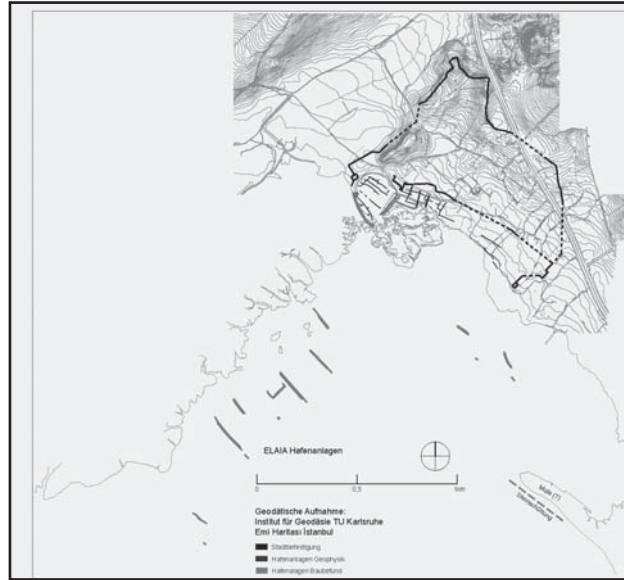
Resim 7: Elaia. Kiel Üniversitesi'nin yeni jeofizik-katamaranıyla sığ su alanında yaptığı deneme ölçümü

Resim 8: Elaia, kapalı limanın içinde jeomanyetik haritalama

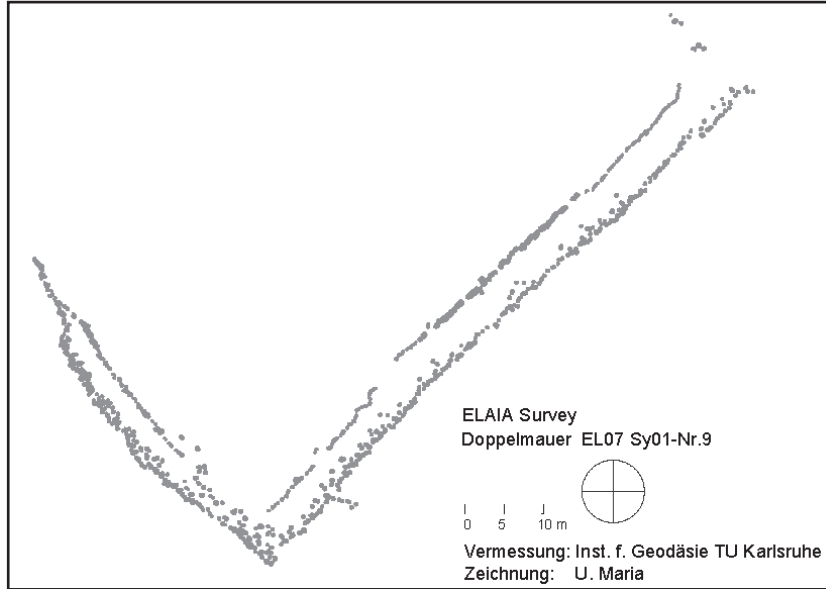
Resim 9: Elaia, çeşitli yüzey araştırmaları çerçevesinde taranan yüzeylerin işlenmiş olduğu yeni arkeolojik harita (2007 durumu)

Resim 10: Elaia, kent alanı ve liman (2007 durumu)

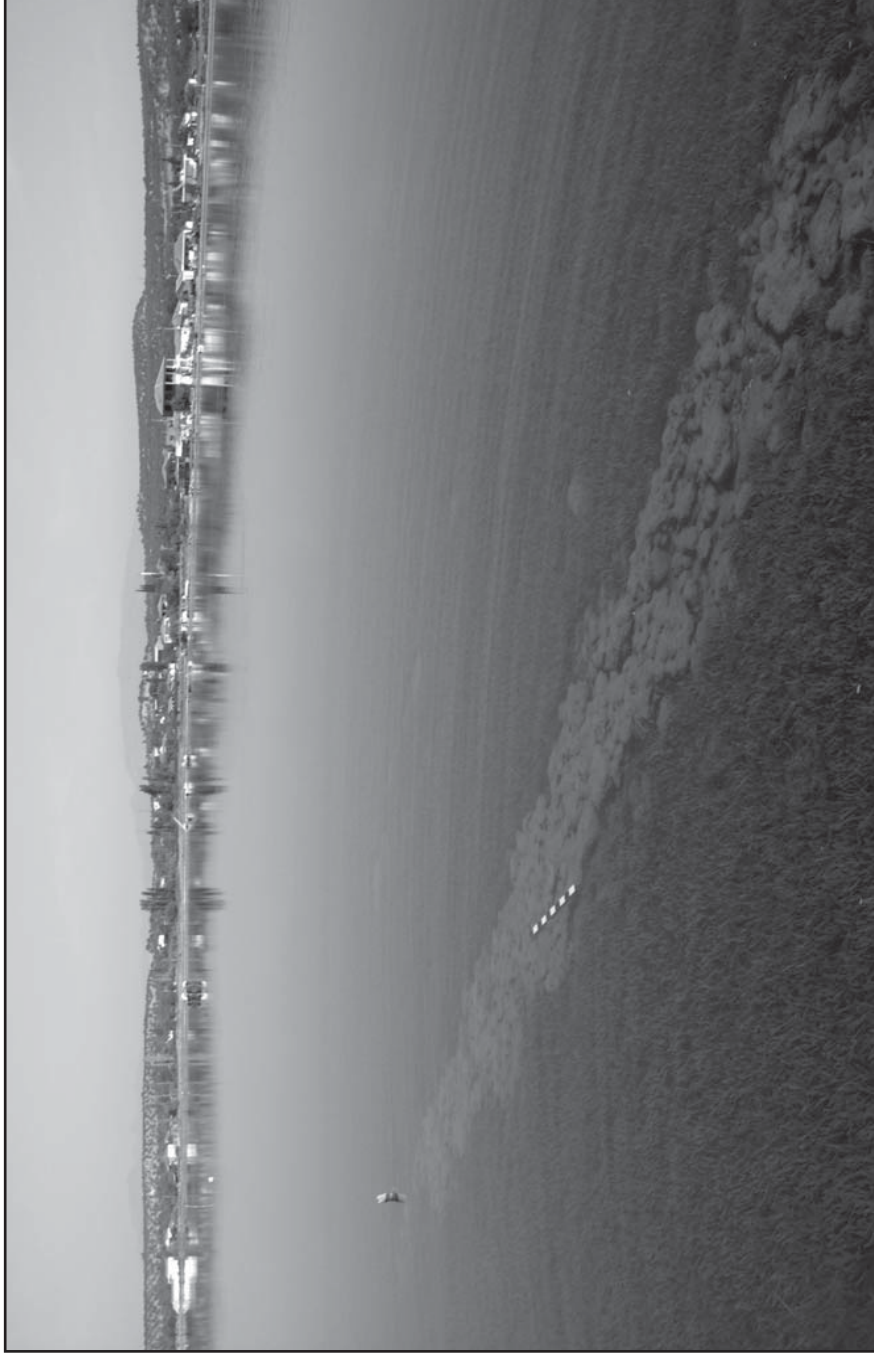
Resim 11: Elaia, sığ su alanında GPS ile yapılan ölçüm çalışmaları

Resim 12: Elaia, dış liman, sığ su alanında enine strüktür

Resim 13: Elaia, dış liman, çift sıra duvardan detay, kırma taş dolgulu yontma taş dizisi

Resim 14: Elaia, dış liman, açık limanın güneydoğusunda çift sıra duvarın kırma taş dolgusu

TATARLI PROJESİ: AFYON MÜZESİ'NDE BULUNAN TATARLI AHŞAP MEZAR ODASININ KONSERVASYON VE REKONSTRÜKSİYON ÇALIŞMALARI, 2007

Latife SUMMERER*
Alexander von KIENLIN

Tatarlı projesinin amacı, bu eşsiz ahşap üzerine boyalı eseri bilime ve dünya kültür mirasına yeniden kazandırmak ve Türkiye'nin kültür varlıklarının korunmasına bir katkıda bulunmaktır. 2006'da başlayan Tatarlı mezar odasının restorasyon ve rekonstrüksiyon çalışmaları 2007 yılında yeni bir aşamaya girmiştir¹.

Tatarlı Mezar Odasının Tahribi

Daha önceki yayınlarda da belirtildiği gibi, Tatarlı'da başka yerlerde de sık sık görüldüğü gibi, kaçak kazıcılar, arkeologlardan gene daha tez davranmışlar ve daha bilimsel bir araştırma yapılamadan yağmalamışlardır. Afyon İli, Dinar İlçesi'ne bağlı Tatarlı Kasabası yakınında bulunan tümülüse, 1969 yılında antikacılar tarafından kışkırtılan köylüler kazma kürekle saldırıp mezar odasına girmeyi başarmıştır. Yağmacılar bekledikleri gibi değerli ölü hediyeleri bulamamıştır, çünkü bu mezar daha Antik Çağda açılmış ve daha sonra başka gömüler için kullanılmıştır. Hayal kırıklığına uğrayan kaçak kazıcılar duvardan en azından iki boyalı ahşap kalası kesip götürmüştür.

Kurtarma Kazısı

Bu yağmalamalardan haberdar edilen Afyon Müzesi elemanları mezarı yerinde inceleyerek burada olaydan bir yıl sonra bir kurtarma kazısı

* Latife SUMMERER, Institut für Klassische Archäologie, Ludwig-Maximilians-Universität, Meiserstr, 10. 80333 München/ALMANYA.

1 Bu zamana kadar yapılan tespit, belgeleme ve acil restorasyon çalışmaları Almanya'da Gerda Henkel Vakfı'nın finans desteği ile sürdürülmüştür, daha güçlü bir finans kaynağı isteyen detaylı restorasyon ve rekonstrüksiyon çalışmaları için ABD'de Getty Vakfı'na müracaat edilmiştir. Bunun yanında Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Afyon'da Tatarlı mezar odasının en iyi bir ortamda kurulabilmesi için yeni bir müze yapısı inşasını başlatmıştır.

gerçekleştirmiştir. O dönemin Müze Müdürü Hasan Uçankuş'un anlattığına göre; köylüler kazı yapılırken bile yağmalamaya devam etmek istemiştir. Mezarın yerinde kalan kalaslarına daha fazla zarar verilmemesi için müze yetkilileri bunları yerinden sökerek Afyon'a getirmiştir. İlk önce bu kalasları müzede birleştirerek mezar odasının yeniden kurulması ön görülmüş; ancak imkânsızlıklar yüzünden yapılamamıştır. Aksine bir süre depoda, daha sonra yer sıkıntısı yüzünden müzenin bahçesinde ve sonra da tavan arasında uzun yıllar çok olumsuz şartlar altında korunmuştur. Mimari bağlantının kaybolmasına rağmen Tatarlı boyalı kalaslarının bilimsel açıdan büyük bir önem taşıdığı açık olduğu hâlde, o zamanki Müze Müdürü Hasan Uçankuş'un Türk Tarih Kurumu'nda yayınlanan raporundan sonra unutulup gitmeleri anlaşılabilir bir durumdur.

Dendrokronoloji

Kalaslar, yalnız dendrokronolojik analizler için yeniden ilgiyi üzerlerine çekerler. Bu konuda uzman olan Prof. Peter Ian Kuniholm (New York, Cornell University, Tree Ring Laboratory) 1989 ve 1991 yılında bunun için iki kez Afyon'a gelmiş ve hemen hemen her kalastan testereyle yaklaşık yirmi santim kalınlığında bir kaç dilim kesmiştir². Ama aynı eğrileri gösteren referans veriler başka yerlerden bilinmediği için, Tatarlı ahşaplarının aktüel dendrokronolojileri değerlendirilememiş ve bu nedenle arkeolojinin ilgi alanından kaybolmuştur.

Tatarlı Ahşap Mezar Odasının Tekrar Keşfi

Tatarlı ahşap mezar odasının yeniden keşfi bir raslantı üzerine olmuş ve bu da Afyon'da değil, Münih'te başlamıştır: L. Summerer 2001 yılında Archäologische Staatssammlung Müzesi'nde dört boyalı kalas bulmuş ve bunların Tatarlı'an çıkmış olduğunu ispat etmiştir³.

Tatarlı mezar odasının tekrar keşfi bilim için büyük bir şanstır. Bu nedenle bu makalenin yazarları bütün sökülmiş, bölünmüş ve kesilmiş ahşapları bir araya getirerek onları parça parça birleştirerek Afyon Müzesi'nde klima kontrollü bir salonda mezar odasını tekrar ayağa kaldırmak için bir proje başlatmışlardır. Ahşaplar ve boyalı resimler ilk önce Münih Teknik Üniversitesi'nden Prof. Erwin Emmerling ve ekibi tarafından sağlamlaştırılarak restore edilecek ve sonra Afyon Arkeoloji Müzesi'nde ayağa kaldırılacaktır.

2 Prof. Kuniholm bu dendrokronoloji sonuçlarını internette yayınlamıştır.
<http://www.arts.cornell.edu/dendro/96adplet.html>.

3 L. Summerer, "From Tatarlı to Munich. The Recovery of a Painted Wooden Tomb Chamber in Phrygia" in: I. Delemen (ed.), *Proceedings of the International Workshop in Istanbul. The Achaemenid Impact on Local Population and Cultures in Anatolia (6th-4th B.C.)*, May 19 – 22 May. 2005 (Istanbul 2007) 129-132.

Kaçırılmış Eserlerin İadesi

Proje kapsamında Münih'e kaçırılan dört parça kalasın Türkiye'ye geri verilmesi için Archäologische Staatssammlung Müzesi ile temasa geçtik ve bunların müzeden çıkarılarak Münih Teknik Üniversitesi'nin restorasyon atölyesine getirilmesini sağladık. Bunun yanında uzun süren yazışmalardan sonra New York, Cornell University, Tree Ring Laboratory'de bulunan 38 parça numunelik ahşap parçaları Münih'e getirttik. Bunlar şu anda yukarıda sözü geçen diğer kalas parçalarıyla beraber gene Teknik Üniversite'nin restorasyon atölyelerinde saklanmaktadır. Bütün bu parçaların Türk Devleti'ne ait olduklarını belirleyen hukuki durum açıklık kazanmıştır.

İlk Rekonstrüksiyon Çalışmaları

İnce ölçümlerle ve teknik özelliklerin tespit çalışmalarıyla her kalasın mezar odasının hangi duvarından çıktığını belirlemeye çalıştık. Bu çalışmada en çok Antik Çağ marangozlarının ahşaplar üzerine çizdiği işaretler yardımcı olmuştur. Çizimleri 1:25 ölçeğinde yapılan kalaslar ilk önce bilgisayarda birbiriyle dijital olarak bağlanmıştır (Resim: 1). Böylece kuzey duvarın rekonstrüksiyonu hemen hemen tamamlanmış oldu. Bu duvarın alt kısmı daha sonraki devirlerdeki gömüler için tahrip edilmiştir. Üstteki kalaslar boyalı çizgi ve dalga motifleriyle frizlere bölünmüştür: Frizler yukarıdan aşağıya doğru şu figürlerle boyanmıştır: Karşı karşıya durmuş yırtıcı havyanlar, aslan veya kaplan; onun altında kılıç kalkan oyunu oynayan dört savaşçı, daha sonra üç savaş arabasından oluşan bir konvoy, daha aşağıda altı kanatlı boğa ve muhtemelen diğer hayvanların yer aldığı bir av sahnesi. Sonradan açılan nişte, ortası kesilen kalasta yalnız bir tek insan figürü ve mobilya gibi bir obje görülüyor⁴.

Tarafımızdan tespit edildiği gibi Münih'teki kalaslar doğu duvarına aittir⁵. Yukarıdaki frizde 17 erkek, 3 kadın, 16 at ve iki arabanın yer aldığı bir konvoy sahnesi vardır. Onun altındaki frizde Perslerle İskitliler arasında kıyasına süren bir savaş tavsiri yer almıştır⁶. Perslerin lideri, belki de Pers kralının ta kendisi, İskitli düşmanın karnına kamasını saplamış durumdadır. Bu askerî motifler, giysiler, atlar, silâhlar ve diğer savaş aletleri çok detaylı olarak çizilmiştir ve değişik renklerle gerçekçi bir şekilde boyanmıştır.

4 Tatarlı ahşap mezar odası resimli frizleri için bkz: L. Summerer, "Imaging a tomb chamber. The Iconographical Programme of the Tatarlı Wall Paintings" in: A. Zournatzi (ed.) *Ancient Greece-Ancient Iran. Cross-cultural Encounters. Proceedings of the International Conference at Athens 11 -14 November 2006* (baskıda).

5 Bkz. dipnot 3.

6 L. Summerer, "Picturing Persian Victory. The Painted Battle Frieze on the Munich Wood" *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia*, 2007/1, 3-30.

Batı duvarının rekonstrüksiyon çalışmalarında bazı parçalar bulunamadığı için büyük zorluklara yaşanmaktadır. Şimdiye kadar bu duvarda gruplandırılmış kalaslardaki resimler daha kötü durumdadır. Muhtemelen burada bir kurban ve başka bir kült sahnesi tasvir edilmiştir⁷.

Güney duvar dromos denilen koridora açıldığı için burada yalnız söve kalasları kullanılmıştır. Bu kalaslardan ele geçirilebilen tek parçanın üzerinde gene antitetik bir şekilde karşı karşıya durmuş iki yırtıcı havyan yer almıştır.

Rekonstrüksiyon ve Restorasyon Çalışmalarında Karşılaşılan Zorluklar

Rekonstrüksiyon çalışmaları sırasında kalasların orijinal uzunluklarından bazı kayıplar olduğu anlaşılmıştır. Bu parçalar kısmen kaçak kazı sırasında, kısmen kurtarma kazısında yapılan kesme sırasında ziyan olmuştur. Fakat en fazla kayıp dendro analizleri için alınan parçalarla ortaya çıkmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi P. I. Kuniholm mezar odasının duvarlarını oluşturan 26 kalastan toplam 38 parça numune almıştır (Resim: 2). Kuniholm kısmen çürümüş kalaslardan düzgün örnek dilimler çıkarabilmek için kalasları bir elektrikli testere ile tekrar tekrar kesmiştir. Bu nedenle alınan 5-6 cm.lik numuneler, kalaslarda meydana gelen yaklaşık 30-40 cm.lik açıklığı dolduramamaktadır.

Dendro analizleri için kesilmiş numunelerin üzerinde boya desenleri olup olmadığını henüz bilmiyoruz. Çünkü bunların yüzleri bantlarla yapıştırılmıştır (Resim: 5). Bu bantların, altındaki muhtemel boya izlerine zarar vermeyecek şekilde çok dikkatlice kaldırılması gereklidir. Bunun için önümüzdeki yıl uzun vadeli bir restorasyon çalışması planlanmıştır.

Geçen yılki restorasyon çalışmalarında daha ziyade Afyon'daki ahşap parçaların temizlik işlemleri yapılmış ve müzenin deposunda daha iyi korunması için önlemler alınmıştır.

Ahşap içindeki kurt delikleri ve yüzeydeki çökmeler belgelendirilmiştir. Burada yapılacak sağlamlaştırma ve restorasyon uygulamaları için çeşitli deneyler yapılmıştır.

Kullanılan Boya Pigmentlerinin Araştırılması

Geçen 2500 yıl içerisinde boyaları oluşturan organik bağlayıcı maddeler (örneğin yumarta vd.) büyük ölçüde çözülmüş ve boya katmanları dağılarak ahşap yüzeyinin derininde çok az sayıda pigment partikülleri hâlinde korunagelmıştır.

⁷ Bkz. dipnot 4.

Kullanılan boya pigmentlerinin hangi minerallerden elde edildiğini tayin edebilmek için çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Röntgen analizlerinde kırmızı boya katmanlarında değişik doğal pigmentler ve kimyevî bileşimler tespit edilmiştir⁸. Kırmızı boya, zincifer pigmenti (civa sülfür) içermektedir. Bu parlak kırmızı boya pigmenti muhtemelen doğrudan doğruya bir mineral olan zinciferden elde ediliyordu.

Kortej frizindeki at figüründeki gri boyanın bileşimi silisyum, alüminyum, kalsiyum, kalyum ve demir sülfat; beyaz boyanın ise silisyum, alüminyum, kalsiyum, kalyum ve demir olarak tanımlanmıştır. Fakat bunların hangi minerallerden elde edildikleri tespit edilememiştir.

Işık ve floresans mikroskopisi, elektron mikroskoplu x-ışınları mikroanalizi ya da UV-VIS yansıtma spektrofotometri gibi özelliği az olan ya da hiç olmayan inceleme yöntemleri, antik boya maddesi hakkında bilgi edinmemizi sağlamıştır (Resim: 4)⁹. İncelemelerde resim zemini olarak kullanılan hafif kırmızımsı kahverengi boya kökboya bitkisi olarak tanımlanmıştır. Bunun yanında atlarda kullanılan boyaların kırmızı toprak, hematit ve lapislazuli veya lacivert taşı olduğu anlaşılmıştır.

Boya Teknikleri Üzerine Bilimsel Çalışmalar

Figür frizleri için kalasların iç yüzeyleri balta ile düzleştirilmiş ve düz zemine ilk önce çiziklerle bir kompozisyon tasarımı yapılmıştır. Daha sonra kesin çizikler tekrar siyah boya ile belirlenmiştir (Resim: 6). En sonunda figürlerin içi kontrastlı renklerle boyanmıştır. Siyah kontür çizgileri kamyş ve fırça; kalın boya katmanları ise muhtemelen bir spatül ile sürülmüştür. Örneğin süvarilerin pantolon desenlerinde görüldüğü gibi figürlerin iç ayrımları çiziklerle belirlenmiştir.

Daha önce belirttiğim gibi belirli renk tonları elde edebilmek için değişik mineraller ve maddeler birbirine karıştırılmıştır. Bu da Tatarlı yöresinde o zamanlardaki resim sanatının ileri seviyesini göstermektedir.

8 Analizler Münih Kültür Varlıklarını Koruma Dairesi (Bayerisches Landesamt für Denkmalpflege) Laboratuvarlarında yapılmıştır.

9 Bu yöntem Bavyera Devlet Saraylar, Bahçeler ve Göller Dairesi (Bayerische Verwaltung der staatlichen Schlösser, Gärten und Seen) restoratörlerinden Heinrich Piening tarafından yapılmıştır.

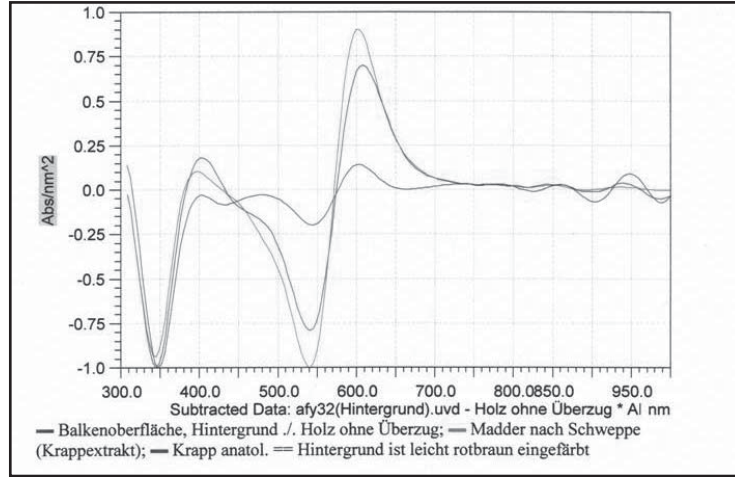
Resim 1: Tatarlı ahşap mezar odasının dijital rekonstrüksiyonu (A. Hartmann)

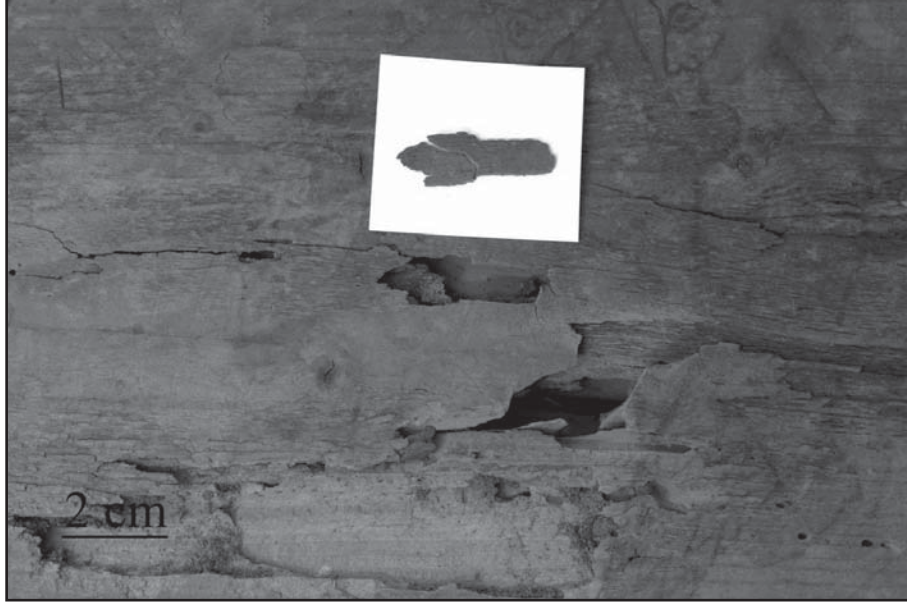
Resim 2: Dendro analizler için alınan numuneler (P. I. Kuniholm)

Resim 3: Bantla yapılandırılmış dendro numunesi (A. v. Kienlin)

Resim 4: Pigment analizleri grafiği (H. Piening)

Resim 5: Ahşap yüzeydeki çökmeler (S. Demeter)

Resim 6: Ahşap zemin üzerindeki çizikler (K.-U. Nielsen)

BYZANTINISCHE SIEDLUNGEN IN DER SÜDLICHEN TROAS: KAMPAGNE 2007

Beate BÖHLENDORF-ARSLAN*

Die Oberflächenuntersuchungen des Projekts „Byzantinische Siedlungen in der Troas“ werden in den Landkreisen Ezine, Bayramiç und Ayvacık durchgeführt. Nachdem wir 2006 den Schwerpunkt auf die Provinz Bayramiç und Ezine gelegt hatten¹, führten wir den Survey vom 2.–14. September 2007 vornehmlich in den Provinzen Ezine und Ayvacık durch².

Die von uns aufgesuchten archäologisch relevanten Orte und die dort gemachten Beobachtungen werden im Folgenden nach den Provinzen getrennt aufgelistet (Abb. 1):

Provinz Ayvacık

Assos

Im ersten Teil des Surveys wurde das Stadtgebiet von Assos systematisch untersucht. Ziel war es, die an der Oberfläche sichtbaren byzantinischen Bauten und Bauglieder zu registrieren. Dabei wurde in der Oststadt unter einem dichten Bewuchs die Apsis einer wohl dreischiffigen Kirche entdeckt. In der Nähe dieses Platzes lagen einige Stücke byzantinischer Bauplastik, wie der obere Abschluss einer Schrankenplatte, Doppelpfeiler und wohl das Profil

* Dr. Beate BÖHLENDORF-ARSLAN, Albert-Ludwigs-Universität Freiburg, Archäologische Wissenschaften, Christliche Archäologie und Byzantinische Kunstgeschichte D-79085 Freiburg i. Br./Ç.O.M.Ü., Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, TR-17100 Çanakkale/TÜRKİYE beateboehendorf@yahoo.de.

1 B. Böhlendorf-Arslan, Çanakkale İli, Bayramiç, Ezine ve Ayvacık İlçelerindeki Bizans Dönemi Yerleşmeleri/Byzantinische Siedlungen in den Landkreisen Bayramiç, Ezine und Ayvacık (Provinz Çanakkale), *Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* 9 (2008, im Druck); B. Böhlendorf-Arslan u. O. Koçyiğit, Çanakkale İli Bayramiç, Ezine ve Ayvacık İlçelerindeki Bizans Dönemi Yerleşmeleri 2006 Yılı Yüzey Araştırmaları, in: V. Tolun (Hrsg.), *Çanakkale-Troas Arkeoloji Buluşması V*, Çanakkale, Türkei, 3.-7. September 2007 (2008, im Druck).

2 Teilnehmer des Surveys 2007 waren: Dr. Martin Dennert, PD Dr. Bettina Kreuzer, Dr. Moritz Kiderlein, Öğr. Gör. Dr. Veysel Tolun, Öğr. Gör. Aykan Özener, Araş. Gör. Oğuz Koçyiğit. Als Regierungsvertreterin stand uns Ayşe Akman vom Museum Muğla tatkräftig zur Seite. Finanziert wurde die Kampagne 2007 durch die Gerda Henkel Stiftung und durch das Kultur ve Turizm Bakanlığı (DÖSiMM), denen ich für die Unterstützung herzlich danken möchte. Das Deutsche Archäologische Institut in Istanbul ermöglichte mir mit einem Jahr Auslandstipendium in Istanbul weitgehende Auswertungsarbeiten des Surveys, die einen Teil der Publikation bilden werden.

eines Türrahmens. Wie zuvor schon vermutet, wurden im antiken Stadtgebiet keine Indizien für eine Besiedlung nach dem 6. oder 7. Jahrhundert n. Chr. gefunden. Die mittelbyzantinische Ansiedlung scheint vielleicht außerhalb der antiken Stadtmauer gelegen zu haben, auf einer großen Terrasse unterhalb der westlichen Verlängerung der Nekropolenstraße. Nahe dieser liegen mehrere römische Grabhäuser, deren Fundamente von einer mittelbyzantinischen Kirche genutzt werden³.

Polis von Assos

In der benachbarten Bucht namens Biber Deresi, von Assos durch eine Ebene und einen kleinen Berg getrennt, findet sich fast unmittelbar hinter der Strandlinie, ca. 80 m vom Meer entfernt, auf einer ca. 2 m über dem Meeresspiegel liegenden Terrasse die Reste einer Kirche, deren Apsis und der Abschluss der Seitenschiffe noch gut erhalten ist (Abb. 2). Die Apsis ist nicht geostet, sondern richtet sich nach Süden. Die Grundmauern stehen heute noch ca. 1 m hoch an. Dem Mauerverlauf zu Folge, handelt es sich um eine kleine einschiffige Kirche. Die dazugehörige Siedlung, von der heute oberirdisch keine Spuren mehr erhalten sind, lag offensichtlich auf den Terrassen oberhalb der Kirche. Um die Kirche und auf den Terrassen konnten Amphorenfragmente und Bruchstücke von Tonröhren gefunden werden.

Ungefähr 3 km nördlich der Bucht befindet sich auf der Flur İminikayalar eine weitere byzantinische Siedlung. Diese ist durch einige Mauerzüge gekennzeichnet, die offensichtlich zu Häusern gehörten. Lesefunde von spätbyzantinischer Glasurkeramik datieren das Dorf in das 13. Jahrhundert.

Eine weitere byzantinische Siedlung liegt südöstlich von Assos, zwischen der antiken Stadt und der Kadırğa genannten Landzunge. Einen Hinweis auf eine mittelalterliche Nutzung kann auch der Flurname „Kilise Alanı – Kirchengebiet“ geben. Tatsächlich fanden sich im dicht mit niedrigen und halbhohen Pflanzen bewachsenen Gebiet eine ebene Terrasse mit an der Oberfläche sichtbaren kleinen Mauern und Gussmauerwerk sowie Reste von Mörtelfußboden. Die in diesem Gebiet aufgelesenen Funde, Fragmente von marmornen Bodenplatten, Ziegel, römische Bauplastik und Keramik weisen auf eine Nutzung von der römischen bis nachbyzantinischen Zeit (15. Jh.) hin.

Im Gebiet von Ayvacık gingen wir wieder Hinweisen der Bevölkerung nach bzw. nahmen eine Überprüfung von Cook als „byzantinisch“ bezeichneten Stätten durch. Dabei wurden folgende Orte aufgesucht:

3 Siehe N. Arslan, M. Dennert u. B. Böhlendorf-Arslan, Assos 2007 Yılı Kazı Çalışmaları, *Kazı Sonuçları Toplantısı* 2009 (im Druck).

İlyasfakı

Auf einem langgezogenen Bergrücken auf der Hochfläche südlich von İlyasfakı liegt eine im Volksmund Karakaya Kalesi genannte Burg. Die höchste Erhebung des Kamms ist mit einem Ringwall umzingelt, der einen Durchmesser von ca. 36 m aufweist (Abb. 3). Der Ringwall besteht aus kleinen zu einem Wall aufgeschütteten Steinen, worin sich der Eingang in die Burg deutlich abzeichnet (Abb. 4). Im Inneren der Anlage sind rechteckige und quadratische Strukturen zu erkennen, bei denen es sich vielleicht um das Wohngebäude mit quadratischem Wachturm handelt. Vom Befestigungsring hat man Sichtkontakt zur archaischen Stadt Lamponia, daher handelt es sich bei der kleinen Anlage wohl auch um eine archaische Burg. Oberflächenkeramik zur Verifizierung der Datierung konnte keine ausgemacht werden.

2 km südwestlich der Burg befindet sich am Rand eines kleinen Hochplateaus eine Felsengruppe mit Steinabbauspuren. In einige der Felsen sind Zeichen eingeritzt, die vielleicht im Zusammenhang mit dem Steinbruchbetrieb standen. Der Steinbruch war durch eine antike Straße mit der Stadt Assos verbunden (Abb. 5), die heute nur noch in Teilabschnitten begehbar ist. Daher ist es wahrscheinlich, dass der Steinbruch in römischer Zeit betrieben wurde, als die Straßen noch intakt waren.

Gargara

Im Gegensatz zur archaischen Stadtanlage von (Palai-)Gargara war die Nachfolgesiedlung Gargara bei Arikli, die näher an der Küste liegt, auch in byzantinischer Zeit besiedelt⁴. Die offensichtlich in der klassischen Zeit neu angelegte Stadt hatte bis in die byzantinische Zeit Bestand. Das Baumaterial der Gebäude wurde wohl an Ort und Stelle geschlagen. Im Westen des Stadtgebietes findet sich ein ausgedehnter Steinbruch mit teilweise bis zu 4 m hohen Abbruchkanten. Im Feld zwischen Steinbruch und Stadt konnte viel Keramik aufgelesen werden, wodurch auf eine mindestens zeitweise Besiedlung dieser Fläche geschlossen werden kann. Unterhalb der offensichtlich als Akropolis angelegten Bergspitze zeichnen sich quadratische Abarbeitungen auf einem Felsen ab, dessen prominente Lage eine Deutung als Fundament eines Wachturmes zulässt. Ausgehend von diesem Felsen führt eine antike Straße hinunter Richtung Küste. In diesem Gebiet konnte viel klassische bis spätantike/frühbyzantinische Keramik aufgelesen werden.

4 J. M. Cook, *The Troad. An Archaeological and Topographical Study* (1973) 260-261.

Lamponia

Cook schreibt von einer byzantinischen Nachbesiedlung Lamponias⁵. Sowohl in der mit einer massiven Befestigung umgebenden Stadt als auch auf der Akropolis wie auf der in türkischer Zeit als Hochalm (Yayla) genutzten langgezogenen Terrasse nördlich der Akropolis konnten keine Spuren einer byzantinischen Bebauung festgestellt werden. Auch die an der Oberfläche liegende Keramik erbrachte keine Hinweise auf eine byzantinische Phase, so dass der Ort offensichtlich in byzantinischer Zeit nicht mehr besiedelt gewesen war.

Provinz Ezine

Asarlıktepe

Eine der wichtigsten offenen Fragen in der Provinz Ezine ist die der Lokalisation der antiken und byzantinischen Stadt Skamandros. Reyhan Körpe lokalisiert Skamandros auf dem Asarlıktepe nahe Çamlıkköy nördlich von Ezine, wofür er vor allem die Siedlungskontinuität der Stätte von der archaischen bis byzantinischen Zeit anführt⁶. Bei unseren Begehungen fanden wir auf einer relativ flachen Terrasse fast am Fuße der Ostseite des aus zwei Gipfeln bestehenden Berges recht viel byzantinische Sgraffitokeramik (Abb. 7). Diese bestand hauptsächlich aus der in der Troas verbreiteten Zeuxippus-Familie aus der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts. Die Keramik lag ohne sichtbare Architektureinbindung auf der Oberfläche. Oberhalb dieses Fundplatzes war der Berg fundleer und es konnten auch keine Spuren von Bebauung festgestellt werden. Auch auf dem dahinterliegenden Grat sind keine Funde, Scherben oder ähnliches zu finden. Der zweite Berg, durch einen Grat mit dem ersten verbunden, ist wiederum wenig unterhalb der Spitze mit einem Ringwall befestigt (Abb. 6). Im Inneren der Anlage finden sich zahlreiche Hausgrundrisse und große Fundamentmauern eines herausragenden Gebäudes (Tempels?). Die Lesefunde aus diesem Gebiet setzen sich ausschließlich aus archaischer und klassischer Keramik zusammen. Hinweise auf eine römische oder byzantinische Besiedlung der Burg wurden keine gefunden. Somit handelt es sich um zwei Siedlungen: die archaisch/klassische Burg liegt auf dem hinteren Berg; getrennt durch den östlichen Bergabhang, dem langgezogenen Grat und dem ersten vorgelagerten Berg erstreckt sich das byzantinische Dorf auf der vorderen östlichen Terrasse (Abb. 7). Die Entfernung zwischen den beiden Fundstellen beträgt knapp 1,5

5 J. M. Cook, *The Troad. An Archaeological and Topographical Study* (1973) 263.

6 R. Körpe, Asarlıktepe: Skamandria Antik Kenti İçin Yeni Bir Öneri, in: R. Aslan, S. Blum, G. Kastl, F. Schweizer u. D. Thumm, *Mauerschau. Festschrift für Manfred Korfmann Bd. 1* (2002) 367-376.

km, weshalb zusammen mit der Fundleere davon ausgegangen werden kann, dass diese beiden Siedlungen nicht zusammen gehören. Das byzantinische Dorf dehnt sich offensichtlich noch über den kleinen Bach hinweg nach Osten hin aus, da in der Ebene einige nur noch als Mauerlinie sichtbare Hausgrundrisse zu erkennen sind. Diese beiden Orte können daher nicht Skamandros gewesen sein, zumal der Asarlıktepe nicht am Fluss Skamander, sondern an einem im Sommer vollständig ausgetrockneten Zufluss liegt.

Çamlıktepe/Kümbettepe/Kılıktepe

Wir möchten eine andere Lokalisation von Skamander vorschlagen, nach der sich die antike und byzantinische Stadt über die Hügel Çamlık-, Kümbet- und Kılıktepe erstreckt. Diese drei Hügel liegen in einer Skamander-Schleife (Abb. 8) an der alten Straße, die von Ezine nach Akköy geht.

Der nordöstliche Abhang des Çamlıktepe ist von Keramik geradezu übersät. In diesem Gebiet fanden sich auch Fragmente von mittelbyzantinischen Glasarmreifen. Mauern oder andere Architektur konnten keine festgestellt werden. In Sichtweite des Çamlıktepe westlich der Straße erhebt sich ein kleiner ovaler Siedlungshügel, der heute Kümbettepe genannt wird. Auf der offensichtlich künstlichen Anhöhe liegt heute noch eine Säule in situ. In diesem Gebiet konnte ebenfalls Keramik aufgelesen werden. Der Kılıktepe schließt sich westlich an den Kümbettepe an, wobei der Kılıktepe direkt am Skamander liegt (Abb. 8). Auch auf dem Kılıktepe konnte viel Keramik aufgelesen werden, die nach der ersten Analyse von der römischen bis in die osmanische Zeit datiert.

Hinweise auf eine bedeutende Siedlung in der Umgebung können auch die im nahe gelegenen Akköy aufbewahrten oder verbauten Spolien geben⁷. In diesem Jahr neu hinzugekommen sind die in einem Privathaus bzw. in dessen Garten aufbewahrten byzantinischen Bauglieder, wie drei Schrankenpfosten teilweise mit Verzierung, ein mit einem Kreuz verzierter Kämpfer, ein Gesimsblock sowie ein Marmorblock mit Hakenmäander-Verzierung.

Yılanlıtepe und Kostaktepe

Südlich der Straße von Ezine nach Kızılköy erstreckt sich der flache Doppelhügel Yılanlıtepe. Im gepflügten Feld in der Ebene östlich des Hügels und am Ostabhang des Tepe liegt eine größere Anzahl an Keramikscherben auf der Oberfläche, die sich von der römischen bis in die frühosmanische Zeit eingrenzen lassen.

⁷ Siehe hier auch B. Böhlendorf-Arslan, Çanakkale İli, Bayramiç, Ezine ve Ayvacık İlçelerindeki Bizans Dönemi Yerleşmeleri/Byzantinische Siedlungen in den Landkreisen Bayramiç, Ezine und Ayvacık (Provinz Çanakkale), *Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* 9 (2008, im Druck).

Südwestlich des Yılanlitepe liegt der Kostaktepe⁸. Zwischen den beiden Hügeln verläuft eine alte gepflasterte Straße, teilweise als Hohlweg eingeschnitten, die die Skamander-Ebene mit den dahinter aufragenden Bergen verbindet. Fast parallel zum Wegeverlauf erstreckt sich ein in weiten Teilen gut erhaltenes Aquädukt (Abb. 9). Der Kostaktepe war offensichtlich mit einer Befestigungsanlage geschützt, der heute noch als Erdwall in weiten Teilen den Hügel umrundet (Abb. 10). Die ebene Hügelkuppe weist an der Oberfläche eine sehr hohe Dichte an Keramik auf. Innerhalb dieses Fundgebietes zeichnet sich eine nahezu rechteckige Fläche mit einer halbrunden Breitseite ab, in deren Grenzen besonders viel Keramik zum Vorschein kam. An dieser Stelle lag offensichtlich ein prominentes Gebäude, da hier auch das Fragment einer profilierten Marmorplatte und eine kleine Marmorbasis gefunden wurden.

Nördlich des Hügels schließen sich drei flache Terrassen an, auf denen ebenfalls Oberflächenfunde aufgesammelt wurden. Die Siedlung reicht auf diesen Terrassen bis 700 m nördlich und 800 m über die befestigte Stadt hinaus, da im Westen des Hügels ebenfalls der Wall der Stadtmauer (?) zu finden ist.

Çavuşköy

In einem Feld auf der Flur Göleçik östlich der Straße Ezine nach Çavuşköy wurden Ziegel und viel byzantinische Gefäßkeramik registriert, darunter einiges an spätbyzantinischer Glasurware. Nach den Angaben eines Dorfbewohners wurden an dieser Stelle früher mit Kreuz verzierte Steine und mit Ziegeln abgedeckte Gräber gefunden. Es wäre daher möglich, dass an dieser Stelle eine Kirche mit dazu gehörendem Friedhof stand, die im Laufe der Zeit mehr und mehr abgetragen wurde.

Zwischen Çavuşköy und Kızılköy befindet sich östlich eines Baches ein weiterer Siedlungsplatz, der sich durch Ziegelfunde und Gebrauchskeramik an der Oberfläche auszeichnet.

Darıköy

Darıköy ist ein vor wenigen Jahren wüst gefallenes Dorf. In die alten Häuser sind nur wenige Spolien verbaut bzw. liegen in den Gassen, wie beispielsweise einige glatte Säulen. Westlich vom Friedhof liegen einige Stücke antiker Bauplastik davon ein Fensterpfosten aus Granit.

⁸ M. Cook, *The Troad. An Archaeological and Topographical Study* (1973) 315.

Geyikli

Im alten Hamam ist im Hauptraum ein Schrankenpfosten verbaut, im Nebenraum eine marmorne Basis. Mehr römische und byzantinische Bauplastik wurde auf dem schmalen Grünstreifen vor der Stadtverwaltung aufgestellt, wie beispielsweise mehrere Schrankenpfosten, teilweise auch mit Säulenbasis, und ein Friesblock⁹. Die Stücke von Geyikli wurden offensichtlich aus Alexandria Troas hier her gebracht.

Uluköy

In Uluköy (dem alten Kestanbol) sind zahlreiche römische und byzantinische Spolien zu finden¹⁰. Vor der Moschee sind im Eingangsbereich zwei hohe marmorne Türgewände und Doppelsäulen eingebaut. Der obere Brunnen wurde ebenfalls aus byzantinischen Baugliedern zusammengesetzt: die Front besteht aus einem Fragment einer eingemauerten Schrankenplatte, dem Scherengitter einer anderen Schranke, einer Schrankenplatte mit Löwenverzierung sowie einem Girlandensarkophag (Abb. 11).

Akcakeçiliköy

In Akcakeçiliköy sind einige Stücke von Bauplastik zu finden, die vielleicht aus Alexandria Troas stammen oder aber auch auf eine nahe gelegene spätantike und byzantinische Siedlung hinweisen können. Es handelt sich dabei um einen Fensterpfosten aus Granit, ein spätantikes korinthisches Pfeilerkapitell, Säulenfragmente und einen Sarkophagboden.

İzbizlik Hamamı

Die in türkischer Zeit vielleicht im 18. oder sogar erst im 19. Jahrhundert gebaute Badeanlage liegt in einem Flusstal westlich unterhalb von Akcakeçiliköy. Auf der Südseite mehrerer durch große Felsbrocken natürlich aufgestauten Becken wurden einige Gebäude aus Plattenschiefer errichtet. Der hintere Komplex, der den Felsen als Rückwand nützt, besteht aus mehreren Räumen mit Tonnengewölbe. In die weniger gut erhaltenen Gebäude vor diesem wurden mehrere römische Spolien eingebaut. In einem der Häuser besteht die Türleibung aus zwei mit Ranken verzierten Blöcken. Wenige Meter vor diesem liegt ein marmorner Steinblock, dessen römische Inschrift („ISEOVI.....“) (Abb. 12) teilweise noch zu erkennen ist.

9 Cook (und wohl auch Schliemann) sahen noch wesentlich mehr Bauplastik: J. M. Cook, *The Troad. An Archaeological and Topographical Study* (1973) 194.

10 J. M. Cook, *The Troad. An Archaeological and Topographical Study* (1973) 211-212.

Tavaklı Köy

Am westlichen Fuß des Berges Sakardağ bei Tavaklı Köy wurde in einen steilen Felsen eine ca. 2,05 m breite Nische eingetieft. Diese umrahmt ein ungefähr 2 m großes lateinisches Kreuz mit verbreiterten Haspen (Abb. 13). Rechts der Nische befindet sich direkt am unteren Rand ein weiteres eingeritztes kleines Gabelkreuz. Unmittelbar vor der Nische erstreckt sich eine kleine Plattform, in die Raubgräber ein tiefes Loch gegraben haben. Der Aushub dieser Raubgrabung warfen die illegalen Ausgräber gleich hinter den Grubenrand teilweise über die steile Felskante der Ebene. Der Abhub besteht aus zweierlei Erde bzw. Gestein, einer in der Grube tieferliegenden stark kohlehaltige Schicht, die nun zuoberst liegt sowie im Abhub darunter der Erde, die ursprünglich das Kohleflöz bedeckte. Aus dieser Schicht, die teilweise auch den Hang heruntergerutscht ist, konnte byzantinische Keramik geborgen werden. Die daraus stammende Glasurkeramik datiert die Aktivitäten auf der Plattform in das 13. Jahrhundert n. Chr. Ob die Nische mit dem Kreuz aus dieser Zeit stammt, muss offen bleiben.

60 m oberhalb der Nische sind die Reste eines Kalkbrennofens sichtbar. In diesem Bereich konnten Fragmente von sogenannter Milet-Keramik, die in das 15. Jahrhundert datiert, aufgelesen werden.

Wenig unterhalb der Spitze zieht sich an der westlichen, südlichen und östlichen Seite in 499 m Höhe ein großer Ringwall um den Berg (Abb. 14). Ein weiterer Wall bildet den inneren Befestigungsring. Innerhalb der Burg sind Reste von Gebäuden, teilweise mit polygonalem Mauerwerk, sowie die Abbruchkanten von Steinbrüchen erkennbar. Von der Anhöhe hat man Sichtkontakt zur Insel Tenedos sowie zur archaischen Höhensiedlung Neandria. Nach der Bauweise der Anlage scheint diese ebenfalls in die archaische Zeit zu gehören.

Im Dorf Tavaklı unterhalb des Sakardağ ist eine Anzahl römischer und byzantinischer Bauplastik verbaut, die wahrscheinlich aus einer nahe gelegenen Siedlung hier her gebracht wurde. In den Dorfbrunnen wurde beispielsweise eine römische Marmorplatte mit Löwenkopf sowie an der Seite ein byzantinischer Schrankenpfosten verbaut. Im Hof der Moschee steht ein ionisches Kämpferkapitell und eine Säulenbasis, vor der Moschee ist in die Straße ein mittelbyzantinischer Epistylbalken eingetieft. Vor der Schule sind einige einfache Säulen aufgestellt. In die Hauswand eines Gebäudes am Dorfeingang ist eine figürlich verzierte Ambonplatte eingebaut, der Rapport dieser Platte zeigt eine Taube, ein Kreuz, ein Blatt und einen Fisch (Abb. 14). Im inneren Feld sind noch die Reste eines abgeschlagenen lateinischen Kreuzes zu sehen¹¹.

11 Cook sah in dem Ort noch eine weibliche Statue: J. M. Cook, *The Troad. An Archaeological and Topographical Study* (1973) 213.

Im zu Tavaklı Köy gehörenden Hafenort Tavaklı İskelesi sind Teile eines Gewölbes oder einer Substruktion mit einem vollständigen Bogen eines römischen Gebäudes aus Gussmauerwerk erhalten. Im Hof eines daneben stehenden modernen Gebäudes sind einige Fragmente römischer Bauplastik aufgestellt.

Beşiktepe

Der nördlich von Tavaklı İskelesi liegende Beşiktepe besteht aus drei aneinander gereihten Hügeln, im Süden dem Bağ Beşik, in der Mitte dem Büyük Beşik, im Norden dem Küçük Beşik. Frank Calvert, der hier erste Ausgrabungen durchführte, setzte die Stelle mit der antiken Stadt Coloniae gleich¹². Auf dem Büyük Beşik sind mehrere Raubgräbergruben zu erkennen. Eine davon legte die Ecke der Fundamente eines großen Gebäudes frei. Ab dem Büyük Beşik bis zum Küçük Beşik auf dem Grat hinziehend findet sich an der Oberfläche eine hohe Konzentration von archaischer, klassischer und hellenistischer Keramik. Besonders auf dem Grat und dem Küçük Beşik sind vereinzelt noch Mauerzüge von Häusern zu erkennen.

Nach den Oberflächenfunden gibt es keinen Anhaltspunkt auf eine Besiedlung des Ortes in römischer und byzantinischer Zeit. Die Stelle scheint gegen Ende des Hellenismus aufgegeben worden zu sein und wurde auch im Mittelalter nicht mehr besiedelt.

Provinz Bayramiç

Südöstlich des Dorfes Armutlu (heute Osmaniye) erstreckt sich der aus dem Büyük und Küçük Ekizce bestehende Gebirgszug. Auf dem Büyük Ekizce erscheint in 617 m Höhe wenig unterhalb des Gipfels in einem dicht bewaldeten Gebiet eine sich teilweise um den Berg ziehende Steinaufschüttung, die Teil eines Ringwallles sein könnte. Auf dem benachbarten Küçük Ekizce sind die Architekturreste einer Burg deutlich sichtbar. In dem ebenfalls überwachsenen Gebiet lassen sich Teile einer polygonalen Befestigungsanlage (in 526 m Höhe) und Reste von Gebäuden ausmachen. Die Keramikfunde in diesem Gebiet zeigen eine archaische bis klassische Besiedlung der Burg auf¹³.

Der Survey zur Erfassung byzantinischer Siedlungen in der Troas soll 2008 fortgesetzt werden. Der Schwerpunkt wird dann auf das bis jetzt noch relativ unbekannte Gebiet rund um Ayvacık gelegt. Weiterhin soll die Gegend westlich von Assos bis Babakale untersucht werden. Wie es sich aber schon nach dem zweiten Jahr Survey zeigt, war die Troas in byzantinischer Zeit dicht besiedelt.

12 F. Calvert zitiert von W. Leaf, *Strabo on the Troad* (1923) 223-224.

13 J. M. Cook, *The Troad. An Archaeological and Topographical Study* (1973) 300-304.

Abb. 1: Karte der Fundorte in der südlichen Troas (Stand der Begehungen 2007)

Abb. 2: Biber Deresi bei Assos: Apsis einer Kirche

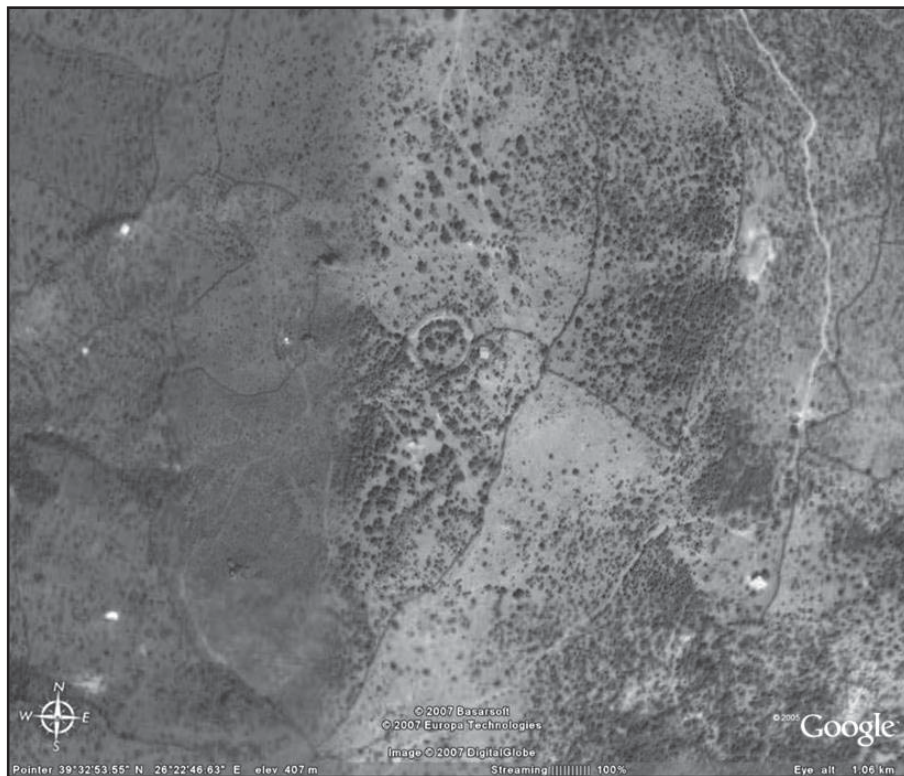

Abb. 3: Archaische Burganlage bei İlyasfakı (Satellitenbild)

Abb. 4: Ringwall der Burg bei İlyasfakı (Foto Aykan Özener)

Abb. 5: Antike Straße nördlich von Assos
(Foto Aykan Özener)

Abb. 6: Archaisch-klassische Stadtanlage
auf dem Asarlıktepe (Foto Aykan
Özener)

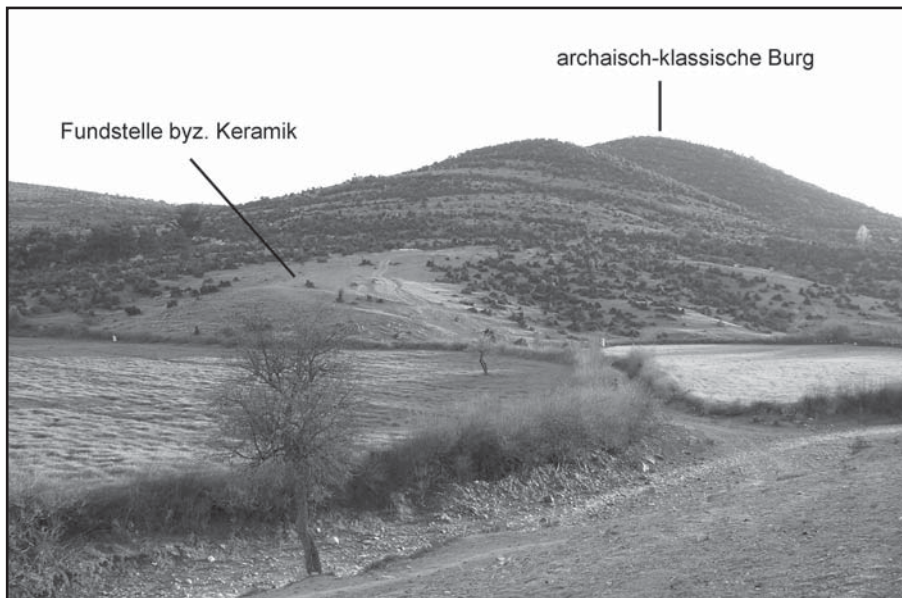

Abb. 7: Der Asarlıktepe mit Angabe der Fundsituation (Foto Aykan Özener)

Abb. 8: Camliktepe, Kumbettepe und Kiliktepe (Satellitenbild)

Abb. 9: Aquädukt und Straße zwischen dem Yılanlıtepe und Kostaktepe

Abb. 10: Erdwall auf dem Kostaktepe

Abb. 11: Brunnen mit römischen und byzantinischen Spolien in Uluköy (Foto Aykan Özener)

Abb. 12: İzbizlik Hamamı, römischer Inschriftenblock (Foto Aykan Özener)

Abb. 13: Tavaklı Köy, Nische mit Kreuz

Abb. 14: Archaische Burg auf dem Sakardağ

Abb. 15: Ambonplatte in Tavaklı Köy

ULUABAT GÖLÜ ÇEVRESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2007

Serdar AYBEK*
Ali Kazım ÖZ

Bursa İli'nin 34 km. batısındaki Uluabat Gölü çevresinde yapılan yüzey araştırması, 25 Haziran 2007 ile 06 Temmuz 2007 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Göl çevresi olarak belirlenen araştırma bölgesinde, Nilüfer İlçesi'ne bağlı dört belediye ve 11 köy, Mustafakemalpaşa İlçesi'ne bağlı iki belediye, 10 köy ve Karacabey İlçesi'ne bağlı dört köy bulunmaktadır. Çalışmalar sonucunda 20 yerleşimde incelemeye değer 40 adet kalıntı ve buluntunun olduğu anlaşılmıştır (Harita).

Araştırma kapsamına alınan bölgelerdeki tarihî eser niteliği olan taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının bir kısmı Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescil edilmiş, bir bölümünün ise ilk defa literatüre girebilecek bulgular içerdiği görülmüştür. Yerinde kaydedilen tüm buluntular çizim ve fotoğraflarla belgelendirilerek tescil yapılmak üzere incelemeye alınmıştır. Bu kalıntıları savunma yapıları, nekropol alanları, kaya anıtları ve taş ocakları, höyükler, geç antik kalıntılar ve diğer yerleşimler şeklinde gruplandırmak mümkündür. Araştırma buluntusu olarak ele geçirilen etütlük seramik parçaları ise Bursa Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir.

Savunma Yapıları

Mustafakemalpaşa İlçesi'ne bağlı Maksempınar Köyü, Uluabat Gölü'nün batısındaki yükseltinin zirvesine kurulmuş küçük bir yerleşimdir. Burada yapılan tespitler sonucunda köyün doğusundaki tepeyi çevreleyen alanda bir sur kalıntısı görülmüştür. Tamamıyla yıkılmış olan sur açıkça, yörede Oğlak

* Yrd. Doç. Dr. Serdar AYBEK, Trakya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Güllapoğlu Yerleşkesi, Edirne/TÜRKİYE saybek@gmail.com.

Öğr. Gör. Dr. Ali Kazım ÖZ (Mimar), Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tınaztepe Yerleşkesi, Buca-İzmir/TÜRKİYE ali.oz@deu.edu.tr.

Çalışmalarda Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nden Sanat Tarihçisi Uğur Gündüz görev yapmıştır. Arazi ve etüt çalışmalarına Trakya Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi'nden toplam dört öğrenci katılmıştır. "Uluabat Gölü Yüzey Araştırması" Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle, Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi ve Gölyazı Belediyesi'nin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

Kalesi olarak adlandırılan yapıya aittir. Sur içinde ve çevresinde bulunan seramik parçaları yapının Demir Çağına uzanan bir kullanım evresine sahip olduğunu göstermektedir. Uluabat Gölü'nün doğu kesimindeki dağlık alanda kurulan kaleler konumları göz önünde bulundurulduğunda birbirleri ile iletişim hâlinde olmalıdırlar. Nitekim Nilüfer İlçesi'ne bağlı Kayapa ve Tahtalı köyleri arasındaki barajın güney tarafındaki sarp yükseltinin zirvesinde yer alan yapı bu görüşü desteklemektedir (Çizim: 1; Resim: 1). Erintaşı Kalesi olarak adlandırılan kare planlı binanın duvarları büyük ölçüde yıkılmıştır. Ancak bu taş yığını içinde harçsız yerel taşlarla örülmüş duvar ve plan görülebilmektedir (Resim: 2). Giriş tarafında iki kare kule ile desteklenmiştir. Çevrede yapılan araştırmada yeterli ölçüde seramik bulunmaması alanın çok dik ve kayalık olması ile ilgilidir. Buna karşın duvar işçiliği Hellenistik örnekler ile paraleldir. Bölgede son derece parlak yaşanan Hellenistik ve Roma Dönemine ait bu tür kalıntılar çukur göl havzası içindeki Apollonia Ad Rhyndacum, Tahtalı gibi yerleşimlerin yüksek noktalara kurulan kaleler ile gözetlendiğini düşündürmektedir. Diğer yandan bölgedeki sosyal ve kültürel yaşam Geç Antik Çağda ve özellikle de Bizans Döneminde önemini artırarak devam etmiştir. Başta Gölyazı (Apollonia) olmak üzere kentler yeni surlar ile çevrilmiştir. Göl kıyısında kurulan Gölyazı ve Karaoğlan gibi yerleşimlerde surların savunma işlevi dışında teras veya set duvarı işlevlerinin de bulunduğu düşünülmelidir. Belli dönemlerde yükselen göl sularının yerleşime zarar vermesini önlemenin en pratik çözümü bu şekilde bulunmuştur. Karaoğlan, Mustafakemalpaşa İlçesi'ne bağlı bir köydür. Burada yapılan araştırmalarda da köyün kuzeyindeki alçak yükseltinin (Kocaada) Bizans Döneminde bir sur ile çevrelediği görülmüştür. Uluabat Gölü'nün kuzeyindeki yüksek düzlükte kurulmuş Yenikaraağaç Köyü'nde bulunan kale ise çevrelediği geniş alan ve güçlü duvar karakteri ile tam bir savunma yapısıdır. Yaklaşık olarak M.S. 12. yüzyıla tarihlenendirilebilecek bu yapı çevredeki diğer Bizans kalıntıları için de fikir vermektedir.

Nekropol Alanları

2007 yılındaki araştırmaların sonunda dikkat çeken ikinci buluntu grubunu nekropol alanları oluşturmaktadır. Özellikle Roma Dönemine ait kayaya oyulmuş sandukalar, podyumlar üzerine yerleştirilmiş lahitler bölgenin mezar geleneği hakkında önemli bilgiler sunmuştur. Çok geniş bir alana yayılmış olan Apollonia Nekropolü içerdiği farklı mezar tipleri¹ ve özellikle podyumlu mezarlarda görülen üstün mimari nitelikleri ile bölgede

1 Aybek S.-Öz A. K., Apollonia ad Rhyndacum (Gölyazı) ve Ulubat Gölü Çevresi Yüzey Araştırması 2006 Yılı Raporu, 25. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt:1, Ankara, 2008, s:287.

ölüm düşüncesine gösterilen saygının işaretlerini vermiştir. 2007 yılında yeni tespit edilen ve yine bir mezara ait olduğu düşünülen podyum da bu tespiti güçlendirmiştir (Çizim: 2; Resim: 3). Yapılan araştırmalar Apollonia'daki geleneğin tüm çevre yerleşimleri etkilediğini göstermiştir. Nilüfer İlçesi'ne bağlı Tahtalı bu noktada verilebilecek en önemli örnektir. Tahtalı'nın Elezyerler mevkii olarak adlandırılan kısmında tespit edilen çok sayıda lahit sanduka ve kapak parçası burada da bir nekropolün varlığına işaret etmiştir. Lahit parçaları bölgenin genel eğilimine uygun olarak yerel kireçtaşıdan yontulmuştur. Komşu Alaattin Köyü'nde yer alan ve Tahtalı'dan getirildiği bilinen tam lahit gövdesi Antik Çağda Neocaesarea olarak belirlenen kentin nekropolü ile ilgili bilinenleri de güçlendirmiştir. Dış ölçüleri 257/125/78 cm. olan lahdin dört kenarında da kalkan motifi ve içbükey kenar profillerinin içinde kalp motifi görülmektedir. Kenarlardaki et kalınlığı 18-23 cm. arasında değişmekle birlikte, iç yüksekliği 54 cm. olarak ölçülmüştür. İç tabandan dışa doğru açılan delikler, devşirme malzeme olarak köy çeşmesinde kullanıldığını gösterir. Aynı zamanda tamamlanmamış girlandlı gövde ve bu bölgeye özgü kireçtaşı malzeme Tahtalı'da bir üretimin var olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir. Çevrede yapılan incelemelerde Filetepe olarak adlandırılan kayalık yükseltinin taş ocağı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Antik Çağda buradan taş alındığını gösteren keski izleri ve paralel oluklar değinilen üretim ile ilgili kanıtlar olarak değerlendirilmiştir.

Uluabat Gölü çevresinde tespit edilen diğer nekropol alanı Nilüfer İlçesi'ne bağlı Kuruçeşme Köyü'nde tespit edilmiştir. Dağlık kesimde kurulmuş olan köyün batısında bulunan nekropol genellikle ana kayadan yontularak oluşturulmuş platformlar üzerinde yerleştirilen lahitleri içermektedir (Resim: 4). Çevreye dağılmış olan kapak ve sanduka parçaları düzdür. Seramik buluntular alanın ve kalıntıların Roma Dönemine ait olduğunu gösterir (Çizim: 3). Mustafakemalpaşa İlçesi'ne bağlı Onaç Köyü ana kayaya yontulmuş lahit tekneleri ile dikkat çeken bir diğer yerleşimdir (Resim: 5). Arkeoloji dünyasında bazı hazine spekülasyonları² ile adını duyuran Dorak ve Onaç birbirine çok yakın (2 km.) konumda yer alır. Dorak'ta tespit edilen Bizans Dönemi inhumasyon mezarlık alanında gömüler doğal ana kaya kapaklar ile örtülmüştür. Ayrıca, Apollonia örnekleri ile malzeme ve mimari benzerliği bulunan in situ duvarlar burada mezar anıtlarının bulunabileceğini göstermiştir.

2 Dorak hazineleri, J. Mellart ve D. Stronach tarafından sadece çizimlerle bilim dünyasına tanıtılmıştır. *The Royal Treasure of Dorak*, Illustrated London News, November 28th 1959. Daha sonra konu hakkında bir kitap yazılmıştır. Pearson K.-Connor P. *The Dorak Affair*, Michael Joseph Publishing Co., 1967.

Kaya Anıtları ve Taş Ocakları

Uluabat Gölü'nün bulunduğu çöküntü alanı³ özellikle gölün kuzey tarafında kayalık ve sarp bir yükselti ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca göl çevresi ve adalardaki kayalık yükseltiler de bölgeyi yapı malzemesi bakımından rahatlatmıştır. 2007 yılı yüzey araştırmalarında elde edilen en önemli sonuçlardan biri yerel malzemenin bu alandan sağlanmış olduğunun saptanmasıdır. Ayrıca bazı bölgelerde taş ocağı olarak kullanılan kayalık alanlarda Apollonia'da görülen kutsal alana⁴ benzer düzenlemelerin yapıldığı tespit edilmiştir. Bu noktada yukarıda değinilen Tahtalı, Filetepe en önemli örnektir. Taş ocağı olarak kullanılan kayalık yükseltinin güney yamacına oyulan basamaklar, aralarında daralan bir rampa ile en üstte tıraşlanarak düzleştirilen platforma ulaşmaktadır. Bu plan bir taş ocağından çok zirvedeki kutsal alana işaret etmektedir (Resim: 7). Nilüfer, Kuruçeşme Köyü, Taşınaltı mevkiinde de basamaklı bir kaya kütlesi tespit edilmiştir. 325x300 cm. ölçülerindeki kaya yükseltideki basamakların alt yarısı tahrip edilmiştir. Ön yüzde niş şeklinde işlenerek yüzeyi düzleştirilen 200 cm.lik alan bu kitlenin kült işlevli kullanılmış olabileceğini göstermektedir.

Karacabey, Karaoğlan sınırlarında bulunan benzer nitelikteki kayalık yükselti (Bekçikaya) diğer örneklerde olduğu gibi taş ocağı olarak kullanılmıştır. Ancak tepenin kuzey tarafındaki niş ve hemen önündeki kuyu yine bir anıtı akla getirmektedir. Bu alanlardaki yoğun bitki örtüsü sağlıklı bir çalışma yapmayı engellemiştir. Nilüfer İlçesi'ne bağlı Unçukuru Köyü'nde, Kesiktaş mevkiinde, kaydedilen ana kayaya yontulmuş platformlar ve kanallar, yerel taştan yapılmış sütunlar ve diğer mimari parçalar da aynı nedenlerle tam olarak açıklanamamaktadır.

Höyükler

Mustafakemalpaşa İlçesi'ne bağlı Ayaz ve İncilipınar Köyleri arasında kalan Yakupdede Tepesi'nin kuzey yamacına dayalı höyük, içerdiği zengin seramik buluntu ile 2007 yılının en heyecan verici tespitlerinden birini oluşturmuştur. Daha önce tescillenmemiş alan olasılıkla küçük bir arkaik yerleşim ve akropolünden meydana gelmektedir. Akropol olarak nitelendirilebilecek kayalık tepenin güney yamacı geç dönemde taş ocağı olarak kullanılmıştır.

3 Uluabat Gölü, Marmara Denizi'nin güneyinde, doğu-batı doğrultusunda uzanan tektonik kökenli Yenişehir-Bursa-Gönen çöküntü alanında oluşmuştur. Aynı çöküntü alanındaki Manyas Kuş Gölü'nden alçak bir eşikle ayrılmaktadır. Su seviyesi yıllara ve mevsimlere göre değişmekle beraber, normal su seviyesinde 160 km² yüzey alanına sahip sığ bir tatlı su gölüdür. Deniz seviyesinden 8-9 m. yükseklikte bulunan gölün, kuzeyinde fazla yüksek olmayan ve yumuşak bir eğimle alçalan Neojende oluşmuş tepeler, güneyinde ise Paleozoolojik zamana ait dik yamaçlı dağlık alanlar bulunmaktadır. *Çevre ve Orman Bakanlığı Raporu*.

4 Aybek-Öz, 2008, s. 288.

Höyük ise figürlü ve düz bantlı zengin arkaik seramik malzeme ile dikkat çekmektedir. Uluabat Gölü çevresinde sürdürülen Prehistorik araştırmalar⁵ ayrı tutulacak olursa bölgede ilk kez bu kadar erken tarihli klasik malzeme tespit edilmiş olmaktadır (Çizim: 4; Resim: 6). Apollonia ve Uluabat Gölü çevresindeki yerleşimlerin kronolojisi için İncilipınar'daki höyük oldukça önem taşımaktadır.

Geç Antik Dönem

Uluabat Gölü ve çevresi Bizans Döneminde çok canlı bir merkez olarak dikkat çekmektedir. Bu dönemde göl içindeki adalarda dahi dinsel içerikli yapılaşma dikkat çekmektedir. Merkez olarak kabul edilebilecek Gölyazı'daki bu faaliyet yakın çevreyi de etkilemiştir. Araştırmalar sırasından tespit edilen çok sayıda Bizans yapısı ve mimari parça da bu parlak süreci gösterir.

Nilüfer, Kayapa'nın yaklaşık üç km. batısındaki vadide yer alan tepede Bizans Dönemine ait bir sarnıç yapısı ve binanın inşa edildiği tepeyi çevreleyen bir sur (istinat) duvarı bulunmuştur (Çizim: 5). Aynı yerde Çamlık olarak adlandırılan bölgede ise, kaçak kazılarla ortaya çıkarılmış bir kilise yapısı ve etrafa dağılmış çok sayıda mimari parça kaydedilmiştir. Oldukça kaliteli mermer blokların yer aldığı kilise tabanının çok renkli mozaikle kaplı olduğu görülmektedir. Burada ayrıca lahit teknesi şeklinde ana kaya oyularak oluşturulmuş mezarlar yer almaktadır (Resim: 8).

Nilüfer İlçesi, Fadıllı Köyü Yeşildere mevkiinde Arıkaya adı verilen yükseltinin zirvesinde Bizans Dönemine ait bir sarnıç tespit edilmiştir. Define kazıları ile ağır tahribata uğrayan yapı 6.11x3.77 m. boyutlarındadır. Yeşildere mevkiinde ayrıca su yolu olabileceği düşünülen Bizans Dönemine ait bir duvar tespit edilmiştir. 1.15 m. genişliğindeki duvarın ölçülebilen uzunluğu 17.50 metredir. Yoğun bitki örtüsü içinde devam eden duvar sağlam durumdadır ve bu hâliyle çevresindeki diğer olası binalara işaret etmektedir

Diğer Yerleşimler

Yukarda kalıntıları ile tanıtılan, Tahtalı Uluabat Gölü çevresinden ve Apollonia'ya yakın en önemli yerleşimdir. Tahtalı köy merkezinde Çeşme mevkiinde tespit edilen Roma Dönemi duvarı ve ona birleşik inşa edilen tonozlu bir yapı bu noktadaki antik yapılaşmaya işaret etmektedir. Duvarın önünde yapılan altyapı kazısında çıkarılan heykel kaidesi de buradaki

5 Uluabat Gölü'nün doğusunda Akçalar Köyü yakınlarında bulunan ve Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Çağa tarihlenen Aktopraklık Höyüğü üç yıldan beri Doç. Dr. Necmi Karul ve Bursa Arkeoloji Müzesi tarafından kazılmaktadır. Karul, N. Aktopraklık 2004-2006 Yılı Çalışmaları Genel Bir Değerlendirme, 25. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt:1, Ankara, 2008, s. 72.

binaların savunma işlevinden çok resmi işlevli yapılar olduğunu akla getirir. Üzerindeki yazıta göre İmparator Domitianus'un heykelini taşıyan mermer kaide 180x94cm. boyutlarındadır. Köşelerde akroterlerle zenginleştirilmiş düz silmeli başlık ve kaideye sahiptir. Cephesinde sekiz satırlık yazıt yer alır. Fakat imparator adının geçtiği kısım bilinçli bir şekilde silinmiştir (*damnatio memoriae*)⁶. Araştırmalarda dikkat çeken bir tespit de gölün kuzey kesimindeki kültür gelişiminin Bizans öncesine uzanmaması buna karşın güney taraftaki dağlık kesimde antik kentle paralel yerleşimlerin bulunmasıdır. Bu durum şüphesiz kuzeybatı taraftaki düzlüğün Mustafakemalpaşa Çayı'nın getirdiği alüvyonlarla sonradan doldurulmuş olması ile ilgilidir. Nilüfer İlçesi'ne bağlı Başköy, Karacaoba, Çatalağıl, İkizce ve Orhaniye köylerinin de yaklaşık 19. yüzyıl başlarında Selanik göçmenleri tarafından yeniden kurulan Rum yerleşimleri olduğu yapılan görüşmelerle saptanmıştır. Karacaoba köy çeşmesi yakınında Eski Kuyu olarak adlandırılan mevkide olasılıkla yakındaki Gölyazı'dan getirilmiş olan bir yazıt parçası, çeşme yalağı olarak kullanılmış düz lahit teknesi ve dibeğe dönüştürülmüş bir mimari blok kaydedilmiştir.

Çatalağıl'da da Gölyazı'dan getirilmiş olduğu anlaşılan dibeğe dönüştürülmüş kalker mimari blok, bir postament ve bir lahit teknesi tespit edilmiştir. Çevrede herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır. Köyün güneyinde Rum yerleşimine ait geç dönem kilise ve değirmen ziyaret edilmiştir. Akçapınar Köyü de önceki Rum yerleşimi ile aynı alanda kurulmuştur. Rum evlerinin bir bölümü kullanılmaya devam etmektedir. Merkezdeki kilisenin inşasında çok sayıda antik blok kullanıldığı görülmektedir. Burada iki parça yazıtlı taş dikkat çekicidir. Ayrıca Dolapdeğirmeni olarak adlandırılan bölgede Rum yapılarına ait temeller tespit edilmiştir.

Sonuç

"Uluabat Gölü ve Çevresi Yüzey Araştırması" kapsamında kalan bölge, antik dönemdeki Mysia, Frigya ve Bithynia bölgeleri arasında bir geçiş noktasıdır. Ayrıca, iç kısımlardan Marmara Denizi'ne açılan nehir ticaret yolunun da en önemli bağlantısıdır. Bu yüzden, hem toplumsal hareketler hem de ticarî faaliyetler bağlamında, bölgenin önemi ve yoğunluğu anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmalar kapsamında, tüm buluntular yedi ana başlık altında toplanmaktadır. En fazla görülen kalıntılar ise, genellikle gölün güney kısmındaki tepelerde görülen mezarlık alanlarıdır. Mezarlık alanları, dağınık bir yerleşim göstermekle birlikte, çoğunlukla ana kayaya oyma

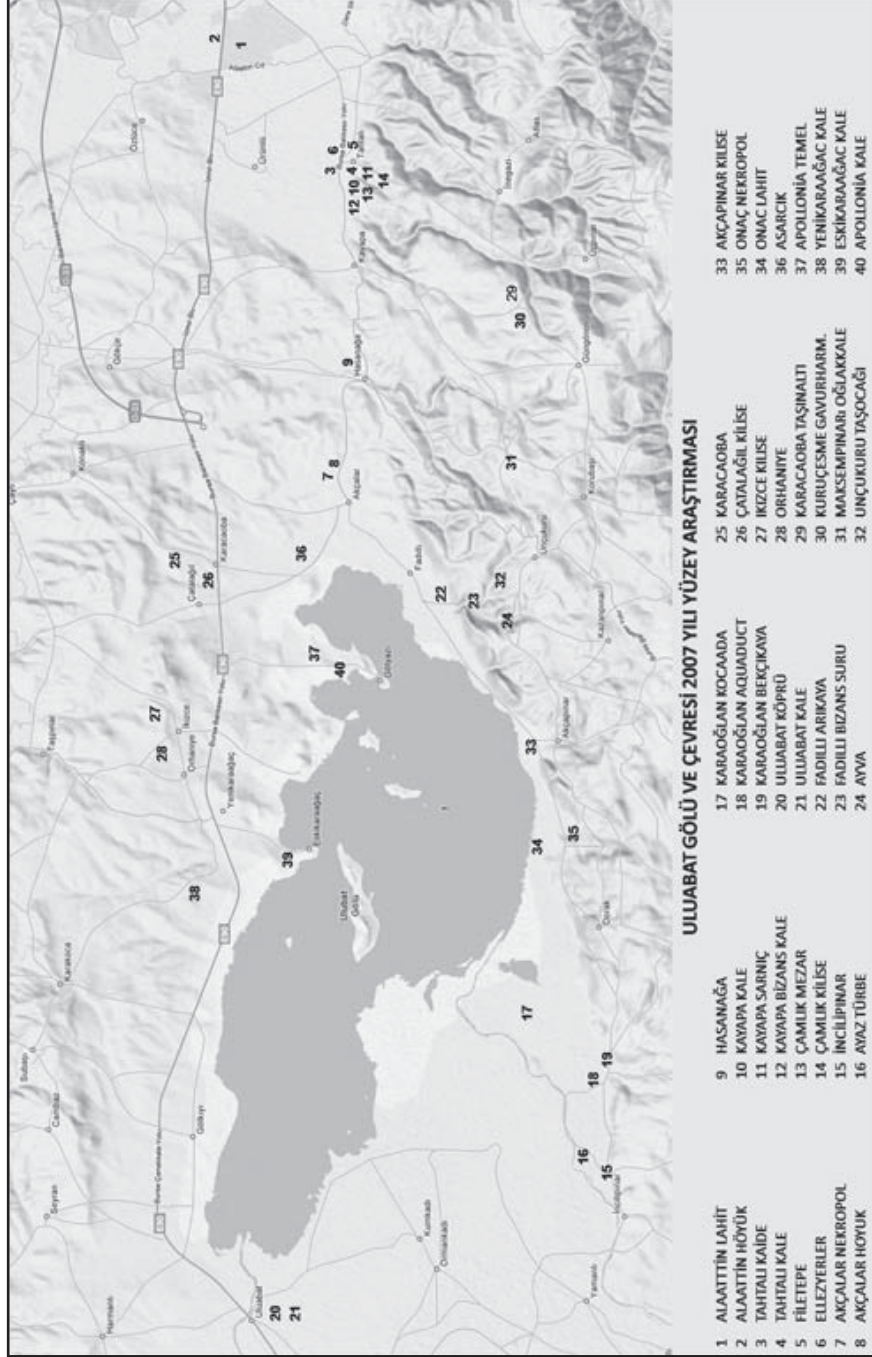
6 Auzépy ve Grélois tarafından, Tahtalı Köyü çevresinin Antik Dönemde Caesarea, Neocaesarea veya Ariste olarak geçtiği belirtilmektedir. Yapılan araştırmalarda, bu bölgede iki sur duvarı, bir Bizans kalesi ve bir Osmanlı kalesi tespit edilmiştir. Auzépy M. F. Survey of the Byzantine Monasteries on the South Coast of the Sea of Marmara, 25. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt:1, Ankara, 2008, s. 331.

şeklinde yapılmış lahitlere rastlanmaktadır. Tespit edilen lahit ve mezar yapılarındaki ilginç durum, genellikle gölün içindeki Kızada üzerindeki Apollon Tapınağı'na doğru yönlenmeleridir. Ayrıca kent merkezlerine kadar getirilmiş ve süslemeleri bitirilmemiş lahit mezarlar, Kayapa-Tahtalı civarında bir kireçtaşı lahit atölyesinin varlığına işaret eder. Yerel sert kireçtaşı tepelerinden oluşan bölgede, taş ocaklarının çokluğu ve kullanım yoğunluğu diğer amaçlarla yapılmış atölyelerin de olabileceğini göstermektedir.

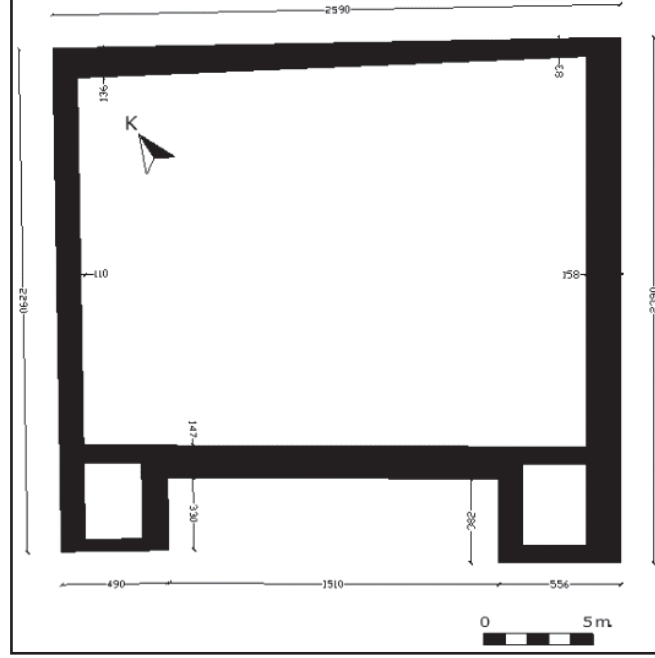
Mezarlık alanlarının çok olmasına karşın, ilgili oldukları yerleşimlere ait kalıntılara pek rastlanmamıştır. Tespit edilebilen yerleşimler genellikle, höyük, kale içi yerleşim ile küçük Roma ve Bizans yerleşimleri şeklindedir. Bölgenin en önemli kenti ve çevredeki küçük yerleşimlerin bağlı oldukları yer, Gölyazı'daki Apollonia ad Rhyndacum antik kentidir.

Apollonia ad Rhyndacum ve Uluabat Gölü çevresindeki İncilipınar, Kuruçeşme ve Maksempınar yerleşim alanlarında ele geçirilen buluntular genellikle Oryantalizan ve Arkaik Döneme aittir. Seramik parçaları içinde bölgeye özgü gri, turuncu olmak üzere monokrom renkli seramikler çoğunluktadır. Boyalı seramikler içinde ise az miktarda Oryantalizan Dönem ve siyah figür (Resim: 6) seramikler, bantlı kâse ve tabak parçaları bulunmaktadır. Gri seramikler daha çok Daskyleion'da ele geçirilen ve Y. Polat tarafından incelenen örneklerle benzerlikler göstermektedir⁷.

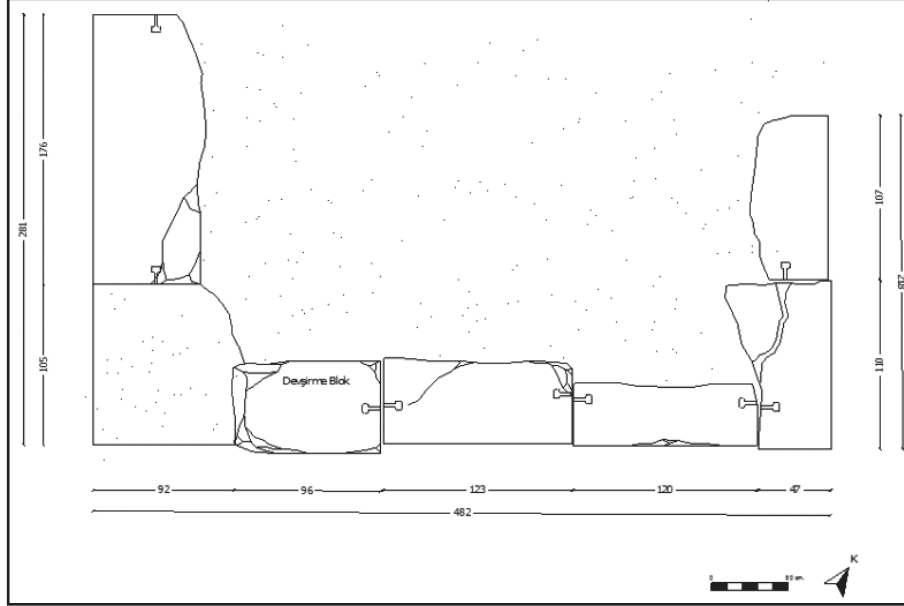
7 Polat Y., *Daskyleion'da M.Ö. 8.-5. Yüzyıllar Arasında Gri Seramik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2002. Tip IX, A27, B40-41; Tip X, B49; Tip XI, A55; Tip XII, A 76, A80.

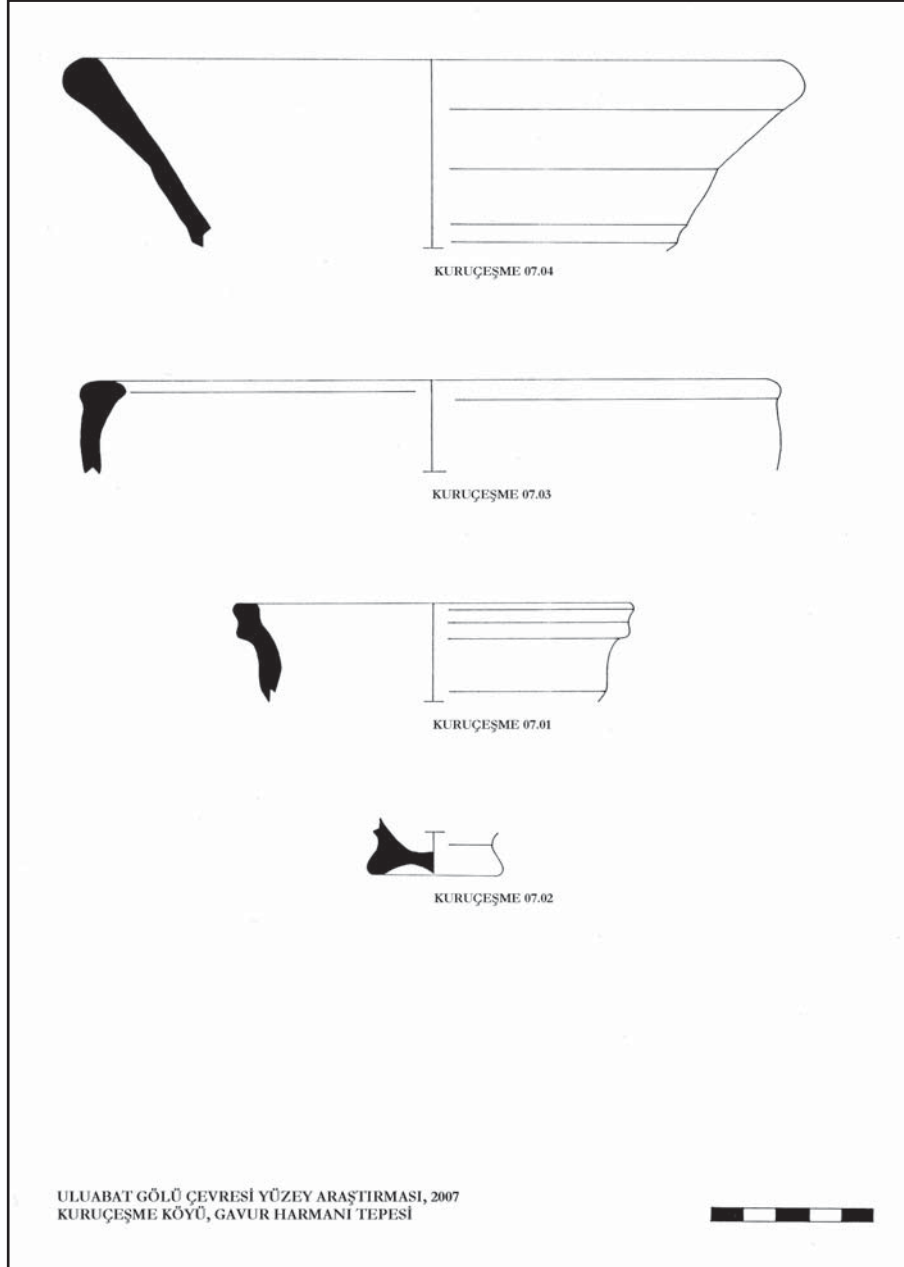
Harita 1: Uluabat Gölü çevresi 2007 yüzei araştırması

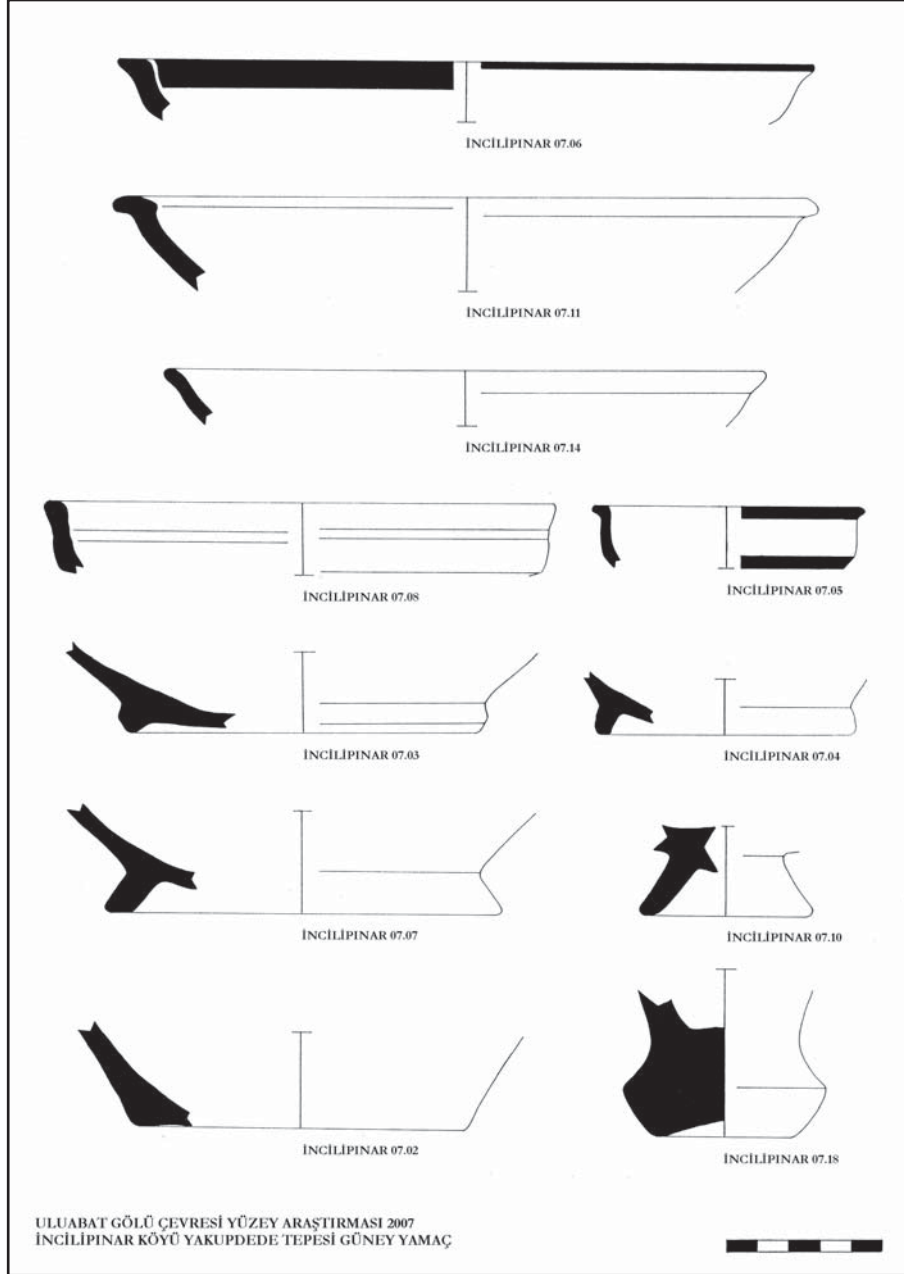
Çizim 1: Kayapa, Erintaşı Kalesi

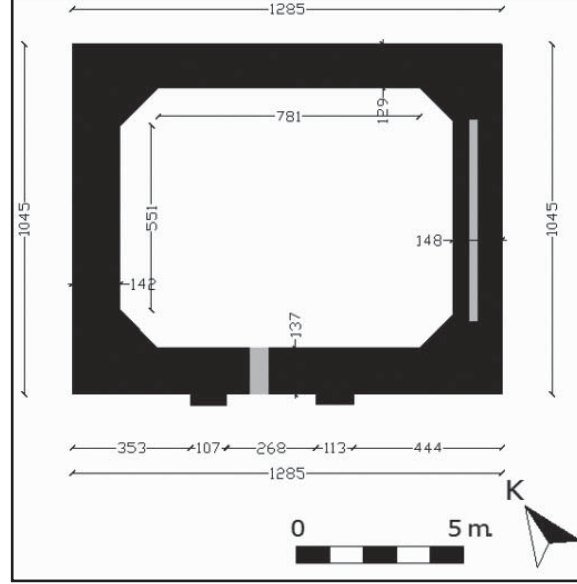
Çizim 2: Apollonia Nekropolü'nde bulunan podyum temeli

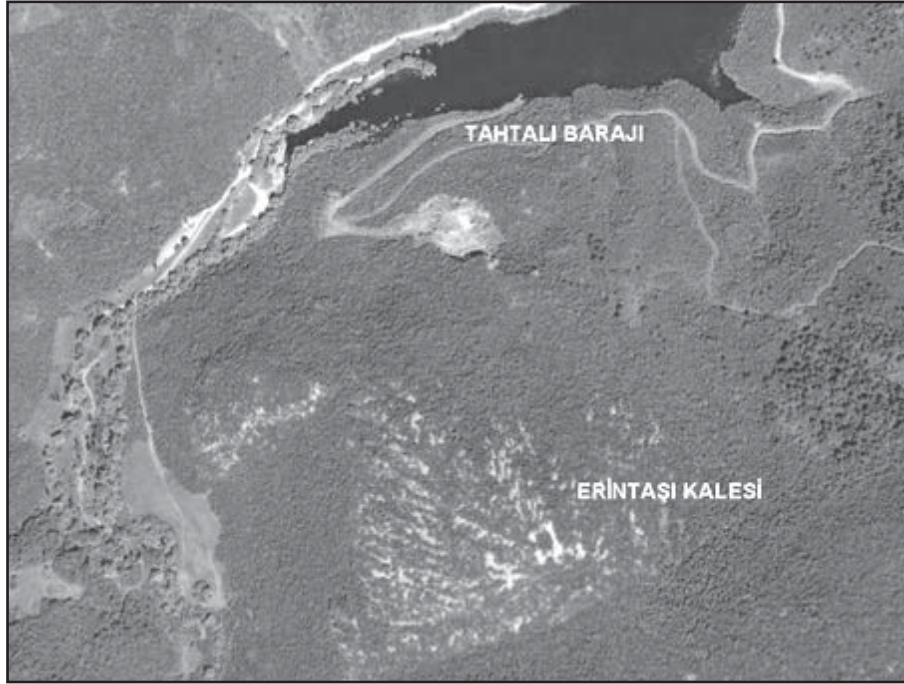
Çizim 3: Maksempınarı, Oğlak Kalesi seramik buluntuları

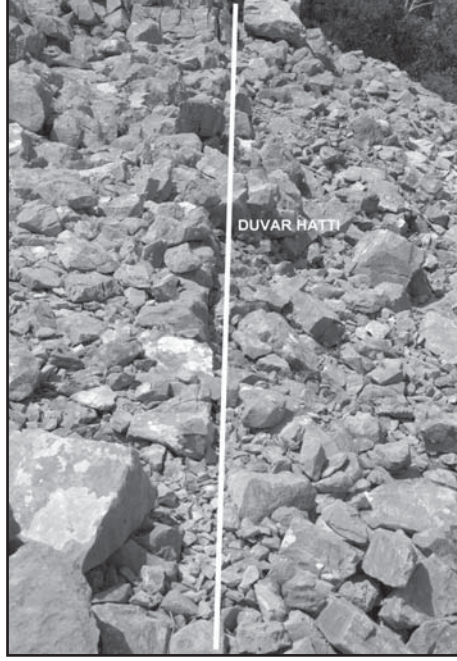
Çizim 4: İncilipınar Höyüğü seramik buluntuları

Çizim 5: Kayapa'da bulunan sarnıçın planı

Resim 1: Tahtalı, Erintaşı Kalesi'nin uydu fotoğrafı

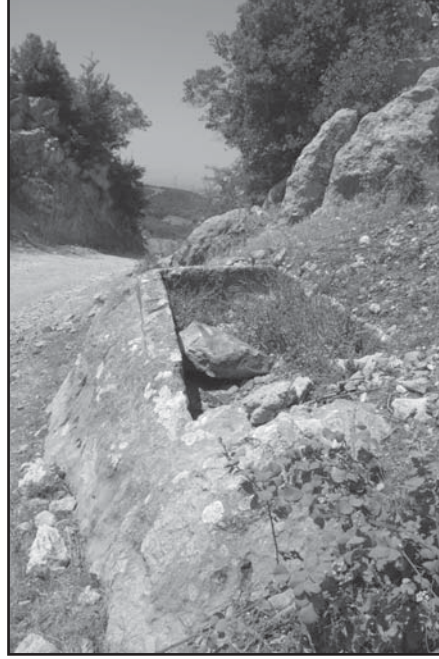
Resim 2: Tahtalı, Erintaşı Kalesi, sur duvarları

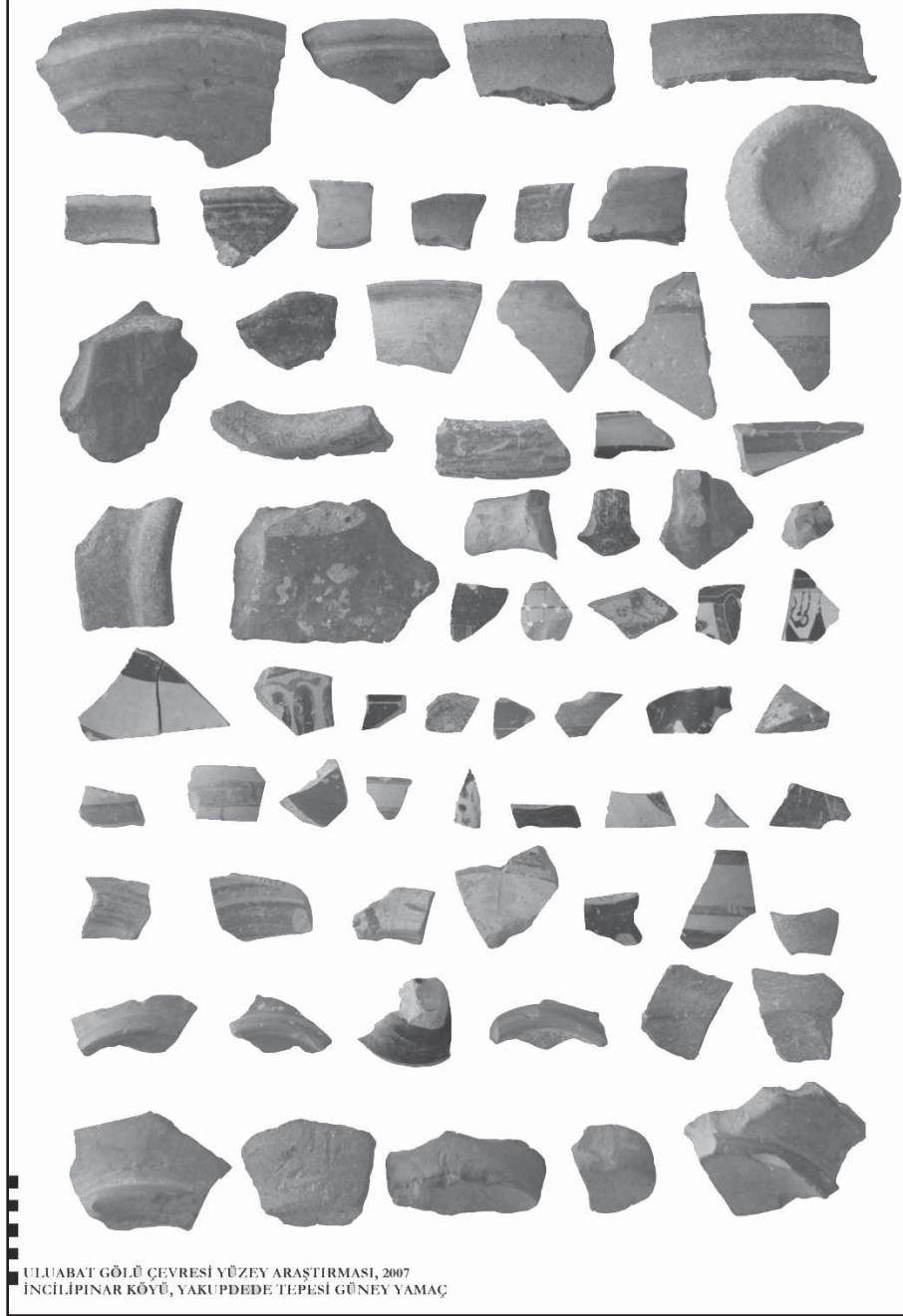
Resim 3: Apollonia Nekropolü'nde bulunan podyum temeli

Resim 4: Kuruçeşme, nekropol alanı

Resim 5: Onaç, nekropol alanı

ULUABAT GÖLÜ ÇEVRESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2007
İNCİLİPİNAR KÖYÜ, YAKUPDEDE TEPEŚİ GÜNEY YAMAÇ

Resim 6: İncilipınar Höyüğü, seramik buluntuları

Resim 7: Tahtalı, Filetepe taş ocağı ve kutsal alan

Resim 8: Kayapa, amlık mevki nekropol alanı

THE GRANICUS RIVER VALLEY SURVEY PROJECT, 2007

Charles Brian ROSE*
Reyhan KÖRPE

Abstract/Özet

2007 yüzey araştırmaları Biga'nın güneyindeki dağlık arazide Yenice İlçesi hudutlarında yapılmıştır; 37 yeni yerleşim saptanmıştır. Seramik buluntular ışığında daha önceki sezonlarda Biga'nın kuzeyindeki düz arazide yapılan araştırmalarda saptanan yerleşim dağılımı bu bölgede farklılıklar göstermiştir.

Seramik buluntuların % 41'i Arkaik ve Klasik Çağa tarihlenirken, Helenistik ve Roma yerleşimleri için de yeni veriler sunmuştur. %31 Helenistik (% 5 Biga'nın kuzeyinde) ve %4'lük bir Erken ve Orta Roma Dönemi (%1 Biga'nın kuzeyinde) vermiştir. Buna karşın Geç Roma Dönemine ait buluntular daha azdır. % 10 oranında (%30 Biga'nın kuzeyinde).

Bizans Dönemi iki bölgede de neredeyse aynı oranı vermektedir (%14-15), buna karşın Osmanlı Dönemi kuzeyde daha fazladır (%10 kuzeyde, %1den az güneyde). Pers hâkimiyeti sırasında bölgede hâkim olan Arkaik/Klasik yerleşimlerdir.

Biga'nın güneyinde yer alan dağlık arazide Helenistik Dönemde yoğun yerleşimler bulunmaktadır. Biga'nın kuzeyindeki düzlük arazilerde de Geç Roma Döneminde yerleşim yoğunluğu bulunmaktadır.

En önemli buluntu Alacaoluk ve Asarkale'de bulunan geç Roma Dönemi kaleleridir. Her iki kale de Aesepus (Gönen) Nehri'nin vadisini korumaktadır. Alacaoluk Kalesi, Gönen'in yaklaşık 15 kilometre güneybatısında olup oval planlı, 175x105 m. ölçülerindedir. 11 kuleye sahip kalede, yükseklik 15 m.dir.

* Prof. Dr. Charles Brian ROSE, Room 351, Mediterranean Section, University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, Philadelphia, PA 19104, USA

Reyhan KÖRPE, Onsekiz Mart Üniversitesi, Tarih Bölümü, TR-17100, Çanakkale/TÜRKİYE. The 2007 staff included Doç. Dr. Billur Tekkök (ceramics), Prof. Dr. William Aylward (surveying/photography), Gabriel Pizzorno (surveying), Dr. Compton James Tucker (surveying), Göknur Bektas, Olcay Turan, Aytun Yazgı (ceramics), Donna Strahan (conservation), Christina Kolb (illustration), Reyhan Körpe (assistant director), and Brian Rose (director). Our work during the 2007 season was made easier due to the energetic support of our temsilci, Ms. Sena Mutlu of the Anadolu Medeniyetleri Müzesi. We also extend warm thanks to the General Directorate for Cultural Properties and Museums, especially Mr. Orhan Düzgün, Mr. Melik Ayaz, and Ms. Aliye Usta, for their assistance and guidance.

Asarkale Alacaoluk'un 35 kilometre güneybatısında yer almakta olup hem Aesepus hem de Granikos Nehri'nin vadilerine hâkim bir konumdadır. Kale uzun ve dar planlıdır, uzunluğu 325 m., genişliği ise 45x75 m.dir. 10 kuleye sahip kalede, 3 tane sarnıç bulunmaktadır. Her iki kale de çağdaştır, olasılıkla II. Theodosius (A.D. 401-450) veya I. Anastasius (A.D. 491-518) döneminde yapılmışlardır. Her ikisi de Aesepus Nehri'nin yanında uzanmakta, Kyzikos'tan Adramyttium'a (Edremit) giden yol yanındaki bölgeleri korumaktadır.

The survey area in 2007 focused on the hilly region to the south of Biga, in the vicinity of Yenice, where we identified 37 new sites. The ceramics collected point to a pattern of habitation somewhat different from what we had discovered in previous seasons, in the relatively flat area north of Biga. Once again nearly 41% of the ceramics were of Archaic or Classical date, but there was more substantial evidence for Hellenistic and Roman occupation: nearly 31% of the sherds were of Hellenistic date (vs. 5% north of Biga), and nearly 4% are early to mid Roman (vs. just over 1% north of Biga). On the other hand, there were fewer sherds of late Roman date: nearly 10% south of Biga, vs. nearly 30% to the north. The Byzantine material was virtually the same in both areas (between 14–15 % of the total), whereas the Ottoman was higher in the north (nearly 10% vs. less than 1% in the south). In other words, the primary period of settlement in both areas was Archaic/Classical, during the period of Persian control. After that, however, the hilly settlements to the south of Biga were more populous during the Hellenistic period, while the relatively flat areas north of Biga were more populous during the late Roman period.

Our most important discoveries were two late Roman fortresses, Alacaoluk and Asarkale, which occupy very defensible terrain in the Aesepus (Gönen) River Valley. Alacaoluk, about 15 km southwest of Gönen, has an oval shape, about 175 x 105 m in size. There are eleven towers overall, the highest of which is approximately 15 meters in height. Asarkale is located 35 kilometers southwest of Alacaoluk, and commands magnificent views of both the Aesepus and Granicus River Valleys. The fortress is long and narrow, 325 long, and between 45 and 75 meters wide, with ten towers and three cisterns. The two fortresses are contemporary in date, and built either during the reign of Theodosius II (A.D. 401-450) or Anastasius I (A.D. 491-518). Both lie along the Aesepus river, and they would have guarded the areas adjacent to the road leading from Cyzicus to Adramyttium (Edremit).

This was the fourth year of the Granicus River Valley Archaeological Project, the goal of which is to survey and map the settlements and tumuli

that lie on or between the Granicus (Kocabas) and Aesepus (Gönen) rivers¹. Eighty-six sites have been surveyed thus far, spanning a period from the late Bronze Age through the late Ottoman period (Fig. 1). In 2007 the survey focused on the hilly region to the south of Biga, which encompassed the districts of Biga, Gönen, and Yenice, and we identified 37 new sites. Tumuli are the most common feature of this area, and nearly every site had witnessed robbery, especially in areas where they had been new construction involving kepiş.

The ceramics collected in this region point to a pattern of habitation somewhat different from what we had discovered in previous seasons, in the relatively flat area north of Biga. Once again there were virtually no Bronze Age ceramics, and nearly 41% were of Archaic or Classical date (with the vast majority dating from the late sixth through the early fourth century). There was more substantial evidence for Hellenistic and Roman occupation: nearly 31% of the sherds were of Hellenistic date (vs. 5% north of Biga), and nearly 4% are early to mid Roman (vs. just over 1% north of Biga).

On the other hand, there were fewer sherds of late Roman date: nearly 10% south of Biga, vs. approximately 30% to the north. The Byzantine material was virtually the same in both areas (between 14–15 % of the total), whereas the Ottoman was higher in the north (nearly 10% vs. less than 1% in the south). In other words, the primary period of settlement in both areas was Archaic/Classical, during the period of Persian control; after that, however, the Hellenistic period appears to have been more populous to the south of Biga, and the late Roman period to the north.

One of the most important late Archaic and Classical sites was Hisartepe, which lies on the west bank of the Granicus, about 7 km. southwest of Biga. We identified and measured forty-four tumuli on a low ridge at the northwest of the settlement, which contained stone-lined or tile graves (Fig. 2). The tumuli were clustered together, with a diameter ranging from 6 to 30 m., and a few of their kepiş stones still remained in place. Throughout the Yenice

1 For the earlier reports, see C. Brian Rose-Reyhan Körpe, The Granicus River Valley Survey Project, 2006, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 25 (2007), 103-116; The Granicus River Valley Survey Project, 2005, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 24 (2006), 67-78; The Granicus River Valley Survey Project, 2004, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 23 (2005), 323-332. For a detailed report of the 2004 and 2005 seasons, see: C. Brian Rose-Billur Tekkök-Reyhan Körpe et al, The Granicus River Valley Survey Project, 2004-2005, *Studia Troica* 17 (2007), 65-150. Some sites within this region are briefly described in John Cook *The Troad: An Archaeological Study* (Oxford, 1973), in Walter Leaf, *Strabo on the Troad* (Cambridge 1923), and in F. W. Hasluck *Cyzicus* (Cambridge 1910).

area, there was only sporadic evidence for large elite tumuli with stone tomb chambers, such as one finds along the Granicus river between Biga and the Sea of Marmara².

During the Classical period, the settlements in this region appear to have been established on strategic high points along the river so that visual communication among them was relatively easy. This would have allowed for a warning system in the event of invasion, which actually happened in 395 B.C. when the Spartans attacked³.

An important citadel of Classical date is Sofular Asartepe, which lies midway between the Granicus and Aesepus rivers. The fortification wall had collapsed, but the fieldstones were still in place along the perimeter, and the measurement of the living area can be established as 100x120 m (Fig. 4). A similar Classical hilltop settlement of Classical date appeared at İncirli Küçük Kale, southwest of Gönen. This featured a walled citadel measuring 70 by 70 m. with walls varying between 2 and 2.25 in width. From here, on clear days, one can see across the Sea of Marmara as far as Tekirdağ and Keşan.

The Hellenistic period is much better represented in this region than in our earlier survey areas between Biga and Karabiga (Fig. 5). Clearly the population declined after the campaigns of Alexander, but settlements were still in evidence, especially along the west side of the Aesepus river. In the vicinity of Dereköy, approximately 50 km. south of Cyzicus, we rediscovered two boundary inscriptions of Cyzicus that had been seen by Wiegand in 1904 (Fig. 6)⁴. These were inscribed on natural granite outcroppings, and have been interpreted as indications of the borders of the estate of Laodice, wife of Antiochus II⁵.

There were also more Early Roman settlements in this region than one finds in the Granicus River valley between Biga and Karabiga, although this is not really surprising (Fig. 7). During the Archaic and Classical period, the

2 Nurten Sevinç, A New Sarcophagus of Polyxena from the Salvage Excavations at Gümüşçay, *Studia Troica* 6 (1996), 251-264; Nurten Sevinç-Charles Brian Rose-Billur Tekkök-Bicken-Donna Strahan, The Dedetepe Tumulus, *Studia Troica* 8 (1998), 305-327; Charles Brian Rose, The Tombs of the Granicus River Valley, in: *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia (6th-4th Centuries B.C.)* (Istanbul, 2007), 247-264.

3 Xenophon *Hell.* 3.4.12-14; 4.1.33.

4 Theodore Wiegand, Reisen in Mysien, *Athenische Mitteilungen* 29 (1904), 277, fig. 13; F. W. Hasluck, *Cyzicus* (Cambridge, 1910), 291, no. 6.

5 F. W. Hasluck, *Cyzicus* (Cambridge, 1910), 107, fig. 12; C. Bradford Welles, *Royal Correspondence in the Hellenistic Period* (New Haven, 1934), 90-91, no. 18; Nicholas Sekunda, Persian Settlement in Hellespontine Phrygia, in: *Achaemenid History III: Method and Theory* (Leiden, 1988), 186.

Sekunda suggests that the estate lay east of the Aesepus river, not far from the modern Turkish village of Misakça. Wiegand (1904, 274-285) and Hasluck (1910, 106-107, fig. 12) situated it to the west of the Aesepus.

area to the north of Biga, the “plain of Adrasteia,” was dominated primarily by large estates that dissolved at the beginning of the Hellenistic period; the hilly area to the south of Biga featured far more towns than estates during the Persian period, and it was easier for them to maintain their economic base into the Roman period.

We continued to find evidence for a significant rise in activity in this area during the late Roman period, after a series of earthquakes had brought down the public buildings in the coastal cities⁶. In three areas in particular we encountered large amounts of slag, chunks of a material that is probably lead, and burned tiles from furnaces. The sites in question, Karaköy, Çingentepe, Karakoy Kalaycı mevkii, and Karaköy Kırantepe, are situated next to each other, and a silver mine, still in operation, is located only two kilometers away. It seems clear that this mine, or at least a vein of it, was functioning in antiquity, and the sites represent places of ore processing. A branch of the Aesepus River is located to the west of the site, and the plentiful supply of water was probably one of the principal reasons why the factory was situated here. The pottery from these sites dates to a variety of periods, but the ore processing was most likely in operation during the late Roman period.

Our most exciting discoveries in 2007 were the sites at Alacaoluk and Hamdibey Asartepe –two late Roman citadels that occupy very defensible terrain in the Aesepus River Valley (Fig. 8). These fortresses have walls of mortared rubble faced in ashlar masonry with neat headers and stretchers, especially on towers and around gates. Brick also appears, but only rarely, and never systematically⁷.

Alacaoluk is located on a high outcropping of bedrock that rises from the floor of a deep gorge about 15 km southwest of Gönen (Figs. 9, 10). The fortress has an oval shape, about 175x105 m in size. The main citadel wall was fortified by an outer wall on the north and east sides that enclosed a space about 125 m long and 25 m wide. There are eleven towers overall, the highest of which stand about 15 meters tall⁸.

The main gate is located at the southwest, and there appear to have been two other gates. Each gate had a barrel-vaulted tunnel about 7 meters long made of mortared rubble. At least three brick-lined barrel-vaulted cisterns were built up against the inside of the southwest wall. The facing material,

6 George Rapp – John Gifford, *Troy, the Archaeological Geology*. Troy Excavations Supplementary Monograph 4. Princeton, 1982), 43-58; Bernhard Tenger, *Zur Geographie und Geschichte der Troas*, in: *Die Troas. Neue Forschungen III* (Bonn, 1999), 111-112.

7 I thank Gabe Pizzorno, William Aylward, and James Tucker for their careful measuring and analysis of both citadels’ plans.

8 Theodore Wiegand, “Reisen in Mysien,” *Athenische Mitteilungen* 29 (1904) 335-339, with a preliminary plan in fig. 47 on p. 338.

perhaps andesite, appears to have been quarried locally. Marble spolia appear regularly on the facing, especially near gates and on towers, and marble window mullions were often used for headers. Reused in the construction was a marble inscription of late Hellenistic date with a list of civic benefactors, although the city in question is not clear. The walls were apparently built in three phases that occurred over a relatively short period of time, perhaps within the same generation of builders.

Asartepe is located thirty-five kilometers southwest of Alacaoluk (Figs. 11, 12). The elevation of the citadel is extraordinarily high, with views of both the Aesepus and Granicus River Valleys, and on clear days, one can see the Sea of Marmara from here⁹. The fortress is long and narrow: 325 in length, and between 45 and 75 meters in width. These walls are not as well preserved as those at Alacaoluk (the highest preserved tower is only about 7 meters in height), but several aspects of the design and construction show that these two fortresses are contemporary. Asartepe appears to have had two main gates on the short sides of the fortress, at northeast and southwest, but large sections of the walls are missing here, and reconstruction of the original appearance is difficult.

Each gate seems to have been flanked by large rectangular bastions. The fortress had ten towers (excluding bastions that flanked the gates) and three cisterns. Two of these are brick-lined and barrel-vaulted with traces of waterproof plaster. Many millstones were found here, which suggests a grain storage and processing facility—something that would have been important for a garrison. Like Alacaoluk, marble spolia, including a Doric frieze and window mullions, appear regularly on the facing, with higher frequency at gates and towers (Fig. 12). The walls appear to be entirely one phase of construction.

Dating the citadels of Hamdibey Asartepe and Alacaoluk is difficult. Based on the style and technique of the walls, a date between ca. 400 and 600 A.D. is clear. Without excavation, we can narrow the date only by focusing on the history of the area, and examining when such constructions would have been most plausible. Within the fifth century A.D., one likely period is the reign of Theodosius II (A.D. 401-450). During this period, the combined threat of the Goths and the Huns made it clear that the defenses of Constantinople, and of the empire in general, needed to be strengthened. In 413-414 Theodosius II built the triple fortifications around the city of Constantinople, 18 meters in height. This may have prompted a “ripple effect” wherein other regions in the empire also strengthened their fortifications, and began to establish points of protection along the roads to protect commercial routes¹⁰.

A second possible phase of construction, and the more likely one, dates to the reign of the emperor Anastasius I (A.D. 498-518). Anastasius constructed

9 F. W. Hasluck, *Cyzicus* (Cambridge, 1910), 110-111.

10 Fritz Krischen, *Die Landmauer von Konstantinopel* (Berlin, 1938); Robert M. Errington, *Roman imperial policy from Julian to Theodosius* (Chapel Hill, North Carolina, 2006), 142-170.

fortification walls across Thrace ca. A.D. 500, probably to counter military threats from the Bulgars, and similar walls were built across the Gallipoli peninsula¹¹. These were enormous fortification projects built as new lines of defense to supplement the existing walls in the face of increasing security problems. The citadels at Asartepe and Alacaoluk may have been by-products of this building project. Both lie along the Aesepus (Gönen) river, and they guarded the areas adjacent to the main road from Cyzicus to Adramyttium (Edremit). With the rise in population in the interior during the early sixth century, and a subsequent increase in commercial traffic, the construction of such citadels along major roads is to be expected.

Structural changes in the regional administration occurred under Heraclius, with the establishment of new geographic units or “themes.” The Hellespont region was now joined to Bithynia, with the capital at Nicaea, which had a negative effect on the area’s commerce¹². Subsequent raids by both Sassanians and Arabs further decimated the population, and there would be no recovery until the Empire of Nicaea in the 13th century, and even then, it would be short-lived¹³.

Joining the evidence from the Granicus Survey and the Troy excavations, city and country, provides a significant body of evidence regarding late antique occupation in the Troad. The evidence from Ilion demonstrates the rise in the city’s fortunes between 230 and 250, as well as during the second half of the fourth century. The Granicus survey, in particular, has clarified the shift in population from coastal cities to the interior after the earthquakes of ca. A.D. 500, as well as the new fortification systems¹⁴. Binding both areas, of course, was the Homeric tradition. The Granicus valley, like Ilion, also came equipped with its share of legendary landmarks, including the tombs of Memnon, Paris, and Ganymede’s point of abduction by Zeus¹⁵. That tradition played a vital role in fuelling the entire region’s economy for over a millennium, and it would continue to attract a range of distinguished visitors, as in antiquity.

11 James Crow, *The Long Walls of Thrace*, in: *Constantinople and its Hinterland*, (Aldershot, 1995), 109-124; Geoffrey Greatrex, *Procopius and Agathias on the defences of the Thracian Chersonese*, in: *Constantinople and its Hinterland* (Aldershot, 1995), 125-130; James Crow-Alessandra Ricci, *Investigating the hinterland of Constantinople. Interim report on the Anastasian Long Walls*, *Journal of Roman Archaeology* 10 (1997), 235-262; James Crow, *The infrastructure of a great city: earth, walls and water in Late Antique Constantinople*, in: *Technology in transition: A.D. 300-650* (Boston, 2007), 251-285.

12 F. W. Hasluck, *Cyzicus* (Cambridge, 1910), 193-194.

13 Charles Brian Rose, *Greek, Roman, and Byzantine Research at Troy*, 1999, *Studia Troica* 10 (2000), 55-61; Charles Brian Rose, *The 1997 Post-Bronze Age Excavations at Troia*, *Studia Troica* 8 (1998), 102-103; Henrike Kiesewetter, *Spätbyzantinische Gräber bei der Quelhöhle in der Unterstadt von Troia/Ilion*, *Studia Troica* 9 (1999), 411-435.

14 Charles Brian Rose, *The 1996 Post-Bronze Age Excavations at Troia*, *Studia Troica* 7 (1997), 98-101.

15 Strabo 13.1.11 (Ganymede/Memnon); 13.1.33 (Paris, Oenone).

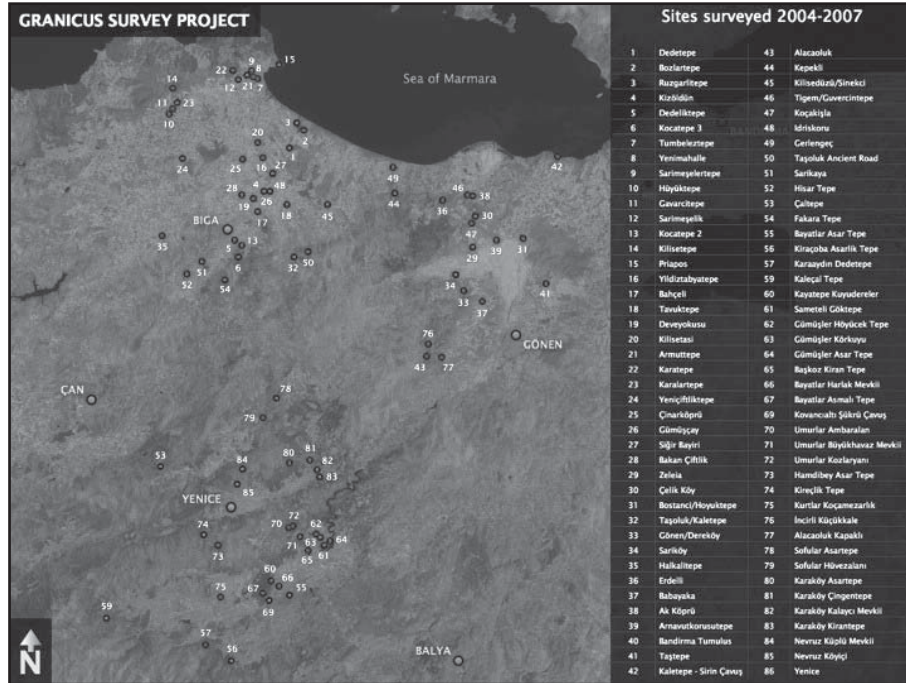

Fig. 1: Plan of sites surveyed 2004-2007

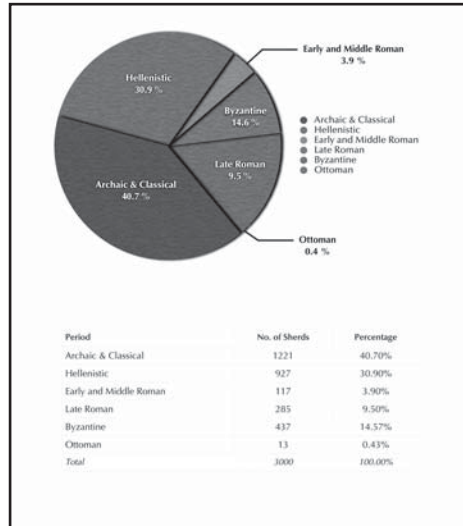

Fig. 2: Ceramics recovered during the 2007 season, in the area bordered by Biga, Yenice, and Gonen. Percentages are listed by historical period

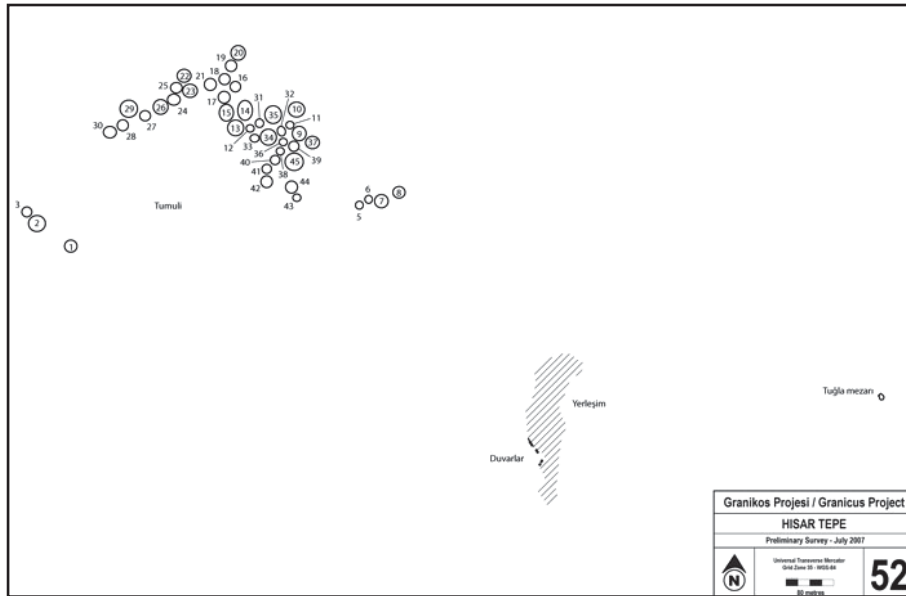

Fig. 3: Plan of the tumuli at Hisartepe

Fig. 4: The remains of the Classical fortification wall at Sofular Asartepe

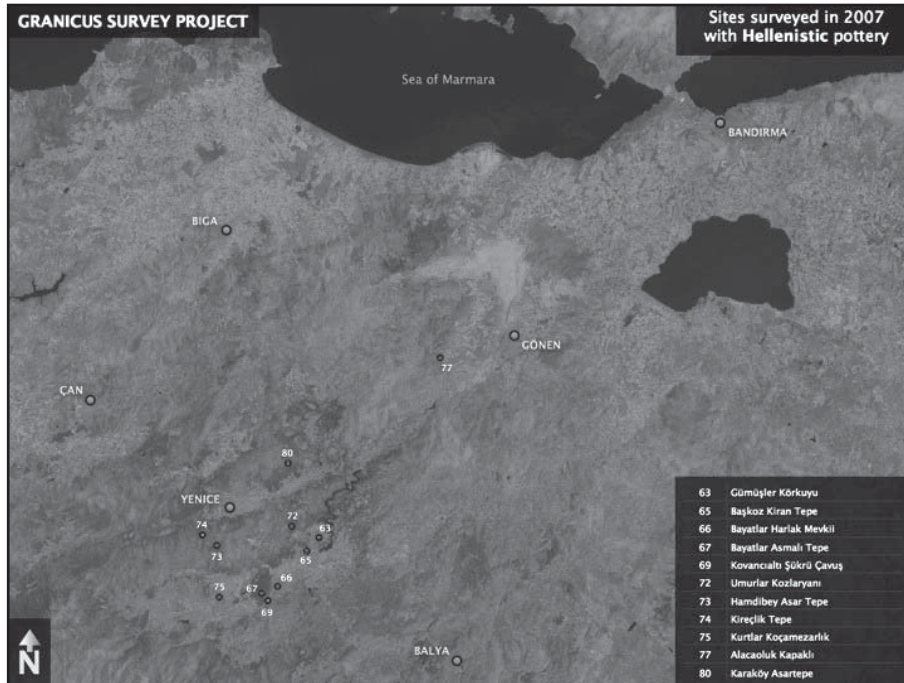
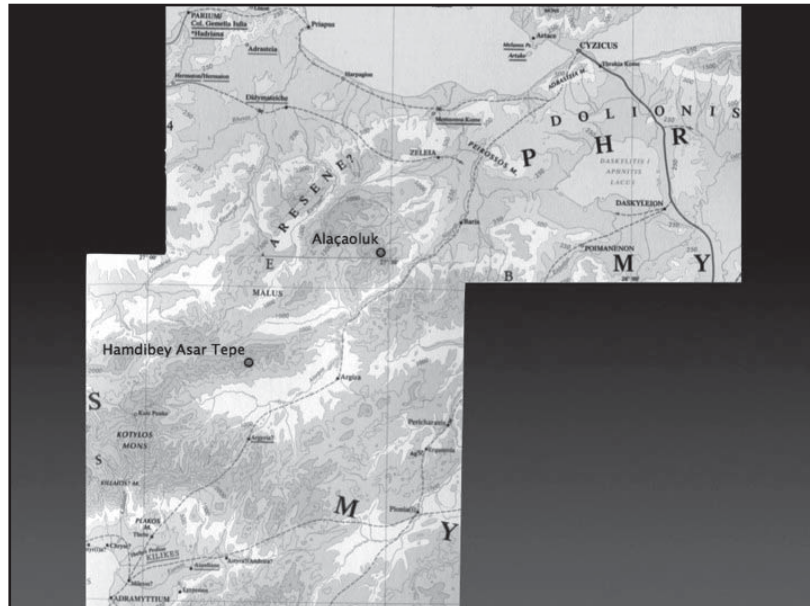
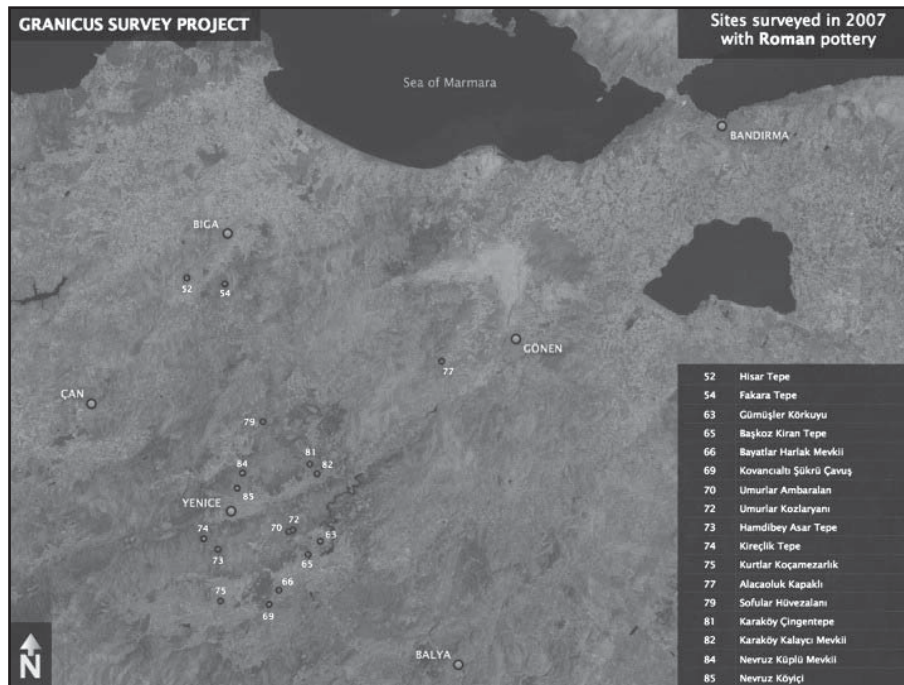

Fig. 5: Plan of sites surveyed in 2007 with Hellenistic pottery

Fig. 6: Boundary stone of Cyzicus near Dereköy

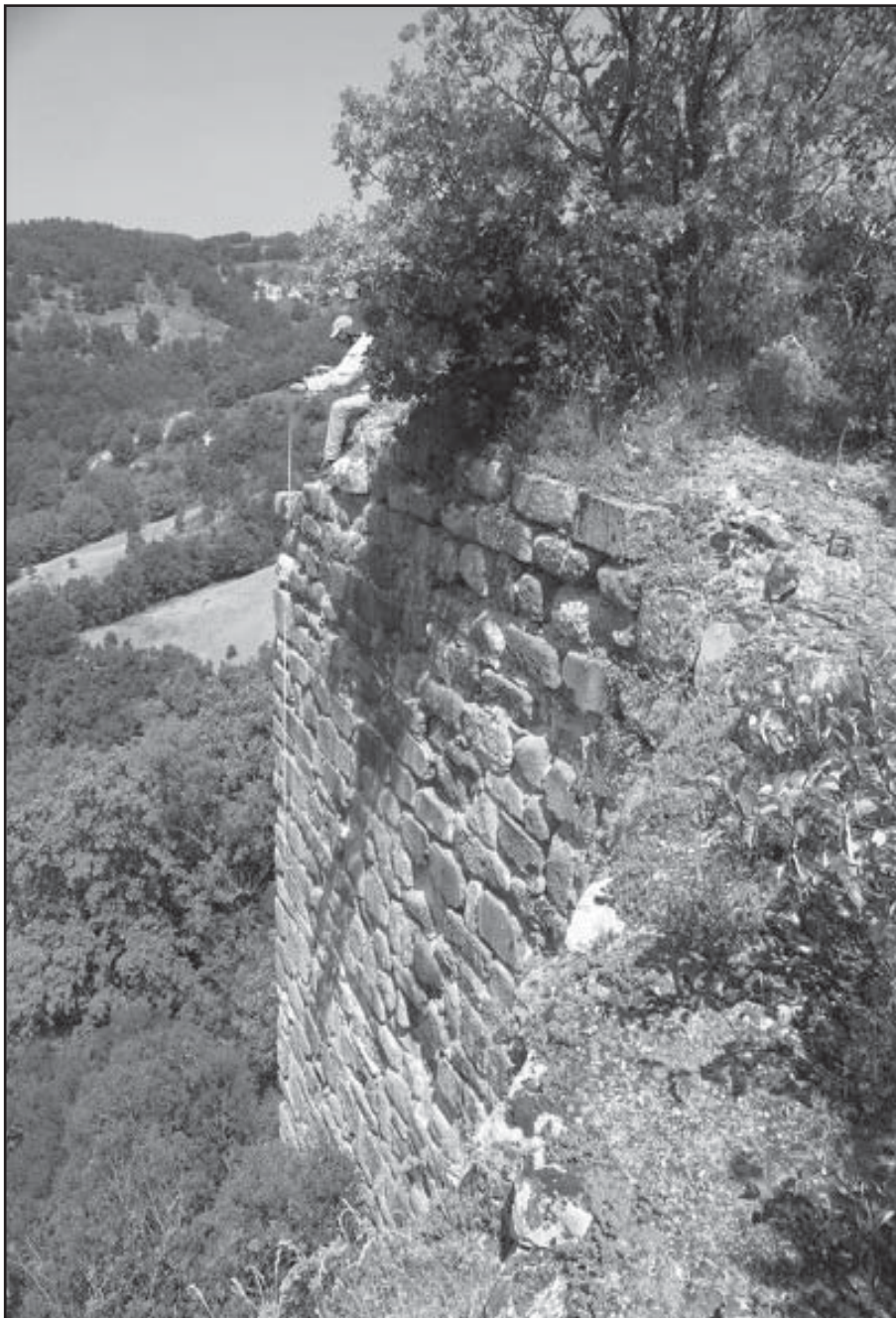

Fig. 9: The walls of the citadel at Alacaoluk

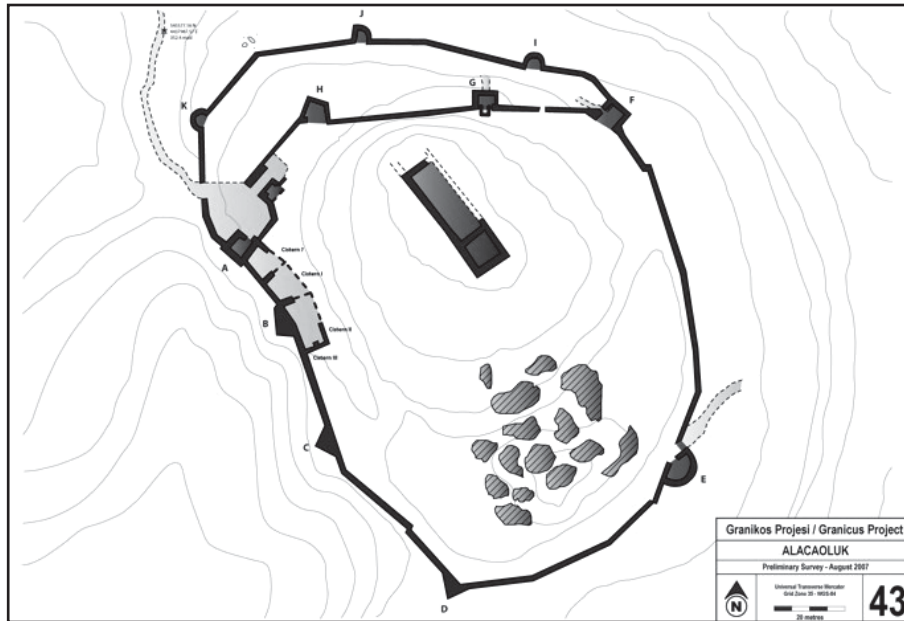

Fig. 10: Plan of the citadel at Alacaoluk

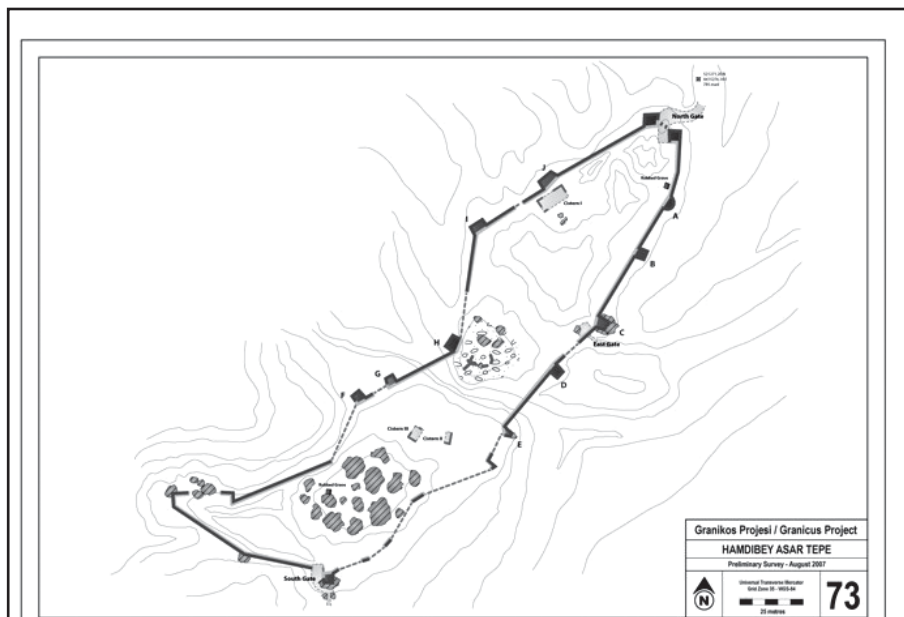

Fig. 11: Plan of the citadel of Asartepe

Fig. 12: Reused Doric frieze in the wall of the citadel at Asartepe

2007 YILI BURDUR, ISPARTA VE ANTALYA İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Mehmet ÖZSAİT*

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına Burdur, Isparta, Antalya, Konya illeri ve ilçelerinde başladığımız yüzey araştırmalarına bu yıl 30.07.2007-31.08.2007 tarihleri arasında Isparta, Burdur ve Antalya illerinde devam edilmiştir. Başkanlığımız altında sürdürülen yüzey araştırmalarında Arkeolog Nesrin Özsait, Prof. Dr. Guy Labarre, yüksek lisans öğrencisi İsmail Baytak'tan oluşan ekibimize Bakanlık temsilcisi olarak Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Müzeleri Müdürü Ertuğrul Danık katılmıştır.

Araştırmalarımız Isparta İli'nin Merkez İlçe, Atabey, Eğirdir, Aksu, Gelendost, Sütçüler, Keçiborlu, Senirkent ve Yalvaç ilçeleri; Burdur'un Merkez İlçe, Yeşilova, Karamanlı, Tefenni ve Gölhisar ilçeleri ile kısa bir süre de, Antalya İli'nin Korkuteli İlçesi'nde sürdürülmüştür. Araştırmalarımızı destekleyen İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü yönetimine ve Enstitü Müdürü Kayhan Dörtlük'e, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na, özveriyle çalışan ekibimize ve E. Danık'a candan teşekkür ederim. Ayrıca, araştırmalarımız sırasında bize değerli yardımlarda bulunan Burdur Valiliği'ne, Kültür ve Turizm Müdürü S. Erdoğan'a, Müze Müdürü H. A. Ekinci'ye, Karamanlı'da ekibimizin konaklamasına imkân sağlayan Karamanlı Belediye Başkanı İsmet Mergen'e ve Rentaş Mermer yetkililerinden Y. Mühendis İsmet Bektaş'a, Tefenni Belediyesi personelinen Nuri Ural'a yürekten teşekkür ederim.

Isparta'daki araştırmalarımızda değerli yardımlarını aldığımız Sayın Vali Şemsettin Uzun'a, Kültür ve Turizm Müdürü Abdullah Kılıç'a, Müze Müdürü İlhan Güceren'e ve Arkeolog Özgür Perçin'e, Okutman Dr. Çetin Meydan'a; Yalvaç Kaymakamı Sayın Nevzat Taşdan'a, Müze Müdürü Ali Harmankaya'ya, Arkeolog Özgür Çomak'a ekibim ve şahsım adına candan teşekkür ederim. Yine, arazi çalışmalarımız sırasında büyük ilgi ve desteklerini gördüğümüz Tefenni, Çavdır ve Karamanlı ilçeleri jandarma komutanlıklarına ne kadar teşekkür etsem azdır. Burada, yüzey araştırmalarımızın sonuçlarını ana özellikleriyle vereceğiz.

* Prof. Dr. Mehmet ÖZSAİT, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, 34459 Vezneciler-İstanbul/TÜRKİYE.

I-ISPARTA İLİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Isparta Merkez İlçe'de Bozanönü Köyü'nde Büyük Yuğ Höyük yeniden incelenmiştir.

Atabey İlçesi'nde Bayat Köyü ile Atabey İlçesi suyunun çıktığı kesim ve Kısık Vadisi araştırılmış, Kısık Vadisi'nin üst kesiminde, Tülüce olarak bilinen yerde bir Roma Dönemi yerleşmesine ait az sayıda keramik bulunmuştur¹.

Eğirdir İlçesi'nin kuzeydoğu kesiminde kısa süreli bir araştırma yaptık. Burada Bağacık Köyü'ndeki araştırmalarımızda Köse Hasan mevkiinde Roma ve Geç Roma Dönemi yerleşmelerine ait keramikler ile mimari bir blok üzerinde bir figür kabartması gördük (Resim: 1). Önümüzdeki yıl burada daha kapsamlı araştırma yapma düşüncesindeyiz. Ayrıca, Eğirdir ve Aksu ilçeleri arasındaki dağlık kesimde yer alan Senitli Yaylası'nda önceki yıllarda başladığımız araştırmalarımızı tamamlamaya çalıştık.

a-Aksu İlçesi Araştırmaları

Isparta'nın 59 km. kuzeydoğusunda yer alan Aksu İlçesi'ndeki araştırmalarımıza devam ettik. Burada önce Aksu'nun 14 km. güneydoğusunda yer alan Yakaafşar (=Yakaavşar) Köyü'nde çalıştık. Araştırmalarımızda, Yakaafşar'ın 3 km. kadar güneydoğusunda, Anamas Dağları'nın uzantısı olan Akdağ'ın Asarlık olarak bilinen sırtlarından biri üzerinde Roma Dönemi yerleşmesine ait keramikler bulduk. Halk arasında Gavur Yatağı adı ile de bilinen *Asarlık*, üç tarafı uçurumlarla, temellerinden anlaşıldığı kadarıyla, batısı da 1.20 m. enindeki bir surla çevrili son derece stratejik bir noktadadır. *Asarlık*, Eğirdir havzasını en kısa olarak, yüksekliği 2000 metreyi aşan Anamas Dağları ve onun devamı olan Dippoyraz Dağı (2992 m. Dedegöl Dağı) eteklerindeki Senit Beli'nden geçerek doğuda Beyşehir Gölü havzasında, Kubadabad kesimine bağlayan yolu kontrol eden önemli kalelerden biridir. Sağı solu uçurumlarla dolu olan ve doğal geçitlerden yararlanılarak yapılan yol, günümüzde olduğu gibi, Roma ve Selçuklu Döneminde de kullanılmış olmalıdır.

Asarlık'ın 1 km. güneybatısında yer alan *Gutça* (Kurtça) Tepesi araştırılmıştır. Yakın çevresindeki tüm tepelerin en yükseği olan, Asarlık ve önündeki vadiyi de kuş bakışı olarak görebilen *Gutça Tepesi*'nin etek ve tepe kesiminde Roma Dönemi yerleşmesine tanıklık eden keramiklerin yanı sıra maden cürüfları da bulduk. 1460 m. yüksekliğindeki tepe kesiminde, doğu-batı yönünde üç kademeli olarak uzanan kayanın 5 m. yüksekliğindeki üçüncü yükseltisinin doğu ucunda, monoblok bir kayanın üzerinde kesme taşlardan

1 Bu kesimde yaptığımız araştırmalarda ekibimize yardımcı olan Suat Meydan'a candan teşekkür ederim.

yapılmış 8,5x17 m. boyutlarında ve duvar kalınlığı da 85 cm. olan bir yapının temelleriyle karşılaştık. Yapının 1.5 metrelik kapı giriş açıklığı doğu yönüne bakmaktadır. Yapının güneyinde, uçurum olan kesimde, kayalığın yapısına uygun olarak anıtsal bir sur yapılmıştır. Kurtin ve bastionu olmayan surun, trasesi, tepenin diğer kesimlerinde de yer yer izlenebilmektedir. Yapının kuzey yönünde, kayalığın üzerinde, eteklerinde ve alt kesimlerinde yapı kalıntılarının taş yığınları görülmektedir. İşaret ettiğimiz yapı kalıntısının, M.S. 2. ve 3. yüzyıllara ait olduğunu düşündüğümüz koyu kırmızı astarlı yapı tuğlaları, düşük taşlar arasında, çevresinde ve hemen her tarafta yoğun olarak görülmektedir. Mevkinin konumu, burasının yerleşmenin akropolisi olduğunu, üstteki yapının da bir tapınak olabileceğini düşündürmektedir.

Ayrıca, *Gutça Tepesi*'nde altmış yıl önce bulunarak getirildiği söylenen ve şimdi köy içinde, Öğretmen Bekir Karakoç'un evinin duvarına aplike edilmiş, Pisidia-Aksu tipi on adet mezar steli de görülerek incelenmiştir (Resim: 2).

Yine Aksu'da, 1990'lı yıllardan beri tanıdığımız *Timbriada* (Asar Tepesi) ve *Tynada* (Terziler Sivrisi) antik yerleşmeleri, son durumlarını görmek amacıyla ziyaret edildi. Üzerinde ayrıntılı olarak çalıştığımız her iki yerleşmenin de çokça tahrip edildiğini gördük.

Aksu İlçesi'nin kuzeydoğusunda yer alan Sorgun Barajı'nın yine kuzeydoğusunda uzanan geniş Sorgun (=Sorkun) Yaylası araştırıldı. Sorgun Mağarası da ziyaret edildi. Burada Anamas Dağları'nın güneybatı eteklerinde uzanan Sorgun Dağı'nın ovaya yakın alt yükseltilerinde (Sorgun Alanı), Söğütlük olarak ad verilmiş olan kesimde yaptığımız araştırmada 1700 m. uzunluğu olan bir alanda beş tatlı su kaynağı görülmüştür. Bunlardan üç tanesinin hemen arkalarındaki sırtlarda, 1390 ile 1420 m. arasında değişen yüksekliklerde *Söğütlük I* (Resim: 3), *Söğütlük II* ve *Söğütlük III* olmak üzere, üç Roma Dönemi yerleşmesi tespit ettik. Yerleşmelerde keramiklerin yanı sıra yapı temelleri ve mimari elemanlar da görülmektedir. Suyu, toprağı ve iklimi ile yaşama şartlarına, hayvancılığa son derece uygun olan bu bölgedeki yerleşmelerin boyutlarından, bunların ihtiyaca göre kurulmuş olan Roma Dönemi sürekli veya mevsimlik çiftlik yerleşmeleri olduğu düşünülebilir.

b-Gelendost İlçesi Araştırmaları

Isparta'nın 106 km. kuzeydoğusunda yer alan Gelendost İlçesi araştırmalarımızda Avşar Köyü'nün 1 km. kuzeydoğusunda, Kirişli Dağı'nın güneydoğusunda, Köke Köyü yolu üzerinde, *Çeştepe* olarak bilinen tahrip edilmiş iki tümülüs görülmüştür. Tümülüslerden daha batıda olanının (Çeştepe I) çapı 125 m., ovadan yüksekliği 15 m., deniz yüzeyinden yüksekliği de 973 metredir. Çeştepe I'in 300 m. kadar kuzeydoğusunda yer alan Çeştepe II, 50 m. kadar çapında, ovadan yüksekliği 6 m., deniz yüzeyinden yüksekliği de 976 metredir. Tümülüslerin üst kesimleri tahrip edilmiştir.

İlçenin 3 km. kuzeydoğusunda yer alan Bağlı Köyü'nde önceki yıllarda Yukarıpınar-Süt Kuyusu kesiminde tespit ettiğimiz ve bir İlk Tunç Çağı yerleşmesi olan Akcıpa Höyük² bu yıl ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ayrıca, Bağlı'nın 800 m. kadar kuzeybatısında, Değirmen yerinin hemen kuzeyinde yer alan ve Kisardı olarak bilinen tepede bir Hellenistik ve Roma Dönemi yerleşmesi tespit ettik (Resim: 4). Deniz yüzeyinden 1050 m. yüksekliğinde, kayalık bir sırt üzerinde bulunan yerleşmenin boyutları 120x300 m. kadardır.

c-Sütçüler İlçesi Araştırmaları

Bu yıl Sütçüler İlçesi'nde de bir ön araştırma yaptık. Burada, Kesme Kasabası'nda Asar Kale ve çevresini inceledik³.

2002 yılı araştırmalarımızda, Yeşilyurt Köyü'nde (eski Sığırlık) Gelinyutan Mahallesi'nde, Eğirdir-Çandır yolunun 200 m. güneyinde, Sülüklü Göl mevkiinde Sığırlık Kalesi eteklerindeki düzlükte bir Roma Dönemi yerleşmesinin varlığına işaret etmiştik⁴. Burada kalenin alt kesiminde üçgen alınlıklı iki kaya kabartması vardır. Sağda, yazıtlı olanının alınlığı içinde bir daire kabartmasının iki yanında iki triskeles kabartması bulunmaktadır. Önünde büyük bir define çukurunun bulunduğu bu kabartmanın yanından da mermerciler numune almışlardır, bunların tahrip delikleri görülmektedir.

Çandır Köyü sınırları içinde yer alan Yazılı Kanyon ziyaret edilmiş, burada Göksu'nun kaynak kesiminde bir Roma Dönemi yerleşmesi (Göksu Kaynak yerleşmesi) tespit edilmiştir.

d-Keçiborlu İlçesi Araştırmaları

Keçiborlu İlçesi'nde Senir Kasabası'nda, Burdur Gölü kıyısında, daha önceki yıllarda tespit ettiğimiz Senir Höyük'ün (İK+İTÇ+Roma) doğusunda, göl sularının çekilmesiyle ortaya çıkan ve liman olabileceğini düşündüğümüz duvar kalıntılarını ve çevresini tekrar ziyaret ettik⁵. Daha sonra İncesu Köyü ve çevresinde yaptığımız araştırmalarda Isparta-Afyon karayolunun batısında Tülü Tepe (İT2+RÇ; Resim: 5) ve Deniz Tepesi (İT2+RÇ; Resim:6) adlarıyla tanınan iki yerleşme tespit ettik. Yerleşmeler üzerlerinde yapılan tarım nedeniyle oldukça tahrip olmuştur.

2 Özsait 1994: 304, Resim: 5-6.

3 Kesme'deki araştırmalarımızda ekibimize önemli yardımlarda bulunan Belediye Başkanı Sayın Mehmet Kayacan'a şahsım ve ekibim adına candan teşekkür ederim.

4 Özsait 2004: 287.

5 Özsait 2008/a: 316, Resim: 11-12.

Deniz Tepesi'nin 300 m. kadar güneyinde, bir sur gibi yükselen Fırsat Dağı'nın kuzey yamaç ve eteklerinin yol yapımı ve kaçak kazılar sonucu parçalanmış kesimlerinde küp mezar kalıntıları ve kemikler gördük⁶. Yüzeydeki küp parçaları, Harmanören kazılarında bulduğumuz İlk Tunç Çağı 2 buluntularıyla çağdaştır. Böylece burasının Deniz Tepesi'nde yaşayanların mezarlığı olduğunu söyleyebiliriz.

e-Yalvaç İlçesi Araştırmaları

Bu yıl, önceki yıllardaki çalışmalarımızı⁷ tamamlamak amacıyla ağırlıklı olarak Yalvaç İlçesi'nde çalıştık. Burada Özgüney, Bahtiyar, Bağkonak, Sücüllü, Çamharman, Kırkbaş, Yukarı İleği, Aşağı Tırtar köy ve kasabalarını araştırdık. Özgüney Kasabası'nda Tanrı Memiş (Roma Dönemi) yerleşmesini inceledikten sonra, Bahtiyar Köyü'nde Kaleyeri'nde bir Hellenistik-Roma Dönemi yerleşmesi tespit ettik (Resim: 7). Bağkonak Kasabası'nda, Sultan Dağları'nın üstünden geçen Yalvaç-Akşehir yolunun Cankurtaran kesimini araştırdık. Burada, Yörük Hanı da denilen Han Yeri'nde Roma-Geç Roma Dönemi ve Ortaçağ yerleşmelerine ait keramikler bulduk.

Sücüllü Kasabası'nda Akyar mevkiinde Sücüllü Höyük (İTÇ), Teknepınar Höyük (SN+İKÇ+İTÇ+DÇ); Çamharman Köyü'nde Dumlubası (İTÇ+RÇ) ve Örentepe (İTÇ+RÇ) höyükleri yeniden incelenmiş ve Dumlubası ile Örentepe için tescil öneri fişleri doldurulmuştur.

Kırkbaş Köyü'nün 1 km. kuzeyinde bir tümülüs, yine köyün 1,5 km. kuzeyinde Hanyeri ya da Han Yıkığı mevkiinde yapı kalıntısı gördük. Yukarı İleği Köyü'nün 1 km. kuzeyinde, Çiğilli'de (İncirlik) geniş bir sırt üzerinde İTÇ+Roma Dönemi yerleşmeleri tespit ettik.

Yalvaç'ın 35 km. kadar güneybatısında yer alan Aşağıtirtar Köyü önemli ölçüde araştırıldı⁸. Burada önceden bildiğimiz Gazir Ovası Höyük (İTÇ) ve Kirişli Dağı'nın batı eteklerinde Kırkinler olarak bilinen kaya mezarları incelendi. Sonra, Eğirdir Gölü'nün kuzeyinde, Gazir Ovası'nın güneyinde, göl içine doğru uzanan bir yarımada, sular yükselince de ada olan ve Hadıp Adası da denilen Eşek Adası (Resim: 8) ve gölün kuzeyindeki tek ada olan Hoyran Adası ya da antik adıyla Limnea Adası'na (Resim: 9) motorla

6 Özsait 2008/b: 108.

7 Özsait 1988: 257-274; Özsait 1989: 301-302; Özsait 1999: 80 vd; Özsait 2002: 182-184; Özsait 2003: 238; Özsait 2005: 252-254; Özsait-Özsait 2008/c: (Baskıda).

8 Aşağıtirtar Köyü araştırmalarımızda bizlere değerli yardımlarda bulunan kooperatif başkanı Murat Leylek'e candan teşekkür ederim.

gidilerek araştırma yapılmıştır. Sonuçta, Hadıp Adası'nda İTÇ yerleşmesi ve küp mezarlığı ve Limnea Adası'nda da İTÇ yerleşmesi tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra her iki merkezde de Roma Dönemi yerleşmesine ait keramikler vardır. Bu iki yerleşmeden Hadıp Adası yerleşmesinin güneyi ve İTÇ mezarlığı göl suları altındadır.

Senirkent İlçesi'nde Gençali Köyü'nün Bozdurmuş Roma Dönemi yerleşmesi ve mezarlığı, Delipınar tümülüsleri, Yassıören Höyük I-II, Ulağı Tepe yerleşmelerinden başka, Tymandos antik kentinin territoriumunda araştırmalar yaptık. Tymandos ile Alcibar⁹ arasındaki kesimi sistematik olarak araştırdık.

Yenişarbademli'de bir ön araştırma yaptık. Pınargözü Mağarası'nı, Kubadabad Saray kompleksini ve çevresini gördük.

II-BURDUR İLİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Burdur İli'nin Merkez İlçe, Karamanlı, Tefenni, Yeşilova, Çavdır ve Gölhisar ilçelerinin kasaba ve köylerinde kapsamlı olarak arkeolojik yüzey araştırması yapılmıştır.

Ekip üyeleri, Burdur Valiliği, Karamanlı Kaymakamlığı ve Karamanlı Belediye Başkanlığı tarafından sağlanan Karamanlı Belediye Otelinde konaklamıştır. Böylece çalışma alanımızın orta kesiminde yer alan bu kesimden çevre daha kolaylıkla araştırılmıştır.

a-Burdur Merkez İlçe Araştırmaları

Burdur Merkez İlçe'de yer alan Düğer Köyü'nde daha önceden bularak bilim dünyasına sunduğumuz Çallıca ve Böcülü höyüklerinin son durumları incelendikten sonra, Düğer Büyükadatepe kesimi ve çevresi ayrıntılı olarak araştırılmıştır. Yine Merkez İlçe'de Askeriye Köyü ile Isparta'nın Gelincik Köyü arasında akan Askeriye Çayı, eski Lengüme Deresi'nin vadisinde yer alan ve Teke Sarayı olarak bilinen kesim de incelenmiştir.

b-Yeşilova İlçesi Araştırmaları

Yeşilova İlçesi'nin Yarışlı Köyü'nde Asar Tepesi olarak da bilinen antik Takina kentinin nekropol alanı incelenmiştir. Bedirli Köyü'nde çalışmalarımızda¹⁰, köyün batı kesiminde uzanan Bozdağ'ın eteklerinde Kaplan Kayası mevkiinde bir kakasbos kabartması bulunmuştur (Resim: 10).

9 Özsaıt-Özsaıt 2007: 159 vd.

10 Özsaıt 2008/b: 109, Resim: 3. Bu kesimde yaptığımız araştırmalarda ekibimize yardımcı olan Rentaş Mermer yetkililerinden Y. Müh. İsmet Bektaş'a candan teşekkür ederim.

c-Karamanlı İlçesi Araştırmaları

Karamanlı İlçesi'nde Ferizli Höyük ile Manca Höyük ve çevresiyle birlikte Deliktaş kaya mezarı incelenmiştir. Ayrıca, önceki yıllarda Kayalı Köyü çevresinde çalışmıştık¹¹. Bu yıl devam ettiğimiz Kayalı Köyü araştırmalarımızda, Ören Yakası olarak bilinen mevkide bir Roma Dönem yerleşmesi daha bulduk.

d-Tefenni İlçesi Araştırmaları

Tefenni İlçesi'nin önceki yıllarda gidemediğimiz ya da yeterince inceleyemediğimiz kesimlerini araştırdık. Tefenni'nin, 8 km. kadar batısında, Sazak Köyü'nün 4 km. kadar güneybatısında, Eşeler Dağları'nın çevreye en hâkim en yüksek tepelerinden biri üzerinde (1903 m.), Yayla Kalesi ya da Yayla Kayası'nda, surları da olan bir Demir Çağı kalesi tespit ettik (Resim: 11). Orta ve Son Demir Çağı yerleşmesine ait keramikler veren bu merkezin (Resim: 12) Son Demir Çağı'ndan sonra terk edildiği anlaşılmaktadır¹².

Tefenni'nin 15 km. güneybatısında yer alan Beyköy Kasabası'nı ve çevresini araştırdık. Beyköy Höyük ziyaret edildikten sonra, yaptığımız araştırmalarda Büyük Asarlık ve Küçük Asarlık olmak üzere iki yerleşme yeri bulunarak incelenmiştir¹³.

Beyköy'ün 1,5 kuzeydoğusunda, deniz yüzeyinden 1412 m. yükseklikteki bir kayalık tepenin yüzeyinde olan Büyük Asarlık'ta, İTÇ (zayıf), Roma Dönemi ve Geç Antik Çağ yerleşmelerine ait keramikler görülmektedir.

Küçük Asarlık, Beyköy Kasabası'nın 1200 m. kuzeydoğusunda, Büyük Asarlık'ın da 350 m. güneyindedir. 1396 m. yüksekliğinde kayalık bir tepe olan Küçük Asarlık yüzeyinde ve çevresinde Roma Dönemi yerleşmesine tanıklık eden keramikler vardır. Kayalığın doğu yüzünde bir atlı tanrı kutsal alanı bulunmaktadır. Buradaki kaya kütlelerinden biri üzerinde, birbirinden ayrı, çerçeveler içinde fakat çerçeveleri bitişik dört alanın üçünde kakasbos betimlenmiştir. Kabartmanın bulunduğu kayalığın altı ve çevresi kazılmıştır. Bu arada günümüze kadar doğaya karşın koruna gelmiş kabartma tahrip edilmiş, üçlü bir grup olan kakasbos betimlerinden birisi kırılmıştır.

11 Özsait 1986: 389 vd.

12 Özsait 2008/b: 110. Dağlık arazide ve orman içinde, tepeleri ine çıkı altı saatlik bir yürüyüş sonucunda ulaşabildiğimiz Yayla Kayası'nın ve çevresinin araştırmalarında ekibimize özveriyle rehberlik eden ve bu önemli kalenin bilime kazandırılmasında bize yardımcı olan Sayın Nuri Ural'a, şahsım ve ekibim adına ne kadar teşekkür etsem azdır.

13 Burdur'daki tüm araştırmalarımızda her yıl olduğu gibi bu yıl da çalışmalarımızda ekibimize değerli yardımlarda bulunan Burdur Müzesi Müdürü Sayın Hacı Ali Ekinci'ye yürekten teşekkür ederim.

Göhlisar'da Yamadı ve Uylupınar köyleri arasında yer alan Toprakkale'de geçen yıl başladığımız araştırmalarımız tamamlanmaya çalışılmıştır.

III-ANTALYA İLİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI

a-Korkuteli Yüzey Araştırmaları

Aynı şekilde, Antalya'nın Korkuteli İlçesi'nin bir bölümünü 1993 ve 1994 yıllarında araştırmıştık. Daha sonraki yıllarda imkânsızlıktan Korkuteli'ne gidememiştik. 2006 ve 2007 yıllarında¹⁴ çok kısa sürelerle, eskiden araştırdığımız yerlerin çevresinde bizim için sorun teşkil eden kesimlerde çalıştık. Burada kısa bir süre içinde Kargın ve Akyar höyüklerini inceledikten sonra, Suluk Höyük, Tuzla Taşları, Bölükdağı Burnu, Kaleyıkığı (Kabaktepe Boğazı), Asartepe, Yarendede (Bozukköprü mevki), Ova Çeşmesi, Erler ve İncirlik yerleşmelerini tespit ettik. Kargın ve çevresini kapsamlı olarak araştırdık.

Kargın Köyü'nün 1 km. kadar doğusunda, Çatalın Dağı'nın batısında iki adet doğal in ve yine köyün 2 km. güneyinde, Arlı Taş ve Buhartaş mevkiinde Roma Dönemi yerleşmesine ait keramikler ile bir nekropol alanı, Buhartaş mevkiinde ise kayaya oyulmuş, üçgen alınlıklı, yan ve tepe akroterleri olan, alt kısmı kırılmış bir stel görülmüştür.

Kargın'ın 4 km. kadar güneydoğusunda, Kızılörü Dağı ile Kırdag arasındaki Naldöken Gediği ve aynı adı taşıyan yol incelenmiştir. İşaret ettiğimiz bu iki dağ arasında yıkıntı hâlinde bir tahkimatın izi bellidir (Resim: 14). Ayrıca, Kızılörü'ne tırmanırken teras duvar kalıntıları görülür. Bugün Kargın'dan geçerek Tahtalı Beli'nde Korkuteli-Antalya yolu ile birleşen bu modern yolun esasta çok önceleri de kullanıldığını günümüze bir kısmı ulaşmış kalıntılarından öğreniyoruz. Şöyle ki, Naldöken Gediği'nden geçen bugünkü yolun batısında, Kargın Köy Deresi'nin doğusunda, taş döşemeli, ortalama 3.00-3.70 m. genişliği olan, bir Roma yolu gördük (Resim: 15). Yolu kuzeyinden Naldöken Gediği'ne kadar izledik¹⁵. Son zamanlara kadar kullanıldığını anladığımız yolun bugün kalan kısmı 280 m. kadardır. Yol Nal Gediği'nden sonra bugünkü modern yolun altında kalmaktadır. Birçok yerde ana kaya üzerinde devam eden yolun taşları üzerinde yer yer arabaların tekerlek izleri de görülmektedir.

14 Korkuteli araştırmalarımızda ekibimize yardımcı olan Belediye Başkanı Sayın Adnan Uğurlu'ya, Muhasebeci Sayın Mustafa Taşçı'ya, Giliğ Market sahibi Sayın Süleyman Giliğ'e, Küçükköy Belediye Başkanı Bekir Özokutan'a candan teşekkür ederim. Ayrıca, Kemerağzı Köyü ve çevresindeki araştırmalarımızda ekibimize yardımcı olan aza Mustafa Geçkalan ve Süleyman Geçkalan'a çok teşekkür ederim.

15 Özsaıt 2008/b: 110 vd.

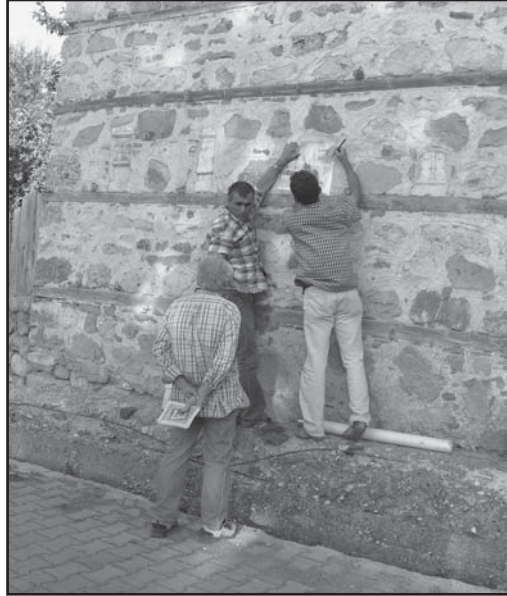
Göller Bölgesi'nin bu kesiminde yaptığımız araştırmada yine, bölgenin kültür tarihî ve kültür envanteri yönünden küçümsenemeyecek bulgular elde edilmiştir. Ziyaret edilen kültür varlıklarının GPS kayıtları alınmıştır. Yalnız, burada başladığımız araştırmalarımızı henüz sonlandıramadık. Önümüzdeki yıl aynı şekilde bıraktığımız yerden başlamak düşüncesindeyiz. Burada üzücü olan husus, yerleşme yerlerinin hızlı bir şekilde ve değişik nedenlerle tahrip edilmiş olmasıdır. Bunun önüne geçilebilmesi için yerel yönetimlerle daha sıkı bir işbirliği içine girilmesi gerektiği düşüncesindeyim.

KAYNAKÇA

- ÖZSAİT, M., 1988, "1985 ve 1986 Yılı Yalvaç Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları", 5. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 6-10 Nisan 1987, Ankara, 257-274.
- ÖZSAİT, M., 1989, "1987 Yılı Şarkıkaraağaç-Yalvaç Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları", 6. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 23-27 Mayıs 1988, Ankara, 301-312.
- ÖZSAİT, M., 1994, "1992 Yılı Isparta-Gelendost Yüzey Araştırmaları", 11. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 24-28 Mayıs 1993, Ankara, 301-310.
- ÖZSAİT, M., 1999, "1997 Yılı Isparta ve Çevresi Yüzey Araştırmaları", 16. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, Tarsus, 25-29 Mayıs 1998, Ankara, 77-88.
- ÖZSAİT, M., 2002, "1999-2000 Yıllarında Burdur ve Isparta Yüzey Araştırması", 19. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, Ankara, 28 Mayıs-01 Haziran 2001, Ankara, 301-312.
- ÖZSAİT, M., 2004, "2002 Yılı Burdur ve Isparta Yüzey Araştırmaları", 21. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, Ankara, 26-31 Mayıs 2003, Ankara, 285-294.
- ÖZSAİT, M.-N. ÖZSAİT, 2007, "Delipınar Mezar Stelleri/Grave Stelae from Delipınar", *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia*, İstanbul 20-21 Mayıs 2005, (Ed. İ. Delemen), s. 159-165.
- ÖZSAİT, M., 2008/a, "2006 Yılı Burdur ve Isparta Yüzey Araştırmaları", 25. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, Kocaeli, 28 Mayıs-01 Haziran 2007, Ankara, 307-322.
- ÖZSAİT, M., 2008/b, "Burdur, Isparta ve Antalya Yüzey Araştırmaları, 2007: Surveys in the Provinces of Burdur, Isparta and Antalya in 2007", *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri: News of Archaeology from Anatolian's Mediterranean Areas*, 6, İstanbul, 105-111.
- ÖZSAİT, M.,-N.ÖZSAİT, 2008/c, "Les sites archéologiques du IIème millénaire avant J.-C. à Yalvaç", 6th. *International Congress of Hittitology*, Roma, Sapienza Üniversitesi, 5-9 Eylül 2005, (Baskıda).

Resim 1: Köse Hasan mevkii, kabartma

Resim 2: Bekir Karakoç Evi'nin duvarında kullanılan steller

Resim 3: Sorkun yayla yerleşmesi (Söğütlük) I

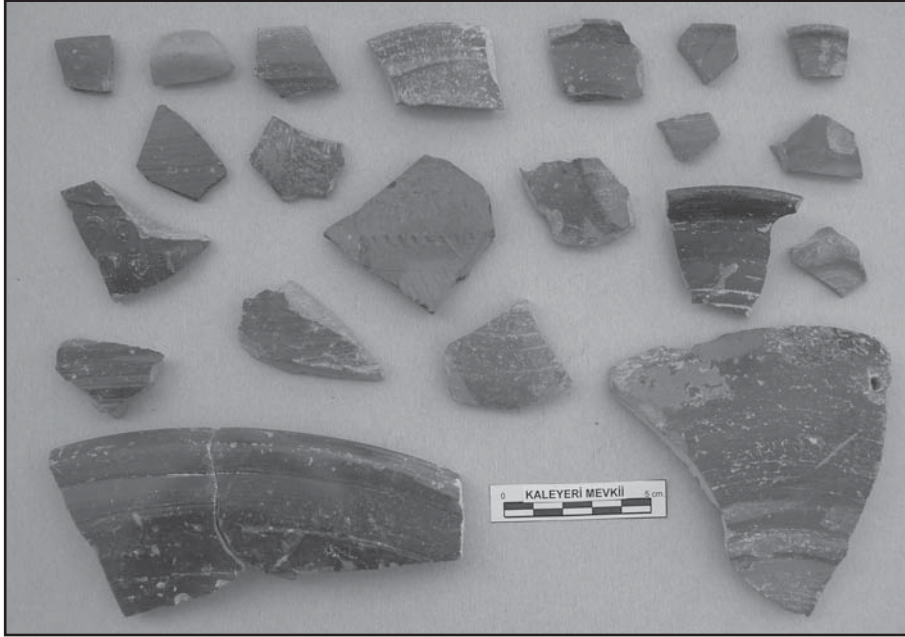
Resim 4: Bağlılı, Kisardı Tepe buluntularından örnekler

Resim 5: İncesu, Tülü Tepe buluntularından örnekler

Resim 6: İncesu, Deniz Tepesi buluntularından örnekler

Resim 7: Bahtiyar, Kale Yeri buluntularından örnekler

Resim 8: Aşağı Tırtar, Eşek Adası
(Hadıp Adası)

Resim 9: Aşağı Tırtar, Limnea Adası

Resim 10: Bedirli Köyü, Kaplan
Kayası kakasbos
kabartması

Resim 11: Tefenni, Yayla
Kayası yerleşmesi

Resim 12: Tefenni,
Yayla Kayası
buluntularından
örnekler

Resim 13: Beyköy, Küçük
Asarlık kakasbos
kabartmaları, arka
planda Büyük
Asarlık

Resim 14: Naldöken Gediği, tahkimat

Resim 15: Naldöken Gedöi Roma yolu kalıntısı

2007 YILI AMASYA-SULUOVA YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Mehmet ÖZSAİT*

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi adına Orta Karadeniz Bölgesi'nde Amasya, Samsun, Tokat ve Ordu illeri ve ilçelerinde 1986 yılında başladığımız yüzey araştırmalarına bu yıl 22.10.2007-9.11.2007 tarihleri arasında, 19 gün süre ile Amasya'nın Merkez İlçe ve özellikle Suluova İlçesi'nde devam edilmiştir. Başkanlığımız altında sürdürülen yüzey araştırmalarına ekip üyesi olarak Arkeolog Nesrin Özsait, Bakanlık temsilcisi olarak da Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Müzeleri Müdürü Ertuğrul Danık katılmıştır. Araştırmalarımızı destekleyen Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, ekip üyemize ve E. Danık'a candan teşekkür ederim. Ayrıca, araştırmalarımız sırasında bize değerli yardımlarda bulunan Amasya Valisi Sayın Mehmet Celalettin Lekesiz'e, Kültür ve Turizm Müdürü Sayın A. Kaya'ya, Müdür Yardımcısı Sayın İ. Çoban'a, Müze Müdürü C. Özdemir'e, ekibimizin Amasya'da konaklamasına imkân sağlayan Belediye Başkanı Sayın İsmet Özarslan'a, Belediye Kültür ve Sosyal İşler Müdürü Sayın Hüseyin Menç'e, yine yardımlarını aldığımız Suluova Belediyesi Başkanı Sayın Mahmut Boz'a, Erasm Belediyesi Başkanı Sayın Suat Özarslan'a candan teşekkür ederim.

2007 yılı araştırmalarımız, Amasya Merkez İlçe'de, Amasya Müzesi gezildikten sonra, 1986 yılında incelediğimiz ve esas kayalığının kuzey eteğindeki Ballıkaya'nın yol ve tarla açılması sırasında tahrip edilen kısımlarından M.Ö. II. binyıl keramiklerinin yanı sıra İTÇ+DÇ yerleşmelerine ait keramikler de bulduğumuz Doğanstepe'de¹, Amasya Müze Müdürlüğü'nce yapılmış olan kurtarma kazısının son durumunu gördük. Daha sonra, yine 1986 yılında bilim dünyasına sunduğumuz ve 2005 yılında da tekrar incelediğimiz Somtepe-Gökhöyük² yerleşmesini ve çevresini de ziyaret ettik. Bu yılki araştırmalarımızın ağırlık noktasını Suluova İlçesi oluşturmuştur.

* Prof. Dr. Mehmet ÖZSAİT, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, 34459 Vezneciler-İstanbul/TÜRKİYE

1 Özsait 1988: 256, Harita: 1.

2 1986 yılı araştırmalarımızda, Amasya Merkez ilçe sınırları içinde kalan Gökhöyük Teknik Ziraat Okulu ve Devlet Üretim Çiftliği arazisi içinde yaptığımız araştırmalarda Büyükyuğ (Bozhöyük) ile Somtepe Kalkolitik ve Tunç Çağı yerleşmelerini tespit ettik (Özsait 1988: 241, nt. 2 ve 3. Ayrıca Bkz. Özsait 2006: 252 vd).

Amasya'nın 22 km. kuzeybatısında yer alan ve güneyinden Çakırdağı, kuzeyinden ve doğusundan Akdağ, batısından da Egerli Dağı'nın doğu uzantıları tarafından çevrilen ve ortasından Tersakan Çayı akan Suluova'yı, aşağıda ilgili kısımlarda işaret edileceği gibi, 1986 yılında kısmen³, 1987 yılında daha kapsamlı olarak araştırmıştık⁴. Bölgedeki 1986 yılı araştırmalarımızda, Saygılı Köyü'nde Göllübağlar, Arucak Köyü'nde de Eğrektepe ve Sarıkaya İlk Tunç Çağı yerleşmelerini tespit etmiştik. 1987 yılı çalışmalarımız sırasında önce Suluova İlçesi'nin merkez ve yakın çevresini, Saluca, Kurnaz, Uzunoba köylerini araştırdık. Bu kesimde Von der Osten zamanından beri bilinen Alevi Tepe⁵ ile Kurnaz Höyük ve daha güneyde yer alan, bugün Samsun-Amasya yolunun ikiye böldüğü KiliseTepe⁶ Tunç Çağı yerleşmelerini bularak yeniden incelemiştik. Ayrıca burada, Oğulbaşı-Hamam Tepesi, Kanatpınar-Devret Höyük, Eraslan ve Kulu arasında Yoğurtçubaba, Alakadı-Türkmenlik, Taşlıyurt (bugün Özalakadı)-Bekçi Tepesi, Yüzbeyi-Dereağıl ve Yüzbeyi-Aşı Tepesi olmak üzere yedi tane tarihöncesi yerleşme yeri ile yine Aşı Tepesi'nde bir çakmaktaşı atölyesi ile onun 1 km. güneydoğusunda geniş bir alan kaplayan çakmaktaşı tarlası (ocağı) da bulmuştuk⁷. Sayfa sınırı nedeniyle yukarıda adlarını verdiğimiz yerleşmelere değinilmeyecektir.

3 Özsait 1988: 241 vd.,

4 Özsait 1989: 287-300.

5 Frankfort 1927: 64, nt. 4; Bittel 1934: 87 vd, 95 ve harita; Kökten-Özgüç 1940: 415; Özgüç 1943: 395, 419; Kökten-Özgüç-Özgüç 1945: 396; Özsait 1989: 288, nt. 1. Suluova'da 1987 yılı çalışmalarımızda (Özsait 1989: 288; Özsait 1990: 125), yukarıda işaret ettiğimiz araştırmacıların kayıtlarında Alevi Tepe olarak geçen yerleşme yerini aradık. Bölgede çevreyi tanıyanlardan yardım istediğimiz üzerine, bizi çok geniş bir alan kaplayan bir tepeye götürdüler ve oranın Alevi Tepe olduğunu söylediler. Ancak, tepe yüzeyinde yaptığımız araştırma sonucunda burada yerleşme olabileceğine dair herhangi bir kalıntıya rastlamadık. Bazı araştırmacıların haritalarında, bugünkü Suluova yerleşmesi yerine Alevi adı yazılmıştı. Suluova'nın güneydoğusunda, Hacıhayta Mahallesi'nde Kümbet Tepe olarak bilinen yerleşme yerini bularak inceledik. Burasının Alevi Tepe olup olmadığını, bu mahallede kırk yıla yakın bir zamandır yaşayan kişilere sorduk. Onlar da burasının Kümbet Tepe'den başka bir adının olmadığını söylediler. Bu duruma göre, eğer burası değilse, Von der Osten'in (*OIP*, V, s. 28 vd; K. Kökten-N. Özgüç-T. Özgüç, *Belleten*, IX/35, 1945, s. 364) adını verdiği, fakat yerini açıkça yazmadığı Alevi Tepe, Suluova'nın yakın çevresinde bir yerde olmalıdır (Özsait-Özsait 1998: 459 ve nt. 5).

6 Özgüç 1943: 419; Kökten-Özgüç-Özgüç 1945:396. Yayında yalnızca adı verilen Kurnaz Höyüğü, Kurnaz Köyü'nde yaptığımız araştırmalarımızda, Cilviye Tepesi üzerinde bulduk. Bugün, güneyinden toprak alınan ve dört, beş metrelik bir kesit oluşmuş olan höyüğün tahrip edilmiş olan kesimlerinde ve kuzeybatı yüzeyinde, İlk Tunç Çağı yerleşmeleri yanı sıra Kalkolitik Çağ yerleşmelerine ait keramikler de görülmektedir. Höyükte yapılacak kısa süreli bir kurtarma kazısında elde edilecek stratigrafinin bölgenin kültür tarihinin daha da aydınlatılmasına önemli katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz. Ana yolun her iki tarafında kalan Kilise Tepe de Kurnaz Höyük gibi, önemli ölçüde tahrip olmuştur.

7 Özsait 1989: 287-300.

2002 yılında Lâdik'te yaptığımız yüzey araştırmalarımız sırasında, Akdağ'ın güney yükseltilerinde yer alan ve Suluova sınırları içinde bulunan Karakise Köyü'nün 1.5 km. kuzeydoğusunda, Pınarbaşı mevkiinde (DÇ+Geç Antik Çağ) ve Karaağaç Köyü'nün 3 km. kuzeydoğusunda bulunan Meşeli Dere Çiftliği'nin Ahlatlık mevki (İTÇ+DÇ+Roma Çağı) ile Sırt mevkiinde (İTÇ+DÇ+Roma Çağı+Ortaçağ) üç yerleşme yeri tespit ettik⁸.

2007 araştırmalarımız sonucunda, Akdağ'ın güneybatı eteklerinde yer alan Derebaşalan, Soku, Kuzalan Seyfe, Kıranbaşalan köyleri ile yine önceki yıllarda kısmen incelediğimiz fakat detaylı olarak çalışmadığımız Çakırdağı'nın kuzey eteklerinde yer alan Arucak, Alabedir köyleri ve çevresinin dışında, Suluova yüzey araştırmalarını ana hatlarıyla tamamladık.

Böylece, geçmişte olduğu gibi, günümüzde de İç Anadolu'yu Karadeniz kıyı şeridine bağlayan yolların geçiş kesiminde yer alan verimli Suluova'nın (Khiliokomen) 30 köy ve kasabası çevreleriyle birlikte sistematik olarak araştırılmış oldu. Sonuçta burada 19 Prehistorik Çağ, 3 M.Ö. II. binyıl, 10 Demir Çağı yerleşmesi, 14 Hellenistik ve Roma Dönemi yerleşmesi olmak üzere toplam 46 yerleşme ile 9 tümülüs tespit edilmiş oldu. Böylece, bu kültür varlıklarını Suluova haritası üzerinde topladık (Harita).

Araştırma sonucunda da, GPS kayıtlarıyla birlikte, 22 kültür varlığı için tescil fişi doldurularak Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne gönderilmiştir.

Aşağıda Suluova araştırmalarımızda 2007 yılı araştırmalarımızda elde ettiğimiz sonuçları ana özellikleri ile vermeye çalışacağız.

KOLAY KÖYÜ ARAŞTIRMALARI

Suluova'nın 2 km. kadar doğusunda yer alan Kolay Köyü'nü çevresiyle birlikte sistematik olarak araştırdık. Sonuçta burada iki tümülüs ile iki yerleşme yeri tespit ettik. 1987 yılı araştırmalarımızda Kolay'ın 2 km. kadar kuzeydoğusunda, Ahuri olarak bilinen kesimde de bir yerleşme yeri bulmuştuk.

ÇAKMAKLI TÜMÜLÜSLERİ I-II

Kolay Köyü'nün 1 km. kadar kuzeyinde, köyün eski su deposu yanında, Çakmaklı olarak bilinen mevkide iki tümülüs tespit ettik ve mevkinin adından dolayı bunları, Çakmaklı I ve II olarak adlandırdık. Tümülüslerden ilki, Çakmaklı I, Kolay Köyü'nü kuzeydoğusundaki ormana bağlayan tali yolun 200 m. batısındadır. Define kazısında açılan Çakmaklı I'in mezar odasına

8 Özseit 2004: 276.

girilmiş, kesme taşları da kırılmıştır. Edindiğimiz bilgiye göre içinden bir lahit çıkmıştır. Çakmaklı I'ın 150 m. batısında bulunan Çakmaklı II Tümülüsü'nün de tahrip edildiğini gördük.

GÖZDERE HÖYÜK (Harita: 396; Resim: 1, 2).

Suluova'nın 3 km., Kolay Göleti'nin de 1 km. kadar kuzeydoğusunda, Gözdere olarak bilinen ve deniz yüzeyinden 725 m. yüksekliği olan geniş bir alanın batısında yer almaktadır. Höyüğün batı eteğinde, 70 metrelik kayalık bir uçurumun dibinde, bölgeye adını veren Gözdere kaynağı bulunmaktadır.

Yüzey buluntularının durumuna göre, yaklaşık 200 m. çapında bir arazi kesimini kapladığını düşündüğümüz Gözdere Höyük'ün üzerinde ve çevresinde bugün tarım yapılmaktadır. Höyük yüzeyinde çok derin kaçak kazı çukurları vardır. Buluntulardan, Gözdere'de Son Kalkolitik Çağdan itibaren İTÇ+OTÇ+DÇ ve Roma Döneminde yerleşildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, höyük yüzeyinde keramik buluntusunun yanı sıra, obsidiyen ve çakmaktaşı dilgiler de vardır.

KİLİSE TEPE (Harita: 397)

Suluova'nın 7 km. kuzeydoğusunda, Bayırlı Köyü'nün 2 km. kuzeybatısında, çevreye hâkim bir konumda bulunan ve Kilise Tepe olarak bilinen 906 m. yüksekliğindeki bir tepenin üzerinde Roma Dönemi yerleşmesine işaret eden keramikler bulduk. Yerleşmenin üzerinde, daha sonraki devirde yapıldığı anlaşılan niteliksiz yapı malzemesi ile günümüze yakın bir yapı ve tekniğe işaret eden keramikler de vardır⁹.

AHURİ (Harita: 21)

Kolay Köyü'nün 4 km. kadar kuzeydoğusundaki engebeli alan Ahuri olarak bilinmektedir. Biz, 1987 yılında, tarım arazisi elde etmek amacıyla son derece tahrip edilmiş olan bu geniş alanda yaptığımız araştırmalarda, dağıtılan bir höyükten kalan az sayıda İTÇ+M.Ö. II. binyıl+DÇ yerleşmelerine ait keramikler bulduk¹⁰.

Suluova İlçesi'ni güneyinden çeviren Çakırdağı'nın yükseltilerinde ve ovaya doğru eteklerinde yer alan Kanatpınar, Eraslan, Saygılı, Yüzbeyi,

9 Kolay Köyü araştırmalarımızda ekibimize yardımcı olan Muhtar Hüseyin Cerit'e candan teşekkür ederim.

10 1987 yılı çalışmalarımızda Ahuri kesimini, çevresiyle birlikte istediğimiz gibi kapsamlı olarak araştıramadık. Sonraki yıllarda da buraya gelme imkânımız olmadı. Bu bakımdan onu yalnızca haritamıza işaretlemiştik (Özsait-Özsait 1998: 462 vd, Harita: I, nr. 21). Önümüzdeki yıl bu kesimde kapsamlı bir araştırma yapma düşüncesindeyiz.

Özalakadı kasaba ve köylerindeki araştırma sonuçlarımızı özet olarak vermeye çalışacağız.

KANATPINAR KÖYÜ ARAŞTIRMALARI

Suluova'nın 20 km. kadar güneybatısında yer alan Kanatpınar Köyü çevresinde 1987 yılı araştırmalarımızda bir höyük ve bir tümülüs tespit etmiştik. Bunlardan höyüğe, mevkinin adından dolayı Devret (SKÇ+İTÇ) adını vermiş¹¹, tümülüsü ise ayrıntılı bilgi edindikten sonra yazmayı düşünmüştük. 2007 yılı çalışmalarımızda daha ayrıntılı olarak inceleme imkânını bulduğumuz bu kesimde, sayfa sınırı nedeniyle, yalnızca Çeştepe'yi vereceğiz.

ÇEŞTEPE (Harita: 409)

Kanatpınar Köyü'nün 2,5 km. kuzeyinde, Devret Höyüğü'nün 800 m. batısında, Çeştepe olarak bilinen 620 m. yüksekliğindeki tepayı ayrıntılı olarak inceledik. Anıtsal görünümlü olan bu tepenin bir tümülüs olduğundan şüphemiz yok. Yalnız burada farklı bir sorun vardır. Tepe, yapılan kaçak kazılarla hemen her yönünden çok önemli ölçüde, bazı yerlerinde de yarmalar şeklinde kazılmıştır. Ova tabanından itibaren 40 m. kadar yüksekliği olan tepenin kazılan kesimlerinden SKÇ+İTÇ keramikleri açığa çıkarılmıştır. Bunu iki şekilde açıklamak mümkündür.

Birincisi bu konik tepe bir höyük, ikincisi ve bence doğru olanı, ya buradaki bir höyük üzerine yapılmış bir tümülüs, ya da yakınında bulunan bir höyükten taşınmış topraklarla yapılmış bir tümülüs olmalıdır. Bu ikinci görüşün doğru olacağı düşüncesindeyiz. Zira metrelerce kazılmış ve büyük kesitler çıkmış olan kesimlerin altında keramiklerin görülmesine karşın stratigrafi görülüyor.

ERASLAN ARAŞTIRMALARI

Suluova'nın 19 km. güneyinde yer alan Eraslan Kasabası'nı sistematik olarak araştırdık. Burada iki höyük ile beş tümülüs tespit ettik. Bunları ana özellikleriyle vereceğiz.

SİNEKDURMAZ HÖYÜK (Harita: 398; Resim: 3, 4).

Eraslan'ın 1 km. güneydoğusunda 590 m. yüksekliğindeki bir sırtta yer alan Sinekduzma HÖYÜK, 125x200 m. boyutlarındadır. Doğusundaki

11 Özsait 1989: 288 ve Resim: 3-4.

Gökdere Vadisi'nden 85 m. yükseklikte bulunan höyüğün bu yönde dere tarafından tahrip edildiği, vadi tabanına kadar yayılmış olan keramiklerden anlaşılmaktadır. Höyüğün batı eteği de Kurudere tarafından tahrip edilerek bir uçuruma dönüştürülmüştür. Üzerinde tarım yapılan yerleşmenin höyük konisi bugün 60 m. kadar kalmıştır. Yerleşmenin sürekliliğini sağlayan tatlı su kaynağı doğu yönünde ve Gökdere Vadisi'nin batı kıyısında, birkaç göze şeklindedir.

Höyük yüzeyinde SKÇ+İTÇ yerleşmelerine ait keramikler bulduk.

KAYACIK HÖYÜK (Harita: 399; Resim: 5, 6).

Eraslan Kasabası'nın 1 km. doğusunda, bir vadi ağzında, doğusu ve batısı uçurum olan bir kayalığın üzerine kurulmuş höyüktür. Vadi tabanından 65 m. yükseklikte, 80x60 m. boyutlarında olan höyük önemli ölçüde tahrip edilmiştir. Deniz yüzeyinden 551 m. yüksekliğindeki Kayacık Höyük yüzeyinde SKÇ+İTÇ+DÇ+RÇ yerleşmelerine ait keramiklerin yanı sıra çakmaktaşı dilgiler ve bir tane de obsidiyen dilgi parçası bulduk.

GÖKDERE TÜMÜLÜSLERİ

Eraslan Kasabası'nın 1 km. güneybatısından itibaren yaklaşık aynı hat üzerinde, yüz ile iki yüz metre aralığında değişen mesafelerdeki yükseltiler üzerinde dört tümülüs görülmüştür. Tümü kaçak kazılarla yoklanmıştır. Mevkinin adından dolayı bunları Gökdere tümülüsleri (I-IV) olarak kayda aldık. Bunlardan yalnızca Gökdere I ve III mimari buluntu vermektedir.

GÖKDERE I

Eraslan'ın 1 km. güneybatısında, 563 m. yüksekliğindeki bir tepenin üzerine kurulmuş olan tümülüsün kaçak kazıcılar tarafından doğusu yarılmış mezar odasına ait kesme taşların dağıtıldığı görülmüştür.

GÖKDERE II

Gökdere I'nın 100 m. batısında yer alan Gökdere II, 528 m. yüksekliğindeki bir doğal tepenin üzerine kurulmuştur. Üzerinde fazla bir tahribatın olmadığı görülüyor.

GÖKDERE III (Resim: 7)

Gökdere II'nin 125 m. batısında yer alan Gökdere III, 535 m. yüksekliğindeki bir doğal tepenin üzerine kurulmuştur. Kaçak kazılar sonucu dağıtılmıştır.

Üstten kazılarak girilen Gökdere III'ün kubbeli, sivri kemerli, dromoslu bir girişi olduğu, mezar odasının da 50x75 cm. boyutlarında, kalınlığı da 10 cm. olan kesme taşlardan yapıldığı görülmüştür. Taşlar konglemera oluşumlarıdır. Dromosun ağız açıklığı doğuya bakmaktadır.

GÖKDERE IV

Gökdere III'ün 150 m. kadar batısında, 527 m. yüksekliğindeki doğal bir tepe üzerinde kurulmuştur. Görünürde bir tahribat izi yoktur.

İSHAK TEPE

Eraslan'ın kuş uçuşu 3 km. güneydoğusunda, Kayacık Deresi'nin 200 m. batısında, 662 m. yüksekliğindeki bir tepe üzerinde kurulmuş bir tümülüstür¹².

SAYGILI KÖYÜ ARAŞTIRMALARI

Suluova'nın 14 km. güneydoğusunda yer alan Saygılı Köyü'nü çevresiyle birlikte sistematik olarak araştırdık. Araştırmalarımızda burada iki höyük ile iki Hellenistik ve Roma Dönemi yerleşmesi tespit ettik. Bunları ana özellikleriyle vereceğiz¹³.

İNCEGERİŞ HÖYÜK (Harita: 400)

Saygılı Köyü'nün 3 km. güneyinde, Uyuz Suyu Deresi'nin hemen batısında İncegeriş adıyla bilinen bir sırt üzerinde bir İTÇ yerleşmesi tespit ettik. Üzerinde tarım yapılan yerleşmenin mevcut boyutları 80x100 metredir. Burada ele geçirilen İTÇ keramiklerinin büyük bir çoğunluğu siyah-kurşuni astarlı ve orta derecede fırınlanmıştır.

SÖBE DEDE HÖYÜK (Harita 403; Resim: 8, 9)

Saygılı Köyü'nün 3 km. kuzeydoğusunda, Karasu mevkiindedir. Tersakan Çayı'nın 200 m. güneydoğusundadır. Deniz yüzeyinden 432 m. yükseklikteki verimli bir ovanın ortasında yer alan Söbe Dede Höyüğü'nün çapı 80 m.,

12 Eraslan Kasabası'ndaki çalışmalarımızda ekibimize yardımcı olan Uluçnar Mahallesi Muhtarı Fikret Durukan'a candan teşekkür ederim.

13 Saygılı Köyü araştırmalarımızda ekibimize yardımcı olan Muhtar Ahmet Çavuş'a; Yüz-beyi Köyü ve çevresindeki araştırmalarımızda ekibimize her türlü kolaylığı sağlayan Aziz Dizdar'a, azalar Ümit Topal ve Ali Topal'a candan teşekkür ederim.

mevcut yüksekliği de 3 m. kadardır. Tarım arazisinin ortasında olması onun tüm eteklerinden itibaren tahribine yol açmıştır. Ayrıca, kaçak kazılarla da her tarafında derin çukurlar açılmıştır. Yerleşmenin yüzeyinde ve tahrip edilmiş olan kesimlerinde İTÇ+M.Ö. II. binyıl+DÇ yerleşmelerine ait oldukça nitelikli keramikler bulunmaktadır.

ALUCAN TEPE (Harita:401)

Saygılı Köyü'nün 2 km. güneybatısında, Saygılı-Eraslan-Arucak köy yolunun 150 m. kuzeybatısında, 512 m. yükseklikteki Alucan adını taşıyan tepe üzerinde ve eteklerinde bir Roma Dönemi yerleşmesi tespit ettik. Tepenin üst kesiminde yapılan kazılarla açığa çıkarılmış olan ve Roma Dönemine ait olduğunu yapısından ve çevresindeki keramiklerden anladığımız mezar kalıntıları bulunmaktadır.

PORSUK BURNU (Harita:402; Resim: 10, 11).

Saygılı Köyü'nün 3 km. kadar kuzeydoğusunda, Amasya-Eraslan yolunun hemen kuzeyinde Porsuk Burnu adıyla bilinen mevkide bir Helenistik ve Roma Dönemi yerleşmesi tespit ettik. Amasya-Eraslan yolunun yapımı sırasında yerleşmenin güney yarısı yolun altında kalmıştır, kuzey yarısı da çok tahrip edilmiştir. Ayrıca, yerleşmenin 500 m. kadar kuzeydoğusunda, suyu bol bir tatlı su kaynağı vardır. Bugün Saygılı Köyü'nün içme suyu da bu kaynaktan sağlanmaktadır. Deniz yüzeyinden 436 m. yükseklikte yer alan yerleşmenin mevcut boyutları 40x100 m. kadardır. Yerleşme yüzeyinde bulduğumuz Geç Helenistik ve Roma Dönemi keramikleri iyi bir işçilik göstermektedir.

ÖZALAKADI (TAŞLIYURT) KÖYÜ ARAŞTIRMALARI

Suluova'nın 22 km. güneydoğusunda yer alan Özalakadı Köyü (eski Taşlyurt Köyü) çevresini sistematik olarak araştırdık¹⁴. 1987 yılında tespit ettiğimiz Bekçi Tepesi (SKÇ+İTÇ) dışında iki höyük ile iki tümülüs tespit ettik. Bunları ana özellikleriyle vereceğiz.

ÜZÜMLÜK HÖYÜK (Harita: 404; Resim: 12)

Üzümlük Höyük, Özalakadı'nın 3.5 km. batısında, Bekçi Tepesi'nin de 2.5 km. güneybatısında yer alan Üzümlük mevkiinde, tarım arazisinin ortasında, 795 m. yüksekliğindeki bir tepenin üzerinde ve eteklerinde kurulmuştur.

14 Özsait 1989: 289 ve Resim: 9-10.

Çaldağı'nın kuzey eteklerindeki höyüğün yüzeyinde, İTÇ+RD yerleşmelerine ait keramikler bulunmaktadır. İTÇ keramikleri, Bekçi Tepesi ve Sinekduz höyüklerin çağdaş buluntularıyla aynı ortak özellikleri yansıtmaktadır.

KARAKAYA HÖYÜK (Harita: 405)

Karakaya Höyük, Özalakadı'nın 2 km. batısında yer alan Karakaya mevkiinde, geniş bir alan içinde, birbirinden 80 m. uzaklıkta, 794 m. ve 791 m. yüksekliğindeki iki tepenin yer aldığı tarım arazisi içinde İTÇ+RD yerleşmelerine tanıklık eden az sayıda keramikler bulduk. Yerleşmeler çokça tahrip edilmiştir, bu bakımdan yerleşmelerin çekirdeğini ve boyutlarını belirleyemedik.

Karakaya'dan Üzümlük mevkiine uzanan geniş arazi yüzeyinde görülen Roma Dönemi keramikleri bu bölgede, İlk Tunç Çağında olduğu gibi, Roma Döneminde de yoğun yerleşim olduğunu göstermektedir.

KARAKAYA TÜMÜLÜSLERİ

Karakaya tümülüsleri, Özalakadı'nın 1 km. güneybatısında, Bekçi Tepesi'nin de 1,5 km. güneyinde, 829 m. yüksekliğindeki geniş bir plato üzerindedir. Her ikisi de tahrip edilmiştir. Birinci tümülüs çapı 30 m. olan bir tepenin üzerindedir. Üst kesimi tesviye edilmiş ve krepisi tarla taşlarından yapılmış izlemine veren tümülüsün kazılan kesiminde 1.75 metrelik bir dolgu görülmektedir. İkinci tümülüs, birincinin 200 m. kadar kuzeydoğusundadır, o da aynı şekilde tahrip edilmiştir¹⁵.

Suluova'nın kuzeybatısında yer alan Eski Çeltek Mahallesi ile Kazanlı, Kerimoğlu ve Eymir köylerinden sonra, ilçenin orta kesiminde, esas ova tabanında yer alan Ayrancı, Küpeli, Uzunoba, Ortayazı, Deveci gibi köyleri de araştırdık.

İĞDELİ HÖYÜK (Harita:407)

Kerimoğlu Köyü'nün 500 m. kadar güneydoğusunda, İğdeli mevkiinde tesviye edilmiş bir höyük ile karşılaştık. Çevreye yayılmış olan toprak içinde, İTÇ ve Roma Dönemi yerleşmelerine tanıklık eden az sayıda ve oldukça nitelikli keramikler gördük.

15 Özalakadı Köyü araştırmalarımızda ekibimize yardımcı olan Muhtar Kasım Gülünay ile aza İsmail Demirel'e candan teşekkür ederim.

İĞDELİ TEPE (Harita: 406)

Kerimoğlu Köyü ile Eymir Köyü arasında, İğdeli Dere'nin 1 km. kadar güneyinde, 550 m. yüksekliğindeki sırtın üzerinde bir İTÇ yerleşmesi tespit ettik. Yerleşmeye mevkinin adından dolayı İğdeli Tepe ismini verdik. Yerleşme, bugün üzerine dikilen trafo'nun yaptığı tahribattan başka, yıllardan beri eteğinden akan İğdeli Dere tarafından da tahrip edilmiştir. Hemen hepsi koyu siyah ve gri renkli olan İğdeli Tepe keramikleri saman katkılı ve orta derecede fırınlanmıştır.

EYMİR KIR MEVKİİ (Harita: 412)

Eymir Köyü'nün 1.5 km. güneybatısında, Suluova'nın 2 km. batısında yer alan Eymir Kır mevkiindeki araştırmalarımızda, Deri Fabrikası'nın doğusunda Roma ve Geç Roma Dönemi yerleşmelerine ait keramikler bulduk¹⁶.

PLAN TEPESİ HÖYÜĞÜ (Harita: 408; Resim: 13)

Suluova'nın Eski Çeltik Mahallesi'nde yaptığımız araştırmalarda, mahallenin kuzeyinde, 568 m. yüksekliğinde ve Plan Tepesi olarak bilinen kesimde bir tümülüs ile onun eteklerinde bir İTÇ yerleşmesi tespit ettik. Yerleşmede ele geçirilen keramikler bölgenin diğer yerleşmelerinde bulduğumuzla aynı ortak özellikleri taşımaktadır.

AYRANCI ÜYÜK MEVKİİ (Harita: 410; Resim: 14)

Suluova'nın 5 km. güneybatısında, Tersakan Çayı'nın 3 km. doğusunda yer alan Ayrancı Köyü'nü araştırdık. Köyün 1 km. kadar güneyinde Üyük mevki olarak bilinen yerde İTÇ+DÇ+RD ve Ortaçağ yerleşmelerine ait keramikler bulduk. Ova yüzeyinden 1.5 m. kadar yüksekliğinde olan yerleşme 150 m. çapındadır ve çok tahrip edilmiştir.

MEZARLIK TEPE (Harita: 411)

Üyük'ün 150 m. güneyinde, halk arasında "Mezarlık" olarak bilinen ikinci bir tepe bulunmaktadır. Doğu-batı yönünde 100 m., güney-kuzey yönünde ise 40 m. boyutlarında olan tepe, deniz yüzeyinden 426 m., ova yüzeyinden de 2 m. kadar yüksekliğindedir. Tahrip edilen tepenin yüzeyinde Demir Çağı ve Roma Dönemini veren keramikler bulunmaktadır.

Yukarıda işaret ettiklerimizin dışında, Kutluköy'de, DSİ su tevzii binasının (Pompa İstasyonu-Sinezi) kuzey kesimindeki geniş alanda yer alan ve tümülüs görünümünde olan beş doğal tepe, Kazanlı Köyü'nde Emir

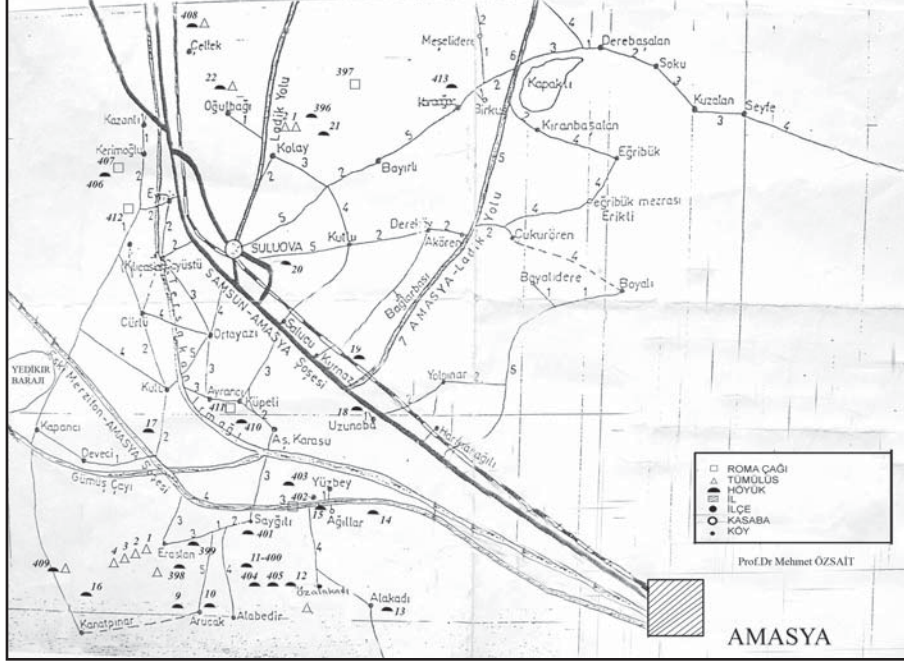
¹⁶ Bu kesimde yaptığımız araştırmalarda bizlere yardımcı olan Eymir Köyü Muhtarı Ahmet Demir ile Kerimoğlu Muhtarı Ahmet Şener'e candan teşekkür ederim.

Dede, Garipçe Dede, Yolpınar Köyü'nde Seyit Necmettin Yahya mezar ve türbeleri de görülmüştür. Ayrıca, Yolpınar Köyü'nde Kasım Bey Medresesi ve Hamamı'nın kalıntıları, Çayüstü Köyü'ndeki hamam yapıları incelenmiştir. Osmanlı Döneminden kalan ve özenli bir işçilik gösteren bu yapıların restore edilerek bir fonksiyon kazandırılması çok yerinde olacaktır görüşündeyiz.

Sonuç olarak, Suluova araştırmalarımızda bulduğumuz yerleşmelerden Aşı Tepesi taş aletlerinin çeşitliliği ve teknik özellikleri bakımından çok özel bir konuma sahiptir. Aşı Tepesi ve Yoğurtçubaba yerleşmelerinde yapılacak sistematik kazıların yalnızca Suluova'nın değil, aynı zamanda Amasya'nın da kültür tarihindeki bazı problemleri belirli ölçüde aydınlatılabileceği inancındayız.

KAYNAKÇA

- BITTEL, K., 1934, *Praehistorische Forschung in Kleinasien*, İstanbul.
- FRANKFORT, H., 1927, *Studies in Early Pottery of Near East*, II, Liverpool.
- KÖKTEN, K.-T. ÖZGÜÇ, 1941, "Samsun'da Prehistorik Araştırmalar (1)", *Ülkü, Halkevleri ve Halkodaları Dergisi*, XV/89, Ankara, 413-419.
- KÖKTEN, K.-N. ÖZGÜÇ-T. ÖZGÜÇ, 1945, "1940 ve 1941 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Samsun Bölgesi Çalışmaları Hakkında İlk Kısa Rapor", *Belleten* IX/35, Ankara, 361-419.
- ÖZGÜÇ, T., 1943, "Samsun Hafriyatının 1940-1941 Yılı Neticeleri" *III. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 393-419.
- ÖZSAİT, M., 1988, "1986 Yılı Amasya-Lâdik Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları", *5. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Ankara, 6-10 Nisan 1987, 239-256.
- ÖZSAİT, M., 1989, "1987 Yılı Amasya-Suluova Tarihöncesi Araştırmaları", *6. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 23-27 Mayıs 1988, 287-300.
- ÖZSAİT, M., 1990, "Orta Karadeniz Bölgesinde Yeni Prehistorik Yerleşmeler", *Uluslararası II. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, 1-3 Haziran 1988, Samsun, 124-131.
- ÖZSAİT, M.-N. ÖZSAİT, 1998, "Amasya'da M.Ö. II. Binyılı Yerleşmeleri", *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Çorum, 16-22 Eylül 1996: Acts of the III. International Congress of Hittitology, Çorum, September 16-22, 1996*, Ankara, 457-468.
- ÖZSAİT, M., 2004, "2002 Yılı Samsun-Amasya Yüzey Araştırmalarının İlk Sonuçları", *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Ankara, 26-31 Mayıs 2003, 273-284.
- ÖZSAİT, M., 2006, "2004 Yılı Samsun ve Amasya İlleri Yüzey Araştırmaları", *23. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Ankara, 30 Mayıs-3 Haziran 2005, 249-258.

Harita 1: Suluova yerleşmeleri

Resim 1: Gözdere Höyük, güneybatıdan

Resim 2: Gözdere Höyük
buluntularından
örnekler

Resim 3: Sinekduymaz
Höyük, doğudan

Resim 4: Sinekduymaz
Höyük
buluntularından
örnekler

Resim 5: Kayacık Höyük,
güneyden

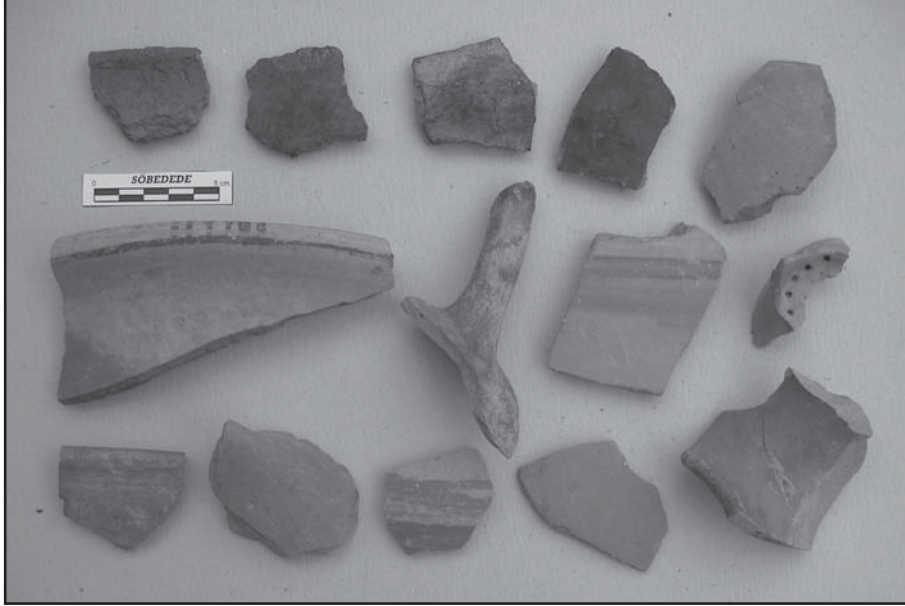
Resim 6: Kayacık Höyük
buluntularından
örnekler

Resim 7: Gökdere III.
tümülüs, doğudan

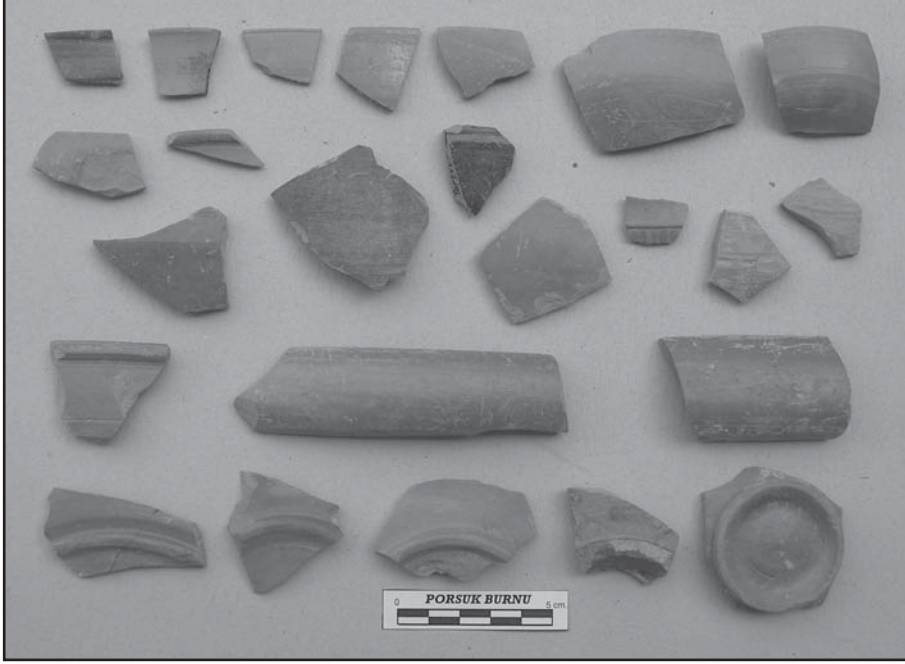
Resim 8: Söbe Dede Höyük, güneybatıdan

Resim 9: Söbe Dede Höyük buluntularından örnekler

Resim 10: Porsuk Burnu, batıdan

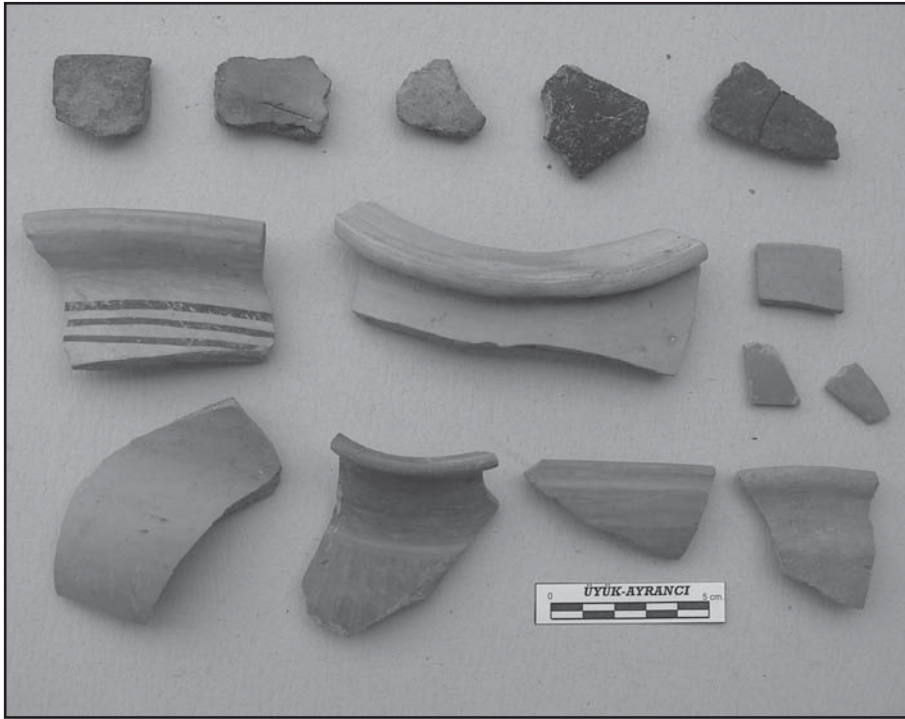
Resim 11: Porsuk Burnu buluntularından örnekler

Resim 12: Üzümlük Höyük buluntularından örnekler

Resim 13: Plan Tepesi, kuzeybatıdan

Resim 14: Üyük buluntularından örnekler

OBSERVATIONS IN THE SO-CALLED SKEVOPHYLAKION OF AYASOFYA IN İSTANBUL

Urs PESCHLOW*

The skevophylakion is a circular building covered by a dome, located in a short distance to the northeast corner of Saint Sophia (Fig. 1). It is the only preserved structure of the predecessor of the today sixth century church. According to written sources the skevophylakion served in Byzantine times as treasury, keeping the holy vessels, and as prothesis, i.e. the liturgically used chamber for preparing the gifts for the Holy Mass.

In 1742 the interior was filled with dump to the height of ca. 5 meters, to adjust the outer level. A new door was broken in the north wall, and thus the building was used as storeroom for books.

Feridun Dirimtekin the former director of Ayasofya Müzesi was the first one to investigate the architecture and documented it by groundplans and sections. His report had been published in 1964¹. In 1980 Sabahattin Türkoğlu one of his successors excavated the interior down to the original floor level. In the dump he discovered some consoles decorated with acanthus leaf and tendril motifs and other marble pieces belonging to the former furnishing. His report on the work with a documentation appeared in the following year².

Based on this recent information on the appearance of the cleaned building Robert Taft examined anew the sources of liturgical proceedings occurred in and around the *skevophylakion* to find out how it could have been used in Justinianic and post-Justinianic times³.

I am very grateful to the Kültür ve Turizm Bakanlığı which gave me the permission for the short survey in 2007 to take photos of the building and of the findings in the interior. The aim was to find new evidence for a more precise date of the building.

* Prof. Dr. Urs PESCHLOW, Johannes Gutenberg Universität, Institut für Kunstgeschichte, 55122 Mainz/ALMANYA (e-mail : peschlow@uni-mainz.de)

1 F. Dirimtekin, Le Skevophylakion de Sainte-Sophie, in: Revue des Etudes Byzantines 19, 1961, 390-400.

2 S. Türkoğlu, Ayasofya Skevophilakionu Kazısı, in: Ayasofya Müzesi Yıllığı 9, 1984, 25-35. 10 f. (engl. Res.).

3 R. F. Taft, Quaestiones disputae. The Skevophylakion of Hagia Sophia and the Entrances of the Liturgy - Revisited, in: Oriens Christianus 81, 1997, 1-35; 82, 1998, 53-87.

Originally the skevophylakion could be entered by a spiral staircase built against its northeast side. At some time the upper part of the staircase above the today outdoor level has been cut off.

The masonry of the building consists of bands of ashlar and bricks whereas the upper zone is exclusively made of brickwork (Fig. 2). In the interior the walls are articulated in 3 zones, the lower one of 8 rectangular niches and 3 doors - all covered by arches - the second one has 12 niches and the upper one the same number of windows, later partly walled up. Below the second row of niches 20 small openings can be seen covered by brick arches. In some of them are still stubs from broken stone beams. Here the consoles were put in from which some have been discovered in the dump. Originally they carried a 1, 50 meters deep gallery of wooden planks giving access to the utensils stored in the niches. The entrance to the gallery once was connected to the staircase before its upper part had been pulled down.

Since more than 25 years after having removed the fill from the the interior the room remained nearly untouched. Thus our first activities were cleaning the marbles and a part of the floor (cf. Fig. 4).

We counted approximately one hundred marble fragments lying on the floor, 9 consoles (Fig. 3) and several pieces which belonged to the revetment of the intrados of the windows or the niches (cf. Fig. 4).

At some parts of the wall traces of hooks and pegs, the remains of the marble revetment are still visible. While all the slabs of this incrustation work have been lost its molded base curiously is preserved almost completely. This socle gives important evidence of the different phases of the alterations which can be observed here: A door on the south wall once opened towards to the neighboring church was subsequently walled up carefully (cf. Fig. 2). Because the marble base runs over the closing wall the revetment was obviously set after the door came out of use. The door to the west is covered only by a single and not by a double brick arch as all the other door passages. Later it had been closed by a rubble wall (Fig. 4). But here the marble base ends at the opening. Thus we can assume that the later opened west door and the covering of the walls by marble slabs belong to the same phase.

The ground plan published by Sabahattin Türkoğlu shows the remains of the marble floor. Because the slabs made of *verde antico* with broad frame strips of Numidian marble take regard to the molded socle the walls and the floor seem to be contemporarily furnished (cf. Fig. 4). The lay-out of the floor slabs reveals the shape of a rectangular plane not being centralized but shifted to the west. That gives space in front of the eastern wall where the prothesis table could have been placed as Robert Taft had already assumed.

According to the historical tradition the skevophylakion survived the fire of 404 which destroyed the first church dedicated under Constantius II. From the archaeological point of view a date of this building of about the middle of 4th century however can be excluded. As already observed by Feridun Dirimtekin the kind of masonry and the marble revetment of the intrados of niches and windows find their closest parallels in the church of St. John of Stoudios of about mid fifth century. A date of the second half of this century can be confirmed also by the style of decoration of the consoles.

These results raise questions which however cannot be answered until now: If this building must have been erected for the second Staint Sophia dedicated in 415 but about half a century later, what was the purpose and necessity which obviously did not had exist before? Had this 5th century building a predecessor as the literary sources make believe, and where had it been, just here in this spot or somewhere else or is even the tradition corrupt?

Soundings below the floor level should help to answer these questions.

If our preliminary observations are true the 5th century building got altered when the Justinian's church was built. Not only the interior were furnished with marble but also the main entrance was shifted to the west. But why was the southern door as the only direct access to the church walled up?

For a better understanding of this important but still little known building we hope to can make further useful observations, we can answer the open questions, and we will be successful in reconstructing the original furnishing of the interior.

Fig. 1: İstanbul, Hagia Sophia, skevophylakion, from northeast

Fig. 2: Skevophylakion, interior from north

Fig. 3: Skevophylakion, console

Fig. 4: Skevophylakion, west door, part of the cleaned marble floor, and remains of the marble furnishing

2007 YILI ILISU BARAJ GÖLÜ ALANI PALEOLİTİK ÇAĞ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Harun TAŞKIRAN*
Metin KARTAL

I. GİRİŞ

2007 yılında Ilısu Barajı etki alanında kalan kültür varlıklarının belgelenmesi ve kurtarılmasına yönelik proje kapsamında yapılan “Ilısu Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması” 8-26 Eylül 2007 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Söz konusu araştırmaya 3 yüksek lisans öğrencisi de katılmıştır¹. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı’na ise, Zonguldak Ereğli Müze Müdürlüğü’nden Arkeolog Ünver Göçen temsil etmiştir. Emeği geçen tüm heyet üyeleri ve öğrencilere teşekkürlerimizi bir borç biliyoruz. Söz konusu çalışmamıza ait ve bu yayında sunulan tüm yontmataş buluntuların çizimleri, büyük bir özveri ve titizlikle Arkeolog (M.A.) Zehra Fűrüzten Taşkiran tarafından gerçekleştirilmiştir. Kendisine teşekkürden de öte saygılarımızı sunuyoruz.

II. ARAŞTIRMA ALANI

Dicle Nehri’nin önemli kollarından biri olan Yanarsu (Garzan) Çayı vadisi, 2007 yılında araştırma alanı olarak seçilmiştir. Araştırma alanı iki kısma ayrılmıştır. Bunlardan birincisi Beşiri İlçesi, İkiköprü Beldesi çıkışından başlayarak, Yanarsu (Garzan) Çayı’nın doğu kıyısını oluşturan alandır. Bu alanda sırasıyla Asmadere, Yeşiloba, Işıkveren, Kütüklü, Kumçay ve Rıdvan köyleri ile Işıkveren Köyü Düsadek Mezrası ve Kütüklü Köyü Kumaro Mezrası çevreleri araştırılmıştır.

Araştırılan ikinci alan ise, yine İkiköprü Beldesi’nden başlayarak Garzan Çayı’nın batı yakasını oluşturmaktadır. Bu alanda sırasıyla Yolkonak Köyü, Gre Keleke mezrası, Tepecik Köyü, Yakacık Köyü, Yazıhan Köyü, Gedikli Köyü, Kumgeçit Köyü ve Meydancık mezrası çevreleri araştırılmıştır. Bu alanda en son gidilen nokta Rıdvan Köyü’nün 250 metre kadar güneyinde yer alan ve Yanarsu Çayı’nın her iki kıyısını birleştiren köprü olmuştur.

* Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN, A.Ü. D.T.C.F. Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE

Yrd. Doç. Dr. Metin KARTAL A.Ü. D.T.C.F. Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE

1 İrfan Deniz Yaman, Yavuz Aydın ve Ali İlaslan (A.Ü.S.B.E. yüksek lisans öğrencileri).

2007 yılında hedeflenen araştırma alanı doğrultusunda ekibimizin amacı, İkiköprü Beldesi'nden başlayarak ve Yanarsu Çayı'nın her iki kıyısı takip edilerek, bu çayın Dicle Nehri ile buluştuğu noktaya ulaşmaktır. Ancak söz konusu bu alandaki araştırmalarımız maalesef tamamlanamamış, Rıdvan Köyü yakınındaki köprüden daha güneye doğru bu yıl itibarıyla gidilememiştir.

Bir başka deyişle bu yıl 1/25.000 ölçekli M46-b1, M46-b2, M46-b3 ve M47-a4 paftaları içine giren alanlar araştırılmıştır. Kısaca sınırlarını çizdiğimiz araştırma alanının tamamında toplam 7 adet Paleolitik buluntu yeri saptanarak, 2007 yılı Paleolitik Çağ yüzey araştırması tamamlanmıştır.

III. BULUNTU YERLERİ ve ARKEOLOJİK BULUNTULAR

Yukarıda sözünü ettiğimiz araştırma alanı içinde toplam 7 adet Paleolitik buluntu yeri mevcuttur. Bunların 7 tanesi Yanarsu Çayı'nın doğu kıyısında Kütüklü Köyü'nün yakın çevresinde yer almaktadır (Harita: 1). 1 tanesi ise çayın batı kıyısında İkiköprü Beldesi köprüsüne yakın bir yerde tekil bir buluntu yeridir (Harita: 2).

Paleolitik buluntu yerlerinden 5 tanesi (S62/19, S62/31, S62/32, S62/33, S62/35), daha önce alanda yüzey araştırmaları yapan Doç. Dr. Aslı Erim Özdoğan tarafından saptanmıştır. Bu buluntu yerleri ziyaret edilerek yüzey toplaması yapılmış ve ele geçirilen yontmataş malzemenin teknolojik ve tipolojik analizleri detaylı bir biçimde gerçekleştirilmiştir.

İkiköprü Beldesi'nden Rıdvan Köyü köprüsüne kadar olan Yanarsu (Garzan) Çayı vadisi, özellikle de çayın batı kıyısı Paleolitik Çağ yerleşimleri açısından çok zengin değildir. Yanarsu Çayı'nın batı kıyısında ve Tepecik Köyü'nden itibaren batıya doğru alanın bazalt bir örtüyle kaplı olduğu tespit edilmiştir. Olasılıkla Pleistosen'den sonra oluşan bu örtünün Pleistosen dolguları kilitlemiş olabileceği büyük bir olasılık dahilindedir. Alanın çakmaktaşı hammadde kaynakları açısından fakir olması da bu durumun bir diğer nedenidir.

III.1. S62/19 KELE TEPE: (618 m.)

Düsedek mezrasından Kütüklü Köyü'ne giden şose yolun kuzeyinde, Kütüklü Köyü'nün 2.5 km. batısında yer alan tepe (Harita 1:1), vadiye hâkim bir konumdadır. Tepenin güneye bakan yamaçları üzerinde seyrek olarak çakmaktaşı yontmataş parçalarla karşılaşmıştır. Buluntulardan biri küçük bir obsidiyen yongadır.

Yontmataş buluntular arasında çekirdekler yoğunluktadır (Çizim 1: 4-8). Çok fazla bir hazırlık evresinden geçmedikleri anlaşılan çekirdekler içinde

tek kutuplu olanlar daha fazladır (Çizim 1: 4, 6-7). Bazıları dilgi ve dilgicik çıkarımına elverişli çekirdeklerdir. Herhangi bir teknolojik gruba bağlamak oldukça zordur. Yonga (Çizim 1: 1-3) ve dilgiler de herhangi bir teknolojiyi yansıtmazlar. Oldukça küçük boyutlu olan tek obsidiyen yonganın dönemi hakkında bir şey söyleyebilmek mümkün değildir.

III.2. S62/31 KANİ DEREK TEPE: (N 37° 51 280; E 41° 28 680; 603 m.)

Kütüklü Köyü'nün 1 km. güneybatısında, hâlen aktif olan bir su kaynağının (Direk Pınarı) güneybatısında yer alan tepedir (Harita 1:2). Üzerinde ve hafifçe alçalan eteklerinde çakmaktaşı yontmataş öğeler toplanmıştır. Toplanan parçaların 3 tanesi çekirdek, 9 tanesi yonga ve dilgidir.

Çekirdeklerden birisi tipik bir yongalı levallois çekirdektir (Çizim 1: 9). Yine bir tanesi arka yüzü kabuklu ve tek kutuplu yonga çekirdeğidir. Bir diğeri ise, dış yüzü kaplumbağa başı biçiminde kabuğundan tamamen arındırılmış olan levallois çekirdek olup yongalama sırasında teknik açıdan istenilen çıkarım elde edilememiş olan bir örnektir. Yonga ve dilgilerin (Çizim 1: 10) yanında dişlemeli ve çontuklu aletler (Çizim 1: 12) ve kenar kazıyıcılar (Çizim 1: 11) bulunmaktadır. Buluntu topluluğu teknolojik açıdan Orta Paleolitik dönemi yansıtmaktadır.

III.3. S62/32 KANİ DEREK MEVKİİ: (N 37° 51 454; E 41° 28 882; 619 m.)

Kaniderek Tepe'nin 500 m. kuzeyinde, Kütüklü Köyü'nden 750 m. batıda ve köye giden yolun her iki tarafında yer alır (Harita 1:3). Bu alandan toplanan yontmataş parçaların 16 tanesi çekirdek, 27 tanesi ise yonga ve dilgiden ibarettir.

Çekirdeklerin büyük bir kısmı şekilsizdir (Çizim 2: 9, 12) ve herhangi bir spesifik teknolojiyi yansıtmazlar. Ancak bunlar aralarında levallois çekirdekler de bulunmaktadır (Çizim 2: 10-11). Levallois çekirdeklerin 3 tanesi klasik tip (lineal) olup oldukça tipiktirler. Ayrıca az sayıda tek ve iki kutuplu dilgi ve dilgicik çekirdekleri de mevcuttur (Çizim 2: 13). Yonga ve dilgilerin bir kısmı düzeltilidir. Bunlar arasında düzeltili yongalar (Çizim 2: 1-2), düzeltili dilgiler (Çizim 2: 8), dişlemeli ve çontuklu parçalar (Çizim 2: 4-7) çoğunluk gösterirler. Düzeltilsiz yonga (Çizim 2: 3), dilgi ve dilgicikler ise diğer yontmataş endüstri öğeleridir.

Buluntu topluluğu dönemsel açıdan bir bütünlük arz etmez. Yanarsu (Garzan) vadisinde çakmaktaşı hammaddenin yoğun olarak görüldüğü ender yerlerden biri olan bu alan, Paleolitik Çağın farklı dönemlerinde, özellikle de Orta Paleolitik Çağda ve sonrasında insanlar tarafından sık sık ziyaret edilmiş olmalıdır diye düşünmekteyiz.

III.4. S62/33 GORA YUSUF MEVKİİ: (N 37° 51 703; E 41° 29 025; 671 m.)

Kani Derek mevkiinin kuzeydoğusunda, Kütüklü Köyü'nün 500 m. kuzeybatısında, Sülo Deresi'nin doğu tarafında kalan ve hafifçe yükselen yamaçlarda yer alan bu buluntu yeri, Gora Yusuf mevkii olarak isimlendirilmektedir (Harita 1: 4).

Alanda çok yoğun olmayan çakmaktaşı yontmataş buluntular vardır. Toplanan yüzey malzemesi içinde 8 adet çekirdek ile 17 adet yonga ve dilgi tespit edilmiştir. Çekirdeklerin çoğu çok az bir hazırlık evresinden geçmiş görünmektedir (Çizim 3: 3-5). Ancak 1 adet klasik (lineal) levallois çekirdek ise tekno-tipolojik açıdan oldukça tipiktir (Çizim 3: 7). Yonga ve dilgilerin çoğu düzeltisizdir (Çizim 3: 2, 6). Düzeltili olanları da çok tipik değildir (Çizim 3: 1). Buluntu yeri genel görünümüyle Orta Paleolitik Çağa bağlanabilir.

III.5. S62/35 KUVİKA PINARI MEVKİİ:

(N 37° 51 974; E 41° 24 788; 650-600 m.)

Kütüklü Köyü'nün 350-400 m. kadar kuzeydoğusunda yer alır (Harita 1: 5). Zaman zaman aktif olan Kuvika Pınarı'ndan güneye doğru alçalan yamaçlarda seyrek olarak yontmataş parçalara rastlanmıştır.

Toplanan yüzey malzemesi 4 çekirdek ve 8 yongadan oluşmaktadır. Çekirdekler şekilsizdir. Yongaların çoğu, iri vurma yumrulu ve geniş-düz topuklu Clactonien yongalardır. Bulunan 1 adet yuvarlak ön kazıyıcı oldukça tipiktir. Buluntu topluluğu şüpheli olarak Alt Paleolitik Çağa bağlanabilir.

III.6. S62/61 BEYBASORI SIRTİ: (N 37° 51 564; E 41° 28 613; 616 m.)

Bu yıl ekibimizce saptanan en zengin Paleolitik buluntu yeridir. Kütüklü Köyü'nün yaklaşık 1.5 km. kuzeybatısında, iki kuru dere yatağı (Şefderkan Deresi ile Sülo Deresi) arasında kalan alandır (Harita 1: 6). Sırtın yamaçları kuzeye doğru hafifçe yükselmektedir.

Toplanan yüzey malzemesi toplam 143 adettir. Bunların 27 tanesi çekirdek, diğerleri yonga, dilgi ve yontma artıklarıdır. Çekirdekler arasında çok sayıda levallois çekirdek vardır (Çizim 5: 1-3, 8-9). Yapmış olduğumuz gözlemlere göre bu çekirdeklerin çok iyi bir hazırlık evresi geçirmediği anlaşılmaktadır. Genelde çoğunun arka yüzlerinde kabuk vardır. Bunların çoğu yongalı levallois çekirdeklerdir. Bir tanesi klasik (lineal) levallois çekirdektir (Çizim 5: 3). Ayrıca disk biçimli çekirdekler de bulunmaktadır (Çizim 5: 5). Levallois çekirdekler tükeninceye kadar yontulmaya çalışılmıştır. Küçük boyutlu dilgicik çekirdekleri (Çizim 5: 4) yanında şekilsiz çekirdekler (Çizim 5: 6-7) de ele geçirilmiştir.

Yonga, dilgi ve dilgicikler arasında düzeltili olanları enderdir (Çizim 3: 9, 11-13; Çizim 4: 7, 12, 16-18). Bunların bir kısmı düzeltilsiz levallois yongalardır (Çizim 4: 14). Alanda daha çok işlenmemiş yonga, dilgi ve dilgicik (Çizim 3: 8, 10, 14; Çizim 4: 1-6, 8-11, 13, 15, 19) taşımaları yanında kabuk soyma yongaları ile yontma artıkları görülmektedir. Gerek çekirdekler gerekse kabuk soyma yongaları ve yontma artıkları, yongalama işleminin alanda yapıldığını düşündürmektedir.

Buluntu topluluğu homojen değildir, belirli bir döneme bağlanamaz. Her ne kadar Orta Paleolitik unsurlar ağırlıklı olarak görülse de, farklı dönemlerde de kullanılmış bir buluntu yeridir.

III.7. S62/62 İKİKÖPRÜ: (N 37° 57 432; E 41° 20 446; 574 m.)

Tekil buluntu yeridir. İkiköprü Beldesi içinden akan Değirmen Deresi'nin Yanarsu Çayı ile birleştiği noktanın 100-150 m. kadar güneyinde (Harita: 2), vadiye hâkim bir noktada 1 adet kalker iki yüzeyli alet (el baltası) bulunmuştur. Bu tekil buluntunun haricinde herhangi bir buluntuyla karşılaşılmamıştır.

Silisli kalkerden yapılmış ve oldukça sürüklenmiş olan bu iki yüzeyli alet (Çizim 5: 10), Acheuléen Dönem özellikleri göstermektedir. Hammadde kalker olmasına karşın oldukça iyi biçimlendirilmiştir. Yanarsu (Garzan) Çayı vadisinde bulunan ilk ve tek iki yüzeyli alet olmasından dolayı önemlidir. Alt Paleolitik Çağa ait olan bu iki yüzeyli alet "Beşiri el baltası" olarak isimlendirilmiştir.

SONUÇ

"İlusu Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması"nın 2007 yılı çalışmaları, bugüne kadar Paleolitik Çağ açısından hiç araştırılmamış olan Yanarsu (Garzan) Çayı vadisinde gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık 20 gün süreyle gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırması, güvenlik nedeniyle 2007 yılında araştırılması hedeflenen alanın tamamını maalesef kapsayamamıştır.

Beşiri İlçesi, İkiköprü Beldesi'nin Siirt çıkışındaki tren köprüsünden itibaren başladığımız yüzey araştırması, Yanarsu Çayı'nın doğu ve batı kıyıları takip edilerek Rıdvan Köyü'nün hemen güneyinde yer alan Rıdvan Köprüsü'ne kadar devam etmiştir. Söz konusu bu araştırma alanında toplam 7 adet Paleolitik Çağ buluntu yeri bulunmaktadır. Bu buluntu yerlerinden sadece ikisi 2007 yılında keşfedilmiştir. Diğer 5 buluntu yeri alanda daha önce yüzey araştırmaları gerçekleştiren Doç. Dr. Aslı Erim Özdoğan tarafından saptanmıştır. Ancak ekibimiz tarafından tekno-tipolojik açıdan daha kapsamlı bir şekilde incelenmiştir.

Buluntu yerlerinden 6 tanesi Yanarsu Çayı'nın doğu kıyısında, Kütüklü Köyü çevresindedir. İkiyüzeyli aletin (el baltası) bulunduğu tekil buluntu yeri ise bu çayın batı kıyısında, İkiköprü Beldesi sınırları içindedir.

Saptanan buluntu yerleri gerçek anlamda yoğun bir biçimde kullanılan Paleolitik yerleşim yerleri değildir. Alanda çakmaktaşı hammadde kaynakları son derece kısıtlıdır. Kütüklü Köyü çevresinde kalker tabakalar arasından erozyonla yüzeye çıkan çakmaktaşı hammadde nedeniyle, bu alanın Paleolitik Çağın değişik dönemlerinde insanlar tarafından hammadde temini için kullanıldığı söylenebilir. Çünkü buluntu yerlerinde belirli bir dönemi temsil eden yoğun bir buluntu topluluğu ile karşılaşmamaktadır. Yontmataş buluntular Alt ve Orta Paleolitik Çağ'dan daha geç zamanlara kadar farklı dönemleri temsil eder.

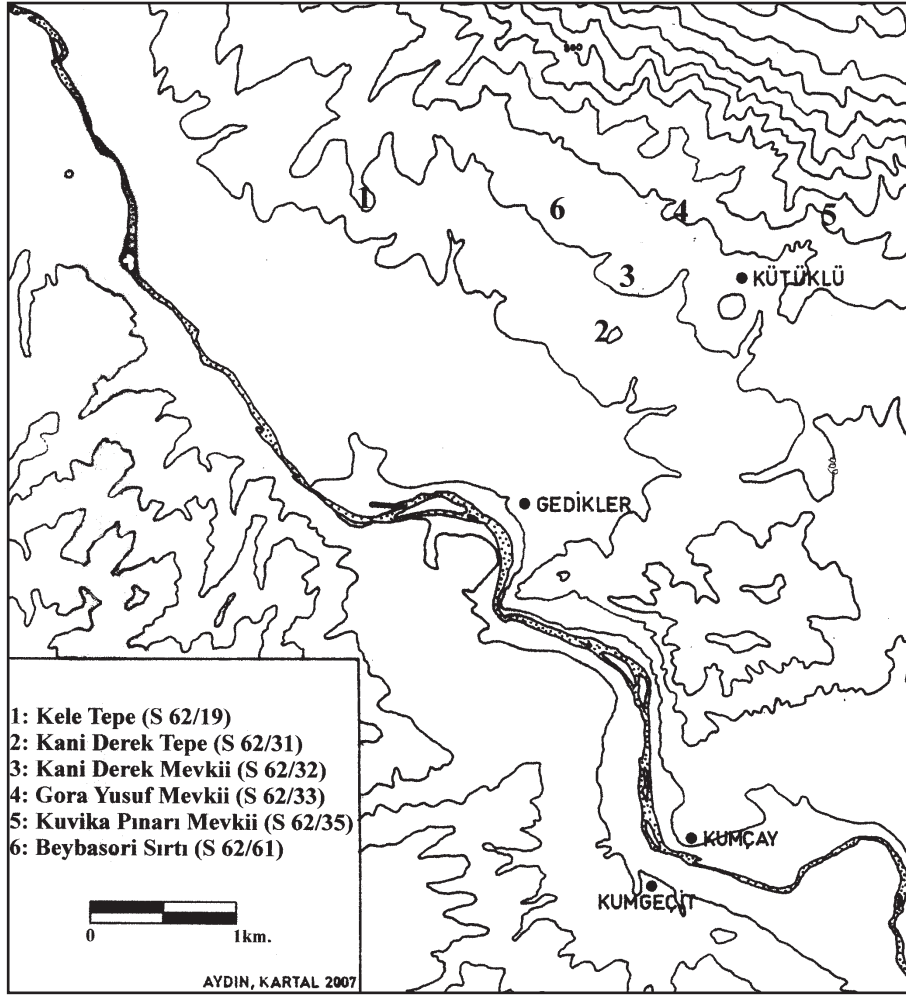
Araştırılan alanda Paleolitik Çağ yerleşimleri açısından önemli olabilecek mağara ve kaya sığınakları bulunmamaktadır.

2001 yılından beri sürdürdüğümüz "İlisu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması", 2007 yılında Dicle Nehri'nin önemli kollarından biri olan ve Paleolitik Çağı hakkında hiçbir bilgi bulunmayan Yanarsu (Garzan) Çayı vadisinde gerçekleştirilmiş ve söz konusu vadinin Paleolitik Çağı açısından bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır. Yapılan araştırma sonucunda Yanarsu Çayı vadisinin Paleolitik Çağ yerleşimleri açısından Dicle Havzası'na oranla oldukça fakir olduğu tespit edilmiştir (Taşkiran, H.-M., Kartal, 2003; Taşkiran, H.-M., Kartal, 2004a; Taşkiran, H.-M., Kartal, 2004b; Taşkiran, H.-M., Kartal, 2005; Taşkiran, H.-M., Kartal, 2008). Gerçek anlamda Paleolitik Çağ açık hava yerleşim yerleri yoktur. Bu durumun yani alanın Paleolitik Çağ açısından verimsiz olmasının çeşitli nedenleri olabilir. Örneğin; alanda bol ve kaliteli çakmaktaşı hammaddenin bulunamaması, Pleistosen Çağ dolgularının erozyonla aşınmış olması ya da Yanarsu Çayı'nın batı kıyısında Tepecik Köyü'nden itibaren Beşiri İlçesi'ne doğru alanın bazalt bir örtü ile kaplanması gibi.

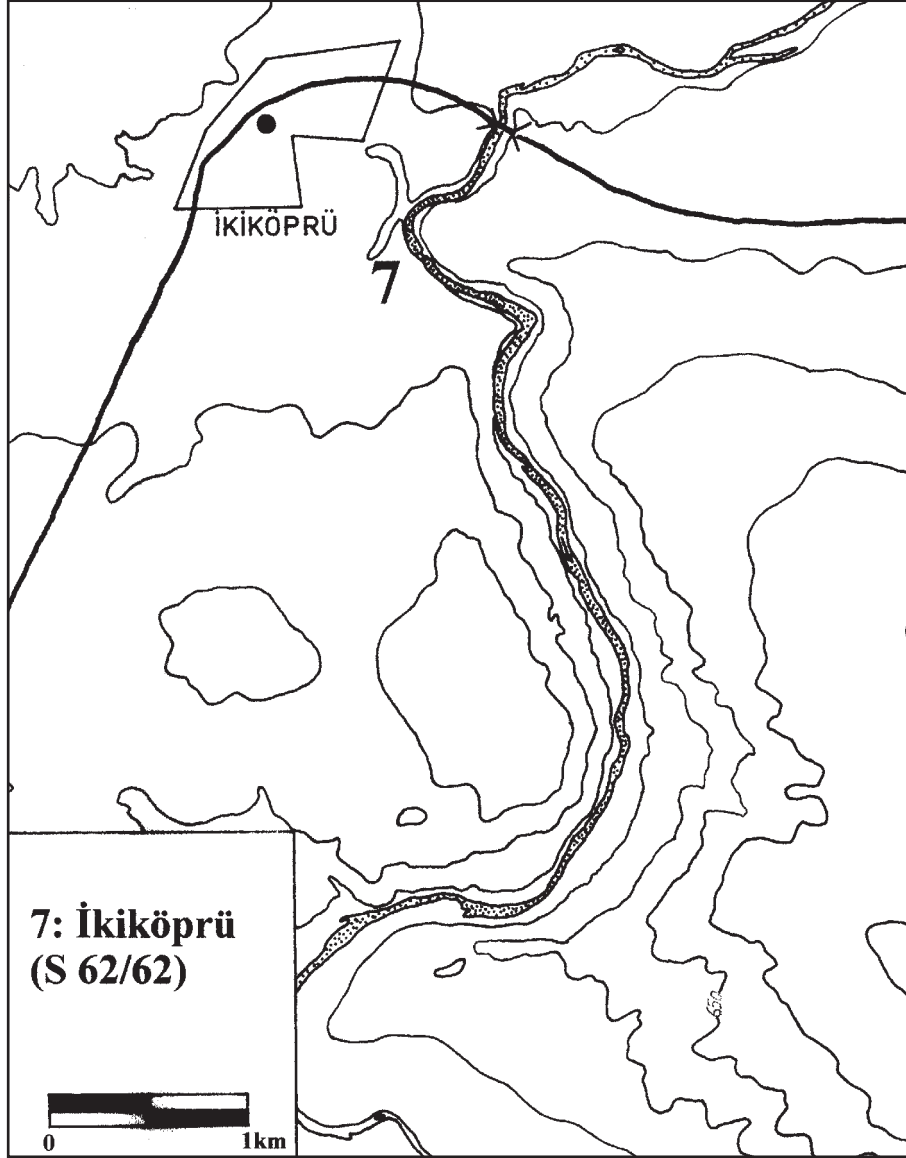
Sonuç itibariyle bölgenin Paleolitik Çağ yerleşimleri açısından zengin olmadığı görülmektedir. Buna karşın alanda saptanan buluntu yerleri ve yontmataş buluntular az da olsa yeni bilgiler elde edilmesine neden olmuştur. Bulunan iki yüzeyli aletten de anlaşılacağı üzere Yanarsu (Garzan) Vadisi'nin, Alt Paleolitik Çağ'dan itibaren konaklama ya da yerleşim amaçlı olmasa da, en azından avcılık ve toplayıcılık faaliyetleri açısından Paleolitik insanlar tarafından ziyaret edildiğini göstermektedir. Önümüzdeki yıl koşullar uygun olduğu takdirde Yanarsu Vadisi'nde bu yileksik kalan kısmın araştırılmasına ve vadinin Paleolitik Çağ ile ilgili bilgilerimizin tamamlanmasına çalışılacaktır.

KAYNAKÇA

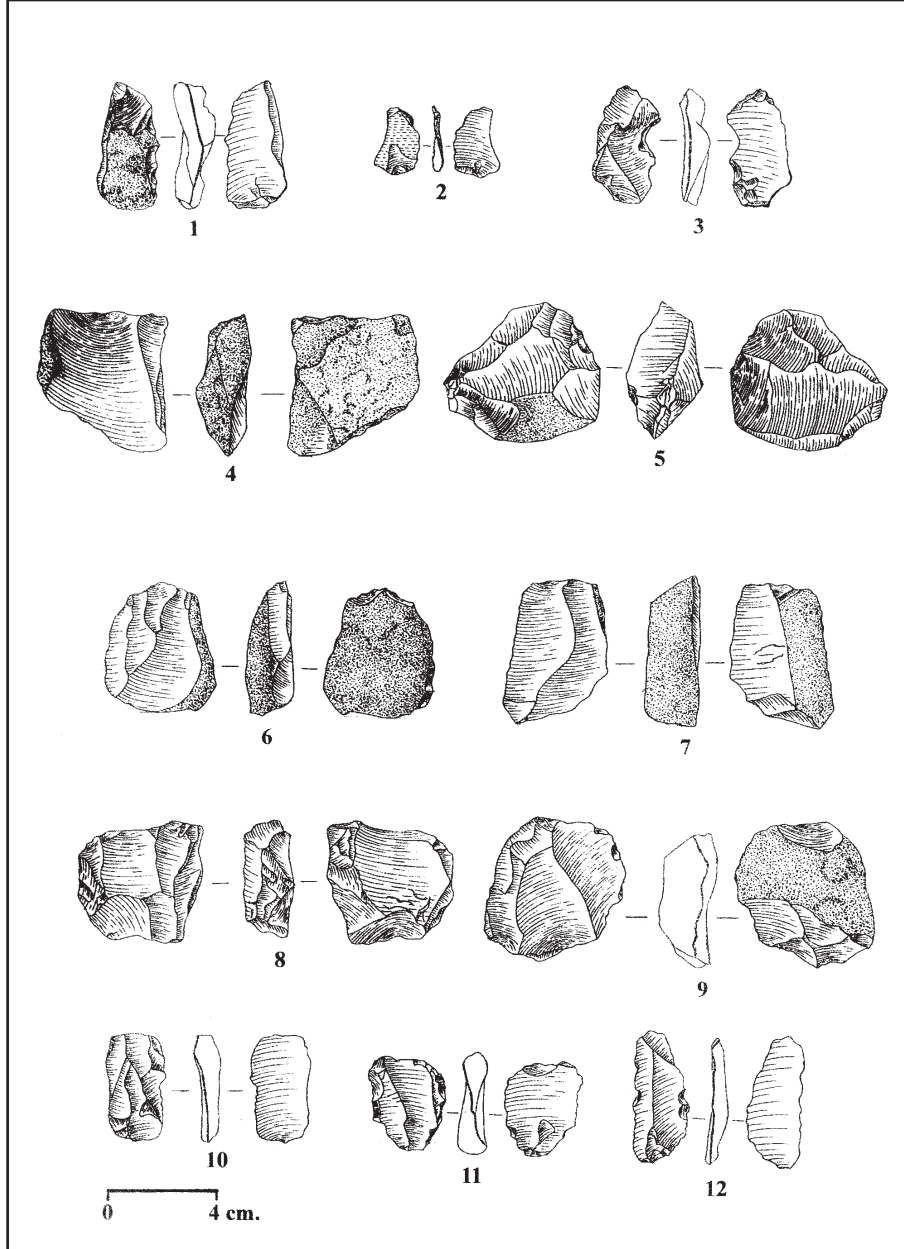
- Taşkıran, H.-M., Kartal, (2003), "2001 Yılı Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması", 20. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II: 191-202.
- Taşkıran, H.-M., Kartal, (2004a), "Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması 2002 Yılı Çalışmaları", 21. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II: 295-304.
- Taşkıran, H.-M., Kartal, (2004b), "2001 Yılı Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Dönem Yüzey Araştırması", "2001 Palaeolithic Survey in the Ilısu Dam Region", (Türkçe-İngilizce), *Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları*, ODTÜ TAÇDAM Yayınları: 695-724;725-737.
- Taşkıran, H.-M., Kartal-B. C. Sevincan, (2005), "2003 Yılı Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması", 22. Araştırma Sonuçları Toplantısı-I: 335-340.
- Taşkıran, H.-M., Kartal, (2008), "Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması-2006", 25. Araştırma Sonuçları Toplantısı-3: 439-452.

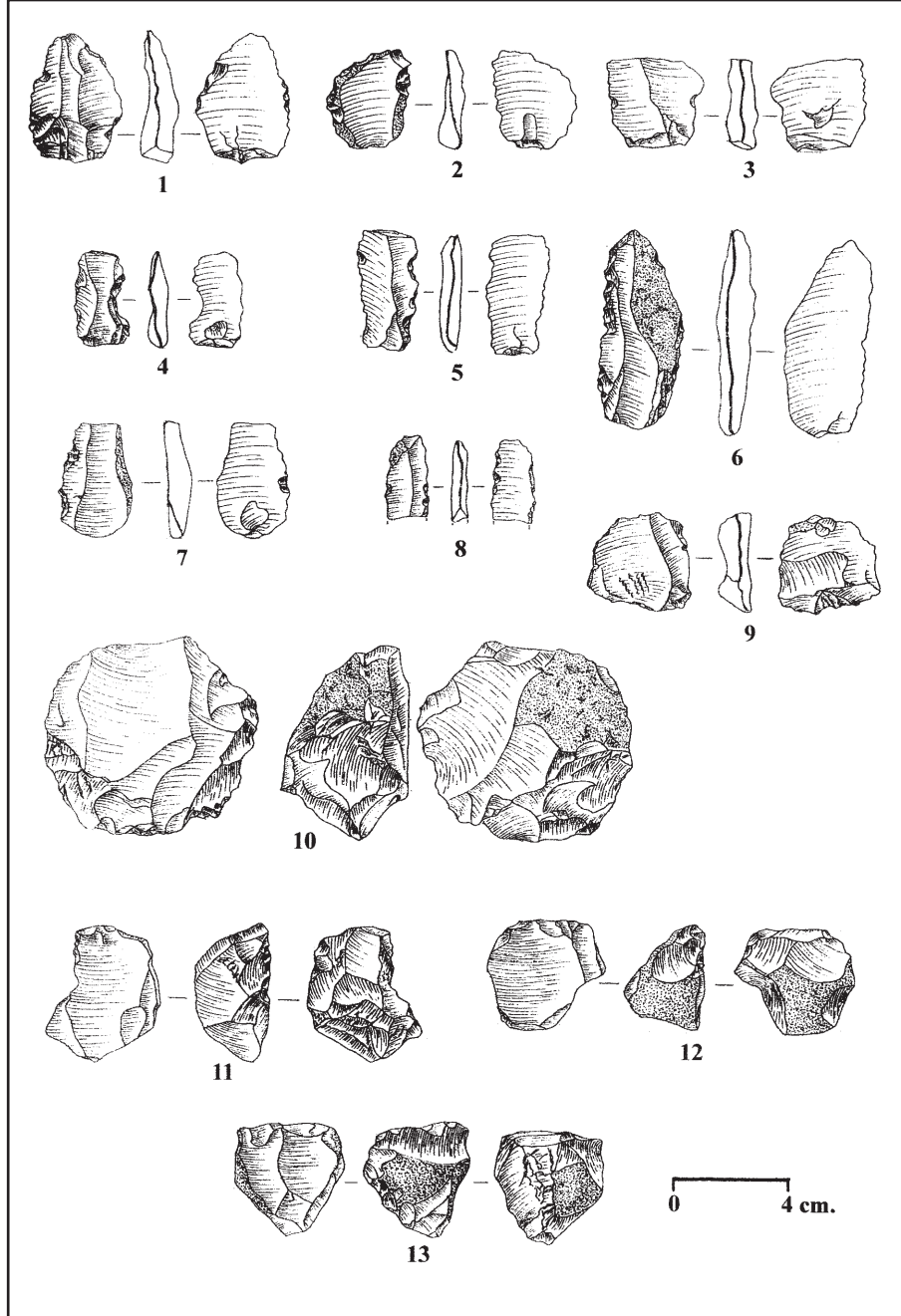
Harita: 1

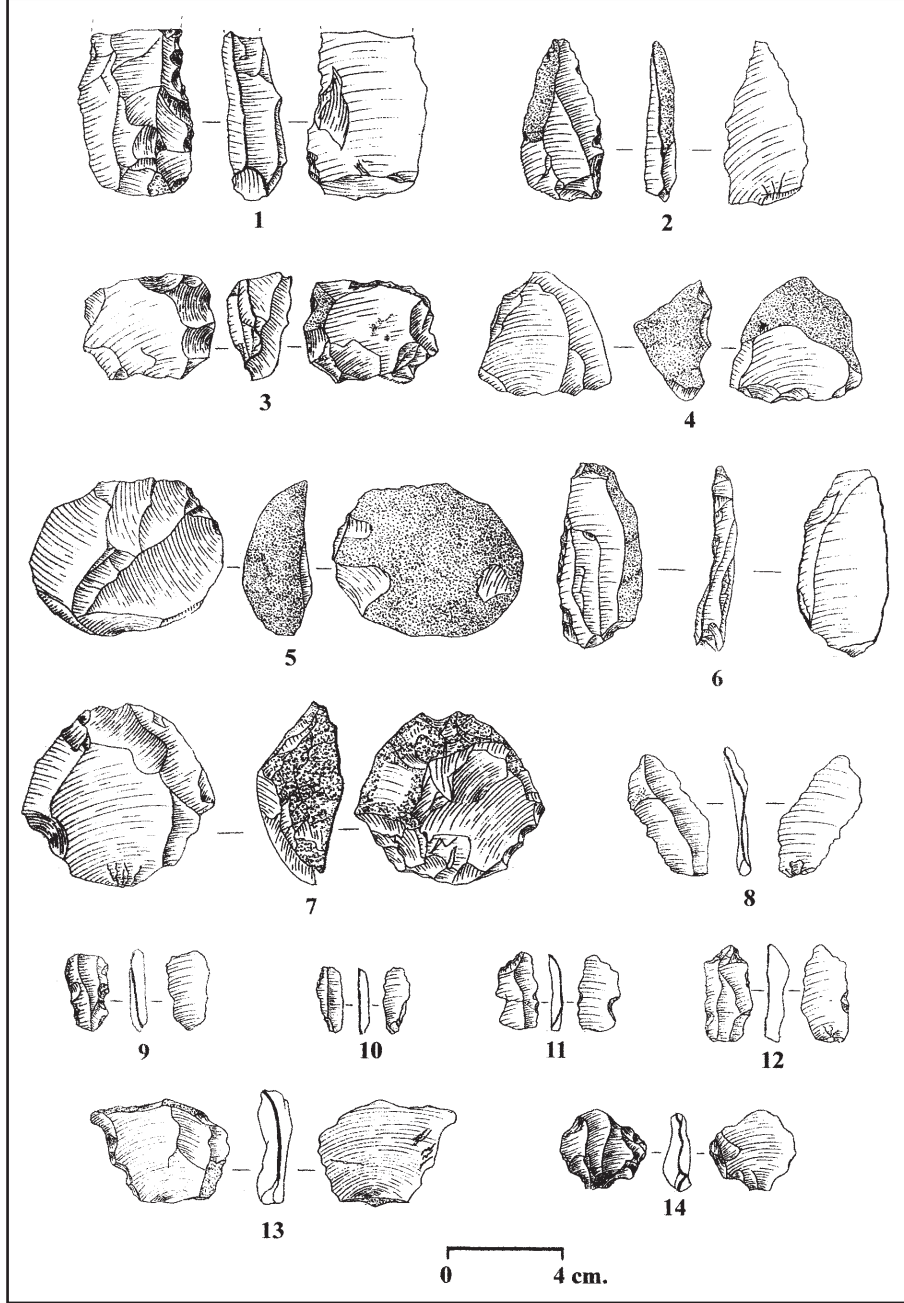
Harita: 2

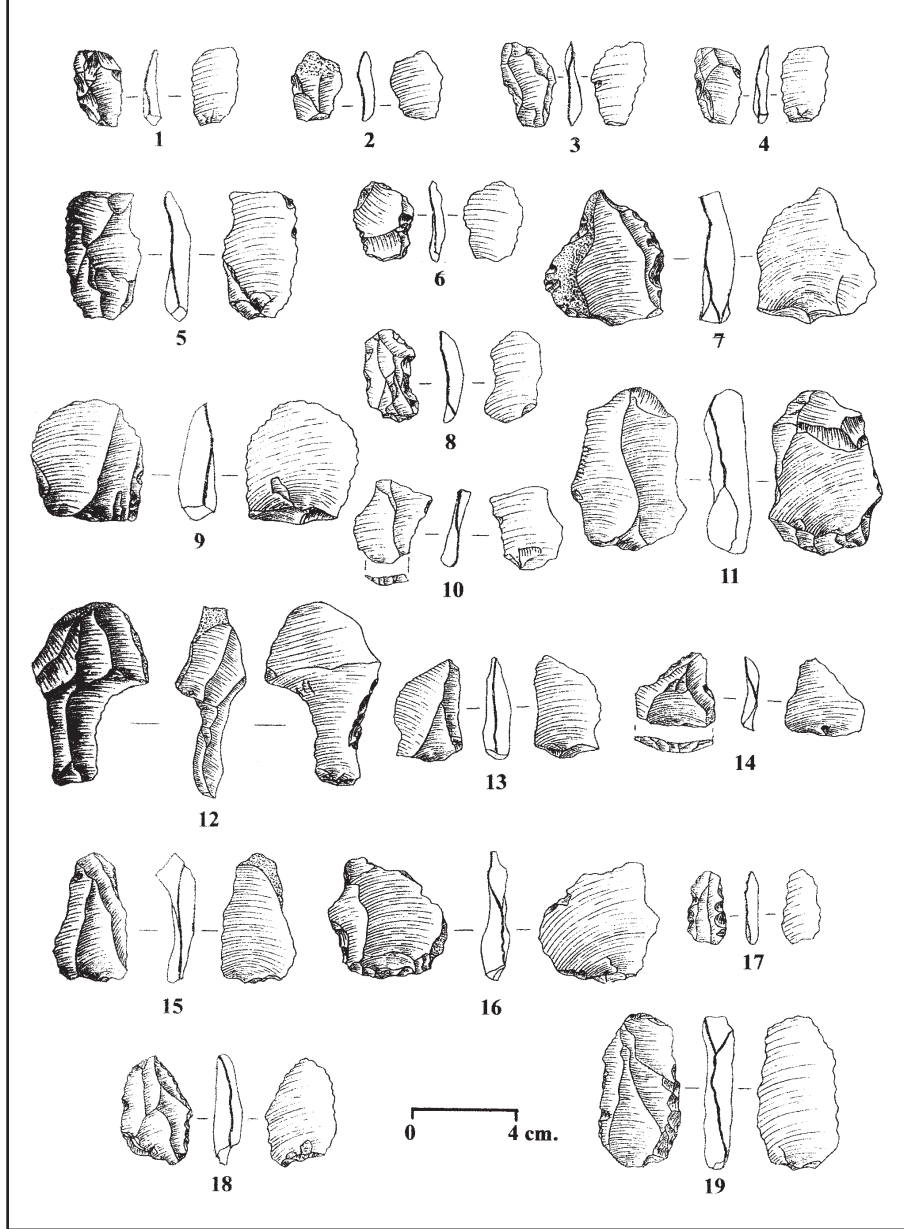
Çizim: 1

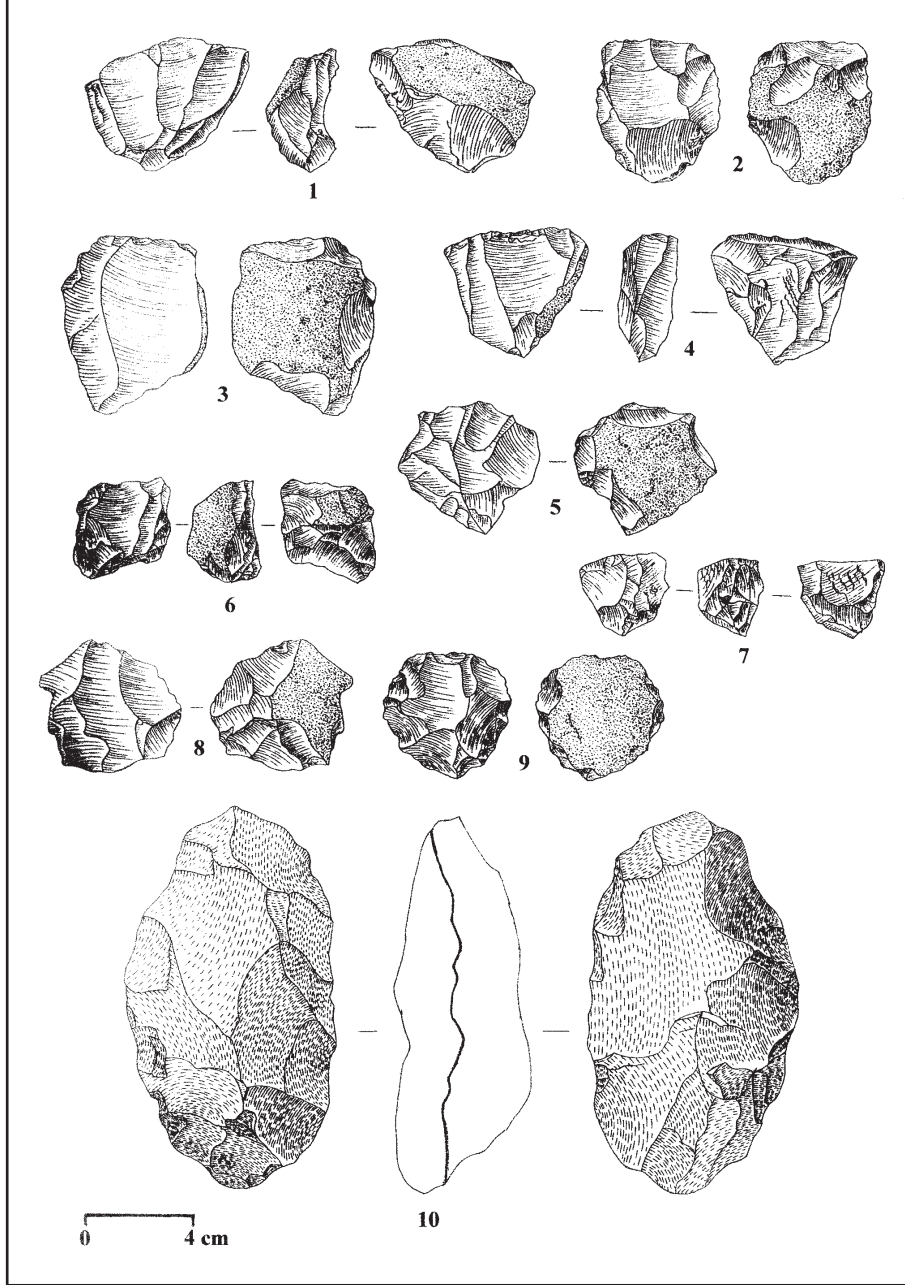
Çizim: 2

Çizim: 3

Çizim: 4

Çizim: 5

DER ŞEKERHANE KÖŞKÜ IN SELINUS-BERICH ÜBER DIE KAMPAGNE 2007

Claudia WINTERSTEIN*

Seit 2005 erfolgt die bauhistorische Untersuchung des sogenannten Şekerhane Köşkü in der antiken Stadt Selinus, die an der Küste des westlichen Rauen Kilikien liegt¹. Der Baukomplex des Şekerhane Köşkü besteht aus einer allseitig von Portiken umgebenen Hofanlage mit zentralem Baukörper. Er wird als Kenotaph des römischen Kaisers Trajan gedeutet, der 117 n. Chr. in Selinus verstarb². Von der kaiserzeitlichen Bauanlage sind Teile der Portiken erhalten sowie das aus zwei tonnenüberwölbten Räumen bestehende Podium des ehemals zweigeschossigen Zentralbaus, das noch Spuren des tempelartigen, in Marmor ausgeführten Aufbaus aus Vorhalle und Cella aufweist. In seldschukischer Zeit wurden die bestehenden Überreste des zentralen Baukörpers mit großformatigen, hauptsächlich vom antiken Bau wiederverwendeten Quadern ummauert³ und die Anlage als Jagd-Kiosk genutzt.

* Dipl.-Ing. Claudia WINTERSTEIN, Deutsches Archäologisches Institut, Podbielskiallee 69-71, 14195 Berlin/ALMANYA, Email: cw@dainst.de

1 Das Projekt wird in einer Kooperation zwischen dem Museum Alanya sowie dem Architektur-Referat und der Abteilung Istanbul des Deutschen Archäologischen Instituts durchgeführt. Die Projektleitung liegt bei Seher Türkmen (Museum Alanya) und Prof. Dr.-Ing. Adolf Hoffmann (DAI). Die bauhistorische Bearbeitung des Şekerhane Köşkü erfolgt durch Dipl.-Ing. Claudia Winterstein (DAI Berlin). Die Mitarbeiter der Kampagne 2007 waren die Architekturstudenten Jakobus von Geymüller, Niko Koch und Sandra Adolf (Institut für Baugeschichte, Universität Karlsruhe).

Mein besonderer Dank gilt der Generaldirektion für Kulturgüter und Museen in Ankara für die erteilten Genehmigungen. Ebenso möchte ich unserem Kooperationspartner, allen voran der Museumsdirektorin Seher Türkmen, für die gute und erfolgreiche Zusammenarbeit danken.

Weiterer Dank gebührt Dr. Kay Ebel vom McGhee Center for Eastern Mediterranean Studies der Georgetown University für die großzügige Bereitstellung von Unterkünften in Alanya sowie dem Bürgermeister Cemburak Özgenç und der Belediye von Gazipaşa, die uns bei organisatorischen und technischen Problemen jede erdenkliche Hilfe zukommen ließen.

2 Zu den Ereignissen um Trajans Tod vgl. Cassius Dio LXVIII 33. F. Beaufort besuchte im Jahr 1812 Selinus und deutete den Şekerhane Köşkü erstmalig als ‚Mausoleum‘ bzw. Kenotaph für Trajan: F. Beaufort, *Karamania* (London 1818), 179-181. Diese Deutung scheint durch die jüngsten Untersuchungen von S. Redford, İ. Karamut sowie durch unsere Arbeiten sehr wahrscheinlich; vgl. dazu S. Redford, *Landscape and the State in Medieval Anatolia. Seljuk Gardens and Pavilions of Alanya, Turkey*, BARIntSer 893 (Oxford 2000), 156-160; İ. Karamut, Selinus Antik Kenti ve Traianus'un Kenotaphı, *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 14, 2005, 1-6.

3 Eine detailliertere Beschreibung des zentralen Baukörpers findet sich in C. Winterstein, Şekerhane Köşkü (Selinus) 2006, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 25.3, 2008, 149-158.

2007 konnte während einer achtwöchigen Kampagne (23.08-14.10.2007) die bauforscherische Dokumentation des Şekerhane Köşkü zum Abschluss gebracht werden⁴. Gemeinsam mit den Archäologen des Museums Alanya wurden außerdem einige Sondagen in verschiedenen Bereichen der Gesamtanlage angelegt, die zur Klärung baulicher Zusammenhänge beitrugen. Die Sondagen erbrachten auch zahlreiche Bauteilfunde, die während einer abschließenden kurzen Arbeitsphase im Museum Alanya (15-24.11.2007) bearbeitet wurden.

Während in den Kampagnen 2005 und 2006 der Schwerpunkt auf der Untersuchung und Dokumentation des zentralen Baukörpers lag, konnten 2007 die Arbeiten auf die umlaufenden Portiken ausgedehnt werden. Ihre an der Oberfläche sichtbaren Überreste wurden im Maßstab 1:50 dokumentiert. Von den Portiken sind fast ausschließlich Teile ihrer Rückwände erhalten. Die tragende Struktur dieser sogenannten Temenosmauern besteht aus lokal anstehendem, weichem Ufersedimentgestein, das auch für das Podium des Zentralbaus verwendet wurde. Schmale Binder und großformatige Läufersteine sind im Wechsel versetzt (Abb. 1). Die Hohlräume hinter den plattenartigen Läufern sind mit einem Gussmaterial ausgefüllt. An einigen Stellen wurden regelmäßig angelegte kleine Löcher beobachtet, die auf ehemals vorhandene Inkrustationen schließen lassen. Die Säulenreihen der Portiken sind komplett verschwunden. Lediglich ihre Fundamente zeichnen sich unter der Oberfläche des Hofes, der heutzutage für den Getreideanbau genutzt wird, recht deutlich ab. Sie liegen in einem Abstand von etwa fünf Metern vor den Temenosmauern.

In einigen Bereichen konnte die Dokumentation des zentral im Hof liegenden Baukörpers noch nicht vollständig abgeschlossen werden. Die ausstehenden Arbeiten wurden 2007 fertig gestellt, so dass vom Hauptbau nun ein kompletter Plansatz, bestehend aus Grundriss, Aufsicht, Schnitten und Ansichten im Maßstab 1:20, vorliegt. Auf dessen Grundlage können in einem nächsten Schritt Überlegungen zu den Bauphasen sowie Rekonstruktionsvorschläge des Gebäudes erarbeitet werden.

4 Über die Ergebnisse der bisherigen Kampagnen wurde regelmäßig in den Jahresberichten des DAI im Archäologischen Anzeiger berichtet: A. Hoffmann, Selinus, *AA*, 2006/2, 2007, 223-225; C. Winterstein, Selinus (Türkei), *AA*, 2007/2, 2008, 163-164. Vgl. außerdem: S. Türkmen-G. Demir, Documentation Work at the Şekerhane Köşkü at Ancient Selinus in 2005, *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri* 4, 2006, 153-156; C. Winterstein, Şekerhane Köşkü (Selinus) 2006, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 25.3, 2008, 149-158; S. Türkmen-G. Demir, Excavation and Documentation Work in 2007 at the Şekerhane Köşkü (Cenotaph) at Ancient Selinus, *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri*, 6, 2008, 168-171.

Die Montage der Grundrisszeichnungen zeigt die räumliche Lage der einzelnen Bauelemente zueinander und ergibt ein genaues Bild der Gesamtanlage des Şekerhane Köşkü (Abb. 2)⁵. Der Plan enthält außerdem Angaben zur Lage der 2007 angelegten Sondagen.

Trotz des relativ schlechten Erhaltungszustandes der Temenosmauern ist klar erkennbar, dass die an den Längsseiten und der Rückseite des Hauptbaus verlaufenden Portiken von außen keinen Zutritt zur Anlage boten. Durch die Sondagen an der nordöstlichen Temenosmauer sollte die Situation des Zugangs zum Şekerhane Köşkü geklärt werden. Gegenüber der Hauptfassade des zentralen Baukörpers und mit diesem in etwa in einer Achse liegend konnten die Überreste des Eingangstores ergraben werden, das in die Hofanlage führt (Sondage 1). Wie eine Fotografie und ein Plan zeigen, waren zu Beginn des 20. Jahrhunderts von diesem Propylon noch größere Teile erhalten⁶. Im Gegensatz zu der publizierten Zeichnung zeigte sich jedoch, dass das Propylon nur einen Durchgang aufweist, der etwa 2,6 m breit ist. Die monumentale Schwelle aus lokalem Kalkstein liegt in der Ebene der Temenosmauer und bildet zwei Eingangsstufen aus (Abb. 3). An der Wandaußenseite wird die Schwelle von zwei Postamenten flankiert, die mit halbierten Spiegeln geschmückt sind. Sie weisen auf ihrer Oberseite Spuren von Dreiviertelsäulen auf. Eine dieser Säulen ist auf der oben erwähnten Fotografie noch hoch anstehend zu sehen. Vor der Außenseite des Torbaus liegt eine breite befestigte Fläche, deren Vorderkante durch den Ackerbau jedoch so stark zerstört ist, dass sich ihr Abschluss nicht mehr eindeutig bestimmen lässt. Es zeigte sich aber, dass es zwei unterschiedliche Höhenniveaus gibt. Diese zwei sehr breiten Stufen oder Plattformen gleichen den Höhenunterschied zwischen der Hofffläche und des nordöstlich des Şekerhane Köşkü liegenden schmalen längsrechteckigen Arealen aus. Weitere kleine Sondageflächen entlang der Außenseite der nordöstlichen Temenosmauer (Sondage 2) zeigten, dass die Plattformen entlang der gesamten Maueraußenseite verlaufen, und der als Badehaus gedeutete Anbau aus seldschukischer Zeit⁷ auf diesen Stufen errichtet wurde (Abb. 4). Im Zusammenspiel mit einer einige Meter weiter nördlich liegenden, parallel zur Bauanlage des Şekerhane Köşkü verlaufenden Mauer ergibt sich die Situation einer vorgelagerten Terrasse bzw. eine Art Vorplatz (Abb. 5). Die Mauer ist in weiten Teilen stark verkippt (Abb. 6). Sie

5 Der abgebildete Plan ist eine Montage verschiedener Einzelzeichnungen. Er zeigt sämtliche an der Oberfläche *in situ* erhaltenen und die durch die Sondagen freigelegten Überreste der umlaufenden Portiken sowie den Grundriss des Hauptbaus auf Erdgeschossniveau. Die gestrichelten Linien markieren die Fluchten der rückwärtigen Temenosmauer sowie die Fundamentkanten der Säulenstellungen.

6 R. Paribeni-P. Romanelli, *Studi e Ricerche Archeologiche Nell'Anatolia Meridionale, Monumenti Antichi*, 23, 1914, Abb. 31. 32.

7 S. Redford, *Landscape and the State in Medieval Anatolia. Seljuk Gardens and Pavilions of Alanya, Turkey*, BARIntSer 893 (Oxford 2000), 160.

ist etwa drei Meter dick und war an ihrer Oberseite sowie den Seitenflächen verputzt. Diese Beobachtungen lassen zusammen mit dem auf Unterspülung hindeutenden Schadensbild die Vermutung zu, dass es sich hierbei um eine ehemalige Uferbefestigung handelt, die eventuell als Staumauer gegen den Fluss oder Hafen gesetzt war⁸. Mit Hilfe von Mörtelproben hoffen wir, diese Mauer eindeutig einer Bauphase zuweisen zu können.

Durch eine Sondage im südlichen Bereich der Hofanlage (Sondage 3) konnte die Eckausbildung zwischen südwestlicher und südöstlicher Säulenhalle, die ebenfalls aus Kalkstein besteht, sowie der Übergang vom Hof in die Portiken gefasst werden (Abb. 7). Drei Stufen führen von der Hoffläche in die Hallen. Die untere Stufe ist mit einer tiefen Entwässerungsrinne ausgestattet; das Stylobat der Säulenhallen bildet die obere Stufe. Wie das Beispiel der Ecksäule zeigt, sind die Plinthen direkt aus dem Stylobat herausgearbeitet. Diese Details lassen sich nur noch an dieser Stelle beobachten. In allen anderen Bereichen ist oberhalb der Fundamentoberkante nichts mehr erhalten. Innerhalb der ehemaligen Säulenhalle wurde kein befestigter Boden ergraben. Auffällig ist jedoch eine Schicht aus kantigen Steinchen, einer Art Splitt, die als Lagerschicht für lose verlegte Fußbodenplatten gedient haben könnte. An der freigelegten Rückwand der Säulenhalle befinden sich zahlreiche Fragmente der aus dünnen marmornen Platten bestehenden Inkrustationen sowie Bronzeklammern zu ihrer Befestigung *in situ*.

Betrachtet man den Gesamtplan des Şekerhane Köşkü, dann fällt die außermittige Lage des Hauptbaus in der Hoffläche deutlich auf. Auf der Südostseite des Hofes verlaufen jedoch zwei Fundamentstreifen in fünf und zehn Metern Abstand parallel zur Temenosmauer. Diese Beobachtung wurde im Rahmen einer Sondage schon 2005 gemacht⁹. Eine kleine Erweiterung der Sondagefläche (Sondage 4) im Jahr 2007 zeigte, dass das mittlere Fundament aus antiken Einzelfundamenten besteht, die erst in seldschukischer Zeit zu einem Streifenfundament ergänzt wurden. Für den kaiserzeitlichen Şekerhane Köşkü kann man also an der südöstlichen Hofseite von einer zweihüftigen Säulenhalle mit zwei parallel verlaufenden Säulenreihen ausgehen. An den anderen drei Seiten sind die Portiken jeweils nur einhüftig ausgebildet. Durch

8 Vor dem Bau des modernen Fahrweges verlief der Fluss direkt an der Nordseite dieser Mauer. Dies zeigen eine Fotografie und ein Lageplan aus den 1960er Jahren. Vgl. dazu E. Rosenbaum-G. Huber-S. Onurkan, *A Survey of Coastal Cities in Western Cilicia. Preliminary Report*, TTKY 6, 8 (Ankara 1967), Taf. 15.2, Plan 3. Der Hafen der ehemals bedeutenden Hafenstadt Selinus ist bislang nicht lokalisiert. Durch geophysikalische und geoarchäologische Untersuchungen könnten in der neuzeitlichen Schwemmebene aufschlussreiche Hinweise auf diese, nicht zuletzt stadträumlich wichtige, Frage gewonnen werden. Gemeinsam mit dem Museum Alanya und der Universität Kiel ist für das Jahr 2008 eine erste geophysikalische Prospektion im Bereich des Şekerhane Köşkü und seiner unmittelbaren Umgebung geplant.

9 S. Türkmen-G. Demir, *Documentation Work at the Şekerhane Köşkü at Ancient Selinus in 2005*, *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri* 4, 2006, 153-156.

diesen Aufbau wird aus der Perspektive der Hofffläche die Außermittigkeit des zentralen Baukörpers etwas abgemildert.

Eine weitere kleine Sondage an der Südecke des Hauptbaus (Sondage 5) diente dazu, die rückwärtige Kante des kaiserzeitlichen Fundaments zu fassen und somit das Maß seiner Auskragung an allen Gebäudeseiten zu bestimmen.

Die Sondage vor der Eingangsfassade des zentralen Baukörpers (Sondage 6) sollte die bislang unübersichtliche Situation in diesem Bereich klären. Es zeigte sich, dass die römische Fundamentplatte, die an den drei anderen Gebäudeseiten deutlich vor die seldschukische Ummantelung des kaiserzeitlichen Kerns ragt, an der östlichen Ecke in einem breiten Streifen einige Meter vor die Gebäudefront fortgeführt ist (Abb. 2, 8). An der nördlichen Ecke ist der Ansatz dieses Streifens ebenfalls zu sehen. Hier wurde er allerdings in einer späteren Nutzungsphase abgearbeitet. Der Bereich zwischen diesen Fundamentstreifen war mit losem Material angefüllt. Der Befund deutet möglicherweise auf die Existenz einer am kaiserzeitlichen Ursprungsbau vorhandenen breiten Freitreppe, deren Last über die Fundamentstreifen abgetragen worden sein könnte und die vom Hofniveau aus direkt in die Vorhalle des tempelartigen Obergeschosses führte.

Bei dieser Sondage traten zudem zahlreiche kleine Bruchstücke von glasierten Fliesen aus der seldschukischen Nutzungsphase des Şekerhane Köşkü auf. Insgesamt erbrachten die Sondagen zahlreiche Bauteilfunde, die in einer abschließenden Arbeitsphase im Museum Alanya untersucht und katalogisiert wurden. Bei den Neufunden handelt es sich hauptsächlich um Ausstattungstücke aus den umlaufenden Portiken. Auffällig ist die farbliche Differenzierung ihrer Ausgestaltung. Während die Inkrustationsplatten (Abb. 9) aus verschiedenen grauen Marmorsorten mit unterschiedlicher Musterung bestehen, sind die der Wandgliederung dienenden Profilleisten (Abb. 10) aus einem weißen Marmor mit dunkelroter Äderung gearbeitet, der auch in verschiedenen Bereichen des Hauptbaus verwendet wurde. Die glatten Säulenschäfte sind wiederum aus grauem Marmor gefertigt, ihre Basen und Kapitelle sowie das Gebälk scheinen dagegen aus dem rot und gelb geäderten Marmor der Wandquader und ornamentierten Blöcke des Hauptbaus zu bestehen.

In den Depots des Museums Alanya befinden sich nun insgesamt etwa 460 Architekturfragmente, die dem Şekerhane Köşkü zugeordnet werden. Auch während der Kampagne 2007 wurden einige der Stücke, die für die Rekonstruktion des kaiserzeitlichen Baus aussagekräftig sind, im Maßstab 1:2 gezeichnet. Zum überwiegenden Teil handelt es sich bei diesen Bauteilen im Museum um sehr kleine Bruchstücke aus den seldschukischen Füllschichten und Fundamenten. Das 34x40 cm große Kranzgesimsfragment

(Abb. 11) des Hauptbaus stellt das größte zusammenhängende Bauteil vom Şekerhane Köşkü dar. Trotz der geringen Größe und des häufig schlechten Erhaltungszustandes der Architekturfragmente konnten durch die intensive Bearbeitung umfangreiche Kenntnisse zur ursprünglichen Gestalt des kaiserzeitlichen Bauschmucks gewonnen werden. Beispielhaft soll dies an einer Montage verschiedener Bauteilzeichnungen zum Aufbau des Kranzgesimses gezeigt werden (Abb. 12). Die einzelnen Fragmente weisen meist überlappende Bereiche auf, die ihre sichere Aneinanderreihung in der Höhen- und Tiefenentwicklung erlauben. Nur an wenigen Stellen ist dies nicht möglich. Durch die Einbeziehung der noch kleineren Stücke sowie Proportionsvergleiche werden aber voraussichtlich auch diese Lücken geschlossen werden.

Abschließend bleibt zu erwähnen, dass die beteiligten Architekten neben der wissenschaftlichen Arbeit während der Kampagne 2007 am Şekerhane Köşkü auch in beratender Funktion zu Schutz und Erhalt dieses in seiner Umgebung im westlichen Rauen Kilikien herausragenden Baus beitragen konnten. Vor allem das aus dem weichen Ufersedimentgestein bestehende offen liegende antike Treppenhaus wurde stark durch Niederschläge und uneingeschränkten Zugang gefährdet. Ein temporäres, reversibel aufgebrachtes Dach sowie eine möglichst substanzschonend eingebaute Gittertür¹⁰ schützen diesen Bereich nun bis zur Umsetzung eines langfristigen Schutz- und Präsentationskonzepts, bei dessen Erarbeitung ebenfalls mitgewirkt wird.

10 Die Finanzierung und Umsetzung dieser Maßnahmen erfolgte durch die Belediye von Gazipaşa.

Abb.: 1

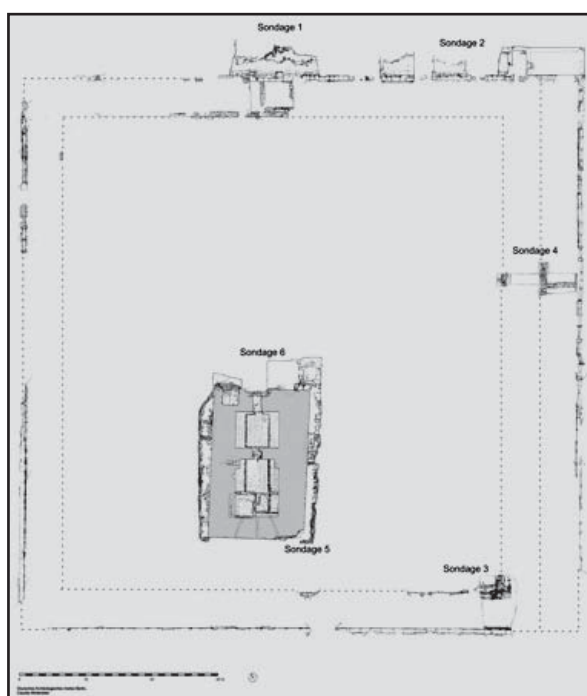

Abb.: 2

Abb.: 3

Abb.: 4

Abb.: 5

Abb.: 6

Abb.: 7

Abb.: 8

Abb.: 9

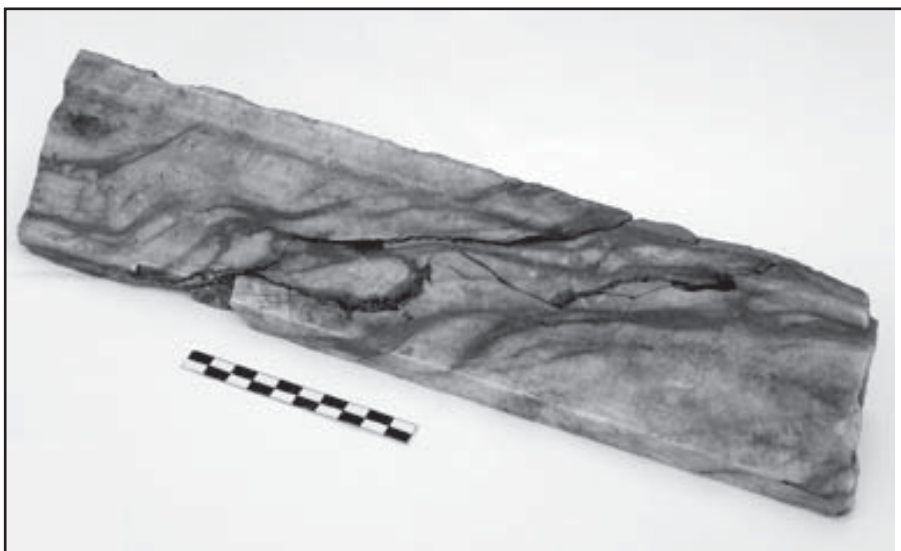

Abb.: 10

Abb.: 11

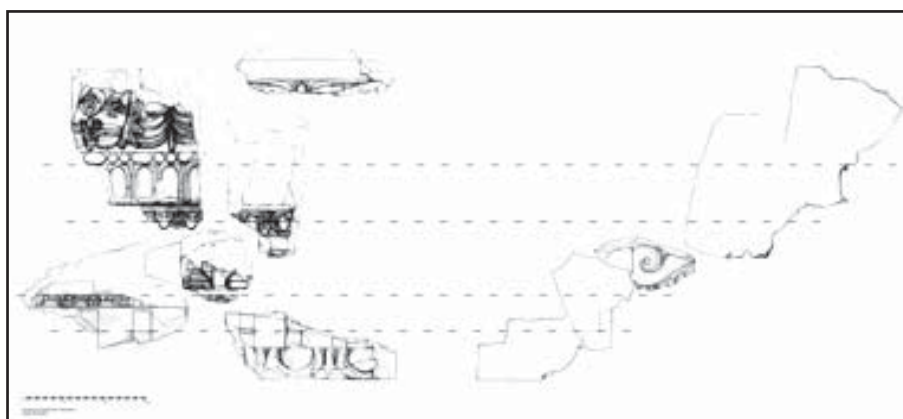

Abb.: 12

ERDEMLİ VE SİLİFKE ARASINDA KENTLEŞME VE TARIMSAL ORGANİZASYON 2007 YILI ARAŞTIRMASI

Ümit AYDINOĞLU*

Antik Dönemde Dağlık Kilikia bölgesi içerisinde yer alan, bugün Mersin İli'ne bağlı Silifke ve Erdemli ilçeleriyle bunların köylerini kapsayan ve Olba territoriumu olarak da adlandırılan alanda “Kentleşme ve Tarımsal Organizasyon” konulu yüzey araştırması 2006 yılında Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izniyle başlatılmıştır¹.

Araştırmanın gerçekleştirildiği alanda Hellenistik Dönemde bir tapınak devlet egemenliği vardır ve bölge özgün bir mimari yapılanmaya sahiptir². Kalykadnos (Göksu) ve Lamos (Limonlu) nehirleri arasında kalan territorium içerisinde çok sayıda yerleşim bulunmaktadır. Territoriumda M.Ö. 2. yüzyıl başında görüldüğü ve burada egemen olan Teukros Hanedanlığı ile Seleukosların işbirliğinin bir sonucu olduğu önerilen bu yapılanmayı oluşturan yerleşimlerin ortak özelliklere sahip oldukları bilinmektedir³. Başlatılan arkeolojik yüzey araştırması kapsamında, bölgedeki yerleşimlerin belirlenmesi ve kent planlamacılığı açısından incelenmeleri temel amaçlardır. Böylece, bölgesel yerleşim düzenlemesinin ortaya konması hedeflenmektedir.

* Yrd. Doç. Dr. Ümit AYDINOĞLU, Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 33342 Mersin/TÜRKİYE

1 2007 yılı arazi çalışmalarına, Yrd. Doç. Dr. Ümit Aydınoglu başkanlığında, MEÜ Arkeoloji Bölümün’den Doç. Dr. Ayşe Aydın, Yrd. Doç. Dr. Fikret Özbay, Öğr. Gör. Ceyhan Dora, yüksek lisans öğrencileri Ahmet Mörel ve Ümit Çakmak, lisans öğrencileri Özlem Düzenli ve Emin Sariiz katılmışlardır. Öğr. Gör. Ceyhan Dora arazi çalışmalarına katılarak ölçüm ve belgeleme konularında ekibimize destek sağlamıştır. MEÜ Restorasyon ve Koruma Merkezi’nden Y. Mimar Yavuz S. Yılmaz ölçüm çalışmalarında ekibimize önemli katkılar sağlamıştır. Arazi çalışmalarına temsilci olarak Kahramanmaraş Müzesi’nde görevli Arkeolog Ömer Avcıbaşı katılmıştır. Arazi sonrası çalışmalarda Araş.Gör. Erkan Alkaç ve Araş.Gör. Ercan Aşkın’ın katkıları olmuştur. Kendilerine destekleri için teşekkür ederim. 2007 yılı araştırmaları TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir.

2 Ü. Aydınoglu, “The Settlement Patterns of the Olbian Territory in Rough Cilicia in the Hellenistic Period”, *OLBA VIII* (2003), 251-263.

3 S. Durugönül, Türme und Siedlungen im Rauhen Kilikien, Eine Untersuchungen zu den archäologischen Hinterlassenschaften im Olbischen Territorium, *Asia Minor Studien*, Band 28 (1998), Bonn, s. 116; S. Durugönül, “Olba: Polis mi, Territorium mu?”, *LYKIA II* (1995), s. 78; Ü. Aydınoglu, “Yerel İrade-Dış Baskı Tartışmaları Arasında Olba Territoriumundaki Yerleşim Düzenlemesi ve Hellenistik Dünyadaki Yeri”, *OLBA X* (2004), s. 169 vd.

Ayrıca, bölgede Hellenistik Dönemde görülen yerleşimlerin varlıklarını Roma ve sonrasındaki dönemlerde de devam ettirmeleri ilgi çekicidir. Bu yerleşimlerin Roma ve sonraki dönemlerdeki varlık nedenleri, kentsel planlamalarının ne şekilde olduğu ve kendilerinden önceki dönemden nasıl etkilendiğinin incelenmesi de araştırmanın hedeflerinden biridir.

Bölgede yerleşimlerin yanı sıra, çok sayıda tarımsal amaçlı yapılanma da bulunmaktadır. Özellikle çiftlikler, çiftlik villaları ve atölyeler bölgesel yerleşim düzenlemesinde ağırlıklı bir role sahiptir. Bölgesel yerleşim düzenlemesinin bir diğer unsuru olarak ortaya çıkan tarımsal mimari yapılanma, tarımsal ekonominin bölgesel yerleşim düzenlenmesini nasıl etkilediğini göstermesi açısından önemlidir ve bu yapıların ele alınması, yapıldıkları dönemin koşullarının aydınlatılması açısından önem taşımaktadır. Bu tarımsal yapılar bölgedeki yerleşimlerle de yakın bağlantı içinde olmalıdır ve araştırmanın hedeflerinden biri de bu bağlantıları ortaya koymak olacaktır.

2007 yılı araştırmaları ağırlıklı olarak bölgenin sahip olduğu tarımsal organizasyonun açıklanmasına yönelik gerçekleştirilmiştir ve çalışmaların ilk aşamasını tespit edilen arkeolojik verilerin belgelenmesi oluşturmuştur. Bu kapsamda, bölgede tespit edilen çok sayıdaki çiftlik yapısı kayıt altına alınmıştır. Bölgede yapılan araştırmalarda önemli miktarda tarımsal üretim donanımı ve yapılanmasının tespit edilmesi bölgesel bir üretim organizasyonunun varlığına işaret etmektedir. Bölgenin Akdeniz'e kıyısı olması sebebiyle sahip olduğu uygun iklimsel şartları, üretime ve bununla bağlantılı bir üretim organizasyonunun ortaya çıkmasına zemin sağlamış olmalıdır. Bunun sonucu olarak dağlık bir alan olmasına karşın, bölgede hayvansal üretime, kereste üretimine, zeytin ve üzüm üreticiliğine dayanan bir ekonominin varlığı görülür. Bu pastoral ve tarımsal kökenli ekonomi, bunların üretilmesi için bir mimari yapılanmayı, satılması için pazarı, ulaşım için yolları ve üretim için örgütlenmeleri doğurmuştur ve bu organizasyonun varlığına ait arkeolojik kanıtlara bölgede ulaşmak mümkün olmaktadır. Bölgedeki bu üretim organizasyonu, bölgedeki yerleşim düzenlemesinin bir parçası -belki de bunu şekillendiren ana etmen- olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda, bölgede Roma Döneminde başlayan ve sonraki dönemlerde de devam ettiği anlaşılan toprak kullanımıyla ilgili bir organizasyonun varlığı ve buna bağlı olarak bu amacı gerçekleştirmeye yönelik bir takım düzenlemelerin yapılmış olduğu görülmektedir. Bu organizasyonun bir parçası olarak ortaya çıkan çiftlik yapıları ise bölgede çok sayıda tespit edilmeleri açısından önem taşımaktadır⁴.

Bölgede tarımsal mimariye ait bilinen en erken arkeolojik kanıtlar Hellenistik Dönemde görülmeye başlanan mimari yapılanmadır. Ancak bu yapılanmanın bölgenin savunmasına yönelik olması, tarımsal üretim

4 Ü. Aydınoglu, "Doğu Dağlık Kilikia'da Villae Rusticae", *OLBA II*, (1. Cilt 1999), s. 155-165.

ve organizasyon konusunda sağlayacağı verilerin kısıtlı olmasına yol açmaktadır. Bununla birlikte en azından, savunma amaçlı yapılan kulelerin bazılarının tarımsal amaçlara da sahip olduğu önerilmektedir ve bu durum, Hellenistik Dönemdeki bir tarımsal organizasyona işaret etmesi açısından önem taşımaktadır⁵. Bölgedeki tarımsal organizasyonun arkeolojik kanıtları, bölgedeki Roma egemenliği ile birlikte görülmeye başlanan imar hareketleriyle birlikte ortaya çıkar. Bu dönemde, bölgenin sahilinde zengin kentler kurulur ve erken dönemlerde kurulmuş kentlerde de bunlara paralel olarak çok hızlı bir gelişme görülür, kentlerde anıtsal yapılar görülmeye başlanır. Dağlık alanda çok sayıda yolun inşa edildiği ya da tamir edildiği literatür kaynaklardan bilinmektedir. Geç Antik Çağda ise bölgenin ekonomisinde bir canlanma ve bununla bağlantılı olarak yeni bir yapılanma evresinin görüldüğü bilinir. Bölgede tespit edilen antik yerleşimlerin çoğunun sahip olduğu kalıntılar bu dönemlere işaret etmektedir.

2007 yılı çalışmaları kapsamında bölgede tespit edilen çok sayıdaki çiftlik yapısının ayrıntılı incelemeleri belgelenmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Erdemli İlçesi'ne bağlı Hüsametli Köyü sınırları içerisindeki Üçayak mevkiinde bulunan çiftlik yapısında yürütülen çalışmalarda bu yapının ve bağlı diğer yapıların incelemeleri gerçekleştirilmiştir. Çiftliğin konum olarak bulunduğu yer, tarımsal üretimin yapıldığı bir arazinin ortasındadır. Burada yapı topluluklarında en dikkati çeken, üç katlı binadır (Resim: 1). Gösterişli bir kemerli girişe sahip olan yapı üç katının dışında da altan konsollerle desteklenen balkonlara sahiptir. Bu yapının güney tarafında, yapının 1 m. yakınında dev bir sarnıç bulunmaktadır. Bu sarnıç, içten sütunlarla tonozlu neflere ayrılmıştır ve bütün sarnıcın çevresi kemerlerle desteklenmiştir. Ayrıca yaklaşık 50 m. mesafede iki ayrı bölmeden oluşan bir başka bina yer almaktadır ve bu binanın içindeki donanımlardan burasının bir çalışma villası işlevine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Benzer şekilde, Erdemli İlçesi'ne bağlı Hüsametli Köyü, Küstüllü Köyü, Veyselli Köyü çevresinde, Silifke İlçesi'ne bağlı Keşlitürkmenli Köyü, Ovacıkalanı Köyü, Sömek Köyü ve Şahmurlu Köyü içerisinde tespit edilen çiftlik yapılarında da ölçüm ve belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Elde edilen veriler ışığında, bölgedeki tarımsal organizasyonun bir parçası durumundaki çiftlik yapılanmalarının benzer özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Bunların araziye sürekli gözetleyebilme isteğinden dolayı tarım arazisine hâkim bir alanda, genellikle bir yükseltinin üzerinde kurulduğu görülmektedir. Genellikle bir antik yolun kenarında ya da yakınında bulunmaları da orta bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır ve bu durum muhtemelen ürünlerin arabalarla nakliyesini sağlamak için gereklidir. Çiftliklerin hepsi, ürünlerin işlenmesi için yapılanmalara sahiptir. Genel

5 Durugönül, *a.g.e.*, 113.

olarak, çiftliğin kurulduğu tepenin yamacında, tarım arazisinin yanında kurulan bu yapılar sayesinde, ürün işlendikten sonra buralarda depolanıyor olmalıdır. Hepsinde ortak olan bir diğer yapı ise sarnıçlardır. Dağlık bölgenin genelde su yönünden fakir olması, su ihtiyacının sarnıçlardan karşılanmasını gerektirmiştir. Çiftliklerin ihtiyaçlarına göre sarnıçların boyutları ve sayıları da değişmektedir. Bütün bunların yanı sıra bütün çiftliklerde ikâmet binaları vardır. Bu binalar çiftliklerin gelişim aşamalarına göre çeşitli boyutlardadır. Ayrıca, çalışanların ikâmetleri için de binaların olması gerekmektedir. Bey evine sahip çiftliklerden bu evlerin alt katlarının depo olarak kullanıldığı görülmektedir.

Projenin çalışma konuları arasında yer alan bölgedeki tarımsal üretim teknolojisi konusunda da, sürdürülen arazi çalışmalarıyla arkeolojik veri toplanmıştır. Dağlık Kilikia bölgesinde dikkat çekici miktarda şarap ve zeytinyağı üretimine ait donanımın tespit edilmesi, bölgedeki antik kaynaklardan ve tespit edilen yazıtlardan bilinen zeytinyağı ve şarap üretiminin varlığına ve zenginliğine ait bilgileri desteklemektedir. Tarımsal alanlara yakın konumdaki çiftlik yapılarının yanı sıra, alanda çok sayıda pres yapısı da tespit edilmiştir. Bunların bölgede şarap üretimi için kullanılan yapılanmalar olduğu görülmektedir ve 'baskı kollu pres' tipindeki bu örneklerle bölgede çok sayıda rastlanır⁶. Bölgenin coğrafi durumunun bu tip preslerin yapımına çok uygun olduğu görülmektedir. Bu presler, ürünü hemen işlemek ve preslemenin ekonomik olmasını sağlamak için tarım alanlarının yakınlarında ve istisnasız bir şekilde ana kayaya oyularak yapılmıştır. Sahip oldukları yapılanma ve donanım açısından bu preslerin bölgede şarap üretimi için kullanılmış oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca, açık alanda ana kaya üzerinde olmalarının sebebi ise özellikle şarap üretim süreci için önem taşıyan yüzeyi temiz tutma ve açık havada güneş ışığının özellikle üzüm meyvesinde bulunan suyun buharlaşmasını sağlayarak mayalanma reaksiyonunu hızlandırması olduğu bilinmektedir. Bir diğer neden de bölgenin kaya yapısının sahip olduğu kireçtaşı sebebiyle kolaylıkla şekillendirilmeye elverişli olmasıdır (Resim: 2).

Ayrıca, bu preslerle birlikte kullanılan donanıma ait kanıtlar da bölgede gerçekleştirilen araştırmalarda tespit edilmiştir. Bunlar arasında preslerde kullanılan çok sayıda ağırlık taşı bulunmaktadır. Bu taşlar baskı kollu preslerde baskı kalasının serbest ucuna bağlanmaktadır ve başlangıçta baskı kollu preslerde insan gücüyle birlikte presin baskı gücünü arttırabilmek için kullanılmaktadır (Resim: 3).

Bölgede gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda tespit edilen üretim donanımı arasında bir diğer grubu ise zeytinyağı üretimine ait ekipman

6 Ü. Aydınoglu-E. Alkaç, "Rock-cut Wine Presses in Rough Cilicia", *OLBA XVI*, (2008) s. 277-290.

almaktadır. Bölgede zeytinyağı üretimi için şarap üretiminden farklı bir organizasyonun ve yapılanmanın olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılığı yaratan unsur, zeytinyağı üretimi için atölye olarak tanımlanan kapalı mekânların kullanılmasıdır. Bu atölyeler daha çok sahile yakın alanlarda, tarımsal üretime elverişli düzlük alanların olmadığı taşlık bölgede bulunmaktadır (Resim: 4) ve içlerinde zeytinyağı elde edilmesi için gerekli ekipmanla birlikte tespit edilmiştir. Bu atölyelerin, özellikle sahildeki antik kentlere bağlanan antik yolların kenarında olmaları dikkat çekici bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu atölyeler içerisinde zeytinyağı elde etmek için kullanılan pres yapıları da bulunur. Bunlar bölgede şarap üretiminde kullanılan baskı kollu preslerdir ancak farklı bir yapılanmaya sahiptir. Farklılık, bu preslerde baskı kolu olarak kullanılan kalası desteklemek amacıyla taş levhaların kullanılmasıdır. Ayrıca, bölgedeki zeytin kırma donanımlarıyla ilgili olarak bir tipoloji oluşturmak mümkün olmaktadır (Resim: 5). Zeytinyağı üretiminde kullanılan bir diğer donanım ise vida pres olmuştur. Dağlık Kilikia bölgesinde sürdürülen araştırmalarda, vidanın baskı kollu preslerle birlikte olan kullanımları üzerine çok sayıda kanıt tespit edilmiş ve bölgesel bir tipoloji oluşturulmuştur (Resim: 6). Elde edilen veriler kapsamında, bölgede zeytinyağı üretimi için kullanıldığı tespit edilen çok sayıdaki atölye yapısı arasında yer alan Erdemli İlçesi Hayrat, Işıkkale, Köşkerli ve Öküzlü antik yerleşimindeki atölye binalarında belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

2007 yılı araştırmaları kapsamında, belgeleme çalışmalarının yanı sıra, bölgede yer alan tarımsal yapılar ve bunların içlerinde bulunan kiliselerle bağlantıları üzerinde incelemeler gerçekleştirilmek üzere çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda, Doç. Dr. Ayşe Aydın'ın katılımıyla, Silifke İlçesi'ne bağlı Seydilli Köyü sınırları içerisindeki Çukurbağ antik yerleşiminde, Silifke İlçesi'ne Bağlı Sömek Köyü sınırları içerisindeki Özköy antik yerleşiminde ve Erdemli İlçesi'ne bağlı Hüsametli Köyü sınırları içerisindeki Üçayak antik yerleşiminde, çiftlik-kilise bağlantıları araştırılmıştır. Bu kapsamda Erdemli İlçesi, Küstüllü Köyü içerisinde bulunan Hisar mevkiinde ayrıntılı incelemeler gerçekleştirilmiştir. Bu alanın bir manastır yerleşimi olduğu, çok sayıda sarnıç, kilise içerdiği ve erken dönemlerde etrafını çeviren duvarlardan anlaşıldığı üzere bir kale işlevi gördüğü sonuçlarına ulaşılmıştır.

2007 yılı araştırma programının bir diğer aşamasını ise tespit çalışmaları oluşturmuştur ve bu kapsamda bölgede, araştırma konusuyla bağlantılı yeni tespitlerinin yapılması hedeflenmiştir. Bu amaçla, Erdemli ve Silifke ilçelerine bağlı Yeniyurt ve Veyselli köyleri arasında kalan alanda inceleme gezileri gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda çok sayıda küçük yerleşim, atölye, çiftlik ve savunma amaçlı yapılanmalara ait kalıntılar tespit edilmiş ve bunların belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bu alanda daha önce tespitleri yapılmış ve yayınlanmış olan kale ve yerleşimlerde de incelemeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, bölgenin antik dönem kentleşmesi üzerine

sonuçlar elde etmek amacıyla bazı yerleşimlerde ayrıntılı inceleme ve belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bunlar arasında yer alan Karakabaklı antik yerleşimi Silifke İlçesi sınırları içerisinde, Susanoğlu Beldesi'nin yaklaşık olarak 10 km. kuzeyinde bulunmaktadır (Resim: 7). Burada, yerleşimi oluşturan kalıntıların özellikle Roma ve Geç Antik Döneme işaret etmesi bölgenin tarihsel coğrafyasını açıklamak açısından önem taşımaktadır. Bu yerleşimin sahip olduğu büyük bir çiftlik yapısı (villa rustica) ve bununla bağlantılı atölye yapıları, çeşitli yaşamsal mekânlar, kapılar, presler, depolar, sarnıçlar, mezarlar ve bazilikal planlı yapılar burasının kapsamlı bir çiftlik yerleşimi olduğunu göstermektedir. Yerleşimin antik yol kenarında ve sahildeki limana yakın konumu ise bölgesel üretim organizasyonunun açıklanabilmesi için burayı önemli bir model hâline getirmektedir. Bu kapsamda, 2007 yılı çalışmalarında yerleşim planının çıkarılması ve yerleşimdeki yapıların işlevlerinin tanımlanması hedeflenmiştir.

Bölgesel yerleşim düzenlemesi için bir model olabileceği düşünülen bir diğer antik yerleşim ise Silifke İlçesi, Sömek Köyü sınırları içerisindeki Özköy mevkiinde bulunmaktadır (Resim: 8). Özköy antik yerleşiminin konumu ve yerleşimi içerisinde barındırdığı mimari yapıların malardan yola çıkılarak bölgede Hellenistik Dönem ile başlayan yerleşim düzenlemesi içerisinde yer aldığı ve yapılan araştırmalarla ele geçirilen buluntulardan yerleşimin bölgedeki diğer yerleşimler gibi kesintisiz olarak iskân edildiği görülmektedir. Yerleşimde bulunan ve ayakta kalan bir çok yapının ayrıntılı incelenmesinin, dönemsel olarak yerleşimdeki değişiklikleri ve yerleşim düzenlemesindeki gelişim evrelerini ortaya çıkarması hedeflenmektedir. Bu amaçla 2007 yılı çalışmaları kapsamında yerleşimin ayrıntılı planı ve incelemeleri gerçekleştirilmiştir.

Araştırma kapsamında bölgedeki tespitlere devam edilmesi planlanmaktadır. Ayrıca tespit edilen ve bölgesel yerleşim düzenlemesi ve tarımsal organizasyon konusunda önemli veriler sağlayabileceği düşünülen alanlarda ayrıntılı belgeleme çalışmalarına da gelecek sezondan itibaren başlanılması hedeflenmektedir.

Resim 1: Hüsametli Üçayak, çiftlik evi

Resim 2: Hüseyinler, açık alanda ana kaya üzerine oyulmuş şarap presi

Resim 3: Hüsametli, Çildiremez, pres ağırlık taşı

Resim 4: Işıkkale, zeytinyağı atölyesi

Resim 5: Köşkerli, zeytin kırma düzlemi

Resim 6: Erdemli, Hayrat, vida pres ağırlık taşı

Resim 7: Karakabaklı, antik yol ve anıtsal kapı

Resim 8: Sömek, Özköy, yerleşim

CENTRAL LYDIA ARCHAEOLOGICAL SURVEY: 2007 RESULTS

Christopher H. ROOSEVELT*
Christina LUKE

I. INTRODUCTION

The third season of the Central Lydia Archaeological Survey (CLAS) Project, sponsored and supported by Boston University, the National Science Foundation (NSF), and anonymous donors, took place between 23 May and 27 June 2007, with a total of 28 days spent conducting fieldwork and the remaining time devoted to the processing and analysis of finds.

The ultimate goal of the Central Lydia Archaeological Survey is to record accurately the locations of sites of cultural activity in the c. 350 sq km area of central Lydia surrounding the Gygaean Lake (Marmara Gölü), comprising parts of the districts of Ahmetli, Saruhanlı, Gölarmara, and Salihli in the province of Manisa. The project aims to understand better the multi-purpose use of the landscape for settlement, burial, and resource exploitation from prehistoric to modern times and shifts in such use in response to environmental, socio-political, and economic changes, such as lake formation and drought, imperial conquest, agricultural intensification, and recent development. The 2007 field season focused on areas west and north of the Gygaean Lake but included also the region known as Bin Tepe, just south of the Gygaean Lake, which is commonly thought to be the royal burial ground for the ancient Lydian capital of Sardis (Sart), located c. 10 km to the south, across the middle Hermos (Gediz) River valley (Map: 1).

This preliminary report focuses on the results of the archaeological fieldwork of 2007, dedicated primarily to extensive regional survey, intensive site survey, and tumulus monitoring. In addition, preliminary results of ongoing laboratory analyses conducted over the 2007/08 academic year will be discussed. Additional results and activities of the past year not to be presented in detail here include the completion of Nicholas Wolff's MA thesis at Boston University on the geoarchaeology of sediments from tumuli in Bin Tepe,

* Christopher H. ROOSEVELT, Department of Archaeology Boston University, 675 Commonwealth Avenue Boston, MA 02215 USA
Christina LUKE, Department of Archaeology Boston University, 675 Commonwealth Avenue Boston, MA 02215 USA

discussions about cultural heritage with local communities, and an organized session at the annual meeting of the Society for American Archaeology in Vancouver, BC, in March 2008, in which eight project participants delivered papers on a variety of preliminary research results (see Besonen and Roosevelt 2008; Boulanger et al. 2008; Cooney 2008; Luke and Roosevelt 2008; Özgüner and Roosevelt 2008; Pullen 2008; Roosevelt and Luke 2008a; Vining and Roosevelt 2008; and Wolff 2008).

II. EXTENSIVE REGIONAL SURVEY

In contrast to previous seasons, in which our extensive survey was broadly ground-based, in 2007 we were guided almost entirely by remotely sensed imagery. Using GIS and image processing software, we studied a QuickBird satellite image acquired in October 2006 that has a 0.6 m-pixel resolution (Fig. 1). The image is fine-grained enough to enable the identification of both early modern and ancient archaeological sites defined by their conspicuous architectural remains or more general landscape transformations. Having studied the image intensively over the 2006/07 winter, we set out to “ground truth” our findings with targeted investigation of selected sites in the foothills west and north of the Gygaean Lake. In addition to this primary focus of the extensive work, we revisited two previously identified sites to further investigate their prehistoric remains.

Site	Easting	Northing
POI07.01 (Gedevre Tepesi)	581950	4281950
POI07.02 (Şahbazın Kulesi)	589250	4281700
POI07.03 (Hacıhasankıran)	591300	4282000
POI07.04 (Kızbacı Tepesi)	595000	4278200
T07.01 (Kemerdamları Aa)	595730	4277765

Table 1: Sites and a tumulus newly identified in 2007, with UTM

Zone 35/WGS 84 coordinates.

Based on their identification in the QuickBird imagery, two early modern abandoned villages were visited and preliminarily documented with ceramic collections. These are known locally as Şahbazın Kulesi (POI07.02) and Hacıhasankıran (POI07.03) (Figs. 2, 3). Along with the previously identified early modern site of Eski Hacıveliler (POI06.09), these early modern sites are beginning to show a pattern of the abandonment of upland villages in the

middle third of the twentieth century in favor of settlements in the lower foothills or plains surrounding the Gygaean Lake. Preliminary explanations for this major settlement pattern change include the importance of then newly renovated lowland communication routes (roads and highways) and the increasing economic importance of field agriculture, particularly the fertile lakeshore. Ongoing refinement of the typologies of ceramics and tiles collected from these sites should help to clarify the chronologically latest assemblages of cultural materials documented during our survey.

In addition to these early modern sites, two second-millennium BCE sites were identified during our extensive regional survey. The first, Gedevre Tepe (POI07.01), located northwest of the Gygaean Lake, had been selected for targeted investigation after discovery during study of the QuickBird imagery (Fig. 4). A fortification wall encloses c. 1.2 ha of the prominent hilltop on which the site is located, with building foundations extending outside the fortification wall, down its northern and southern slopes (Fig. 5). Preliminary analyses of the ceramic and stone artifacts collected from the site indicate a general second-millennium BCE date, and burned mudbrick remains suggest that the site was burned in at least one point of its history.

A second prominent hilltop site located northeast of the Gygaean Lake was identified without the use of the QuickBird imagery. From a distance the site stood out clearly from its surroundings owing to terracing along its top, and indeed these terraces and other defensive features proved to be the remains of a fortification wall encircling another hilltop citadel of c. 0.8 ha (Fig. 6). Known locally as Kızbacı Tepesi (POI07.04), the situation of the citadel takes advantage of the natural topography, incorporating steep hill slopes and natural rock outcrops into the fortifications. Outside of the fortified enclosure, domestic and other building foundations were found to extend down the slopes on all sides (Fig. 7). As at Gedevre Tepe, preliminary analyses of the ceramic and stone artifacts collected from the site confirm its second-millennium BCE date.

Only one previously undocumented tumulus was discovered during the 2007 season: Kemerdaamları Aa. It is a small tumulus with recent pits and trenches on its top and sides. Along its southeastern slope were numerous fragments of at least one terracotta sarcophagus, indicating that at least one, if not the primary, grave of the tumulus had been destroyed.

In addition to new discoveries, CLAS returned to two previously identified sites to examine their remains more closely. Based on preliminary analyses of finds from the 2005-06 seasons, CLAS determined that Bozyer (POI05.43) is the earliest site in the survey area known to date. Situated in the southeastern area of Bin Tepe, the site today comprises a low, gently sloping hill, most likely the somewhat denuded remains of an occupation mound or höyük. The

dense concentration of cultural remains, especially ceramics and lithics, calls for future work, particularly intensive survey. To set the stage for conducting intensive survey, we began to create a topographic map of the site in 2007, with the boundaries of the site defined by changes in slope to near horizontal and/or decreases in the surface density of cultural material. Limited collections of finds were conducted with each find plotted on the map. Analysis of the ceramic finds from Bozyer confirms Early Bronze Age and probably Chalcolithic occupation, in addition to much earlier activities identified by the discovery of Paleolithic stone tools on the surface (Cooney 2008). Further and more intensive analysis in future seasons will help determine the nature and extent of activities in such early prehistoric times.

In addition to Bozyer, we revisited Ahlatlı Tepecik (POI05.40), another site with prehistoric remains located at the northern edge of Bin Tepe, along the southern shore of the Gygaean Lake. Ahlatlı Tepecik was investigated and excavated by the Sardis Expedition in the 1960s and was resurveyed by CLAS in 2005; the extremely low water level of the lake in summer 2007 invited another visit to explore the preservation of wall foundations seen extending into the lake in the 1960s. We saw that such foundations still exist; they are under threat from intensive farming, however, situated along the lake margin to take advantage of rich lake muds exposed by receding lake water levels. Near the foundation of one ancient wall lay two large, roughly worked stone blocks, one of marble, one of limestone. We took samples from each block for inclusion in a future sourcing study of the numerous limestone and marble quarries located west and northwest of the Gygaean Lake. If such sources produced these blocks, then it is likely that they were originally floated on rafts across the lake for use in constructions in Bin Tepe. In addition, we noted several lake scarps containing rich archaeological materials that are eroded by the lake more and more each year. Such scarps would be ideal targets for small-scale salvage excavations aimed at the development and/or refinement of ceramic typologies and chronologies.

III. INTENSIVE SITE SURVEY

The 2007 season of CLAS included testing new methods of intensive archaeological survey in central Lydia. Our approach follows the example of Geoff and Françoise Summers and Scott Branting at Kerkenes Dağ, with a combination of non-invasive geophysical techniques aimed at understanding the internal organization of sites, the architectural remains of which are fairly clearly expressed on the surface. When sites were discovered in the QuickBird imagery or located through more traditional survey methods, we used a Real-Time Kinematic Global Positioning System (RTK GPS) made by Topcon Positioning Systems to document them, allowing topographic features to be

mapped with centimeter-level accuracy. This “microtopography survey” is time efficient and provides very accurate three-dimensional documentation of ancient remains. The microtopography was then augmented by traditional systematic survey of cultural remains as well as by geophysical prospection. In 2007 we focused such approaches on two sites of the second millennium: Kızbacı Tepesi (POI07.04) and Kaymakçı (POI06.01).

The surface remains at Kızbacı Tepesi, described briefly above, confirm its second millennium date, and finds of “Mycenaean”-like ceramics illustrate the broad networks in which this area must have participated, confirmed also by similar wares at Asartepe (POI06.24) and Buğdaylık (POI06.22). Of various non-invasive approaches available, we conducted only microtopography survey at Kızbacı Tepesi using the RTK GPS system. Over the course of one day, the entire fortified area of the site, ca. 0.8 ha, was surveyed with the RTK GPS receivers recording three-dimensional surface coordinates approximately every two meters and at closer intervals where sharp topographic changes were apparent. In addition to the general contours of the site and the trace of its walls, we can now show that the fortified area was accessed at its northern end via a gate flanked by monumental square bastions (Fig. 8). Additionally, a rectangular (perhaps “megaron”-like) structure may be preserved at the highest point of the site, along with other structures that are spread evenly over its several terraces of slightly different elevation.

At Kaymakçı (POI06.01), another fortified site of the second-millennium BCE (Roosevelt 2003: 213, 354 no. 7; Roosevelt and Luke 2008b: 311–12), we employed a wider array of techniques that began with the identification of major features visible in the 2006 QuickBird satellite image (Fig. 9). The site occupies the entire lower northwest-southeast trending ridge of Gür Dağ, stretching more than one kilometer in length and is comprised of a fortified circuit containing multiple large terraces and monumental structures of yet unclear function. Down the slopes of the ridge to the northeast and southwest of the fortified enclosure extend a dense cover of building remains and cultural materials that presumably represent domestic and other structures and neighborhoods. The fortified circuit encloses an area of ca. 8.6 ha and, together with a sprawling lower area marked by slope houses, terraces, and cemeteries, the whole site covers a minimum of ca. 25–30 ha (Fig. 10). Fieldwork in 2007 focused primarily on the fortified area along the crest of the Kaymakçı ridge, where we conducted total artifact counts in addition to microtopography and geophysical survey within a 20x20 m grid superimposed over the entire site.

Over the course of 17 days, we conducted microtopography survey, as at Kızbacı Tepesi, covering 279 individual 20x20-meter grids on a one-meter interval with the instruments set to record precise three-dimensional coordinates every meter. By the end of the season we had logged over 100,000

data points covering 11.16 ha. These data points were then converted into a Digital Elevation Model (DEM) in ArcGIS from which hillshade models were created that more illustratively reveal structures at the site (Fig. 11).

Two methods of geophysical prospection were employed also in order to detect and map subsurface features within the fortified enclosure of Kaymakçı: electromagnetic induction and gradient magnetometry. Owing to difficulties with the electromagnetic induction meter, only nine 20x20-meter grids (0.36 ha) were surveyed using this method. Using a cesium gradiometer, however, 192 individual 20x20-meter grids were surveyed over the course of 20 days. The gradiometer was set to measure differences in the earth's magnetic field caused by subsurface features approximately every tenth of a meter at one-meter intervals. By the end of the season over 768,000 data points were logged covering 7.68 ha (Vining and Roosevelt 2008) (Fig. 12).

The DEM, hillshade models, and magnetometry data reveal many features that are difficult to discern both from the ground and in the QuickBird satellite image, thereby providing a more detailed view of the internal structure of the site. Interpretive comments offered below are necessarily preliminary and somewhat speculative, and will be revised with ongoing research.

In addition to the primary fortification circuit that is so easily visible in the satellite image, we can now confidently identify additional or lower circuits of fortification along the northeast and northern slopes of the ridge that meet at a roughly triangular bastion in the northeast. Within this 8.6 ha fortified area, several sectors of more or less distinct organization can be identified. Setting aside the less distinct areas for the time being (terraced slopes bearing structures that are only poorly defined at present), the primary focus of the site appears to have been a central sector comprised of a series of concentric terraces defined by monumental walls and arranged around a roughly 35x60 m almond-shaped platform that occupies the highest elevation of the site. Accesses to this central sector may have been given via gate complexes at its northwestern and southeastern limits.

Extending to the west of the central sector is a western sector comprising large structures seemingly separated by roads and/or open courtyards, and including, perhaps, a megaron, measuring ca. 14 by 18 meters. To the south and southeast of the central sector extend at least two more broad terraces that are defined at their outer edges by sections of the main fortification. The nearly flat southeastern sector apparently shares little to no communication with the central and western sectors and is characterized by traces of walls arranged in a roughly cellular or grid-like pattern that extend across the entire area.

The functional interpretation of these areas must, at present, remain almost completely speculative, yet perhaps the central and western sectors, with

their monumental buildings, terraces, and platforms, represent the socio-political and religious core of the site, where the uppermost echelons of social, political, religious, and economic hierarchies lived and conducted activities. For the purpose of comparing the size and organization of these sectors, the central sector of Kaymakçı is relatively the same size and has gates and other structures similar to the Troy VI citadel; yet the internal areas of the fortified area at Kaymakçı also include the western “elite” zone as well as the lower southeastern gridded area. It seems safe to suggest also that the southeastern sector may have been an area of mixed domestic, productive, and storage use with the regularized size and plan of structures correlating to relatively undifferentiated houses, workshops, and/or depots. The separation of the southeastern sector from both the central and western sectors may support this interpretation, if the sector was indeed populated by a class of workers tending to the productive and storage needs of the site. Such interpretations, of course will need to be refined as our research continues, and as better parallels are found from neighboring regions, where contemporary sites rarely approach Kaymakçı’s size and offer comparably much smaller exposures of site organization (Vining and Roosevelt 2008).

Systematic density survey was conducted to illustrate the relative abundance of cultural material across the site, presumably reflective of ancient differential uses of space. Sixty individual 20x20-meter grids (a 25% sample of the fortified area) were surveyed intensively with surveyors counting all visible ceramics, lithics, ground stone, and mudbrick remains. Preliminary results indicate that the inner citadel and areas immediately around it to the south and northwest bore relatively few ceramic, lithic, and groundstone artifacts on the surface. In contrast, the lower terrace to the southeast and the northeast and southwest slopes outside of the fortifications have an abundance of these types of finds on the surface. These preliminary results will be refined with ongoing analyses of the impacts of surface visibility and slope erosion.

Mudbrick was found scattered across the site, with an apparent relative abundance in areas just south of the inner citadel and below the southeastern end of the fortification. All fragments of mudbrick found on the surface showed varying degrees of burning, ranging from a fired or rubefied appearance, to complete vitrification, suggestion the destruction of the site at one point in its history. Other areas of the site may preserve subsurface and unburned mudbrick, as suggested by numerous anthills of characteristic red and brown mudbrick tones.

IV. RESULTS OF LABORATORY ANALYSES

Ceramics from Kaymakçı appear to date almost exclusively to the mid to late second millennium BCE, yet there is some evidence of potentially earlier

Early Bronze Age materials, too. The abundance of basket handles with diagnostic “slits” along the entirety of the handle (so-called “slit handles”) firmly places the site in the Middle to Late Bronze Age. A variety of types and varieties are present, including large pithos fragments, often with incised decorations on raised bands, as well as red wares, grey wares and gold wash wares. Burnished wares (both red and grey ware varieties) are also present. Reuse of ceramics is also clear in spindlewhorls fashioned from broken and drilled pieces of pottery, found in abundance on the surface, particularly in the lower terrace in the southeast section of the fortified area.

Stone tools from Kaymakçı also date to the Bronze Age (Cooney 2008). Comparison with known sequences from Lerna and the Levant confirm Middle to Late Bronze Age production, with some possible evidence from the Early Bronze Age. Materials vary widely and may include items representing long-distance exchange.

The ceramic analysis component of CLAS includes also on-going Instrumental Neutron Activation Analyses (INAA) of 286 ceramics from 26 sites in central Lydia, ranging in date from the Early Bronze to the Iron Age (Boulanger et al. 2008). Interestingly, the INAA results suggest the definition of at least four broad ceramic compositional groups deriving from our collected ceramics: two identified from sites located in the southern area of Bin Tepe; one from sites located north and west of the Gygaean Lake; and a final group representative of ceramic production at Sardis, as identified by comparison with previously analyzed material from that site. Equally interestingly, these compositional groups separate on chronological bases as well, further corroborating their discrete grouping: sherds from the southern Bin Tepe groups date predominately to the Late Chalcolithic and/or Early Bronze Age; sherds from the North-West Gygaean Lake group date predominately to the Middle to Late Bronze Age; and sherds from the Local Sardis group date primarily to the Lydian and Achaemenid periods. While additional analyses are needed to further refine these compositional groups and, perhaps, to identify other groups, these preliminary results provide data with which to begin considering issues of ceramic production and exchange across the millennia in which central Lydia was inhabited.

Moving on to recent laboratory results of the 2006 Gygaean Lake work, project geomorphologist Dr. Mark Besonen has been continuing to examine over 20 meters of lake-sediment cores collected in 2006 in order to reconstruct a biography of the lake in addition to regional paleoenvironmental conditions (Besonen and Roosevelt 2008). As presented last year, of primary interest in these core sequences are units 3 and 4, which represent, respectively, the onset of marshy conditions after incipient lake formation followed by complete and extended desiccation. Two AMS radiocarbon dates obtained on in situ organic

material from the top of Unit 3 show excellent agreement, and provide a terminus post quem for the desiccation event of the first half of the fifth century CE. The date of this desiccation event appears to corroborate preliminary conclusions reached by Marcus Rautman already in 1987: regional changes in early fifth century CE subsistence and water management practices at Sardis could be linked to climatic changes, probably drought (Rautman 1987). For now, then, it seems that we have tantalizing new evidence for a climatic factor in broad changes in settlement not just in central Lydia, but also across much of western Anatolia in this period. Further correlation, of course, must await continuing laboratory and field research, as must further understanding of the formation and earlier history of the lake.

V. REASSESSMENT OF TUMULI IN CENTRAL LYDIA

In 2007 we continued our reassessment of at least 10% of the tumuli in the study area each year to gauge the conditions of tumuli and impacts from the environment (natural erosion, etc.), agriculture, and plunder (Roosevelt 2007; Roosevelt and Luke 2006a, 2006b, 2008b). The results continue to confirm that plunder is a major problem in this area. This year, more than any other year, we also attempted to involve the Jandarma in Gölarmara and Ahmetli, visiting their offices twice each. While looting continues to take place and must be dealt with through law enforcement, local education and involvement are equally important. This season included preliminary discussions with local communities on a range of issues regarding cultural heritage, and CLAS hopes to work closely with the Manisa Museum and the Ministry of Culture and Tourism to move forward issues of preservation in this area. Local education is a good place to begin. This has never been clearer to us: in one case, we found that the opening to a tumulus tomb chamber had been cleared and was being used as a toilet. Our assessment this year only sadly confirms that plunder continues unabated and local education is needed.

VI. CONCLUSIONS AND FUTURE RESEARCH PLANS

In 2008 and later, ongoing laboratory analyses will be supplemented by continuing geomorphological and materials analysis in the field, aiming to refine our understandings of paleoenvironmental conditions, especially with respect to the evolution of the lake, and also long-term modes of ceramic production and chronology, through analysis of ceramic wares and the location of clay sources. In addition, we plan to return to several previously identified sites of different periods to clarify their dates, sizes, and use.

By way of conclusion, we now can say that, by all measures, Kaymakçı must have been a site of regional importance in the second millennium BCE

and is thus critical to our understanding of central Lydia and western Anatolia in the Middle and Late Bronze Ages. The 8.6 hectares within the walls of Kaymakçı represent a fortified area larger than those of contemporary Troy VI, Mycenae, Tiryns, and Gla, to the west, and Beycesultan to the east; the site does not even approach, however, the massive size of Hattuşa, nor other major sites further east (Fig. 13). In western Anatolia, though, Kaymakçı is the largest Middle–Late Bronze Age site known to the authors. The strategic location, size, and complexity of Kaymakçı underscore its prominence and its likely status as regional capital. Of what it was regional capital remains an important question (Luke and Roosevelt 2008; Roosevelt and Luke 2008c).

J. D. Hawkins’ recent work on Hittite texts, seals, and the monuments at Karabel in western Lydia has provided strong support for the identification of the Hermos River valley with the Bronze Age Seha River Land, a kingdom of Arzawa and later Hittite vassal state of some significance in the fourteenth century BCE, the location of which had been open to interpretation for some time (Hawkins 1998). If Hawkins’ equation of Hermos River valley with Seha River Land is correct, then it is not at all unlikely that Kaymakçı was the regional capital of the Seha River Land.

Kaymakçı stands out from other sites not only owing to its large size and probable political importance, but also owing to its remarkable preservation on the surface, which offers an unparalleled opportunity for understanding the interior organization of a western Anatolian regional capital of the Bronze Age. The site thus warrants ongoing investigation to clarify the preliminary results presented here, and we will continue to explore it with non-invasive approaches into the future, with the hope of directing the excavation of the site in the years to come.

ACKNOWLEDGEMENTS

The 2007 season could not have been conducted without generous support from anonymous donors, Boston University, and the National Science Foundation. Profuse thanks to these supporters in addition to survey team members (H. Alkan, K. C. Cooney, N. P. Özgüner, B. R. Vining, C. A. Wait, and N. P. Wolff); to our Ministry of Culture and Tourism Representative from the Eskişehir Museum E. Özçelik; to the Archaeological Exploration of Sardis, and especially its director, C. H. Greenewalt, jr., as well as N. D. Cahill, E. Gombosi, and T. Yalçınkaya; and to the Manisa Museum, especially its director, M. Tosunbaş, as well as S. Atukeren and E. Torunlar. For research permissions and general assistance we are grateful to the General Directorate of Cultural Heritage and Museums of the Ministry of Culture and Tourism, especially, M. Ayaz, A. Usta, L. Vardar, and T. Selçuk. Finally, as always, we thank the local villagers and farmers in central Lydia who continue to

offer access to fields in addition to their perspectives on the area. For further information about the project, please contact us at chr@bu.edu and/or cluke@bu.edu, and/or please visit our project website at <http://people.bu.edu/chr/CLAS>.

WORKS CITED

- Besonen, M. R., and C. H. Roosevelt. 2008. "Living in Central Lydia: Changing Environmental Conditions." Paper presented in organized session on "The Landscapes of Lydia, Western Turkey: Preliminary Results of the Central Lydia Archaeological Survey, 2005–2007." *Society for American Archaeology, Annual Meeting*, Vancouver, BC; March 2008.
- Boulanger, M. T., M. D. Glascock, C. Luke, D. J. Pullen, and C. H. Roosevelt. 2008. "Ceramic Production in Central Lydia from the Early Bronze Age through the Late Lydian Period: Preliminary Results from Instrumental Neutron Activation Analysis (INAA)." Paper presented in organized session on "The Landscapes of Lydia, Western Turkey: Preliminary Results of the Central Lydia Archaeological Survey, 2005–2007." *Society for American Archaeology, Annual Meeting*, Vancouver, BC; March 2008.
- Cooney, K. C. 2008. "Central Lydian Lithic Technologies from the Upper Paleolithic through the Bronze Age." Paper presented in organized session on "The Landscapes of Lydia, Western Turkey: Preliminary Results of the Central Lydia Archaeological Survey, 2005–2007." *Society for American Archaeology, Annual Meeting*, Vancouver, BC; March 2008.
- Hawkins, J. D. 1998. Tarkasnawa King of Mira: 'Tarkondemos' Boğazköy Sealings and Karabel. *Anatolian Studies* 48: 1–31.
- Luke, C. and C. H. Roosevelt. 2008. "Early Bronze through Iron Age Settlement Patterns in Central Lydia." Paper presented in organized session on "The Landscapes of Lydia, Western Turkey: Preliminary Results of the Central Lydia Archaeological Survey, 2005–2007." *Society for American Archaeology, Annual Meeting*, Vancouver, BC; March 2008.
- Özgüner, N. P., and C. H. Roosevelt. 2008. "Aerial Photography and High-Resolution Satellite Imagery: Assessing Landscape and Land-Use Changes in Central Lydia." Paper presented in organized session on "The Landscapes of Lydia, Western Turkey: Preliminary Results of the Central Lydia Archaeological Survey, 2005–2007." *Society for American Archaeology, Annual Meeting*, Vancouver, BC; March 2008.
- Pullen, D. J. 2008. "Discussion." Paper presented in organized session on "The Landscapes of Lydia, Western Turkey: Preliminary Results of the Central Lydia Archaeological Survey, 2005–2007." *Society for American Archaeology, Annual Meeting*, Vancouver, BC; March 2008.

- Rautman, M. L. 1987. "Problems of Land Use and Water Supply in Late Antique Lydia." Paper presented at the *Thirteenth Annual Byzantine Studies Conference*, The Ohio State University, Columbus, OH; 5–8 November 1987.
- Roosevelt, C. H. 2003. *"Lydian and Persian Period Settlement in Lydia."* Unpublished PhD Dissertation, Cornell University. Ann Arbor, MI: UMI Dissertation Services.
2007. Central Lydia Archaeological Survey: 2005 Results. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 24 (2): 135–54.
- Roosevelt, C. H., and C. Luke. 2006a. Looting Lydia: the Destruction of an Archaeological Landscape in Western Turkey. In *Archaeology, Cultural Heritage, and the Antiquities Trade*, edited by N. Brodie, M. Kersel, C. Luke, and K. Walker Tubb, 173–87. Gainesville, FL: University Press of Florida.
- 2006b. Mysterious Shepherds and Hidden Treasures: the Culture of Looting in Lydia. *Journal of Field Archaeology* 31.2: 185–98.
- 2008a. "Introduction: Surveying the Landscapes of Central Lydia." Paper presented in organized session on "The Landscapes of Lydia, Western Turkey: Preliminary Results of the Central Lydia Archaeological Survey, 2005–2007." *Society for American Archaeology, Annual Meeting*, Vancouver, BC; March 2008.
- 2008b. Central Lydia Archaeological Survey: 2006 Results. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 25 (3): 305–26.
- 2008c. "New Light on the Archaeology of Central Western Anatolia in the Middle and Late Bronze Age." Paper presented in session on "From Village to Empire," organized by S. Steadman. American Schools of Oriental Research, Annual Meeting, Boston, MA; November 2008.
- Vining, B. R., and C. H. Roosevelt. 2008. "Geophysical and Microtopographical GPS Survey at Kaymakçı, a Regional Capital of the Second Millennium BCE." Paper presented in organized session on "The Landscapes of Lydia, Western Turkey: Preliminary Results of the Central Lydia Archaeological Survey, 2005–2007." *Society for American Archaeology, Annual Meeting*, Vancouver, BC; March 2008.
- Wolff, N.P. 2008. "Micromorphology of Burial Landscapes in Central Lydia." Paper presented in organized session on "The Landscapes of Lydia, Western Turkey: Preliminary Results of the Central Lydia Archaeological Survey, 2005–2007." *Society for American Archaeology, Annual Meeting*, Vancouver, BC; March 2008.

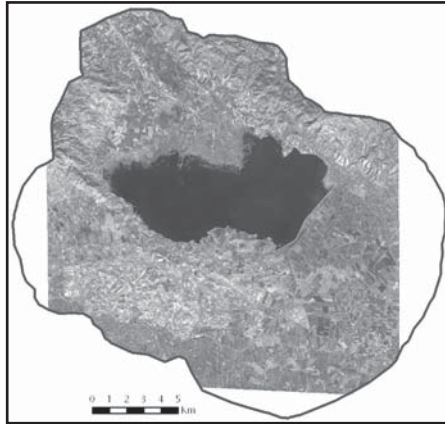

Fig. 1: QuickBird satellite image of the study area

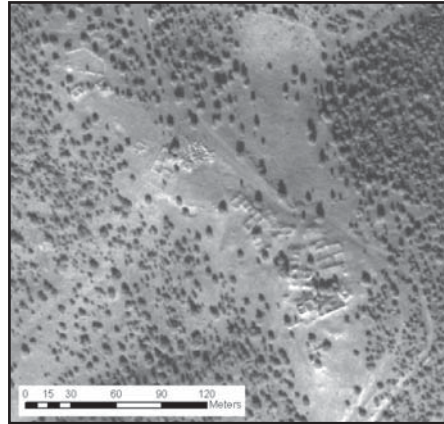

Fig. 2: QuickBird satellite image of Şahbazın Kulesi (POI07.02)

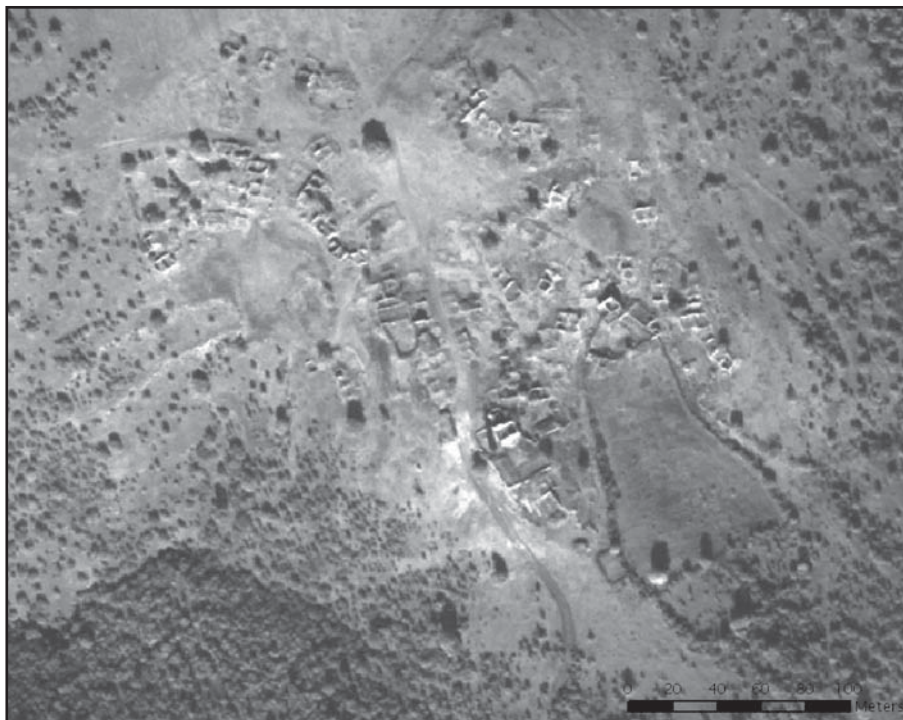

Fig. 3: QuickBird image of Hacıhasankıran (POI07.03)

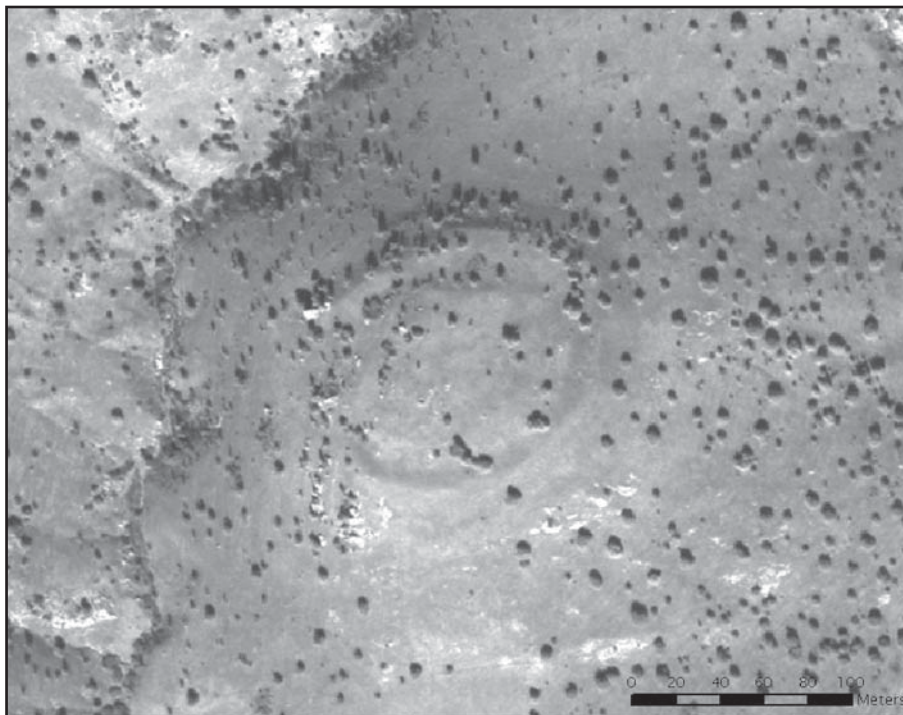

Fig. 4: QuickBird image of Gedevre Tepesi (POI07.01)

Fig. 5: View of Gedevre Tepesi (POI07.01) to N

Fig. 6: View of Kızbacı Tepesi (POI07.04) to N

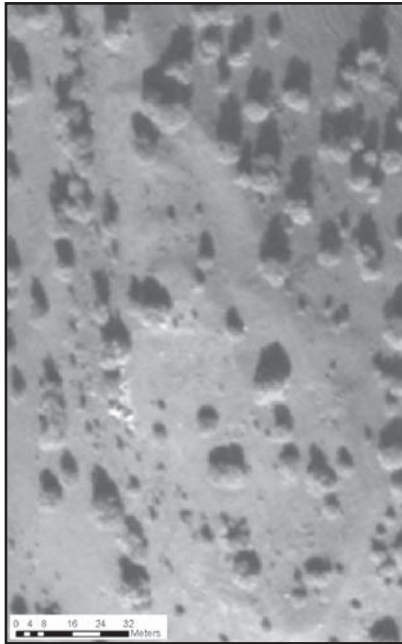

Fig. 7: QuickBird satellite image of Kızbacı Tepesi (POI07.04)

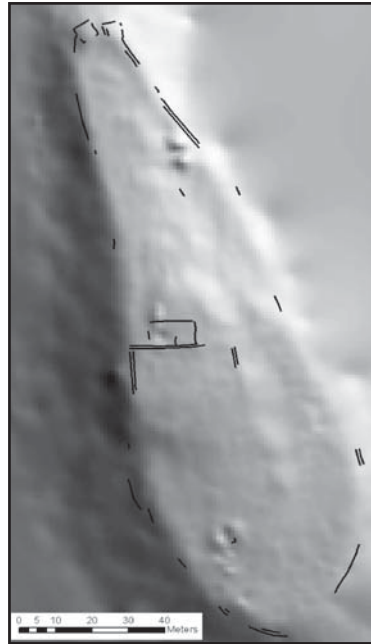

Fig. 8: Hillshade model of Kızbacı Tepesi (POI07.04), showing surveyed wall faces

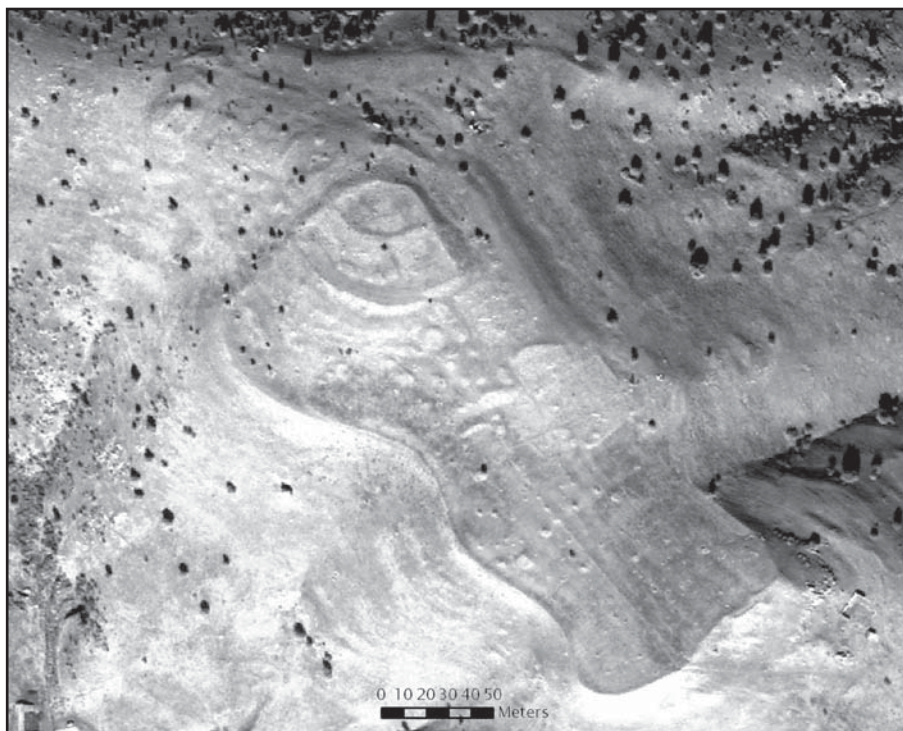

Fig. 9: QuickBird satellite image of Kaymakçı (POI06.01)

Fig. 10: QuickBird satellite image of Kaymakçı (POI06.01), showing occupied areas outside the fortifications

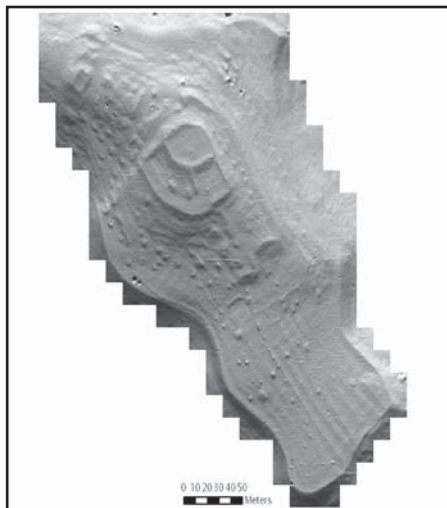

Fig. 11: Hillshade model of Kaymakçı (POI06.01)

Fig. 12: Gradient magnetometry map of Kaymakçı (POI06.01)

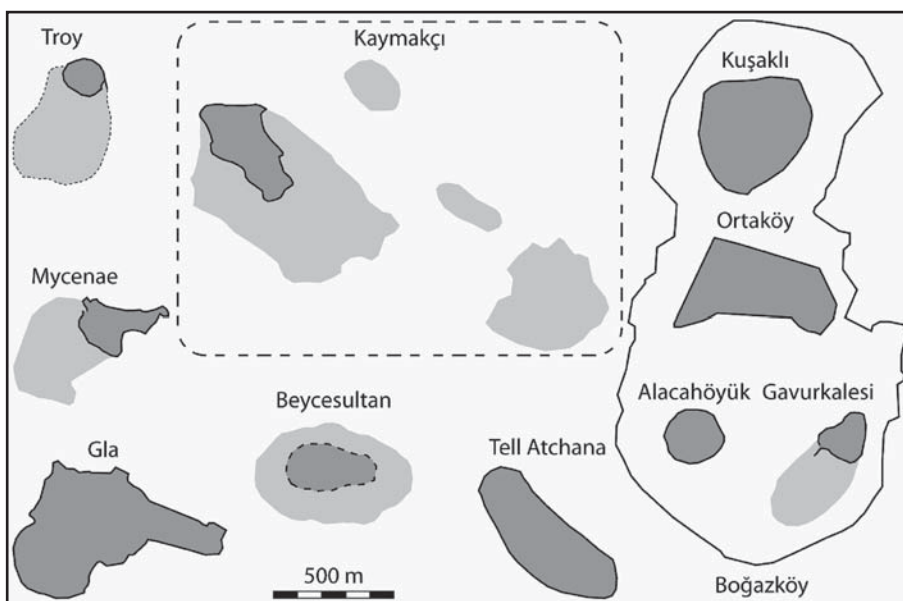

Fig. 13: Comparative plans of Aegean and Anatolian sites of the Middle-Late Bronze Age reproduced at the same scale

TÜRKİYE MÜZELERİNDEKİ PERS DEVRİ MÜHÜR, MÜHÜR YÜZÜK ve MÜHÜR BASKILARI

Deniz KAPTAN*

Bu araştırmanın kökeni bir kısmı son yıllarda tamamlanan, bir kısmı da hâlen devam etmekte olan bazı projeler, yayınlar ve onların getirdiği pek çok soru ile ilişkilidir. İmparatorluk merkezindeki Persepolis surlarında bulunmuş tabletler üzerindeki mühür baskılarıyla ilgili süregelen “Persepolis Mühür Projesi”, Anadolu’da Daskyleion, Sardis ve Gordion mühürleri, güneye indiğimizde Murashu arşivi ve Wadi Daliyeh mühür baskılarının yayınlanması üzerine; mühür kullanımı, görsel aktarım seçimi ve bunun arkasındaki sosyopolitik nedenler ile ilgili tartışmalar yeni bir boyut kazanmıştır.

Önceleri Pers Devri arkeolojisinin temeli, yoğunlukla Persepolis kabartmalarına dayanmaktaydı. Avrupa ve ABD’deki büyük müzelere gitmiş, genelde “Greko-Pers” adıyla bilinen mühürler de bir başka odak noktası durumundaydı. Bu eserler üzerindeki eski çalışmaların bir kısmı Yunan ve Roma yazılı kaynaklarının bir ölçüde yanlış kullanımı nedeniyle yanıltıcı sonuçlar üretmiştir. Bu konudaki araştırmalar gerek başlangıçta sözettiğim çalışmalar nedeniyle, gerek büyük imparatorlukların dokusunun irdelenmesinde, yeni metodların geliştirilmesi sayesinde önemli bir değişime uğramıştır.

İmparatorluğun Anadolu kesiminde yanıtını bulmakta zorlandığımız en güç sorulardan biri Pers İmparatorluğu’nun sosyo politik ve kültürel yapısının anlaşılabilmesi için ne tür arkeolojik “verileri” aramamızın gerektiğidir. Örneğin Anadolu’nun herhangi bir ören yerinde, Pers İmparatorluğu’nun politik güce sahip olduğu doruk noktada, İ.Ö. 5. ve 4. yüzyıllara ait tabakaların buluntularını hangi kıstaslara, hangi kategorilere bağlayarak incelemeliyiz? Kültürel katmanların içerisinde “Pers” varlığının işareti olarak ne tür buluntuları ya da değişimleri “belirleyici öge” olarak yorumlamalıyız? Kültürel kategorilerin belirleyici öğelerini nasıl oluşturmaktayız? Bu sorular sadece bir kaç örneği oluşturmaktadır.

Pers İmparatorluğu’nun İran merkez olmak üzere, Orta Asya’dan Kuzey Afrika’ya kadar uzanan, batıda Anadolu’yu ve bazı Ege adalarını da kapsayan topraklarında, mühür kullanımının bu geniş coğrafyaya yoğun bir şekilde yayılmış olduğunu biliyoruz. Aslında Herodot’un, “her Babilli bir mühür taşır” derken, bununla, genelde imparatorlukta yaşayan pek çok

* Dr. Deniz KAPTAN, Department of Anthropology, University of Nevada Reno, Reno, NV 89557, ABD; dkaptan@unr.edu

farklı insanı kastettiğini de düşünebiliriz. Mühürlerin ve mührün kullanım gördükten sonraki ürünü olan sertleşmiş kilden yapma tablet ve bullalar üzerindeki baskıların; imparatorluğun geniş iletişim ve ekonomik ağının belgelenmesinde önemli yer tutan bir malzeme türü olduğu kuşkusuzdur. Özetle Pers Devri araştırmalarında, “glyptik” önemli bilgiler verebilecek bir potansiyele sahiptir.

Bu nedenlere dayanarak başladığımız araştırmanın temel amaçlarını aşağıda belirtilen anahatlar hâlinde özetleyebilirim:

Müzelerimizde Pers İmparatorluğu ile ilişkilendirilebilecek glyptik malzemenin dökümünün yapılması; mümkünse geliş yerinin belirlenerek birlikte ele geçirildiği diğer arkeolojik malzemeyle birlikte kültürel ve sanatsal doku ilişkisinin analiz edilmesi;

Türkiye dışındaki koleksiyonlarda bir kısmı satın alma yeri Türkiye, bir kısmı da kökeni bilinmiyor olarak kayıtlara geçmiş olan mühürlerle Türkiye müzelerindeki malzemenin üretim ilişkileri, stil ve atölye örtüşümü olasılıklarının araştırılması ve dökümünün çıkarılması;

Öngörülen müze koleksiyonlarının taranması ve dokümantasyonu tamamlandıktan sonra malzemenin topluca istatistik değerlendirilmesinin yapılması ve kapsamlı bir yayına dönüştürülmesi.

2005 yılında Kütahya Müzesi’ndeki, Seyitömer Höyük buluntusu mühür baskılarıyla başlayan bu proje, 2006 ve 2007 sezonlarında Burdur, Ankara Anadolu Medeniyetleri ve Gaziantep Arkeoloji müzelerinde sürdürülmüştür. Balıkesir, Bursa, Afyon ve Isparta gibi müzelerde malzeme olmayışı ilginç bir sonuçtur.

Burdur ve Kütahya Müzesi’ndeki çalışmanın sonuçları geçen yılki bildiride sunulmuştu. Burdur Müzesi’ndeki iki mühür Uylupınar Nekropolü’nden gelmektedir. Uylupınar’dan gelen seramik türündeki diğer malzeme de göz önüne alındığında karşımıza Lidya, Doğu Yunan ve Attika’ya dek uzanan, oldukça geniş bir sanatsal yelpaze içindeki bir buluntu grubu çıkmaktadır. Bu nedenle Pers Devri mühürlerini de bu kültürel katman içinde değerlendirmek yerinde olacaktır. Dr. Sedef Çokay-Kepçe’nin Uylupınar kazıları ve seramiği üzerine hazıladığı yayın ile Prof. Thomas Corsten’in Kibyra çevresinde yürüttüğü yüzey araştırmalarının da bu bölgenin Pers Devri tarihinin anlaşılmasına katkı sağlayacağını inanmaktayız¹.

Kütahya Müzesi’ndeki malzeme, Seyitömer Höyük kazılarında açığa çıkarılmış olan toplam dört adet mühür baskısından oluşmaktadır. Bu malzeme ile ilgili çalışmam British Museum’un çıkaracağı bir yayında baskı aşamasındadır².

1 Corsten, 2006a; Corsten, 2006 b; Gay/ Corsten 2006, 56.

2 Kaptan baskıda; Kaptan 2008: 656-57; Fig.1-2.

2007 yılındaki araştırmamızın ilk aşaması Gaziantep Müzesi'nde, ikincisi Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde gerçekleştirilmiştir. Her iki müzede beklentimin üzerindeki kalitede malzeme bulunması nedeniyle 2007 yılı içindeki çalışmalarımı sadece bu iki müzede sürdürdüm.

Gaziantep Arkeoloji Müzesi

Bu müzede toplam 20 mühür üzerinde çalışıldı. Bu grup:

- a) 3 adet silindir,
- b) 7 adet cam konoid, 2 adet cam skaraboid,
- c) 3 adet taş damga,
- d) 5 adet piramidal damga mühürden oluşmaktadır.

Her mührün kaydı için gerekli olan müze envanter numarası, malzeme çeşidi, ölçüleri, müzeye geliş biçimi, belli ise nerede bulunduğu, mühür üzerindeki bezemenin tanımını içeren katalog bilgileri veri tabanına girildi. Her birinin plastrin baskısı alındı ve fotoğraf çekimi yapıldı. Bunu izleyen aşamada envanter defteri taramasına başlandı ve "Arkeolojik Eser Defteri I, 1-2512" incelendi. Bu defterden 8 mühür çalışılmak üzere depodan çıkarılarak kataloglama çalışması yapıldı, baskıları alındı ve fotoğrafları çekildi.

Veri tabanına giren malzeme üzerindeki ikonografi ve stil analizi çalışmalarım hâlen devam etmektedir. Bu konudaki ilk yorumumu raporun sonuç kısmında özetleyeceğim.

II. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

2006 yılı sonunda müzenin mühür seksiyonuna ait fotoğraflı envanter fişlerine dayanarak seçtiğimiz mühürlerden 26 adedi ve 2 adet mühür yüzük üzerinde çalışılmış; malzeme kataloglanarak fotoğrafları çekilmiştir. Bu mühürlerin tümü damga mühürdür.

Müzenin mühür seksiyonuna ait fotoğraflı envanter fişleri ile 1964-1980 ve 1988-2002 yılları arasında satın alma yoluyla müzeye kazandırılan eserlerin giriş kaydını içeren 30 adet defter taranmıştır. Ayrıca Mayıs 2008 içinde bu mühürlerin baskılarını yeniden aldık. Bu aşamada bana yardımcı olunmasını sağlayan A. Ü. Konservasyon ve Restorasyon Yüksek Okulu Müdürü Sayın Doç. Dr. Hande Kökten'e ve mühürlerin baskılarını ve ihtiyacı olanların korumasını yapan Konservatör Serap Çelik ile Berna Çağlar'a içten teşekkürlerimi sunarım.

Malzeme Analizinin İlk Sonuçları

Hâlen devam etmekte olan çalışmamın ilk sonuçları kısaca şu başlıklar altında toplanabilir:

Bu bildiride Seyitömer Höyük ile ilgili iki noktaya ek olarak değinmek istiyorum: Seyitömer baskılarının üzerinde iki damga, bir silindir mühür kullanılmıştır. Geçen yılki bildirimde, geçmiş kazı raporlarına dayanarak bu mühür baskılarının, sur duvarlarına bitişik bir mekânda geniş pithosların bulunduğu bir alanla ilişkisinin olabileceğini belirtmiştim. Sur duvarlarına bitişik servis odaları olarak da nitelendirilen alanların varlığı başka merkezlerde de bilinmektedir. Bunlar arasında en başta gelen örneği şüphesiz Persepolis oluşturmaktadır. 2007 yılında Prof. Dr. Nejat Bilgen başkanlığında höyükte sürdürülen kazılarda; mühür projesinde SHS 2 olarak kategorize ettiğimiz mührün bir başka baskısı daha bulunmuştur. Bu buluntulara dayanarak yerleşmenin Pers Devrinde imparatorluğun olasılıkla ekonomik ağırlıklı iletişim ağında bir rolü olduğunu düşünebiliriz. İkinci nokta SHS 3 ile ilgili çok kısa bir ikonografik değerlendirme olacaktır: Mühür üzerinde gördüğümüz üçlü kompozisyon tam paralelini benzeri türdeki ikili savaş ya da zafer sahnelerinde bulamasa da, Pers glyptiğinin Persepolis'teki Sur tabletleri üzerinde görülen hayvan mücadeleleriyle yakın bir benzerliği bulunmaktadır.

Coğrafi yönden birbirine çok yakın olmamakla birlikte Anadolu Medeniyetleri ve Gaziantep müzelerinde yer alan Pers Devri malzemesi arasında bağlantılar bulunmaktadır. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen mühürlerin bir kısmı Mersin-Maraş-Antep bölgesi olarak kaydedilmiştir. Bu mühürlerin bazılarının Dülük Baba Tepe'sinde bulunanlarla bağlantısı olasılıklar arasındadır.

Her iki müzede de cam konoid mühürlerin yoğunlukla bulunması ilginç bir noktadır. Yakın zamanda yayınlanan Adana Müzesi ve Gordion mühürlerinde de bu tür cam mühürlerin varlığı gözlenmiştir³. Bu durum Avrupa ve A.B.D. müzelerinin bir kısmının koleksiyonlarında bulunan ve olasılıkla Güneydoğu Anadolu-Kuzey Suriye bölgelerinde üretilmiş olabileceği düşünülen bu tip cam mühürlerle paralel bir kökene işaret etmektedir⁴.

Daskyleion ve Sardis kazılarında bulunan tipte geleneksel olarak "Greko-Pers" adıyla anılan tipin kaliteli örnekleri, sayıları çok olmasa da her iki müzenin de koleksiyonunda yer almaktadır.

Araştırmamı sürdürdüğüm tüm müzelerde Yeni Babil'in geç evresine ait damga mühürlerin bulunduğunu özellikle belirtmeliyim. İmparatorluk merkezindeki tabletler dahil, bu tarz mühürlerin Pers Devrinde kullanımına

3 Kaptan (baskıda); H. Poncy, et al, 2001.

4 e.g. Spier, 1992, Buchanan/Moorey, 1988, 75-76.

devam edildiği bilinmektedir. Anadolu'nun hem batısında (örneğin Daskyleion, Sardis ve Uylupınar) bu mühürlerin bulunması, hem de iki büyük müzenin (Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve Gaziantep Müzesi) bu tür Yeni Babil piramidal damga mühürlerine sahip olması, söz konusu mühürlerin Pers Devri kapsamı içinde ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Gaziantep Müzesi'ndeki bir silindir mühür (GA 152.5.74) Geç Asur/Yeni Elam ile Pers Devri arasındaki geçişin etkileyici bir örneğini oluşturmaktadır. Bu mührün Persepolis Sur tabletleri üzerindeki benzerleriyle stil yönünden karşılaştırılması önemli bulgular sağlayacaktır.

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne Kayseri'den getirilmiş olan gümüş yüzük (env. no. 95.1.88), British Museum'daki Oxus Hazinesi'ne (Orta Asya) ait bir başka yüzükle çok yakın benzerlik göstermektedir⁵. Bu bağ imparatorluğun geniş topraklarında iletişimin ve ortak sanatsal dilin ne derecede yoğun olduğunun çarpıcı bir göstergesidir.

Satın alma yoluyla gelen mühürlerin bazılarının ustalıkla üretilmiş sahte eserler olduğu anlaşılmaktadır. Ankara Anadolu Medeniyetleri koleksiyonunda bulunan 147. 41. 67 envanter numaralı piramidal damga mührün laboratuvarında dikkatle incelenmesi gereklidir. Bu bağlamda dikkate değer bir başka önemli konu sahte eser satımının kil mühür baskısı üretecek kadar ileri bir noktaya gelmiş oluşudur.

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki altın yüzük (env. no. 4700) üzerindeki bezeme Pers Devri'ndeki kadın tasvirlerinin ikonografisine kaynak eserler arasında yer alabilecek niteliktedir.

Bu projenin başlangıç aşaması olarak niteleyebileceğim üç sezonu daha çok bu tür bir projenin pratikte gerçekten yapılabilip yapılamayacağını da anlamaya yönelikti. Bu üç yılın sonunda gördüğüm olumlu yaklaşımlar nedeniyle, konservatör ve bir mineraloğun da katılımıyla ekibi genişletmeyi düşünmekteyiz. Müzelerimizde çalışan meslektaşlarımla uyum gösteren bir çalışma takvimi hazırlandığında, bu araştırma aksaklık olmaksızın yürüyebilmektedir. 2007 yılında her iki müzede de gördüğüm yakın ilgi ve destek; araştırmama güç kazandırdı. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, müzemüdürleri Sayın Hikmet Denizli ve Ahmet Denizhanogulları; meslektaşlarım Ahmet Beyazlar, Nusret Çetin, Mine Çifçi, Dr. Mehmet Önal, Özcan Şimşek ve Levent E. Vardar ile Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi konservatörü Cengiz Özduygulu'ya içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca destekleri için Nevada Üniversitesi Reno kampüsü, Iran Heritage Foundation ve Soudavar Memorial Foundation'a teşekkür borçluyum.

5 Boardman 1970, pl. 989.

KAYNAKÇA

- Boardman, J. 1970, *Greek Gems and Finger Rings*, London.
- Buchanan, B.-P. R. S. Moorey, 1988, *Catalogue of Ancient Near Eastern Seals in the Ashmolean Museum*, vol. III, *The Iron Age Stamp Seals*, Oxford.
- Corsten, T. 2006a, "Kibyra 2005," 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Çanakkale, 51-60.
- Corsten, T. 2006 b, "City and Country in the Kibyrtis, A Case Study in Rural Acculturation", K. Dörtlük et al. eds. III. *Likya Sempozyumu* 7-10 Kasım 2005, Antalya.
- Gay, K. A.-T. Corsten, "Lycian Tombs in the Kibyrtis and the Extent of Lycian Culture, *Anatolian Studies*, 56, 47-60.
- Kaptan, D. 2008, Sketches on the Archaeology of the Achaemenid Empire in Western Turkey, İ. Delemen et al. eds. *Euergetes, Prof. Dr. H. Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı*, Antalya, 653-660.
- Kaptan, D. (baskıda), "Review of E. Dusingberre, Gordion Seals and Sealings", *Journal of Near Eastern Studies* (baskıda).
- Poncy, H. et al, 2001, "Sceaux du Musee d'Adana", *Anatolia Antiqua*, 9: 9-37.
- Spier, J. 1992, *Ancient Gems and Finger Rings, Catalogue of the Collection, The J. Paul Getty Museum*, Malibu.

DEĞERLİ BİLİM ADAMI

Genel Müdürlüğümüzce her yıl düzenlenen “Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu”nda sunduğunuz bildiriler, bu yıl da kitap olarak basılacaktır.

Göndereceğiniz bildiri metinlerinin aşağıda belirtilen kurallara uygun olması, kitapların zamanında basımı ve kaliteli bir yayın hazırlanması açısından önem taşımaktadır.

Yayın Kuralları:

1. Yazıların A4 kağıda, 13x19 cm'lik bir alan içinde 10 puntoda, başlığın 14 punto ile tirelemeye dikkat edilerek, Arial ya da Times fontu ile 10 sayfa yazılması
2. Dipnot numaralarının metin içinde belirtilerek sayfaların alt kısmına 8 punto ile yazılması,
3. Dipnot ve kaynakçada kitap ve dergi isimlerinin italik yazılması,
4. Çizim ve fotoğrafların toplam adedinin 15 olması, CD'ye JPG veya TIFF olarak 300 pixel/inch, renk modlarının CMYK veya Grayscale olarak kaydedilmesi, kesinlikle word sayfası olarak düzenlenmemesi,
5. Haritalara (Harita:), Çizimlere (Çizim:), Resimlere (Resim:), olarak alt yazı yazılması ve kesinlikle levha sisteminin kullanılmaması,
6. Mutlaka isim, unvan ve yazışma adresinin yazılması,
7. CD'ye kaydedilmiş metnin mutlaka metin çıktısının da gönderilmesi ve çıktı ile CD kaydının uyumlu olması (aksi halde CD kaydı esas alınacaktır),
8. Bildirilerin sempozyum esnasında ya da en geç 1 Ağustos tarihine kadar
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
Araştırmalar ve Yayın Şubesi Müdürlüğü
II. Meclis Binası
Ulus/Ankara
adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Yayın kurallarına uymayan veya geç gelen bildiriler kesinlikle yayınlanmayacak ve ifade edilmeyecektir.

Not: Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı kitaplarının taramalarına Bakanlığımız www.kultur.gov.tr adresinden ulaşılması mümkündür.

Bilgilerinizi rica eder, çalışmalarınızda başarılar dileriz.

DEAR COLLEAGUES

The reports which you will submit during the International Symposium of Excavations, Surveys and Archaeometry will be published as usual.

In order to receive a qualitative print and to complete the publication on time, we kindly request you to send the texts of your reports within the context of form mentioned below:

- 1- The writings to be on A4 paper, not exceeding the writing space of 13.5x19 cm, with Arial or Times font in 10pts. Kindly pay attention to using dashes (-) when necessary in the text, and the text to be maximum 10 pages
 - * The title to be written in 14 pts, bold,
 - * Footnotes to be written below the text, with their numbers indicated within the text, in 8 pts at the page where it is mentioned,
 - * At the footnotes and the bibliography, the names of the books and the periodicals to be written in *Italic* character.
- 2- The total number of the drawings and the pictures to be at most 15. If it is possible, you are requested to scan the photographs and to save on CD as JPG on a separate file out of the text with 300 pixel/inch; colour of mods of these photographs must be CMYK or Grayscale; photographs to be taken by digital camera,
- 3- Please write (drawing) for the drawings (fig.) for the figures, pictures, and (map) for the maps as subtitle and please do not use table system.
- 4- Kindly write your name, title and communication address on the papers.
- 5- Please send the print out of the text that together with loading the text on a (new) diskette or CD.
- 6- The print out of the text you will send and the text in the diskette or CD, should be compatible, (or else the text in the diskette/CD will be accepted) with each other.

Kindly give your texts during the symposium or send until August 1, to the below address:

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Araştırmalar ve Yayın Şubesi Müdürlüğü, II. Meclis Binası Ulus/Ankara

The reports which doesnot follow the rules or is sent late, will not be published and will not be given back.

Note the books of the Symposium is available on www.kultur.gov.tr